

Mortua Insaconique

475.000

LIBRARY
YORK SOUV
VANDERBILT
UNIVERSITY
TVM ADONITANICA

THE UNIVERSITY OF THE SOUTH ALABAMA
LIBRARY
36089-0001

NOTITIA

VTRIVSQUE

VASCONIÆ,

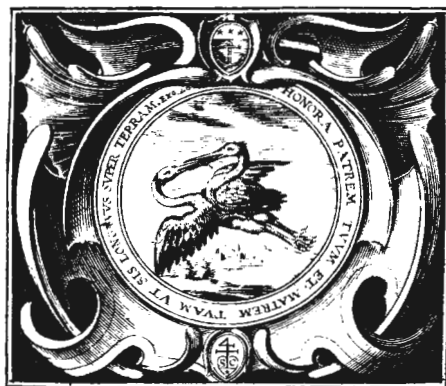
TVM IBERICÆ,

TVM AQTITANICÆ,

QVA, PRÆTER SITVM REGIONIS ET ALIA
scitû digna, NAVARRÆ Regum Cæterarumque, in iis,
insignium verustate & dignitate familiarum stemmata
ex probatis Authoribus & vetustis monumentis
exhibentur.

*Accedunt Catalogi Pontificum Vasconie Aquitanica,
hactenus editis pleniore.*

Authore ARNALDO OIHENARTO Mauleosolensi.

*Est Comes
J. Caroli
Taurini*

*J. S. Crum
Cucullus
J. Aug. ni*

PARISIIS,

Sumptibus SEBASTIANI CRAMOISY Typographi Regij,
viâ Jacobæâ, sub Ciconiis.

M. DC. XXXVIII.

na CVM PRIVILEGIO REGIS.

ILLVSTRISSIMO VIRO
HENRICO AVGVSTO
LOMENIO,
VILLAVCLÈRII
DYNASTÆ, EQVITI TORQVATO,
sacri Consistorij Consiliario, & Qua-
tuoruiro Regijs Epistolis ac diploma-
tibus scribendis.

ARNALDVS OIHENARTVS
MAVLEOSOLENSIS S. D.

*V*ASCONIA in pu-
blicum prodire parans
ad te commeatum petitura accedit,
VIR ILLVSTRISSIMÉ,

á ij

nec repulsam veretur , dum potio-
rem ipsius partem Nauarram , cum an-
nexis Ditionibus , tuæ cura à Chri-
stianissimo Rege Ludouico permissam ,
non studiosè tantum à te procurari , sed
affectu etiam diligi considerat. Latuit
hæc hæctenus penè ignota inter suos ,
nunc sub tui nominis auspicijs in lucem
exire si datur , facile etiam exteris inno-
tescet. Quò enim non peruenit præstan-
tissimæ virtutis tuæ fama? Quotus quisque
est vel in Gallia , vel in finitimis regioni-
bus , qui ingenij tui fœlicitatem , mentis
aciem , & Iudicij synceritatem non habeat
perspectas? Ego certè , qui has in te ani-
mi dotes , hæc dignitatis tuæ ornamenta ,
cum exquisitâ bonarum litterarum co-
gnitione & singulari quadam comitate
atque humanitate coniuncta , eò magis

admirari soleo , quo rariora , hoc seculo,
in tuæ fortunæ viris animaduerto ; non
potui , illius controuersia , quam in hoc
opere cum Hispanis aliquot Scriptori-
bus de origine Nauarra Regni ac de se-
rie primorum Regum habeo , alium quam
te iudicem sumere. Hanc itaque litem
ad tuum Tribunal defero. Si secundum
me sententiam dicis , uberrimum laboris
mei fructum mihi consequutus videbor ;
sin minus , ne tum quidem voti mei ex-
pers ero ; siquidem veritatem huius hi-
storiæ partis , quam frustra hæctenus in
aliorum lucubrationibus requisivi , te du-
ce inueniam. Recipe igitur arbitrium hu-
ius causæ , VIR ILLVSTRISIME,
nam mihi , utcumque res cadat , tuo iu-
dicio stare certum est. Quod si ea non tanti
est , ut te à summis regni negotijs , quibus

*occupatus es , ad huius libri lectionem
auocare debeat , patere saltem hoc mei
in te cultus atque obseruantia monimen-
tum extare. Vale.*

Summa Privilegij Christianissimi Regis.

 VDOVICI XIII. Gallix & Nauarræ Regis
authoritate cautum est, ne quis in suo regno,
aliisve locis ditioni suæ subiectis, intra proxi-
mos decem annos, à die impressionis primæ inchoandos,
excudat, vendat, excudendum vendendumque quouis
modo, ac ratione curet; Librum qui inscribitur *Notitia*
utriusque Vasconix, tum Ibericæ, tum Aquitanicæ, Authore
ARNALDO OIHENARTO *Mauleosolensi*, præter
Sebastianum Cramoisy Bibliopolam iuratum, Typo-
graphum Regium, & Ciuem Parisiensem, aut illos qui-
bus ipse concesserit, sub pœnis originali diplomate con-
tra delinquentes expressis. Datum Parisiis 27. Augusti
1637.

De mandato Regis

Sic signatum

VICTON.

Hæc prima editio perfecta fuit 15. die Nouembris 1637.

SYNOPSIS CAPITVM TOTIVS OPERIS.

LIBER PRIMVS.

Præfatio summam operis continens.

- CAPVT I. VI Vasconum nomine comprehendantur. pag. 2.
- CAPVT II. Variæ Cantabriæ descriptiones à recentioribus allatæ rejiciuntur. pag. 4.
- CAP. III. Vera Cantabriæ descriptio proponitur. pag. 8.
- CAP. IV. Quibus locis bellum contra Cantabros ab Augusto & eius Legatis gestum sit. pag. 11.
- CAPVT V. Cantabriæ nomen sub Gothis & Sarracenis Rioiæ attributum fuisse. pag. 16.
- CAP. VI. Regionem Vardulorum, Autrignonum & Caristorum à Vasconibus occupatam videri & de Cantabrorum variis cladibus. pag. 18.
- CAP. VII. De situ veteris Vasconiæ & de populis à Strabone Iacetanis dictis, an iidem sunt cum Lacetanis. pag. 22.
- CAP. VIII. De statu Vasconum, tempore Pænorum & Romanorum in Hispania. pag. 25.
- CAP. IX. Quo statu vixerint Vascones Gothis in Hispania dominantibus. Item de clade ab exercitu Caroli Magni, ad Roncauallim, acceptâ. pag. 28.

De

INDEX CAPITVM.

- CAPVT X. *De moribus veterum Vasconum.* pag. 32
- CAP. XI. *De lingua Vasconum & an verum sit illius nomina in A singulari numero, plurali verò in AC desinere.* pag. 35
- CAP. XII. *De veteri lingua Hispanorum, an eadem esset cum hodiernâ Vasconicâ, seu Vascâ. Ambrosij Moralis id abnuentis rationes expenduntur.* pag. 37
- CAP. XIII. *Auctoris sententia de veteri Hispanorum lingua.* pag. 44
- CAP. XIV. *Singularia quaedam linguae Vasconicae, deque vocabulorum Vasconicorum declinandi & coniugandi ratione.* pag. 57

LIBER SECVNDVS.

Traçtationem de Vasconibus Ibericis continens.

- CAPVT I. **D**E Navarris eorumque Regione NAVARRA dictâ. pag. 73
- CAPVT II. *De præcipuis Navarrae regionis oppidis atque urbibus.* pag. 76
- CAP. III. *De primo ordine, hoc est, Ecclesiastico, qui publicis conuentibus interesse solet, deque insignioribus sacerdotiis Navarrae.* pag. 91
- CAP. IV. *De Nobilibus qui secundum Navarrae ordinem constituunt. Deque eorum muneribus & dignitatibus.* pag. 104
- CAPVT V. *De Concilio seu Conuentu publico trium ordinum Navarrae, & quibus de rebus in eo ageretur. Item de ritu Regum inaugurandorû.* 112

INDEX CAPITVM.

- CAP. VI.** *De diuersis Nauarrae Iudiciorum Tribunalibus: item de eâ iurisdictione, quam Hermandatum vocant, & de Nawarrorū moribus.* 120
- CAP. VII.** *De laccensibus populis & Aragoniae Comitatu, item de Calaguritanis, deque SS. Hemiterio & Cheledonio, & Quintiliano Rhetore ac Prudentio poëtâ.* pag. 132
- CAP. VIII.** *De reliquis Vasconiae Ibericae populis, Alauenfibus scilicet, Biscainis & Ipuscuatibus.* p. 143
- CAP. IX.** *De origine Nauarrae Regni, ac de primis illius Regibus varia diuersorum Authorum sententiae examinata.* pag. 175
- CAPVT X.** *De titulo Suprarbiensis Regis, quem nonnulli Scriptores primis Nauarrae Regibus tribuunt, deque fabulosis quibusdam, ab eisdem illorum Regum Historia inspersis.* pag. 200
- CAP. XI.** *Altera de primis Nauarrae Regibus opinio discussa.* pag. 223
- CAP. XII.** *Authoris sententia de antiquis Nauarrae Regibus, deque Eneconis primi Regis gente & patria, atque etiam de Aristae cognomento ei ascripto.* pag. 245
- CAP. XIII.** *Primum stemma, progeniem Eneconis-Garsiae ad Sanctium usque cognomento Maiorem continens, additis in ea, quae maximè ambigua sunt, obseruationibus.* pag. 267
- CAP. XIV.** *Alterum stemma quod posteros Sanctij Maioris exhibet usque ad Sanctium ultimum, cui Inclusi cognomen fuit.* pag. 303
- CAP. XV.** *Postremum stemma, quò reliquorum Regum stirpes, à Theobaldo I. huius nominis Nauarrae Rege, Campania & Bria Comite,*

INDEX CAPITVM.

- usque ad Eleonoram Reginam, Francisci Phæbi & Catharinæ auiam, describuntur. 332
- CAP. XVI. *Appendix stemmatis Regij Nauarrici, de insignibus Regum gentilitiis, cum Catalogo tam Proregum, qui cum summo imperio Nauarræ præfuerunt, quam Vexillariorum, Magistrorum Equitum, seu Constabulariorum & Marefcallorum illius Regni.* pag. 354
- CA. XVII. *Veterū Aragoniæ atq; Bizcayæ Comitū series.* 365

LIBER TERTIVS.

In quo speciatim de Vasconibus Aquitanicis agitur.

- CAPVT I. **Q**VO tempore de Hispaniâ in Aquitaniam migrarint Vascones, de plurimis excursionibus ab ipsis in agrum Aquitanicum factis, & de variis ex eo illorum cum Francis dimicationibus. png. 383
- CAPVT II. *De Regione Nouempopulaniæ à Vasconibus occupata & de tempore huius occupationis.* p. 389
- CAP. III. *De nominibus Vasconum, Vacceorum, Vasculorum & Basclorum, à variis authoribus ad designandos Vascos usurpatis.* pag. 395
- CAP. IV. *De Vascitaniæ seu Vascorum Regionis situ, & de illius gentis moribus ac de veteribus Principibus, Ducibus & Comitibus Vasconie Citerioris.* pag. 400
- CAPVT V. *De situ Gasconie ac Gasconum moribus, & de Ducibus seu Comitibus qui iis usque ad Caroli Calui tempora præfuerunt.* pag. 409
- CAP. VI. *De Sanctio citerioris Vasconie Comite à Gas-*
é ij

INDEX CAPITV M.

- conibus in Principem seu Ducem electo, de'que Mitarræ cognomento illi in quibusdam monumentis tributo, & de ipsius posteris, ac in eo Principatu successoribus. pag. 419
- CAP. VII. *Series Comitum Burdigalensium, cum Catalogo Archiepiscoporum illius civitatis, & Episcoporum Condomiensium.* pag. 430
- CAP. VIII. *Vasconia Aquitanica vetus in varios Comitatus & Vicecomitatus distributio, & de Regione Gasconiâ propriè dictâ, cum Catalogo Archiepiscoporum Ausciensium, & Episcoporum Vasatensium & Adurensium.* pag. 443
- CAP. IX. *De Aquis Tarbellicis, ac de Aquitania nomine, cum serie Vicecomitum Aquensium & Tartassiensium, & Catalogo Episcoporum Aquensium.* pag. 466
- CAP. X. *Series Vicecomitum Leomanensium, cum Catalogo Episcoporum Lactorensium & Epilogo reliquorum Gasconie Vicecomitum, ac Dynastarum Lebretensum.* pag. 478
- CAP. XI. *Series Comitum Fidentiencensium, Armaniencensium, Astaracensium, & Vicecomitum Fesensaguelli. Item de Comitatus Gauræ & Magnocaci.* pag. 489
- CAP. XII. *De Comitatus Bigorræ & Conuenarum & de Gasconiâ Tholosanâ, cum Catalogis Comitum, Vicecomitum, atque Pontificum illarum Ditionum.* pag. 505
- CAP. XIII. *De Comitatu Vasconie Citerioris, cum stemmate Fuxensium Comitum Bearnii Regulorum & seriè Vicecomitum & Episcoporum illius Regionis.* pag. 539

NOTITIÆ VTRIVSQUE VASCONIÆ.

LIBER PRIMVS.

Præfatio summam operis continens.

VASCONVM nomen celebre olim in Hispania citeriore fuit. Hi bello & militia clari cum Annibalem expugnatâ Sagunto victorem in Italiam sequuti fuissent, & sub eius signis diu aduersus Romanos strenuè militassent; interiecto tempore contra eundem, & Carthaginenses vtriusque Hispanie Imperio inhiantes unâ cum reliquis citerioris populis Romanos sibi societate & amicitia coniunxerunt: in quâ ipsi deinceps constantissimè perstiterunt, cum alie passim gentes mutato consilio à fide discederent, Romanosque eatenus armis & maleficiis lacefferent, quoad ab ipsis vincerentur. Gothis postea in Romanorum locum succedentibus, & vniuersa prouincia ab iis occupata, & velut sub iugum missa, ipsi nihilominus libertatem suam egregiè propugnarunt: Suos verò fines ita tutati sunt, ut etiam illatis ultrò bellis in proximas Autrigonum, Caristorum, Vardulorum, & Aquitanorum sedes proferrent. Sarracenos denique Hispa-

A

niam cum innumerabilibus copiis ingressos, & fuis prælio Gothis undequaque grassantes non modo sustinuerunt: sed etiam eosdem bello adorti Ducibus hinc Regibus Pompelonensibus, hinc Aragoniæ Principibus, ita continuis præliis & multiplicatis stragibus per quadringentos circiter annos fregere, ut soli unà cum Cantabris atque Asturibus, qui eadem sub Regibus Legionensibus alia ex parte præstabant, liberatæ Hispaniæ authores dici possint. Huius gentis res domi forisque gestas exponere cum difficile sit, eo quòd nulla extent de illis conscripta vetera monumenta, summa tamen aliqua tradenda est, tum congestis iis quæ apud peregrinos Authores de eadem sparsa leguntur, cum descriptis Principum in ea familiarum stemmatibus, quatenus ea vel ex publicis tabulariis, aut ex priuatis optimatum aliquot scriniis eruere licuit.

Qui Vasconum nomine comprehendantur.

CAPVT PRIMVM.

ASCONVM nomine hîc comprehendimus etiam eos, quos vulgò Cantabros vocant: iam enim obtinuit vsus, non in scholis solùm inter grammaticos; sed etiam in publicis literarum monumentis apud celeberrimos nostræ & superioris ætatis scriptores, è quibus Iouium, Iulium, & Iosephum Scaligeros, Thuanum, Ferronum, Florianum Ocampo, Petrum Martyrem, M. Delrium, & Marianam nominare libet, ut quos Galli Bascos, seu Biscainos, Hispani Vascongados appellant (ij sunt propriè Vascones) Cantabri Latinè dicerentur, eorumque lingua quæ his Vascuenze; illis

Basca, aut Biscaina est, multumque à communi aliorum Galliæ atque Hispaniæ populorum sermone discrepat pro Cantabricâ haberetur: ideò fortè quòd Cantabris vicini sint & vt ab aliis Vasconibus distinguerentur, qui in illa Aquitaniæ parte, quæ antiquis Nouempopulania erat, collocati, hodie, leui literæ V in G mutatione Aquitanis admodum familiari, Gascones nuncupantur. Constat tamen à Floriano, Martyre, Mariana, aliisque Hispanicarum rerum scriptoribus non omnes prorsus qui ea lingua vtuntur, quæ ipsis Cantabrica est, Cantabrorum nomine comprehendi: sed eos duntaxat qui multis ab hinc annis Castellæ Regno contributi Viscaini, Alauenses & Ipuscuates dicuntur: At Ambrosius Morales lib. 8. cap. 5. lib. 11. cap. 63. & alibi passim Cantabriam prorsus cum Viscaia confundit: Lucæ verò Tudensi, qui & ipse Hispanus Scriptor circa annum Christi 1230. florebat, Cantabri sunt ij populi, qui Regibus Pompelonensibus suberant, Nauarri vulgò dicti; quorum regio magna ex parte veteri Vasconia respondet: ipsos denique Pompeionenses Reges non alio ferè nomine, quam Cantabrienfium aut Cantabriæ Regum indigetat: cuius sententiæ accessisse videtur Prudentius Sandouallius in Catalogo Episcoporum Pompelonensium dum Pompelonem facit metropolim Cantabriæ, hancque Oceano, Pyreneis montibus, Ibero, Aragone, aut Gallico amnibus definit. Quantum autem hæ regiones à vera Cantabria absint, capite sequenti innotescet.

*Varia Cantabriæ descriptiones à recentioribus allata
reijciuntur.*

C A P V T II.

CANTABRIA à recentioribus variè describitur
Calijs alios fines ei assignantibus. Florianus Ocampo
lib. 4. cap. 3. putat hoc nomine comprehensos esse Vif-
cainos, Alauenses, & qui hinc totum illum tractum, qui
ad Lucronium Rioiæ oppidum patet, incolunt: vbi etiam
extare ait, hæctenus Cantabriæ nomine vicum in edito
colle, qui huic regioni nomen dederit. Florianum sequi-
tur Garibaius lib. 6. cap. 27. vbi præter iam dictas ditio-
nes, Ipufcuam & montanam Regionem illis adiacentem,
Cantabriæ adscribit. Huic suffragantur Mariana, Ludo-
uicus Nonius, Ambrosius Salazarius, aliique non pauci.
Prudentius Sandouallius in commentario rerum Mona-
sterij sancti Æmiliani à se edito fol. 56. his verbis illam
describit. *La tierra de Cantabria llegaua hasta los montes Ver-
gidios donde estan el Monasterio de sant Millan, y boluia por
grañon hasta la villa de Cereço y de alli tocava en treuiño de
suerte que lo-groño, que fue cabeça desta prouincia, Clauijo, Al-
belda, Viguera, Naiara y otros Lugares estaban en las en-
trañas de Cantabria cuya parte se llama agora Rioxa y anti-
gamente Ruconia.* In quo sequutus est Rodericum Toleta-
num & Lucam Tudensem, qui Cantabriæ nomine
Rioiam potissimum & circuniectas regiones intelligunt.
Idem Sandouallius parùm sibi constans in vita Pelagij
Regis pag. 85. de Cantabria verba faciens hæc habet: *Y no
es como algunos pensaron lo-groño ni Nauarra ni Rioxa sino
las montañas de Santillana val de buron desde san Vincente*

de la Barquera hasta Mier y Trasmiera baxando por el Rio Ezla hasta donde agora es Sahagun y Carrion y era la cabeça donde residia el que tenia en honor y gobierno esta tierra la ciudad de Cea, que era grande y fuerte desde que los Romanos fueron señores de España. Ioannes de Puente in eo libro, cui titulus est. *Dela Conuenientia de las dos Monarchias*, lib. 3. cap. 23. Cantabriâ contineri vult præter Ipuscuam, Alauam, Viscaiam, & Rioiam, Asturias de Santillana dictas vsque ad locum, cui nomen llanes, & quidquid terrarum ab Ibero amne ad montem Idubedam interiacet. Nos etsi certum Cantabriæ situm repræsentare vsquequaque haud possumus, affirmare tamen audemus maximo illos in errore versari, qui ipsam eisdem cum Viscaia, Alaua, Rioia, & Ipuscua finibus circumscribunt, quarum ne vna quidem vlli illius parti annumeranda est, quod veterum Geographorum præsertim Ptolemei, Melæ, & Plinij libros legentibus palam fiet, nam Ptolemeus septentrionale Hispaniæ latus describens, primos ab occasu ponit Artabros, & iuxta hos ad ortum Astures, mox Cantabros, deinde Autrigones atque Caristos & tandem Vardulos in confinio Galliæ: A Ptolemeo stant Mela & Plinius, nisi quod vterque Autrigones, ac Caristos sub Vardulis videtur comprehendere; quod si Cantabros admittimus in Viscaia, Alaua & Ipuscua, quæ ultimæ gentes à parte Pyrenæi claudunt Hispanias, vbi terrarum sedes suas accipient Autrigones, Caristi, & Varduli, quas inter Cantabros, & Pyrenæi iugi promontorium obtinere debuerant? Certè si verum attendimus Ipuscuates & Alauenses Vardulis & Caristis, at Viscainos & Bureuenses Autrigonibus, Rioianos denique Beronibus respondere comperiemus. Nam primò vt ab Ipuscuatibus & Viscainis ordiamur: Deuam fluiuium per Ipuscuam labi nemo

est qui nesciat: at eius ostia Ptolemeus in Caristis ponit: Mela autem hunc amnem Tritium Tobolicum Vardulorum oppidum (quod H. Coqus Mondragon esse putat) attingere affirmat. Idem Ptolemeus ostia fluuij Nefuæ, vel Neruæ (vtramque enim lectionem reperio in exemplaribus editis) ad Autrigonũ fines trahit, eundemq; per Autrigones & Origeuiones descendere, Mela author est: sed hunc amnem ipsummet esse, qui per Bilbao & Portugalete Viscaie oppida fluens non procul inde Oceano infunditur, ne ij quidem negant; quorum sententiam hîc oppugnamus, è quibus Florianus lib. 1. cap. 2. & Andreas Poça illius regionis incola in eo tractatu, cui *De las antiquas poblaciones de España*, titulum fecit, Florianus quoque, Iacobus Galdastus, Garibaius, Iosephus Moletius, Tarapha atque Morales Flauiobrigam, quam Ptolemeus in Autrigonibus, Plinius in Vardulis collocat, in Viscaia statuunt, putantque fuisse vbi nunc Bilbao vel Vermeo vrbes sitæ sunt. Vt autem quod de Viscaia, & Ipuscua diximus, id ipsum de Alaua pronuntiemus multis mouemur rationibus: nam & hæc regio in Vardulis erat (Bardyetæ & Bardyali vocantur Straboni) quorum fines etiam vlteriùs versus meridiem & occidentem processisse Alauâ, quemadmodum & Caristorum; ita vt proxima Pompelonensis ditionis loca cõtingerent, patet ex eo quod Ptolemeus Tullonium & Tritium Tubolicum Vardulorum ciuitates in eodem gradu latitudinis cum Pompelone locat & quod Author Itinerarij Antonino tributj, Asturicâ Burdigalam petentibus inter Virouescam, quæ adhuc nomen retinet in regione Burebæ & Pompelonem, post Vindeleiam & Deobrigam Autrigonum vrbes, post Beleiam item & Suiffatium (quod Ptolemei Sueffatium esse affirmat Çurita notis in Itinerarium)

Caristorum oppida, Tullonium & Albam Vardulorum ciuitates in itinere ostendit 47. tātū milliaribus passuum Pompelone distantes, quæ duodecim leucas nostras si æquant vix certè superant. Vnde manifestum fit, sancti Vincentij atque Lagardiæ oppida, quæ non ita pridem Nauarræ Regibus suberant, in Vardulis olim constitisse aut saltem sub Caristis, inter quos & Cantabros etiam ex hac parte inrerpositi erant Autrigones, (Allotrigæ, vt videtur, dicti Straboni,) latè vltra citraque Iberum effusi. Horum vrbs Virouesca nunc l. circiter milliaribus passuum à finibus Alauæ distat Occidentem versus vnde, antequam ad Cantabros perueniatur, occurrit rursus Tricium aliud Vardulorum oppidum, teste Plinio, xi. mil. pas. à Virouesca distans diuersum à Tritio Tobollico, quod in Vardulis Deuæ flumini insidere doctimus ex Mela & Ptolemeo, licet vtrumque confundat Çurita; diuersum item à Tritio Metallo, quod inter Beronum vrbes nominat Ptolemeus. Denique ne vel in Rioia Cantabros consistere patiamur prohibent Strabo & Ptolemeus, dum ille Cantabros Coniscos Beronibus finitimos esse testatur: hic autem Autrigonibus ad meridiem statim Berones subiicit, quorum urbem Variam ad traiectum Iberi amnis sitam Lucronium esse existimat Morales; At Garibaius & Çurita Vaream vicum modico à Lucronio interuallo situm. Aliam eiusdem gentis urbem Tricium Metallum nomine Naiaram esse volunt Sampyrus Asturicensis, Rodericus Toletanus, Lucas Tudensis, aliique Nauarricarum rerum Scriptores: Çurita autem notis ad Itinerarium, manere adhuc Tritij nomen vico iuxta Naiaram, affirmat: Atqui cum hæc tria oppida, Lucronium, Vaream & Naiaram, hodie Rioia possideat, vnà cum circumiectis vicis atque agris Bureuam versus, quis tam

cæcus qui non videat, Cantabrorum fines multis olim milliaribus ab Alaua & Rioia, abfuisse? Quod autem Florianus atque eum secuti Garibaius, Sandouallius & alij plerique Cantabriam urbem, caput gentis, in ora Iberi amnis, non procul à Lucronio, sitam fuisse, arbitrantur, noménq; adhuc seruare locum, vbi condita erat, in edito colle, affirmant, nihil hoc ad veterem Cantabriam pertinet, cum nullus Author, antiquæ aut mediæ ætatis, huiusmodi vrbis meminerit, constétque ex his, quæ iam diximus, Lucronij sedem olim in Beronum & Vasconum confiniis extitisse.

Vera Cantabrie descriptio proponitur.

C A P V T III.

CVM ibi ab ortu inciperent sedes Cantabrorum, vbi definebat regio Autrigonũ, non puto multũ à vero aberrabimus si Cantabriæ initium in eo tractu, qui à Villa-francâ montium de Oca dictâ ad portum Laredo nomine in Oceani Cantabrici littore positum excurrit, statuamus: distat enim Villa-franca duabus tantum leucis Virouescâ Autrigonum oppido: Laredo autem quatuor circiter leucas recedit à Nesua eiusdem gentis fluuio: Ad Occidentem verò Cantabriam finiemus, non vico sanctæ Julianæ, vt Sandouallius, neque portu llanes nuncupato, vt Ioannes à Ponte, nec denique Saliâ flumine (vulgo *Rio de Sella*) vt voluisse videtur Fredenandus Pintianus noris in Melam, fretus vt putat autoritate ipsius Melæ & Plinij, sed vlteriùs æstuario maris Luarca dicto, & spatio illo terrarum, quod inde ad locum, qui *Tierra de Vierço* dicitur & montes contiguos, tendit: A Luarca enim
 vsque

vsque ad fluuium illum, qui in confinio Asturiæ atque Galiciæ, Castropolij & Ribadei oppida interfluit, sex circiter leucarum est interuallum, quem fluuium Melsum Strabonis esse arbitramur, cum haud alius in ea regione occurrat, cui melius verba Strabonis conueniant: à Melfo autem Asturiæ fluuiio parùm distare Noegam urbem & in propinquo esse Oceani æstuarium, quod Astures à Cantabris diuidit, author est idem Strabo. Porrò è montibus illis, qui terram de Vierço circumstant, oritur Silus fluuius, qui cum Minij aquas augeat inter eius fontes censeripotest: quod si quem subeat mirari Cantabriæ fines à nobis tam latè ad Occidentem porrigi, perpendat velim à Possidonio, apud Strabonem lib. 3, caput Minij amnis ad Cantabros referri; ab Orosio quoque lib. 6. cap. 21. Medullium montem, qui ad eandem gentem pertinet, Minij aquis annecti: quod nisi de Silo intelligas, qui nascenti Minio miscetur, producendi erunt Occidentem versus adhuc multò latiùs veteris Cantabriæ fines ad intimam vsque Galliciam, vbi hodie Minij fontes existere nemo est qui nesciat. A Septentrione alterum Cantabriæ latus excipiebat Oceanus: alterum verò ad meridiem descende-
bat in planam regionem, quæ montibus Ouetanis subiecta est, atque per agrum Legionensem & pagum illum, vbi nunc terra de Campos est, Legionem vrbe & Vaccæis ac Turmodigis populis ad dexteram relictis, penetratoq; Idubedâ monte, perueniebat ad proxima Beronibus loca, quibus locis, referente Strabone, habitabant olim Cantabri Conisci, aut Coniaci dicti: nisi Concanos legere malis apud Strabonem cum Delrio notis in Hypolitum Senecæ: quin & vlteriùs ex hac parte processisse Cantabros ad confinia scilicet Intercatiæ, Telæ, & Pintiaë urbium, quæ Vacceorum gentis erant, coniiicere quis posset

ex eo, quod Author Itinerarij, Asturicâ Cæsaraugustam per Cantabriam iter facturos, per ea oppida ducit. Cæterum in illa planitie, vbi nunc est terra dicta de Campos, sita erat Amaya vrbs Cantabriæ, tempore Gothorum Regum, non ignobilis vel potius arx primaria, vt ex Chronico Ioannis Biclariensis colligere licet, nec procul inde tempore Romanorum Camarica alia eiusdem regionis vrbs: si quidem, vt sentit Çurita, eadem est cum Camala, quam author Itinerarij in itinere, quod à Virouesca Legionem tendit, collocat. Alias præterea vrbes in Cantabria memorat Ptolemeus, Concanam, Ottaiolcam, Argenomescum, Vadiniam, Vellicam, (hæc Belgica est Orofio lib. 6. cap. 2.) Iuliobrigam & Moroecam, quibus Strabo lib. 3. ex Asclepiade Myrleano, addit Opficellam à Laconibus, vt credit, conditam, quod miror Ludouicum Nonium, cap. 44. suæ Hispaniæ, Iuliobrigæ tribuere, contra Strabonis authoritatem, quam nihilominus eo loco vsurpat. Arracilli etiam oppidi meminere Florus lib. 4. cap. 12. & Orofius vbi supra, quod tempore belli Cantabrici ab Augusto Cæsare captum atque dirutum est; Urbem denique maritimam Noegaucesiæ nomine designat Ptolemeus, cuius nomen licet à vulgatis editionibus Latinis Ptolemei absit, extat tamen in manuscripto exemplari Græco Bibliothecæ Regiæ Parisiensis. Portum insuper Cantabrorum nomine Victoriæ Iuliobrigensium celebrat Plinius xl. mil. passuum à fontibus Iberi distantem. Idem author lib. 3. cap. 3. quatuor tantum populos Cantabriæ agnoscit è quibus solos memorat Iuliobricenses. Iuliobrigam Garibaius lib. 6. cap. 22. & H. Coqus in tabula Hispaniæ, putant fuisse in ea regione, vbi nunc est Aguilar de Campo, quorum sententia mihi nequaquam aspernanda videtur, cum non multum hic locus distet à

fontibus Iberi, quem Plinius lib. 3. cap. 3. non procul à Iuliobriga oriri ait, ac de cætero in amœna planitie iaceat; Andreas tamen Poça libro quem *de antiquo idioma te Hispanorum* scripsit. Santander oppidum in Oceani litore situm esse mauult. At ego eò loci non tam Iuliobrigam ipsam positam fuisse existimo, quàm portum Victoriæ Iuliobrigensium, quem xl. mil. pass. distare ab Iberi fontibus obseruat Plinius. Cæterùm omni prorsus ratione carent, qui Iuliobrigam cum Lucronio Vasconum oppido confundunt, cum multis miliaribus hic locus distet à vetere Cantabria & ab Iberi fontibus. Celebrat etiam Plinius fluuium Cantabrorum Sadam, vel Sangam, quem eundem cum Salia Melæ esse persuasum est Pintiano. Saliam autem ipsummet esse, qui hodie *Sella* indigenis dicitur, arbitratur Morales lib. 13. cap. 2. Plures itidem fluuios in hac regione agnoscit Mela, à quibus tamen nominandis abstinet, eo quod nostro, vt ait, id est Latino ore concipi nequeant, nisi quod obiter Saurij meminit, quod præter Cantabros Salenos etiam alluere testatur, hic forsitan est, qui hodie Pisuerga Hispanis dicitur, & à Salenis populis mansisse videtur nomen Saldañæ vrbi in ea regione.

Quibus locis bellum contra Cantabros ab Augusto & eius Legatis gestum sit.

C A P V T I V.

EX P O S I T O situ Cantabriæ, quantum in tam obruta vetustatis caligine facere licuit, operæ pretium facturi videmur, si quâ parte bellum Cantabricum, olim ab Augusto Cæsare gestum fuerit excutiamus: sunt enim variæ

hac de re Authorum sententiæ, quarum pleræque, quia cum iis quæ capite superiori asseruimus, pugnant, ruere illa necesse est, nisi hæc conuellantur. Carolus Nauarræ Princeps bellum Cantabricum scribit fuisse gestum in Nauarra inter Eulatem scilicet & Amescuam, non longè à Peralta vico: hunc sequitur P. Antonius Beuterus lib. 1. cap. 23: sed quemadmodum hæc opinio nullo nititur veræ historiæ fundamento, sic toto cælo aberrat Garibaius lib. 6. cap. 27. vbi illud ad Ipuscuam patriam suam trahit ductus affinitate vocum *Vinnij* vel *Vindij*, *Medullij* seu *Edullij*, *Segisamæ*, & *Arracilli*, quæ in huius belli narratione occurrunt cum nominibus *Hirnio* vel *Hernio*, *Menduria*, *Beizama* & *Arrexil*, quæ etiamnum in Ipuscuam durant, quamquam, vt verum fatear, Garibaius huius sententiæ non tam Author, quam comprobator fuit: illam enim, iam ante, traditam reperio à quodam nobili Ipuscuate in libello inedito cui titulus, *Recopilation de Cosas de Guipuscuca* his verbis: *Oydia se veen vestigios en lo mas alto llamado Aldaba y assi se veen oy en dia en mucha distancia que cae todo cerca Beizama donde Octauiano assentò su Real y auiendo expugnado el lugar de Regil los Cantabros subieron à la montaña Hiernio que aora llaman ernioa. Et paulò post. Hazese mencion de Beizama y hurristil hasta oy retienen sus nombres y del monte de Medulia que agora se llama Maduria y de Hurnio llamado comme es dicho Hernio de los quales hizo mencion Nebricense y todo ello cae en Guipuzcoa quasi en medio della.* Sed, amabo, quantum abit vox *Vindij* ab *Ernio*, *Medullij* à *Maduria*, *Segisamæ* à *Beizama*, & *Arracilli* à *Rexil*. Deinde cum *Medullium* montem *Minio* flumini imminere dicat *Orosius*, quomodo hoc *Maduriæ* *Ipuscuæ* monti conuenire potest, qui octo ad minus dierum iter à *Minio* distat? Certè cum ex

Dione, Floro & Oroſio perſpicuum ſit hoc bellum in ipſa Cantabria geſtum eſſe, nequicquam hi Authores ad Ipuſcuam, quæ ad Vardulos ſpectat, trahunt: vt inde ſuæ genti magnanimitatis famam concilient: tutior multo ſententia Moraliſ videtur, qui lib. 8. cap. 57, bellum hoc, aut potius bella à Legatiſ Auguſti geſta fuiſſe circa oppidum Gijon & Vallem de Coraco dictam, non procul à Monafterio beatæ Mariæ Couadongæ, colligit ex veteribus ſepulchriſ & inſcriptionibus, quæ non ita pridem iis lociſ extabant: quamquam, ne quid diſſimulem, non tam contra Cantabros quàm contra Aſturiſ ibi dimicatum putat, ideò ſcilicet, quia vtrumque locum in regione Aſturiſ, vti nunc, ſic olim fuiſſe exiſtimat, cuiuſ tamen contrarium ex iis, quæ ſupra attigimus, clarè elucet. Nunc vt de Vinnio & de Medullio montibuſ aliquid dicamus, Vinnium quidem, inter veteres ſcriptoreſ Ptolemeuſ, inter recentioreſ verò Florianuſ, Coquuſ & Poça in medio Aſturiarum collocant, vbi montes, præ cæteriſ Hiſpaniæ: in immenſam altitudinem exſurgere notant Moraleſ & Sandoñalliuſ. Vtriuſque verba digna ſunt quæ hic referantur, Moraleſ lib. 13. cap. 2. *Dos leguas Pequeñas deſtaſ doſ poblacioneſ de cangas en à quella ſierra llamada Auſeua eſta la cuenca llamada Couadonga.* Et paulò poſt. *Eſta eſte ſitio dentro de laſ montañaſ llamadaſ de Europa à laſ vertienteſ, que ya ſon de Aſturiſ, porque ſiendo eſtaſ ſierraſ laſ muy celebradaſ en Caſtilla con ſolo nombre de montañaſ, por à quella parte que ſieran loſ llauoſ del Reyno de Leon, laſ llamaban comunamente de Europa, y parten con ſuſ cumbreſ laſ Aſturiſ de Ouiedo y Santillana, Aſi que ſiendo todaſ laſ vertienteſ del medio dia, del Reyno de Leon: laſ Setentrionaleſ que van luego à la mar, ſon de ambáſ Aſturiſ: y aunque no eſ poſſible dar à entender del todo con palabraſ la eſtrañeza de*

aquel san^{cto} Lugar, por lo fragoso de la sierra, por lo brauo y espantoso de la roca y por las grandes marauillas que en el se representan à quien attentamente lo considerara: mas toda via prosiguiendo se aquiña^{mente} la description, se comprehendera mucho de lo que ay en todo, &c. Sandouallius autem in eo libro quem de Monasterio sancti Toribij conscripsit, his verbis montes istos describit. *La prouincia de Lieuana es una de las montañas mas asperas de España cuyas sierras particularmente las que llaman de Europa à vista del mar de San Vincente de la Varquera, parece que llegan al Cielo llaman se Asturias de Santillana o santa Iuliana, es tierra fertil de pan &c. No tiene grandes poblaciones de Lugares que el Mayor es la villa de Potes que tendra docientos vezinos, mas ay solares muy antiguos de Casas muy nobles de Hidalgos y Caualleros: no se sabe que los Mores granassen esta tierra, antes parece que no llegaron à ella, ny era posible por su mucha asperença, y assi se conseruaron en ella sus antiquissimos moradores, y della commenço Don Pelayo la restawration de España saliendo contra los Moros que le acometieron por Couadonga tierra alli vezina. Idem in vita Pelagij Regis pag. 85. Por ser esta tierra tan braua (loquitur de Cantabria) y del gouierno de Fasila padre de D. Pelayo, acogio se en ella D. Pelayo huyendo de Vitiza, y agora se valio en ella lleuando se contra los Moros recogiendo los Christianos que tunieron animo para resistir al enemigo y se hizieron fuertes en Valdeon y en Couadonga y en otros montes asperissimos donde no podian yr gruesos exercitos. Medulium autem montem, si in orâ Gallicia vbi constituitur ab Orosio inuestigemus, reperiemus superesse adhuc vestigia huius nominis circa terram de Vierço dictam & Sili fluminis caput, quod Minium ex parte componit, vt testimonio ipsius Moralis constare potest: hæc enim habet in tractatu descriptionis Hispania*

fol. 46. *Esta à la salida de Galicia* (loquitur autem de monte insigni qui olim auri argentique venis abundabat) *en la tierra llamada el Vierço, no lexos de Vila-franca, y muy cerca del insigne Monasterio de Cerracedo de la Orden de Cister, es encima de la Ribera del Rio Sil cuyas comarcas son muy celebradas en Plinio por muy abondosas de oro, que todo lo demas, llaman aquella montaña de las Medulas.* Minij autem nomine etiam Silum comprehensum fuisse à veteribus, suprà diximus, nec ratione id caret, cum Minio (unde nomen amni datum testatur Iustinus lib. 44.) magis abundet Silus quam alij fontes Minij amnis, teste Morale vbi supra fol. 48. his verbis. *Pues al rio Miño se le dio el nombre deste metal o color que en latin se llama Minium, los Gallegos Dizen agora que se le dio sin Razon al rio el nombre, pues no se halla en sus riberas el Vermellon si no en las de otro rio llamado el Sil, que entra en el.* Porrò frustra sunt, qui Segesamam, vbi Augustus Cantabriam aggressurus, castra posuit, alibi quam in Vaccæis quærunt (erat hic populus vicinus Cantabris) nam Segisamam urbem Vacceorum agnoscunt Polybius apud Strabonem, & Ptolemeus lib. 2. cap. 6 : Idem Morales lib. 8. cap. 57. putat Augustum Cæsarem bellum, quod contra Cantabros cœperat, aduersus Callaicos, aut Gallecos profectum, persuasus verbis Orosij, qui lib. 6. cap. 21. Cantabris ad Vellicam & Arracillum fuis, Antistium & Firmium Legatos ulteriores Galleciæ partes, quæ montibus syluisque & Oceano terminantur, magnis grauibisque bellis perdomuisse narrat : Sed hic Orosium non de Gallecis populis, qui iam pridem pacati erant, nihilque tunc mouebant, sed de ipsismet Cantabris loqui, qui Vellica & Arracillo pulsî, ad inaccessa & prærupta loca montium suæ regionis, quæ ad Galleciam vergunt, concesserant, facillè iudicauerit

quisquis verba Orosij ritè expenderit; præcipue si cum iis, quæ de eodem bello scripsere Dio atque Florus, conferantur. Galleciæ autem ideò mentio iniecta est ab Orosio, quod totum trans Durium tractum versus Septentrionem & Astures, Cantabrosque Callaicam vocabant veteres, teste Strabone lib. 3. quin & ipsos Cantabros & Astures Galleciæ portionem fuisse affirmat Orosius. Ex iam dictis perspicuum esse arbitror Cantabriam veterem maximam partem Legionensis Regni ambitu suo complexam fuisse, vtramque scilicet Asturiam tam de Santillana quàm de Ouiedo dictam, vnà cum terra de Campos, & parte Legionensis agri & Castellæ veteris, quibus in locis ac præsertim circa Auseam & Couadongam, quæ Vindij montis partes sunt, cum Pelagius prima Regni sui fundamenta iecerit adiutus ope incolarum & aliorum Christianorum, qui eò tanquam ad tutissimam arcem confugerant, videtur tandem Cantabrorum virtus, quæ iam à tot seculis inter mortua & quasi sepulta iacebat, in hoc pereuntis Hispaniæ momento commodùm reuixisse.

Cantabriæ nomen sub Gothis & Sarracenis Rioiæ attributum fuisse.

C A P V T V.

NON tamen iisdem semper finibus steterè Cantabri: Etenim cum Cæsar Augustus eos post decennale bellum vicisset, de montanis locis in campestrès transtulit, vt ex Dione & Floro liquet; quorum vterque cum de regione in quam translati sunt, sileat, quidni suspicemur eos in Beronum & Turmodigorum conualles proximas, necnon ad vltimas desinentis Vasconia oras, descendisse; undèque

indéque nomen Cantabriæ huic tractui communicatum. Certè non video quò opportunius hanc gentem efferam & contumacem, traducere potuerit Augustus, quam ad illos tres populos, quos semper pacatos & fidos experti sunt Romani. Ut ut sit, certum est iam à tempore Gothorum Regum Rioiam & confinem agrum ad Iberi ripam vsque Cantabriæ nomen vsurpasse. Authorem namque vitæ sancti Æmiliani huius nominis Monasterium, in media Rioia positum, tempore cladis Cantabriæ à Leuigildo Rege illatæ, excidisse affirmat, illudque excidium sancto viro diuinitus reuelatum fuisse. B. quoque Ildefonsus in Commentario rerum à Rege Vuambâ gestarum, hunc Regem narrat, cum expeditionem contra Vascones suscepisset, ad eos debellandos in partibus Cantabriæ substitisse: Rodericus Toletanus & Lucas Tudensis, Sanctio Garciaæ Pompelonensi Regi, Innici nepoti, tribuunt Cantabriæ armis acquisitæ laudem, ob partas Nageram & Vigueram Rioiæ vrbes; Iberus quoque annis, qui Vasconiam præterlabitur, ideóque aliàs Vasconis cognomentum tulit apud Prudentium in Hymno Laurentij Archileuitæ & Festum Auienum, Cantaber annis dictus est Eulogio in epistola ad Vuiliesindum Pompelonensem Episcopum. Itidémque Garciaæ Pompelonensi Regi, in quodam diplomate anni 946, apud Sandouallium in historia Monasterij sancti Æmiliani §. 39. Quod si antiquiora tempora reuoluas, vnde hoc ut Calagurritanos, qui verè Vascones erant, Iuuenalis satyra 15, nunc Vasconum, nunc Cantabrorum nomine designet, nisi fortè ex vnius gentis, circa eum tractum cum altera permissione? Hinc puto satisfiet Floriano, Garibaio & aliis, Cantabriam urbem fuisse, non procul ab Ibero

fitam contendentibus , si dixerimus extitisse quidem (siue vrbs siue arx illa fuit ;) sed post deuictos ab Augusto Cantabros , vel ab iisdem in hanc oram translatis , conditam , vel (quod magis crediderim) longo post interuallo temporis , à Regibus Pompelonenſibus , contra Sarracenorum citra Iberum irruptiones , munitam.

Regionem Vardulorum , Autrigonum & Caristorum à Vasconibus occupatam videri & de Cantabrorum variis cladibus.

CAPVT VI.

NON deerunt fortè qui minus probent quod Viscainos , Alauenses & Ipuscuates , strenuas & bellicosas gentes , à Cantabris abiudicem , perinde quasi eo ipso obscuris & imbellibus Autrigonum , Caristorum & Vardulorum populis , veniant ascribendi. Mihi verò non hæc stat sententia ; quin potius existimo horum populorum genus magnâ ex parte , vnâ cum nomine , iam pridem excidisse , eorumque patriam à gente aliqua forti , & pugnaci occupatam tempore Gothorum Regum : hæctenus enim stetit Vardulorum nomen (sub quo etiam Autrigones & Caristos comprehensos fuisse suprâ docuimus :) nec quod sciam vllus Author , Idacio ætate posterior , huius populi meminit : At quorsum , inquires , si in Vardulorum sedibus novos incolas admittere expedit , Cantabros inde excludimus habitatione proximos , viribus potentes & inuadendis vicinis regionibus iam à tempore Romanorum assuetos ? Ideò certè quia iis bellis , quæ cum Augusto Cæsare atque eius Legatis

gessere, ita totum Cantabricæ gentis robur interiit, vt exinde nihil vnquam generosum, nihil tanta gente dignum exequi aut meditari ausi sint: quinimò destituta suis cultoribus regio, patuit iniuriis & irruptionibus exterorum. Nec moueor vanis quorundam Ipuscuensium scriptorum sermonibus, Cantabros (cuius gentis nomine designari se putant) numquam à Romanis victos fuisse contendentium; illius autem belli, quod Augustus Cæsar contra eos susceperat, aleam omnem trecenorum vtriusque militum certamini permissam, victores Cantabros effecisse, deque eo bello ipsummet Augustum v. libros edidisse quorum adhuc, si Deo placet, extare fragmenta in Biscaia iactant: sunt enim hæc mera vigilantium somnia, nec aliâ refutatione indigent, quàm quod, nullo certo authore, ex obscura ignobilium quorundam scriptorum officinâ prodeunt & cum his, quæ de hoc bello ab antiquis & fide dignis historicis Dione, Floro atque Orosio tradita sunt, ex diametro pugnant: quod vt clariùs liqueat ipsorum verba hîc referre non pigebit. Dio itaque lib. 53. postquam de Cantabris atque Asturibus, à Carisio & Caió Furnio Augusti Legatis, acie victis & in seruitutem redactis verba fecit, hæc subiungit. *Cantabrorum pauci viui in hostium potestatem venerunt, nam cum de libertate desperassent, vitâ quoque contemptâ, incensis munitionibus se ipsos interfecerunt aut unâ conflagrarunt, alij publicè sumpto veneno obierunt, ita maxima ac ferocissima pars Cantabrorum perijt: Et eodem libro, defectione eorum qui in eo bello capti & postea, dominis suis interfectis, domum reuersi fuerant, expositâ; quid Agrippa, sumptâ in eos expeditione gesserit, his verbis declarat. Cantabros, qui essent militari ætate, omnes propè deleuit: reliquos de armanit*

& de montanis locis in campeſtres tranſtulit. Florus quoque lib. 4. cap. 12. & Oroſius lib. 2. cap. 21. poſtquam de prælio ad Belgicam factò, in quo Cantabri ab Auguſti Legatis fuſi fugatique fuerant, ac de Arracillo oppido expugnato, obſeſſo que Medullio monte egere, his verbis narrationem iſtius belli concludunt. Flori verba; *Postquam extrema barbari vident certatim igne, ferro inter epulas venenoque, quod ibi vulgò ex arboribus taxis exprimitur, præcepere mortem, ſe que pars maior à captivitate quæ videbatur vindicauere. Hæc per Antiftium, Firmium, Agrippam Legatos hybernans in Tarraconis maritimis Cæſar accepit, ipſe præſens hos deduxit montibus, hos obſidibus adſtrinxit, hos ſub coronâ iure belli venundedit.* Oroſij verba; *Itaque ubi ſe gens hominum trux naturâ & ferox, neque tolerandæ obſidioni ſufficientem, neque ſuſcipiendo bello parem intelligit, ad voluntariam mortem ſeruitutis timore concurrunt, nam ſe pænè omnes certatim igne, ferro aut veneno necauerunt.* Sed & longo, ante Auguſti ætatem, intervallo, Cantabros à Romanis ſubactos fuiſſe diſcimus ex his Flori lib. 48. Epitomes Liuianæ verbis, vbi de P. Cornelio Æmiliano hæc tradit. *L. Lucullus Conſul, cui Claudius Marcellus ſucceſſerat, pacaffe omnes Celtiberiæ populos cum videretur Vacceos, Cantabros & alias regiones, & iterum alias incognitas nationes in Hiſpaniâ ſubegit.* Manſiſſe autem eos ex inde in fide Romanorum, vſque ad bellum ciuile inter Pompeium & Cæſarem exortum, ipſius Cæſaris lib. 1. de bello ciuili verbis edocemur, quæ ſic habent; *His rebus conſtitutis equites auxiliaque toti Luſitanix à Petreio, Celtiberis, Cantabris, Barbariſque omnibus qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur.* An autem potiori conditione aut fortunâ ſub Gothiſ vixerint quam ſub Romanis, ea quæ mox dicturi ſumus demon-

strabant. Auctor est Idacius, in Chronico, non ita pridem, à Iacobo Sirmundo edito, temporibus Auiti Imperatoris & Martiani (circa annum nempe Christi 455.) Herulos mari aduectos per Cantabriæ & Varduliæ loca maritima impunè grassatos fuisse: vniuersam autem Cantabriam, non ita multò post, ab extraneis gentibus occupatam fuisse, eosque qui occuparant, à Leuigildo Rege pulsos, discimus ex Ioanne Biclariensi: eandem rursus à Francis captam & possessam fuisse, eorumque duce Francione mortuo, in potestatem militum Constantinopolitani Imperatoris deuenisse, & tandem iis vi armorum eiectis, à Sisebuto Rege Imperio Gothorum annexam, affirmant Fredegarius cap. 33. sui Chronici atque Aymonius lib. 4. cap. 13. historix Frâcicæ: Tempore denique Vuambæ Regis Vascones impressione factâ eandem inuasisse, testatur Roderic. lib. 3. cap. 3. Nulla itaque ratio suadet vt Cantabros domi ad proprios tuendos lares imbecilles, aliò victricia arma intulisse credamus & longè expeditius videtur, istud Varduliæ armis partæ facinus finitimis Vasconibus tribuere; quorum vires regnantibus in Hispania Gothis integrè erant; ideoque seu odio Gothorum, seu studio propagandorum finium, frequentes in vicinas regiones excursiones faciebant. Occurrunt insuper alia huic sententiæ confirmandæ argumenta non leuia, à ratione nominis, similitudine morû, & cõmercio vnus linguæ inter vtramq; gentem desumpta, namque tres illos populos Biscainos inquam, Alauenfes & Ipuscuates Galli vno nomine Bascos appellant, quæ vox solo declinandi & pronuntiandi modo à nomine Vasconum discrepat Hispani autem ipsos Vascogados, eorum autem linguam Vascuence nominant, ab iisdem Vasconibus ductâ vtrâque denomina-

tionem. Habitu autem & moribus, quantum cum reliquis Vasconibus consentiant, norunt qui in iis regionibus diutius versati sunt. Accedit autoritas Ioannis Biclariensis & Sebastiani Salmanticensis, è quibus hic bellum, quod Froila Rex Legionensis huius nominis primus contra Vascones gessit, contra Alauenses speciatim gestum fuisse indicat, dum Adefonsum Froilæ filium, è regno à Mauregato deiectum, Alauam ad propinquos matris suæ aufugisse commemorat; mater enim Adefonfi nomine Munimina è gente Vasconum erat, eamque Froila pater bello Vasconico captam sibi coniugio copulauerat, teste eodem Sebastiani; Biclariensis quoque, cum Leuigildum Regem anno Regni sui 13. partem Vasconiæ occupasse & ciuitatem quæ Victoriacum nuncupatur, ibi condidisse narrat, Vasconiæ nomine Alauam videtur designasse: si quidem in hoc pago duntaxat & nusquam alibi in totâ Vasconiâ, extat ciuitas huius nominis, quam multis post sæculis à Sancio Pompelonensi Rege cognomento Sapiente instauratam fuisse crediderim, non autem de nouo conditam, ut volunt aliqui.

De situ veteris Vasconiæ & de populis à Strabone Iacetanis dictis, an iidem sint cum Lacetanis.

CAPVT VII.

VASCONIA olim sita erat vbi nunc Nauarra, latius tamen patebant eius fines quam hodiernæ Nauarræ: si quidem trans Iberum continebat Calagurrim & Graccurim (quæ vrbs non multum distabat à territorio oppidi quod nunc Alfaro dicitur:) à meridie

verò veterem Comitatum Aragoniæ; at à Septentrione attingebat Oceanum Cantabricum in ea parte Ipuscua vbi nunc Fontarrabia est. Et de Calagurri quidem eam in regione Vasconum fuisse testantur Strabo & Ptolemy qui eam Calagorinam vocat, quibus suffragatur Iuuenalis sat. 15: De Graccuri verò author nobis est idem Ptolemeus qui eam inter Vasconum vrbes enumerat; à Septentrione autem ad Oceanum vsque processisse, hinc colligitur quod Manlasci fluuij ostia in Vasconum regione ponit idem Ptolemeus (licet in hoc non consentiat cum vulgatis editionibus, manuscriptum exemplar Ptolemei, quod in Bibliotheca Regia asseruatur, ibi enim hic fluuius Vardulis non autem Vasconibus tribuitur:) Strabo quoque Idasunam urbem Vasconum, vel potius Oidassunam, vt habent quidam scripti libri, teste eruditissimo Casaubono, ad ipsum Oceanum sitam esse affirmat, qui situs hodie Fontarrabiæ oppido non malè conuenit; conditum enim est in littore ferè Oceani, alluiturque fluuiio qui etiamnum Vidassonis nomen seruat, idemque videtur esse cum Eafone Melæ. Iam quod spectat ad Comitatum Aragonensem, hunc in Vasconibus fuisse clarum est ex Ptolemeo, qui Iaccam, caput eius regionis, inter Vasconum vrbes enumerat. Porro qui Iaccetanos Strabonis ab hac vrbe deducunt, longè errant; hinc enim procul aberant versus meridiem & ad eam partem Aragoniæ, vbi Ilerda vrbs, (nunc Lerida) sita erat, vergebant, vt tam ex Strabone quam ex Ptolemeo cognoscimus: Itaque Iaccetani spectabant ad eam Hispaniæ Tarraconensis partem, vbi hoc tempore definit Aragonia & incipit Catalonia; erantq; interiecti, Vascones inter & Iaccetanos, Ilergetes, vt ex descriptione Ptolemei clarè liquet, quos

autem Strabo Iaccetanos vocat, eosdem esse cum Laccetanis, quorum frequens apud Cæsarem, Liuium & Plinium mentio, sensit Interpres Ptolemei, itidemque Fuluius Ursinus notis ad librum 1. Cæsaris de bello ciuili, quibus ego libenter subscribo; in eo tamen quod Ursinus mendum subesse putat in vulgatis Cæsaris, Liuij atque Plinij codicibus, legendumque existimat Iaccetanis pro Laccetanis, fretus autoritate Strabonis & Ptolemei, qui hanc vocem à litera I, incipiunt, Ego contra censeo, emendandum scilicet Strabonis locum legendumque; apud eum Laccetani pro Iaccetani, & similiter apud Ptolemeum: nam cum semel tantum aut bis apud Strabonem hæc vox Iaccetani reperiatur, Ptolemei verò exemplaria variant (nam pleræque editiones Accetani habent non Iaccetani) vocabulum autem Laccetani sæpius apud veteres Authores occurrat (siquidem illud omnia ferè Cæsaris, Liuij & Plinij exemplaria retinent) propius verò est vnius literæ mendum in vnicum Strabonis locum irrepsisse, quam in tot aliorum Authorum libros. Laccetanos autem proximos fuisse Illyrijs, adeò vt etiam sæpè pro vna eadè que gente vsurpentur, discimus ex Liuij decadis 3. lib. 8. Idem author, Laccetanos finitimos facit Ausetanis, qui Iberi ripas accolebant. Vrbes Vasconum enumerat Ptolemeus, præter iam dictas Iturissam, Pompelonem, Biturim, Andelufium, Nementurissam, Curnonium, Bascontum, Ergauiam, Tarragam, Muscariam, Setiam & Alauonam. Iturissæ situs in pago Vastanensi quærendus est, circa vicum qui sancti Stephani Lerinensis nomen obtinet, non autem in aduersâ plagâ ad meridiem, vt voluere interpretes Ptolemei & Andreas Scotus in Melam, neque circa Tolosetam in Ipuscua, vt sensit Gastaldus, eumque se-

quutus

quutus Moletius. Plinius lib. 3. cap. 3. in recensendis his populis, qui Cæsaraugustani conuentus erant, meminit Cascantēsiū, Graccuritanorum, Arocelitanorum, Calaguritanorum, qui Fibularenſes cognominantur, Carensium, Ergauicensium, Iturissensium & Ilumberitanorum, quos omnes hæctenus Nauarra complectitur, seruatīs veteribus appellationibus, si Graccuritanos excipias, Ergauicenses & Iturissenses, quorum primos circa Alfarum oppidum collocauimus, (Falluntur enim qui ad Agredam trahunt) proximi fortè ab Arga fluuio nomen acceperunt, at postremi dici nunc posse videntur Vastanenses: Iturissæ enim situm in iis partibus fuisse discimus è Mela, Ptolemeo & Authore Itinerarij. Cæterum posterioribus seculis, mutata est aliquantum Vasconix facies; nam Gothis in Hispania rerum potenti- bus, cum Vascones neque eorum Imperium ferre possent, neque satis eis virium ad resistendum, æquis locis, ipsorum potentix suppeteret, dimissâ planâ regione in suos se montes receperunt, indèque ad proximas Vardulorum, Autrigonum & Aquitanorum montanas regiones se effuderunt.

---

*De statu Vasconum, tempore Pænorum & Romanorum
in Hispania.*

C A P V T VIII.

QUIS status esset Vasconum, ante aduentum Pænorum in Hispaniam, incompertum est: at ab eo tempore & post expugnatam Saguntum, cum Annibale Italiam petente, contra Romanos arma coniunxisse, ex sequentibus Siliij Italici locis colligitur: & pri-

mo quidem Silius libro 2. populos illos, qui Annibalem in Italiam sequebantur, enumerans, Vasconum his versibus meminit.

*Nec Cerretani, quondam Tyrinthia castra
Aut Vasco infuetus galeæ, ferre arma morati.*

Lib. 5. in narratione prælij contra Flaminium Consullem gesti.

*Erumpunt multusque Maces Garamasque Nomasque
Tum quo non alius, venalem in prælia dextram,
Ocyor attulerit, conductaque bella probarit
Cantaber & galeæ contempto tegmine Vasco.*

Lib. 9. de pugna Cannensi agens.

— *subiere leues, quos horrida misit
Pyrene, populi, varioque auxere tumultu
Flumineum latus, effulget cetrata iuventus
Cantaber, ante alios, nec tectus tempora Vasco,
Ac torto miscens balearis prælia fundo.*

Lib. 10. de eadem pugna & Paulo Consule Romano verba faciens.

*Ac iuuenem quem Vasco leuis, quem spicula densus
Cantaber urgebat, lethalibus eripit armis.*

Non tamen diuturna fuit hæc societas, imo breui Vascones, perinde atque alios Hispaniæ citerioris populos, in partes Romanorum concessisse, vt credam facit hic Liuij locus lib. 1. decad. 3. *Cnæus Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus Pyreneosque montes circumuectus, Emporis appulisset classem, exposito ibi exercitu, orsus à Lacetanis vsque ad Iberum flumen, partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis Romanæ ditionis fecit; inde conciliata clementiæ fama, non ad maritimos modo populos, sed in mediterraneis quoque ac montanis ad ferociores iam gentes valuit,*

nec pax modo apud eos, sed societas etiam parata est, validæque aliquot auxiliorum cohortes ex iis conscriptæ sunt. Solos hic nominat Liuius Lacetanos : sed, cum alios deinde populos etiam mediterraneos & montanos adiungat, vix est vt Vascones præteritos voluerit, qui omnium maximè Lacetanis proximi erant paritèrque Ilergetibus, quos etiam, licet hîc non expresserit, fuisse tamen inter eos quibus cum societatem contraxerat Scipio, indicat eodem libro, his verbis. *Vixdum digresso eo* (loquitur de Scipione, qui Tarracone Empurias recesserat) *Asdrubal aderat, & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem impulsus, cum eorum ipsorum iuuentute, agros fidelium Romanis sociorum vastas.* At subinde Vascones illos, qui sub signis Annibalis in Italiâ militabant, domum reuocatos fuisse, coniiicio ex hoc loco, eiusdem authoris decad. 3. lib. 5. vbi postquam de recepta à Romanis Sagunto, differuit, hæc subiicit : *Celtiberum iuuentutem, eâdem mercede, qua pacta cum Carthaginensibus erat, Imperatores Romani ad se perduxerunt & nobilissimos Hispanos supra 300, inde in Italiam ad sollicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant, miserunt.* Quin autem Romanorum amicitiam sanctè exinde semper coluerint Vascones, nullus dubitandi locus relinquitur, veterum, qui res Romanas scripsere, libros legentibus : siquidem cæteris ferè omnibus populis Hispaniæ à Romanis deficientibus, nihil vmq̃am ab hac gente turbatum, nulla etiam contra illam bella à Romanis suscepta reperire est, nisi quod bello ciuili, quod inter Syllam & Marium exarsit, soli inter tot Vasconum populos, Calagurritani Sertorio Marianarum partium Duci adhæserunt, pro quo vltima quæque perpeffi, singulare inuiolatæ in Du-

cem suum fidei & inuicti animi Vasconum, documentum fuere; ipsos quoque vicissim à Romanis, semper amicè & gratiosè habitos, credere æquum est, vt veros & fidos socios decebat ab illo populo, qui *beneficio, quàm metu obligare homines mallet, exterarumque gentes fide ac societate iunctas habere, quam tristi subiectas seruitio,* (verba sunt Scipionis Romani Ducis Hispanos apud Liuium decad. 3. lib. 3. alloquentis) ita vt nullâ in re, Vasconum libertatem læsam, nullas in illorum regionem colonias missas, nullas eorum ciuitates stipendiarias factas (quod in plerisque aliis Hispaniæ populis vsu venit) vsquam legamus; sed eos integris viribus, florente republica, moribus, linguâ & patriæ finibus immutatis vsque ad Gothorum in Hispaniam aduentum perdurasse, plurimis veterum Authorum testimoniis admoneamur. Quanti autem apud Romanos fuerit huius gentis virtus & fortitudo, hinc æstimare licet, quod in longinquis & grauibus expeditionibus, Vasconem militem adhibebant; Testis enim est Tacitus lib. 4. histor. cap. 7. in eo bello, quod Vitelliani contra Britannos & Germanos eorumque Ducem Ciuilem sustinere, inclinantem iam in hostes victoriam, Vasconum cohortes feruente prælio accitas, Romanis asseruisse.

Quo statu vixerint Vascones Gothis in Hispania dominantibus. Item de clade ab exercitu Caroli Magni, ad Roncauallim, acceptâ.

C A P V T IX.

L A B A S C E N T E Romanorum in Hispania Imperio & Sueuis ac Gothis prouinciam ingressis, non

eadem forte cum iis vixere Vascones ; sed perpetuis ferè conflixere bellis , dum aut suos fines tuentur , aut alienos inuadunt ; Primum illis certamen , cum Rechiario Rege Sueuorum , fuit , quem ducta in vxorem Theodorici Regis Gothi filia , Vascones deprædatum fuisse narrat Idacius . Rurfus Leuuigildo regnante , partem Vasconia ab eo occupatam fuisse , affirmat Biclariensis , quod de Alauâ regione non ita pridem à Vasconibus armis occupatâ intelligendum esse , supra monuimus . At tempore huius filij , Recaredi Regis , crebras in Regnum Gothicum irruptiones , à Vasconibus factas fuisse , testatur Isidorus in Chronico ; Meminit quoque idem author expeditionis à Gundemaro Rege contra Vascones susceptæ , quæ non alium habuit euentum , præter vastationem agrorum : Sisebuto autem regnante , nouos motus in montibus à Vasconibus factos fuisse , eosdémque à Rege cõpressos , discimus ex Chronico veteri Moissiacensi , nuper ab Andræa Duchesnio viro eruditissimo edito : Eisdem , tempore Suintillæ Regis , crebris excursionibus Terraconensem prouinciam infestasse & Ologitim ciuitatem , quæ hoc æuo contractè , *Olite* , dicitur , Vasconicè verò *Erriberri* (id est vrbs noua) ad Gothos pertinentem , & à se , vt viderur , euersam propriis impensis instaurare coactos , refert Lucas Tudensis ex Isidoro : Sub Recensuindo rurfus Rege , nouas irruptiones in Regnum Gothorum fecere , copiis Regiis quæ prohibere conabantur , exitiosas , teste Isidoro Pacensi cuius verba , quia apud Rodericum Toletanum corruptè leguntur , sicuti à Prud. Sandouallio ex ἀρχαῖων edita sunt ; hîc inferenda iudicauimus . *Huius , inquit , temporibus* (id est Regis Recensuindi) *eclipsim Solis , stellis in meridiem visentibus omnibus , Hispaniam territat , atque incurfa-*

*tionem Vasconum, non cum modico exercitus damno prospere-
 Etat.* Demum regnate Vuambâ, quum Vascones quietis
 ignari, ut ait Rodericus Toletanus lib. 3. cap. 3, loca Py-
 renæi & Cantabriam inuasissent, indignum Gothorum
 dignitate ratus Rex, diutius offensiones huius gentis per-
 ferre, eam Imperio suo subiicere statuit. Conflato ita-
 que ingenti exercitu, Vasconum fines infesto agmine
 ingreditur, eosque post vastatos agros & incensa ædifi-
 cia, pacem petere coëgit. Non sum nescius hanc cla-
 dem à Vuamba illatam, Vasconibus Aquitanis tribui à
 Roderico, sed maiorem fidem meretur Iulianus Ar-
 chiepiscopus Toletanus, æqualis illorum temporum
 scriptor, qui eam Vasconibus Iberis imputat. Quæ exin-
 de ab hac gente, extincto Gothorum in Hispania Im-
 perio, contra Sarracenos gesta sunt, hîc ideò prætermi-
 timus, quia deinceps de iis, in historia Nauarræa, oppor-
 tunior sese offeret dicendi locus. Ea verò quæ trans Py-
 renæum in Aquitania contra Francos fortiter præstite-
 runt, postremâ parte huius operis referentur. Hîc inte-
 rim nolim omitti, ea quæ inter ipsos & Caroli magni
 exercitum, citra Pyrenæum contigere; insignem scili-
 cet illam & toto orbe decantatam stragem, quam is
 exercitus, ad Roncauallim, anno Christi 778 passus est.
 Vascones libertatem quam illibatam sub Romanis con-
 seruarant, contra Sueuos, Gothos & Sarracenos intrepide
 defenderant, magna ex parte sub Carolo amisere.
 Hic enim dum Hispaniam ab Ibnabala Regulo Sarra-
 ceno sollicitatus, cum valido exercitu, contenderet, per
 Vasconum & Nauarrorû terras iter faciens, vtrumque
 populû suo subesse Imperio & ditioni coëgit & tributo
 imposito vectigalem fecit, Pompelonem etiam oppidû,
 Caput gentis, dirutis mœnibus, per speciem defectionis

præcauendæ, in vici formam redegit, testibus Eginhardo & aliis illius seculi historicis, qui res à Carolo gestas literis mandarunt: Percussa itaque hac iniuriâ & contumeliâ bellicosa gens, dum vindictæ occasionem quærit, regredientis exercitus Francici extremum agmen in Pyrenæi faucibus animosè adoritur & licet militum numero impar, genere etiam armorum inferior, totum calamitosa clade prosternit: sed præstat audire Eginhardum loquentem cui, vt Regiæ aulæ Notario, Caroli res maximè notæ fuere: Hic itaque in eo commentario, quem de istius Principis vitâ composuit, quid in hac expeditione Hispanicâ gestum sit, his verbis declarat. *Ipse per bella memorata, primò Aquitaniam & Vasconiam, totumque Pyrenæi montis iugum, & usque ad Iberum amnem qui apud Nauarros ortus & fertilissimos Hispaniæ agros secans, sub Dertusa ciuitatis mœnia, Balearico mari miscetur: deinde Italiam & c. ita perdomuit, vt eas tributarias efficeret. De clade autem ad Roncauallem accepta, sic, Cum agmine longo, vt loci & angustiarum situs permittebat, porrectus iret exercitus, Vvascones in summi montis vertice positus insidiis (est enim locus ex opacitate sylvarum, quarum maxima est ibi copia, insidiis ponendis opportunus) extremam impedimentorum partem & eos qui nouissimo agmine incedentes subsidio præcedentes tuebantur, desuper incurstantes in subiectam vallem deiciunt, confertoque cum eis prælio, usque ad unum omnes interficiunt ac direptis impedimentis, noctis beneficio, quæ iam instabat, protecti, summâ cum celeritate in diuersa disperguntur. Adiuuabat in hoc factò Vvascones & leuitas armorum & loci in quo res gerebatur situs: è contra Francos & armorum grauitas & loci iniquitas per omnia Vvasconibus reddidit impares. In quo prælio Eghartus Regiæ mensæ Præpositus, Anshelmus*

Comes Palatii & Rotlandus Britannici limitis Præfectus, cum aliis compluribus, interficiuntur, neque hoc factum ad præfens vindicare poterat quia hostis, re perpetrata, ita dispersus est, ut ne fama quidem remaneret, ubi nam gentium quæri potuisset. Idem Eginhardus, seu Ademar, vel quisquis est Auctor Annalium Caroli Magni & Ludouici Pij quos primus Colonia Germanus Nuenarius Comes edidit, hanc cladem sic paucis perstringit: Pompelonem reuertitur (loquitur de Carolo Rege) cuius muros, ne rebellare posset, ad solum usque destruxit, ac regredi statuens, Pyrenæi saltum ingressus est, in cuius summitate Vascones, insidiis collocatis, extremum agmen adorti, totum exercitum magno tumultu perturbant, & licet Franci tam animis, quàm armis præstare vidrentur, tamen & iniquitate locorum & genere imparis pugnae inferiores effecti sunt. In hoc certamine plerique aulicorum, quos Rex copiis præfecerat, interfecti sunt: direpta impedimenta, & hostis, propter notitiam locorum, statim in diuersa dilapsus est: cuius vulneris accepti recordatio, magnam partem rerum sæliciter in Hispania gestarum, in corde Regis obnubilauit.

De moribus veterum Vasconum.

CAPVT X.

VASCONVM mores eisdem olim fuisse, qui Lusitanorum, affirmat Strabo lib. 3. Geogr. illos autem non aptiore penicillo depingere possim, quam ipsius Strabonis verbis, quæ è Græco in Latinum versa, sic habent. *Ferunt Lusitanos esse insidiandi, indagandique peritos, celeres, leues, versatiles, aspide utuntur parua, cuius diameter duorum pedum, caua foras, loris suspensa:*

non enim fibulas aut ansas habent: ad hæc sica aut ensis, plerique lineis, rari loricatis utuntur thoracibus, aut tres cristas habentibus galeis, ceteri neruis contra ictus formatis aspidibus utuntur: pedites ocreas quoque usurpant, spicula singulis plura, nonnulli etiam hastâ utuntur arcâ cuspide: quosdam eorum, qui ad Durium amnem accolunt, Laconicâ ferunt uti vitæ ratione, bis unguento utentes & candentibus lapidibus calefacientes & frigidâ lauantes, unoque cibi genere purè frugaliterque viuentes: immolando student Lusitani, & extra intuentur non exsecta, præterea & laterum venas inspiciunt, ac tangendo etiam diuinant, quin & ex captorum extis coniiiciunt sagis ea occultantes: deinde, cum ea pulsam edunt, infra primum ex cadauere aruspex futura prædicit: captiuorum manus dextras amputant; diisque consecrant, omnes qui in montibus degunt victu utuntur tenui, aquam bibunt, humi cubant, crines mulierum in modum demittunt, mitris faciem velati pugnant, maximè capros edunt & Marti caprum immolant, prætereaque captiuos & equos; quin & ritu Græco centurias victimarum, id est hecatombas, quotannis instituunt, ut & Pindarus ait, immolare centena omnia, certamina etiam gymnica armata & equestria edunt pugno, cursu, velitatione & instructo cohortatim prælio: montani duobus anni temporibus glande vescuntur quernâ, siccata indeque contusa molentes, atque è farinâ panem conficientes, itaque eas ad suum tempus reponunt: Zytho etiam utuntur, vini parum habent & quod prouenit statim in conuiuia cum cognâ is insunt: butyrum eis olei usum implet, cenant sedentes, habentque ad parietes constructa in hunc usum sedilia: priora in sedendo loca ætati, dignitatique referuntur, cæna circumgestatur, inter potandum ad tibiam saltant, & ad tubam choreas ducunt, interim exilientes & poplitibus flexis rectum corpus

demittentes: In Bastetania id etiam mulieres faciunt una alteram manutinentes, nigro omnes utuntur vestitu, plerumque in sagis degunt, in quibus etiam supra thoros herbaeos dormiunt, vasis utuntur cereis, ut & Celtæ: mulieres vestibus utuntur floridis, loco pecuniæ permutatione utuntur, aut de lamina argentea aliquid abscissum dant: morti addictos coniectos de saxis præcipites agunt, parricidas eductos extra fines aut flumina lapidibus obruunt, matrimonia more Græco contrahunt: ægrotos veteres Ægyptiorum consuetudine, in viis deponunt, ut qui eum morbum experti sunt iis consulant, coriaceis usi sunt nauigiis usque ad Brutum, ob exundationes & paludes, nunc raris utuntur lintribus, sal illis purpureus, sed albus fit terendo Talis ergo vita est montanorum, eorum qui Septentrionale Hispaniæ latus terminant Callaicorum, Asturum, (antabrorum usque ad Vascones & Pyrenam, omnes enim eodem viuunt modo. Hæc vniuersè Strabo de omnibus populis qui Septentrionale Hispaniæ latus incolunt: at speciatim Vascones aruspiciæ admodum peritos fuisse, innuit Lampridius in vita Alexandri Seueri: Tibiarum quoque usum iis proprium fuisse significare videtur vox Vascæ tibæ (ab eo enim quod indigenæ in recto Vasco dicunt ritè formatur Latinum Vascus, ut aliàs dicemus.) Occurrit autem hæc vox apud Iul. Solinum cap. 5. Seruium in lib. xi. Æneidos & Auctorem veteris Glossarij Latino-Græci, qui eam Græcè μελετητικὸν αὐλὸν vertit, ideò fortè, quod non tam arte quàm assidua exercitatione eius tyrocinium constet: (etsi non desunt qui ibi μελικὸν scribendū censeant) tria enim tantummodo habet foramina, quibus quodlibet sonitus aut moduli genus, distinctè & concinnè reddūt qui eius artem callent, Cur autem Seruius eandem παρακουλὸν vocet, non aliam possum

reddere rationem, quam quod non recto nec transuerso posito, vt cæteræ tibiæ, sed obliquo staret in manu tibicinis eâ personantis, idque etiamnum comprobatur hodiernus vsus tibiæ, qui apud Vascones maximè viget, nec enim alio ferè organo vtuntur in suis choreis & saltationibus; Alia tamen mens est doctissimi Salmasij quod attinet ad explicationem Vascæ tibiæ, suis in Flau. Vopiscum notis & in Plinian. exercit. ad cap. 5. Solini, neque ego authoritati tanti viri repugnare ausim. In bello autem leui armaturâ vsos fuisse Vascones, coniiicimus ex Eginhardo & aliis, qui de rebus Caroli Magni scripserunt: galeæ etiam vsus contempsisse monet Silius Italicus pluribus locis. At citra bellum qualis esset eorum habitus notat hic locus è lib. 5. cap. 2. Aymonij desumptus, *Cui filius Ludouicus (loquitur de Ludouico Pio) pro sapere & posse obedienter parens, occurrit ad patris præsentiam habitu Vasconum, cum coæuis sibi pueris indutus, amiculo scilicet rotundo, manicis camisiæ diffusis, cruralibus distentis, calcaribus caligis insertis missile manu ferens: Hæc enim delectatio voluptasque ordinauerat paterna.*

De lingua Vasconum & an verum sit illius nomina in A singulari numero, plurali verò in AC desinere.

C A P V T XI.

ERAT solemne Romanis, populos, quos armis subegerant, Latinæ linguæ asluefacere, docent id hæc D. Augustini verba lib. 19. de ciu. Dei cap. 19. *Data est opera, ut ciuitas Imperiosa, non solum iugum, verum etiam linguam suam, domitis gentibus per speciem societatis imponeret.* Inde est quod vernaculæ linguæ Gallorum iuxta,

ac Hispanorum, prorsus interciderint, Romanensi in earum locum substitutâ, si Britannos Armoricos & Vascones excipias, qui suas constanter ad hæc usque tempora retinuerunt, Vasconicam Magnus Scaliger Cantabrisimum vocat in tractatu de Europæorum linguis & diatriba de hodiernis Francorum linguis, numeratque inter matrices linguas Europæorum, addito etiam elogio, in hæc verba, *Cantabrisimus incipit à suburbicariis Baionæ Lapurdensium & itinere sex aut septem dierum in intima montanæ Hispaniæ extenditur, Galli eos qui eâ linguâ vtuntur vocant, Bascos vel Basculos: Hispani regionem, in qua illa dialectus locum habet, generali nomine Bascuença vocant, nihil barbari, aut stridoris, aut anhelitus habet, lenissima est & suauissima, estque sine dubio vetustissima & ante tempora Romanorum illis finibus in usu erat.* Eâ nunc cis Pyrenæum vtuntur maxima pars Nauarræ, vniuersa Ipuscua, Alaua, atque Biscaya: trans Pyrenæum verò tres illæ ditiones quæ Vascitanæ seu Vascorum regionis nomine designantur, scilicet Lapurdum, inferior Nauarra, & Sola. Huius linguæ proprium esse pleraque vocabula singulari numero per A, plurali verò per AC finire asseruit Marin. Sicul. lib. 4. cap. vlt. rer. Hisp. In quo eum fefellit ratio: litera enim A in singulari numero & syllaba AC in plurali, nominibus Vasconicis addita in fine, articuli vicem fungitur, ita vt, Vasconica vocabula hac ratione per A aut AC finire, perinde sit ac si quis dictiones Græcas ab ὁ, ἡ τὸ auspicari velit: sit in exemplum vox, *Guiçon*, hæc suapte hominem significat; at si cum articulo efferre velis, vt faciunt Græci, qui τὸν ἀνδρα, Galli qui *l'homme*, & Hispani qui *--el hombre* dicunt, dicendum erit *Guiçona* & in plurali *Guiçonac*, id est οἱ ἀνδρες Græcè, *les hommes* Gallicè,

& los hombres Hispanicè. In hoc errore sectatores habuit Marineus Garibaium lib. 4. cap. 4. sui compendij historici, & Paul. Merul. lib. 2. parte 2. cap. 8. Cosmograph. Venia danda est Marineo, & Merulæ, quibus vt linguæ Vasconicæ ignaris, & procul ab ea regione, vbi ipsa in vsu est, positis, non difficile fuit imponere: sed Garibaius non leuis oscitantæ reus est, quod cum hæc lingua ipsi vernacula esset, grauius tamen quam alij in eundem errorem impegit, dum quæ ij speciatim de quibusdam vocabulis Vasconicis dictum voluere, hic in vniuersum de omnibus pronunciare non dubitauit.

De veteri lingua Hispanorum. An eadem esset cum hodiernâ Vasconicâ, seu Vasca. Ambrosij Moralis id abnuentis rationes expenduntur.

C A P V T XII.

IDEM Marineus & Garibaius, vniuersam olim Hispaniam non alia quam Vasconum seu Cantabrorum, vt ipsi vocant, linguâ locutam fuisse existimant: quorum authoritati magnum pondus accedit iudicium summi viri Iosephi Scaligeri idem sentientis diatribâ de hodiernis Francorum linguis. In eadem fuere opinione Paul. Merul. lib. 2. Cosm. parte 2. cap. 8. & Mariana lib. 1. cap. 5. historix Hispanicæ, cuius verba quia elegantia & tanto auctore digna sunt (si illud excipias, quod eam linguam barbaram, cultumq; abhorrentem esse pronunciat, & quod Cantabros vocat quos Vascones dicere debuerat) non puto tædio fore lectori, si hîc referantur. *Soli, inquit, Cantabri linguam hætenus retinuerunt rudem & barbaram, cultum abhorrentem multumque à reliquis omnibus discrepantem*

Et totius olim Hispania communem (sic fertur) Et antiquissimam priusquam eam prouinciam Romanorum arma sermoque penetrassent. Gens enim agresti rudique ingenio, quæ plantarum instar translata, tamen terræ bonitate mitigatur Et montanis inaccessa locis, externi imperij iugum, vel admisit penitus nunquam, vel excussit quamprimum, atque cum antiqua libertate veterem gentis atque communem Prouinciæ sermonem conseruatum fuisse fide non caret.

HANC tamen sententiam euertere conatus est, Morales lib. 9. cap. 3. collectis ex Plinio & aliis, quibusdam vocabulis Hispanicis, vt putat, quæ in hodiernâ Vasconum linguâ, desiderari ait. Sed etsi concederemus Morali omnia illa vocabula pura puta Hispanica existere, an hoc tanti esset, vt ideò plures in eâ prouinciâ linguas toto genere discrepantes admittere nos cogeret? An non etiam in aliis linguis hoc vsuuenit, vt longâ temporis intercapedine mutantur voces aliquæ atque loquendi modi? De Latina equidem testantur Polybij, Varronis, Quintiliani & A. Gellij verba quæ sequuntur. Polybius lib. 4. Histor. *Primum igitur fœdus inter utrumque populum initum est, statim post eiectum urbe Regium nomen L. Iunio Bruto Et M. Valerio Consulibus, sub quibus etiam Ioui Capitolino templum dicatum duodetriginta annis ante primam Xerxis in Graciam transfretationem quod quanto diligentius fieri potuit interpretati sumus, tanta enim facta est mutatio Romana lingue ab ea tempestate in hodiernum diem, vt etiam qui antiquitatis peritissimi sunt, pleraque nonnisi difficulter intelligant.* Varro lib. 4. de lingua Lat. *Quæ ideò sunt obscura, quod neque omnis impositio verborum extat, quod vetustas quædam deleuit, nec quæ extat sine mendo omnis imposita, nec quæ re- Etè imposita cuncta manet, multa enim verba literis commutatis sunt interpolata, neque omnis origo est nostræ lingue è*

vernaculeis verbeis multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, ut hostis, nam tunc eo verbo dicebant peregrinum qui suis legibus vteretur, nunc dicunt eum quem tunc dicebant perduellem &c. deinde sic, vetustas non pauca deprauat, multa tollit, & paulò post, quoniam verborum nouorum & veterum discordia omnis in consuetudine communi, &c. Quintilian. lib. 9. cap. 3. Orator. Instit. Itaque si antiquum sermonem nostro comparemus penè iam quidquid loquimur figura est, Phauorinus philosophus apud A. Gellium lib. 1. cap. 10. adolescentem quemdam carpit quod plerasque voces nimis prisca & ignotissimas in quotidianis communibusque sermonibus expromeret. Sextus Cœcilius Iuriscons. apud eundem lib 20. cap. 10. *Longa ætas, inquit, verba, atque mores veteres obliterauit.* Hæc nisi fallor satis demonstrant quibus olim mutationibus lingua Latina obnoxia fuerit: De Gallicâ quoque atque Teutonicâ idem iudicabit quisquis formulam fœderis, inter Ludouicum & Carolum Reges Ludouici Pij Imperatoris filios, anno 842 percussi, quæ apud Nitardum utrâque linguâ extat, cum hodiernis Gallicis atque Teutonicis contulerit. Contra verò, quod argumentum habet Morales quamobrem voces illas à se congestas è vetere & germanâ Hispanorum linguâ eruras pronuntiet potius, quàm ex nouâ hac & adscititiâ quæ, quia à Romanâ manauit, Romanensis dicitur, cum illam quidem Plinij ætate obsoleuisse, hanc autem in vniuersâ Hispaniâ, quæ Romanis parebat, inualuisse certum sit & indubitatum? Hoc sanè constat, Plinium in locis à Morale laudatis plerasque voces pro Hispanicis agnoscere, quas Latinæ esse originis ne ipse quidem Morales negauerit, huiusmodi sunt, quæ sequuntur *cuniculus* pro genere leporis, cuius nominis ratio inde pe-

titur à Varrone de re rustica cap. 12 quod sub terra cuniculos ipse facere soleat vbi lateat in agris, *salpuga* pro genere formicæ venenatæ in Bætica quæ vox à Latina solpuga vel solifuga (vtrouque enim modo eam effert Plinius lib. 22. cap. 25. lib. 29. cap. 4. & alibi) leuiter immutata est, dicta est autem solipuga vel solipunga, teste Festo, quod acrior concitatorque fit feruore solis, *cauatica* cochleæ quædam in Insulis Balearibus, ideò sic dicta, quod non prorepunt è cauis terræ, vel quod in speluncis nascuntur, vt innuit idem Plinius lib. 8. cap. 39. & lib. 3. cap. 26, *anes tarda*, genus anserum, quas Græci otidas appellant, *viriles* genus torquis quibus viri utebantur, *strigiles* pro paruulis massis auri quæ in superficie massæ aut ramenti eminebant, *formacei* parietis genus ex terra quoniam in forma circumdatis vtrinque duabus tabulis inferciuntur veriùs, quam insternuntur, vt loquitur idem Plinius lib. 35. cap. 14. Par ratio est vocis *aspalathus*, cuius vsus etiam in Oriente viguisse, author est ipsemet Plinius lib. 25. cap. 13. Iam ad voces *Buteo*, *vipiones*, *granum*, *cusculium*, quod attinet; nequaquam verum est eas inter Hispanas à Plinio annumerari. Eius verba cap. 49. lib. 10. sic habent: *Venere in Italiam Bæriacensibus bellis civilibus trans Padum & nouæ aues (ita enim adhuc vocantur) turdorum specie paulum infra columbas magnitudine sapore grata: Bæares insule nobilicrem etiam supradictò Porphyrionem mittunt, Ibi & Buteo accipitrum generis in honore mensarum est: item vipiones, sic enim vocant minorem gruem, quo loco vocabulum ibi non ad Bæares insulas, sed ad Italiam referendum videtur, at verbum vocant pro nominatiuo habet subintellectam vocem homines, vt docent grammatici, non autem Bæares, vt voluit Morales. Idem de grano &*

cusculio

cusculio dicendum est in hoc loco Plinij lib. 16. cap. 8, vbi de robore loquutus, hæc adiungit, *omnes tamen has eius dotes Ilex solo prouocat cocco, granum hoc primoque cœscapus fruticis parue aquifoliae Ilicis, cusculium vocant &c.* Accedit eò, quod, vt monet Fabius lib. 8. cap. 2, *fallunt sæpè verba, vel regionibus quibusdam familiaria vel artium propria*: huius generis sunt inter ea quæ Morales firmandæ suæ sententiæ adduxit *Celia* genus potionis ex frumento apud Numantinos, teste Floro lib. 2. cap. 18. *palacra seu palacrana & baluces*, quibus metallici Hispani designabant massas quasdam auri, quæ in puteis reperiuntur denas excedentes libras, vt testatur Plinius lib. 33. cap. 4, *Strigiles* pro massis auri paruulis, quæ in aurifodinis occurrebant, & *Cocolobis* pro genere vitis, apud eundem authorem lib. 33. cap. 3. & lib. 14. cap. 2, Cùm enim iam pridem aurifodinæ in vniuersâ Hispaniâ euauerint, vites autem atque vineæ, aut nullæ prorsus, aut admodum raræ olim in Vasconia fuerint (vt ex Strabone discimus) ac etiam nunc paucissimæ existant in iis partibus, vbi lingua Vasconica viget, iniquum videtur, tum aurariarum, cum vitium nomina, hoc seculo, ab eâ linguâ exigere. Quod autem etiam nomen *Cetra* Hispanicum facit Morales, nullo certo Authore in hoc illum niti arbitror, licet verum sit, *Cetrâ* maximè in bello Hispanos veteres vsos fuisse, quod tamen vltioris Hispaniæ populis potius, quam citerioris in more fuisse, videor mihi colligere ex hoc Cæsaris loco lib. 1. de bello ciuili: *Erant, vt supra demonstratum est, legiones Afranij III. Petrei II. præterea scutati citerioris prouinciæ & cetratæ vltioris Hispaniæ cohortes circiter lxxx equitum vtriusque prouinciæ circiter v. millia.* Cæterùm neque vsquequaque verum est, omnia vocabula, quæ pro Hispanicis

tradunt veteres Authores, hodiernæ Vasconum linguæ deesse: suppetunt enim adhuc nonnulla ea scilicet quæ ex antiquissimâ & propriâ huius gentis lingua procedût, non autem ex hac aduentitiâ & nouâ, quam squammam Latini sermonis & rubiginem triuialiũ barbarismorum vocat Sidonius, Iulius verò Scaliger præfatione x. abortum Latine linguę. Talia sunt *lancea* pro genere teli, quod nomen Hispanicum esse, auctor est Varro apud A. Gellium lib. 15. cap. 30: *gur dus*, quam vocem pro pingui & crasso vsurpant hodie Vascones, *dureta* apud Sueton. in Augusto pro ligneo folio quod hodierni Vascones interiecta vocali A *daureta*, vel *taureta* vocant, sunt enim d & t cognatæ literæ apud eos: *gesum* denique (quod missilis iaculi à Vasconibus *gesi* vel *gesi* dicti nomen est) Gallis à quibusdam Authoribus antehac tributum, Hispanis adiudicant Isaacus Casaubon. in 3. lib. Strabon. & Mart. Delrius comment. in Senecę Hypolitum. Nunc illud, quod pœnè præterieram, minimè relinquendum est, illa quę de Rustico Termestino ex Tacito, de Corsica & de Portio Latrone, ex Seneca adducit Morales, eius sententiam (quâ veterem Hispanorum linguam diuersam esse ab hodiernâ Vasconicâ probare nititur) nullatenus iuuare, vt ipsoformet Authorum verbis perlectis facilè quiuis iudicauerit, quę ideò hîc referre operępretium duximus: & de Termestino quidem sic Tacitus lib. 4. Annalium. *Isdem Consulibus facinus atrox, in citeriore Hispaniâ, admissum à quodam agreste nationis Termestinae. Is Prætozem prouinciæ L. Pisonem pace incuriosum, ex improviso in itinere adortus, uno vulnere in mortem adfecit. Et paulò post de eodem Termestino. Et repertus, inquit, cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna, SERMONE PATRIO, frustra*

se interrogari clamitavit, adfisterent socij, adspectarent, nullam vim tantam doloris fore, ut veritatem eliceret &c. De Corsica autem hæc profert Seneca consolat. ad Heluiam: *transierunt dein Ligures in eam, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet, eadem enim tegumenta capitum, idem genus calceamenti quod Cantabris est, & verba quadam: nam totus sermo conuersatione Græcorum Ligurumue à patrio desciiuit: at de Porcio Latrone, sic Seneca lib. 2. controuerf. 4. (mendosè enim in editionibus vulgatis librorum Ambrosij Moraliscitur ad hoc controu. 13. lib. 3:) fuit autem Messala eruditissimi ingenij in omnis quidem studiorum partis, Latini utique obseruator diligentissimus. Idem itaque cum audisset Latronem declamantem dixit suâ linguâ disertus est, ingenium illi concessit, sermonem obiecit.* Hæc Taciti & Senecæ verba arguunt quidem fuisse propriam Hispanis & fortè etiam Cantabris seu linguam, seu dialectum, non tamen probant eam hodiernæ Vasconum linguæ dissimilem extitisse: sed de dialecto intelligendos esse hos Authores potius quàm de linguâ, hinc elicitur, quod Latronem non aliâ quam Latinâ linguâ Romæ declamasse facilè apparet: ita vt, quemadmodum olim Pollio apud Fabium in Liuiio Patauinitatem deprehendit, sic Messala in Latrone Hispanismum obseruasse videatur. Mela denique lib. 3. cap. 1. dum Cantabrorum populorum atque amnium nomina Latino ore concipere nequit, (quod ipsum nihilominus postea, non difficili labore, præstitum est à Ptolemeo lib. 2. cap. 6. Geographiæ,) asperam & rudem nominum aliquot priorum naturam notat potius, quàm peculiare loquendi genus illi genti assignet.

Auctoris sententia de veteri Hispanorum linguâ.

CAPUT XIII.

IN hac ergo discrepantium inter se sententiarum pugnâ, ego, vt pertinaciùs tueri nolim, vnicam fuisse antiquis temporibus Hispanorum omnium linguam, præcipuè cum Strabo lib. 3. diuersas fuisse pronunciet, sic neque Vasconicam iisdem quibus nunc finibus circumscribi probauerim: sunt enim angustissimi, neque adeò verisimile est, sagacem naturæ dispensatorem, tantulæ genti propriam linguam tribuere voluisse, nulli ferè rei opportunam: Ad exercendum verò commercium & tuendum cum finitimis populis consortium, prorsus incommodam. Itaque, vt paucis meam sententiam aperiam, hanc vniuersis illis montanis populis, qui Septentrionale latus Hispaniæ incolebant, communem fuisse existimo, Vasconibus scilicet, Vardulis, Autrigonibus, Caristis, Asturibus, Cantabris, Gallæcis ac Lusitanis, cum enim hos omnes populos iisdem vixisse moribus eandemque vitæ rationem coluisse constet ex Strabone: linguâ quoque concordem extitisse æquum est credere; sed & aliorum Hispanorum sermonem adeò huic abfimilem non fuisse, quin multa inter eos communia fuerint, & dialecto potius, quàm genere sermonis discrepasse (quemadmodum nunc discrepant, Castellani, Portugalenses & Catalani) hinc persuasum est mihi, quod in hac hodiernæ Hispanicæ linguæ compage, reliquæ seu rudera quædam deprehenduntur, cum cæmentis Vasconicæ admodum congruentia; quamplurimæ, inquam, dictiones aut merè Vasconicæ, aut ex his

manifestò deductæ, quarum veluti laciniam quamdam è tribus primis Alphabeti literarum ordinibus decerptam hic exhibebo, vbi id obseruari velim, syllabam ze vel te in fine verborum Vasconicorum positam, terminationem esse infinitiui præsentis aut nominis verbalis, à Grammaticis dicti, Semiuocalem quoque s, minutâ figurâ expressam, proferendam vt, ç; duplicem verò z valere, ts, vel, ds.

A

Açuçena Hispanicè lilium, Vasconicè *A-cucena*, hoc rectum vel res recta, lilium autem omnium maximè scapum rectum & oblongum emittit.

Alcalde HISPANICE', Iudex, VASCONICE', *Alcate* idem.

Ahaxar Hispanicè manu contrectando aliquid immundum & rugosum reddere. Vasconicè *Ahatfa*, res contrectando immunda & rugosa reddita.

Acezar H. discernere, cribrare: V. *Aiçaze* idem, item vento exponere.

Afcua H. pruna: V. *Auscua*, materia cineris.

Achaque H. causa, occasio, prætextus: V. *Achequia*, idem.

Acequia H. incile, fossa riui: V. idem.

Ahorrar H. parcere, asseruare, à nomine Vasconico *Ahorra*, vel *Ahurra*, quod palmam compressam & semiclausam instar personæ rem aliquam seruantis & retinentis significat.

Ahilarfe H. perire, emori: V. *Hila* mortuus, solent enim Hispani verbis à nominibus deriuatis vocalem A præfigere, vt in his, *arrugar*, *arruynar*, *auentar*, quæ à ruga, ruina & vento deducuntur.

Albricias H. munera quæ dantur alicui, ob nouæ rei fau-

- stum nuncium allatum: V. *Albristeac*, idem.
- Alcabuete* H. leno: V. *Arcabot*, idem l & r in hac lingua sunt cognatæ litteræ.
- Alboroto* H. tumultus: V. idem.
- Alcandora* H. indusium: V. pro indusio virili, muliebre enim aliter vocant.
- Aliaua* H. repositorum pharetrarum: V. pera vel facculus, quem rustici in sinu gestare solent ad recondendas pecunias, à verbo *aliaze* vel *alxaze*, id est reponere, recondere.
- Andas* H. sella, lectica: V. *Anda*, lectica.
- Almud* H. mensuræ genus: V. *Almutia*, idem.
- Alquilar* H. locare: V. *Alquila* vel *Alquilea*, locatio.
- Ama* H. nutrix: V. *Ama*, mater.
- Amagar* H. parare se ad lædendum aliquem: V. *Macaze*, idem.
- Amontonar* H. cumulare, aceruare: V. *Montoa*, cumulus, acervus.
- Ancho* H. latus, amplus: V. *Andicho*, magnus.
- Azcona* H. genus teli: V. idem.
- Ansia* H. angor, sollicitudo: V. cura, sollicitudo.
- Apañar* H. apparare, coaptare: V. *Apañze*, idem.
- Apuesto* H. sponsio: V. *Apostu*, idem.
- Argamassa* H. genus parietis lapide & terra quadam tenaci confecti: V. idem ab *Arri*, id est lapis, & *gamassa* terræ genere.
- Arisco* H. rigidus, intractabilis: V. *Arrisco*, faxeus, durus, rigidus, à nomine, *Arri*, id est lapis.
- Argana* H. sportæ genus quod iumentis imponitur ad deferenda onera: V. *Carcanao*, idem.
- Arriate* H. via strata lapidibus, ab eadem voce Vasconica, *Arri*, id est, lapis, & *Ate*, id est copia.

Afco H. nausea : V. *Afco* multum, nimium.

Afmar H. suspicari, existimare: V. *Afsmaze* vel *Vfsmaze*, idem.

Atapar H. obturare, tegere: V. *tapaze*, idem.

Ahuchar H. pecuniam in capsulam recondere: V. *Hucha*, crypta, arcula.

Ayo H. iuuenis Principis moderator, videtur deductum à nomine Vasconico *Aio*, quo designatur, qui alium expectat, præstolatur aut obseruat.

Achocar H. pecunias condere in aliquo loco retruso, à Vasconico *Choco*, id est, locus retrusus.

Alcarria H. villa vel pagus, tanquam *Alcar erria*, quod Vasconicè locum designat vbi raræ sunt domus.

Aldea H. pagus vel suburbanum, à Vasconico *Aldea*, quod locum vicinum seu conterminum, significat.

Atocha H. genus spartij: V. *Atocha*, seu *Otacha* genistospartij genus.

Arraxaque H. fuscina, tridens, à Vasconico *Araxequi*, id est quod retinet firmiter.

Atalaya H. specula, speculator: V. idem.

Atalar H. arbores cædere: V. *Tala*, sylvarum excidium & vastatio agrorum.

Atreuer H. audere, aggredi aliquid confidenter: V. *Atre- uize*, idem à nomine *Treue*, quod Vasconicè designat personam in re aliqua facienda valdè versatam & promptam ad eam aggrediendum.

Ayna H. facilè, citò, properè: V. *Ehina* facilis, vnde aduerbia *Ehin-qui*, & *Ehin-ara*, id est facillimè: A, & E, apud Vascones sunt cognatæ vocales & sæpè inuicem commutantur.

Sunt etiam quædam alia nomina vetera Hispanica, ab hac litterâ incipientia, quorum vsus licet iam in familia-

ri sermone Vasconum obsoleuerit, olim tamen inuauisse coniiicimus, ex eo quod eadem adhuc durant in nominibus propriis locorum quorundam aut familiarum Vasconiæ, talia sunt *Atahona*, nomen vici in citeriore Nauarra, *Arroz*, pagus quidam in Hospita valle *Ataharraze* vicus in Vicecomitatu Solensi.

B

B *Aça* Hispanicè color fuscus: V. *Baza*, pro eodem, aut pro quolibet colore.

Baldio H. inutile, vanum, vnde, *miembro Baldado*, pro membro arido, inerti & stupore affecto: V. *Baldio* frustratorium, inutile, *Balditu* membris captus.

Baldio H. ager compascuus, vt interpretatur nebriffensis: V. *Bald-lurr*, idem, à *Baldi*, id est vanum, inutile, & *Lurr*, id est terra.

Baratar H. permutare: V. *Barataze*, idem.

Barragan H. adolescens comptus seu elegans, item virgo compta, elegans: V. *Berrequin*, idem: iam supra monuimus E sapè in A verti in his linguis.

Barrenar H. perforare: V. *Barrenaze* altè & profundè aliquid excauare, à nomine *Barren*, id est profundus.

Barrena H. genus lancis rusticæ & pastoritiæ cauæ & profundæ, ab eadem radice *Barren*, id est profundus.

Bascuence H. lingua Vasconica ab *Ence*, vel *Ance*, id est modus, forma, & à nomine *Vasco*.

Balsa H. stagnum, aqua reses, V. idem.

Barruntar H. odorari, suspicari: V. *Barrentaze*, idem.

Behetrias sunt vrbes quedam sui iuris in regione Castellæ, quæ sibi dominos suo arbitrio eligebant, à Vasconico *Bere-tiriac*, id est suæ vrbes, vel sui iuris vrbes,

aut

aut à *Behet-Iriac*, id est vrbes inferiores, vel in locis demissis sitæ, quia hæ ferè vrbes in conuallibus conditæ erant & extra aspera & prærupta montium, quæ non oppidis aut vrbibus, sed Castellis munita erant, vnde etiam Castellæ nomen plerique deducunt.

Berro H. fium, laber: V. locus humidus, ac vmbrosus, in quibus plerumque hæc herba crescere solet.

Biçarro H. adolescens elegans & alacer: V. idem, à nomine *Biçarr*, id est barba, conuenit autem hoc epitheton iis præsertim adolescentibus, quibus prima barbæ lanugo oritur.

Bohordo H. genus iunci, seu potius capitellum, aut bulla quædam quæ in eodem iunco crescit: V. idem.

Borde H. spurius: V. *Bord*, idem.

Baia H. portus seu statio nauium: V. idem, inde illa apud Vascones voti formula, *Baionianhelzea*, pro eo quod Latini optatum portum consequi dicunt.

Borrar H. delere: V. *Borræze*, idem.

Burlar H. illudere, deridere: V. *Burlæze*, idem.

Burjaca H. ascopera, seu mantica, transuersâ fasciâ, ab humero suspensa pharetræ in modum, quam religiosi peregrinatores gestare solent: V. *Boiraca*, pharetra transuersâ fasciâ suspendi solita.

Burbuja H. bullæ quæ in aqua excitantur immisso aliquo corpore solido: V. *Burbulla*, idem.

Bruzos vel *Bruzes*, *Caer de Bruzes*, in sinciput concidere: V. *Abrusca*, à radice *Buruzes*, id est capite vel sincipite, cuius rectus casus est *Buruze* & *Buru*.

Burujon H. tumor in capite: V. *Buru-io*, caput læsum.

Burujo H. acinus vux, seu os oliuæ sitem *sansa*, seu os oliuæ ab eadem radice, *Buru*.

Bucha H. ventriculus animalis seu ingluuies auis: V. *Bo-*

chi, buccella panis, seu alterius cibi.

Buz H. forma quædam osculi: V. *Musu*, cum M, osculum: sunt autem B & M in Vasconicis nominibus cognatæ literæ & sæpè inuicem commutantur.

Buzos est ablatiuus casus à recto *Buz*, *beuer de Buzoz* ore ipso in fontem immisso bibere: V. *Musos*, idem.

Buscar H. quærere, videtur hæc vox orta à Vasconico *Pusca*, quod tenues ligni, vel stramenti particulas significat, & vt apud Latinos à scruto fit scrutari sic apud Hispanos à *Pusca* vel *Busca* (utroque enim modo effertur) potuit formari verbum, *buscar*.

C

C *Aço* H. genus sartaginis æneæ: V. *Caxa*, idem.

Caçurra H. l. 2. tit. 5. partita 2. pro verbis absonis, & dissentaneis: V. *Gueçurra*, mendacium.

Cachorro H. catulus: V. vnicâ transpositâ litterâ *chacorr* vel *chacurr*, idem.

Canfar H. fatigare: V. *canfaze*, idem.

Cara H. versus: V. idem *sayets-cara* versus latus & omiffa littera C, *Aizin-ara* versus anteriorem partem, *guibel-ara* versus posteriorem partem.

Caracol H. cochlea: V. idem.

Caratula H. larua: V. *Caratax*, idem.

Carcajada H. cachinnus: V. *Carcaça*, idem.

Carrasca H. ilex: V. idem.

Casca H. glarea: V. idem.

Cascara de hueno H. testa oui: V. *cusquia*.

Cascar H. findere vel findi: V. *Cascaze*, idem.

Casta, genus, stitips: V. idem.

Clueca H. gallina glocitans: V. *Croca*: iam diximus liquidas L & R esse cognatas, crebroq; inuicem cõmutari,

vocalem O, ab Hispanis in diphthongum at *ue* mutari, mox docebimus.

Cofcorron H. ictus baculi in capite alicui inflictus: V. idem, à nomine *Cofca*, quod leuem baculi ictum denotat, cuicumque parti corporis infligatur.

Cocote H. occiput: V. *Cocot*, genus tegumenti quod occipiti applicant rusticæ mulieres.

Coechar H. corrumpere iudicem vel testem: V. *Coçaze*, corrumpere, inficere, solemne est Hispanis præsertim initio dictionum vocalem O in diphthongum *ue* vel *oe* mutare, vt *a* sonus *sueno*, à somnus *sueño*: sic pro *coçar* dixere *coçar* & inde *coechar*, litterâ ç, in ch, imminutam deflexâ, quod etiam illis familiare est.

Cogollo H. cacumen arboris aut herbæ: V. *Cucula*, idem.

Comba H. curuatura: V. *Cumbu*, locus decliuus & propensus qui in conuallem definit.

Corral area subdialis, cohors: V. *Corrale*, ouile subdiale.

Correrse H. verecundari, erubescere præ pudore: V. *Corrize*, vel *gorrize* erubescere, rubore suffundi.

Catar H. considerare, perpendere: V. *Cataze*, stare defixum & cogitabundum.

Cuerdo H. prudens, cautus, à Vasconico *corde* vel *gorde*, id est occultus, tectus, reconditus.

Cureña H. rixa, certamen, velitatio: V. *greña* vel *grina* idem, sunt enim in hac lingua c, & g, cognatæ litteræ.

Cuita H. sollicitudo, anxietas, negotium, cura: V. *Cuita* vel *Cocita*, idem.

Ç & CH.

Çahurda H. hara, vel suile, à Vasconico *Sar*, id est ingredi & *orde*, id est porcus vel sus.

Çamarra H. Rheno, vel pannus villosus: V. idem.

Çana-horia H. radix Pastinacæ, quæ plerumque lutei est

coloris: V. *Çan-horia* radix lutea.

Çanca H. tibia exilis, item *Çanco*, pro grallis, *Çanquear*, id est, diuaricari, *Çancadilla*, id est supplantatio, hæ omnes voces deducuntur à radice *Çanco*, quæ Vasconicè, crus, significat.

Çarça H. rubus, dumus: V. *Çarci* vel *Çasi*, dumerum.

Çapato H. calceus: V. *Çapata*, idem.

Çaque H. vter ad vina deportanda accommodatum: V. *Çaaquo*, idem.

Çaraguelles H. femoralia: V. *Çaragollac*, idem.

Çatico H. frustū seu portio panis vel alterius rei: V. idem, vnde etiam verbum *Çaticaze* pro lacerare vel disseccare in varias portiones.

Ceeçar H. vitiosè pronunciare litteram ç, vice s, profereudo: V. idem.

Cecial vel *cicial*, H. afellus piscis vento aut aëre induratus: V. *Ciciale*, idem.

Çecina H. caro conditanea, salita: V. idem.

Celada H. infidiæ: V. *celata*, idem, inde *celatari*, id est, infidiator.

Cençeño H. syncerus, item panis azymus: V. *Sunfuna*, simplex, syncerus.

Cencerro H. pecuarium tintinnabulum: V. *Cinçarri*, idem.

Ceño H. grauis & sæuus aspectus: V. *çuna*, idem.

Cerrion H. stiria: V. *cherrion* vel *cherrion*, crines in aure propenduli stiria instar.

Cerro H. collis, tumulus: V. *cerra*, idem.

Çamufcar H. comburere: V. *çamus caze*, idem.

Chia H. genus calanticae seu tegumenti capitis mulieris: V. *Chiota*, diminutiue, idem.

Charco, H. aqua pluuiæ quæ fossis & concavis itinerum

- locis infidet: V. *Vcharco* ab *vr*, id est aqua & *charco*, quod rem leuem seu nullius momenti significat.
- Chirriar* H. de voce passerulorum, foricum & similiarum animalculorum dicitur, Latinè stridere: V. *chirritaze*, à nomine *chirrita*, quod eiusmodi vocem aut sonitum significat.
- Chicha* H. hac voce infantes vtuntur ad carnem designandam: V. *Chichi*, idem.
- Chichon* H. panus, tumor in fronte aut in collo: V. *Chicha*, idem.
- Chico* H. paruus: V. *Chiqui*, item *Chipi*, idem.
- China* H. scrupulus: V. *Chincha*, & diminutiue *Chinchola*, idem.
- Chinche* H. cimex: V. *Chincha*, idem.
- Chocarrero* H. vrbanus, scurra: V. *Socarrari*, idem.
- Choça* H. tugurium: V. idem, à radice *Choch*, id est schidia seu assulæ, ex quibus potissimùm constant huiusmodi tuguria.
- Chocho* H. bardus, stupidus: V. *tocho*, mutatur enim sæpè in linguâ Iberica, T in CH.
- Chorro* H. torrens, fluentum: V. *Churru* item *Churre*, *Chorretar*, fluere: V. *Churriaze* vel *Churretaze*.
- Chupar* H. exugere: V. *Chupaze*, idem.
- Churrulero* H. loquax, garrulus: V. *Churulari*, tibicen.
- Cisco* H. tenuis puluis, qui à carbone manat: V. *Cisca* tenuis puluis, qui è ligno cosso vel teredine eroso, cadit.
- Çubi* H. confluentes aquarum vel fluminum: V. pons.
- Çumo* H. succus fructus arboris vel etiam herbæ: V. *Çumu* salix: abundat autem hæc arbor succo gaudetque locis humidis & aquosis.
- Çurron* H. pera, folliculus, faccus è pelle villosa: V. *Çurro* & *Çurron*, idem.

Çurrar H. dissoluere, corrumpere, *Çurrarse* corrumpi, dissolui, dicitur de intestinis: V. *Vrraze*, dissolui.

Çurrapa H. Crassamen quoddam, oleo aut vino deficienti in cado, innatans.

Çuzio H. fordidus: V. *Çazu*, idem.

Possem & alias Alphabeti litteras percurrere & sub vnaquâque earum plurimas pariter voces Hispano-Vasconicas annotare; quin etiam iis, quas supra inferui è solo ferè Vasconum Aquitanorum idiomate decerptas, haud difficilè esset plures adiicere, maximè ex iis quas Vascones Iberi cum accolis Hispanis promiscuas habent: sed dum breuitati in hoc opere studeo, cogor eas aliis inuestigandas relinquere. Illud interea animaduerti velim, superesse etiam in iis, quæ Hispani hodierno, hoc est, Romanensi sermone expromunt, pleraque è lingua Vasconicâ, seu veteri Hispanicâ expressa, è quorum numero est vox *hijo dalgo* & contractè *hidalgo*, quâ inter Hispanos vir nobilis designatur: nam quis non videt id nominis, Vasconicæ vocis *aitoren seme* (quæ patris alicuius filium denotat, quasi diceret, *Ait' joren seme*, vsurpaturque itidem apud Vascones pro viro nobili) imitationem esse? Idem obseruare est in quibusdam adagiis, quæ Vasconicè quidem poëticis numeris cum singulari quodam lepore & venustate sermonis concepta, Hispanicè solutâ oratione non multum eleganti reddita sunt, è quibus vnum aut alterum tantum hic in exemplum proponam.

Vasconicè *Erroya has eçac.*

Beguiac dedezac.

Hispanicè ad verbum, *Cria, coruo, facar te ha el ojo.*

Vascon. *Maiaz Eurite.*

Vrte oguite.

Hisp. *Agua de Mayo pan para todo el año.*

Vasc. *Edale buna.*

Capella-duna.

Hisp. *Debaxo de mala capa ay buen beuedor.*

Vasc. *Vsqui Maite.*

Higun Elaite.

Hisp. *Culos conofcidos à cabo de cient años son amigos.*

SYLLABA quoque *go* quæ pronomibus Hispanicis primæ & secundæ personæ cum præpositione, *con*, iunctis in fine aliquando adhæret, vt *comigo*, *contigo*, id est mecum, tecum, veteris linguæ vestigium est, quæ præpositionem Latinam *cum*, per *go* in fine nominis adiectum efferebat, non secus ac hodie Vasconica per *ga* vel *gas*, Vt *niga* mecum, *higa* tecum : quod autem in plurali numero non *go*, sed *co*, adiicitur, diciturque *connusco*, *conbusco* non autem *connusgo*, *conbusgo* hoc ideò fit quia media *g*, consonanti *S*, postposita, in tenuem *C* transibat in eâ linguâ, quod etiam hodie seruat in Vasconicâ. Sit in exemplum, vox *gara*, quæ est prima persona pluralis verbi substantiui, hæc, quando cum particula negatiua *es* componitur, *G* in *C* vel *K* mutat : sicque fit à simplici *gara*, id est, sumus, compositum *escara*, id est, non sumus. *Ilia* pro vrbe veterem Hispanicam vocem esse iam pridem obseruauit totius antiquitatis Ibericæ promus condus Ambrosius Morales, Hanc autem vocem eodem sensu adhuc seruat lingua Vasconica, liquidâ tamen *L* in *R* mutata quod ei etiam in plerisque aliis vocibus familiare est, vt in *Arana* pro *Alana*, *Añgueru* pro *angelo*, *ceru*, pro celo. Narrat Author Epitomes Liuianæ lib. 41. Tiberium Sempronium Gracchum Proconsulem post Celtiberos à se victos monumentum operum suorum GRACHVRIM oppidum in Hispania constituisse quæ

vox Vasconicâ linguâ, Gracchi urbem significat, quod enim Nauarri & Vascones Aquitani *Iri*, id cæteri Vascones qui Varduliam incolunt, *vri* dicunt.

NOMINA denique propria, vrbiurn aliquot, populorum, hominum, montium atque fluminum Hispaniæ, quæ apud veteres Authores extant, Vasconicæ linguæ vestigia retinere, monuere iam editis huius argumenti libellis, Andræas Poça & Baltasar Chauesius, in quibus tamen non pauca omiſſa, pleraque etiam parum cautè tradita notent harum rerum periti.

Hoc inſuper linguæ Vasconicæ cum hodiernâ, Hispanicâ conuenit, quod ambæ iisdem prorsus vtuntur litteris, quarum plurimæ vt nihil à Latinis differant, ſunt tamen harum aliquæ, quas vtraque lingua ſuo Alphabeto expungit, ſcilicet κ, Ϟ, χ, γ, & υ, conſonans, aliæ rurfus quas in illud refert, quæ numquam Latino ſolo donatæ fuerunt; huiusmodi ſunt quinque illæ conſonantes, quas Hiſpani his figuris ll, ñ, ç, ch, & x delineant: F quoque litteram neutra lingua pro ſua videtur agnoſcere, ſi quidem in pauciſſimis tantum vocabulis adhibetur, iisque ferè peregrinis & adſcitiis, in quibus nihilominus nonnumquam abiicitur ſpiritu aſpero aut mediâ B in eius locum ſubſtitutis. Ipſius denique B ſonus vt à cæterarum gentium proferendi more paululùm diuerſus apud Hiſpanos, ſic iisdem cum Vaſconibus ſimilis omnino, ac compar eſt.

Singularia

*Singularia quædam linguæ Vasconicæ, de quæ vocabulorum
Vasconicorum declinandi & coniugandi ratione.*

C A P V T XIII.

Q V A N D O Q V I D E M in hunc Vasconicæ linguæ campum, datâ occasione, ingressi sumus, placet in eo aliquantisper spatium & in gratiam *φιλολόγων*, specimen aliquod illius linguæ paucis exhibere: Ordiamur à nominibus. Primò in iis illud singulare est, quod nullum masculini, feminini aut alterius generis discrimen agnoscunt; Itaque si nominibus *guiçon*, id est vir, *emaste*, id est mulier, *abre*, id est brutum, seu animal: *arri*, id est saxum, articulum aut adiectivum iungere volueris, vnica vox nihil immutata iis omnibus pariter inferuiet, dices enim *guiçon-a on*, id est, hic homo bonus, *emaste-a on*, hæc mulier bona, *abre-a on*, hoc brutum bonum, *arri-a on*, hoc saxum bonum; Carent etiam nomina accusatiuo & vocatiuo, eorúmque vicem fungitur rectus. Declinandorum nominum ratio duplex est, alia sine articulo, alia cum articulo, vocemus hanc articulatam, alteram verò inarticulatam: Inarticulata vnico utitur numero, qui promiscuè seu adiectiuo seu verbo, singulari vel plurali annectitur; Exemplum: *guiçon hura etorri da*, homo ille venit, *guiçon hec etorri dira*, homines illi venerunt: Articulata verò duplici gaudet numero, singulari & plurali, Exemplum: *guiçon a etorri da*, hic homo venit, *l'homme est venus* Gallicè: *el hombre à venido* Hispanicè: In plurali verò *guiçon-ac etorri dira*, hi homines venerunt, *les hommes sont venus*, *los ombres an venido*: Inarticulatæ declinationis forma casualis senaria est constatque

H

nominatiuo seu recto , genitiuo , datiuo , ablatiuo & præterea casu agendi & casu negandi seu dubitandi: Casus agendi est qui verbo actiuo præmittitur vice nominatiui. Exemplum: nominatiuus, *homo*, apud Latinos tam verbo actiuo, quàm passiuo, substantiuo & aliis inferuit; dicimus enim pariter *homo est* & *homo facit*: at non sic in Vasconicâ linguâ, nam cum verbo passiuo quidem aut substantiuo cõcurrit rectus *guiçon*, dicimusq; *guiçon da, homo est*: sed ad disponendam constructionem verbi actiui, componendus est proprius casus, qui vicem nominatiui suppleat: dicendumque non *guiçon eguiten du*, sed *guiçonac eguiten du*, id est homo facit. Casus negandi seu dubitandi est qui cum verbis & particulis negandi, dubitandi seu interrogandi concurrat, habetque semper aut expressum aut subintellectum nomen particulare *aliquis*: hic quamquam sustineat munus nominatiui, est tamen ab eo diuersus. Exemplum, ad exprimenda hæc enunciata *si est homo, est ne homo? non est homo*, (supple autem in hisce omnibus vocem *aliquis*) non vtar nominatiuo *guiçon*, sed alio casu proprio ab illo formato additâ in fine syllaba *ic*, dicam igitur *esta guiçon-ic*, non est homo, *bada guiçon-ic* si est homo, *badeia guiçon-ic* est ne homo? subintellecto, vt dixi, in his omnibus nomine particulari *batere*, id est aliquis. Constituitur etiam aliquando hic casus absque iis particulis & verbis tunc scilicet cum participio præteriti vel Aoristi, verbi actiui Græcorum respondet. Exemplum: *hori eguinic nathor*, τὸ ποίησας ἐρχομαι, *ie viens ayant fait cela*, Gallicè: *uengo auiendo hecho aquello*, Hispanicè. Formantur autem hi casus à recto hoc modo, actiuus adiecta consonante C in fine ultra quam, si rectus etiam per se in consonantem desinebat, interferitur euphoniæ causa vocalis E, exem-

plum : à recto *emaste*, id est mulier, fit casus agendi *emaste* addito C : à recto *guiçon*, fit *guiçonec*, addito etiam C & præterea interferta vocali E inter vtramque consonantem finalem : Negatiuus formatur addita recto syllaba *ic* in fine, sic à *guiçon* fit *guiçon-ic*: quod si rectum per vocalem exeat, interferitur ad vitandum hiatum liquida R; hoc modo à recto *emaste*, id est mulier, fit casus negatiuus *emaste-ric*. Casus obliqui formantur similiter à recto, scilicet genitiuus addita in fine syllaba *en*, datiuus addita vocali *j*, & ablatiuus addita consonante *s*: quod si rectus exeat in vocalem, interponenda erit liquida R inter eam & syllabam *en* terminatiuam genitiui, & vocalem *j* finalem datiuui ad vitandum hiatum : Contra verò si rectus in consonantem desinat, interponenda erit euphoniæ causâ vocalis E inter eam & consonantem S quæ ablatiuum terminare debet. Exemplum declinationis inarticulatæ petatur, à voce *guiçon*, id est vir, quæ sic declinatur.

Nominatiuus *guiçon*, id est, *ἄνθρωπος*, seu *ἄνδρας* Græcè: *homme* vel *hommes* Gallicè: *hombre* vel *hombres*, Hispanicè: Actiuus *guiçonec*, negatiuus *guiçonic*, genitiuus *guiçon-en*, id est, *d'homme* vel *d'hommes* Gallicè: *de hombre* vel *de hombres* Hispanicè: datiuus *guiçon-i*, à *homme* vel à *hommes* Gallicè: à *hombre* vel à *hombres* Hispanicè: ablatiuus *guiçon-es*, *par hōme* vel *par hommes* Gallicè: *por hombre* vel *por hombres* Hispanicè.

ARTICVLATORVM nominum forma casualis quinaria est, constatq; recto, actiuo, genitiuo, datiuo & ablatiuo, necnon duplici numero singulari & plurali. Declinandi autem ratio talis est vt nomen quidem ipsum maneat immutatum, articulus verò in fine positus (quem vnica littera A in singulari, syllaba verò AC in plurali effici su-

prà diximus) declinetur , & singulari quidem numero declinandi lex eiusmodi est, qualem paulò ante inarticulatis præscripsimus : pluralis verò sic à recto singulari formatur , vt nominatiuus adsciscat in fine litteram C, actiuus syllabam EC, genitiuus syllabam EN, datiuus ER vel EI, ablatiuus ES quod insequenti exemplo clarius fiet ; ab eadem voce , *guiçon*, id est, vir , quaesito.

SINGVLARI numero nominatiuus *guiçon-a* ὁ ἀνὴρ Gallicè: *l'homme* Gallicè: *el hombre* Hispanicè: actiuus *guiçon-ac*, genitiuus *guiçon-aren*, *de l'homme* Gallicè: *del hombre* Hispanicè: datiuus *guiçon-ari*, *à l'homme* Gallicè: *al hombre* Hispanicè: Ablatiuus *guiçon-as*, *par l'homme* Gallicè: *por el hombre* Hispanicè.

PLVRALI numero nominatiuus *guiçon-ac*, *les hommes* Gallicè: *los hombres* Hispanicè: Actiuus *guiçon-aec*, Genitiuus *guiçon-aen*, *des hommes*, G. *de los hombres*, H. Datiuus *guiçon-aer*, vel *guiçon-aej*, *aux hommes*, G. *à los hombres*, H. Ablatiuus *guiçon-aes*, *par les hommes*, G. *por los hombres*, Hispanicè.

Hic tamen obseruandū vocalē A, penultimā in omnibus casibus obliquis pluralis numeri apud Vascones Aquitanos, sic in diphthongum coalescere, cum vocali E proximè sequenti, vt ipsius sonus nequaquam exaudiatur, sed tantum percipiatur sonus vocalis E productæ vel geminatæ: itaque pro *guiçon-aec* pronunciant *guiçon-eeec* vel *guiçonéc* in recto plurali, idémque seruetur in reliquis casibus eiusdem numeri. Haëtenus de nomine, superest verbum.

DVÆ sunt verborum infinitorum classes: Prior eorum quæ participium præteritum passiuum in *tu*, finiunt, quod in plerisque ob concursum liquidæ L per *du*, efferunt, mutata tenui T in mediam D, Altera eorum quæ ip-

sum alio modo terminant : ab hoc autem participio, cum sit verum thema seu radix verborum, formantur alia infiniti modi tempora hoc modo : In verbis prioris classis, infinitum præsens (quod potius apud nos nomen verbale nuncupandum censerem) mutat syllabam finalem, *tu*, vel *du*, participij præteriti, in *ze*, gerundium eandem mutat in *zeco*, supinum in *zera*, participium præsens in *zen* futurum verò nihil mutat, sed tantum post syllabam *tu* vel *du* addit, *co* vel *en*, præfixa tamen syllabæ, *en*, liquidâ, R, ad vitandum vocalium, V, & E, concursum : Exemplum, à participio præterito *galtu*, vel (vt nunc pronuntiatur) *galdu*, id est perditus, sit præsens infinitum seu nomen verbale *galze*, perdere, gerundium *galzeco*, ad perdendum, supinum *galzera*, perditum ; participium præsens *galzen*, perdens : & futurum *galduco* vel *galduren*, perditurus : In posterioris verò classis verbis, sic. Si participium præteritum in consonantem, N, desinat, infinitum præsens seu potius nomen verbale mutat eam in *te*; gerundium in *teco*; supinum in *tera*; participium præsens in *ten*; futurum verò nihil mutat, sed addit in fine syllabam *en*, aut *co*. Exemplum : A participio præterito *Ioan*, id est, qui abiit, fiunt seu infinitum præsens, seu verbale nomen *Ioate*, id est, abire, gerundium, *Ioateco*, ad abeundum ; supinum *Ioatera*, abitum ; participium præsens, *Ioaten*, abiens ; & futurum, *Ioanen* vel *Ioanco*, id est, abiturus : quod si thema verbi in vocalem exeat nihil mutatur, sed solum adduntur ei syllabæ formationis prædictæ ; sic à themate seu participio præterito *Ialqui*, id est, egressus, fiunt infinitum præsens seu nomen verbale *Ialquitera*, egredi ; gerundium, *Ialquiteco*, ad egrediendum ; supinum, *Ialquitera*, egressum ; participium præsens, *Ialquiten*, egrediens ; & futu-

rum *lalquico* vel *lalquiren* egressurus: Attamen si vocalem I finalem thematis, proximè præcedat consonans, S, illa, in formatione nominis verbalis, gerundij, supini & participij præsentis, euanescit hoc modo, A themate *erosi*, id est, emptus, fit reiectâ, I, verbale, *eroste*; gerundium, *erosteco*; supinum *erostera*; & participium præsens *erosten*: Si autem thema verbi huius classis in aliam vocalem exeat, quam in I, vel V, solent quædam dialecti huiusmodi vocali eadem I, adiciere, & ex ambabus vocalibus diphthongum efficere in formandis iam dictis temporibus, hoc modo; A themate *Ioan*, id est, qui abiit, formant *Ioait*e, abire, *Ioaiteco*, ad abeundum, *Ioaitera*, abitum, & *Ioaiten*, abiens: sic etiam à themate, *Io*, id est cæsus, formant *Ioite*a, cædere, *Ioiteco*, ad cædendum, *Ioitera* cæsum, & *Ioiten* cædens.

MONVI suprà, tempora in *ze*, vel *te*, desinentia vt, *galze*, *Ioait*e, *lalquite* & *eroste*, non tam infinitum præsens referre, quam nomen verbale, nunc addo in hac linguâ, præsens infinitum Latinum, interdum per supinum, sæpè per participium præsens, nonnumquam per participium præteritum, aliquando etiam per modum coniunctiuum vel indicatiuum compositum exponi hoc modo, *Vstaçu galzera*, sine me perdere; *hasi nais galzen*, cœpi perdere, *nahidut galdu*, volo perdere, *vzaçu Galdadin* vel *galdadila*, sine perire vel perdi: Imperfectum quoque, infiniti; perfectû, plusquam perfectum; & vtrumq; futurum, per eorûdem compositorû modorû tempora exprimi, exemplis ostendemus cum de verbis compositis sermo fiet. Hactenus de modo infinito: At finitorum coniugandi ratio duplex est: Altera, simplex & propria: Altera, impropria, composita & periphrastica; propria siue simplex, est; quæ nullius indigens ex-

terni adminiculi, ipſomet verbo variè inflexo, perficitur, conuenitque tantummodo ſecundæ claffis verbis; Vt, à themate, *Ioan*, id eſt, qui abiit, fit verbũ, *Noa*, id eſt, ab eo, *oa*, abis; *doa*, abit &c. Similiter à themate, *eguin*, id eſt factus, manat indicatiuus, *deguic* facio, *deguic* facis, *degui* facit &c. Huius ſecundæ claffis verbis propriũ eſt, thema ſemper à vocali auſpicari, neque aliter conſtare poſſet eorum ſimplex coniugatio, quæ adiectâ initio verbi conſonante, N, vel D, conſtituitur, vt in exemplis præmiſſis videre licet. Coniugandi ratio impropria, compoſita ſeu periphratica, ea eſt quæ fit per circumlocutionem vno è participiis verbi coniugandi, annexo verbo ſubſtantiuo, *Naiſ*, id eſt ſum, vel poſſeſſiuo, *Dud*, id eſt, habeo, quorum prius verbis paſſiuus ac neutris; poſterius verò actiuus coniugandis inferuit: vnde non malè, coniugatiua verba videntur poſſe appellari, noſq; ea hac voce, quoties vſus occurrit, designabimus. Fuit quidem hæc coniugandi formâ iam vſu recepta in aliis quibuſdam linguis maximè in Italicâ, Gallicâ atque Hispanicâ: Hoc tamen inter illas & noſtram intereſt; quod in iis, tempora præterita ac futura duntaxat, coniugandi formam impropriam ſeu periphraticam admittunt; verbum quoque coniugatiuum ſoli participio præterito verbi coniugandi coniungitur: At in Vaſconicâ, illa quidem per omnia finitorum modorum tempora latè vagantur: coniugatiuum verò, tria viciffim participia verbi coniugandi, ſcilicet præſens, præteritum & futurum adſciſcit: Exemplum ponamus in verbo *harze*, id eſt, capere vel capi: Huius indicatiuum actiuum ſi quis præſtare velit, è propriis ipſiuſmet verbi participiis præſenti, præterito & futuro, necnon è binis temporibus indicatiui verbi *Dud*; præſenti ſcilicet & imper-

fecto, confluendus erit, eâ lege, vt vnumquodque tempus coniugatiui, *Dud*, terna producat tempora verbi coniugandi, *harze*: & præfens quidem, *Dud*, tria illa perfectiora & veluti primaria tempora inflectet, præfens scilicet cum participio præfenti verbi coniugandi; præteritum perfectum cum participio præterito; & futurum primum cum participio futuro: Imperfectum verò, *Nuen*, inflectet tria alia tempora eiusdem indicatiui, quæ sunt imperfectorum generis & velut secundaria, scilicet, cum participio præfenti verbi coniugandi, præteritum imperfectum; cum participio præterito, plusquam perfectum; & cum participio futuro, futurum secundum; erit itaque inflexio actiui verbi, *harze*, capere, huiusmodi;

Indicatiuo modo

Tempora Præfens: *Harzen*, capio. }

prima- Præteritum perfectum: *Hartu*, cepi. } *Dud*.

ria. Futurum primum: *Hartuco*, capiam. }

Tempora Præteritū imperfectū: *Harzen*, capiebā. }

secun- Plusquam perfectum: *Hartu*, ceperam. } *Nuën*

daria. Futurū secundū: *Hartuco*, capturus erā. }

IDEM seruatur in aliis modis, scilicet in Potentiali cuius tempus præfens indicatiuum est, *Duqued*, Imperfectum verò, *Nuque*. Vtrumque horum simpliciter vel possessiuè, ac citra coniugationem aliorum verborum sumptum, futurum est potius indicatiui modi, quam tempus Potentiale, quod etiam de *Niçate*, & *Ninçate*, (quæ tempora sunt verbi, *Nais*, substantiui iuxta ac coniugatiui) hîc admonitum velim: vtrumque enim istorum consideratum, vt verbum substantiuum, futurum tempus indicatiui est, sumptum verò vt coniugatiuum, aliorum verborum modum Potentialem indicatiuum componit.

ITEM

ITEM in coniunctiuo, cuius præsens à coniugatiuo *Dud*, est *Dudan*; imperfectum *Nuen*, solâ tertiâ personâ cùm singulari, tum plurali, imperfecto indicatiui dissimile, Cætera par; Potentiale præsens, *Duquedan*, imperfectum, *Nuqueen*.

IDEM, etiam in modis optatiuo, & conditionali, seu discretiuo, quorum figura non simplex, vt reliquorum modorum, sed composita est, ex particulis, scilicet, optandi, *Ai*, id est, vtinam, & conditionis *Ba*, id est, si (vtrâque à verbo inseparabili) & verbo possessiuo, *Nu*, quod seorsum quidem nihil significat, connexum verò iis particulis coniugatur, hoc modo; *Ainu*, vtinam haberem, *Aiu*, vtinam haberes &c. *Banu*, si haberem, *Baii*, si haberes &c. Conditionalis tamen, præter hoc tempus imperfectum, possidet etiam tempus præsens, ex eâdem particulâ, *Ba*, & præsentis indicatiui, *Dud*, conflatum; quod sic coniugatur; *Badut*, si habeam, *Baduc*, si habeas &c.

AT in imperatiuo secus. Licet enim verbo *Dud*, vt possessiuo, hic modus non desit (ab eo enim manant, *uc*, id est, habe, *bu*, habeat, *dugun*, habeamus, *ucque*, habete, *bute*, habeant) nihilominus vix vñquam verbis actiuis inflectendis applicatur, sed in illius locum succedit verbum, *eçac*, per se quidem nihil significans, sed imperatiuo & aliquot aliorum verbi actiui modorum temporibus coniugandis accommodatum, quod, quia velut deficienti coniugatiuo, *Dud*, subsidio & in auxilium venire videtur, subsidiarium vel auxiliare à nobis vocabitur, perinde atque verbum, *adi*, quod similem operam præstat verbo coniugatiuo, *Nais*, in verbis passiuis, scilicet, ac neutris inflectendis. Possidet hoc verbum præter, *uc eçac* (quod præsens imperatiui est) hæc

tempora; *Neçan*, quod Aoristum vel præteritum perfectum secundum indicatiui est, *Deçaqued*, quod ad præsens Potentialis modi indicatiui, & *Neçaque*, quod ad imperfectum eiusdem modi pertinet. In coniunctiuo quatuor habet tempora præsens secundum, *Deçadan*, imperfectum secundum, *Neçan*, sola tertia persona tam plurali quàm singulari ab Aoristo indicatiui voce discrepans; præsens Potentiale *Deçaquedan*, & imperfectum Potentiale *Neçaqueen*. Iungitur autem non variis participiis verbi coniugandi, quemadmodum coniugatiuum *Dud*, sed vnico duntaxat, hoc est præterito, è quo etiam (si primæ classis verborum infinitorum sit) solet rescare syllabam finalem, *tu*, vel *du*, non secus ac in verbis secundæ classis vocalem I, finalem thematis abscindit, quoties præcedit proximè consonans S. Vnumquodque itidem illius tempus, vnicum verbi coniugandi tempus producit & non plura, vt faciunt tempora verbi coniugatiui. Hoc modo, à participio, *hartu*, id est, captus, & verbo subsidiario seu auxiliari, *eçac*, formantur hæc tempora: Imperatiui præsens, *hareçac*, cape, *harbeça*, capiat &c. Aoristum vel præteritum perfectum secundum indicatiui, *harneçan*, cepi, Gallicè *ie prins*, Hispanicè *yo tomè*. Præsens modi Potentialis, indicatiui *hardeçaqued*, capiam, aut capere potero. Imperfectum eiusdem modi, *harneçaque*, caperem vel capere possem: Coniunctiu præsens secundum, *hardeçadan*, capiam, imperfectum secundum, *harneçan*, caperem. Eiusdem modi præsens Potentiale, *hardeçaquedan*, capiam vel capere possim, Imperfectum Potentiale, *harneçaqueen*, caperem vel capere possem: Optatiui imperfectum, *haraineça*, utinam caperem Conditionalis præsens, *harbadeçat*, si capiam, Imperfectum, *harbaneça*, si caperem. Hactenus de

coniugatione composita, seu periphrastica verbi actiui. Verbum passiuum autem finitum coniugatur per verbum substantiuum, *Nais*, sum, seu illius duo tempora præsens, scilicet, & imperfectum, participiis verbi coniugandi præsentis, scilicet, præterito aut futuro coniuncta, seruatibz vbiqz iis regulis, quas supra in coniugatione verbi actiui tradidimus, vt exemplo eiusdem verbi, *harze*, id est capi clarum fiet, quod antequam subiiciamus modi & tempora coniugatiui, *Nais*, exponenda sunt.

INDICATIVI præsens, *Nais*, sum: Imperfectum, *Ninçan*, eram. Potentiale præsens, *Niçate*: Imperfectum, *Ninçate*.

CONIUNCTIVI præsens, *Niçan*, sim: Imperfectum, *Ninçan*, essem, solâ tertiâ personâ singulari & plurali ab imperfecto indicatiui diuersum. Potentiale præsens, *Niçateen*, imperfectum, *Ninçateen*.

OPTATIVI imperfectum, *Ainins*, vtinam essem.

CONDITIONALIS vel discretiui præsens, *banis*, si sim, Imperfectum *banins*, si essem.

IMPERATIVVS verbi *Nais*, est, *is*, esto, *bis*, sit &c. quo vtimur tantum vt substantiuo, non verò vt coniugatiuo, quamobrem eius vicem supplet in inflectendis verbis passiuis & neutris tum in imperatiuo, tum in aliis modis & temporibus supra in explanatione verbi, *eçac*, expressis, *adi*, (verbum extra compositionem prorsus inusitatum) cui ideò supra subsidiarij vel auxiliaris verbi nomen imposuimus. Tempora huius verbi sunt præter præsens Imperatiui *adi*; In indicatiuo, Aoristum vel præteritum perfectum secundum *Nandin*, in Potentiali modo indicatiuum præsens *Naitte*, Imperfectum, *Nainte*. In Coniunctiuo præsens secundum, *Nadin*.

Imperfectum secundum, *Nandin*, solâ tertiâ personâ singulari atque ac plurali ab Aoristo indicatiui voce distinctum. Præsens Potentiale *Naiteen*, imperfectum Potentiale, *Nainteen*.

Exemplum coniugationis verbi passivi *harze*,
id est Capi.

Indicatiuo modo

Tempora Præsens: <i>Harzen</i> , capior.	} <i>Nais.</i>
prima- Præteritû perfectû: <i>Hartu</i> , captus sum.	
ria. Futurum primum: <i>Hartuco</i> , capiar.	} <i>Ninçan.</i>
Tempora Imperfectum: <i>Harzen</i> , capiebar.	
secun- Plusquâ perfectû: <i>Hartu</i> , captus erâ.	}
daria. Futurû 2: <i>Hartuco</i> , capiendus eram.	

IDEM omnino seruat in aliis modis qui per istud verbum coniugatiuum inflectuntur. At circa illa tempora quæ à verbo *adi* coniugantur, ea quæ supra, de constructione verbi *eçac* cum participiis docui, hic repetita velim: primas nihilominus personas illorum temporum hic indicare haud superuacaneum fuerit. Indicatiui, Aoristum vel præteritum perfectum secundum, *har nandin*, captus fui, Gallicè *ie fus prins*, Hispanicè *yo fù tomado*. Potentialis modi Indicatiui præsens, *har naite*, capiar vel capi possim. Imperfectum, *har nainte*, caperer vel capi possẽm. Imperatiui præsens, *har adi*, capere. Coniunctiui præsens secundum, *har nadin*, capiar: Imperfectum secundum, *har nandin*, caperer. Potentiale præsens, *harnaiteen*, capiar vel capi possim; imperfectum, *harnainteen*, caperer vel capi possẽm. Optatiui imperfectum, *har ainandi*, vtinam caperer. Conditionalis præsens, *har-banadi*, si capiar: Imperfectum, *har banandi*, si caperer.

ENVCLEATA vtcumque verborum finitorum, præci-

puè verò coniugatiuorum eorumque auxiliarium naturâ, pauca de eorum compositis dicenda sunt. Componuntur autem cum particulis præpositiuis aut cum subiunctiuis, separabilibus aut inseparabilibus. Præpositiuæ separabiles sunt affirmatiua, *bay*, id est ita & negatiua, *es*, id est, non. Inseparabiles verò optatiua, *ai*, vtinam & conditionalis *ba*, id est, si. Particulæ subiunctiuæ, eademque inseparabiles à compositione verbi sunt, *la*, æquipollens Latinis particulis, vt, vel quod, *laric*, id est, cum, posteaquam; *lacos*, quia: *ian*, quando, *no*, dum, vel donec; *es*, an, vel vtrum.

EXEMPLA compositorum è præpositiuis; A verbo, *nais*, sum, fiunt, *banais*, sum equidem, *enais*, non sum; *ainins*, vtinam sim; *esainins*, vtinam non sim; *banais*, si sim; *espanais*, si non sim; *esisan*, ne sis, & similia.

EXEMPLA compositorum è subiunctiuis particulis, *niçala*, vel *naïçela*, quod sim; *niçalaric*, cum sim; *niçalacos*, quia sum; *niçanian*, quando sum; *niçano*, quamdiu sum vel ero; *niçanes*, vtrum sim?

EXEMPLVM compositi verbi simplicis seu propriæ coniugationis, *ba-nago*, maneo equidem; *e-nago*, non maneo; *ai-nango*, vtinam manerem; *banango*, si manerem; *nagoela*, quod maneo, & sic de reliquis. Porrò quia, vt suprâ attigimus, modus infinitus pluribus carens temporibus & participiis, ea ab indicatiuo vel coniunctiuo compositis, mutuatur, exemplis hoc declarandum est: Illud itaque quod Latinè per infinitum præsens dicimus. *dixit se abire vel proficisci*, sic Vasconicè effertur per præsens compositum indicatiui: *Erraten du ioaten dala*, vel *dela* (sunt enim, vt iam ante monuimus E, & A, apud Vascones cognatæ literæ) præteritum perfectum, *abiisse*, representatur per *ioan dela*,

quod est præteritum perfectum compositum eiusdem indicatiui : Futurum denique *abiturum* esse per *ioanen dela*, quod futurum est compositum illius modi, Imperfectum *abire*, Gallicè, *qu'il alloit*, Hispanicè, *que yua*, per *Ioaiten cela*, plusquam perfectum *abiisse* Gallicè: *qu'il estoit allé*, Hispanicè: *que auia ydo*, per *Ioan cela*, futurum secundum *abiturum* fuisse, Gallicè: *qu'il iroit*, Hispanicè: *que yra*, per *Ioianen cela*.

PARTICIPIA autem à modis Indicatio & Coniunctiuo deducuntur addito articulo, A, in fine illius temporis quod in, N, definit, & insuper syllaba *en*, aut *an*, in iis quæ aliter, quam in *en* terminantur : Exemplum à verbo, *duen*, id est, habeat, in coniunctiuo formatur participium, *duena*, habens vel qui habet : ab indicatiuo verò *da*, id est, est, *dena*, id est, *ens*, vel qui est. Declinantur autem hæc participia per casus non secus ac nomina articulata.

DIXIMVS de verborum generibus, modis & temporibus, restant personæ & numeri : In his nihil occurrit singulare : at in iis hoc maximè, quod vnaquæque persona diuiditur in absolutam & transitiuam : Absoluta nulla re differt à personis verborum Latinorum : Transitiva verò ultra significatum verbi, inuoluit casum obliquum pronominis primæ, secundæ aut tertiæ personæ ad quam fit transitio : sic ab absoluto, *Erraten dut*, id est, dico, oritur transitiuum, *Erraten diat*, dico tibi. Ambabus personis hoc commune accidit, quod genus habent instar nominum Græcorum aut Latinorum, scilicet masculinum, fœmininum, commune & neutrum; tria priora genera, non omnibus modis aut temporibus, sed quibusdam tantum, nec ambobus numeris, sed soli singulari competunt. Habent insuper transitiuæ personæ

propriam quamdam coniugationem (hanc nos distinctionis gratiâ subconiugationem vocabimus) duobus numeris constantem singulari & plurali, & totidem personis obliquis; si enim persona transitiva quæ coniugari debet, sit prima, inflectitur in secundam & tertiam personam. Si sit secunda, in primam & tertiam; si sit tertia in primam & secundam. Diuiditur autem hæc subconiugatio in genericam & ingenericam, Exemplis res fiet clarior. Exemplum generis verborum. A verbo *nais*, id est sum, (quod neutrius est generis) manat, *nuc*, eiusdem quidem significationis, sed generis masculini, ita ut tunc tantum usurpanda sit hæc vox cum virum alloquimur: voce verò *num*, quæ fœminini est generis, utimur in eodem significato quoties mulierem alloquimur: vox denique, *Nuçu*, quæ pariter, sum, significat compositurq; ex absoluto *Nais*, & pronomine *Çu*, id est vos, communis est generis, eaque uti licet promiscuè seu virum, seu mulierem quis alloquatur: Et si mihi quidem hæc vox & aliæ similes, quæ personæ verbi singularis, nominatiuo plurali pronominis secunde personæ adiecto, componuntur, nouè à nostris effictæ videntur, ad imitationem Italicorum, Gallorum, aut Hispanorum qui plurale, vos, singulariter usurpant. Huiusmodi enim personis communis generis tunc utimur in hac linguâ cum personam aliquam non vilem, aut conditione vitæ nobis inferiorem, sed æqualem aut superiorem alloquimur verbi gratiâ, in huius verbi, *Nais*, sum, primâ personâ singulari transitiuâ, masculinum, *Nizaic*, & fœmininum, *Nizain*, exponuntur per pronomen Latinum tu; commune verò *Nizaicu*, per pronomen plurale Vos, singulariter sumptum, in hunc modum, *Nizaic*, & *Nizain*, æquipollent ei quod Gallicè dicimus, *Je te suis*, Hispanicè,

Io te soy; At, *Nizaicu*, Gallicè explicabitur per hæc verba: *le vous suis*, Hispanicè verò per hæc: *yo os soi*, vel *yo soi a* v. md. Exemplum subconiugationis verborum transitiuorum & primò quidem ingenericæ sumemus à verbo *Ais*, id est, es, quod est secunda persona singularis verbi, *Nais*, id est, sum: flectitur itaque hæc persona, isto modo, *izait*, id est, es mihi, *izaio*, es illi, *izaigu*, es nobis, *izaie*, es illis. Exemplum verò genericæ, en tibi: In prima persona singulari eiusdem verbi, masculino genere *Nizaic*, sum tibi, *Nizaioc*, sum illi, *Nizaié*, sum illis: secunda verò persona pluralis *Nizaïque*, caret genere, quia non possumus eâ vti, nisi plures personas alloquamur: at suprâ monuimus genera horum verborum ad singulares personas referri, non verò ad plures. Eadem persona *Nais*, fœminino genere sic inflectitur. *Nizain*, sum tibi, *Nizaion*, sum illi, *Nizaien*, sum illis, &c.

CÆTERVM in superioribus, declinationum & inflexionum regulis atque exemplis dialectum ferè Vasconiam secuti sumus, eam, inquam, quæ illorum è Vasconibus Aquitanis, qui VASCI vulgò dicuntur, propria est. Ab hac nonnihil differt Nauarrica, plusculum *Vardulica*, seu *Ipuscuana* & *Alauensis*, omnium maximè *Autrigonica* seu *Biscaina*, quas hic sigillatim exponere aut inter se conferre non est nostri instituti: sed iam absolutis iis quæ vniuersè de totâ Vasconum gente dicenda erant, ad ea quæ de singulis illius populis & insignioribus familiis tradenda recepimus, expedienda accedamus.

NOTITIÆ

VTRIVSQUE VASCONIÆ

LIBER SECVNDVS.

Qui tractationem de Vasconibus Iberis continet.

De Nauarris eorumque Regione NAVARRA dictâ.

CAPVT I.

VASCONVM populi, alij citra Pyrenæum in Iberiâ, alij vltra Pyrenæum in Aquitaniâ sedes habent: citra Pyrenæum sunt NAVARRI, IACCENSES, ALAVENSES, IPVSCVATES & BISCAINI: vltra Pyrenæum GASCONES & VASCI. De prioribus hoc libro; de aliis verò in sequenti agetur. Initium fiat à Nauarris: quibus potissimum Vasconum nomen conuenit, inde enim ad omnes alios populos, quotquot huiusmodi appellatione censentur, manauit: Horum regio ab Ortu Pyrenæos habet montes, ab Occasu Iberum amnem & ex parte Turiasonensem agrum: A Meridie veterem Comitatum Aragoniæ; A Septentrio-

K

ne denique Alauæ & Ipuscuæ ditiones. Nominis ratio à Vasconum linguâ petenda est, quæ voce *Naua* planitiem aliquam montibus proximè succedentem, solet denotare. Inde & manus vola seu concaua pars apud eandem Gentem, *Escu-naua* nomen habet: A *Naua* fit denominatiuum *Nauarr*, & adiecto articulo *Nauarra*, quo incola planæ regionis designatur. Huius oppositum est *Menditarra* & contractè *Mentarra*, id est montanus seu montium incola. Videtur autem appellatio *Nauarrorum* tempore Gothorum Regum potissimùm in Hispaniâ inualuisse: Tunc enim cum strenuissimi quique Vasconum Gothorum viribus & potentia impares, dimissâ planâ regione in proximos montes, velut in arces situ & naturâ munitas, propugnandæ libertatis gratiâ recessissent, cæteri, qui in pristinis sedibus accepto Gothorum imperio remanserât, cœpere ab iis *Nauarrorum* nomine distingui, totius gentis communi appellatione, vnâ cum laude conseruatæ libertatis, solos montanos comitante. At rursus post aliquot sæcula, deleto in Hispaniâ à Sarracenis Gothorum regno, cum montani Vascones, auspiciis illorum Principum, quos sibi in Reges elegerant, auitas sedes recepissent, vniuersamque planam regionem simul cum *Pompelonê* ciuitate primariâ, pulsis armorum vi Sarracenis, occupassent, placuit ibi regni sedem constituere, indéque postea fluxit Nomenclatura *Pompelonensis* aut *Nauarræ* regni, quæ non ita multò post etiam montanæ regioni vicinæ communicata est. Diuiditur *Nauarra* in quinque Præfecturas quas *Maio rinatus* seu *Merindades* vocant *Pompelonensem* scilicet, *Stellensem*, *Tutelsenem*, *Sangosensem* & *Olitensem*. Hæ à totidem oppidis primariis *Pompelonê*, *Stellâ*, *Tutelâ*, *Sangosâ* atque *Olito*, quo-

rum quodlibet veluti caput & metropolis est suæ præfecturæ, tale nomen sortitæ sunt. Præest autem vnicuique earum proprius magistratus, Maiorinus seu Merinus vulgò dictus: Primâ præfecturam ambitu suo 80725 familias, proximam 60245, alteram 40852, quartam 60000, postremam 30969 comprehendere colligunt, qui earum rationem accuratè subdlexerunt. Forma reipublicæ talis olim fuit, stante scilicet Principum Nauarorum imperio, vt summa rerum penes Regem esset, qui nihilominus populo eatenus erat obnoxius, vt neque ius dicere, nisi adhibito duodecim procerum consilio; neque rem aliquam arduam aut magni momenti, quæ ad Regni statum spectaret, inconsultis iisdem, expedire liceret: Iura verò & libertates populi incorrupta illæsaque seruare & pro viribus promouere, in publico conuentu trium ordinum (Curiam vocant) qui ex Regni Antistibus, Baronibus aliisque præcipuæ nobilitatis viris & insigniorum vrbiū legatis cogebatur, iuratus conceptis verbis, antequam gubernacula Regni capesseret, repromittebat: vniuersa insuper quæ à Mauris bello consequi posset cum proceribus se communicaturum, & pro rata cuiuscunque portione diuisurum profitebatur, in legibus etiam mutandis aut de nouo condendis illud obseruabatur, vt eæ demum ratæ & firmæ essent, quæ à Principe authore populo aut Curia ferrentur. In re Ecclesiasticâ subest vniuersa ferè Nauarra Episcopo Pompelonensi.

De præcipuis Nauarra regionis oppidis atque urbibus.

C A P V T II.

EQUINQUE illis, quæ proximo capite commemo-
raui oppidis, tria sunt duntaxat ciuitatis titulo infi-
gnita *Pompelon, Stella & Tutela*. POMPELON totius re-
gni metropolis, & oppidum vetere fortunâ opulentum,
positum est in latâ & fertilissimâ conualle editissimis
montibus vndique tanquam mœnibus circumseptâ,
alluiturque Argâ fluuio (qui Aragus dictus est, Eulogio
epistolâ ad Vuiliesindum Pompelonensem Episcopum) non
adeò magno, nusquam non vadoso & nauigiorum incapaci.
A Pompeio Magno conditum affirmant plerique, testémque
in hanc rem citant Strabonem, apud quem tamen haudquaquâ
conditoris nomen legitur, sed id tantum, dictam Pompelonem,
tanquam Pompeij urbem. Eius verba lib. 3. geographiæ hæc
sunt: *ἡδρκεται ἡ τῆς ἰαλλητανίας πρὸς ἀρκτον τὸ τῆς βασιόνων ἔθνος, ἐν ᾧ πόλις Πομπέλων ὡς ἀπὸ Πομπηίοπολις.* Vetus
inscriptio, campestri vico Arre dicto, in æneâ tabulâ non ita
pridem, reperta, Pompeionem vocat, I, vocali loco liquidæ,
L, substitutâ, quæ vox à nomine Pompeij & à Vasconicâ
dictione, *One*, vel *Vne*, id est locus, composita est.

Nerone Claudio Cæsare
Aug. Ger. II.

*Cælio. Martiale Cof. VIII.
Idus Decembris. Ciuitas Põ-
peionensis hospitium renoua-*

uit, cum L. Pōpeio. I. F. ANI
In fine Anni primi Iannum
PRIM. IANO.

Liberis posterisq; eius , li-
beris posterisq; suis.

Egerunt LEG. SEX.

Pōpeius nepos Sergius Cres-
cens.

ALIA inscriptio dudum à N. Çubiça Senatore Pom-
pelonensi descripta, intéque eius schedas reperta, cum
præcedenti consentit in huius nominis per I, vocalem
scriptiōne.

Claudius Quartinus II.
viris Pompei. salutem.

*Et ius magistratus vestri
exequi aduersus contumaces
potestis, & nihilominus, qui
cautionibus accipiendis de-
sunt, sciant futurum, ut non
per hoc tui sint, nam, & non
acceptarum cautionum peri-
culum ad eos respiciet, & quid-
quid præsentés quoque egerint,
id communis oneris erit. Bene
valete. Dat. Non. Octubris Ca-
llagori. Imp. Cæs. Tralano
Adriano Aug. III. Cos.*

Vernaculâ certè Vasconum Nauarrorum linguâ, istud
oppidum non *Pompelon*, sed *IRVNA* audit, id est *vrbs
bona*, occurritque id nominis in veteribus quibusdam

monumentis ab hinc sexcentos circiter annos conscriptis, vnde coniecere quis posset, hanc fuisse primam & antiquissimam illius denominationem: Nugantur enim qui *Martua* & *Athanagia* nomen ei imponunt. A Pompeio tamen denuo augeri & instaurari potuisse non abnuerim, indéque Pompelonis titulum veteri nomenclaturæ additum. Ad hæc anno salutis 1129 aliud incrementum accepit ab Alfonso Pompelonensi & Aragonensi Rege, adiectâ veteri oppido, nouâ velut appendice, Burgo sancti Saturnini; vt ex ipsius Regis diplomate sequenti constare potest.

In Dei nomine &c. Ego Adefonsus Dei gratiâ Rex facio hanc cartam donationis & confirmationis vobis totos Francos qui populaueritis in illo plano de sancto Saturnino de Iruyna: Placuit mihi libenti animo & spontanea voluntate & pro amore quod ibi populetis & finquetis de bono corde & concedo vobis quod habeatis tales foros in totas vestras faciendas, & in vestro iudicio quomodo fuerunt populos illos populos de Iacca & concedo & mando quod non peccetis pedagium neque lesta &c. facta charta donationis era 1167. mense Septembri in Altafaylla &c.

Hanc urbem suaptè illustrem, illustriorem etiam efficit memoria B. Firmini sui ciuis, qui patre Firmino, matre verò Eugeniâ, Pompelonensibus ciuibus genitus, à B. Saturnino Christianis sacris initiatus, ab Honorato verò Tholosano Episcopo Pontificio caractere insignitus, temporibus Decij & Valeriani Imperatorum, prosperâ sanctitatis famâ vixit, & in Galliam studio propagandæ religionis profectus, Agennensibus, Aruernis, Andegauenibus, Bellouacensibus & Ambianensibus Christi fide peruulgatâ, iussu Valerij Sebastiani Præfidis, in Ambianensi ciuitate, pietatis ac religio-

nis odio obtruncatus, diuorum albo adscribi meruit.

PARVIT Pompelon, post Romanorum ex Hispaniâ decessum, Imperio Gothorum iam à tempore Euridici Regis, à quo primò occupatam fuisse discimus ex his Isidori verbis. *Era D. IIII. anno Imperij Leonis octauo Euridicus pari scelere quo frater succedit in Regnum annis XVIII, in quo honore prouectus & crimine statim bello desensit partesque Lusitaniae depradatur, qui prius capta PAMPHILONA, Casaraugustam inuadit totamque Hispaniam superiorem obtinuit. Terraconensis etiam nobilitatem quæ ei repugnauerat exercitus irruptione peremit: In Gallias autem regressus Arelatum & Massiliam urbes capit suoque regno utramque subiicit.*

POSTEA Gothis vniuersâ Hispaniâ bello pulsâ, à Saracenis inuasa est, & rursus anno Christi 778, eisdem inde eiectis, in Caroli Magni potestatem venit, vt ex Rheginonis Chronico colligitur, itémque è Paulo Emilio in Caroli vitâ, quam partim è Gallis scriptotibus, partim è veteribus Vasconum Annalibus, qui amplius non extant, luculentè pertexuit. Mansit autem diu fatis in ipsius Caroli & posterorum eius fide, videturque tandem regnante Caluo, cum Abderramenis Mauri Regis furor & in Christianos odium, omnem illam oram terrore compleffet, Caluo interea in Galliis ciuili bello implicito, Vasconum Reges aut ipsâ suâ sponte subsidio accersuisse, aut eosdem è proximis montibus sibi imminentes atque infestos, cum sustinere minus valeret, vltro intra mœnia admisisse.

PROXIMUM à Pompelone locum obtinet *Stella*, cuius oppidi prima fundamenta à Sanctio Ramires Pompelonensi atque Aragonensi Rege iacta fuisse probat hoc Diploma è tabulario Cœnobij sancti Ioannis Pin-

natenfis erutum & à Ioanne Briz Martinez lib. 3. cap. 9. Historiæ eiusdem Cœnobij insertum.

IN nomine sanctæ & indiuiduæ Trinitatis. Hæc est charta quam ego Sanctius gratiâ Dei Rex Aragonensium & Pampilonensium, facio Deo & altari sancti Ioannis Baptistæ, de monasterio quod dicitur Pinna, de decima, de illa populatione, quam nouiter volo facere, in villa quæ uocatur Lizarrara. Volebant illi monachi de sancto Ioanne, facere populationem de Francos, in illo suo termino de Zarpuz, in camino de sancto Iacobo, & ego uolebam mutare, ipsum caminum, per Lizarra, & facere ibi castrum & populationem de Francos. Sed quia iste meus locus de Lizarrara, est in meliori saluetate, quam ille, ubi ipsi uolebant populare, dixi illis ut consentirent mihi, cum bonâ uoluntate, ut facerem populationem meam & non essent murmurantes aduersum me pro hac causâ & darem eis decimam partem, ex omnibus rebus, quas Deus, pro sua pietate, mihi dare dignatus fuerit, ex ipsâ populatione quam ibidem potuero facere. Illi uerò annuentes, consenserunt mihi. Itaque ab hodiernâ die & deinceps, ego sic concedo & offero Deo & sancto Ioanni, in opus de illâ camarâ pro uestimento & calciamento monachorum, ibi Deo seruientium, decimam partem ex omnibus rebus, quas Deo largiente me habere contigerit ex supra dictâ nouâ populatione; id est, de lezta, de censu, de homicidiis & de iudiciis, de calomnis & de omnibus omnino rebus, ut habeant & possideant, iure perpetuo. Similiter quoque concedo eis omnes Parrochitanas Ecclesias, quas in eadem populatione, fuerint factæ, cum omnibus iuribus, sibi pertinentibus, ut sint libera & ingenua de sancto Ioanne; perpetualiter. Et adhuc unum do eis solarem, ut ipsi se adoptauerint in quo possint, facere bonas casas ad habitandum. Hoc totum supra scriptum, ideo alacri animo

animo tribuo eis, ut perpetualiter possideant, nullâ personâ regali vel Episcopali contradicente. Facta carta. era M. C. XXVIII. Anno ab incarnationis Domini M. LXXX. regnante Rege Ildefonso, in Toletô & in Castellâ & in Galliciâ; me autem, Rege Sanctio regnante in Pampilonâ & in Aragonè, & filio meo Petro, in Subrarbi, & in Ripacortia & in Montson. Episcopus Petrus in Iaccâ, alius Petrus Episcopus in Pampilona, Raymundus Dalmau Episcopus in Roia, Aymericus Abbas in sancto Ioanne de Pinna, Raymundus Abbas in Legerensi cœnobio. Si † gnum Sanctij Regis. Ego Petrus Regis filius signo. Ego Aldefonsus Dei gratia Rex Aragonensium, supra scripta patris mei & fratris, laudo & confirmo & manu propria subscribo, in era, M. C. LVIII. Si † gnum Aldefonsi Regis. Ego Garfias iussu Domini Regis, hanc cartam scripsi & hoc signum feci ✠.

SED quidquid sit de primâ origine istius vrbis, cuius conditorem vnicum, hunc Regem Sanctium Ramires faciunt Hispani scriptores, præcipuum certè illius auctorem atque Constitutorem fuisse Garfiam Ramiresium Pompelonensem Regem, Amplificatorem verò Sanctium huius Garfiæ filium, probant duo firmæ auctoritatis monumenta quæ hîc referuntur. Primum eorum est diploma quoddam ab eodem Sanctio Garfiæ filio concessum ciuibus Stellanis, quo leges iis à Garfia Remirefio, cum de condendâ vrbe cogitaret, concessas confirmat ac sancit his verbis.

IN Dei nomine esta es carta d' autoritat & de confirmation que yo Sancho Rey de Navarra filtz del Rey Don Garcia fay a totz los omes d' Estela als qui son presents & als qui son per venir per lo bon servici que vos me faitz totz dies als oms d' Estela als qui son & seran aquels bons fors que dona lo Rey Don Garcia als pobladors de l' Estela quant primera-

ment la pobla & los fors son atals. Tot primerament lor dona que no anassen en ost sino con pan de tres dias &c.

FINIS verò diplomatis sic habet.

Aquests fos que son deuant escriuts doneyey & oltroyey & confirmey à tots los omnes d' Estela als Mayors & als menors als qui son presents & qui son per venir & à lurs filltz & à lures filles que en l' Estela poblaran que los ayen deliures & francs & salps salua la mia fidelitat & de totz aquels qui seran apres my Reys en Nauarra per tots temps may.

El temps que yo Don Sancho Rey de Nauarra Regney en Pampalona & en l' Estela, & en el Groynn, & en l' Estela, & en Tudela, & en Alua, Ruy Martineytz en Marayno, Pedro Ruyz en l' Estela, Gil de Leorin Alcalde, Pere Guillelm Preuost, Iulian Sayon, Pere Guillelm de la Raga, Sanctio Ramirez en Leguin & en Sangossa & en Funes Semen d' Ayuar en Roncal, & en Saraçaytz Santz Esquera en santa Maria d' Vyssue & Cabarros Martin de Leet en Peralta Semen Aznareytz en Tafaylla. Aznar de Rada en Falces & Valtierra, Pedro d' Aracuri en Leraga & en Tudela. Et el Groynn. Signum Sancij Regis Nauarræ Pascasius de Orto me scripsit & est testis; Superiora, quæ Galconicâ linguâ parum Hispanis, atque ad eò Francis familiari, scripta sunt, hoc modo Latinè vertimus.

HÆ sunt tabulæ auctoritatis & confirmationis quas ego Sanctius Rex Nauarræ filius Regis domini Garcia facio omnibus ciuibus Stelanis præsentibus & futuris ob ea bona seruitia quæ mihi quoui die præstatis, ciuibus Stelanis qui existunt vel existent illas bonas leges quas dedit Rex Garcia nouis incolis Stela cum eam primò incolis frequentare cæpit. Sunt autem leges huiusmodi.

PRIMÒ eis concessit ne in exercitum irent nisi cum tridui commeatu &c. Postea enarratis prolixè iis legibus, hæc in imistabulis subiicit.

TEMPORE quo ego Dominus Sanctius Rex Nauarra regnaui Pompelona & Stela, & in Lucronio, & in Estela, & in Tutela, & in Alua, Ruy Martineyç in Maraynon &c.

DIPLOMA istud atque etiam ipsas leges Stellanas è veteri membranâ, quæ in Tabulario Regio Parisiensi recondita latebat, exscribendi mihi facultas fuit beneficio Petri Puteani viri clarissimi & de me ac de meis studiis optimè meriti.

ALTERVM monumentum est aliud diploma eiusdem Sancij Regis in gratiam monasterij Iraxensis huiusmodi tenore concessum,

IN nomine summi & aeterni Dei. Notum sit omnibus hominibus presentibus & futuris quod ego Sancius per Dei gratiam Rex Nauarra dono & concedo liberè Domino meo Iesu Christo & monasterio beate Mariæ Hyrach & Sanctio Abbati & monachis ibidem Deo seruientibus illam Ecclesiam sancti Ioannis quam facio fieri à prædictis monachis in populatione de Estella quod populauit ultra pontem sancti Martini iuxta villam de Lizarra & iuxta rupem sancti Michaelis in Parrale meo proprio. Hanc autem donationem facio pro remissione peccatorum meorum & pro anima uxoris meæ bonæ memoria Sanctiæ & pro animabus patris & matris meæ & omnium parentum meorum &c. Ego Sanctius prænominatus Rex hanc cartam fieri iussi & hoc signo meo corroborauit facta carta sub æra 1225. regnante Rege Sanctio in Nauarra & in Alaba . . . . sub meo dominio Petro Episcopo in Pampilonâ Fernando Roderici tenente Stellam, Petro Ramirez victoriam & sanctam Crucem, Michael de Leratayç Luciam, Sanctio Ramirez Maragnon, Enccone Almorauid Aybarr, Petro Latrone Sangossam, Lupo de Alfaro Tafayllam, Semen de Barrueta Treuiño, Petrus Garceiz Artajona,

*Garfia Petri de Murietta R. dum Enclone de Oriz Arizcoy-
riz Martino de Subiza Sangossam veterem Petro Guillelmi
Præposito in Stella Gastone in prædicta populatione. Ego Fer-
nandus Veruincensis Archidiaconus & Domini Regis Can-
cellarius de mandato Domini Regis hanc cartam scripsi &
hoc signum † meum apposui.*

TUTELA sequitur ciuitas florens & nobilis, ipsóque situ opportuna: posita est enim ad amnem Iberum, loco ad exercendum cum finitimis commercium accommodato. Ponte amnis continenti iungitur lapideo, eleganti opere temporibus Sanctij Regis huius nominis vltimi, iussu & impensis Regiis inædificato. De istius vrbs vetustate aut origine nihil suggerunt libri aut vetera monumenta. Hoc solum constat, ab Alfonso Pompelonenfi & Arragonensi Rege Mauris ereptam, deinde Rotroni Perticensi Comiti, in præmium egregiæ in bello contra Mauros nauatæ operæ, concessam fuisse: Antea tamen illam in dominio Regum Pompelonenfium extitisse, docuit Garibayus lib. 22. cap. 28. sui Chronici. Leges & priuilegia ab Aldefonso impetrare meruit, sancitumque est, vt iure illo quod Suprarbiense vocant vteretur, scriptis eâ de re codicillis erâ 1155 quorum nos hîc non întegram seriem, ne lectori fastidio sit, sed primum duntaxat caput, quod ad rem præsentem facere videtur, prout ex autographo quod in Pompelonenfi Camerâ Rationum extat, describere licuit, referemus.

IN Dei nomine. Ego Adefonsus Rex Aragoniæ & Nauarra ac filius Regis Sanctij cum consilio & prouidentia virorum meorum nobilium & curiæ meæ qui me per Dei gratiam adiuuauerunt capere Tutelam & alia circumadiacentia dono concedo omnibus populatoribus in Tutela vel habitantibus in

ea in Cerbera & Gallipienço illos bonos foros de super arbe, ut habeant eos sicut meliores infançones totius mei Regni & c. Facta carta mense Septembri sub æra 1155. signum Aldefonsi Imperatoris. Signum Reginae Margaritæ. Signum Comitit D. Alpertica.

TVTELAM excipit SANGOSSA, & ipsa præfecturæ cognominis caput, diuisa olim in veterem urbem & nouam. Illa conditorem agnoscit Sanctium Remirez Aragonensem & Pompelonensem Regem: Hæc verò Aldefonsum Sanctij filium, ut ex ipsius Aldefonsi codicillis hac de re datis, colligi potest quos è veteremembrana Tabularij Regij Parisiensis descriptos hîc ad verbum repræsentamus.

SVB Christi nomine & eius diuina clementia. Ego quidem Adefonsus gratia Dei Imperator. Placuit mihi libenti animo & spontanea voluntate & facio hanc cartam vobis totos populatores de Sangossa de illo Burgo nouo propè illo ponte iuxta illo nostro Palatio qui modo ibi estis & in antea ibi veneritis populare, ut faciatis ibi Burgo in illa via quæ vadit contra Vlle & dono vobis fuero quale dedit pater meus Rex domno Sancij cui sit requies ad illos alios populatores de illo Burgo Vieyllo & dono vobis termino de illa via quæ vadit contra Cortes vsque Adoc Flumen Aragon troa ille hermo. Et dono vobis quantosque ibi populaueritis ut compretis in illo termino de Sangossa vel vbi melius potueritis & habeatis illum francum & liberum & ingenuum vos & filij vestri & omnis generatio vel posteritas vestra. Salua mea fidelitate & de mea posteritate per secula cuncta, Amen. Similiter dono vobis Tayllare & Lignare in illo monte & in illa sylua de Boçal & in illa sylua de sancti Saluatoris de Leyre & in illo monte de Peyña. Et nullus homo qui habuit hereditatem in illo Burgo Viello non volo ut populet in illo Burgo nouo, neque nullo infançon de nostra terra, sed

dono ibi ad Fortuyno garceys Caxal, uno casale & alio ca-
 sale Ato fijo meo merino, & volo ut non habeatis alium sey-
 ñore si non me. Et nullus homo qui vobis pignoraue-
 rit in istos montes suprascriptos peccabit michi lx. s. Et dono à Garcia
 Lopiz meo merino uno Casale . . . . signum Adeffonfi.
 . . . . signum Regis . . . . Ranimiri. Similiter dono vo-
 bis lignare & tayllare & pascuere in illos montes de Ayuar
 & de Lombier & in illos alios montes & terminos de illas
 alias villas in circuitu de Sangossa quantum potueritis in
 uno die andare & tornare. Facta hanc chartam in mense
 Februar. in era M. C. LX. in villa de Aincon in Rigo de
 Borga. Regnante me Deigratia in Aragón & in Pampilonia
 & in Super Arbi vel Rippagurcia & in Castella & in Bur-
 gose & in Tutela & in Casaraugusta. Episcopus domno Ray-
 mundo Guilielmo in Rota : Episcopus Stephanus in Osea ;
 Episcopus Petrus in Casaraugusta, Episcopus Dompnus . . .
 Episcopus Sancius in Calaorra. S. Enecij Galindiz in San-
 gossa. S. Fortun Garceyz Caxal in Nagera. S. Lope Garceyz
 in Stella Ximino Gayzco in Taraçona, Lope Iohannes in
 Arneto, Ioanne Diaz in Arguedas Ato Fortuyno in Falces.
 Et ego Sancius sub iussione Domini nostri Regis hanc chartam
 scripsi & de manu mea hoc signum . . . . feci.

Fuisse tamen etiam temporibus Romanorum incolis
 frequentatum hunc locum, persuadet antiquus lapis qui
 in eius ponte adhuc visitur Romanis litteris inscriptus in
 hæc verba.

CORNELIA SIBI, ET
 CORNEL. CORNE-
 LIO. FIRM. LIBER

Andelufium urbem, cuius Ptolemeus meminit, hunc si-
 tum occupasse coniecere magis possum ex ipso Ptole-
 meo, quam affirmatè pronunciare, id vnum tamen pro-

certo habeo, illos contra Melæ, Ptolemei & Itinerarij
 auctoritatem niti, qui *Iturissam* urbem hoc loco sta-
 tuunt: Cùm enim *Iturissam Magradâ* allui testetur Me-
 la, quem fluuium omnes consentiunt ipsummet esse qui
 nunc *Vidasso* dicitur: quique è montibus Nauarræ Sep-
 tentrionem spectantibus demissus, per Vastanensem pa-
 gum non procul à Fontarrabiâ oppido, Oceano immer-
 gitur, Ptolemaici quoque numeri graduum longitudi-
 nis & latitudinis *Iturissæ* appositi, ad eundem pagum
 nos ducant, Auctor denique Itinerarij in itinere ab Astu-
 ricâ Burdegalam, *Turissam* (quæ non est diuersa ab *Itu-
 rissa*) inter Pompelonem & Aquas Tabellicas ponat,
 22. miliarium interuallo duntaxat inter Pompelonem
 & eam interiecto, luce clarius est ex mente horum Au-
 thorum non alibi, quam in illo pago istius urbis sedem
 inuestigandam esse.

RESTAT OLITVM, quam urbem olim Ologitim vo-
 catam fuisse & à Vasconibus coactu Suinrillæ Regis
 conditam seu potius instauratam, superiore libro dixi-
 mus. Vernaculâ tamen Vasconum linguâ *Erriberri* dici-
 tur, id est oppidum nouû, ipsa quoque vocis *Ologiti* notio
 Vasconica est, significat enim eadem linguâ *Ologuiti*, lo-
 cum pane ex auena confecto abundantem. Tardiùs hæc
 cæteris urbibus præfecturæ prærogatiuam obtinuit, à Ca-
 rolo enim Rege huius nominis 2. primum hoc ius ei con-
 cessum esse ostendunt monumenta quædam, quæ in
 Camera Rationum Pompelonæ asseruantur: sita est ad
 amnem *Cicadum* vberi agro & frugum, animalium
 omnisque generis fructuum feraci, itaque illius amœni-
 tate illecti posteriores Reges longam ibi moram traxe-
 runt, Carolus autem huius nominis 3. ædificatis ibi ædi-
 bus Regiis magnificis atque superbis, claram eam atque
 illustrem reddidit.

¶ SVNT præterea aliquot aliæ vrbes non ignobiles & quæ ius suffragij cum præcedentibus, in publicis prouinciæ conuentibus habent, ad quos litteris Principis aut eius Vicarij solent conuocari: ideóque *buenas villas*, id est bonæ vrbes nuncupantur, nimirum *Puente la Reyna, Viana, Monreal, Lumbier, Tafalla, Villa Franca, Vharte Araquil, Vrróz, Valtierra, Sant Esteuan, Echarrí de Arañaz, Aguilar, Aoyz, Torralba, Corella, Caseda, Mendigorria, Ayuar, & Villaba*, quibus, superioribus sæculis accedebat vrbs quondam, nunc vicus ignobilis, *Roncallis*, vulgò *Burguete*.

PVENTE *la Reyna* ab indigenis & accolis *Cares* nuncupatur, cuius nominis indicio istius vrbis antiquitas patefit, cum Plinius lib. 3. cap. 3. inter eos populos, qui Cæsar-Augustani conuentus erant, *Carenfes* recenset: Diuidebatur hæc pariter in veterem & nouam urbem, & nouæ quidem peculiariter Pótis-Reginæ cognomen inditum: veterem verò à Garcia Ramirez Rege amplificatam fratribusque Hierosolymitani Templi Regio munere concessam fuisse innuit sequens diploma è Tabulario Regio Pompelonensi depromptum.

EGO *Infans Garsia Rex Nauarræ* dono & concedo *vobis omnibus hominibus, qui populatis atque exinde populauerint in illam meam villam vetulam quam dedi fratribus Militiæ Templi Salomonis talem forum & tales vsaticos quemadmodum habent homines de Stella & de Ponte-Reginæ in omni Iudicio & foro. Verumtamen illi persoluendo prædictis Fratribus Militiæ Templi Salomonis unoquoque anno pro domibus quas tenent in censu &c. Verumtamen super hoc mando & confirmo quod alius iudex non iudicet eos pro aliqua calumniâ nisi iudex de Stella vel de Ponte-Reginæ & hoc in omni iudicio & foro & hoc fiat per infinita sæcula.*

ſæcula. Facta carta & præcepto in Eccleſia ſancti Iacobi de Ponte-Reginæ M. C. LXX & ſunt teſtes Robert lo Franceſ. Bernard Galmar ſuus Francus Don Arnaud lo Rêy Pere Gordon Pere Ramon Orti Ezquerria lo Sayon Lope del Palatio Simeno Boalca Garcia de la Cambra. Ego Rex Garſia iſtam cartam iuſſi facere & mea manu hoc ſignum feci.

Hoc monumento confutantur qui à Iohanna Reginâ, Philippi Francorum Regis cognomento Pulchri vxore, Pontis-Reginæ nomen huic oppido accerſunt. Alluitur Argâ amne, qui è montibus Nauarræ, qui Aquitaniam maritimam attingunt; deuolutus, irrigato Pompeloneni agro, huius muros præterlabitur.

VIANA, in confinio Nauarræ atque Caſtellæ iacet, non procul ab Ibero amne; Caroli III. Regis beneficio magnoperè nobilitata eſt; cum eam Principatus titulo ac prærogatiuâ affecit, adiectis ipſius ditioni plurimis oppidis, vicis, atque agris confinibus, eamque hoc incremento auctam, tum primum Carolo nepoti ex filiâ Blancâ nato, & in poſterû reliquis Regû liberis natu maximis, Regni hæredibus deſignandis, vtendam fruendam conceſſit, datis hac de re literis Tutelæ xx. die Ianuarij 1423, quas recitat *Pasquier in collectaneis legum Nauarræ.*

TAFAILLA olim *Alta. Failla*, vt in veteribus aliquot monumentis legitur, incumbit fluuio *Cicado*, vnâ tantum leucâ diſtans *Olito*, cui nec ſoli fœcunditate, nec opportunitate ſitus, neque vllâ aliâ re cedit: A poſtremis Regibus ipſa quoque aliquandiu frequentata, & Regiis Ædibus ampliffimis & ſplendidiffimis eiufdem Caroli III, Regis iuſſu, curâ & impenſis extructis, inſignis. Vtriuſque oppidi tanta eſt elegantia, & amœnitas, vt de iis hoc velut adagium in communi omnium ferè

Hispanorum ore versetur, *Tasailla y Olite flor de Navarra*.

SVNT quoque & aliæ vrbes antiquitate celebres, vt *Lumbier*, Vasconicè *Irumberri*, vnde *Ilumberitani* populi apud Plinium lib. 3. cap. 3. *Huarte Araquil*, *Araceli* Authori Itinerarij, vnde apud eundem Plinium *Arocelitani* populi. *Cascantum* olim municipium Romanum, vt ex veteribus nummis iamdiu docuere Paulus Merula & Prudentius Sandouallius, idem fortasse cum eo oppido quod Ptolemæo *Bascontum* est, procliuvi errore duarum litterarum, quibus *Bascontum* à *Cascanto* discrepat: item *Andosilla*, si vera est coniectura Prudentij Sandouallij, qui eam cum *Andologesis* Plinij confundit. Et tandem *Larraga*, siquidem, vt arbitror, eadem est cum *Tarraga* Plinij & Ptolemæi. Iam totam hanc de *Nauarræ* vrbibus lucubrationem absoluero, si modo de situ *Graccuris* vrbis pauca dixerò: illam Sempronio Graccho originem iuxta ac nomen debere diximus ante, ex fide Authoris Epitomes Liuianæ, quam tamen dubiam & incertam facit autoritas Festi Pompeij aut illius qui Festum in Epitomem contraxit, in voce *Graccuris*, cum fuisse ante Sempronij Gracchi tempora eo loco vrbem non obscure subindicat *Illiturgis* nomine ei attributo. Huius vrbis situm in eam partem *Nauarræ* vbi vicus *Loccurriaga* dictus vel *Arcos* oppidum est, trahere videtur Ptolemæus: Si quidem numeros graduum latitudinis & longitudinis quos illi subiicit, ritè perpendimus: tamen mendosose esse hos numeros, euincit autoritas Itinerarij, quod Asturicâ *Tarraconem* petentibus, inter *Virouescam* & *Cæsaraugustam*, *Graccurim* obiicit, sexaginta quatuor milliariibus *Cæsaraugustâ* distantem: Cum enim Auctor illius Itinerarij, in itinere à *Vapinco* Gallæciam, inter eadem

oppida *Virouescam*, inquam, & *Casaraugustam*, *Cascantum* & *Calagurrim* vrbes ostendet: illam 50, hanc autem 79 milliaribus passuum à *Casaraugustâ* remotam, nihil exploratius, quam aut *Graccurim* inter easdem positam fuisse, aut saltem ab utrâque parùm abfuisse. An autem hæc situs ratio *Alfari* aut *Cerueræ* oppidis malè conueniat, iudicent qui illorum locorum perfectam notitiam habent.

De primo ordine, hoc est, Ecclesiastico, qui publicis conuentibus interesse solet, deque insignioribus sacerdotiis Nauarræ.

C A P V T III.

DE C V R S I S ciuitatibus atque urbibus inter quas, è re natâ, illas attigimus, quarum Legati in publicis Nauarræ conuentibus tertium ordinem, hoc est, plebeium repræsentant; congruenter aptèque ad id, de quo agitur, fiet, si de aliis ordinibus de primo scilicet, qui ex Antitistibus insignium Ecclesiarum; & de secundo, qui è nobilibus constat, de insignioribus item sacerdotiis, ac de nobilium gradibus variis, aliqua dixerimus. Primum itaque insigniora sacerdotia lustranda sunt, in quibus principem & veluti supremum locum obtinet Pontificatus Pompelonensis. Huius diœcesis fines latiores multò fuere olim, quam ipsius Nauarræ, cum à Meridie etiam Gallicum amnem; à Septentrione verò Oceanum Cantabricum attingerent, longitudo verò inter Pyrenæos montes & Iberum flumen consisteret, sicut celebri diplomate quod Prudentij Sandoualli operâ non ita pridem lucem vidit, testatum reliquit, Pompelonensis

Ecclesiæ fautor iuxta ac instaurator eximius, Sanctius Rex Pompelonensis, qui Maioris cognomentum tulit. *Termini*, inquit, *huius Episcopatus sunt sine ulla dubitatione, sicut ego ab antiquis & sapientibus viris in veritate probavi, & nunc tenet Dopus Sanctius prædictus Episcopus eiusque antecessores tenuerunt, & de Occidentis parte sicuti ipsa penna Punicastri & penna de Maranione diuiduntur usque ad Hiberum flumen & quemadmodum ipse Hiberus diuidit usque ad flumen, quod dicitur Gallicum, & à Gallico flumine usque ad villam quæ dicitur Calcones, intus stantibus villis, videlicet Murello, & Augurio, Castelmanco, Eliso, Sarracastello, Tolosana & Valle de Ossella cum tota Extremadura. Et ex aliâ parte sicut diuidit Vallis de Arragone, usque Copello ipsa Valle infra terminum huius Episcopatus stante cum Valle de Pintano & villa quæ dicitur Azzo & Lorbes atque Monasterium sancti Saluatoris de Leior, quæ manet in Diœcesi huius sedis. Ex aliâ verò parte tota Vallis de Roncal & Sareçaço atque Aezcoa & Vallis de Erro usque ad Capellam S. Saluatoris, quæ dicitur Caroli Magni, & à Capellâ Caroli usque ad portum de Velate, usque ad sanctum Sebastianum, quæ est situm super Ripam Maris Oceani cum Vallibus subscriptis scilicet Lerin, Oiarçum, Lau-yé, Verastegui, Araynz, Larraum, Araria, Ozcue, Ernani, Seyar, Titiar, Traugui, Goyaz, Erretzil, Leytza, Aresso, Egozqueta, Ezcurra, Olarumbe, Ymaoz, Aulia, Iansarras cum omnibus supradictis Vallibus & tota Ipuzcoa. Ex aliâ igitur parte tota Vallis de Araquil, quod dicitur sanctæ Mariæ Zamarzes & cum suâ Ecclesiâ S. Michaëlis de Excels: cum eorum pertinentiis atque Burunda usque ad Eznate, & usque ad sanctum Adrianum, & à sancto Adriano usque ad flumen, quod dicitur Vidaso & aliud flumen, quod dicitur Deua, & de*

Deua vsque Gorciça. Ex aliâ adhuc Occidentis parte sicuti diuidit Vallis de Oluine: similiter tota Vallis quæ Amescoa vocatur.

IPSIVS tamen Pontificatus amplitudinem, non è solo subiectarum illi terrarum spatio, metiri oportet, quod in longitudinem triginta leucas Hispanicas, totidemq; in latitudinem patet, sed ex eo etiam quod quatuordecim dignitatum Ecclesiasticarum titulos, ac duo & viginti Canonorum, sex Rationariorum, vt vocant & viginti quatuor Capellanorum gregem, sinu suo amplectitur: Totius verò diœcesis ambitu, vnde viginti ditiones quas Archipresbyteratus dicunt & 173 parœcias campestres comprehendit. Plurimas olim Ecclesia isthæc acerbitates & graua incommoda à Mauris pertulit, donec tandem post longam iactationem Pompelonensium Regum gremio blandè excepta, pristinam incolumitatem & dignitatem, non integram modo, sed etiam meliorem & cumulatiorem recepit. E Regibus vero illos maximè propitios habuit, qui Sanctij nomen vsurparunt, vt ex variis diplomatibus Sanctij Maioris, Sanctij Ramiresij & illius, qui Sapiens dictus est, constare potest, quæ quia à Sandouallio in Catalogo Episcoporum Pompelonensium recitata sunt, non duximus hîc repetenda.

MVLTVM etiam debet pietati Petri Rotæ Tolosani, qui Sanctio Remirez & Petro eius filio regnantibus, eidem præfuit, ob strenuam & largam in ea resarciendâ & excernendâ, nauatam operam. Hic inter alia quæ utiliter & ex vsu Ecclesiæ præstitit, Ecclesias Vallis Oselæ in Aragoniâ, quæ ab Episcopo Iaccensi contra ius occupatæ fuerant, ad suæ sedis dominium & possessionem reuocauit: Ædi quoque primariæ (quæ beatæ Ma-

riæ sacra est) ædificandæ , primus feriò & gnauiter incubuit , cuius rei monumento , positi sunt pro foribus ipsius Ædis hi versus.

*Virginis Ecclesiam Prasul sanctissimus olim
Hanc rexit , sede Petrus in istâ fecit & ædem
Ex qua sancta piæ domus est incepta Mariæ
Tempus præteritum fert annos milleque centum
Ex incarnati de Virgine tempore Christi.*

POSTREMÒ Canonicos eiusdem Ecclesiæ à sæculari vitâ ad eam , quæ regulâ B. Augustini astringitur , retraxit , ea quæ victui neccsaria erant vnicuique eorum largè impertitus , vt ipsius literis hac ferie confectis , quæ in eiusdem sedis Tabulario extant , continetur.

NOTVM sit , hanc chartam legentibus vel audientibus , quod ego Petrus Pampilonensium Episcopus Canonicis regulariter viuentibus , in eadem sede tam præsentibus quàm futuris , Ecclesiam beatæ Mariæ ipsius sedis liberam dedi cum suis pertinentiis ac decimis , cum sua radice & cum omnibus , quæ ad eam pertinent vel postea pertinuerint . Adieci etiam ad victum Canoniorum Archidiaconatum , qui circuit urbem Pampilonam & molendinum superius & inferius ad claustrum faciendum ac domos . Dedi quoque Ecclesiam de Tafallia sanctumque Romanum , cum valle de Orba & Zabalceram Ecclesiamque de Ouanos , cum valle de Itgarbe : linum quoque de quartis (quod est iuris Episcopalis) ad vestitum constitui . Decimam verò de cunctis redditibus Ecclesiarum totius Episcopatus & de omnibus quæ Episcopus & Canonici habuerint , ad eleëmofynam tradidi .

RONCAVALLENSIS ædes primò à Sanctio Rosâ Pompelonensi Episcopo , qui Alfonso regnante florebat , in Xenodochij modum citra Pyrenæum ad ipsius montis radicem extructa est , quod indicat istud Innocentij II.

summi Pontificis diploma, nuper ab eodem Sandoualio publici iuris factum.

INNOCENTIUS *Episcopus seruus seruorum Dei, Vniuersis Dei fidelibus; ad quos litteræ istæ peruenerint, Salutem & Apostolicam benedictionem. Honor & reuerentia, quæ piis locis impenditur omnipotenti Deo procul dubio exhibetur: elemosyna, si quidem qui Dei nostri opus interpretatur, si sollicita consideratione pensatur, non est donum sed mutuum & quod Christi pauperibus ministratur, in præsentis sæculo authorem suum adiuuat eique in futuro præmium æternæ retributionis apportat. Nos hoc nimirum intuitu venerabilis frater noster Sanctius Episcopus Pampilonensis in loco qui dicitur Roncesualum ad susceptionem pauperum atque peregrinorum, Hospitalem domum & Ecclesiam in honorem beatæ Mariæ pro sua deuotione construxit. Quam nimirum ab eodem Fratre nostro, aliisque deuotis uiris honestè ditatam, sub beati Petri Apostoli & nostra protectione suscepimus & cum omnibus rebus suis Apostolico priuilegio communiuimus. Quamobrem caritati vestræ rogando mandamus atque in peccatorum remissionem uobis iniungimus quatenus à Deo uobis præstitis ad eiusdem loci sustentationem opportuna subsidia tribuatis, hoc scientes quod omnibus benefactoribus eius totius Apostolicæ benedictionis gratiam impertimur & eos qui tam venerabilem locum infestare præsumpserint, dignæ animaduersionis sententiæ subiugamus. Datum in territorio Anagninensi secundo Nonas Maij.*

HVIC Xenodochio, vnum è Canonicis suæ Ecclesiæ, præfecit Sanctius, qui rem familiarem procuraret & egenis atque egris præcipuè peregrinis, quæ opus essent prouideret atque erogaret: fuitque initio ipsum Xenodochium in censu & patrimonio Episcoporum Pompeilonensium, ut ex rescriptis ab Eugenio III. & Adriano IV.

Romanis Pontificibus, ad confirmandas & autoritate suâ fanciendas pias largitiones eidem Ecclesiæ à quibuslibet, quocumque tempore factas, latis continetur: sed postea ad tutelam & procurationem Prioris & fratrum Monasterij sanctę Christinę in Aragoniâ deuenit, vt ex simili rescripto ab Innocentio III. in gratiam eiusdem Monasterij lato colligitur, vbi nominatim ipsismet Priori & Fratribus possessio Roncauallensis Xenodochij confirmatur. Plurimis postea latifundiis, decimis & aliis possessionibus, munere Principum & nobilium aliquot locupletatum, tot in suam familiam sacerdotes illexit, vt iam collegio constituendo suffecturi viderentur: Omnium maximè Sanctij Regis huius nominis vltimi, cognomento Fortis, munificentiam expertum estis eiusque operâ & impensis illam, quam modo ostentat, amplitudinem & elegantiam consecutum creditur: ideoque ipsius cineres & ossa sibi supremis tabulis demandata religiosè custodit: Euoluto deinceps tertio decimo seculo, beneficio summi Pontificis, nouam collegij formam accepit, permissumque Priori & Canonicis, vt fructus Xenodochij inter se diuiderent, tertiâ tantum parte in vsum pauperum sepositâ.

COLLEGIUM Decani & Canonicorum Ecclesię Tutelensis, à Sanctio Rege, huius nominis vltimo, constitutum prædicat Garibaius lib. 24. cap. 1. Author tamen Chronici manuscripti, cui titulus est, *Relation de la descentia de los inclitos Reges de Nauarra &c.* qui regnantibus Ioanne Lebreto & Catharinâ Fuxiâ eius vxore vixisse videtur, id operis Sanctio Garfię, cui Sapientis cognomen inditum est, tribuit.

DIXIMVS de Sacerdotum Collegiis, nunc celebriora Monasteria peragrandam sunt, inter quę, si vetustatem & Regum

Regum affectus attendamus, iure sibi primum locum vendicet *Legerensē*, Sancto Saluatori sacrum, parùm à *Sangoßâ* distans, ordinis quondam Benedictini, nunc Cisterciensis. Enecone Aristâ Rege conditum credidere nonnulli : esse tamen longè antiquius probat Antonius Yepes centuriâ 4. Chronici Benedictini ad annum Christi 840. cap. 2. Beatorum Martiani martyris & Episcopi Pompelonensis, Nunilonis & Alodiæ virginum & martyrû, necnon Virilis ipsiusmet cœnobij Abbatis sacre Reliquiæ ibidem studiosè conseruatæ, loci sanctitatem augent, estque plurimorum principum sepultura nobile.

MONASTERIVM *Hiraxensē*, Virgini matri dicatum ordinis adhuc Benedictini, paucis milliaribus abest oppido *Stellâ* : Illius primam originem qui à Garcîâ Rege Sanctij maioris filio repetunt, æquè refelluntur ab eodem Yepê centuria 3. ad annum 815 cap. 1. Prudentius quoque Sandouallius in Catalogo Episcoporum Pompelonensium prolatis tabulis piæ cuiusdam largitionis, eidem à primariâ muliere, nomine Dona Elio, factæ, fuisse iam anno 928 celebre ostendit ; *Mondeleti* nomine designatur ab Alexandro III. Pontifice maximo, in quodam diplomate anno 1172. 8. Kal. Iul. eidem cœnobio concessio : B. Veremundi sui alumni atque Abbatis, (cuius pietas regnantibus Sanctio Remiresio eiusque filio Petro in Nauarra enituit) sanctitate magnoperè illustratum est.

MONASTERIVM *Fiterij*, in confinio Nauarræ atque Castellæ positum, diu inter ambos Reges Nauarrum & Castellanum, ambigui iuris fuit : sed tandem Guido Episcopus Portuensis summi Pontificis in Hispaniâ Legatus, & arbiter honorarius ab Henrico Castellæ & Carolo Nauarræ Regibus constitutus, sententiam secun-

dum Nauarrum dixit: Ad Sanctium Nauarræ Regem huius nominis vltimum Garibaius lib. 24. cap. 15. eius originem refert, in quo multum à verò aberrat, vti ab eodem Yepê centuriâ 7. ad annum 1140. cap. 5. & à Chrysoftomo Henriquez in Menologio Cisterciensi, pluribus est demonstratum. Prima illius fundamenta non apud Fiterium, sed in loco cognomento *Yergua* qui in Castellæ finibus est, iacta fuere auspiciis Castellani Regis, labore verò & diligentia Durandi Cœnobitæ Scalæ Dei in Bigorræ Comitatu, qui in Hispaniam propagandi Ordinis Cisterciensis studio transmiserat. Ab *Yergua* rursus translata est hæc religiosa domus, in locum *Niençabas* dictum, & tandem *Fiterium*, ab Abbate Raymundo Calatrauæ Ordinis institutore, qui ob eximiam pietatem & vitæ sanctitatem, inter diuos ceteri meruit: Fuit autem oriundus non Turiasone, vt suspicatur *Yepes*, sed oppido sancti Gaudentij Nebofsanensis in Comitatu Conuenarum, vt ex sequenti narratione constat, quam à Hieronymo Alauâ Fiterij Cœnobitâ pio iuxta ac harum litterarum studioso, accepi.

DE causâ Calatrauæ quæ habetur inter Scalam Dei & Fiterium, nulli dubium est domum Fiterij esse filiam Scalæ Dei. Hæc autem domus Fiterij minùs cautè se contulit in Calatrauam, cum inconsulto & irrequisito patre suo scilicet Abbate Scalæ Dei, de propria authoritate plenariò transtulerit, sub Raymundo supradiçto Abbate primo Fiterij, qui fuit ciuis sancti Gaudentij: quæ quidem translatio irrita habetur, secundum formam & instituta Ordinis Cisterciensis, nisi pro parte dicti Regis Sanctij Castellæ & Ludouici Regis Franciæ & etiam Ducis Burgundiæ, ab vniuersali Capitulo Cisterciensi confirmata fuisset, & similiter à Calatraua Cirolis propria authoritate fuit translata, & postea à Cirolis ad

Corcolas, de Corcolis ad Buxetum, &c. & paulò pòst. Cum omnes istas domus sicut filias hodie visitat domus Scale Dei, inter hæc Abbas Scale Dei destitutam Fiterij Abbatiam de nouo instituit, sibi à prædicto Abbate Raymundo quondam derelictam, constituendo de nouo ibi Abbatem: Illi verò monachi & fratres, qui de Fiterio iuerunt Calatruam, ibi remanserunt, nec ultra reuersi sunt ad Fiterium.

MONASTERIUM Oliuæ in orâ Nauarræ quæ Aragoniam spectat positum est: Huius quoque conditorem iactat Garibaius eundem Sanctium Regem, cognomento fortem seu inclusum, in quo pariter hallucinatur: fuisse enim diu ante conditum, temporibus scilicet Regis Garciæ Ranimiri huius Sanctij aui, probatur proximo diplomate, quod ab alio Sanctio, prioris patre, Garcia verò filio manauit.

IN Christi nomine. Ego Sanctius Nauarrorum Rex ad honorem Dei qui honorantes se honorat, & ad salutem anime meæ & remissionem meorum peccaminum & anima patris mei & matris meæ & parentum meorum offero & concedo & dono omnipotenti Deo & beatæ Mariæ Oliuensi & Bertrando eiusdem loci Abbati & fratribus ibidem Deo seruientibus tam presentibus quàm futuris, in hereditatem villam quæ dicitur Carcastellum cum omnibus in se existentibus vel ad se qualicumque modo pertinentibus cum omnibus terminis & pertinentiis suis, cum pratis & pascuis & sotis & aquis aquarumque meatibus, cum eremo & populatu, cum ingressibus & egressibus. Confirmo etiam huic donationi quidquid pater meus eis dedit, locum videlicet de Oliua, Encisam & Castellum nouum cum omnibus terminis & pertinentiis suis integritè & potenter. Omnia verò superius comprehensa bono animo & spontanea voluntate concedo & dono Domino & eius genitrici B. Mariæ Oliuensi in hereditate

propria & franca & de meo iure & dominio trado ea omnia & transfero cum omni integritate in ius & dominium beate Mariæ Oliuensis & venerabilis Bertrandi ipsius loci Abbatibus omniumque ibidem Deo seruientium fratrum tam presentium quàm futurorum ad habendum perenniter & retinendum ac iure perpetuo possidendum. Et qui super hoc meum donatiuum fecerit vobis aliquam contrariam, perdat meum amorem & peccabit mille solidos. Signum Regis Sanctij. Ego Sanctius per Dei gratiam Rex Nauarra laudo & confirmo Regnante me Dei gratia Rex in Pampilona & in Stella & in Tutela. Episcopus Sanctius in Pampilona Comite Vela in Alaua Rodericus Martinus in Maranon Petrus Rois in Stella & Calipienço Sancius Ramirez in Leguin & in Sangossa Semen de Ayuar in Roncal Semen Aznariz in Tafaylla Sanz Ezquerria in sancta Maria de Vns Martin de Leet in Petra-alta Aznar de Rada in Falces & in Balterra Petro de Aracuri in Logronio & in Tutela. Ego Exsimius per manum Petri scribæ Regis hanc cartam scripsi & hoc signum feci.

NEC est cur quisquam dubitet, quin istud diploma Sanctij patris, non autem filij sit: cum inter alia argumenta quæ id astruunt hoc vnum occurrat perquam certum & minimè fallax, quod inter ea oppida quæ à Principibus viris authore Rege possessa enumerantur in calce diplomatis, more illis temporibus recepto, Lucronium continetur, quod in Sanctij filij ditioe numquam fuisse, fuisse autem in ditioe patris, nullus est in Historicorum nostratium lectione tam parùm versatus qui nesciat.

AFFINGAM & aliud diploma ad confirmandam vetustatem huius Cœnobij, potioem eâ quam illi Garibaius concessit: in quo & illud animaduerti oportet, hoc

ipsum Cœnobium Abbates Fiterij velut patres & auctores suos obseruasse, inque ipsorum censu & dominio aliquamdiu fuisse: Præfert autem istud diploma editæ scripturæ diem 15. Kal. Octob. annum verò 1147: estque ab Eugenio Pontifice maximo concessum monasterio Yerguæ, quod postea Fiterium translatum fuisse supra monuimus.

EVGENIVS *Episcopus seruus seruorum Dei dilectis Raymundo Abbati de Yerguâ eiusque fratribus tam presentibus quam futuris regularem vitam professis P.P. . . . quotiens illud à nobis petitur quod religioni & honestati conuenire dignoscitur, animo nos decet liberè concedere & petentium desiderijs congruum impertiri suffragium. Eapropter dilecti in Domino filij vestris iustis postulationibus clementer annuimus ac præfatum locum Yerguâ, in quo diuino mancipati estis obsequio, sub beati Petri & nostrâ protectione suscipimus & presentis scripti priuilegio communimus statuentes ut quasquamque possessiones, quacumque bona in præsentiarum iuste & canonicè possidetis, aut in futurum concessione Pontificum, largitione Regum vel Principum, oblatione fidelium seu alijs iustis modis Deo propitio poteritis adipisci, firma vobis vestrisque successoribus & illibata permaneant in quibus hæc proprijs duximus exprimenda vocabulis: Terram videlicet de Yerguâ cum decimis, pascuis & suis pertinentiis, locum de Fitero cum decimis, pascuis & pertinentiis; locum de Oliua cum terris, grangis, decimis, pascuis & suis pertinentiis. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat præfatum locum temerè perturbare aut eius possessiones auferre vel ablatas retinere, minuere, aut aliquibus vexationibus fatigare, sed omnia integra conferuentur eorumque pro quorum gubernatione & sustentatione concessa sunt vsibus omnimodis profutura saluâ sedis Apostolicæ autoritate, & Dia-*

cesani Episcopi canonica iustitia: Si qua igitur in futurum Ecclesiastica secularisque persona hanc nostræ constitutionis paginam sciens contra eam temerè venire tentauerit, secundo, tertio ve commonita si non satisfactione congrua emendauerit potestatis honorisque sui dignitate careat reamque se diuino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat & sacratissimo corpore & sanguine Dei & Domini nostri Iesu Christi aliena fiat atque in extremo examine districta ultioni subiacet. Cunctis autem eidem loco iusta seruantibus sit pax Domini nostri Iesu Christi quatenus & hinc fructum bonæ actionis percipiant & apud districtum Iudicem præmia aternæ pacis inueniant. Amen, Amen, Amen.

Ego Eugenius Catholica Ecclesiæ Episcopus.

Ego Albericus Ostiensis Episcopus.

Ego Gregorius Diaconus Cardinalis sancti Angeli.

Ego Ioannes Diaconus Cardinalis sanctæ Mariæ nouæ.

Ego Sanctius Diaconus Card. S. Mariæ in Cosmedin.

Ego Humbald Presbyter Card. tit. S. Ioannis & Pauli.

Ego Aribertus Presbyter Card. tit. sanctæ Anastasiæ.

Ego Guido Presbyter Card. H. Pastoris.

Dat. apud Cistercium per manum Hugonis Presbyteri Cardinalis agentis vicem Domini Guidonis sanctæ Romanæ Ecclesiæ Diaconi Cardinalis & Cancellarij xv. Kal. Octob. indict. x. Incarnationis Dominicæ anno 1147. Pontificatus uero Domini Eugenij Papæ III. Anno III.

MONASTERIUM Irançu dictum, eiusdem ordinis à Petro Paris Episcopo Pompelonensi in gratiam Nicolai fratris, qui in Cœnobio Curix-Dei in Galliâ, huius Religionis voto se obstrinxerat, institutum fuit anno 1176.

MONASTERIUM *Vrdaxiense*, ultra Pyrenæum in extremâ Hispaniæ orâ & in ipso pœnè Galliæ vestibulo,

collocatum est. De cuius conditæ tempore atque authoribus nihil certi habeo quod affirmem: Augustiniani fratres ibi olim domicilium habuere, iisque anno 1210 successere Patres Præmonstratenses, quibus etiamnum permanet stabilis & illibata huius cœnobij possessio. Non esse diuersum ab Vrdaspalensi Monasterio, cuius Eulogius in epistola ad Vuiliesindum Episcopum Pompelonensem meminit, persuasit affinitas nominum Ambrosio Morali in scholiis ad eandem epistolam & Antonio Yepes cent. 4. ad annum 840. cap. 2: sed cum Hurdaspalis nomen integrum cum vetustæ ædis reliquiis ad nostram vsque ætatem in valle Roncallensi manserit, quemadmodum obseruauit Sandouallius in Catalog. Episcop. Pompelon. potior mihi huius sententia videtur quam aliorum: quin nec monasterium istud vsque adeo prouectâ vetustate esse crediderim, vt cum Eulogij ætate cohærere possit, præsertim cum in notitiis Episcopatum & monasteriorum, quæ ab hinc quadringentis circiter annis, in libris Cancellariæ Romanæ scriptæ reperiuntur, monasterij Vrdaxensis sub Bayonnensi Episcopo (in cuius Dicecesi sita est) mentio nulla existat.

HORVM cœnobiorum Abbates in publicis prouinciæ conuentibus, qui nunc tertio quoque anno celebrantur, vnâ cum aliis proceribus & præcipuarum vrbiū legatis de Republica consultant & in iis rebus quæ ad ipsius salutem & commodum spectant deliberandis, primi secundum Episcopos, priorem militum Hierosolymitanorum & Roncauallis & Tutelæ Collegiorum Antistites, suffragium ferunt.

*De nobilibus qui secundum Nauarræ ordinem constituunt.
Deque eorum muneribus & dignitatibus.*

CAPVT III.

NOBILIVM inter Nauarros non eadem omnium dignitas neque par honoris prærogatiua, sicuti nec vnica species fuit. Distinguebantur enim in *Infançones* siue *Hidalgos*; in *milites seu Caualleros aut Caueros*, in *mesnadarios* (quos stipendiarios vocare possumus) & in *Ricos homines*, id est, diuites, quos Latinâ linguâ *Barones* nuncupabant. De his omnibus copiosè disseruit *Hieronymus Blanca* in Aragonensium rerum commentariis. Vocabulum *Rico* fuere, qui à duabus vltimis syllabis nominum propriorum Gothorum aliquot Regum, quæ in *Ricus* cadebant, deducerent, quæ notationis ratio *Ambrosio Morali* lib. 3. cap. 5. meritò displicuit, quantumuis eidem *Blancæ* arrisisse videatur; Ego cum Latinam *diuitis* vocem apud *Marinum Sanutum*, vulgarem quoque *Rici* apud *Ioinuillæum*, in *Historiâ Ludouici noni Francorum Regis*, item apud *Interpretem veterem legum à Iohanne Rege Angliæ Baionensibus ciuibus concessarum*, qui eas à Latino in *Gasconicum* vertit, vsurpatas reperiam, pro viro præpotenti & ex eorum numero, quos optimates vocamus: non aliunde *Ricorum* hominum nominis originem petendam esse existimauerim, quam à communissimo vocabuli *Ricus* intellectu, quo vir multarum opum & facultatum copiâ instructus designatur. Solebant enim *Nauarræ Reges* è numero potentissimorum & locupletissimorum equitum Regni sui quosdam seligere, quibus consultoribus

in rebus arduis & magni momenti decernendis & adiutoribus in bellis gerendis vterentur. Horum etiam fidei munitissimas arces, atque oppida concredebant, illorumque census ac vectigalia sæpè cum iurisdictione iisdem honorarij nomine largiebantur, quæ Latine *militiæ*, vulgari autem verbo *Cavalleriæ* nuncupabantur. Horum Ricorum naturam his verbis declarat Alfonsus Castellæ Rex cognomento Sapiens in legibus Partitarum lib. 6. tit. 9. part. 2. *Los nobles son llamados en dos maneras: o por linage o por bondad E como quier que el linage es noble cosa, la bondad passa e vence: mas quien las ha ambas, este puede ser dicho en verdad, Rico o me: pues que es Rico por linage e o me cumplido por bondad è ellos han à consejar al Rey en los grandes fechos e son puestos para fermosear su corte e su Reyno.* Sed planius adhuc Ricorum seu Baronum munia aperit caput 1. lib. 1. veteris iuris Nauarrici hoc modo. *Et que Rey ninguno que no obiesse poder de Fazer Cort sin Consayllo de los Ricos ombres naturales del Regno ni con otro Rey o Reyna guerra nin paz nin tregua non faga ni otro granado fecho o embargamiento de Regno sin Consayllo de doze Ricos ombres & doze de los mas antianos sabios de la tierra. Et paulò pòst. Et los doze Ricos ombres o sabios deben iurar al Rey sober la Cruz & los Evangelios de curarle el cuerpo & la tierra & el pueblo & los fueros ayudarli à mantener fielment & deuen besar su mano.*

T A L E S autem Barones siue Ricos à Regibus Hispanis creari solitos, huiuscéque creationis insigne & veluti notam aut symbolum fuisse vexilli & aheni seu tympani (vulgò *pendon y caldera*) traditionem, annotavit Hieronymus Gudiel, in suo de familiâ Gironiâ commentario, quod à Regibus Nauarris obseruatum sit nec ne, non habeo quod affirmem: nisi quod in formulis harum

creationum quæ adhuc extant, & quarum vnam aut alteram hic apponam, nullum huiusmodi ritus vestigium apparet.

CHARLES par la grace de Dieu Roy de Navarre Comte d'Eureux. A totz ceuz qui ces lettres verront, Salut. Sçauoir faisons que nous considerans le bien, honneur, proüesse & . . . de la personne de nostre amé & feal Pierre de Luxe Escuyer, & aussi les bons & agreables seruices que faits a à nos predecesseurs & à nous au temps passé, & esperons que il face au temps à venir, voulans honorer sa personne & accroistre son estre ycelli auons fait créé & ordonné, faisons, creons & ordenons par ces presentes Ricombre de nostre Royaume aux profitz nobleces & emolumentz acostumez de ancien. Si mandons à totz nos sujets que led. Pierre tignent & obeyssent comme à Ricombre. Et aussi mandons à nostre Thresorier de Navarre qui ores est & qui par temps sera, que audit Ricombre paye & rende chascun an dores en auant la dite Ricombrie, & nous donnons en mandement à nos amés & fiaux gens de nos Comptes, que ce que il leur apperra estre payé pour la cause dessus dite ils alloent en leurs comptes & rabatent de sa Recepte. Entesmoing de laquelle chose nous auons fait mettre le seel à ces presentes. Donné à Pampelone le xxvi. iour de Iuin 1350. Par le Roy en son Conseil Robert. Hæc in gratiam eorum qui Gallicæ linguæ ignari sunt, sic Latinè vertimus.

CAROLVS Dei gratiâ Rex Nauarræ Comes Ebroicensis, Vniuersis has literas inspecturis Sa'utem. Nos consideratis bonis, honore fortitudine & . . . personæ dilecti nostri & fidelis Petri Luxij nobilis Scutarij & etiam bonis & gratis operis quas maioribus nostris nobisque impendit antehac eumque in posterum impensurum speramus, eius personam honore afficere & statum augere cupientes: illum fecimus, creauimus

& constituimus; facimus, creamus & constituimus his litte-
 ris Ricum hominem nostri Regni Nauarræ commodis, honori-
 bus & emolumentis solitis ei præstandis. Mandamus uni-
 uersis subditis nostris ut eundem Petrum pro Rico homine
 reputent eique pareant. Item Thesaurario nostro Nauarræ
 nunc existenti & deinceps futuro ut eidem Rico homini sol-
 uat & præstat singulis annis deinceps dictam Ricombriam
 aut ab aliis soluendam & præstandam curet modo solito.
 Item dilectis & fidelibus nostris fiscalium Rationum præse-
 ctis ut quod eis in eam rem ab ipso solutum constiterit, id ei
 in expensum referant & de summâ accepti detrahant. In cui-
 us rei fidem his litteris sigillum nostrum apponi iussimus.
 Datum 26. Iunii 1350. Per Regem eiusque Consilium Ro-
 bertus.

Ex alterâ formulâ, quæ sequitur, illud præterea col-
 ligitur, moris fuisse Regibus cum primùm Coronam
 Regiam & gubernacula Regni assumpturi essent, ali-
 quot Ricos creare, honorarium item Ricorum senis mi-
 litiis constituisse, quæ tamen non rarò à Principe ad nu-
 tum augebantur.

CHARLES &c. Comme nous au temps de nostre Courone-
 ment eussions crée pour Ricombre de nostredict Royauime au
 noble & nostre bien aymé Arnault Ramon de Gramont & à
 sa supplication les six Caualleries que luy auons donné &
 octroyé en honneur come à Ricombre auons ordonné qu'il les re-
 çoyue en la maniere qui s'ensuit : c'est à sçauoir que ledict no-
 ble ayt pour maniere de tribut pour tant qu'il nous plaira no-
 stre ville de la Bastide & les confiscations & les meubles &
 rentes, &c. Faict en Septembre 1350. quæ Latinis verbis
 sic expressimus.

CAROLVS &c. Cum nos tempore quo Coronati fuimus
 creassemus in Ricum hominem Regni nostri nobilem & dile-

Etum nostrum Arnaldum Raymundum Gramontanum & ipsius rogatu sex militias seu Cauallerias quas ei dedimus & concessimus honoris seu honorarij nomine, tanquam Rico homini, placuit nobis ut reciperet modo insequenti. Nimirum ut idem nobilis habeat ad instar tribuci, quamdiu nobis libitum fuerit, urbem nostram Bastidæ, item commissorum noxas seu confiscationes, res mobiles & redditus &c. Datum mense Septembri anno 1350.

MESNADARII à *mesnada* (quæ vox à *mesonada* contracta est deriuaturque à Latino vocabulo, *mansio*) nomen habent, videnturque sic dicti tanquam domestici Principis, aut in eius familiam cooptati: Posterioribus enim sæculis *mansionis* vocabulum, pro domo usurpatum fuisse pauci ignorât & euincit hodiernus Gallicæ & Hispanicæ linguæ vsus. Hi autem *Mesnadarij* accepto ab ærario Principis annuo stipendio eoque plerumque ad vitam continuato eidem bellum paranti præsto esse & ad ipsius nutum in castris morari ac militare adigebantur eâque re maximè ab aliis nobilibus differebant, quibus post transactum à lege præfinitum tempus, è bello discedere impunè licebat, ut ex hoc capite fori seu iuris veteris Aragonici patet.

Les Infançons an for ablo Rey que vayan ab el à bataylla campalo à son Castel, si se li alçan en sa terra Et cant afsi gran ab pan de III dies & si plus demoren en ost lo Rey les a donar lurs obs altres III dies & del plus en la voluntat dels Infançons es destar hi, hora aquels qui son Maysnades o soldades. Id est, Hoc iure utuntur Infançones seu nobiles cum Rege, ut cum eo ad prælium procedant aut ad eius castrum si quis contra eum in Regno insurrexerit & tunc cum comœatu tridui progredientur: & si diutius in exercitu morentur Rex eis necessaria administrare debet altero triduo, ac deinceps in

arbitrio Infançonis vel nobilis erit ibi immorari, exceptis iis qui Mesnaderij seu stipendiarij sunt.

MESNADARIORVM munus magnâ ex parte video expressum proximâ formulâ, superioribus sæculis in institutione cuiusdam Mesnadarij adhibitâ, quam è codice Forensium Actorum illorum temporum (Regestum vocant) excerpfi, vbi cum hac inscriptione, *Lettre de gratie de Mesnade*, id est, *tabulæ concessæ Mesnade*, legitur.

KARLOS por la gratia de Dios Rey de Nauarra Comte d' Eureux à todos quantos las presentes lettras veran ni odran Salut fasemos saber que nos considerando los bonos & agreeables seruicios que el nostro amado Guilielmo Arnalt de Belçunce escudcro à fecho à nostros predecessores & à nos en lo tiempo à venir abemos dado & otorgado, damos & otorgamos por tenor de las presentes la meatat del molino de Beotegui & la diezma de la otra meatat del dicho molino con cincoanta & quatro sueldos morlanes del ceimanage à nos deuido en la villa de sant Pelay al dia de Quasimodo à tener toda su vida & no mas en manera que daqui adelant eylh sea tenido de nos seruir el mismo con vn nombre de Cauallo bien armado por espacio de quoaranta dias ensemble o por... à sus proprias messiõs & expensas à deffension del nostro Regno dentro del dicho Regno o de fuera... en tiempo de guerra o de paz en vistas de.... o en caualguadas & en todo otro caso quoaquiere.... por el quoaal por nos o nostro logarteñ por nostro gouernador o por otro de nostro mandamiento li sera mandado & si mas adellant del dicho tiempo queremos su seruicio nos li dariamos tales.... que à los otros fidalgos del Regno qui semeylabe seruicio nos farian.... Guilielmo Ard meter & tener el dicho molino & sus presas en estado deuido &..... obras que à nos pertenesce fazer en aqueyllos

meyllorando & no apeorando de manera que depues sus dias nos viengua en tan bon estado o mejor como agora el dicho molino . . . . . Pero Santz de Sanpelay por pretio de viente libras cada año Empero no nra intencion es que por este seruicio que tenido nos es de fazer en especial eyll sea exemplo de nos fazer aqueyllhas prouisiones en que eyllz & los otros fidalgos de nuestro Regno en general nos son tenidos de fazer cada que el caso aueniere è si por auentura contecia que el dicho Guillem ouiesse defayllido de fazer las cosas sobre dictas o menospretiando los nostros mandamientos del nostro logartenient del nostro gobernador o otro de nostro mandamienio tarzasse o no quisiesse complecer aqueylllos & seruir como dicho es queremos & nos plaze que nostra presente donation no le valgua, mas li sea tirada del todo, è torne à nostra mano & desagora por entonz por tenor de las presentes len priuamos. Datum en Tudela primero dia de Março anno 1350. Par le Roy Tauen.

INTER nobiles omnes eminebat, ne Ricis quidem aut Baronibus exceptis, qui Vexillarij Regij munus gerebat, *Alferis* vulgo dictus, à voce Latinâ Aquilifer, quæ Vexillarium denotabat, ob insigne Aquilæ Romanorum Imperatorum vexillis imponi solitæ. Huius partes erant Regis vexillum in bello præferre: fuisse antiquissimam hanc Vexillarij dignitatem & in ipsius Regni primordiis & velut incunabulis enatam, citra dubium est: siquidem Inico Xemenoni Regi (qui, etsi haud primus, vt quibusdam non infimi subsellij scriptoribus est visum, primis certè Regibus proximus ætate ac imperio fuit) veteres tabulæ cœnobij Legerensis anni 839, à Sando uallio in catalogo Episcoporum Pompelonensium recitatæ, Vexillarium tribuunt seu Aquiliferum, vt ibi dicitur, Ignatium de la Lane: Vetus etiam codex legum Nauarricarum, cap. 1. lib. 1. Regi eligendo necessitatem

imponit Vexillarij instituendi: *Et el Rey que aya sieylo para sus mandatos & moneda iurada en su vida & ALFERIS ET SEYNNA CAVDAL.* Mansit hæc dignitas ad tempora vsque Ioannis Aragonij, qui Blancæ vxoris nomine Nauarram rexit: at hoc regnante, Carolo Beaumontio Vexillario vitâ functo, cessauit; inque eius locum institutum est munus Constabularij, illudque Ludouico Beaumontio Caroli filio, (cui Ioanna Blancæ soror, non tamen ex legitimo nata coniugio, nupserat) collatum eâ lege, vt filio natu maximo ex hoc matrimonio procreando, velut hæreditario iure cederet: cui legi non sua defuit authoritas, si quidem in Ludouici posteris Ducibus, scilicet, Aluæ, qui affinitatum nexu in Belmontiam familiam se inferuerunt, durat adhuc Constabularij dignitas.

MARESCALLI munus, vixdum antea in Hispaniâ cognitum aut receptum, primus in Nauarrâ administrauit Martinus Enriquez Lacarranus, alterius Martini Henriquez (qui Carolo II. in Nauarrâ regnante, Vexillarij officio summâ cum laude functus erat) filius: in cuius gratiam tum primum à Carolo III. institutum fuisse crediderim, qui deinde extincto Lacarrano eandem dignitatem concessit Gotofredo suo naturali filio, Cortesij marchioni: Hic autem post patris obitum, cum à sorore Blancâ & ab eius viro Ioanne Aragonio defecisset ad Castellanum Regem, dignitatem simul cum omnibus bonis quæ in Nauarræ Regno possidebat, amisit. Marecalli itaq; munus postea Philippo Nauarro Leonelli filio datum est, in cuius posteris atque familiâ diu velut hæditarium mansit, donec tandem deficiente ipsius stirpe ad Lacarranorum Ablitensium familiam, veluti iure postliminij rediit. Rursus Lacarrano sine liberis mortuo,

Philippus quartus Hispaniæ Rex Marchioni Falcesio, qui è Peraltarum genere est, illius muneris gratiam fecit.

De Concilio seu Conuentu publico trium ordinum Nauarræ: & quibus de rebus in eo ageretur. Item de ritu Regum inauguratorum.

C A P V T V.

CONCILIO locum & diem indicere, Regis erat, aut si is è Regno abesset Regis iussu ipsius Legati seu Vicarij. Alterutrius itaque accitu ad locum destinatum confluebant Regni Antistites, Barones aliique nobiles & præcipuarum vrbium legati. Indicendi causa aut solemnitas & ordinaria aut fortuita & extraordinaria erat. Primi generis Concilium celebrabatur quotannis vel altero aut tertio quoque anno conformandæ Reipublicæ causâ, ipsiusque idoneis legibus ac institutis componendæ, nam si quid à Iudicibus, Magistratibus aut Regiis Præfectis, in iure dicendo aut in aliis ad officium suum pertinentibus peccatum, aut contra ius & consuetudinem regionis factum esset, si quid etiam à Rege in fraudem innatæ populo libertatis ac immunitatis, aut contra mores vsu receptos admissum, illicò, exoptulante Curiam emendabatur, & insuper nouâ lege, si res exigeret, ne quid simile fieret in posterum cauebatur. Ea verò quæ dubia aut controuersa inter Regem ac Ordines relinquebantur, honorariis arbitris ab vtrâque parte selectis delegabantur, causâ cognitâ ipsorum iudicio aut arbitrio finem habitura. His peractis, antequam Curia dimitteretur, vniuersi Ordines Principi vltro summam pecuniæ

pecuniæ muneris titulo offerebant, eaque subinde viritim conferebatur: quæ pro honore accepta, etiam necessitatibus subueniebat, vñtato iam multis ante sæculis apud alias gentes more, vt de Germanis Tacitus, de Francis Fredegarius & Auctores vitæ Ludouici Pij, scriptum reliquere. Parciùs hoc initio factum comperio à Nauarris, aut nouo Regi gratulantibus, vel vrgente Principem rei familiaris angustiâ, aut si dos filix dicenda foret, vel efflagitantibus sumptum solito maiorem bellis: sed postea seu auaritia, seu continuata latè necessitas Principum, rarum hoc & voluntarium erogandi officium in anniuersariam consuetudinem vertit. Quod ne populo fraudi esset, Carolus Rex huius nominis tertius, concederent ne an denegarent huiusmodi munera, id totum in Ordinum & populi arbitrio ac nutu stare, neque Principi ius esse quicquam ab inuitis exigere, tabellis obfignatis professus est, quas huic loco non alienas duximus.

KARLOS por la gracia &c. Fazemos saber que los tres estados de nuestro Regno al dia de oy data de las presentes à nuestra requesta è rogaria nos an otorgado gratiosament para sostenimiento de nuestro estado la imposition de nuestro Regno & quatro coarteres por aynno para el tiempo de quatro aynnos complidos començaderos primero dia d' Abril primero venient con las gratias acostumbradas & otras que nos abemos fecho por releuamiento de nuestros pueblos & singulares de aquellos en tal manera que dos coarteres coxederos en este aynno present que nos estan otorgados por los dichos estados. ayan à ser compresos en los primeros quatro coarteres que se deurian cuillir en el primer aynno & por quanto empues que nos viniemos al gouernamiento de nuestro Regno cada aynno auemos lleuado de aquel la dicha imposition entegrament & coarteres quando

mas quando menos & algunos podrian dezir que por nos auer leuado en nuestro dicho Reyno en tan luengo tiempo la dicha imposition & coarteres nos & nuestros successores Reyes de Navarra que empues nos seran podriamos alegar contra los dichos estados drecho de prescription o otro drecho. Nos queriendo que por eyllos auer nos seruido & dado gratiosament de lo suyo en todo nuestro tiempo no sean preiudicados & donde merecen auer premio no ayvan à conseguir daynno por esto por estas nostras presentes letras declaramos & certificamos que los dichos estados de nuestro Regno empues que nos viniemos al gouernamento & regimento de aquel siempre & cada un ayngo nos han otorgado los dichos imposition & coarteres à nostra grant requesta & rogaria & no por otro drecho que nos ayamos de tomar è leuar aquellos ni partida daquellos, queremos que por esto à los dichos estados non sea nin pueda seguir preiudicio alguno en su drecho ni nos ni nuestros successores podamos ni puedan aleguar en leuar los dichos imposition & coarteres prescription ni otro drecho alguno, en tiempo alguno, en alguna manera &c. Dado en Tafalla à 22. de Marco 1424. Por el Rey y su grand Conseyllo Estella.

TALIS fuit Reipublicæ facies, stante olim Nauarrorum Regno; nam post exactos Reges, Regnumque ipsum à Castellanis Principibus in Prouinciæ formam redactum, COEPERE RES, EX INSITA FERÈ MAGNÆ POTENTIÆ PRINCIPBUS INDOLE, NON MINVS EX ARBITRIO REGVM, QVAM EX AVTHORITATE LEGVM PENDERE.

EXTRA Ordinem Concilium indicebatur, cum insolitum aliquid & subitum incidebat, quod Ordinum consilio decernendum, aut suffragio decidendum esset. Tunc enim, si multum adhuc temporis ad statum vsque solemnium comitorum tempus superesset, neque na-

tura negotij tantam moram ferret, litteris Principis aut eius Legati euocabantur Ordines, de ipso negotio suffragium initari. Causæ autem euocandi videntur ad tria hæc capita posse reuocari. Primum, si repentinum aliquod bellum ingrueret, aut aliàs periculum graue Reipublicæ immineret, cui summouendo ac propulsando, solus Princeps ægrè sufficeret. Alterum, si negotij de quo agebatur conditio, singulari iure ad Curiam spectaret, vt olim in causâ Reginae Munia Maioræ vxoris Sanctij Maioris contigit, quæ cum à propriis liberis adulterij rea facta esset, congregata ad hanc rem Curia inter matrem ac liberos ius dixit, vt pluribus narrat Rodericus Toletan. lib. 5. cap. 26: Regnate etiam Philippo Pulchro cum Ioannâ Nauarrâ eius vxore, anno scilicet 1301. Iudicium tesserae singularis certaminis, à Martino Ayuario coram Rege, Fortunio Almorauido oblatae, ad Curiam seu Concilium Nauarræ pertinere pronunciatum est, vt Pronunciati tabulis constat quæ in Tabulario Regio Parisiensi asseruantur. Tertium erat, cum Rege vitâ functo, aut aliàs in administratione Regni deficiente, nullis superstitibus liberis legitimis, aut qui supererant, minus Regno gerendo idoneis, nouus Rex eligendus erat: tunc enim necessariò ad Comitiam seu conuentum Ordinum res redibat: Prout Fortunio regnante factum nouimus: Cum enim is, circa annum 894, abiectâ reipublicæ curâ Legerensi Cœnobio se abdidiisset, Nauarræ Proceres Fortunij liberis, quos ex Aureâ vxore susceperat, insuper habitis, ad Sanctiũ ipsius fratrem animam adiecerunt, eumq; virtutis ergo, vt refert Çurita ex veteribus monumentis, ad regiam dignitatẽ euexerunt. Rursus Sanctio Rege, Garfia Najarenfis dicti filio, in *Pennaleni* perfidiosè interempto, Nauarri Sanctium Ra-

mires Aragonensem Regem, in locum demortui sublegerunt, vt narrat vetustus Author Historiæ Aragonensis, apud Ioannem Brizium Historiæ Pinnatensis lib. 3. cap. 8, nullâ filiorum defuncti neque fratrum ratione habitâ. Postremò extincte absque liberis Alfonso Rege Sanctij Remirez filio, iidem Nauarri, Ramirum Monachum Alfonfi fratrem, (cui Aragonenses Imperium detulerant) auersati, Garciam Ramiresium Regem renuntiarunt, vt à Roderico Toletano lib. 5. cap. 24. & aliis Hispanicarum rerum scriptoribus est proditum: Extantibus autem Regis vitâ functi liberis Regno gerendo non ineptis, nihilominus Comitibus opus erat, quibus Rex designatus inauguraretur, & solemnibus ritibus mutui sacramenti, inter eum & populum præstandi, perageretur: qui ritus quoniam antiquissimus erat apud Nauarros, & in ipsis Regni primordiis institutus, ac formam quamdam Reipublicæ constituendæ continebat, illum hîc pluribus explicandum censui, non tam meis quàm cuiusdam Nauarræ Gubernatoris verbis (Clementem Abeneum fuisse conicio) in epistolâ quadam, olim Philippo Audaci Franciæ Regi Nauarrici Regnitutori, missâ sic expressum.

MON tres-cher Seigneur, la coustume & li usages dou Royaume de Nauarre est telle entre le Roys & le Nauarrois, que quand le Roys vient pour estre Roys, Conuiant li, Sires ou cil qui tient son lieu, mande à un iour certain tel comme il plaist au Seigneur, les Prelats de la terre & les riches hommes & des Cheualiers ce qui li semble raison, (car assez en y vient sans mander) & fait asçauoir as bonnes villes que elles y enuoyent de leurs gens & qu'ils soient à T ampelune au iour qu'il mande: & celuy iour ou lendemain, lequel qu'il plaist au Seigneur, il & tuit vont à l'Eglise Nostre-Dame Cathe-

drade de Pampelune & enqui deuant l'autel, li Navarrois le requierent que il iure sur Saints qu'il les mainterra à leurs bons fuers & à leurs bonnes coustumes: & encore li requierent que il iure à tenir la monnoye qui est à tel temps sans faire autre dusque à douze ans & den qui en auant n'en face que vne en toute sa vie: & encores li requierent que les forces que ses peres ou ses ayeuls ou ses besayeuls firent à tort, soyent defaites par esgart de preudhes hommes qui y seront mis par le Roys & par aus par accort, c'est à sçauoir pour le Roys & pour le Prelas & pour le Gentils-hommes, Cheualier, Gentils-homme doiuent estre mis qu'ils iurront qu'ils feront bien & loyaument: & deuant ceux venront li demandeur & li procureur le Roy pour monstrer son droit: & oyes les raisons & les defences, li Cheualiers qui seront mis & qui orront, iugeront, & ce qu'ils iugeront doit estre tenu, mais que li Roys ne truiſſe fauſſeté & en telle moismes maniere, li Roys & cil des bonnes villes metteront hommes des bonnes villes par accort pour ce mesmes faire. Et encore li requierent, que cil qui sont fors de Nauarre banni ou autrement, ce ne sont cil qui sont iugie pour trahison, ou s'il ne sont fors pour fame efforchier, ou pour brifier chemins & rober, ou pour tres grands maux-faiçts, soyent rappelez & puissent entrer ou Royaume, donnant pleige & seurte d'amende faire à tous ceulx qui daus se plaindront: & ce mesmes requierent il des prisonniers, se aucuns en y a. Et quand li Roys a ce octroyé & ce iuré, il le mettent tuit suz un escu & le lieuent haut & dient tuit, Rois, Rois. Et ce faiçt, li Rois s'en va à son hostel & chascun au sien & va chascuns l'au il veut: ne autres feautes, ne autres hommages li Roys ne reçoit des Navarrois, ne il plus de luy que dit est.

HANC epistolam ex veteri libro manuscripto Regij Tabularij Parisiensis, eruit pridem Petrus Pithœus, vt in ipsius schedis videre contigit, mihi à Clarissimo viro

P. Puteano communicatis, eamdem postea edidit Gabriel Chapuisius in calce Historiæ Nauarricæ Gallicâ linguâ à se anno 1596 conscriptæ, à Pithœo sibi traditam, ut ipse profiteretur, sed aliquot mendis vitiatam, nos autem illam ex ipsius Pithœi schedis sincerè descriptam sic ferè ad verbum Latinè reddidimus.

MI carissime Domine, consuetudo & vsus Regni Nauarra huiusmodi est inter Regem & Nauarros, quod cum Rex accedit Regnum assumpturus, conuenit Domino vel ei, qui illius vicem gerit iubere adesse die certâ ad Domini arbitrium Antistites regionis, diuites seu Ricos homines & ex Equitibus quotquot ei visum erit (multi enim accedunt non vocati) significatque bonis urbibus ut mittant quosdam è suis ciuibus ut sistant se Pompelonæ constitutâ die, eâque die aut postridie, prout Domino libitum fuerit, ipse & omnes Ecclesiam Pompelonensem Virgini Matri sacram adeunt, ibique pro arâ, Nauarri rogant ut iuret per sacrosancta se iis bonos foros seu leges & bonas consuetudines conseruaturum: Ad hæc rogant ut iureiurando promittat se rem nummariam qualis tunc temporis erit, talem seruaturum, neque citra duodecim annos aliam constituturum, nec deinceps nisi unicam quamdiu vixerit. Rogant insuper, ut quæ per vim atque iniuriam à suis parentibus, auis aut proauis acta fuerunt, emendet arbitrio proborum virorum à Rege & ab ipsis concorditer eligendorum, scilicet pro Rege & Antistibus atque Nobilibus ex Equestri aut Nobilium Ordine eligendi sunt, qui iurati promittent se ritè & ex bona fide iudicium acturos, & ad eos accedent Actor & Regius cognitor ut quisque de iure suo doceat & auditis rationibus atque exceptionibus Equites qui selecti fuerint & de re cognouerint, iudicabunt & quod ab iis iudicatum fuerit seruari debet, dummodo Rex fraudem non deprehendat, eademque ratione Rex & oppidani bonarum urbium seligent communi consensu ali-

quos ex oppidanis bonarum urbium, idem præstituros. Præterea rogant, ut, qui extra Nauarram relegati aut extorres agerent, nisi si qui proditionis aut stupri per vim illati aut grassationis ac alicuius alterius grauis sceleris damnati fuerint, reuocentur, eisque fas sit Regnum ingredi, datis fideiussoribus & præstitâ cautione de satisfaciendo quibuslibet secum iniuriam exposulaturis. Id ipsum rogant in gratiam eorum qui carceribus detinentur, si qui extiterint; & cum Rex hæc cōcessit, ac iuratus promisit, uniuersi illum scuto imponunt atque extollunt &, Rex, Rex, conclamant. Tum Rex Palatium suum repetit, recedunt & alij quocumque libet, nec alias obsequij aut clientelæ professiones Rex accipit à Nauarris, nec ij ab eo plus quicquam his quæ dicta sunt.

SOLAM hæc præfert epistola, sacramenti à Rege præstandi formulam, sed nos vicissim mutui iurisiurandi ab Ordinibus reddendi concepta verba aliunde supplebimus, ex actis nimirum, inaugurationis Caroli III. quæ tali sermonis serie in Archetypis Tabulario Regio Palensi Principatus Bearnensis, contentis conscripta sunt.

Nos Barones Nauarra nomine nostro omniumque militum & Infancionum Regni iuramus super hanc Crucem & sancta Dei Euangelia à nobis manualiter tacta, seruare & fideliter defendere vestram personam & vestram terram & vos iuuare ad seruandos & defendendos foros totis viribus nostris. Idem fiebat ab Artistitibus & à delectis oppidanis urbium primariarum.

HVIC deinde ritui accessit solemnitas vnctionis, auctore summo Pontifice, à Carolò II. primùm celebrata, ut ex ipsius testamenti tabulis colligitur, eodem tabulario reconditis. Idem tamen antea tētatum fuisse à Theobaldo II. didici ex his epistolæ supra ex parte recitatæ verbis. *Et li Roys Thiebault, Sires, li fils pourchassa à Rome*

qu'ils fust enhuins & sacrez & coronez & moult vourroient cil dou pays, que nostres Sires vostre fils le fust s'il vous plaisoit, id est, Rex Theobaldus, filius, Domine, prosequutus est Romæ ut inungeretur, consecraretur & coronaretur, & magnoperè cuperent indigenæ, ut de filio tuo Domino nostro id fieret, sitibi id libitum esset.

ADIECTA sunt præterea postremis temporibus alia: nimirum ensis, sceptrum, Corona aurea & Pomum aureum, quæ figillatim Reges ex arâ sacrâ assumentes, Coronam quidem capiti applicabant, Ensem verò lateri, quem è vaginâ eductum, sublatumque, & manu concussum; rursus eâ recondebant: Sceptrum autem alterâ manu, alia Pomum aureum tenebant, ut Actis inaugurationis Ioannis II. & eius vxoris Catharinæ, à Pasquiero in Codice legum Nauarricarum, cui, *Recopilation de las leyes de Nauarra*, titulum fecit, insertis fusiùs continetur.

De diuersis Nauarræ Iudiciorum Tribunalibus: item de eâ iurisdictione, quam Hermandatum vocant, & de Nauarrorum moribus.

C A P V T VI.

QVONIAM superiori capite causas aliquas, de quibus cognoscere publici Concilij erat, strictim attingimus, nunc locus hic postulat, vt alia Nauarræ iudicia leuiter delibemus. Erant, non singulis tantùm oppidis & præfecturis, sed vicis etiam & pagis, sui iudices ordinarij *Alcaldi* dicti. Horum alij perpetui, alij annui, alij triennes erant: Alij rursus à populo eligebantur, à Rege deinceps aut eius Vicario confirmandi: Alij verò ab alterutro istorum iudicandi facultatem accipiebant. Ad hæc

hæc vnaquæque Præfectura *Merinum* habebat proprium, vt ante diximus: cuius munus erat Præfecturam suam à latronibus, grassatoribus, sicariis & aliis facinorosis hominibus tutam & securam præstare, Principum mandata, ac Curia, & aliorum Tribunalium iudicia exequi, contra contumaces & rebelles armatâ manu, si res exigeret, procedere: Ad hos etiam prehensio & missio in carcerem, accusatio quoque reorum spectabat. Erant præterea curatores ciuitatum *Regidores* dicti, qui de politia suarum ciuitatum solliciti erant. Erant denique *Bajuli* quibus vectigalium Regionum ac tributorum colligendorum negotium demandatum erat. A tribunalibus Alcaldorum ad Senatum (cui *Curia maioris* nomen erat) appellabatur. Huic præerat Rex ipse, aut eius Vicarius, assidebant Consiliarij *Alcaldi de Corte* dicti: item Proceres aliquot seu *Rici homines*, quorum ad minimum tres, & ad summum septem ex indigenis vocari à Rege ad iudicia exercenda oportebat ex præscripto fori, seu iuris Nauarrici solemniter iureiurando ab ipso confirmati: quod tamen non à peculiari aliquo Nauarrorum instituto, sed à communi iure vniuersæ Hispaniæ fluxisse, docent proxima Fori Nauarrici verba.

NINGVN Rey d'Espaynna no deue dar Iuizio Fuera de Cort ni en Cort à menos que ayan Alcalde & tres de sus Ricos omnes o mas entro à siete & que sean de la Tierra en que fueren si en Navarra Nauarros & si en Aragon Aragoneses & si en Cataloyña Catalanes & si oltra puertos segunt la tierra & assi de los otros Regnos & su Alcalde deue auer & portero & maior domo de la tierra, non fuera & assi deue ordenar sus tierras & sus pleytes.

A iudiciis Senatus seu Maioris Curia nefas erat appellare: Posterioribus tamen sæculis facta est potestas liti-

gantibus' aduersus 'illa Principi aut eius magno Consilio supplicandi, quod factum vt huius Curix authoritatem (quæ summa erat) non mediocriter labefactauit, sic Consilij Regij in priuatis negotiis iurisdictionem admodum dilatauit. Superest Rationum Curia, *Camera Computorum* vulgò dicta, cui Patrimonij Regij, tributorum, vectigalium & vniuersorum ad Principis dominium spectantium, cura incumberebat: Huic Baiuli, ac Quæstores, rationibus reddendis obnoxij erant. His omnibus Tribunalibus ac Iudiciis durat adhuc, sub Castellanis Regibus, eadem dignitas atque authoritas, quæ ante erat: nihilque aut parum in hac parte veteri iuri derogatum est. Sed iam consentaneum videtur, de alio iurisdictionis genere quæ Hispanis & maximè Nauarris propria fuit, aliquid dicere, *Hermandatum* vocant, quasi fraternitatem diceret: Huius iurisdictionis inuentum extorsit à populo latrociniorum cædiumque ac publicarum grassationum immensitas, quæ bella tam externa quàm ciuilia subsecuta est: Tunc enim cum Magistratuum cura ac sollicitudo, grauiori solito onere, pressa fatisceret, cœpere plebeij, quorû præcipuè res agebatur, societates inter se contrahere, constitutumque est, vt, quoties huiusmodi aliquod scelus à facinorosis admissum esset, vniuersi factò ad sonitum æris campani concursu, de compacto in illos impetum facerent, pœnas debitas ab ipsis sumpturi. Deinde cum malum latiùs glisceret, placuit Principibus, istiusmodi societates ratas habere, easque suâ authoritate comprobare ac communire. Extat Ferdinandi Aragonij, Castellæ Regis edictum apud Medinam parte 2. libri, *De las Grandezas y cosas notables de España* cap. 72. quo tota istius societatis & iurisdictionis instituendæ ratio fusè continetur. Huius summam Anto-

nius Nebriffensis Decade 1. rerum à Ferdinando & Elizabetha gestarum lib. 6. cap. 3. sic breuiter complexus est. *Constitutæ itaque sunt ab initio tumultuarie quædam leges, quippe quas putabant non longo tempore duraturas, sed qualescumque illæ fuerint, nihilominus confirmatæ sunt, additumque robur, Regiæque authoritas, cum esset curia Matricali anno salutis sexto & septuagesimo supra millesimū quadragesimum. Cumque postea ex triennio in tricennium & deinceps societas illa propagaretur, & ex negotiorum varietate quotidie noui casus emergerent, opus quoque fuit noui Principum remedio. Fuerunt autem casus, in quibus societas illa iuris dicendi exequendique iudicij facultatem haberet, quinque: primus in illos qui furtum aut latrocinium aut mortem, vulnusque aut vim aliquam in loco deserto intulissent: secundus in eos qui illa eadem facinorosa in populo commisisset, perpetratoque scelere solum vertisset, in fugamque se proripisset: tertius in eos qui aut fores effringerent, aut domorum parietes effoderent aut incendia valuis apponerent, aut scalis admotis diætas noctu conscenderent: quartus in eos qui stuprum in cuiusque ætatis aut sexus aut conditionis hominem inferrent: quintus in eos qui iuris iudicijque executores impedirent, quo minus rem demandatam exequerentur. Constituantque ut in omnibus ciuitatibus, oppidis, municipiis, castellis, vicisque grandioribus, bini Pedanei Iudices quotannis crearentur, & executor unus, qui haberent facultatem iudicandi, determinandi, absoluedi, condemnandi, sententiamque exequendi, in iis duntaxat casibus quinque. Si quid autem præter hos quinque casus legibus expressos, emerisset, de quo meritò dubitari posset, ad societatem ne illam, an ad ordinarios recurrendum esset, placuit rem integram ad ipsos Principes deferri, ex quorum arbitrio eâ de re aut nouæ leges conderentur, aut, si videretur, iuri communi definiendum relin-*

querent. His itaque ordinatis omnes ciuitates, oppida populi-
que sanctam & salubrem illam fraternitatem inierunt, præ-
terquam illi qui Dominos priuatos habebant, ueriti ne inde
sibi exactiones geminas exigerent, unas quas fraternitati,
alteras quas priuatis dominis dependerent. Quæ res cum ad
Comestabilem Hispaniæ delata esset, non modo non renuit,
sed ultro illos qui dominationi suæ subditi erant, hortatus
est, ne tam uitilem, iustam, honestamque societatem recusa-
rent. Huius exemplum reliqui omnes Hispaniæ Proceres se-
cuti sunt, neque secutos fuisse postea pœnituit.

OMISSA sunt hîc à Nebrissenfi illa, quæ iis legibus de
confectandis sedulò reis præcepta fuere, supplicij quoque
genus quod noxios deprehensos sequebatur, cum inter
alia palo alligati sagittis configerentur: pœnam denique
commissi omnium bonorum, lucro sociorum cessuri,
contra receptatores reorum interpositam à Ferdinando
tacuit: quæ omnia nos ipsismet edicti uerbis hîc subii-
ciemus.

QUE si el robo o hurto fuere de ualor de ciento y cin-
quenta marauedis, y dende à baxo, que sea desterrado, y le
den pena de açotes, y pague mas lo que a si robò con el do stan-
to à la parte, y con el quatro tanto para los gastos de la Her-
mandad. Y si fuere la quantia hasta quinientos marauedis,
que le sean cortadas las orejas, y le den cien açotes, y si fueren
hasta cinco mil marauedis, que le Corten el pie, y que sea con-
denado, que nunca caualgue acauallo ni en mula sopena de
muerte de saïta. Y mandamos que para seguir los malhecho-
res y delinquentes, que uieren cometido qualquier caso de
Hernandad sean nombrados, y esten puestos quadrilleros se-
gun la grandeça de la ciudad, villa, o lugar à uista del
iuez o secutor de la prouincia, y de los Alcaldes de la Hernan-
dad del tal lugar. Y estos quadrilleros luego que el tal delito

los fuere denunciado, o lo supieren en qualquier manera, de su oficio sean tenidos de seguir, y mandar que sigan los malhechores hasta cinco leguas dende haziendo toda via dar apellido, y repicando las campanas en todo lugar, donde llegaren, porque assi mismo salgan y vayan de los tales lugares en prosecucion de los dichos malhechores, y que cada y quando, que los unos llegaren en cabo de las cinco leguas de donde salieron dexen en rastro à los otros, y toda via se multipliquen los quadrilleros, y otras personas que fueren appellidando contra los dichos malhechores repartiendose los unos por unas partes, y los otros por otras, y prosiguiendo los de lugar en lugar, y de tras, hasta los prender, y cercar, o hasta que ayan salido huyendo fuera del reyno. Et paulò pòst. Y la muerte de saëta, à que el malhechor fuere condenado, deue ser dada, y executada en esta manera. Que los Alcaldes, y quadrilleros hagan sacar, y saquen el tal malechor al campo y ponganlo en un palo derecho que no sea à manera de crux, y tenga un estaca en medio, y un madero à los pies, y alli se tiren las saëtas, hasta que muera naturalmente. Et infrà. Y mandamos que si qualesquier personas de la Hermandad cercaren qualesquier lugares, y fortalezas por auer dellas robado, o por auer acogido los malhechores, y no los auer querido entregar, o por auer cometido qualquier delito, que sea caso de hermandad, y tomaren los tales lugares y fortalezas, que todos los bienes, y pertrechos, y otras cosas que dentro en ellas se hallaren de los que assi eran rebeldes, sean aplicados y confiscados, y nos aplicamos, y confiscamos para la dicha hermandad, y para los gastos della: y mandamos, que en tal caso luego sea derribada la cerca, torres, y fuerzas del tal lugar, o fortaleza que assi fuere rebelde, o hiziere resistencia, por que nostra iusticia sea temida.

FRATERNITATIS istius aut societatis instituendæ rã

tiones atque mōmenta prodidit Marineus Siculus, illorum temporum scriptor lib. 19. de rebus Hispaniæ his verbis.

DVM Rex Ferdinandus & Isabella Regina duos magnos Portugallia Franciæque Regis exercitus è suis finibus arcebant & propulsabant, complures Hispaniæ ciuitates & populi quam plurimis scæuisimis latronibus, homicidiis, raptoribus, sacrilegis, grassatoribus, adulteris, temerariis, innumeris insultibus, & omni genere delinquentium crudelissimè vexabantur, à quibus neque Reges neque Deum timentibus non modo fortunas suas & patrimonia defendere non poterant, sed ne filias quidem & uxores. Erat enim sceleratorum hominum maxima multitudo, quorum alij leges humanas diuinasque contemnentes, Magistratus omnes insolenter vsurpabant: alij ventri somnoque dediti vim palàm nuptis, virginibus & sacris mulieribus inferentes, libidinem & incestum turpiter exercebant: alij mercatores itinerantes & ad nundinas proficiscentes, omnesque viatores crudeliter occidebant & spoliabant: alij quibus maiores vires erant maiorque dementia, populorum possessiones & regias arces occupabant, ex quibus violenter egredientes omnium finitimorum agros populantes, non solum greges armentaque & omnia bona pradabantur, sed homines etiam secum ducebant captiuos, quos deinde cognati & affines pecuniâ redimere cogebantur. Tot igitur tantisque malis atque periculis Rex & Regina ac desiderantes occurrere, nouum iustitiæ genus remediumq; proficuum, quod HERMANDATVM vel (ut alij volunt) HERMANATVM dicitur, inuenerunt, quo facilius improbi capi, puniri que possent. Conuocatis itaque ciuitatibus & populis, eorumque Procuratoribus statuerunt, ut aduersus delinquentes & homines sceleratos unusquisque pecunias contribueret. Quod omnes contradicente nullo libentissimè fecere, &c.

IDEM Marineus, Nebriffensis & Medina, huius in-
 stituti Principem & inuentorem faciunt ipsum Ferdi-
 nandum; sed ego illud, ante natum Ferdinandum, in
 Nauarrâ vsurpatum fuisse (regnante scilicet, seu potius
 Regnum materno iure suum, Vicario patris nomine
 administrante Carolo Vianæ Principe) possum probare
 hoc monumento è Codice Forensium Actorum ditio-
 nis Mixiæ in Nauarrâ decerpto. *Notum sit que anno à Na-
 tiuitate Domini M.CCCC.LII. digmengen à xxv. iors deu mes
 de Iun l'onorable Tristan señor de Camo Baille de la terre de
 Mixe tient Cort generau de la terre de Mixe en la porte de Lau-
 riberie de la parropie d'Amindui de Caues, Escudes, Ruans,
 Lauradors & dantes bones gens aplegats & manats per asi-
 gnation feyte per ladite Cort generau en lo Medix loc en la quin-
 zene passade sots la pene de sicys sols ab orde sonade segont en
 semblants Corts generaus entro aci es vzat & acostumat de
 far: es assaber que aqui Medix per ladite Cort fo ordenat que si
 escados nullh cas en la terre de Mixe de furt, rauberie o tot au-
 tre eas contenguts en lo prumer article de la HERMANDAT
 de las terres de Mixe & Ostabares, que non obstant que en los
 capitols & articles contenguts en ladite HERMANDAT no
 fossen eslegits los deputats qui se deben eslegir segont en losdits
 capitols & articles es contengut & no fos fermade ladite HER-
 MANDAT que per so no restie de proffeguir lo tau maufeito
 o mausfeitos delinquent o delinquents per lo Baille o son Loc-
 tenen & Sotbayles ab los de la Terre o Terres & si necessari
 es ab crit & repic de campanes entro lodit maufeito o maufei-
 tos sien atents o pres aixi & per la forme que en los articles &
 capitols de ladite HERMANDAT es contengutz & sots aque-
 res penes qui hom pot faillir enuers la Seynorie & en los arti-
 cles & capitols de ladite HERMANDAT es contengut & iu-
 diat per los ordenatz de ladite HERMANDAT & totz los*

de ladite terre que sien thincut de perseguir & aiudar lun à lautre si lo cas escat & de ço tote la Cort requeri à mi Notari carte. Actum vt supra, testimonis & iudjans son desso lo Prior de Sant Palay &c.

HÆC in Latinum verfa sic sonant.

NOTVM sit, anno à Natiuitate Domini M. CCCC. LII. die Dominica xxv. Junij, honorando viro Tristando Domino de Camon Baiulo seu iudice regionis Mixiæ tenente consilium, seu Curiam generalem regionis Mixiæ, in limine domus Lauriberie dictæ, paræciæ Amenduixij, militum, scutariorum, vicariorum, agricolarum, aliarumque bonarum gentium, quæ eò confluerant citatæ alia Curia generali, quæ eodem loco ante quindecim dies habita fuerat, denunciata ab futuris sex solidorum pænâ, & interposito æris campani sonitu, prout hætenus in similibus cæribus congregandis moris fuit: ibidem scilicet ab ipsa Curia statutum fuit, vt si contingeret in regione Mixiæ casus aliquis furti, latrocinij, aut cuiusuis alterius facti comprehensi in primo articulo Hermandati Mixiæ & Ostabaresij regionum, tametsi in capitulis & articulis ipso Hermandato comprehensis, nondum electi fuissent deputati qui iuxta eadem capitula & articulos eligendi sunt, necdum Hermandatum firmatum fuerit & ne idcirco ab insectandis huiusmodi malefico aut maleficis, delinquente aut delinquentibus, à Baiulo aut eius Vicario & Subbaiulis seu ministris, cum incolis regionis vel regionum cessetur & si necesse fuerit cum æris campani sonitu, donec maleficus aut malefici deprehensi & capti fuerint, sicuti & eo modo, quo in articulis & capitulis Hermandati continetur, & sub iis pænis quibus aduersus despotam quis peccare potest, & in articulis & capitulis Hermandati continetur, & iudicatum fuerit ab iis qui ab Hermandato fuerint constituti: & vniuersi regionis incolæ adstringantur ad insequendum & opem inuicem ferendam si occasio ferat, & hoc vniuersa

uniuersa Curia petiit à me Notario in acta referri. Actum ut supra. Testes & iudicantes sunt huius rei Prior sancti Pelagij &c.

ÆQUE mihi promptum esset, ipsas leges siue decreta huiusce Hermandati, quæ capitula hoc monumento appellantur, adiungere; sed quia verbosiora sunt quam hic locus postulet, neque multum abeunt ab iis, quæ supra ex Edicto Ferdinandi & ex Nebriffensi ac Marineo perscripsi, idcirco ea hic missa facio: illud tantum moneo, populares huiusmodi, in nefariorum præcipuè latronum supplicia & pœnas, concordias & conspirationes, iam à plurimis sæculis apud Nauarros in usu positas fuisse, tamen si alio quam Hermandatus nomine exprimerentur. *Iunctas* enim vocabant, id est, vniones, illarumque *Duces Supraiunctarios*. Hunc certè morem celebrem fuisse Sanctij cognomento Fortis & Theobaldi I. Regum temporibus, atque sub Sanctio, Garciam Almoravidum Supraiunctarij seu Ducis officio functum fuisse, elicitur tam ex veteri chartulario ipsius Theobaldi Regis, quàm ex quibusdam aliis priscis monumentis, in Tabulario Regio Pompelonensi existentibus: Quod autem Hieronymus Blanca, in comment. Regum Aragoniæ tit. de antiq. nominib. & Magistrat. Supraiunctarij munus cum eorum officio, qui *assertores pacis* à Gothis dicebantur, componere nititur, non satis illius muneris rationem affectus videtur, cui nihil cum assertoribus pacis commune vmquam fuit: hi enim, ut constat ex leg. 16 tit. 1. lib. 2. legum Visigothorum, certas causas dirimebant à Rege sibi delegatas, & solo pacis faciendæ obtentu à Rege solo creabantur At Supraiunctarij neque de causis ullis cognoscebant, quin imò eas, quæ ad ipsorum officium pertinebant, cogeantur ad Tribunalia Iudicum

ordinariorum, integras deferre, illorum arbitrio dirimendas, neque à solo Rege constituebantur, sed à populo eligebantur, à Rege deinceps confirmandi; eorumque munus erat non tam pacem pangere quàm in latronum, grassatorum, ficariorum & id genus pestium, perniciem atque exitium coniuratas populorum acies ducere; vt, tum è Vitalis Caneli obseruationibus apud ipsummet Blancam, tum ex iis quæ iam commemorauit Tabularij Pompelonensis monumentis perspicuum est. Iam totum hunc de Nauarris institutum sermonem veluti epilogo concludo tribus aut quatuor testimoniis recentiorum Authorum, de hodiernis huiusce gentis moribus atque indole, adscriptis: Primum petetur à Floriano Ocampo lib. 1. cap. 3. vbi hæc habet. *El Reyno de Nauarra, aumque agora tenga poca tierra es abundosa y bien poblada de villas y aldeas, en que mora gente valiente de effuerço y bien disembuelta para toda cosa, fue vna de las prouincias Españolas, en que despues de la destruycion della primeramente buuo personas que tomassen appellido de Reyes.* Alterum testimonium sumetur à Petro Medina Hispalensi lib. 2. *De las grandeças y cosas notables d' España*, cap. 140. vbi sic ait. *Son los Nauarros ordinariamente bien hechos, y proporcionados, no de grande estatura, sino medianos, alegres, afables, conuersables, de grandes fuerças, y ligereza, algo iactanciosos de sí, fieles, no de muy grandes, y vniuersos ingenios, hasta que son cultiuados. Trabaian mucho en aquellas cosas, à que se aplican: son muy aplicados à virtud, en general muy amigos de sus costumbres, y casi todos inclinados à unas mismas cosas, son muy sencillos, y fuera de doblezes, tienen subita y estraña colera, lleuandoles por mal en qualquiera cosa. Son de poco hablar, y no muy proprio ni muy concertado, que muchas vezes, si tienen dificultad en poder se dar à entender, y declarar sus conceptos,*

son muy amigos de la honra, y reputacion. Hazen mucha estimacion, con iactantia de sus hidalguias, y nobleça, y con esta estimacion de hidalguia, y de honra puestos en ocasion, gastan las haziendas, y se dexan matar, assi los ricos como los pobres, los grandes, y pequeños, y toda suerte dellos, y con la misma reputacion han emprendido por mar, y por tierra, notables hazañas, y hechos valerosos, y han salido con elles muy bien. Son y han sido siempre muy buenos Christianos, muy deuotos, & muy zelosos de la fe Catholica, de la qual escriuen no auer discrepado iamas poco, ni mucho, teniendo la Christiandad desde sus primeros principios. Tertium testimonium erit Bernardini Gomefij Miedes Archidiaconi Saguntini, cuius verba lib. 8. de vitâ & gestis Iacob. 1. Regis Aragon. hæc sunt. *Ingenium est Nauarrensiũ, subitum, suspiciosum, suisq; deditum Regibus . . . sunt enim Nauarrenses & eorum propinqui Vizcayni: . . . non modo in communibus ac frequentibus præliis, sed in singularibus concertationibus valentes, industrij ac perpugnaces ab insitâ genti naturâ vi non à Gothis Hispaniæ, ut quidam suspicantur, enatâ. Et paulò post. Ita quippe Nauarri continuis olim tum Romanorum tum Sarracenorum præliis assueti, breuitatêque ac inopiâ sermonis repressi, fortiores atque in bellum propensiores semper fuerunt: quo fit ut fidelitate cui proprium est silentium, ij valdè præstent, adeoque à loquacibus tanquam fallacibus caueant summoperè, neque, quid ipsi comminiscantur, attendant: ac quoniam eorum incorruptus est animus, tanta ipsis inest ingenuitatis ratio & opinio, ut mortem citius, quam ut à suis degenerent, cum vitâ commutent. Sed quamquam eorum Regnum non admodum latum est, plusque robore, quam numero vicerunt, adeo tamen res maximas totque præclara domi forisque facinora ediderunt, Dêque demictis toties hostibus amplissimè triumpharunt ut non in postremis quidem illud collocandum sit, quod proprias ipsi se-*

des montanas saltem; tam strenuè tutati sunt ut ab eis nunquam depulsi fuerint.

NUNC regio ipsa Nauarræ seu vbertate soli, seu temperatione cœli, nulli alij Hispaniarum parti concedit, loca plana agros habent fertilissimos omnis generis frugum, quædam etiam vini; è quibus detractâ eâ parte, quæ ipsi prouinciæ alendæ sufficiat, residuum ad accolæ Guipuscoanas, Biscaynos, aliosque Hispaniæ populos, qui iis indigent, exportant. Laudatur præcipuè vinum quod circa *Peralte & Falcesij* vicos & in toto illo territorio quod voce Vasconicâ *Erribeera*, id est regio infera seu demissa vocatur, copiosè prouenit: Montana luxuriant pascuis optimis, ideoque qui ea incolunt rei pecuariæ multum student, magnumque inde quaestum faciunt præsertim ex pretio equorum & lanæ quæ hinc, ad longinquas etiam Galliæ & Belgij regiones transfuehitur.

De Iaccensibus populis & Aragoniæ Comitatu, item de Calaguritanis, deque SS. Hemitorio & Cheledonio, & de Quintiliano Rhetore ac Prudentio poëtâ.

C A P V T VII.

I ACCAM superiori libro Ptolemæum secuti inter Vasconum vrbes recensuimus, cuius territorium dominantibus in Hispania Gothis & consecutis temporibus, non Iaccense, sed Aragonense dictum est. Aragoniæ etymon quidam ab *arâ* Herculis *Agonalibusque* ludis; alij ab *Autrignonibus* populis, nonnulli à *Tarraconensi* prouinciâ deriuant. Prima originis ratio inepta est; altera falsa, quantum enim distabant Autrigones ab Aragoniâ? tertia verò mihi parum probabilis fit; cur enim huic modi

co & angusto Pyrenæorum angulo totius prouinciæ nomen hæſiſſet, potius quam tot aliis populis longè nobilioribus illâ comprehenſis? Ipſe libenter ſententiæ Hieronymi Çuritiæ acceſſerim viri eruditionis famâ conſpiciui & libris editis clari, qui à gemino fluuio *Aragonis* nomine dicto, (vterque à Pyrenæis montibus non procul à Iaccenſi territorio oritur) interiectam regionem id nomen accepiffe exiſtimat. Illius autem ſitum, Anna! parte 1. lib. 1. cap. 14. his verbis declarat : *Aquella prouincia de Aragon en lo antiguo tan ſolamente ſe eſtendia deſde los montes de Aſpa entre dos Rios, que el mayor ſe llama Aragon y nace en la montaña de Aſtun junto al monaſterio de ſanta Chriſtina, ſobre la villa de Campfranch, en las miſmas cumbres de los montes Pyreneos, que ſe llaman de Aſpa, del nombre de un lugar, que en ellos hay à la parte de Gaſcuña. El otro Rio ſe llama del miſmo nombre que otros dizen Subordan: y deſciende por el val de Echo, y ſe iunta con el mayor à la puente que llaman de la Reyna, mas arriba de Verdun. Dentro de las riberas deſtos Rios, y de ſus Nacimientos eſtan los valles de Echo, Aragues y Aysa: y la tierra mas llana por donde diſcorre el mayor deſtos Rios, ſe dize la Canal de Iacca: entre laqual y el Rio Gallego, que nace en las miſmas vertientes de los Pyreneos, iunto al lugar que por las fucntes deſte Rio ſe llama Sallent, ſobre el val de Broto, eſtan la peña de Vruel, Atares, y ſant Iuan de la Peña, que tambien era de la prouincia de Aragon: y por la parte de Occidente ſe eſtendia haſta comprehender el val de Anſo por el qual corre el Rio Veral que entra en el Rio d' Aragon entre Aſſo y Verdun: y eſta eſte valle de Anſo, entre el val de Echo y el val de Roncal. Solo eſte eſpacio de montes y valles ſe eſtendia à comprehender muy pequeña Region, que de muy antiguo por el nombre deſtos dos Rios o del mayor dellos y del*

*mas principal se llamo Aragon. Siendo esta Region una pe-
 queña parte de los pueblos que los antiguos dixeron Vascones
 en la provincia de España que llaman Citerior.* Hanc veteris
 Aragoniæ ditionis descriptionem hîc inferere placuit,
 vt pateat quam ex paruis initiis, in tantam molem &
 amplitudinem, Principum Aragonensium & regionis
 incolarum virtute, creuerit hoc Regnum. An autem
 iidem sint *Aragones* cum *Rocconibus* vel *Rucconibus* po-
 pulis, qui olim altissimis montibus circumsepti, vt testa-
 tur Isidorus, Gothorumque Regibus parum obsequen-
 tes, illorum contra se arma sæpè laceffiuerunt, haud fa-
 cilè dixerim. Videntur certè non diuersi fuisse, cum bel-
 lum à Sueuorum Rege Mirone, circa annū Christi 572,
 motum Isidorus in Historiâ Sueuorum, contra Roccones,
 at Biclariensis in suo Chronico, contra Arago-
 nes gestum fuisse tradant. Latiores tamen fuisse sedes Roc-
 conum quam veterum Aragonum verisimile est, par-
 tèmque non minimam Sangossiensis in Nauarrâ Præfe-
 cturæ comprehendisse, atque inde in iis partibus *Roncal-
 lis* & *Roncaullis* nomina, tanquam *Rocconum* vocis re-
 liquias mansisse: nec aliter sensit Roderic. Toletanus
 cum cap. 1. 5. & 10. lib. 4. *Roncalensem* pagum & terras
 Aragoniæ proximas, Ruchoniæ nomine designauit. Cæ-
 terùm frustra nobis illudere conatur Ioannes Brizius
 Martinez Abbas Cænobij sancti Ioannis Pinnatensis
 lib. 2. historiæ illius cænobij cap. 6. cum prolatis qui-
 busdam foundationis *Noue* & *Ardanes* villarum tabulis,
 earum autoritate fretus, nouum quemdam Alaricum
 Regem, æra 608. Aragoniæ imperantem, nusquam le-
 ctum, numquam hætenus auditum, inculcat: Nam pa-
 rùm in veterum Historicorum lectione & in antiquis
 monumentis euoluendis versatum esse eum oportet, qui

has tabulas imperiti alicuius nebulonis commentum esse non agnouerit: Sed quisquis is est, non adeò mehercule benè rationes suas subduxit, cum Pseudo-Alarico illi cœuum fecit Galindonem Comitem Ateresiæ, quem pluribus sæculis posteriùs in Aragoniâ dominatum obtinuisse & Ateresiâ arcem, nonnisi post annum octingentesimum, primùm condidisse, conuenit inter omnes Aragonicarum rerum scriptores: quâ de re consulendi sunt Beuter. lib. 2. cap. 5. sui Chronici, Çurita parte 1. Annal. lib. 1. cap. 5. & in indice rerum Aragoniæ ad annum Christi 803, Garibaius lib. 3. cap. 4. & Hieronymus Blanca coment. rer. Aragon. tit. de Galindo Azen. Arag. Comit. 2. Quin etiam seriùs multò, ærâ nimirum 969, regnante Garfiâ Sanctij Rege Pompelonensi, hanc arcem exædificatam fuisse à Garcîâ Fortunone, probat titulus, aræ cuidam in eâdem arce positæ, inscriptus, quem refert Çurita parte 1. Annal. lib. 1. cap. 11. Faceſſat itaque hinc Pseudo-Alaricus ille & cum Lucij Dextrî, Marci Maximi, Elecæ, aliorumque eiusdem generis monumentorum fabricatoribus (quosei veluti Comites adiungit cap. sequenti Ioannes Brizius) inter imperitorum vel credulorum cateruas regnet.

PRIMUM Aragoniæ Comitem statuunt omnes *Azenarium*, qui captâ & expugnatâ vrbe Iaccâ Maurisque ex eius territorio pulsîs, eam Comitatus titulo, consentientibus Regibus Pompelonensibus, obtinere cœpit. Quis autem fuerit hic Azenarius & quo tempore in Aragoniam cum copiis penetrauerit, infra suo loco dicitur, cum stemmata Principum Vasconiæ Ibericæ explicare aggrediemur: Deficiente huius liberorum masculâ stirpe, ad Sanctium huius nominis primum, Pompelonensium Regem Comitatus peruenit: à quo partim &

proximè consecutis Regibus, Regni titulo, partim ab eorum liberis fiduciario iure possessus est; donec tandem Sanctius cognomento Maior Ramiro filio, ex nobili fœminâ Ayuarij, vt fertur, dominâ suscepto, eiusque posteris pari Regni titulo optimo iure in perpetuum tenendum reliquit: vnde postea illustris Aragonensium Regum familia fluxit.

INTRA fines veteris Comitatus Aragonici situm est Cœnobium sancti Ioannis Pinnatensis, in monte *Vruelo* ædificatum, quod à paruis initiis, è tenui scilicet Anachoreticâ Cellâ, in celeberrimum totâ Hispaniâ Monasterium Pompelonensium & Aragonensium Regum beneficio & liberalitate peruenit: Primam originem debet Ioanni Anachoretæ, cui *Ataresij* cognomen tribuunt, quo vitâ functo in eius Cellam successere, pietatis colendæ studio, *Otho* & *Felix* fratres, patriâ Cæsaraugustani, eosque secuti *Benedictus* & *Marcellus*, quos cum Pompelonensis Regni initiis concurrisse, ostendit hoc Epitaphium ex ipsorum sepulchro descriptum, & ab Antonio Yepes cent. 3. Chronici Benedictini, ad annum 818. ac à Ioanne Briz. Martinez lib. 1. cap. 16. historiarum illius cœnobij insertum.

BENEDICTVS & MARCELLVS Heremite Cæsaraugustani, viri honesti & continentes, adhuc magis ampliauerunt præsentem Ecclesiam, & duo altaria construxerunt, dedicaueruntque sancto PETRO & STEPHANO, quorum consilio IVDIX MEDIVS, inter Regem ENECVM, ARISTAM & Regnicolas Aragoniæ, IUSTITIA VOCATVS, efficitur, & etiam sepulti.

POTISSIMUM verò opus veteris ædificij, acceptum refert Garfiæ Ximeno Regi, vt testatur idem Briz. Martinez lib. 1. cap. 4. à quo etiam vnâ cum Galindone Co-

mite

mite Aragoniæ, duobus monasteriis, altero sancti Martini à *Cilla*, altero *Huertolo* dictis & pluribus latifundiis donatum fuisse ærâ 896. tradit idem Author cap. 26. lib. I.

CALAGURRITANOS hîc Iaccensibus iungimus, eò quod vterque populus iamdiu à cæteris Vasconibus veluti à corpore suo auulsus, & Ilbergetibus atque Celtiberis mixtus, mutatâ etiam linguâ in peregrinos mores & instituta prorsus abiit. Fuisse autem Calagurrim (illam scilicet cui Fibulariæ cognomen addit Plinius) olim in Vasconum regione, nihil est quod ambigatur, testante id verbis expressis Strabone lib. 3. Geogr. annuente etiam Iuuenali (neque enim quæ de Vasconibus scribit satyra 15. de aliis quam de Calagurritanis interpretari licet) confirmante denique Ptolemæo, cuius *Calagorinam* Vasconum urbem, non aliam esse à nostrâ Calagurri obseruauit eruditè suo more Morales lib. 7. cap. 15: fuisse quoque Romanum municipium, docuere iam alij ex veteribus nummis, tamen si hos nummos non ad istam Calagurrim, sed ad aliam cognomine Nascicam quæ Ofsensibus populis contributa erat, pertinere sentiat Curita notis in Itinerarium Antonini: idem author, vtra harum urbium, Fabij Quintiliani Clarissimi Rhetoris patria sit, dubitat: sed Ludouicus Nonius cap. 81. suæ Hispaniæ, hanc nostrâ esse decernit: id ipsum antea pronunciauerat, summi vir nominis, Angelus Politianus, cum hunc authorem interpretaturus, solemnem suis auditoribus præfationem daret. Liceat itaque gloriari Calagurri Vasconum vrbi, hoc tanto ciue atque alumno, qui primus Romæ publicam scholam tenuit & salario honestatus publico claruit, vt author est D. Hieronymus in Additionibus ad Eusebij Chronicon, quem Romanæ

togæ gloriam dixit ingeniosissimus poëta Martialis, & cuius ex ludo, vt obseruat Politianus, quasi ex equo Troiano litterarum proceres extiterunt, inter quos & Plinius ille iunior fuit qui etiam in epistolis Quintilianum præceptorem suum libentissimè agnoscit: & Iuvenalem item fuisse (vt quidam arbitrantur) maximè verisimile est, qui de illo his verbis honorificè mentionem facit.

Unde igitur tot

Quintilianus habet saltus? exempla nouorum
Fatorum transi: fælix & pulcher & acer,
Fælix & sapiens & nobilis & generosus
Appositam nigra laruam subtexit aluta,
Fælix Orator, quoque maximus & iaculator,
Et si perfrixit, cantat bene.

Erat autem in eo præter cetera adeo exprompta, fidelisque memoria, vt quæ ex tempore aliquando dixisset, ad verbum etiam repetita redderet; cuius rei sæpissimè periculum fecit, si quando interuentus aliquorum, qui hunc honorem mereretur, iterare declamationis partem coëgisset, hæctenus Politianus. Verum, sit licet clara tanti viri doctrina, ingenio & famâ hæc vrbs, clarior tamen existit virtute, pietate & inuictâ in Religione constantiâ, Sanctorum Hemiterij & Cheledonij quos sinu suo emisit: Horum martyrium & quæ illud consecuta sunt miracula, eleganti carmine celebravit Prudentius, libro *ᾠδὴ τῶν ἁγίων*, cum hac epigraphê inserto. *Hymnus in honorem sanctorum martyrum Hemiterij & Cheledonij Calagurritanorum.*

Pollet hoc fælix per orbem terra Hibera stemmate,
Hic locus dignus tenendis ossibus visus Deo,
Qui beatorum pudicus esset hospes corporum
Hic calentes hausit undas cæde tinctus duplici
Illitas cruore sancto nunc arenas incolæ

*Consequant, obsecrantes voce, votis, munere,
 Exteri necnon & orbis hic colonus aduenit
 Fama nam terras in omnes præcurrit proditrix
 Hic patronos esse mundi quos precantes ambient,
 Nemo puras hic rogando frustra congeffit preces
 Latus hinc tersis reuertit supplicator precibus
 Omne quod iustum poposcit impetratum sentiens
 Tanta pro nostris periculis cura suffragantium est.
 Non sinant inane ut, ullus voce murmur fuderis
 Audiunt statimque ad aurem Regis æterni ferunt
 Inde largâ fonte ab ipso dona terris influunt
 Supplicum causas, petitis quæ medelis irrigant.*

Et paulò post.

*Iamne credis bruta quondam Vasconum gentilitas
 Quam sacrum crudelis error immolarit sanguinem?
 Credis in Deum relatos hostiarum spiritus?
 Hoc bonum Saluator ipse quo fruamur præstitit,
 Martyrum cum membra nostro consecrauit oppido
 Sospitans quæ nunc colonos quos Hiberus alluit.*

NON parum etiam huic vrbi splendoris accessit ex ip-
 sius Prudentij natalibus: quamquam enim quidam eum
 Cæsaraugustanū fuisse crediderint persuasi his versibus,
 initio hymni de laudibus decem & octo martyrum Cæ-
 saraugustanorum, positis.

*Bis nouem noster populus sub uno,
 Martyrum seruat cineres, sepulchro
 Cæsaraugustam uocitamus urbem
 Res cui tanta est.*

Hic tamen per nostrum populum, Hispanos intelligi non
 autem solos Cæsaraugustanos certum est, & ut hos spe-
 ciatim intellexerit Prudentius, potuit Cæsaraugustam
 suam appellare, cum ei tanquam metropoli subiaceret

Calagurris, Calagurritanos enim Cæsaraugustani olim conuentus fuisse, testatur Plinius lib. 3. cap. 3. Ipse sanè Calagurritanum se non obscure declarat his versibus priori hymno contentis, vbi de eorumdem martyrum corporibus Calagurrî reconditis verba faciens, illam suum oppidum vocat.

Martyrum cum membra nostro consecrauit oppido.

Item posteriore hymno in laudem 18 martyrum scripto, vbi de iisdem sanctis Hemiterio & Cheledonio hæc verba interferit.

Nostra gestabit Calagurris ambos

Quos veneramur.

MAGNITVDINE autem animi & robore, atque etiam fide in Duces suos, quantum polleret Calagurritanus populus, documento sunt ea quæ in oppido suo propugnando ab hostibus Sertorij sui quondam Ducis, perpeffus est; quæ talia tantaque sunt, vt propè fidem humanam excedant. Hanc inuicti Calagurritanorum animi constantiam & fortitudinem, pertinaciæ titulo asperè nimis & inclementer exagitat Valerius Maximus lib. 7. cap. 6. his verbis. *Horum* (de Numantinis loquitur) *trucem pertinaciam in consimili facinore Calagurritanorum execrabilis impietas supergressa est, qui, quò perseuerantiùs interempti Sertorij cineribus, obsidionem Cnei Pompeij frustrantes fidem præstarent; quia nullum iam aliud in vrbe eorum supererat animal, uxores suas, natosque ad usum nefariæ dapis verterunt: quoque diutiùs armata iuuentus viscera sua visceribus suis aleret, infælices cadauerum reliquias salire non dubitauit.* Mitiùs cum iis agit Iuuenalis satyra 13. vbi ea quæ tam acerbè in eâ gente Valerius notauit, miseratione potius quam reprehensione digna iudicat his versibus.

*Vascones, ut fama est, alimentis talibus usi
 Produxere animas, sed res diuersa, sed illic
 Fortunæ inuidia est, bellorumque ultima, casus
 Extremi, longæ dira obsidionis egestas
 Huius enim, quod nunc agitur miserabile debet
 Exemplum esse cibi, sicut modo dicta mihi gens
 Post omnes herbas post cuncta animalia, quidquid
 Cogebat vacui ventris furor, hostibus ipsis
 Pallorem ac maciem & tenues miserantibus artus,
 Membra aliena fame lacerabant, esse parati
 Et sua; quisnam hominum veniam dare, quisue Deorū,
 Viribus abnuerit, dira atque immania passis?
 Et quibus ipsorum poterant ignoscere manes
 Quorum corporibus vescebantur? melius nos
 Zenonis præcepta monent, nec enim omnia quædam
 Pro vitâ facienda putat, sed Cantaber unde
 Stoicus antiqui præsertim atate Metelli?*

SINGVLARE etiam illud, inuiolatæ in Ducem suum fidei atque amoris exemplum est Bebricij Calagurritani Ciuis, quod exhibet vetus lapis Latinis litteris inscriptus apud A. Moralem hac ferie verborum.

DIIS MANIBVS

Q. SERTORII.

ME. BEBRICIVS CALAGVRRITANVS.

DEVOVI.

ARBITRATVS.

RELIGIONEM. ESSE.

EO. SVBLATO.

QVI. OMNIA.

CVM. DIIS. IMMORTALIBVS.

COMMVNIA. HABEBAT.

ME. INCOLV MEM.

NOTITIA

RETINERE. ANIMAM.

VALE. VIATOR. QVI. HÆC. LEGIS.

ET. MEO. DISCE. EXEMPLO.

FIDEM. SERVARE.

IPSA. FIDES.

ETIAM. MORTVIS. PLACET.

CORPORE. HVMANO. EXVTIS.

Nihil mirum, igitur, si Augusto Cæsari huius gentis virtus atque fidelitas vsque adeò probata est, vt cohortem Calagurritanorum in corporis custodes sibi delegerit, vt author est Suetonius in eius vitâ: sed illud potius mirandum, cum ipsam vrbem Afranius Pompeij Legatus, iugi obsidione confectam vltimâ cæde incendioque deleuisset, vt refert Orosius lib. 5. cap. 13. nihilominus breui velut à suis cineribus ita renatam esse, vt Plinij, Ptolemæi & Aufonij ac Paulini sæculis, inter celebres Tarraconensis Hispaniæ vrbes, nominari meruerit & subinde ad nostram vsque ætatem, integra, Episcopatu etiam satis amplo insignita, potuerit perdurare. Maurorum totâ ferè Hispaniâ dominantium iugum, ipsa quoque subiit: sed illud postea à se excussum gestiit, beneficio & armis Garcie Pompelonensis Regis, cognomento Naiarenensis, quo non ita multò post, à Ferdinando fratre Castellæ Rege, in aciê victo atque cæso, coacta est vnà cum aliis oppidis atque arcibus, quæ vltra Iberum Garcia Regi suberant, in gentem nomenque victoris concedere.

De reliquis Vasconia Iberica populis, Alauensibus scilicet, Biscainis & Ipuscuatibus.

CAPVT VIII.

ALAVÆ nomen sunt qui à voce Arabica *Arab* deducant, quâ desertum significari aiunt: At Garibayo lib. 15. cap. 9. videtur à montibus *Vraba & Encia* in illâ regione positus, sic dicta: mihi contra placet, ab *Alua* Vardulorum vrbe olim primariâ, istius nominis originem petere; vbi enim hodie Alauenses, Romanorum tempore Vardulos habitasse, superiore libro docuimus. Albam urbem in Vardulis statuit lib. 2. cap. 6. Ptolemæus: Plinius autem lib. 3. cap. 3, cum quatuordecim Vardulorum populos agnoscat, solos mentione dignatur Albanenses: Nec *Aluam* semper posterioribus sæculis, sed interdum etiam *Aluam*, voce dissyllabâ, dictam fuisse, ostendit diploma Sanctij Regis Pompelonensis, cognomento Sapientis, Stellanis ciuibus concessum, cuius fragmentum supra cap. 2. dedimus. Latior multo olim hæc regio fuit quam nunc sit, quemadmodum affirmat Garibayus lib. 9. cap. 20. Complectebatur enim partem Rioiæ, ipsamq; Biscaiam & Ipuscuam: notat quippe idem author lib. 11. cap. 22. Alfonso Castellæ Regem, in quibusdam tabulis anno 1090 conscriptis, inter elogia & nomina regionum sibi subditarum *Naiaræ & Alauæ* voces promiscuè vsurpasse: Id ipsum ratione *Biscaiæ* obseruare est, in aliis tabulis à Nunio Sanctij, Comite Durangi & Leguntia eius vxore, primâ die Februarij 1053. obsignatis, apud eundem Garibayum lib. 22. cap. 30. vbi inter alios Proceres, qui scribendo

adfuerunt, laudatur Garcias Alauæ siue Biscaïæ Episcopus. Iam de *Ipuscua* idem (scilicet fuisse eam Alauæ nomine comprehensam) significare videntur verba fœderis, inter Alfonsum Castellæ & Sanctium Nauarræ Reges, ærâ 1217 initi; quæ ex Chartulario Theobaldi Regis, quod in Tabulario Pompelonensi extat, descripta hîc apponimus. *Insuper ego idem Rex Alfonsus Rex Castellæ quittauit vobis Sanctio Regi Nauarræ & successoribus vestris, Alauam in perpetuum pro vestro Regno, scilicet de Ixiarr & de Durango intus existentibus, excepto Castello de Maluezin quod pertinet ad Regem Castellæ & etiam à Fibarruna & Badaia sicut aquæ cadunt vsque in Nauarram, excepto Moriellas quod pertinet ad Regem Castellæ & etiam exinde vsque ad Focam & à Focâ in Iusum, sicut Zadorra diuidit vsque cadit in Iberum ex designatis terminis versus Nauarram totum sit Regis Nauarræ.*

SVPERIORIBVS accedit aliud argumentum non contemnendum, petitum à vulgari veterum Regum scribendi formâ, quibus moris erat, regionum à se de nouo quæsitaram nomina suis titulis adlicere: Constat enim Sanctium Maiorem eosque, qui illi proximè successerunt Reges, se Alauæ regnare professos fuisse, nullâ Biscaïæ aut Ipuscuæ mentione factâ: tamen ipsos illarum pariter ditionum potitos fuisse extra controuersiam sit. Quo iure vixerint olim Alauenfes haud planè liquet: licet hoc exploratum sit, illos sub Regum Asturicensium imperio aliquamdiu fuisse: inter ea enim oppida, quæ Mauris eripuit Alfonsus Catholicus *Alauensem mirandam* commemorat Sebastianus Salmanticensis Episcopus: (ita enim emendandus est ex Codice manuscripto Collegij Nauarræ Parisiensis, locus ille apud Sebastianum, vbi Sandoualli editio corruptè habet *Alanensem mirandam.*)

randam.) Postea cum defecissent, à Frœilâ & Ordonio 1. Regibus in ordinem redacti sunt, teste eodem Sebastiano, apud quem Vasconum nomine Alauenses designari, iam ante monuimus: Illos rursus nouas res molientes Alfonso 3. Ordonij filius oppressit, & in sua verba iurare coëgit, ipsorum Duce Eylone captiuo Onetum ducto, vt narrat Sampyrus Astoricensis Episcopus Transactis deinde aliquot annis à Mahomete Cordubæ Rege calamitoso bello profligati sunt, missusque cum valido exercitu Alauam eius filius Almundir, horribilem ibi stragem edidit & multos secum captiuos Cordubam abduxit, vt narrat Roderic. Tolet. cap. 26. Historiæ Arabum. Itaque breui tempore abiectâ Asturicensium Regum autoritate, præsidio & tutelæ Pompelonensium Regum se subiecerunt: idque inde colligitur, quod in vetustis priuilegij Roncalensium tabulis, Sanctius Rex Pompelonensis huius nominis primus, Alauensis quoque Regis titulum sibi arrogat: Mansere autem in eorum fide constanter, ad tempora vsque Sanctij Regis huius nominis vltimi: quibus tandem, maximo bello & diuturnâ primariæ vrbis Victoriæ oppugnatione fatigati ac pressi, annuente ipso Sanctio (qui tum fortè Regno longissimè aberat, neque obsessis subsidio adesse poterat) in potestatem Alfonso æquis conditionibus venere.

QVOD autem etiam Castellæ Comites ius olim sibi in Alauæ dominatu adscripsisse, in veteribus aliquot monumentis legitur (nisi hoc de Alauæ parte, quæ ultra Iberum erat, intelligatur) eius rei rationem è singulari quodam iure Alauensium petendam esse arbitror, quo illis fas erat, quemcumque vellent è primaria nobilitate in Ducem, Comitem seu Dominum adsciscere, supremi

tamen iure dominij ipsis Regibus referuato, qui mos permanfit ad ætatem vsque Alfonfi XI, quem vniuersi Alauenfes in Ducem, seu Dominum proximum, vel immediatum, vt vocant, communi confensione admiferunt, vt pluribus narrat Ioannes Nuñez de Villafan in Hiftoriâ ipsius Alfonfi XI. cap. 100. cuius verba hîc inferere placuit quò peculiare ius iftud nobiliffimæ gentis clariùs innotefcat. *Acaefcio que antiguamente defque fue conquistada la tierra de los Nauarros, la tierra de Alaua era feñorio apartado: Y este feñorio era qual fe lo querian tomar los hijos dalgo, y labradores naturales de aquella tierra de Alaua, y a las vezes tomauan por Señor alguno de los hijos de los Reyes de Castilla y a las vezes el Señor de Vifcaya, y a las vezes al Señor de Lara: y a las vezes al Señor de los Cameros. Y en todos los tiempos paffados, ningun Rey no tuvo Señorio en esta tierra, ni puso alli Oficiales para hazer iufticia, ni las villas de Bitoria y de Treuiño que eran fuyas del Rey, y aquella tierra fin aquellas villas llamafe cofradria de Alaua: Y aquel à quien ellos dauan el feñorio dauanle feruicio muy granado de mas de los otros pechos foreros que dezian ellos el SEÑORIO Y EL BOY DE MARÇO. Y el Rey feyendo en Burgos, venieron alli à el procuradores desta confradria de Alaua, hombres hijos dalgo, y labradores con procuracion cierta de los otros, y dixeron al Rey, que le querian dar el Señorio de toda la tierra de Alaua, y que fuesse fuyo aiuntado à la corona de los fus Reynos, y que le pedian merced que fuesse refcebir ei Señorio della, y que les dieffe fuero escrito por do fuesfen iuzgados, y pufiesse alli sus officiales que hiciesfen alli la iuftitia. Y el Rey por esto partio luego de Burgos, y fue à Victoria. Y estando alli vino a el don Iuan Obifpo de Calahorra: y dixo le Señor, qual quier que fea Obifpo de Calahorra, es de la Cofradria de Alaua.*

Y yo assi como cofradre desta Cofradria; vos vengo dezir de parte de todos los hijos dalgo, y labradores de tierra de Alauâ que estan ayuntados en campo de Ariaga que es lugar do ellos acostumbbran à hazer junta desde siempre aca: y rogaron me que vos veniesse à dezir y apedir por merced que vays à la junta do ellos estan, que vos daran el Señorio de Alaua segû vos lo embiaron dezir por sus mandaderos: y el Rey por esto fue à la iunta del campo de Ariaga, y todos los hijos dalgo y labradores de Alaua dieron le Señorio de aquella tierra, con el pecho forero, y que vniessse los otros pechos reales segun que los auia en la otra tierra del su Señorio. Y pidieron le merced que les dieesse fuero escrito que hasta alli no se iuzgauan si no por albedrio. Y el Rey rescibio el Señorio de la tierra, y dioles que vniessen el fuero de las leyes, y puso alli alcaldes que iuzgassen, y merino que hiziesse la iusticia. Præter illas, quas hoc capite commemorauit Villafanus familias, fuere etiam alia, è quibus eligebantur, qui Alauensibus præfessent. Ex earum numero erat illustis Velarum familia, quæ in ipsâmet Alauæ prouinciâ lares & gentem habuit: Nam Rege Sanctio, cui Sapientis cognomen tum tribuunt, Nauarræ Imperante, Comitẽm Velam Alauæ dominatum obtinuisse fidem faciunt pleraque diplomata eiusdem Sanctij, quorum aliqua iam lucem viderunt, alia in Tabulario Pompelonensi etiamnum latent: Leges etiam seu pactiones, sub quibus iuri eligendi Ducis siue Domini, ab Alauensibus in gratiam Regis renunciatum est, prætermisæ sunt ab eodem Villafano, quæ è diplomate regio, postridie Kal. April. erâ 1370 Victorix concessio, suppleri possent, nisi hoc iam præstitum esset à Garibayo, qui eas cap. 7. libri 14. Compendij Historici complexus est. His præcipuè cautum erat: Ne vmquam Regi dominium Alauæ à se abiudicare, aut alij

cuiuspiam transcribere liceret: Vt Ecclesiæ Monasticæ, quæ hæcenus in censu Procerum fuerant, in eâdem conditione manerent in posterum: Vt Maiorini & præcipui Magistratus perpetuò, ex indigenis eligerentur, neque ad ea munera peregrinos admittere fas esset: Vt fundi & possessiones nobilium à tributo præstando immunes essent: Idemque agricolis, qui illorum fundis colendis incumberent, ius esset: Nobilis viri occisi multa quingentorû solidorum esset: & pari pecuniæ summâ plecteretur quicumque nobilem vulnerasset aut offendisset, pecuniâ ipsi vulnerato aut offenso præstandâ: Ne Regi deinceps, condendæ in Alauæ regione nouæ vrbs, vici aut oppidi, facultas esset: Nequis ibidem Ferrariis operam daret, ne fortè hinc detrimentum montes & publica pascua caperent: Vt Nobiles & cæteri incolæ illius regionis, quod ad priuilegia attinet, vterentur foro, seu iure *Soportillæ*, in litibus verò prosequendis seruarentur leges Partitarum: Cætera, scire quorum interest, illa à Garibayo petere ipsis per me licet.

AB hoc autem iure quo Alauenfes vsi sunt parùm aut nihil omninò discrepat ius *Behetriarum*, quibus pariter facultas erat quemcumque vellent è Nobilium grege, in Ducem ac Dominum eligendi, ipsumque ad arbitrium mutandi vel abiiciendi. Harum naturam sic explicat Pedro Lopez de Ayala, aut quisquis est Auctoꝝ vitæ Petri Castellæ Regis, ad annum 2. cap. 14. *Deuedes saber que villas y lugares ay en Castilla, que son llamadas Behetrias de mar à mar: que quiere dezir, que los moradores y vezinos en los tales lugares, pueden tomar señor à quien siruan, y acogan en ellos quales ellos querran, y de qualquier linaje que sea: y por esto son llamados Behetrias de mar à mar: que quiere dezir como que toman señor si quieren de Seuilla, si quieren de*

Vizcaya, o de otra parte: y los lugares de las Behetrias son unas que toman Señor cierto de cierto linage, y de parientes suyos entresi: y otras Behetrias ay, que no an naturaleza con linajes, que sean naturales dellos; y estas tales toman señor de Linajes qual se pagan: y dizen que todas estas Behetrias pueden tomar, y mudar señor siete vezes al dia: y esto se entiende quantas vezes les plazera, y entendieren que los agravia el que los tiene. Et paulò post. Y si por auentura aquel Cauallero no los defendiessa, y les hiziesse sinrazon, que los del lugar pudiesen tomar otro de aquel linaje, qual les pluguiesse para lo deffender, y por esta razon dizen Behetrias, que quiere dezir, quien bien les hiziere que los tenga. Y sobre esto huuo entre los Caualleros sus posturas, y condiciones: Ca los unos lugares fueron conquistados de hombres estraños de otros Reynos, que se tornauan despues à sus tierras: y aquellos son llamados de mar à mar: y estos toman deffensor qual quieren: y dizen, que estos lugares son quatro: es à saber, Bezerril, y Auia, y Palacios de Meneses, y villa Sillos: y otros fueron ganados de linajes ciertos. Y segun aquellos toman señor: y pusieron mas los Caualleros naturales de las Behetrias: que puesto que el lugar aya Señor Señalado: que este en possession de los guardar, y tener: pero que los que son naturales de aquella Behetria, ayan dineros ciertos en conocimiento de aquella naturaleza, en cada un año, porque no se oluide la naturaleza: y el que los recauda, por ellos prenda à los de los lugares de las Behetrias, quando no se los pagan, &c. Ambrosius Morales in eo tractatu quem De genere sancti Dominici composuit, his verbis harum Behetriorum rationem reddit. Hà se pues de saber que en Castilla la vieja, y en el Reyno de LEON, auia muchos lugares llamados Behetrias, nombre Corrompido de Benefatorias: estos lugares, teniendo en ellos el Rey algun dominio y ciertos derechos y

tributos, tomauan' el Señor que les plazia, y lo dexauan quãdo querian: Porque la preheminencia de la Behetria era mudar señor por sola su voluntad, diziendo con quien bien me hiziere, con aquel me yre, de donde se tomo el nombre de benefatorias y se corrompio el Behetria. Illarum verò mentionem reperiri in antiquissimis legibus anno 1020. Legionensibus ciuibus ab Alfonso, huius nominis quinto Rege datis, affirmat idem Author in Alfonso vitâ cap. 35.

ALAVÆ caput & metropolis est *Victoria*, quam *Velliam* olim dictam fuisse sunt qui tradant, sed nullo certo Authore, nec valdè ad mentem Ptolemæi, qui *Velliam* hinc procul in *Caristis* collocat: *Bilantij* nomen tribuit ei Medina, quod quid sit nescio: *Victoriæ* nomine signatam fuisse à Sanctio Majore Pompelonensi Rege, in monumentum victoriæ cuiuspiam à se partæ, putat idem Medina: at Garibayus à Sanctio Garfiæ, Garfiæ Ramiresij filio, id factum pro certo habet, cum antea, inquit, *Gasteiz* diceretur. Mihi tamen illud nomen, iam à tempore Leuigildi Regis huic oppido adhæsisse, persuadet hic locus Chronici Ioannis Biclariensis Abbatis, qui sub eodem Rege vixit: *Anno, inquit, quinto Tiberij qui est Leuigildi 13 an. . . . . Leuegildus Rex partem Vasconia occupat, & civitatem quæ Victoriacum nuncupatur condidit: Vix enim aliam in vniuersâ Vasconiâ urbem reperias, cui hæc Victoriæ aut Victoriaci appellatio conveniat: neque vlla causa fuit Sanctio Regi, quamobrem id nominis huic oppido imponeret, abolitâ veteri appellatione. Parumque ad rem facit quod tabulis Priuilegij à Sanctio Victoriæ ciuibus concessi contineatur, antea illi *Gasteiz* nomen fuisse: non enim est nouum vnam eamdémque urbem in Vasconiâ duplici nomine notari,*

altero vulgari aut Romano , altero Vasconico : sic supra in Nauarrę descriptione obseruauimus *Pompelonem* Vasconicè *Iruna* dici, *Olitù*, *Erriberri*, *Pontem-Reginæ*, *Cares*, quibus addere licet *Roncauallim* vulgò *Burquet*, quæ Vasconicè *Aüriz*: & *Anso* oppidum in confinio Nauarræ atque Aragoniæ , quod eâdem linguâ *Berari* dicitur : Possem & alia pleraque eiusdem generis exempla congerere , nisi cuilibet in ipsius *Garibay* libris , iis præsertim in quibus *Ipuscuam* patriam suam descripsit , obuia essent : Certum est tamen hunc Sanctium Regem plurimum incrementi & ornamenti *Victoriæ* oppido attulisse. Testes huius rei sunt tabulæ priuilegij, ab eo grâ 1219 mense Septembri concessi , ab oppidanis summâ curâ hætenus asseruatæ, quibus etiam id est expressum vt eodem iure in posterum, quo *Lucronium Rioję* oppidum, vteretur. Oppidi celebritas & ciuium in Principes suos spectata fides impulit *Ioannem Castellę* Regem huius nominis secundum, vt ciuitatis titulum ei imperitiret , concessis omnibus illis priuilegiis quibus reliquę Hispanię ciuitates vti solent.

EST & alia vrbs *TREVENNIVM* nomine , oppidum olim munitissimum, *Miranda* quoque (quæ nunc *Iberica* siue de *Ebro* dicitur) quondam in *Alauæ* finibus erat, licet iam extra eam censeatur. Est etiam alia vrbs *SALVATERRA* dicta, neque vetustate commendabilis, neque vllâ aliâ re insignis *Armenti* vel *Armentegui*, nunc obscurus vicus aut pagus mediâ tantum leucâ *Victoriâ* distans, olim Episcopali sede nobile fuit, vt ex tabulis quibusdam, à *Fortunio* Episcopo *Alauiensi*, in gratiam *Cænobii sancti Ioannis Pinnatensis* in *Aragoniâ* conscriptis , continetur : è quibus hæc verba recitat *Briz. Martinez* in *Historiâ* eiusdem *Cænobij* lib. 1. cap. 56.

Hanc autem scripturam feci & roboravi (verba sunt Fortunij Episcopi) *& propriâ manu subscripsi hoc signû Crucis † in sede nostrâ , quæ vocatur Armentegi , præsentibus Clericis & Archidiaconibus eiusdê sedis & firmâtibus.* Episcopos autem qui huic sedi præfuerunt , hos duntaxat in veteribus monumentis obseruare licuit : Munionẽ , qui erâ 1052 & erâ 1073 florebat , Ioannem , qui Munioni successit , Garciam , qui erâ 1080 , & 88 , Nunû qui era 1095 , & Fortuniû , qui erâ 1109 & 1117 Pontificatum gerebant : suberant autem his Pontificibus , præter Alauam Biscaya & pars aliqua Ipuscuæ : à morte Sanctij Garciae Pompelonensis Regis (qui in *Penaleni* infœlici morte occubuit) occupatâ à Castellanis Regibus Alauâ , illorum seu iussu seu consensu sedes Pontificia Alauensis Calagurrim traducta est : Mansit nihilominus Collegium Clericorum vel Canonicorum in eodem pago , ad annum vsque 1498 : quo demum , authore Alexandro sexto Pontifice Maximo Victoriam translatum est , & in Ecclesiâ illius beatæ Mariæ sacrâ , constitutum. *Armentegio* vico oriundus fuit *Prudentius* Episcopus quondam Turiasonensis sanctitate vitæ inter sui æui viros maximè clarus , & post mortem inter diuos relatus , de cuius pietate & moribus qui plura scire desiderat , adeat Garibayum lib. 7. cap. 45. & lib. 22. cap. 27. atque Ambros. Moralem lib. 11. cap. 74.

DEFINITVR Alauâ ab ortu Ipuscuâ regione & Nauarræ montibus , ab occasu Castellâ vetere , à Meridie Nauarræ Regno & à Septétrione Biscayâ. Inter nobiles familias duæ maximè in eâ illustres sunt , *Mendoçana* & *Gueuareæ* vtraq; antiquitate generis & rebus gestis clara.

BISCAYA Roderico Tolet. *Biscagia*, Sebastiano Salm. *Vizcaia* à situ terræ montuoso & aspero nomen inuenisse

uenisse videtur : Ea enim vocis Vasconicæ *Viscaya* significatio est : Ab ortu illam terminat Ipuscuæ ditio , à Meridie Alaua & montana regio Castellæ veteris , ab occasu regio *Asturias de Santillana* dicta , & à Septentrione Oceanus : vndecim circiter leucas in longitudinem , totidem in latitudinem patet : Ab indigenis in conuentibus suis , in tres partes distingui solet , nimirum in vrbes , in parœcias campestres , quas *Anteyglesias* vocant & in *Incartationes* , quibus agros in nouam emphiteusim concessos significari arbitror : vniuscuiusque partis incolæ æquale ac par , suffragij in conuentibus publicis regionis (*iuntas* vocant) ferendi , ius habent. Vrbes numerat viginti extra *Orduniam* quæ ciuitatis titulo insignita est. *Anteyglesias* seu parœcias campestres primarias lxxij , præter illas quæ *Incartationibus* assignantur. Urbium præcipuæ sunt *Ordunia* , *Vermeo* , *Durango* , & *Bilbao*.

ORDVNIA , vnica Biscayæ ciuitas est , in quâ primarij Iudices tribunal suum constitutum habent , ideoque *Biscayæ Camera* quibusdam dicitur.

VERMEO olim *Flauiobriga* , seu *Amanum portus* , à Flauio Vespasiano conditam , sunt qui putent , ducti ratione nominis *Flauiobriga* : ampliorem longè fuisse olim , quam nunc sit & frequentiore incolis , ita vt ad sex millia familiarum ambitu suo complecteretur , author est *Garibayus* lib. 7. cap. 10. Antiquitate cæteris Biscayæ urbibus eam antecellere , illud etiam arguit , quod in publicis Conuentibus sententia dicenda principatum tenet : hoc oppido , superioribus sæculis , Prætor seu iudex Maior Biscayæ , populo ius dicebat.

DVRANGO omnibus hodie Biscayæ urbibus amplitudine pomerij & multitudine incolarum ante stat : habet enim ad minimum mille & quingentos ciues. Sepa-

rata erat olim à Biscaya & Comitatus specialis titulo insignis, extantque adhuc veteres tabulæ era 1091 Kalend. Febr. conscriptæ in Ecclesiâ sancti Augustini de *Echarri* dicta, quæ nomen Nunij Sanctij Comitum Durangi & Legunciæ eius vxoris præferunt, teste eodem Garibayo lib. 22. cap. 30. Videtur tempore Sanctij Nauarræ Regis, huius nominis quinti, hæc vrbs ad Alauam pertinuisse, idque ex his verbis fœderis inter eundem Sanctium & Alfonso Castellæ Regem erâ 1217 initi, colligi posse. *Insuper ego idem Rex Alfonso Rex Castellæ quittavi vobis Sanctio Regi Nauarræ & successoribus vestris Alauam in perpetuum pro vestro Regno scilicet de Ixiarr & de Durango intus existentibus &c.* Caristos populos huius Comitatus fines olim occupasse qui dixerit, non multum meo iudicio à vero aberrauerit, eorum etiam vrbs *Vellica*, non alio loco commodius statui posse videtur, quam circa *Lagardiam* Nauarræ nuper, nunc Castellæ oppidum, quæ fortasse hoc nomen inde traxit, quod *Vellicâ* Romanorum militum præsidium positum erat, vt tradit Author notitiæ Imperij Occidentis.

BILBAO non à bello vado, vt quibusdam visum, sic dicta est, sed à viculo *Bilbao* in aduersâ ripâ fluminis cui illa insidet: posito qui etiamnum nomen seruat; dicitur enim *Bilbao* Vetus. A Didaco Lupi Harësi, Biscayæ Comite condita fuit, circa annum Christi 1300: concessumque colonis eò commigraturis, vt iure *Lucronij*, (quod illis temporibus æquissimum & nouas sedes quærentibus commodissimum censebatur) vterentur, codicillis ab ipso Didaco Vallisoletto obsignatis 15 Iunij erâ 1338: Hoc inuitamêto & opportunitate situs ille ceteris plurimis, & eò certatim confluentibus, adeo breui tempore creuit, vt iam non Biscayæ solùm vrbs primaria, sed totius illius

oræ, quæ Oceanum Cantabricum attingit, Emporium celeberrimum habeatur. Alluitur fluuio, qui antiquorum Geographorum *Nerua* & *Nesua* esse creditur: *Nansam* nunc ab indigenis vocari obseruat Fred. Non. Pintian. in Melam, cuius obseruatio nequaquam congruit cum sententiâ Garibaij, qui lib. 13. cap. 27. illius fluuij patrium nomen *Ibayçabal* esse affirmat, quæ vox Valconicè *fluuium latum* sonat. *Galharragæ* antehac nomen habuisse, indicant veteres tabulæ, quas *voti sancti Æmiliani* vocant, Ferdinando Gundissalui Castellæ Comiti ascriptæ apud Sandouall. in Commentario rerum Monasterij sancti Æmiliani §. 35: quarum licet fides dubia sit, esse tamen vetustas & ante quadringentos ad minimum annos cõscriptas, facilè crediderim. Distat *Bilbao* à *Portugalete* (quod in littore ipsius Oceani iacet) duabus tantùm leucis: quâ, accedente æstu maris, aduerso amne cuiuscumque magnitudinis naues onustæ, facilè ascendunt & ad Bilbai muros appellant: eoque varij generis merces è Galliâ, Angliâ, Belgio, aliisque locis important, quæ deinceps inde toti Hispaniæ communicantur: Rursus per illud oppidum exportatur quidquid Hispania aut è suo sinu depromptum, aut ab Americanis & Indis acceptum, nauibus ad longinquas regiones mittere solet: Hîc etiam sedes est & domicilium præcipui illius Magistratus, quem Hispani *Correctorem* appellant, ad quem ab omnibus Biscayæ principatus Tribunalibus appellari sole. Vrbs ipsa licet non admodû ampla (mille enim tantum oppidanorum familiæ numerantur) est tamen elegans & culta, situ amœna, populo frequens, ponte etiam præalto ornata, neque vllius rei, quæ humanæ vitæ necessaria sit, indigens: Aëre fruitur temperato, quâ continentem spectat magnos habet obie-

ctos montes, præ cæteris autem lanæ hic commercium viget. Præter Bilbaum, præbet etiam nauigiis stationem idoneam *Lequeytio* vrbs maritima quatuor leucis distans à *Vermeo*, eoque ob commoditatem portus frequentes commeant mercatores.

VNIVERSA Biscaya vinetis ferè caret, vinoque vtitur aliunde importato, sed quod ex vino cessat, supplet pomorum copia, quorum succo malleis ligneis in torcularibus expresso, incolæ potionem faciunt non ingrati saporis, quam rustici communiter ebibunt: panem etiam conficiunt è milio quod in iis oris prouenit, eiusque copia compensat tritici penuriam, quâ magnoperè laborant, præruptâ montibus soli naturâ, hoc eis beneficium denegante: huiusmodi pane miliaceo vtitur maxima pars infimæ plebis: Ferro diues est regio, arboribusque abundat variis, iis maximè quæ nauibus construendis apte sunt, quarum vberem materiam nauigantibus præbet: Superiori sæculo latius ad Occidentem porrectam fuisse & castrum de *Vrdiales* dictum, eiusque ditionem quæ spatio quinque leucarum à Portugalete recedit, intra Biscayæ fines constituisse, testatur Andr. Poça: quod etiam de vltioribus sæculis autoritate Rogerij Houeden confirmari posse videtur, sic enim ille posteriori parte Annal. *Terra Regis Nauarræ incipit à portu de Huuiarz, & protenditur vsque ad aquam quæ dicitur Castre, quæ diuidit terram Regis Nauarræ à terrâ Regis Castellæ: nam nisi per aquam de Castre, amnem illû, qui castrum de Vrdiales alluit, designare voluerit; vbinam alibi hæc aqua quæri possit non video. Tabule tamen illæ votifantæ Æmiliani supra à me citatæ, Viscayam duobus aliis fluuiis scilicet Galharragâ & Deuâ circumscribunt, his verbis. De Riuo de Galharraga vsque in flumen de Deua,*

id est tota Viscaya. Valles quoque Orozco & Ildio dictas, Biscayæ olim partes fuisse, vetus & constans inter Biscainos fama est.

IAM quibus olim Principibus subessent Biscayni, inualescente contra Mauros Christianorum in Hispaniâ Imperio, (cum res sit antiquitatis tenebris inuoluta) haud facilè dictu est, in tanta præsertim veterum scriptorum penuriâ, & ieiunâ eorum, qui aliquid litteris mandarunt, scribendi râtione. Si coniecturis locus est, eos ante Sanctij Pompelonensis, huius nominis 1. & Ordonij 2. Asturiæ Regum tempora, eadem cum Alauensibus forte vixisse, (scilicet nunc immunes Imperij, nunc Regibus Asturiæ subiectos) postea verò Pompelonensibus Regibus paruisse crediderim: Cum enim Sanctium Alauensibus imperasse significant veteris Roncalensis priuilegij tabulæ, quæ infra in stemmate Regum Pompelonensium producentur: Alauæ quoque nomine nonnumquam etiam Viscayam comprehensam fuisse, supra probatum fuerit, non inconcinniter nostra hinc sequi sententia videtur: quod si ea quoque vera sunt quæ de Ordonio 3, Alfonsi Magni Asturicensis Regis filio acie victo à Biscaynis, narrant Hispani scriptores, quis dubitat quin his aduersus tanti hostis furorem atque potentiam, ad summialicuius Principis tutelam confugiendum fuerit? Verùm enim verò in hac angustiâ & necessitate positus, nullum eo sæculo Principem in Hispaniâ aut proximis regionibus occurrere potuisse, qui eorum afflictis rebus efficacius auxiliû aut præsentio rem opem ferret, quam Sanctium, fatebitur quisquis ipsius virtutem, aut ex memoriâ Annalium, aut ex lectione veterum monumentorum perspectam habuerit. Affinitatis etiam nodus quo Sanctius sese cum Comite Biscayno

Munione deuinxit, traditâ illi in coniugium filiâ Velasquitâ, vt author est Rodericus Toletanus lib. 5. cap. 22. coniecturam nostram si minus certam, at saltem probabilem efficit. Eâdem etiam fuisse in opinione Prudentium Sandouallium, qui strenuam nostro sæculo in Hispanicâ historiâ illustrandâ nauauit operam, hæc ipsius verba patefaciunt, stemmati familiæ Harenfis cap. de Lupo *Ruso*, septimo Viscayæ Domino, adscripta. *En estos tiempos y en otros de muy atras los señores de Viscaya andauan con los Reyes de Navarra.* Vt vt sit à tempore Sanctij Maioris, ad Sanctij cognomento Sapientis vsque ætatem, (si illud duntaxat temporis spatium excipias quo propriis Regibus Navarra caruit) fuisse Biscaynos sub Pompelonensium Regum imperio ambigi non potest, cum à Garibayo lib. 22. cap. 27. 30. & 37. lib. 24. cap. 6. & aliis locis, item à Sandouallio in Stemmate Comitum Viscayæ, in comment. rerum Monast. sancti Æmil. §. 41. & sequentibus, & in Catalogo Episcoporum Pompelonensium plurimis iisque certissimis argumentis fuerit comprobatum. Vnicus adhuc restat scrupulus in eo quod feruente bello inter Alfonsos 7 & 8 Castellæ, & Garfiam Remiresij & Sanctium eius filium Nuarræ Reges, Lupus Didaci eiusq; filius Didacus Lupi Harenfes, Biscayæ Reguli, perpetuo in obsequio & in castris vtriusq; Alfonsi fuere: quo nomine eos semper carissimos & inter Proceres Regni sui, primo loco habuit posterior Alfonsus: In eâ quoque legatione, quam anno 1177 aduersus Sanctium, ad Henricum Regem Angliæ arbitrum honorarium ab vtroque Rege statutum misit, Lupum Didaci, vnum è legatis Alfonsi fuisse, ex Rogerio Houeden parte posteriori Annal. discimus: sed vt verum sit Lupum atque

Didacum Castellæ Regibus maximè addictos fuisse, illorum etiam partes & officia in iis, quæ cum Nauarræ Regibus gessere bellis & controuersis, suscepisse; non tamen illicò sequitur, Biscayam quoque in eadem factione fuisse; quinimò eam nihilominùs in obsequio Nauarræ Regum permanfisse, possem probare plurimis tabulis ac monumentis, nisi hoc iam partim à Garibayo lib. 22. cap. 30. & lib. 24. cap. 6, partim à Hieronymo Çurita in Ind. rerum Aragon. ad annum 1137 & à Sandouallio in Catalogo Episcop. Pompelon. fol. 81. præstitum esset: Lupum quoque atque Didacum interim titulo Comitum Viscayæ abstinuiffe, obseruare est in iis quæ ex actis aut tabulis refert Sandouallius in eorum stemmate, quæ Comitum Castellæ aut Najaræ illis semper titulum addunt, numquam Biscayæ: In ipso etiam Epitaphio, quod Lupi sepulchro impositum fuit, omiffa est mentio Biscayæ. His enim verbis repræsentatur à Sandouallio, *Aqui Yaze el Conde D. Lope de Haro & de Najera de noble generation &c.* Neque id prætermisit Garibayus: Hæc enim refert de Didaco lib. 12. cap. 25. *El qual es tan celebrado en las escripturas d'estos tiempos, que en algunas hallaran, tener el Señorío de Vilhorado, y en otras el de Grañon, en otras el de Castilla la Vieja, en otras el de Valdegouia, en otras el de Bureua, en otras el de Nagera, y en otras el de Pancoruo, en otras el de Rioja, en otras el de Soria, y en otras otros señorios, pero todo ello por mano del Rey, aunque EN LOS TALES INSTRUMENTOS NVNCA ES INTITVLADO SENOR DE BISCAYA:* Vnde coniiicere quis possit Comites istos, aut saltem Lupum patrem illius Comitatus possessione, à Garcîa Nauarræ Rege deturbatum fuisse. aut ipsum suâ sponte eo se abdicasse Hispano more, quò pleniori ob-

sequio Castellanos Reges sibi demerendi facultas esset : idque eo maximè confirmatur quod è quibusdam monumentis Tabularij Regij Pompelonensis elicitur, sub Rege Garcîâ erâ nimirum 1173, Latronem Gueuaram, ac sub Sanctio eius filio, era 1198 Comitem Velam Biscayæ dominatum obtinuisse. Tandem regnante eodem Sanctio, siue bellorum iniuriâ, siue vi fœderum, inter ipsum & Alfonsum Castellæ Regem, initorum, Biscayam è Regno Nauarræ auulsam, in ius Veterum Dominorum Harensum Comitum rediisse, eamdémque Castellæ Regno annexam fuisse minimè dubium est.

SIMILE ius eligendorum Comitum aut Dominorum fuisse olim Biscaynis, quod Alauensibus fuit, arguunt tum ea quæ de electione Çuriæ primi Biscayæ Domini narrat Lope Garcia Salazarius, cap. de Comitibus Viscayæ, Garibayus lib. 9. cap. 22. Sandouallius in Stemmate Dynastarum Harensum & plerique alij : tum illa quæ de Iñico Ezquerria ab iisdem Biscaynis post mortem Sanctij Lupi Biscayæ Domini electo, reiectis Sanctij liberis, summa consensione tradût iisdem scriptores. Id ipsum etiam innuit formula iurisiurâdi à Biscayæ Dominis præstandi, antequam eorû imperio pareatur, quam ex Medinæ lib. 2. cap. 131. hic exhibeo. *Quando el Señor de Vizcaya viene à ella à recibir el señorio, iura à las puertas de la villa de Bilbao delante del regimiento della, que como Rey y señor guardara à la tierra llana de Vizcaya, villas, ciudades, Duranguès, y encartaciones y à los moradores dellas, y à cada uno de por sí, todos sus preuilegios, franqueças, libertades fueros, usos y costumbres, tierras y mercedes que del han, segun los ouieron en los tiempos passados. Despues va de alli à san Emeterio, y Celidon de Larrabezua, y alli teniendo el santo Sacramento un Sacerdote en las manos,*

iura

iura en las mismas manos del Sacerdote lo mismo, que bien y verdaderamente guardara y terna, hara tener y guardar à los Vizcaynos, encartaciones, Durangueses, Caualleros, Escuderos, hijos dalgo, todas las franquezas y libertades, fueros, usos, y costumbres que tienen y han teindo en los tiempos passados, y assi mismo las tierras y mercedes que del Rey su padre y de los otros Reyes, assi como de Reyes y Señores de Vizcaya tuieron en la manera, y forma que los tuieron y dellos usaron. Despues desto va à Garnica, en lo alto de Arechualaga, Alli lo reciben los Vizcaynos, y le besan las manos como à Rey, Y Señor, y alli debaxo del arbol de Garnica, donde se acostumbran hazer las iuntas de Vizcaya, iura, y confirma rodas las libertades, priuilegios, franquezas, usos, y costumbres que los Vizcaynos tienen, y assi mismo las tierras y mercedes que tuieron de los Reyes, y Señores passados, y promete de las guardar y tener. De aqui va à la villa de Vermeo, y en santa Eufemia delante del altar, estando un Sacerdote reuestido, y teniendo en las manos el cuerpo de nuestro Señor Iesu Christo, pone la mano en el altar, y iura lo mismo que en las otras partes. Y si el Soñor de Vizcaya dentro de un año no viene à hazer este iuramento, no le acudan con las rentas del Señorio.

Hoc iusiurandum altero pede nudo quondam præstari solitum à Biscayæ Dynastis, author est Andr. Poça libro quem de antiquâ linguâ Hispanorum & de rebus Biscaycis scripsit, penes quem fides sit.

Ex his omnibus priuilegiis, quæ Biscaynos totâ Hispaniâ celebres effecere, illud maximè insigne est, quod vniuersi Nobiles nascuntur & Nobilium iura in eo Regno consequuntur: qua de re extat lex tertia titulo *De las entregas y executiones*, in eorum foro, vt vocant, seu Codice legum (cui authoritatem dedit Carolus V. Im-

perator & Hispaniæ Rex anno 1537) hac serie verborum edita. *Otrofi por quanto en Vizcaya todos los Vizcaynos son omes hijos dalgo, y por tales conocidos, tenidos y auidos y communmente reputados, y an estado y estan en esta possession vel quasi: deser hombres hijos dalgo, no solamente de padre y abuelo: pero de todos sus antecessores, y de immemorial tiempo aca, y entre otros priuilegios y libertades, y esenciones dados por su Alteza à los omes hijos dalgoes este. Que por deuda alguna que descienda de delicto, vel quasi no sea preso el tal hidalgo, ni tomada ni executada la casa de su morada, è sus armas, è cauallo, y a este tal priuilegio expressamente por el hidalgo no se puede renunciar. Dixeron que establescian por fuero y por ley que por deuda alguna, que no descienda de delicto vel quasi: Vizcayno alguno sea preso, ni detenido en carcel, ni sea executada la casa de su morada, ni sus armas, ni cauallo, aunque en la tal obligacion, o sentenciamiento, o escriptura por virtud de que se pide captura del, y execucion de su casa, y caualllos, expressamente aya renunciado su hidalguia, so pena que allende de ser la dicha execucion ninguna, el iuez que diere mandamiento de captura contra Vizcano è su casa, è armas, è cauallo, caya, è incurra en pena de diez mil marauedis por cada vez que mandare lo contrario, repartidos la mitad del para el tal Vizcayno, que fuere mandado prender, y la otra mitad repartida en dos partes, la una mitad para los pobres del ospital de esse lugar, y la otra mitad para los reparos de los caminos de Vizcaya. Huic legi etiam, quod ad ciues & oppidanos vrbium Biscayæ attinet, locum esse & ita aliquoties in supremâ Curiâ Vallisoletanâ iudicatû fuisse, testis est Ioannes Arce ab Otalora, eiusdè quondam curiæ Consiliarius lib. quem de Nobilitate Hispanicâ conscripsit 2. parte tertiæ principales cap. 9. Pauca adhuc de*

Biscayâ ac Biscaynis dicenda restabant, sed quia ea illis cum accolis Ipuscoanis (de quibus mox acturus sum) communia sunt, placuit ea proximo sermone referuare potius quam utrobique cum lectoris fastidio ingerere.

I P V S C O A M Hispanica lingua *Guipuscoam* vocat præfixâ consonante G, quam etiam aliis quibusdam nominibus à vocali incipientibus adiciere solet: dicit enim *Gueuo* pro ouo, *Guerta* pro horto, *Gueffa* pro osse, *Guesfa* pro fossâ, *Guesca* pro Oscâ ciuitate: in quibus omnibus littera G superuacanea est: indigenæ vernaculâ linguâ *Ipuscoam* dicunt, nec aliter in veteribus monumentis hoc nomen, nisi per I vocalem inchoatum reperitur: quam etiam transpositam fuisse suspicor, in quibusdam tabulis Cartulario Ecclesiæ primariæ Baionensis insertis, quæ sancti Sebastiani oppidum, Ipuscoæ Metropolitim, sanctum *Sebastianum de Pusico* nominant, cum *de Ipuscâ* dicere debuissent. Huius vocis ethymon, si quod aliud, in totâ priorum Hispaniæ nominum syluâ, obscurum est: Diuinare in re tam abstrusâ & reconditâ si licet, à Vibiscis Aquitaniæ populis circa Burdigalam (quos Vibiscos Plinius & Ptolomæus manuscriptus Bibliothecæ Regiæ Parisiensis: at Strabo Ioscicos nuncupant) manasse censuerim, qui hanc regionem, cum non longè ab eâ distarent, antequam à Vasconibus occuparetur, inuadere potuerunt: Id vt credam eo maximè moueor, quod cum Cantabriam à Francis occupatam fuisse, vigente in Hispania Gothorum Regno, pateat ex Fredegarij Chronico cap. 33. & Aimonij lib. 4. cap. 13. histor. Franc. Hunc quoque pagum (per quem aditus erat à Gallia aut Francia in Cantabriam) sub eorum imperio & potestate esse expediebat: quod similiter ex ipsorum Fredegarij & Aimonij verbis, si ritè perpendantur, percipi potest.

Postquam enim de Cantabriâ militibus Imperatoris Romani, qui in eâ Francis successerant, armis à Sisebodo Hispaniæ Regè erepta verba facere, addunt plures etiam vrbes in littore maris ab eodem Rege expugnatas fuisse, & pulsas inde Gothis aut interfectis euerſas, finésque imperij Gothorum secundum littus maris ad Pyrenæos montes prolatos fuisse: quibus verbis Ipuscuæ regionem satis clarè designasse videntur, quæ sola à parte Pyrenæi ac maris Oceani Cantabriæ adhærebat: sed præstat Fredegarij & Aimonij verba, in quibus positum est coniecturæ nostræ fundamentum, in hunc locum referre: *Eo anno, inquit Fredegarius, mortuo Bette-rico, Sisebodus Spaniæ successit in regnum, vir sapiens & in tota Spania laudabilis valde, pietate plenissimus. Nam & aduersus manum publicam fortiter dimicauit; prouinciam Cantabriam Gothorum Regno subegit, quam aliquando Franci possederant. Dux Francio nomine qui Cantabriam in tempore rexerat, tributa Francorum Regibus multo tempore impleuerat. Sed cum à parte Imperij fuerat Cantabria reuocata à Gothis (ut supra legitur) præoccupatur, & plures ciuitates ab Imperio Romano Sisebodus, in litore maris abstulit, & usque fundamentum destruxit, cumque Romani ab exercitu Sisebodi trucidarentur, Sisebodus dicebat, pietate plenus, heu me miserum, cuius tempore tanta sanguinis effusio fitur! Cuicumque poterat occurrere, de morte liberabat. Confirmatum est regnum Gothorum in Spania per maris littora usque Pyrenæos montes. Aimonij autem verba sunt, Sisebodus Cantabriam Francione Duce mortuo militibus Constantinopolitanis eripit & tandem dilatat regnum Gothorum ad Pyrenæi iuga: Varduliam antiquitus dictam fuisse neminem puto ignorare qui veteres Geographos legerit. Terminos habet ab Oriente Lapurdensem*

agrum, regionis Aquitanix: à quo fluuio Vidassone separatur: ab Occidente Biscayam & partem Alauæ, à Meridie Nauarræ Regnum & aliam Alauæ partem, à Septentrione denique Oceanum Cantabricum: Tabulæ Voti sancti Æmiliani suprâ à me commemoratæ angustioribus eam aliquantò finibus arctant, quam vulgò solet definiri, *Deuâ* nimirum flumine & sancti Sebastiani oppido his verbis: *De Riua de Galharragâ usque in flumen Deua, id est tota Viscaya: & de ipsâ Deuâ usque ad sanctum Sebastianum, id est tota Ipuscoa*: Rogerius Houeden posteriori parte Annalium cum ditionem *Comitis Baionæ* producat vsque ad portum *Huars* vel *Huuiars* dictum quod incolæ nunc *O'barzun* vocant, satis indicat, suo sæculo *Vidassonem* amnem, *Fontarrabiam* oppidum, necnon vicum illum qui *Irun Vrançu* nuncupatur, extra *Ipuscuam* fuisse & ad Comitatum vel Vicecomitatum Baionensem spectasse. Diuiditur *Ipuscoa* in tres præcipuos pagos seu Regiones, quas *Certanes* incolæ vulgari sermone appellant, atque totidem annibus discernunt. Prima Regio ea est, quam *Deua* fluuius irrigat: Altera, quæ *Vrolæ* amnis ripis exposita est. Tertia, quæ flumine *Oriâ* alluitur: Hæc postrema Regio alias duas amplitudine superat, porrigiturque ad confinia vsque Gallix. *Deua*, Ptolomæi & Melæ scriptis celebratus, oritur in montibus *Ipuscoæ* qui *Alauam* attingunt in territorio illius vici cui à proximis Salinis *Salinarum* nomen est quique vernaculè *Gaza*, id est Sal dicitur: Hic agros vallium *Leynzij* & *Elguetæ*, necnon *Vergaræ* & *Plasenciæ* vrbium decurrens & aquis trium aliorum amnium tumens, quorum alterum è valle *Aramayona*, alterum ex *Oñate* oppido, tertium è finibus Biscayæ delapsum, alueo suo amplectitur: per *Elgoyuarij* & *Mendari* terras, non pro-

cul à cognomine sibi vrbe *Deua*, in Oceanum pertuenit. *Vrola*, è montibus *Seguræ* vrbis *Alauæ* contiguis editus, per *Legazpiam* vallem ac per *Azcoytia*, *Azpeytia*, & *sanctæ Crucis Cestonæ* vrbiū, atque *Arronæ* vallis fines deductus, iuxta *Çumayam* vicum mari infunditur. *Orcia* suprâ *Cegamam* vicum, vnius leucæ interuallo non longè à monte *Edito*, qui nomine sancti *Adriani* in illis oris notissimus est, erumpit: indè que deuolutus per *Seguram* vicum & trium fluuiorum incurfu adauctus, quos è montibus *Alçassua*, è *Valle Areriâ*, & è monte *Ararâ* emissos, sinu suo excipit, *Alegriam* attingit: indè que *Tolosam* versus procedens ibi *Araxi* fluuio occurrit, qui è montibus *Nauarræ*, *Larraunio* & *Baraybarrio* proximis, demissus, hîc aquas suas cum *Oriâ* miscet: mox vterque per *Vsurbilensium* & *Oriensium* agros inuectus; Oceano iuxta *Orium* vicum immergitur. Complectitur hæc *Oriæ* seu *Araxis* Regio, tria alia flumina *Vrume*, *amnis de Leço*, & *Vidasso* dicta, in quibus nobis *Ptolemæi Menlascus* & *Melæ Magrada* inuestigandi sunt, quæ si *Villanouano Ptolomæi* interpreti credimus, non duo flumina diuersa, sed vnicum tantum constituunt, illud scilicet quod nunc *Vidassi* seu *Vidassonis* nomine, Galliam ab Hispaniâ separat: *Floriano* verò *Ocampo* & *Garibayo* placet, *Menlascum* *Ptolomæi* interpretari *Vrumeam* amnem, qui è montibus *Nauarræ* exiliens per agrum *Hernaniensem* proximè muros oppidi *sancti Sebastiani*, in mare exit: At *Abrahamo Ortellio* magis probatur *Menlascum*, fluuio ab *Ipuscoatibus* *Orio* dicto adscribere: cuius sententiæ libenter accederem, si minus cbstarent interualla graduū apposita à *Ptolomæo* *Menlasco* fluuio & *Oiafoni* vrbi (*Idanusa* aut *Oidassuna* est *Straboni*) quam aut ipsammet *Fontarrabiam* esse, aut ab illius sedibus non mul-

tum situ abfuisse, è Melæ verbis, vbi de Magrada agit, non difficilè est intelligere: At certè (nisi mendi arguere numerorum notas à Ptolomæo descriptas velimus: aut Menlasci aquas componere cum alueo fluuij illius, qui ab Ipuscoatibus *Rio de Leço* dictus, è montibus Nauarræ descendens, secatis *Oiarçunenſium* campis non procul à portu *Passagio* in Oceanum se effundit) *Menlascum* nihil à nostro *Vidaſſone* differre concedamus necesse est, ſicuti neque à Magradâ Melæ: nam vt *Vrumæa*, Menlasci situs conuenire poſſit, neque id numeri Ptolemaici patiuntur, neque veriſimile eſt, Ptolemæum magni nominis Geographum, neglectis *Vidaſſone* & *Oriâ*, præcipuis iſtius tractus fluuiis, *Vrameam* exiguum amnem celebrare voluiſſe. Vrbium Ipuscoę quas referre conueniat, ſolę ſunt, *ſanctus Sebaſtianus*, indigenis corruptè *Don oſtia* dictus, *Toloſa* atque *Fontarrabia*. Sancti Sebaſtiani oppidum in ipſo maris littore poſitum eſt, cui olim *Ycurum* nomen fuiſſe, cum referat in quodam diplomate apud Sandouall. in Catalog. Epiſc. Pompelon. Sanctius Pompelonenſis Rex, cognomento maior, præclarum ſuę antiquitatis teſtem tantum Regem habet: Ab alio deinde Sanctio Pompelonenſi etiam Rege, cognomento ſapiente auctum fuiſſe atque inſtauratum, argumento eſt diploma illud, quo ipſius incolis ea priuilegia concedit, quę in foro ſeu iure Iaccenſi continentur: Oppidum ipſum hoc noſtro ſęculo, licet non admodum amplum, cultu tamen atque elegantia commendatur, eſtq; ciuibus frequens & portu commodiſſimo munitum, qui mercatores nauigantes ad ſe allicit, nec ſecuram modo nauibus ſtationem hoc munimento, ſed ipſis etiam mercatoribus commercij exercendi facultatem præſtat propria ſitus opportunitate, cum in confinio penè Galliaę atque Hiſpaniaę iaceat.

TOLOSA ad confluentes *Orij* atque *Araxis* amnium
 sita mediterranearum huiusce ditionis urbium Principa-
 tum tenet: ibique præcipuum domicilium habet, Præfe-
 ctus ille seu Magistratus, qui *Corregidor* ab Hispanis dici-
 tur. Alfonsi X. & Sanctij IV. eius filij auspiciis condi-
 tam fuisse, ante trecentos & quinquaginta circiter
 annos, Codicillis xx. Aprilis era 1328, à Sanctio obfi-
 gnatis probari potest, qui oppidanorum manibus te-
 runtur: *Fontarrabia* ad fluuij *Vidassonis* ripam (qui
 è Nauarræ montibus per Vastanensem agrum huc la-
 bitur) posita est, non longè à littore Oceani: fons ra-
 pidus seu rabidus à quibusdam Latinis scriptoribus dici-
 tur: ab indigenis suo tempore *Ondarribiam* appellatam
 fuisse, testatur Garibayus lib. 8. cap. 0: nunc tamen non
 Ondarribiam sed cum triplici a, Ondarrabiam vocant:
 videturq; sic dictâ Vascōnicâ voce ab eo ipso flumine cui
 infidet, quasi *Ondarr-Ibaya*, id est postremum flumen:
 Est enim non Ipuscœ modò, sed totius etian Hispaniæ
 vltimum in Galliam ituris, vicissimque è Gallicâ in His-
 paniam pergentibus, inter Galliæ amnes postremus oc-
 curro. A Suintillâ Rege Gotho conditam fuisse, affirmat
 Beuterus lib. 1. cap. 27; sed quis credat Beutero sine teste
 loquenti in re adeo antiquâ & à nostro æuo remotâ?
 Mihi certè nulla suppetunt argumenta, quæ huic oppido
 tantę vetustatis decus concilient: nec enim aliqua hîc
 veteris vrbis *Oiasij*, *Oidassunæ* aut *Easonis* vestigia super-
 sunt: tametsi eius situm non malè huic vrbi conuenire,
 colligi possit è Ptolemæo & Melâ. Hodie propugnacu-
 lum est Hispaniæ validissimum, Galliæ ex hac parte op-
 positum. Alfonsus IX. Castellæ Rex qui istud oppidum
 cum vniuersâ Ipuscœ & Alauâ Sanctio Nauarræ Regi,
 huius nominis vltimo eripuit, oppidanis concessit eadem
 priuilegia

priuilegia

priuilegia fori seu iuris Iaccensis, quæ oppido sancti Sebastiani à Sanctij patre, aliquot ante annis, concessa fuerant, territorijque modum ac fines amne *Oiarçuni* & *Vidassone*, *Peñadaya* monte, *Lessacâ*, *Belsâ*, & *Irum-Vrançu* vicis terminari voluit, proprio diplomate hac de re confecto Palentiæ xiv. Kal. Maij erâ 1241. Promontorium huic oppido imminens *Oiaçsonem* vocat Ptolemeus, adiunctâ vrbis cognomine: At Plinio *Olarso* est, Martiano verò Capellæ *Iarso*. Horum nominum vestigia seruat adhuc pagus *Oiarço* dictus, duabus leucis *Fontarrabia* distans: voce autem *Oiarço* Valcones rem vel locum syluestrem designant. Præter sancti Sebastiani portum, habet Ipuscua alium egregium *Passagij* nomine notum, naturâ potius quam arte factum, qui ad iv circiter milliaria à Fano sancti Sebastiani situs est in Orientali plagâ; at Occidentem versus, sunt duo alij portus ignobiles *Guetaria* ac *Motrico* cum cognominibus vicis.

IN mediterraneis vrbibus præter *Tolosam* celebrantur, *Plasencia*, assiduâ varij generis armorum fabricâ, quæ hinc in vniuersas Hispaniæ regiones asportantur: & *Oñate* (quæ Comitibus Gueuaræ subiecta est) instituto illic gymnasio & liberalium, quas vocant, artium scholâ clara. Illa iussu Alfonsi IX. Castellæ Regis ædificari cœpit anno 1343: hæc verò antiquior est, eratque iam tempore Ferdinandi IV Castellæ & Ludouici cognomento Hutini Nauarræ Regum temporibus valida & potens, si tamen eadem est cum eâ, quæ in quibusdam illius ætatis tabulis Tabularij Regij Parisiensis *Oyñaz* nominatur. Vtrum Ipuscoa proprios olim dynastas habuerit necne, quemadmodum Biscaya, mihi non constat: hoc vnum scio, extitisse nonnullos primariæ nobilitatis viros, qui

Ipuscoa cognomen sibi adsciscerent; meminit enim Ioannes Brizius in historiâ Pinnatensi lib. 1. cap. 55. *Garcia Aznarij de Ipuscoa & Galgæ* eius vxoris qui erâ 1063 Regnante Sanctio Maiore Pompelonensi Rege monasterium *Ollaçabal* dictum, eiusdem cœnobij monachis concessere: Eadem tamen, in hoc, fuisse conditione *Ipuscoates* crediderim ac *Alauenses*, vt scilicet Dynastas sibi velut duces aut defensores, ad arbitrium eligerent: cum legam apud Sandouallium in commentario rerum sancti *Æmiliani* §. 71. *Lupum Eneconis Biscayæ* dominum, *Ipuscux* & *Alauæ* quoque dominatum obtinuisse erâ 1120: At posterioribus sæculis impetrarunt ab Henrico Rege huius nominis 14, ne deinceps alicuius optimatum Imperium perferre cogerentur, sed vt solis perpetuò Regibus ac eorum præfectis subiacerent, neque Regibus fas esset se *Ipuscoæ* dominio abdicare, aut illud in aliû quemuis conferre. Iam quod attinet ad ius summi Imperij in *Ipuscoâ*, illud penes Reges Pompelonenses ferè semper fuisse haud dubito: nec id magnifacio quod *Garibayus* lib. 10. cap. 8. ex diplomate, *voti S. Æmiliani* quod vocant, asseruit: *Ipuscoam* era 972 in potestate *Ferdinandi Castellæ Comitæ* fuisse: nam vacillare illius diplomatis fidem, nec esse cur quisquam ei innitatur, ostendunt ea quæ in hanc rem obseruauit *Ambros. Moral.* lib. 16. cap. 16: tum illud præcipuè, quod prælium ad *Septem mancas gestum* (quæ illius voti veluti seges & materia ad argumentum subiecta est) nondum illa erâ sed quadriennio post cõmissum est, vt ibidem docet *Morales*. Insuper, etsi concederemus *Garibayo* diploma illud vitio carere: non ideò verum esset *Ipuscoam* tunc temporis ad *Ferdinandum* spectasse, quia illam *Ferdinandus* pari voto, ac suæ ditionis terras, erga sanctû *Æmilianum*

adstrinxit: illud enim cum bona Pompelonensis Regis venia, factum intelligi posset, ex his verbis quę ad calcem illius diplomatis addita sunt: *Ego autem Garzia Sanctionis Rex totius Pompelonensis Regni assensum præbui tanta deuotionis & partem regni mei, quę vicinior illi est monasterio, sicut supra notatum est in illâ deuotione stabiliri, & cum subiectis meis deuoto animo confirmari.* Tabulas autem huiusce diplomatis, licet non ea, quam præ se ferunt, ęra scriptę sunt, esse tamen vetustas, ideò supra dixi, cum de fluuio illo Biscayo, qui *Bilbaum* alluit, verba feci: quia in antiquo Cartulario seu Codice tabularum manuscripto monasterij sancti Æmiliani (*Bezerro* vocant) scriptę reperiuntur: extatque *Cuellari* vrbe illarum exemplar Hispanicâ linguâ expressum, infertumque nouo diplomati Ferdinandi IV. Castellę Regis Vallisoleti XXI Septembris anno 1287 concessio: quo ea omnia, quę illis tabulis continentur, Ferdinandus rata habet: vtriusque testem habeo Sandouallium in commentar. rerum sancti Æmil. §. 35. Quod autem idem Garib. lib. II. cap. 22. *Ipuscoam* anno quoque 1090 in tutela Alfonsi Castellę Regis fuisse scribit, id idcirco factum ignorare non debuit, quod à morte Sanctij Garzię Pompelonensis Regis, qui *Penaleni* anno 1076 intemptus est, illius regnum, pulso inde vi hærede legitimo, partim ab eodē Alfonso, partim à Sanctio Remirez Arag. Rege occupatum est, atque ob eam causam Nauarri, inter Castellę & Nauarrę Regnum, (vt Roderic. Tolet verbis vtar) velut acephali fluctuabant: At post aliquot annos Garciam Ramiresij Nauarro Principe in auitum regnum restituto, Ipuscoa quoque eius imperio cessit, & in eadem causâ sub posteris eius mansit: donec Regnante Sanctio huius nominis vltimo, cum hic in Africam transmisset & diutiùs ibi cunctaretur.

ardente bellis interim prouinciâ, coacta est simul cum Alauâ in ditionem ac potestaté Alfonsi IX Castellæ Regis venire. Ab eo tempore Castellæ Reges cum Ipuscua- tum, in illâ regni sui orâ & Galliæ ac Nauarræ confinio habitantium, operam sibi vtilem futuram, fidem etiam necessariam viderent: de conciliandis eorum animis & ad vsus suos adiungendis satagentes, multis eos ac singularibus immunitatibus & prærogatiuis donarunt, plurimis etiam in eorum solo & patriâ vrbibus atque oppidis aut nouis condendis, aut veteribus reficiendis ac augendis studuere. Ab eodem enim Alfonso *Gueteriam* & *Motricum* in littore Oceani, instauratas & munitas comperio: Ab Alfonso autem eius nepote *Mondragonem* amplificatam & *Vergaram* conditam; At Ferdinandum IV *Azpeytie*, Alfonsum verò XI *Azcoytie* vrbium fundamenta iecisse publicis tabulis apparet: (in vnaquaque ambarum trimestri spatio consistere & litibus dirimendis ac facinorosis plectendis vacare *Correctoris* officio incumbit:) Ab eodem Alfonso XI, *Salinæ*, *Maia*, *Deua*, *Plasencia*, *Heybar*, *Elgoymar* & *Çumaya*, vrbis seu municipij ius acceperunt, *Vsui bilum* Henricum II, at *Orio*, *Cestona* & *Villa Regalis Vrrchua* Iohanem I. conditores agnoscunt.

Maxima pars *Ipuscoæ* & id totum, quod *Vrolâ* & *Vidassone* amnibus continetur, Pontificis Baionensis, in Vasconiâ Aquitanicâ, iurisdictioni in rebus Ecclesiasticis subiacebat, sed patrum memoriâ Philippus II. Hispaniæ Rex rescriptum à Pontifice Maximo impetrauit, quo indictâ causâ Ipuscoæ iurisdictioni à Baionensi abducta & ad Pompelonensem Episcopum traducta est. Huius rescripti causam Iacob. August. Thuan. scitè & ornatè suo more lib. xxxvii histor. sui temp. ad annum cio cclxv

expressit his verbis. *Ex occasione grassantis in Gallia sectarum mali postulatum ab Albano Philippi nomine fuerat ut Regis Edicto conueniendi ad conciones libertas in Urbibus in limite positis reuocaretur, ne malum contagione in vicinas prouincias serperet & commoditate ob proximitatem allecti plerique ex altera ditione in alteram migrarent: sed intercedentibus apud nos protestantibus & libello edito iniquitatem postulati exaggerantibus, Albani desiderio minimè satisfactum fuit: eo tamen colore postea obtinuit à Pontifice Philippus, ut Ipuscoa & Bizcaya Cantabriæ olim nomine comprehensæ prouinciæ, quæ Baionæ Episcopo suberant ab eius potestate ac Diœcesi auellerentur magnâ Gallici nominis iacturâ & iniuriâ. Hoc tamen Pompelonenfi Episcopo nõ purè aut decretoriè, sed tantum fiduciario iure à Pontifice attributum, tantisper dum grassantis in Gallia tunc hæresis lues cessaret, declarant ipsæ rescripti Pontificij tabulæ, quarum exemplum breuitatis studium hoc loco exclusit. Huius diœcesis terminos à parte Ipuscoæ statuunt veteres tabulæ Cartularij Ecclesiæ Baionensis, tempore Benedicti VII. Romani Pontificis circa annû Christi 980 conscriptæ, sancti Adriani montem, quam sanctam Trianam vocant, & sanctam Mariam de Arosth, quæ vox non longè abit à nomine Vrostili, qui pagus parum ab Vrolæ amnis ripâ, atque Azpeytia vrbe distat. Reliqua Ipuscoa, quæ ab Vrola ad Deuam porrigitur, suberat olim Alauenfi Episcopo, nunc illi ius dicit Calagurritanus Pontifex, perinde ac Biscayæ: mons sancti Adriani cuius meminere tabulæ illæ, quâ Galliam spectat humanâ operâ pertusus est ad commeantium vtrò citròque necessitates.*

De Ipuscoa & Biscaya earumque incolis hæc vniuersim refert I. Metellus Sequan. in speculo orbis terræ:

*Dominia Biscayæ & Guipuscoæ montibus obsita sunt nec multum panis aut vini habēt. Aliquibus in locis panē è milio quem Borona vocant pinsunt eduntque succum è pomis expressum quem sidram nominant vini loco bibunt, maxima tamen Regionis pars vino panēq; aliūde illato utitur: multā materiam nauibus fabricandis aptam montes suppeditant, earumque cuiuscunque generis plus in hac Regione paratur quam in alia Hispaniæ parte. Harum prouinciarum gentes veloces bellicosęq; sunt cæterisq; nationibus nauigādi arte præferendæ creduntur, ferri chalybisque venæ in iis regionibus sunt tantumq; eius materiæ hic effoditur vt multis regnis sufficiat. Et paulò pōst. In Biscayæ & Guipuscua ccc ferri cudēdi officinae sunt, in quarum vnaquaque quot annis ad minimum mille pondo (quæ quintales vulgus nominat) ferri & chalybis elaborantur, quibus hæc addunt qui nuper mercatoris tabulas geographicas edidere, Guipuscoani nauigationi vt plurimum operam dantes ex piscium quos Baccalaos vocant captura & balenarum questum faciunt, harum adipem in ahenis decoctam liquefactamque & cadis impositam longè latèque distrahunt liquorem vulgò Traiam vocant, sal quoque hic coquitur in loco quem Salinas appellant. Et infrà: Incolæ iisdem cum Biscaynis sunt moribus eadēque vtuntur lingua natura sunt ingeniosi, ciuiles, exculi satis, ad alliciendum faciles, honoris cupidi, suorum priuilegiorum defensores acerrimi, agiles, animosi, ad tractanda omnis generis arma dexterrimi, & ad militiam procliuēs, mulieres validæ sunt, robustæ, viragines sunt veræ, corpore bene habito, nec ineleganti forma. Superiora ferè omnia ex Medina Hispalensi libro, *De las cosas notables de España* cap. 131. & ex Garibayj lib. xv. cap. xv. expressa sunt, Nauagierus addit hoc tractu tantum ferri chalybisque effodi vt singulis annis lxxx millia Ducatorum inde quæstus fiat: Ipuscuates nauigationes*

animas parant in illam Americæ Septentrionalis Regionem quæ *terra noua* vel *terra de Bacallaos* dicitur, inde fumam illius piscis qui Bacallao dicitur copiam inuehūt, litteris parum dediti sunt Ipuscoates & Biscayni licet ad eas non inepti, vt iactat Garibayus. Cæterum omnes ferè elato sunt animo & ad iracundiam procliui. Hoc etiam vtrique populo proprium est (tametsi commune cum Reliquis Vasconibus) quod candidi atque aperti sunt & ad humanitatem propensi, ostentationem aliquantum affectant, auaritiam auerfantur, diuitiarum non multum appetentes, paupertatis tamen impatientissimi sunt. Postremò (quæ illis maxima laus est) inuiolatæ in suos Principes, familiares & heros fidei, inter quascumque alias gentes, palmam ferunt. Iam absoluta Vasconię Ibericæ descriptione, principum in ea familiarum veterum stemmata expedienda sunt.

---

*De origine Nauarræ Regni ac de primis illius Regibus ,
varia diuersorum authorum sententiæ examinatæ.*

C A P V T IX.

IN assignandis Regni Pompelonensis siue Nauarrici primordiis, bifariam diuisi sunt autores: Nam plerique veterum Annalium Aragonensium, qui in cœnobij sancti Iohannis Piñatenfis scriniis latent, fidem sequuti, illa à tempore Pelagij I. Asturiarum Regis ab anno scilicet DCCXVI vel DCCXVIII aut vt plurimū DCCXXIV repetunt, Garfia Ximenij primo Rege constituto, cui ad annum Christi DCCLVIII vitâ functo, successorem in regno tribuunt filium Garfiam Eneconis, huic Fortunium Garfiæ, Fortunio Sanctium Garfiæ, Sanctio Xi-

minum Garfiæ, Ximino Garfiam filium, quo sine liberis decedente, Regnum noua electione ad Eneconem cognomento Aristam dicunt peruenisse, qui deinde illud Garcia filio transcripserit, Garfias Sanctio cognomento Abarcæ, Abarca Sanctio Garfiæ cognomento tremulo patri Sanctij maioris. Alij contra Roderici Tolerani Episcopi, grauis & antiqui scriptoris autoritate freti; Regnum ab Inico vel Enecone cognomento Aristâ auspicantur, huic itidem Garfiâ filio successore dato, Garfiæ verò Sanctio Abarcâ, at Abarcæ Garcia tremulo: Garfiâ Ximenio aliisque Regibus, quos ante Aristam ponunt prioris sententiæ authores, insuper habitis. Sanè si rem attentius consideremus, prior opinio non parum aberrat à veritate, siue rationem temporum inspicias, siue ordinem successionis Regum, sed ne posterior quidem vitio caret, cum plerisque Reges, quos certum est inter primum Regem & Sanctium Abarcam, Sanctij maioris auum regnasse, silentio prætereat. Vtraque cum obstinatos habeat defensores accuratiùs examinanda est & iustis machinis oppugnâda. Stephanus Garibayus, cui multùm historiæ nomine debet Hispania, plurimùm Nauarra, cum aliàs in plerisque nauis, qui historiam Nauarricam fœdabant, tollendis fœliciter versatus sit, hoc vno loco sui se dissimilem præstitit, dum aliorum autorum errores, quos illi tot subsidiis veterum monumentorum, quæ in manibus habebat, fulto, corrigere facillimum fuerat, nouis subinde erroribus auxit, pro singularibus Regibus, qui Fortunij, Sanctij Garfiæ & Garcia Sanctij nomina, ante Regē Abarcam tulere, geminos nobis obtrudendo: & quia in eo maximè lapsus est in quo primæ sententiæ authores veluti duces certos secutus fuit, ideò illum inter ipsos in hac disputatione complectemur. Primùm itaque

contra

contra prioris sententiæ authores illud fidenter decernimus : nullum proprium Regem Pompelonensibus seu Nauarris ad Ludouici Pij Imperatoris Romani & Francorum Regis ætatem imperasse , sed ipsos aliquandiu immunes imperij , aliàs Francorum Regibus , nonnūquam etiam Sarracenis subiectos vixisse. Sebastianus Salmantic. Episcopus, qui nō multis annis Ludouici ætatem excessit , cum res in Hispaniâ ab aduentu Sarracenorum ad sua vsque tempora gestas , literis mandandas suscepisset , Asturiæ seu Oueti Principum vitas sigillatim descripsit , Pompelonensium verò seu Nauarrorum Regum nusquam meminit : quin imò in vita Froilani , qui anno 757, in Asturia regnare cœpit, hunc Regem Vascones suo imperio rebelles domuisse prodit : vbi siue voce Vasconum (ex propria huius nominis vi) Pompelonenses & Nauarros omnes significare voluit : siue Alauenfes tantum , vt ex ipso in vita Mauregati Regis colligere licet, contrariam nostræ sententiam funditus euerit : cuius authoribus Alauam tunc temporis ad Pompelonense seu Nauarræ Regnum spectasse probatur. Sebastiano adiungo Eginhardum, aliósque historicos Carolo Magno & Ludouico Pio Regibus ætate suppare, quos à Petro Pithæo dudum editos nuper bono publico auctiores dedit Andr. Duchenius ; nam hi quoque dum istorum Regum Annales contexunt , multa pro re nata de rebus Hispanicis interserunt , neque Reges Asturiæ indictos prætereunt : at de Regibus Nauarræ aut Pompelonis vel etiam Suprarbis (vt quidam eos iam tum nuncupatos fuisse hariolantur) altū apud eos silentium ; cæterum de rebus Pompelonensium & Nauarrorum ita scripsere , vt nullos ea ætate inibi Reges proprios fuisse, ex eorum verbis intelligi facillè possit : quorum summa

est, anno 778 Carolum, ab Ibnabala, aliisque Sarracenorū proceribus accitum, Hispaniam cum valido exercitu appulisse: Vascones & Nauarros veluti de via sibi subdidisse: Pompelonem oppidum cum oppugnasset ad deditiōem compulsisse: Rursus in reditu, eiusdem oppidi mœnia, quasi rebellionem futuram prospiceret, diruisse: Anno 806 tam Pompelonenses quàm Nauarros, qui non ita pridem ad Sarracenos defecerant, in fidem recepisse: Anno 809 Ludouicum Regem Pompelonem adiisse, ibique iis, quæ è re tum publicâ cum priuatâ erant procuratis, Aquitaniam repetiisse: Anno denique 824 Eblum & Azenarium Comites cum copiis à Ludouico Pompelonem missos, postquam datum sibi negotium peregissent, in Galliam redeuntes à Vasconibus in angustiis Pyrenæi malè acceptos & deletis copiis comprehensos fuisse. Sed operæ pretium fuerit, in re ad eò controuersâ & plenâ diffensionis, inter hodiernos authores, eosdem scriptores loquentes audire. Eginhardus in Caroli Magni vitâ, bella ab hoc Principe gesta & incrementa Franciæ Regno adiecta, recensens. *Ipse, inquit, per bella memorata, primo Aquitaniam & Vasconiam totumque Pyrenæi montis iugum & usque ad Hiberum amnem, qui apud Nauarros ortus & fertilissimos Hispaniæ agros secans, sub Dertusæ ciuitatis mœnia Balearico mari miscetur. Deinde Italiam totam &c. Deinde omnes barbaras ac feras nationes quæ inter Rhenum &c. Ita perdomuit, ut eas tributarias efficeret.* Author Annalium Francorum vetustus qui anno 808 viuebat, è Codice manuscripto Ioannis Tiliij auctior superiori anno à Duchenio editus, ad annum 779. *Tunc, inquit, dominus Imperator agens partibus Hispaniæ, per duas vias, unam per Pampaloniam, per quam ipse perrexit, usque Cesar-Augustam,*

ibi obsides receptos de Ibinalarabi & de Abutauro, Pampaloniâ destructâ, Hispanos V Vascones subiugatos reuersus est in Franciam. Idem Eginhardus seu alius quisquis est author Annalium Coloniae primum ab Hermãno Comite Nuenario editorum, ad annum 778. Tunc, inquit, Rex persuasione prædicti Saraceni spem capiendarum quarundam in Hispaniâ ciuitatum haud frustra concipiens, congregato exercitu profectus est: superatoque in regione Vasconum Pyrenæi iugo, primò Pompelonem Nauarorum oppidum aggressus, in deditiõnem accepit. Inde Iberum amnem vado traiciens Casaraugustam præcipuam illarum partium ciuitatem accessit: acceptisque quos Ibinalarabi & Abithaur, quosque alij quidam Saraceni obtulerunt obsidibus, Pompelonem reuertitur: cuius muros, ne rebellare posset, ad solum usque destruxit: ac regredi statuens, Pyrenæi saltum ingressus est. Idem Author ad annum 806. In Hispaniâ verò Nauarri & Pompelonenses qui superioribus annis ad Saracenos defecerant in fidem recepti sunt. Qui locus totidem verbis extat in iis Annalibus quos anno 808 conscriptos fuisse diximus, quamquam in tempore aliquantulum varient. Nam in annum 807 illa referunt. Author vitæ Ludouici Pij, qui se Astronomum & in aulâ ipsius Pij versatum profitetur, ad annum 809 de eodem Rege verba faciens. Superato autem, inquit, penè difficili Pyrenæarum transitu Alpium Pampalonam descendit, & in illis quamdiu visum est, moratus locus, ea quæ utilitati tam publicæ quàm priuati conducerent ordinauit. Idem Author ad annum 823. Eodem anno Eblus atque Asenarius Comites trans Pyrenæi montis altitudinem iussi sunt ire Qui quum magnis copiis usque ad Pampalonam issent & inde negotiò peractò redirent, solitam loci perfidiam, habitatorumque genuinam fraudem experti sunt. Circumuenti enim

*ab incolis illius loci, omnibus amissis copiis, inimicorum manus deuenire. Qui Eblum quidem Cordubam Regi Sarracenorum miserunt: Afenario verò, tanquam qui eos affinitate sanguinis tangeret, pepercere. Hunc tamen Ebli & Afenarij vel Afinarij (vt eum vocant, Annales illi ab Hermanno Nuenario editi) casum, ad annum 824 referunt ij Annales, in reliquis verò cum hoc authore consentiunt. Superiora omnia confirmant etiam alij veteres historici, tam anonymi à Pithæo & Duchenio editi, quàm Aimonius, Regino, & Sigibertus. Quod si antiquiora tempora recolamus, eosdem populos, ante Caroli in Hispaniam aduentum, primùm sub Regum Asturiæ, deinde sub Sarracenorum imperio fuisse nihilo feciùs apparebit: & de Regibus quidem Asturiæ docent hi Roderici Toletani & Lucæ Tudensis loci. Roderic. lib. 4. cap. 5. de Adefonso Asturiæ Rege huius nominis primo. *A Malauâ, inquit, (lege ex MS^o Collegij Nauarrici Parisiensis in Alauâ) & Orduniâ, Biscaiâ & Nauarra & Ruconia & Sarasacio usque ad Pyrenæum plurima castra puniuit. (lege ex eodem MS^o muniuit) Lucas Tudensis lib. 4. de eodem Adefonso. *Exercitum cum Froyla contra Sarracenos sæpius mouens quam plurimas à Barbaris ciuitates oppressas bellando cepit, id est Lucum, Tudam, Portugalam &c. Alauam, Biscayam, Aiconem, Orduniam, Pampiloniam & Beroziam. Omnes quoque Arabes gladio interficiens, Christianos, qui detinebantur captiui, secum ad patriam duxit. Eo quoque tempore populauit Asturias & Leuanam & totam Castellam, Alauam & Biscayam & Pampilonam: alias autem ciuitates vastauit quia illas non potuit populare. Quæ tamen Lucæ verba, haud vsquequaque congruunt cum iis quæ in hanc rem scribit Sebastianus Salmanticensis Episcopus, in vita ipsius Ade-***

fonfi, vbi postquam de vrbibus ab eo expugnatis egit, hæc subdit. *Eo tempore populantur Primorias, Leuana, Trasmera, Supporta, Carranca, Burgis, quæ nunc appellatur Castilla & pars maritimæ Galicia: Alaua namque Vizcaia, Araone & Ordunia à suis incolis semper esse possessa reperiuntur: sicut Pampilona, Deguis (sic enim legitur in manuscripto libro) atque Berroza. Roderici & Lucæ sententiam confirmant hæc verba præfationis veteri foro seu Codici legum Suprarbiensium annexæ. Entonces se perdio España entroa los puertos sino en Galicia & las Asturias & daca Alaua, Bizcaia, & dotra part Bastan & la Berrueza Deierri & en Anso & sobre lacca & encara en Roncal & en Sarasaz & en Sobrarbe & en Ansa & en estas montayñas se alçaron muy pocas gentes & dieron se à pief asiendo caualgadas & pusieron se à cauaillo & partian los bienes à los mas efforçados entroa que fueron en estas montayñas d' Aynsa & de Sobrarbe que eran mas de ccc. à cauayllo. Et paulò post. Et depues eleyron Rey al Rey D. Pelayo que fue de linage de Godos & guerreo de las Asturias à los Moros & de todas las montañas.* Non autem diu in hac conditione perseuerasse hos populos, sed breui in Maurorum Regum potestatem venisse, & in ea vsque ad Caroli Magni tempora mansisse, è veteribus tam Arabum quàm Francorum historiis colligitur & è prioribus quidem hæc narrat Ludouicus Marmol. lib. 2. descriptionis Africæ parte 1. cap. 14: Circa annum Christi 733 Ben Xeque Regulum Maurum, cui etiam Atinij cognomentum fuit, Pompelonem oppidum vniuersamque Nauarræ regionem armis obtinuisse: rursus cap. 17 post Atinium fato functum Yucefo alteri Regi Mauro è Galliâ cum copiis reuertenti, circa annum 751 Adonsum Asturiæ Regem, comparato exercitu in Nauarrâ

occurrisse, multas ibi vrbes & castra occupasse, commissioque inter vtrumque circa Calagurrim prælio, victorem Adefonsum se euasisse. E Gallis verò scriptoribus hoc præterea liquet anno 778 Pompelonem etiamnum in ipsorum Maurorum ditione fuisse: Regino Prumiensis qui ea quæ de Caroli gestis scripsit, ab antiquiori se authore accepisse monet ad annum 814. *Carolus*, inquit, *cum exercitu in Hispaniam ingressus est, venit enim primò ad Pampilonam ciuitatem, deinde ad Casaraugustanam urbem perrexit, ubi innumerabilis multitudo de partibus Burgundiæ & Austrasiæ vel Baiuariæ seu Prouinciæ & Septimaniæ. Pars etiam Longobardorum in auxilium Francorum conueniunt: obsidione itaque ciuitatis territi Saraceni obsides dederunt & immensum pondus auri: cæctis itaque Saracenis de Pampilonâ murisque eiusdem ciuitatis dirutis Vasconibusque subiugatis in Franciam reuertitur.* Pluribus hanc obsidionem Pompelonis prosequitur Paulus Æmilius lib. 23 historiæ Francorum, ex prisca Vasconum Annalibus, quos in Caroli vitâ se præcipuè secutum fuisse profitetur. *Ad Pompelonem, inquit, castra posita, missi qui percontarentur deditioem ne facerent Saraceni, qui eam valido præsidio infederant, an fortunam belli experiri vel- lent. Tempus primùm ad deliberandum petebant: datum est diei spatium: deinde id agebant ut ad Reges socios amicosque sibi mittere liceret: ut nisi intra quindecim dies auxilio illi præsto essent, dederent sese urbemque: è re Francorum esse, urbe integra à clade belli potiri potius, quàm & à victore per iram, & à victo per desperationem euersâ, &c.* Satis ne quæso hæc demonstrant Pompelonenses ac Nauaros eo interuallo temporis, quod ab ingressu Sarracenorum in Hispaniam, ad annum vsque 824 effluxit, propriis Regibus caruisse, eoque quatuor illos, qui huc irrepse-

runt, Garfiam Ximenij, inquam, Garfiam Eneconis, Fortunium Garfiæ & Sanctium Garfiæ, si minus ementitos, at saltem præposterè ac perturbato ordine hic collocatos fuisse? Sed plenius adhuc nostra confirmant vetusta diplomata ac monumenta apud Ioannem Brizium lib. 1. cap. 20 & 26. & lib. 2. cap. 2. Garib. lib. 22. cap. 3. 6. & 10. Blancam cap. de variis Suprarbiensis Regni initiis sententiis, Ambros. Moralem lib. 15. cap. 36. & Sandoual. in Catal. Episc. Pompel. quæ quatuor illos Reges Garfiam Ximenium, Garfiam Eneconis, Fortunium Garfiæ, & Sanctium Garfiæ, non ante, sed post Aristam, ab anno scilicet 856 ad annum 924, vixisse clamant. In agnoscendis tamen his Regibus, qui è diplomatum istorum lectione emergunt, non ita concors omnium sententia est, quin nostra controuersiam aliquam patiatur: Nam vt speculum si frangas, duplicem pro vnicâ faciem reddit, sic nomina istorum Regum, quasi membra luxata, sua sede dimota & à vera epochâ abiuncta, geminos pro singulis Reges effingendi non nemini ansam dedere. Vnde infestis ecce in nos incurrit signis Garibayus, vt quatuor illos Reges in pristinâ sede tueatur, & à totidem cognominibus Regibus qui Aristam subsecuti sunt & iis diplomatibus designantur, separet: triplicique certat argumentorum acie, quarum prima & postrema duces ostentant alios prioris sententiæ authores, inter quos, vt præmonui, principatum tenet author Anonymus Annalium veterum Aragonensium. Hi, inquit Garibayus, non vnicum duntaxat, sed binos statuunt Garfiæ Eneconis nomine Nauarræ Reges, Fortuniumque faciunt Garfiæ Ximenij nepotem, cum alter Fortunius, Ximini non Garfiæ sit nepos Sanctium etiam, qui Fortunio illi in Regno successit, ip-

filius filium esse affirmant: At alter Sanctius Fortunij posterioris successor, ipsius non filius sed frater extitit. Secunda autem acies à vetustis tabulis Sanctij Garfiæ Regis, huius nominis primi, in gratiam Roncalensis pagi incolarum æra 860, anno nimirum Christi 822, ut ait Garibayus, emissis vires ac robur accipit: quibus, eo anno Pompelonê Sanctium regnasse fuissèque Fortunij Regis filium, apertè declaratur. De authore Annalium primo loco videamus, an tanti sit ut Sebastiano Salmanticensi, Eginhardo & aliis antiquissimis authoribus, quorum testimoniis nostra sententia stat, præferri debeat. Porrò etsi de ipso iudicium ferre difficile sit, cum ne nomine quidem nobis notus sit (licet Petrum Marcilum monachum, à quibusdam credi testetur Hieronymus Blanca) Annales verò illi adhuc in occulto lateant, necdum lucem viderint: præsto tamen nobis est auctoritas Hieronymi Çuritæ, omnium, quotquot de Aragonicis rebus scripserunt, longè doctissimi & idonei harum rerum arbitri: Hic enim in Indicib. rerum Aragoniæ à se anno 1578 editis, ad annum 758 testatur, hunc authorem monachum fuisse Pinnatensem, neque scientiâ, neque diligentiam, neque etiam fide commendandum, neque ad eò vetustate clarum, utpote qui ex eunte decimo quarto sæculo vixerit. *Vetus, inquit, Rerum Aragonensium author, qui ante cc annos Regum facta composuit, in artificio & operâ quam tenui & exili, quam aliâ nullam adhibuisse diligentiam videatur, in recensendis Regni originibus, longè se & ceteros omnes superat: sed falsò quæsitâ propriæ gentis laus, leuiorem authorem facit: præsertim cum Rudericus Simenius Toletanus Antistes, propior temporibus harum rerum scriptor, & longè vetustior, apud quem clariora, certioraque domi militiaq; gesta exponuntur,*

Reges

Reges quos ille noster commemorat , silentio prætermiserit. Ipse quoque Garibayus, restitutus in locū suum tribus Regibus, Fortunio scilicet Garfiæ, Sãctio Garfiæ & Garfiã Sanctij, quos ille monachus inter Aristæ Regis successores omiserat, & explosã ac confutatã fabulã illã, quam de Sanctij Garfiæ, Aristæ nepotis natali, Annalibus suis intexuerat, vbi illum, ex vtero matris inter Maurorum acies exsecto, auulsum persuadere conatur, satis supérque hominis inscitiam & indiligentiam in aspectum lucémque protulit. Frustra igitur istius anonymi scriptoris autoritate nos oppugnat Garibayus, ac in fide huiusmodi testis, de rebus tot sæculorū interuallo à suã ætate disiunctis, testimonium dicentis acquiescere iubet, quem ipse in aliis minus antiquis, tum falsi, tum manifesti erroris conuictum tenet: quamuis illum in numero quidem Regum nobiscum potius, quàm cum Garibayo sentire; in cæteris verò, quæ hoc loco ex ipso vsurpat Garibayus, magis ἀπρηγορίσμοις, seu vitiosis anticipatæ æræ calculis, quam rerum commentis laborare eius scripta, iustis rerū estimationibus, probare posse confidimus.

VENIO nunc ad tabulas Sanctij Garfiæ anno 822, vt putat Garibayus, Roncalensibus concessas, quæ tanti ab eo fiunt, vt iis se maximè antea ambiguum, & veluti fluctuantem, inter vtramque de primis Regibus opinionem, ad priorem pertractum asserere non dubitet: sed illud, quod præcipuè in quæstione tanti momenti optandum fuerat, & quod veluti caput erat, tabulas ipsas non exhibuit: quique aliàs, in huiuscemodi monumentis euulgandis multus fuit, in hac parte se admodum parcum præbuit. Cuius rei hanc causam reperio, quod illas tabulas nec habuit, nec vquam vidit: solum enim exemplum diplomatis cuiusdam, à Carolo huius nomi-

nis tertio Nauarræ Rege, Roncalensibus concessi, quo illas tabulas firmas & perpetuas esse iubet, penes se esse iactat. Iniquè igitur nobiscum agit Garibayus, dum suæ opinionis fidem, earum tabularum authoritate constare vult, quæ nusquam extant. Sed esto, concedamus diplomate illo Caroli 3. seriem tabularum Sanctij Garfiæ comprehendi, ipsâsque æræ 860 siue anno 822 adscribi: num ideò hic numerus æræ, seu anni, qui è sola librarij aut scribæ peritiâ, fide, ac sedulitate pendet, pro cerro & indubitato habendus est? minimè certè, fallaces enim sunt istiusmodi librariorum manus & nimium erroribus (præcipuè in numeris annorum, qui arithmeticis notis exprimuntur describendis) obnoxij: itaque ab iis seriò cauendû monent duo eruditi viri Morales & Sandouallius: ille lib. 15. cap. 25. & lib. 16. cap. 22. & 24: hic autem in vitis Regum Ramiri I. & Alfonsi III. cognomento Magni, atq; alibi passim. *En los priuilegios, inquit, in vitâ Alfonsi tan bien ay falta, porque faltan muchos originales, y los traslados de los mas se sacaron por malos escriuientes ignorantes y descuydados.* Et in vitâ Ramiri. *Todo se puede creer de tan malos escriuanos, como agora 300 años auia.* Addo, nec illud ipsum diploma Caroli Regis vniquam Garibayo visum aut inspectum fuisse, sed tantum exemplum aliquod à priuato quopiam Historiæ ignaro, in vsum suum negligenti manu descriptum: Archetypum enim iam ante natum Garibayum interciderat, absumpto igni Roncalensium Tablino: ideòque Roncalenses anno 1527 Castellæ Principes tunc temporis in Nauarrâ rerum potentes, illorumque Curiam maiorem, quam vocant, supplices adiere & factâ fide incendij, testificataque amissi diplomatis serie, impetrarunt, vt illius exempla, quæ à priuatis, citra publicam authoritatem, con-

scripta fuerant , in publica acta referre sibi liceret , factumque est in hanc rem à Curiâ decretum huiusmodi.

CARLOS por la diuina clementia Emperador siempre augusto & Dona Juana su madre y el mismo don Carlos por la misma gratia Reyes de Castilla, de Nauarra &c. Parecieron ante nos, y los Alcaldes de nuestra corte mayor del Reyno de Nauarra, es assaber Iuan de Subiri procurador de la dicha corte, & procurador de los Alcaldes, iurados, Gentiles hombres Fijosdalgo de nuestro valle de Roncal, fecha fe de su procuracion demandant de la una parte y el fiel & bien amado nuestro Consegero el licenciado Gaspar Calderon nuestro procurador fiscal y patrimonial defendiente de la otra, el qual dicho Iuan Cuiri en el dicho Iuycio presentò una petition y articulos, à cerca los priuilegios que la dicha valle tiene y el dicho nuestro procurador fiscal pidio traslado de aquellos para responder è por nos è los dichos Alcaldes le fueron mandado dar los dichos traslados & ambas las dichas partes alegaron de su drecho &c. laqual dicha supplicacion y articulos y las copias de los priuilegios en aquellos mencionados y lo por el dicho fiscal negado y lo dende subseguido son del tenor siguiente S. C. R. M. los Alcaldes iurados è uniuersidad de la valle de Roncal dicen que sus priuilegios y escrituras concedidos por les Reyes deste Reyno à ellos y à la dicha valle originalmente las tenian en la Iglesia de Ysaua que es en la dicha valle laqual pocos dias ha como es notorio que fu quemado con todo lo que en ella estava y los dichos priuilegios y escrituras que son las que van puestos en un memorial aneio à la presente petition, y el tenor de cada una de ellas en efecto y porque ay personas que vieron è leyeron los dichos priuilegios y escrituras è lo contenido en ellos, de los quales assi bien ay copias colationadas sacadas fiel y diligentemente de los mesmos originales de los dichos priuilegios por

persona publica y Notario Real supplican, manden receuir information de los testigos que vieron y leyeron los dichos priuilegios y escrituras y saben lo contenido en ellos y de cada uno dellos como parece por el dicho memorial y tienen vistas y leydas las copias de los dichos priuilegios y coteiados con los dichos originales y hauida la dicha information les manden dar en publica forma &c. E contestado el dicho pleyto ante nos y los Alcaldes de nuestra Corte mayor en iuyzio ambas las dichas partes alegaron las sobredichas razones è otras en fundamento de sus intenciones acerca lasquales por nos certifiar del fecho de la Verdat ouimos cometido y mandado à cierto Comissario nuestro, para que el recibiesse mediante iuramento y en forma deuida interrogasse à los testigos que de parte de los procuradores de las dichas partes les serian presentados y que de todo lo que supiesse nos ficiessse verdadera relation &c. E fixieron todos los autos ata la conclusion è no prouo [el dicho fiscal] cosa ninguna contra lo suso dicho y los dichos Alcaldes iurados vezinos y conseio de la Val de Roncal o su procurador an prouado bien è complidamente lo que les cõuenia y era necessario prouar en razon del sobredicho: Portanto nos el Cesar. Reyna y Rey sobredichos à relation de los Alcaldes de nuestra Corte mayor de Nauarra por esta nuestra presente sententia defnitiua declaramos y pronunciamos el dicho Val de Roncal tener los dichos priuilegios cuyas copias de suso van encorporadas y auerseles quemado los originales, è no auer estado aquellos rotos cancellados ni en alguna manera vitiados los quales mandamos les sean dados en publica forma à lasquales dichas copias queremos y mandamos à perpetuo se les aya de dar y de tanta fe y credito como à los propios originales se diera ansi en iuyzio como fuera del, y que por uertud del gozen de todas las libertudes &c. Dada en la ciudad de Pamplona so el dicho

grand sello de nueſtra Chancelleria ſegundo dia del mes de Septiembre del año de mil y quinientos y veynete ſiete años.

IDEÒ autem exempla illarum tabularum, quæ hodie in manibus Roncalenſium verſantur, ab imperito aliquo negligenter deſcripta fuiſſe dixi, quia multa in iis errata, non in numeris tantum annorum (in quibus lapſus facillior eſt , eo quod ſemper ferè notis breuibus, non autem perſcriptis litteris componuntur) ſed in nominibus etiam propriis Regum commiſſa deprehendi, quæ non hiftoriæ ſolùm perito, ſed mediocriter etiam in legendis veteribus monumentis verſato vitare facillimum fuiſſet: nam vt leuiora omittam, pro *Theobaldo Rege Garſiæ*, & pro *Henrico, Philippi* nomina præferunt: pro *Sanctio* quoque *Pompelonenſi* & *Arragonenſi Rege*, *Ramiri* nomen ibi legitur.

QV ID quod ipſemet Garibayus fidem his tabulis Sanctij Garſiæ derogat, dum ea quæ in iis de *Abderamene Cordubæ Rege*, regnante *Fortunio* parente Sanctij à *Roncalenſibus* interempto narrantur, cum veritate hiftoriæ pugnare docet? lib. 21. cap. 10. *Dizen auer muerto en la batalla Abderrahamen Rey Moro de Cordoba : pero en eſto de la muerte pongo yo dificultad, à cauſa que en eſto tiempo reynaua en Cordoba Ali Hathan primero deſto nombre, ſegun la computacion de los auctores, que de aquellos Principes Moros hablan.* Sunt inſuper alia in illo diplomate Sanctij Garſiæ verbis expoſita, quæ antiquæ hiftoriæ gnaros non parum offendunt: cuius generis eſt iſtud: *Ordonium Legionenſem Regem* ab *Abderamene* in acie cæſum fuiſſe, regnante *Fortunio* (id eſt, ab anno 802 ad annum 815) eâque cæde elatum *Abderamenem* tranſcenſo *Pyrenæo* ad *Toloſæ* vſque *confinia* prædabundum *proceſſiſſe*. Certum enim eſt, nondum id tempo-

ris vllum Regem Ordonij nomine Legionensibus imperasse : si quidem Ordonij primi Regni initia circa annum 850 statuunt Sebastianus Salmanticensis & eorum temporum scriptores & A. Morales , ille in vitâ Ordonij , hic verò in libro XIII. cap. 54. & 55. Reliqua autem , nimirum , illâ ætate , seu Abderame- ni , seu alteri Sarracenorum Duci Gallia fines inua- dere & illis infestandis tam longè Tolosam vsque im- punè vagari licuisse , quis credat , duobus potentissimis Regibus , Carolo scilicet (cui à rebus gestis Magni cog- nomen inhæsit) vniuersæ Gallia & Ludouico Pio eius filio Aquitania imperantibus ? Idque eò certè mi- nùs probabile fit , quod iis temporibus , Ludouicum complures expeditiones in Hispaniam cum validissimis copiis fecisse , oppugnandisque Saracenorum castris at- que oppidis , Barcenonæ potissimùm , Oseæ & Tortosæ strenuam operam nauasse , ex vetustis Francicorum An- naliū scriptoribus cognoscimus . Ne quis tamen hæc à me ideò animaduersa putet , vt inde præiudicium aliquod authoritati illarum tabularum Roncalensium fiat , sed vt qui eas legent cautiōres reddantur in iis omnibus quæ ibi historicâ fide narrantur , nullo discrimine admitten- dis : Nam de cætero , quemadmodum ipse de earum veritate dubitare non ausim , sic pleraque in iis librario- rum culpâ corrupta , quædam etiam vitio temporum perperam exposita esse , nemo vel minimùm in Hispaniæ historiæ notitiâ versatus , inficias iuerit : ita vt vnico earum suffragio novos in Nauarrâ Reges creare , non pe- riculosum modo , sed etiam omnino temerarium videatur , & penè cum illorum flagitio comparandum , qui nouissimè in regio Persarum solio , nescio quæ Regum mendicabula , vt cum Plauto loquar , Assueros Priscos ,

Assueros Babylonios, Assueros Pios, & nouos quoque Cyros collocare ausi sunt: aut cum illius errore qui nostrâ memoriâ in classem Hispaniæ Regum, nouum Regem Froilanum nomine, Pelagio æqualem inducere studuit: quorum primi iure vapulant apud Scaligerum libris de emend. temp. alter verò Ambrosij Moralis Hispanicorum Annalium conditoris peritissimi censuram meruit. Quæ autem in illis tabulis Roncalensibus pro firmis & certis, quæ item pro falsis ac mendosis haberi debeant, paulò post videbimus.

IAM quia in hoc certamine Garibayo se socios & adiutores præbuere Hieronymus Blanca, in comment. rerum Arag. & Ioannes Bricius Martinez Abbas Cœnobij sancti Ioannis Pinnatensis, in historiâ illius Cœnobij: ne cum iis quidem manum cōserere dubitabo. Ait Blanca, ex Roderic. Toletani scriptis concludi, ante Aristam Regem, in Nauarræ prouinciâ, alios Reges extitisse: Muniminam enim illam seu Momeranam Froilæ Asturiarum Regi enuptam, ex Regali Nauarrorum stirpe profectam fuisse, testari eundem authorem. Sed hîc Roderico oppono Sebastianum Salmanticensem, illo longè antiquiorem & Froilæ ætati proximum scriptorem, à quo etiam Rodericum ea, quæ de Froilâ narrat, sumpsisse credidit Morales. Hic enim Muniam illam (sic vocat uxorem Froilæ, quam Rodericus Momeranam) non à Regiâ Nauarrorum stirpe, sed è Vasconum gente ortam fuisse prodit. *Vascones*, inquit, *rebellantes superauit atque edomuit*, *Muninam* (ita legitur in ms. cum vulgata editio Muniminam præferat) *quamdam adulescentulam ex Vasconum prædâ sibi seruari præcipiens, postea eam in Regale coniugium copulauit, ex quâ filium Adensum suscepit.* Per Vascones etiam hîc à Sebastiano Ala-

uenſes ſpeciatiſimè deſignari, antea docui, & idipſum iam dudum oſtenderat Morales lib. 13. cap. 17 & 25. Eſt tamen veriſimile hîc Rodericum Regalem progeniem pro primariâ ſtirpe Comitum Alauenſium uſurpaſſe, ſic enim ſæpius has voces *Regalis*, *Regnum* & *Regium*, iis quæ ad Comites ſeu Duces ſpectant, applicatas fuiſſe, tam ab ipſo Roderico, quàm ab aliis præciſis ſcriptoribus obſeruauimus: itaque Viracam Garſiæ Eneconis & Teudam Sanctij Garſiæ 1. vxores, Regio ſanguine natas prædicat idem Rodericus lib. 5. cap. 21. & 22: cum tamen utramque Aragoniæ Comitum genere procreatam fuiſſe certum ſit: ſic apud Aimonium lib. 4. cap. 6. hiſt. Franc. *Hunoldus* dicitur affectaſſe Aquitaniæ *Regnum*, hoc eſt, Ducatum. Non ſecus Sigebertus ad annum 820 *Lupum* vnum è proceribus Valconum *Regem* Valconum appellat. Gregorius Turonenſis lib. 4. cap. 4. hiſtorix Francicæ. *Britannos Aremoricos* ſemper in Francorum Regum poteſtate fuiſſe & Comites non Reges dictos teſtatur; & nihilominus eodem capite, nec non cap. 16. lib. 5. eorum ditionem *Regnum* vocat. Idem author lib. 2. cap. 2. Sulpicij Alexandri verba referens *Marcomerem* & *Simonem* Francorum nunc *Duces*, nunc *Regales*, nunc *Subregulos* vocat. In legibus Alemannorum cap. 35 patrimonium Ducis *Regnum* nuncupatur. *Si quis Dux filium habet contumacem & malum, qui rebellare conetur contra ipſum patrem & filius eius vult eum deſhonorare, aut per raptum Regnum eius poſſidere, non obtineat quod inchoat &c.* Extant apud Antonium Yepes in Appendice tomi 1. Chronici Benedictini cap. 8. tabulæ præ cuiuſdam largitionis 5 Idus Iulij æra 1010, id eſt anno Chriſti 972 à Garſia Caſtellæ Comite & Aua eius vxore hac ſerie verborum factæ. *Ego Garſia Fernandes, & vxor mea Aua,*

si beneficiis diuinis nostra compenſetur oblatio, parui penditur quod concedimus, quòque ſumus, quodque Regno prædici & rerum Domini ſumus cæleſti largitate locupletati. Ideò timentes pœnas inferni &c. videlicet per miſericordiam Domini & per huius noſtri Regalis gloriæ titulũ & pro remedio animabus noſtris damus atque concedimus exitum vel terminũ &c. Sed & alios Caſtellæ Comites Garſiâ antiquiores, Rodericum ſcilicet I. qui anno, 72 claruit, & eius poſteros, *Regnandi & Regalis* voces de ſe uſurpaſſe, teſtantur eorum verba apud Sandouallium in comment. Rer. S. Æmil. §. 24, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 37, & alibi. Author veteris Chronici manuſcripti Cœnobij Malleacēſis in Piſtauis, cuius excerpta apud Th. Godofredum hiſtoricum Regium mihi videre contigit. *Anno, inquit, 1058 VVilielmo Comiti Piſtauieſi, qui & Petrus cognomento Acer, ſucceſſit in Regno Goſfredus.* Hinc patet quam vano nitantur fundamento qui, ex hac vnâ voce *Regali* apud Rodericum parum intellectu, Nauarrorum Principum Regnum cum æuo Froilæ Aſturiarum Regis componere conantur. Quod autem Roderico authorem Chronici Hiſpanienſis, nomine Regis Alfonſi X. editi, adiungit Blanca, cum is ferè vbique non tam Hiſtoricum agat, quàm Roderici interpretem (niſi ſicubi fabulas Carpij & Cidi, atque alia id generis commenta ſcriptis commendat) non puto, explicatô Rodericô, in eo reſellendo mihi laborandum eſſe.

HVIC Blancae argumento, quatuor adiungit veteres tabulas Ioannes Bricius lib. 1. cap. 20. veluti ſubſidarias legiones, quas breui derelictâ diuerſâ acie ad nos transitionem facturas ſpero. Primæ tabulæ ſunt Garſiæ Sanctij Pompelonenſis Regis, cuiusque vxoris Ximenæ, quibus Cœnobio Pinnatenſi, Monafterij Fontis-frigidi

gratiam hi Principes faciunt. Constat, inquit Brizius, his tabulis Monasterium istud à Garfia Eneconis Rege Nauarrorum conditum fuisse, indéque probatur regnasse in Nauarrâ Garfiam Eneconem: quod eilibenter concedimus: sed de tempore, ab eo dissentimus: atque etiam de numero, siquidem in altero Rege eiusdem nominis antiquiori astruendo laborat ille, Authorem veterum Annalium Aragonensium, Garibayum, & alios secutus: eúmque octauo sæculo regnasse & ad annum 802 vitam produxisse existimat: At nos hunc solum, qui Inico Ximenoni, quem vulgò Aristam vocant, in regno successit, quique ab aduersariæ sententiæ authoribus Garfia Eneconis secundus dicitur, agnoscimus: priorem verò commentitium arbitramur: quem pariter frustrâ his tabulis sustentari opinatur Brizius, cum nihil in iis de illius Garfiæ Regis æuo, qui hoc Monasterium condidit, contineatur. Ideoque alias ipse iis adiicit tabulas, à Ximino Episcopo conscriptas, quibus eidem Monasterio quartum Episcopale villarum seu agrorum aliquot largitur: his tabulis deesse numerum anni, subscripsisse autem Fortunium Garfiæ Pompelonensem Regem, atque Azenarium Comitem Aragonensem admonet: Enimverò cum duo, inquit, Comites Azenarij nomine Aragoniæ præfuerint, neutrius ætas cum ætate Fortunij Garfiæ posterioris congruit: (nam alterum huius quoque nominis Regem fingunt, exeunte nono seculo Nauarræ imperantem) itaque priori tribuendas esse has tabulas consequens est, expungendamque in iis vocem Azenarij & pro eâ Galindi vel Ximeni Comitis nomen substituendum. Dupliciter hic peccatur à Brizio: primùm quia id pro certo & concessio sumit, quod in quæstione versatur: ætatem, scilicet, Comitis Azenarij posterioris,

quem vnà cum Sanctio Garfiaz, Rege Nauarræ vel Suprarbis, vt ipse vocat, anno 832 obiisse affirmat, quod tamen nos tam de Comite quàm de Rege falsum esse infra suo loco docebimus: rursus dum, vt eâ se difficultate expediat, quam ipse sibi peperit æram illarum tabularum ad tempus longè antiquius transferendo, quàm ætas Ximeni Episcopi illarum Authoris & Fortunij Garfiaz Pompelonensis Regis, qui iis subscripsit ferre possit, illis vim facere conatur mutato Comitibus nomine & Galindo aut Ximeno in Azenarij locum suffecto: Et sic authoritati veteris monumenti, quod in iis rebus vtramque paginam facere deberet, proprium sensum & suas leues coniecturas antepone non veretur. Succedunt his tabulis aliæ apud Brizium, quibus narratio Regulæ Monasterij Fontis-Frigidi, à Garfia Eneconis Rege, vnà cum Gulgerindo Episcopo Pompelonensi, institutæ comprehenditur, in quibus æquè numerum æræ desiderari ait: nequaquam tamen eas ad Garciam, Eneconis filium spectare, sed ad alium antiquiorem eiusdem nominis Regem, ideò arbitratur, quia illius æuo nullus Episcopus nomine Gulgerindi vel etiam V Vilefindi (ambas enim voces affines inter se esse & pro eâdem sumi posse non abnuit) Ecclesiæ Pompelonensi præfuerit: cuius rei vnicum testem citat Sandouallium in Catalogo Episcoporum Pompelonensium: sed parùm attentè Catalogum illum legisse videtur Brizius, cum hæc scriberet, siquidem eiusdem fol. 11, 14, 16, 18, & 141. V Vilefindi vel Guillefindi Episcopi (vtrouque enim modo id nomen effertur) ad annos 842, & 851. expressam mentionem fieri cuius legenti facile apparebit: Cui cum successorem proximum Ximinum faciat Sandouallius, huiusque Pontificatus mentionem anno 914. (gram voluit dicere)

ordiatur: Ecquid satis indicasse videtur Guillelindum administrationem Pontificij muneris ad hanc vsque æram continuasse? Obiicit deinde nobis Brizius tabulas illas, quæ Cœnobium sancti Martini Cercitensis à Galindone Comite Aragoniæ, approbante Garcia Eneconis Rege, conditum clamant, & æram quidem his adscriptam ad Garciam Eneconis filium, quem secundum vel posteriorem huius nominis nuncupat, pertinere fateatur. *Verdad es que no faltan autores que alargan la fundacion desta casa à los tiempos del secundo Garcia Ynigues hijo de Arista porque la data deste privilegio que alego es de aquella edad.* Negat tamen esse veram, ideò nimirum, quia epocha Galindi Comititis, illi æræ, vt asserit, aliena est: sed id ipsum erat quod argumentis certissimis cõfirmare oportebat, quæ tamen eum prorsus deficiunt: solum enim adducit testimonium Garibaij, Blancæ & aliorum recentiorum eiusdem sectæ scriptorum, quod nobis hic pro Panidis suffragio erit, cum non minus ipsorum, quàm Brizij sententiã oppugnemus. Quod autè Çurita in Indic. Galindi huius ætatem & illius Cœnobij Cercitensis constructionem ab ipso factam in annum Christi 803. contulit, id eum non tam ex suâ, quàm ex anonymi scriptoris Annalium Aragonensium mente fecisse, satis ipse lib. 11. cap. 5. suorum Annalium significat. Superfunt iam examinandæ quartæ tabulæ ab eodem authore cap. XXI. eiusdem libri recitatæ; quibus Galindus Azenarij Comes, Garcîa Enecone Rege, Ecclesiæ sancti Petri Siresiensis fundos aliquot & possessiones piè largitur, rogâtque Sanctium Regem generum suum vt Ecclesiam illam autoritate suâ tueatur: In iis autem hoc primùm obseruare decet, non apponi solum æram, quæ temporibus Garcia Eneconis illius, quem nos inter Aristæ suc-

cessores admittimus, consentanea sit: verum etiam nomina Principum, qui tunc Galliæ atque Galliciæ imperabant, adscripta esse: Ærâ enim 905, Carolo Rege in Galliâ, Alfonso filio Ordonij in Galliâ Comatâ (Galliam hoc nomine intelligit) & Garcîâ Eneconis in Pampilonâ, scriptas esse ibidem proditur. Has nihilominus tabulas, istius Garciae Eneconis ævo subtrahere nititur Brizius, ideò scilicet quia Sanctij Regis meminere: quem, etsi Garfiæ cuiusdam filium fuisse, non ambigit qui, ipso superstitè, paterni Regni partem obtinuerit: istius tamen nostri Garfiæ filio, cui pariter Sanctij nomen fuit, nullatenus conuenire, ex eo probat, quod hunc (quæ sententia est Roderici Toletani & Authoris anonymi Annalium) posthumum fuisse credit & post patrem à Mauris interemptum, ex vtero matris similiter interfectæ exacto auulsum. *Præterea cum ærâ, inquit, 905, quæ anno Christi 867 congruit, Garcias hic noster Regnum inierit, annos natus solum quindecim, fieri non posse, ut illo ipso anno filium habuerit Regem maturum coniugio & cui Aznarij Comitissæ filia uxor esset. Postremò æram illam 905, siue annum Christi 867, Caroli Gallie & Alfonsi Galitiæ Regum ætati conuenire negat.* Concludit itaque ad annum 805 reuocandas esse illas tabulas, emendatâ ærâ, ita ut vnus centenarij nota abiiciatur: æræ autem nomen non hic pro ærâ Hispanicâ, ut fieri assolet, sed pro anno Christi sumatur, deleanturque illæ voces *Ordonij filio* quæ inibi Alfonso Galitiæ Regi tribuuntur. Mirari licet tot inerudita atque absurda huic Scriptori in vnico contextu excidere potuisse. Nam (ut illud præteream quod initio capituli Çuritam imprudenter refellit, ea quæ hic de aliis quibusdam tabulis differuit, tanquam de istis dicta accipiens) in eo præcipuè ferendus non est, quod ut verba &

feriem veteris monumenti incorrupti & nullius vitij suspecti immutare & corrumpere sibi liceat, illa assumit, quæ non solum certa & indubitata non sunt, sed etiam iam pridem fuerunt ab eruditis viris refutata: Huius enim generis sunt ea, quæ de ortu posthumo Sanctij Garciae & de tenerâ ætate Garciae Eneconis regnum ineuntis, effutiit. Ad illa quod attinet, consulendus est Garibayus lib. 22. cap. 6. Compendij Historici, cuius sententiam nos pluribus infra confirmabimus, cum de Sanctij Garciae Regno agemus: de ætate verò Garciae Eneconis, nihilo secius falli hunc scriptorem argumento est vetustum diploma Eneconis Regis, apud Sandouallium in Catal. Episc. Pompel. fol. 13, quo declaratur iam anno Christi 839 Garciam, Eneconis filium, parenti fundos & saltus quosdam Ignatio Lanço, vni ex proceribus Regni, donationis titulo largienti adfuisse & assensum præbuisse: aliud item diploma ipsius Garciae, filij Eneconis, extat apud Garib. lib. 22. cap. 3. quo constat hunc Principem anno 876. de consilio Fortunij filij sui Legerense Cœnobium adiisse, ibique ea quæ illo diplomate continentur eo præsentente peregisse. Quod autem ætates Caroli Gallie & Alfonsi Galitiæ Regum, ab anno 867 disiunctas esse arbitratur Brizius, nimium se in eo *αὐτοβόητον* exhibet, cum nihil notius sit, quam eo ipso anno Carolum Caluum in Galliâ, Alfonsum verò 3. Ordonij primi filium in Galitiâ rerum potitos fuisse. Certè hæc duo postrema monumenta, nec non tria illa aut quatuor diplomata Garciae Scimenonis & Galindonis Comitis erâ 894 & 896 emissa, quæ cap. 26. & 30. lib. 1. sui operis intexuit Brizius, magni esse momenti poterant huic authori, ad inuestigandam veram epocham Galindonis Comitis Aragonensium, ab omnibus Hi-

Historicis hæc tenus ignoratam: sed quid facias homini adeò in suâ sententiâ obfirmato & præiudicatis opinionibus irretito, vt veritatem non modo non quærat delitescentem, sed vltro etiam respuat oblatam?

BINÆ iam se nobis offerunt bullæ Pontificiæ Garfiæ Ximeno, vt ferunt, Regi inscriptæ: altera à Gregorio 2. anno 717: altera verò à Zachariâ anno 745. Illam obscurus Cœnobita, in Tabulariis Pali aut Nauarrésij, Principatus Bearnensis, à se, vt iactat, repertam Authori Historiæ Apologeticæ Nauarræ Regni, quæ anno 1628 Pompelonæ prodiit, incauto tradidit edendam: Huius verò solum lemma ac inscriptionem exhibuit Andræas Fauynus Parisiensis Curixæ patronus, in *Historiâ Nauarræâ*, & in alio libro, cui titulus *Theatrum honoris & militiæ*, à se Gallicâ linguâ editis, dissimulatis tamen forulis, vbi bulla ipsa quæri posset. Ambæ certè pro putidis otiosorum hominum commentis haberi debent: & priorem quidem, falsam & merum figmentum esse, nefas sit dubitare; vetat hoc ipsa orationis series, aliena prorsus ab illius æui stylo & paralogismis atque anacronismis scatens: Cuius generis illa sunt, quod Celtiberos cum Nauarris confundit, Mauros & Sarracenos Lybios vocat, & Ouetanæ vrbi ad annum Christi 717 (quo vix dum condita erat) Episcopum tribuit, quem tamen Rege Froilâ, qui anno 757 regnare cœpit, primum obtinuisse, translata eò Lucensi sede, author est Sebastianus: vetat insuper affectata illa Cardinalium subscriptio, sæculo illo planè insolens: Prohibent deniquè, ipsa Pali & Nauarrensis cartophylacia: in quibus ipse, qui iis excutiendis antiquitatis noscendæ gratiâ, multum temporis atque laboris impendi, nihil prorsus tale, nihil quod ad ætatem Gregorij 2. Pontificis maximi accedat, exta-

reaffirmare possum : imo nec extitisse iam à centum annis euincit authoritas libri , qui Indicis aut Inuentarij nomine, anno 1530, iussu Henrici Lebretij illius regionis Principis, operâ verò Petri Biaxij, eiusdem Consiliarij conscriptus, omnium quæ ibi asseruantur monumentorum titulos & summam, additis anno & die, quibus vnumquodque confectum est, complectitur. Ad posteriorem verò bullam quod attinet, cum nondum lucem viderit, sed adhuc latebris se tueatur, non video quæ eius esse possit authoritas : illam interea non parùm suspectam facit vel ipsa inscriptio à Fauyno edita, quæ vix sibi constat, aliis enim verbis ab eo recitatur in *Historiâ Nauarraâ*, aliis in *Theatro honoris atque militiae* : quin etiam in eo sibi malè consulit Fauynus, illius bullæ patronus, quod authorem non laudauit, nec locum, vnde eam accepit, indicauit : quasi parùm interesset, in re adeò vetustâ atque reconditâ, antiquitatique illustrandæ opportunâ, testes adhibere, aut illius loci, vbi bullæ copia haberi posset, lectorem commonefacere.

De titulo Suprarbiensis Regis, quem nonnulli Scriptorum primis Nauarra Regibus tribuunt, deque fabulosis quibusdam, ab iisdem illorum Regum Historiæ inspersis.

C A P V T X.

NON leuiter illis omnibus incommodis, quæ priorem sententiam sequuntur, sibi defunctus videtur Blanca, cum primos illos Reges, qui in controuersiâ versantur, non ram Pompelonensibus & Nauarris, quàm Suprarbiensibus præfuisse edixit. Suprarbiense autem Regnum in Aragoniâ collocat, eiusque caput ac Metropolitim

tropolim Aynsam facit. Sed cum subinde Garfiam Ximenum cum copiis in Nauarram penetrasse, & quasdam arces in Cantabriâ armis occupasse narret; Garfiam verò Eneconis, illius filium, Pompelonem ipsam expugnasse: At Sanctio nepoti vniuersam Nauarrâ prouinciâ, in ipso Regni initio, id est sub annum Christi 815, paruiffe; omnia illa argumenta, quæ paulò ante adduximus, vt Nauarros ac Pompelonenses Reges, interuallo illo temporis à nobis principio superioris capitis definito arceremus, aduersus commentitios hos Principes Suprabieneses æquè pugnant. Eisdem tamen præfractè tuentur Blanca & Brizius Martinez, próque illorum statu veluti pro singulari gentis suæ gloriâ, summis ingenij viribus certant: maximi id esse momenti arbitrati ad Aragonici Regni antiquitatem, pro dignitate ipsius longius producendam, ita vt etiam Nauarrici initiis anteferatur: sed quo authore id faciunt? nullo certè idoneo aut parentum nostrorum memoriâ antiquiori. Stephanus Garib. lib. 1. cap. 6. & lib. 21. cap. 7. Compendij Histor. & Sandouall. in catalog. Episcop. Pompelon. titulo, *De Garcîâ Rege cognomento Tremulo*, fidem faciunt, in nullis Nauarræ Regum monumentis aut tabulis (quæ quidem ante Sanctium Maiorem conscriptæ sint) Suprabienensis Regis titulum iis adscriptum reperi. Fatetur etiam Hieron. Blanca, apud veterem authorem historiæ Aragonum, primos illos Reges Pompelonenses semper dici, nunquam Suprabieneses: id ipsum testatum reliquit Brizius Martinez de veteribus monumentis Ecclesiæ Pinnatensis. Blanca titulo, de variis de Suprab. Reg. init. sententiis. *Neque, inquit, huic meæ opinioni obsistere videtur, quod priscos hosce Reges in Pinnatensi historiâ pluribusque aliis monumentis Reges in Pompi-*

lonâ vocatos inueniamus, nulla prorsus Suprarbiensis tituli factâ mentione. Brizius Martinez lib. 1. cap. 6. Bien es verdad que en muchos actos de los primeros Reyes, que lo fueron iuntamente de Sobrarue y Pamplona, se halla, que tan solamente se intitulan Reyes de Pamplona, sin hazer mencion alguna de Sobrarue. Hieron. Çurita ad annum 758 testimonium Authoris Annalium veterum Aragonensium referens. Hic verò, inquit, prodit Garciam Simenium cum uxore Iunicâ primùm ex quo Mauri Hispaniâ potiti sunt, in Vasconum regione Regnum constituisse, quod Nauarra posteri vocarunt. Postremò quicūque hæctenus de rebus Nauarricis scripsere, primos illos Reges Pompelonenses aut Nauarros nuncupant, non autem Suprarbienses. Horum numero censentur Sampirus Astoricensis, Rodericus Toletanus, Garcias Euguius Baionensis, Rodericus Sanctius Palentinus, Alfonsus à Carthagena Burgensis, Episcopi, Carolus Princeps Nauarræ R. Volaterranus, Franciscus Tarapha Canonicus Barcinonensis, & alij pleriq;. Videamus igitur quibus freti rationibus hi duo authores sibi cum tota antiquitate certamen in hoc argumento proposuerint. Hieron. Çurita ad annum 814 (infit Blanca) Suprarbium id temporis Regni nomen sortitum fuisse ait: idemque in Annalibus refert antiquum quoddam priuilegium extare Ecclesiæ sancti Petri Siresiësis, in quo Sanctij Garçie Regis & cuiusdam Aragonensis Comitis fiat mentio nomine Comitis præpostero ordine Regio nomini anteposito. Nescio quid cogitaret Blanca, cum hæc scriberet; nec video quemadmodum ex iis effici voluerit, Garciam Simenium & quatuor qui illi successere Reges Suprarbio sedem Regni habuisse, indéque Suprarbienses non Pompelonenses nuncupatos, quod erat in quæstione positum: At ipse facilè euincam, vel teste Blancâ, di-

ploma illud seu priuilegium, vt ille vocat, à Çuritâ laudatum, nihil ad hanc controuersiam pertinere, illud ipsum est enim quod Blanca in id caput Cõmentariorum suorum, cui *Sanctius II. Abarca & Galindus Aragonum Rex* 3. titulum fecit, referri curauit in hunc modum. *In nomine Domini nostri Iesu Christi & pax omnium sanctorum ubi sunt virtutes recondite in hunc locum qui appellatur Sirefa, g'oriosique ac beatissimi Petri Domini Apostoli & fratris eius beati Andreæ Apostoli & Domini Stephani leuitæ & Domini Michaëlis Archangeli atque sancti Saluatoris, vel aliorum plurimorum Sanctorum quorũ sunt ibi reliquie condite; vt præbere dignetur auxilium Dominus noster Iesus Christus illis intercedentibus & placeamus Christo. Amen. Ego Endregoto Galindonis & proles eius Sanctio Garseanes Rex & uxor eius Vrraca Ferdinandi. Sub gratiâ Dei grato animo & propria voluntate conuenit nobis pro redemptione animæ nostræ & ideo in loco Sanctorum offerimus villam, quæ dicitur Exauierre Martes post obitum nostrum cum omnibus omnino, domos, hortos, vineis vel omni herencia, molinos, pratos, vel omnia quæ nobis pertinent, in loco illo cum suis terminis de Aragon assuso &c. Facta carta confirmationis sub die tertia Kal. Iulias. æra MIX. regnante Sanctio Garseanis & Vrraca regina in Aragon & Pampilonâ & Degio Episcopo in Aragon, Blasio Episcopo in Pampilonâ: & Bernardo Episcopo in Naierâ. Ego Sanctio Garseanis, qui hanc chartam fieri iussi manu mea roboravi & signa. Ego Endregoto Galindonis manu mea roboravi. Ego Vrraca Ferdinandi manu mea roboravi. Pergit Blanca, aitque, In priuilegiis Roncalensis Vallis habitibus concessis, quorum Carolus Princeps meminit, & Garibayus eorum exempla se asseruare dicit, Garsiæ Regis ac Fortunij eius filij, infantis Suprarbiensis nominati, expres-*

sam fieri mentionem. Nusquam hoc dictum est vel à Carolo Principe vel à Garibayo: quod etiam falsum esse propriis ipsius priuilegij literis ostendere paratus sum, quæ in Archetypo Roncalensium his verbis sunt consignatæ.

CARLOS por la gracia de Dios Rey de Nauarra Duque de Nemox à todos quantos las presentes lettras veran & oyran Salud. Como à los Principes qui tienen de Dios en la tierra cargo de administrar iustitia pertenezca render su merito o demerito à cada uno & assi como por iustitia son tenidos punir & castigar los criminosos y delinquentes, sean tenidos de exalçar & render Señalada gracia, don y remuneracion à los virtuosos que siempre acostumbraron à se emplear en obras meritorias y virtuosas, tocantes al seruicio de Dios è acrecentamiento de la fee Catolica & sea assi que nos ayamos visto, è fecho leer en nostra presentia dos priuilegios otorgados y dados à los pueblos habitantes y moradores en nostros lugares de nostra tierra de Val de Roncal que estonce eran adelant à perpetuo: es assauer el primero de Don Sancho Garcia Rey de Pamplona, Alaua è de las montañas el qual fue dado en la ciudad de Pamplona en el mes de henero de la era de ochientes è xixanta años: el segundo priuilegio fue otorgado y dado à los dichos Roncalenses por Don Sancho Garcia Rey de Pamplona de Aragon y de Sobrarbe de Ribagorça de Nagera, de Castilla y de Alaua el qual fue dado en Sobrarbe, en la era de mil cinquenta y tres annos: otrosi ayamos visto dos confirmaciones de los dichos priuilegios, la una otorgada y fecha por el Rey Remiro Rey de Pamplona, de Aragon, de Sobrarbe è de Ribagorça, laqual fue dada en la era de mil ciento y ueynte y siete años, è la otra confirmacion fecha por el Rey Don Garcia de Nauarra, laqual fue dada en Pamplona, en el mes de Mayo en la era de mil çient ochienta y

*en años : Et segunt parece mas largament por los dichos pri-
 uilegios , y aquellos à los dichos pueblos de la dicha Val de
 Roncal ouiesse sido otorgados, por razon que ellos se acertaron
 y fueron en Compañia del dicho Rey Don Sancho Garcia &
 obieron la delantera en una batalla que el huuo en un lugar
 clamado Ocharan contra los infieles Moros enemigos de la
 fee Catolica en laqual batalla por la gracia de Dios , el dicho
 Rey Don Sancho Garcia ouiesse seido vencedor : è assi bien
 por razon que los dichos pueblos de la dicha valle de Roncal
 en el tiempo del Rey Don Fortuni Garcia padre del dicho
 Don Sancho Garcia Rey en el lugar clamado, Oloast, obieron
 vencido y muerto à un Rey Moro de Cordoa clamado
 Abderamen & venoieron las gentes de su huest perseguiendo
 & enançan dolos ata el lugar clamado Guissa: el qual dicho
 Rey Abderamen auia fecho muchos males y daños à los Chri-
 stianos , è hauia muerto al Rey Orduño de las Asturias que
 era Christiano & hauia passados los montes de Roncesuayl-
 les, ata la ciudad de Tholosa destruyendo la fee Catolica è por
 causa y raçon de los dichos seruiicios sobredichos è por vigor de
 los dichos priuilegios los ombres y mugeres habitantes è mora-
 dores en los lugares de la dicha valle de Roncal qui estonces
 eran & seran adelante è los successores è decendientes dellos
 à perpetuo obiesse seido por las dichas raçones Infançones, in-
 genuos è quitos de toda seruitud Real y Imperial, è toda lezra
 peaje barraje, en todo el Reyno de Nauarra , segun todas las
 cosas sobredichas por los dichos priuilegios mas largamente
 pueden parecer. Facemos saber que nos considerando las co-
 sas sobredichas que son muy antigas y autenticas : otrofi con-
 siderando que en memoria de ombres pueden alçancar tanto
 tiempo de los otros Reyes de Nauarra, donde nos dessendemos
 como en el nuestro los dichos de la valle de Roncal siempre
 con gran effuerço è amorosidad , como gentes que an amado el*

bien è el seruicio de los Reyes è del Reyno exponiendo sus personas en muchos perigos ata la muerte inclusiue, an defendido los limites y derechos de nuestro Regno, que son en la frontera aumentando siempre aquellos sin diminucion en res è se son mostrados continuadamente como buenos y leales subditos è naturales seruidores prestos, voluntarios è aficionados à seruicio nuestro è de todo nuestro Regno, entendiendo que sea iusto è rezonable que los dichos seruicios tan antiguos y señalados y notables les deuã tener y ser fructuosos de favorable remuneracion, mouidos por las cosas y razones sobredichas è otras muchas &c. Losquales dichos priuilegios antiguos quanto à los cassos sobredichos especificados è declarados en ellos nos de nostra autoridad Real è cierta ciencia aprouamos, loamos è ratificamos &c. Otrosi por raçon de los dichos priuilegios antiguos los dichos de val de Roncal son aforados à los fueros de laqua y Sobrearbe, è por la diuersidad è diferencia que es entre los dichos dos fueros, podria ser gran confusion è variedad entre ellos, en quanto algunos de ellos se querrian ayudar del uno y los otras del otro: Por esto nos queriendo tirar dentre ellos toda manera de discordia y debat, de nostra autoridad Real y cierta ciencia hauemos querido y ordenado, queremos & hordenamos por las presentes que los dichos ombres y mugeres, vezinos habitantes y moradores de los dichos lugares de nostra val de Roncal, è los descendientes y successores dellos, qui à presente son y por tiempo seran à perpetuo sean aforados al fuero general de nuestro Reyno &c. Dada en la puente de la Reyna primero dia de setiembre laño del nacimiento de nuestro Señor 1412. Por el Rey en su Consejo Simon Nabar. Addit Blanca, tempore Froila I. Asturum Regis, qui Nauarros in potestate habuit, complures eorum se totos Suprarbiensibus Regibus addixisse, testemque huius rei producit Beuterum: sed nihil est quod nos cogat

credere Beutero nupero scriptori in hisce antiquis quæ non ex sermone hominum recenti, sed ex Annalium vetustate eruenda sunt. Idem iudicium de Carolo Principe facere liceret, vnico sæculo Beutero antiquiore, nisi viderem frustra conari Blancam, in suæ opinionis commodum, eum inclinare: quasi vero Enecone Aristâ primo Nauarræ Rege constituto, eo ipso alios Regeseo antiquiores Suprarbiensibus asserere visus sit, & non potius ipsos reiicere. Nouum deinde firmamentum accersit Blanca ab hâc scribendi formula, quam in suis diplomatibus vsurpat: Rex Sanctius Maior *facta charta &c. Regnante me Rege Sanctio in Pampilona, in Suprarbi & Ripacurcia.* Vnde colligit Suprarbium ante Sanctium Maiorem Regni titulum adeptam fuisse, ideóque proprios Reges habuisse. Nihil ineptius hac ratiocinatione: Solemne fuit Sanctio Maiori (quemadmodum & aliis Hispaniæ Regibus) ditionum aut insignium oppidorum, quæ à Mauris pepererat, aut à maioribus parta acceperat, nomina titulis suis affingere: ideóque non se Pampilonæ, Aragoniæ, Suprarbiæ & Ripacurciæ tantum imperare profitetur, sed etiam Alauæ, Naieræ, Castellæ, Asturiæ, ditioni Palliariensi & Gasconiæ, quemadmodum testantur Garibayus, Morales, Yepes, Sandouallius, & ipse etiam Brizius lib. 2. cap. 28: quis tamen sanæ mentis hinc arguat Castellam, Alauam, Najeram, Palliariensem ditionem & Gasconiam olim regna fuisse & vnumquamque earum proprios Reges coluisse? Plus firmamenti aduersariis esse videtur in Iure Nauarrico (forum vocant) quod Suprarbiense inscribitur. Nam vnde hoc, inquit, nisi ab ipsius conditoribus Regibus Suprarbiensibus? sed nec in hoc quoque cum iis consentio: cum exploratè norim ius illud Nauarricum, à

Suprarbiensi iure ita differre, vt totum à parte: fuisse que-
 tã ex Suprarbiensi illo, quàm ex aliis iuribus singularibus
 variorum Regni oppidorum atque pagorum conflatum
 & iuris seu fori generalis nomine donatum: quod opus
 Theobaldo I. Rege tentatum atque inchoatum, tan-
 dem Philippo Ebroicensi & Ioannâ Nauarrâ eius con-
 iuge regnantibus, perfectum atque absolutum fuisse in-
 telligere licet, tum ex Pompelonensi librario tabula-
 rum ipsius Theobaldi (Cartularium vulgò vocant) tum
 ex nouella constitutione Philippi & Ioannæ, anno 1330
 cum hoc titulo *Ameioramiento de fuero*, id est, supple-
 mentum seu emendatio veteris iuris, editâ: è quibus hæc
 capita excerpti. *Se pan todos aquellos que son & los qui son
 à venir que nos Don Tibalt por la gracia de Dios Rey de Na-
 uarra, de Campaña & de Bria Conde Palacin, faciemos tal
 auiniença con los caueros è los Infançones iurados de Navar-
 ra que nos de nuestra parte por nos è eylllos de la suya por si em-
 biemos nuestros mandaderos à la Cort de Roma &c. Et nos
 assi como los prometemos & iuramos al dia que fuemos alçado
 por Rey de Nauarra, que lis tornamos sus fueros. Agora &
 todo prometemos lis otrosi que ielos tengamos fermament siem-
 pre & porque sabuda cosa sia entre nos & eillos de los fueros
 suyos quales an & deuen auer con nosco & nos con eillos que
 sean eslitos diez Ricos ombres & veint Caualleros diez om-
 bres de ordens & nos & el Obispo de Pamplona de suso con
 nuestro Consejo POR METTER EN ESCRITO AQVEL-
 LOS FVEROS, que son & deuen ser entre nos & eillos amel-
 lorandolos de la una parte & de la otra como nos con el Obispo
 & aquestos esleitos vieremos por bien todo esto es feito de la
 una part & de la otra à buena fe sen mal engaynno. Actum
 Stella mense Januarij in festo Conuersionis sancti Pauli Anno
 Domini 1237. Ex supplemento fori Philippi & Ioannæ.*

Entendido

Entendido que en el Regno de Nauarra ay muchos fueros & diuersos & contrarios los vnos de los otros donde se seguecen muchos males daynнос à los del Regno nos querendo proueer à los del nuestro Regno de remedio conuenible mandamos que segun las tres condiciones de gentes que son en nuestro Regno es assaber Fidalgos Ruanos, & labradores sean tales fueros ordenados el vno sea clamado de los Fidalgos è el otro de los Ruanos e el otro de los labradores & quo todos los otros fueros del Regno de Nauarra sean reduetos à estos saluando à cada vno de sus franquezas & libertades.

IVRA autem singularia, vnde generale illud manuit, quæ partim Propria, partim Tralatitia erant, hæc ferè apud Nauarros extitisse obseruauit in variis Tabularij Regij Pompelonensis monumentis. Propria erant Sangossienne, Stellanum, Vicariense, Vianense, Sanguinentiense, Gardiense, Amescuanum, Caparrofiense & Artaxonense. Tralatitia verò Iaccense, quod Alfonso Rex nouæ Pompelonensi Colonie, quam Burgum sancti Saturnini dicunt, anno 1129, Carolus verò II. Lerinensibus anno 1365 tribuit: quo etiam utebatur pars Roncalensis pagi: Calagurritanum, quod Funesij Marcillæ & Penaleñi incolis ærà 1148 mense Iulio; Suprarbienne quod Tutelensibus, Cerueranis & Gallipinsensibus ærà 1155; Cornacense quod Aracelisæ ærà 1163, & Darocense quod Pennensibus & Casedanis idem Alfonso: Methymnacelimenense denique, quod Carcastellensibus Rex Sanctius concessere. Falluntur itaque qui Suprarbiense ius, quod Tutelanorū, Gallipinsensium & Vicanorum aliquot Roncaliæ vallis singulare erat, cum iure communi seu generali Nauarrico confundunt. Erroris causam præbuit præfatio huic affixa (in quâ solâ Suprarbij nomen, nec alibi vsquam in toto libro occur-

rit) quæ cum proximis aliquot capitibus è Suprarbiensi foro decerpta & huc translata est: Cætera tamen non parum inter se discrepare probabit, quisquis vtrumque ius inter se diligenter contulerit.

NOVVM argumentorum supplementum scribit Ioannes Brizius lib. 1. cap. 6 & 7 Historiæ Pinnatensis, & primò Monachum illum Anonymum Aragoniæ Annalium conditorem in nos concitat: cuius authoritatem inuiolatam esse putat, quam tamen nos cum Çurita leuem & inuolidam iudicamus: quamquam vereor, ne non bonâ fide in hoc quoque nobiscum agat Brizius: si quidem supra, testimonium dicente Blancâ, probauimus Reges illos de quibus disputatio isthæc instituta est, ab hoc Monacho non Suprarbienses, sed Pompelonenses dictos fuisse: quod etiam ex his Çuritiæ verbis lib. 1. Annalium cap. 5 confirmare possumus. *Entonces segun este Author (loquitur de illo Monacho Annalium scriptore) Reynaua en Nauarra el Rey Garcia Ximenes y la Reyna D. Enenga su muger anno 758 y tenian por señor en aquella region (Aragoniam intellige, de qua ante sermonem instituerat) al Conde Aznar, y era Rey en huesca Abderamen, y ninguna otra particularidad escriue cerca de los principios, salvo que à Garci Ximenez succedio en el Reyno de Pamplona Garci Ynigo su hijo y a este Fortunio Garcia. Sed & in hoc facto nobis aurem præbet & licere antestari annuit, contrariæ opinionis doctor & caput Gaubertus Fabricius, cuius verba in vitâ Garciae Ximenij sic sonant. *No miraron aquestos (illos designat qui Garciae Ximenio Nauarræ Regis titulum adscribunt) ni las Coronicas de san Iuan de la Peña, ni la del Cauallero Tomique, ni de otros mas ciertos y finos Coronistas que ponen que no se llamo aqueste Rey de Nauarra mas su fijo don Garcia Ynigo que gano à Pomplona. MOX insignia scuti Aragoniæ, Re-**

gni, argumentatur Brizius, in priori parte crucem super arbore depictam præferre, quod esse insigne, ait, Regni Suprarbiensis. At hoc non minus habet dubitationis & obscuritatis, quam illud ipsum cui probando adducitur: Quis enim hîc testimonium dicit pro Brizio? nemo sane; aut si quisquam, vnus is est Antonius Yepes, istius sæculi scriptor, qui nihilominus Brizio adeò non fauet, vt insigne illud Crucis atque arboris non Suprarbij, sed Nauarræ Regibus tribuat. Marineum deinde Siculum in partes trahit, licet is nunquam huic factioni nomen dederit: Sanctium enim Garciae Regem primum omnium Mauros Suprarbiò & Ripacurciâ depulisse significat: *At*, inquit Brizius, *titulus seu inscriptio capitis quod de Garcia Ximeno agitur, apud Marineum, Suprarborum Regis titulum ipsi assignit.* Sit hoc ita; in editione aliquâ operum Marinei, Suprarborum vocem titulo illi additam esse: à pluribus tamen ipsam abesse negari haud potest, maximè ab eâ quæ Complutianno 1533 ex Typographiâ Michaëlis Eguixæ prodiit: Item ab aliâ quæ Hispanicâ linguâ anno 1539, apud Ioannem Brocarium, excusa est: postremò ab editione Francofurtiensi anni 1603. quam procurauit Andræas Schotus, in quibus omnibus, inscriptio illius capitis sic conflata est, vt Garciae Ximeno Ducis primi Christianorum duntaxat, nullatenus verò Suprarborum Regis titulus assignetur. Sed vt ab ipso Marineo vox ista Suprarborum manauerit (quod minimè credimus) non adeò opinionibus huius recentioris Scriptoris, qui anno 1509 hæc commentabatur, obnoxij sumus, vt eas omnes pro veritate amplecti cogamur, præsertim cum de rebus antiquis quaeritur, nisi consignatis tabulis aut vetustorum Authorum testimoniis nec vi geat. *Sed Octouiri seu Procuratores Re-*

gni Aragonici (vulgò Deputati) inquit Brizius, Ferdinando Regi huius nominis ultimo fidem faciunt epistolâ Marinei libro præfixâ hunc Authorem genealogiam Regum Aragoniæ eo libro traditam à se accepisse fuisseque erutam è Tabulario eiusdem Regni. Fateor hoc ita esse, sed quo tempore in Tabularium illud coniecta fuerit genealogia illa, non debuit filere Brizius, quando ex eadem epistolâ liquet tempore Ioannis Regis huius Ferdinandi parentis, qui ad annum 1479 vitam produxit, id factum: sic enim alloquuntur Ferdinandum Octouiri illi. Cum itaque stirpem & genealogiam regiam longo successionis ordine usque ad Serenissimi Regis Ioannis patris tui tempora descriptam & in modum cuiusdam arboris depictam in huius Regni archiuo publicâ patrum cura custoditam reperissemus: eam elegantiori stilo per Lucium Marineum Siculum virum eloquentissimum publicâ quoque impensâ in Historiam redigi ut in lucem edi posset Illustrissimi Domini Alfonsi de Aragonia Cæsaraugustani & Montis-regalis Archiepiscopi locum tenentis Generalis filij tui consilio & auctoritate piè & officiosè procurauimus.

RELIQVÆ rationes Brizij, si quæ extant in eius scriptis, cum vanæ & nugatoriæ sint, vanum & nugatorium esset iis diluendis immorari. Vnam tamen exceperim traditionem veterem, quam ille vocat, famam scilicet vulgi & quoddam multitudinis testimonium ex auditione acceptum: Hoc, cum velut caput & columen sit aduersariorum doctrinæ, non in præsentis solum disputatione, sed & in aliis plerisque quæ tam ab ipso Brizio quàm à Blancâ, & nonnullis aliis recentioribus magnificè circa exordia Regni sunt enarrata, acuratiorem efflagitat explicationem. Censet, Brizius, piaculi instar esse communi hominum opinioni, quæ per plurimorum sæculorum consensum radices egit altissimas, ad-

versari, nos contra in hoc scribendi genere ipsi aut parum, aut nihil tribuendum esse arbitramur. INFIDA EST ENIM VERITATIS RERVM GESTARVM CVSTOS ET CONSERVATRIX VVLGI FAMA, QVÆ PLERVMQVE VANA A VANIS ET IGNARIS ACCEPTA AVTHORIBVS PRO CERTIS ARRIPIT, SYNCERA PRO LIBIDINE SINGVLORVM AVGENDO ATQVE IMVTANDO CORRVPIT ET IN OMNIBVS FERÈ PLVS AVRIVM VOLVPTATI STVDET, QVAM VERITATI. Appositè ad hanc rem Dio Prusæus oratione 2. *Perpauci, inquit, res norunt exactè, sed rumore duntaxat audiunt, atque hoc qui eo seculo vixerunt, posteriores verò & tertij planè sunt ignari, & si quis quid dicat amplectuntur facile &c. Cum enim primus aliquis anticipauerit (ut solet fieri) iam videtur absurdum non credere.* Lucianus lib. 1. historix veræ. *Crestias fabulosa de Indis scripsit, item Iambulus de iis quæ in mari magno sunt, multi præterea hos imitati errores suos ac peregrinationes ac immensa belluarum corpora & feritates hominum & inusitados mores enarrarunt. Huius verò scurrilitatis artifex & inuentor extitit Homericus ille Ulysses &c.* Præcipuè autem in originibus seu rebus antiquis Regnorum ac Rerumpublicarum recensendis huic mentiendi affectui indulgisse Scriptores notum est ac peruulgatum. Lucianus in Philopseude. *At Urbes iam gentesque totas unâ voce ac publicitùs mentiri, an non hoc ridiculum? Veluti cum Cretenses Sepulchrum Iouis ostendere non pudet: Atheniensès Erichthonium editum è terrâ ferunt, primosque illos homines in Attica olerum more ex terra emerfisse: Hi autem multò verecundiores quam Thebani, qui ex serpentis dentibus fatiuos quosdam progerminasse narrant: quod si quis hæc, cum sint ridicula, vera esse non credat, sed ea prudenter exami-*

nans &c. impius nimirum hic atque insanus videatur eis, quippe qui tam manifesta veritate non credat: usque adeò obtinet mendacium. Certè in hac parte adeò Græcorum vitium Aragonensibus illis Scriptoribus non displicuit, vt ipsos sibi imitandos proposuisse videantur, Dum incredibilium relatu commendationem parant, vt de illis profert Seneca, & lectorem aliud acturum si per quotidiana duceretur miraculo excitant, quique approbare opus suum & fieri populare non putant, nisi illud mendacio asperferint. Ad hanc classem reuocari debent illa quæ supra fidem de rebus gestis Garcix Ximenij deque Regno per eum breui tempore à finibus Suprarbij & Ripacurciæ in medium vsque Nauarræ atque Cantabriæ, cum tenuissimis copiis dilatato, vigentibus licet in eo tractu Sarracenorum armis: quæ insuper de singulis crucibus tam ab eodem Garcix quàm ab Enecone Aristâ in aëre inter præliandum visis, primi quod sciam, Gaubertus Fabricius & alij quidam Authores inediti cõsortes Gauberti temporum, sibi per insomnium visa, vel ob otiosis excogitata, veluti oracula de tripode effudere. Illa item quæ Rodericus Toletanus Antistes, grauis alioquin author, de posthumo ortu Sanctij Garcix Regis, Eneconis nepotis, è vulnere matris à Mauris in acie interemptæ erumpentis atque auulsi, solâ famâ & auditione, vt verisimile est, accepta libris suis inferfit: quæ deinde maiore narrationis apparatu ab Authore Anonymo in Annalibus Aragonensibus fuere exposita. His autem effectum est, vt à celeberrimis nostri sæculi Scriptoribus, vniuersa ferè quæ de origine & initiis Regni à nostris commemorantur, tamquam dubia & suspecta contemnantur, quò nobis impensius laborandum est, vt adhibito diligenti examine & vnaquaque re ad veritatis trutinam expensâ, mēsa-

riorum modò singula explorantes, quemadmodum præscribit Lucianus dialogo de historiâ scribendâ, spuria à legitimis, dubia à certis separemus: nec quidquam pro explorato ponamus, quod non sit autoritate alicuius veteris monumenti aut probati Scriptoris firmum: Circa ea autem quæ coniecturis continentur & sunt opinabilia, iis accedamus quæ ad veritatis similitudinem videntur esse propensiora. Adeò enim illis nugis & fabulis patroni & vindices hoc nostro æuo non defuere, ut haud puduerit Blancam, dum ad eas exponendas accingitur, in *Comment. Rer. Aragon. cap. de Suprarbiensis Regni initiis*, antiquorum monumentorum autoritatem illis prætexere, & huiusmodi vsurum se argumentis polliceri, quæ perspicuâ nitantur illorum veritate, quorum tamen nec vestigium, nec simulachrum vllum, in totâ illâ de Suprarbiensibus Regibus ipsius lucubratione videas. Enimuero dum istius effrenatæ mentiendi libidinis causas quæro, hanc primùm reperio quæ à Iosepho *lib. 1. aduersus Appionem Grammaticum*, de Scriptoribus Græcis iudicium ferente, expressa est. *Eò quod, inquit, ab initio non fuerit studium apud Græcos publicas de iis quæ semper aguntur proferre conscriptiones, hoc etenim præcipuè & errorem & potestatem mentiendi posteris, vetus aliquid volentibus scribere, concessit.* Non secus apud Nauarros atque Aragonenses publicarum conscriptionum inopia, quibusdam superioris sæculi Scriptoribus, quiduis de primis Regni originibus comminiscendi licentiam fecit. Accessit deinde, velut fermentum quoddam, alia causa posita in inscitâ & vanitate eorundem scriptorum, qui dum famam & existimationem, quam è verâ eruditione consequi nequeunt, ambitiosè affectant, ex huiusmodi commentis ad miraculi speciem confictis,

aucupari voluerunt. Sed iam ad Brizium redeo. Indignatur ille *antiquitatem Regni Suprarbiensis nongentorum*, vt iudicat, *annorū vetustate robustam, & tot authorum qui variis sæculis scripsere, consensu firmatam, à Garibayo in contentione poni*; Sed indignari potius liceat nobis Brizium tantum sibi in hac materiâ permittere, vt dissentanea & falsa assumat, quò nouitium istud figmentum factum rectum conseruet. Nam cuiam vnquam, ne fando quidem, quidquam de ficto & adumbrato isto Regno auditum est ante decimum quintum sæculum? *Admittunt illud, inquit, Tomichius & Aclotus Catalani scriptores, Beuterus Valentinus, nec non Gaubertus Fabricius Ferdinandi & Ysabella Castellæ atque Aragoniæ Principum Historicus, qui etiam auctoribus aut testibus vitur xij Historicis diuersis, unoque imprimis vetustissimo nondum edito quem in Tabulario Regio Barcinonensi se euoluisse affirmat. Ad Aclotum vel Elclotum Catalanarum rerum scriptorem quod attinet, fallor ni eius ope se planè destitutum sentiat Brizius; cum in toto illius opere, quo res potissimum à Iacobo Rege Aragonum huius nominis I. & à Petro eius filio vsque ad annum 1285 gestas profequitur, nullum de Suprarbio aut de Suprarbiensibus Regibus verbum faciat. Tomichium scio circiter annum 1400 vixisse, in Historiâ autem suæ gentis scribendâ, non adeo eum syncerè versatum, quin multa fabulosa commenta ipsi intexuerit, didici ex his Çuritæ verbis ad annum 758. Quæ huic loco de Augerio Catalone & magnis illis siue Germanica siue Francorum gentis proceribus in Cataloniâ transcensis, iusto coacto exercitu sacrum bellum gesturis, fabula interseritur, qua ferme res antiqua alia apud vulgus non est insignior, ne incerta vanaeque rei auctor sim, reiici mihi digna visa est: cuius neque priscis in Annalibus, neque testatis rerum*

gestarum

gestarum monumentis nulla vestigia apparent: Ne pro certo traderem, cum ipsius rei de qua agitur, dignitas, tum ipsi vetusti rerum Barcinonensium auctores efficiunt: qui nihil eorum gestum prodidere: propagatamque fabulam ex vanâ quadam Petri Tomichij ostentatione videmus. Vnde iudicium facere liceat, quæ fides huic authori habenda sit, in iis quæ de aliis nationibus scriptis commendavit, ac de Nauarris præsertim procul ab ipsius patriâ remotis, si tamen vera sunt ea, in quæ illum testem excitat Brizius: de quo est cur dubitem; cum à Tomichio Garciae Eneconis secundo, vt ait Brizius, Suprarij Regi: non Suprariensis, sed Nauarræ Regis nomenclaturam additam, pateat ex Gauberti Fabricij verbis à me supra recitatis. *Gaubertus* Regum Aragoniæ historiam Cæsar-Augustæ anno 1599 edidit iusto volumine; sed quod si laudes immodicas & non necessarias detrahas, inquit *Vasæus*, in exiguum redigetur opusculum. Is primus eorum, quos mihi hæctenus videre contigit, historicorum peruulgavit Garciae Simenium captis Aynsâ & Beneuarrio oppidis Suprarij & Ripacurciæ se Regem professum fuisse. Huius autem rei seu ipse eam commentus, seu ab ignobili aliquo scriptore mutuatus sit, cuius nomen indicare pigeret, nullum authorem laudat. Nam quod de XII historicis ab eo in hanc rem citatis ingerit Brizius, ea alio spectare ex ipsius Gauberti verbis actutum patebit. *llamaron los dos Caualleros* (loquitur autem de Aragonensibus ad primi Regis electionem confluentibus) *hermanos, tenidos por todos en reputacion de varones muy sanctos como fasta la coronica real del archio de Barcelona lo afirma y todas quasi las coronicas que vi que son mas de xij y pidieron les por merced que les pluguiesse de rogar &c.* P. Antonius Beuterus Valentinus 2.

parte Chronici Hispaniensis quam anno 1550 prælo emisit, eadem ferè scribit de Garcîa Simenio & de Regibus Suprarbiensibus, quæ Gaubertus, illaudato pariter authore: nisi quod è variis & dissidentibus scriptorum sententijs verisimiliorem ait se elegisse. *Esta election hablan muchos muchas cosas y por ser sin autoridat de escrituras antigas y que los unos son contrarios a los otros auemos puesto aqui lo sustantial, y que haze al proposito Verdadero.*

Summotis huc vsque aduerfariorū argumētis, ne quod deinceps! pertinaciæ in hoc negotio pateat perfugiū, nostra quoque proponēda sunt. Primum pēdet à veteri illo monumento Cœnobij Pinnatensis, apud Blancam, cui *Canonica sancti Petri Tauernæ* titulus est, quod tamen nolim omni ex parte verum præstare: cum in plerisque ab aliquo recentiori interpolatum fuisse mihi non sit ambiguum. In eo autem commemoratur *Bentium Cæsaraugustæ Episcopum ex quo Mauri illi ciuitati imminabant, cum reliquiis sanctorum in montanas se regiones recepisse, ibi se in fidem & præsidium Comitis cuiusdam Armentarij nomine contulisse, eiusque nutu in Ecclesia illa sancti Petri quæ in Ripacurciensi pago edificata est, consedisse: post aliquot annos Belascutum superstiti adhuc Episcopo Bencio ab Abbate illius Ecclesiæ Donato ad Carolum Regem missum fuisse, ut eius opem atque auxilium contra Mauros flagitaret.* Si iam tum Suprarbium Regem habuit Christianum, fortem & potentem, vt sentit Blanca, Garciam Ximenij nimirum, aut Garciam Eneconis eius filium: cum ditio illa Cæsaraugustâ minus distet, quam Ripacurcia: quis credat Bencium, tantâ opportunitate neglectâ, ad Comitis obscuri & inualidi præsidium confugisse; qualis dubio procul fuit is Armentarius cuius ne nomen quoque absque hoc monumento foret ad

nos vnquam peruenisset? Rursus cum Ripacurciensis pagus, vbi illa Ecclesia sita est, finitimus sit Suprarbio; num potius Suprarbiensis Regis auxilium implorasset Donatus Abbas illius Ecclesiæ, quam Caroli qui tot inde terrarum spatiis disiunctus erat? Præterea, cum nusquam, apud vetustos authores, de Suprarbiensibus Regibus quicquam ante Sanctij Maioris tempora legamus: si contra appareat vniuerso illi tractui, qui inter Oscam & montes Pyrenæos interiectus est, quôque Suprarbiensis etiam pagus includitur, aut Sarracenos aut Francos per ea ipsa tempora, ad quæ Suprarbiensium illorum Regum ætatem confert Blanca, dominatos fuisse: cui porrò dubia esse poterit illorum Regum falsitas, quos nobis veluti in scenam immisere Aragonenses illi scriptores? Atqui hoc è probatis authoribus colligitur, Maurum quemdam nomine Bahalucum illius tractus principatum anno 796 habuisse, consecutus verò temporibus, Aureolum Comitem, qui è genere Felicis Petraboricensis Comitum erat, nonnullas arces in eâ regione positas præfidiis occupasse, eidemque ad annum 809 vitâ functo Amorozius Cæsaraugustæ atque Oscæ præfectum successisse, datâ fide Ludouico Regi Aquitaniæ, se cum iis arcibus in eius potestate futurum. Vetus author vitæ & actorum Ludouici Pij Regis Francorum suprâ à nobis citatus, ad annum 796. *Sequenti*, inquit, *porro tempore Tolosam venit Rex* (loquitur de Ludouico Pio Rege tunc Aquitaniæ) *conuentum generalem ibidem habuit, Adefonsi Galleciarum Principis missos, quos pro amicitia firmanda miserat, cum danis suscepit & pacificè remisit, necnon & Bahaluc Sarracenorum Ducis, qui locis montuosis Aquitaniæ proximis principabatur missos pacem petentes & donaferentes suscepit & remisit.* Quæ ne quis

de Catalonia regionibus Aquitaniae adiacentibus intelligat, quae diu ante in Ludouici ac Caroli eius patris ditione erant, sequitur mox apud eundem authorem. *Ordinavit autem illo tempore in finibus Aquitanorum circumquaque firmissimam tutelam, nam ciuitatem Ausonam, Castrum Cardonam, Castam Serram & reliqua oppida olim deserta muniuit, habitari fecit & Burrello Comiti cum congruis auxiliis tuenda commisit.* Author vitae Caroli Magni, quem Monachum Engolismensem fuisse quidam putant, ad annum 809. *Ipsa tempore Aureolus Comes de genere Faelicis Aureoli Petragoricensis Comitum exortus qui in* COMMERCIO HISPANIAE ATQUE GALLIAE TRANS PYRENÆVM CONTRA OSCAM ET CÆSARAVGVSTAM *residebat, defunctus est, & Amoroꝝ praefectus Cæsaraugustæ & Oscæ ministerium eius inuasit & in Castellis illius praesidia disposuit, missaque ad Imperatorem legatione sese cum omnibus quae habebat, in ditionem illius venire velle promisit.* Quod si quis tunc Rex aut Princeps magni nominis, Christianus praesertim, in iis finibus cum summo imperio fuisset: ita ne verò oscitantes aut iniquos fuisse hos Scriptores existimandum est, ut illum silentio praeterire voluerint, cum aliorum nullius alioquin gentis ac nominis Ducum tam Christianorum quam Saracenorum prolixè meminerint? Ad hæc cum ex iisdem Scriptoribus, praecipuè verò ex Eginhardi Annalibus, ex Authore vitae Ludouici Pij, ex Rheginone ac Aymonio perspicuum sit: Ludouicum, ab anno 797 ad annum 809, non semel, Oscam vsque (quò per Suprarbium iter est) infesto exercitu perrexisse: si qui tunc in Suprarbio Reges extitissent, nullè ne in hoc negotio illorum partes fuissent? Et ut nullæ fuerint: num ipsa saltem locorum vicinitas ab vno aut altero horum scriptorum aliquam

de iis mentionem aut verbum expressisset?

HANC insuper de priscais Suprarbiensibus Regibus fabulam egregiè reteggit testimonium Hieronymi Çurite, qui ad annum 814 ex vetustis Annalium monumentis narrat: Mauros è Suprarbio & vicinis locis à Bernardo Comite Ripacurciè eo anno pulsos fuisse. *Bernardus*, inquit, *Comes, Dux, atque Marchio*, ea enim cognomina rerum gestarum dignitate iure merito præfert, Ripacurciæ regione, quæ iugis montium cincta latis & fertilibus agris culta atque referta est, dignus potestate & dominatu habitus Theudam Galindonis Comitissiam ducit. Is, ut ex vetustis Annalium monumentis eruimus, Caroli Magni auorum stirpe ortus, eo genus ducebat; cuius virtute, cum maiorem Suprarbij, Ripacurciæ & trans Nochariam fluum Paliariensis regionis partem Mauri potirentur, montosis & præruptis munitionibus exturbantur & longè latèque eius regionis urbes oppidæque sub imperium ditionemque suam subiunxit. Quod autem Suprarbium Regni nomen eo tempore sortitum fuisse subdit, id eò spectat vt Regni titulo, siue à Mauris, siue deinceps à Francis, quorum auspiciis militabat Bernardus, possessum fuisse intelligamus: non vt inde sequatur propriosibi tunc Reges Christianos viguisse, Fortunium scilicet vel Sanctium, vt argumentatur Blanca capite de variis de Suprarbiensibus Regni initiis, sententiis. Nec video ea, quæ hoc loco de Suprarbij Dynastiâ id temporis à Bernardo Ducis, Comitissiam ac Marchionis titulo occupatâ habentur, quâ ratione conuenire possint cum iis quæ tradidere Gaubertus Fabricius & Petrus Beutherus (quos erroris duces habuit Blanca) nimirum Garciam Ximenum primum Suprarbiensium Regem breui post inuasam urbem Aynsam huius ditionis caput in Ripacurciensem agrum impetum fecisse, expugnatoque

Benavarri primario oppido, Ripacurciensis quoque Regis sibi nomen adsciuisse. Carolus quoque Vianæ Princeps cap. xi. lib. i. Hiftor. Nauarr. Sanctium Maiorem primum inter Reges Nauarros Suprarbiensi dynastiâ positum fuisse significat, illius Comite se suaque vltro ei submitte.

DENIQUE id à consuetudine communis sensus abhorret, nec militaris ratio credi patitur, vt Garcia Ximinius Amescuâ oppido à finibus Nauarræ, quâ Castellam attingit, ortus: à Nauarris & Aragonensibus in confinio vtriusque regionis Rex salutatus, præteritis tot vrbibus propinquis *Sangosâ*, *Ilumberrio*, *Iacca* & aliis, illicò cum paruis copiis in Suprarbiensem agrum irruerit: indè que *Aynsa*, non adeò nobili oppido (vbi Regni sedem statuisse ferunt) tantopere confusus sit, vt de illo, etsi vndique Maurorum arcibus & præfidiis circumsepto securus, in Cantabriam quadridui ad minimum itinere *Aynsâ* distantem, cum non multum maiori exercitu, per infestas hostilibus armis vias expeditionem sumpserit: eius quoque filius Garcias Eneconis *Pompelonenem* ciuitatem, non minori regionis spatio seiunctam, obsidione cingere ausus sit: Vterque verò neglectis in propinquo famosis vrbibus *Oscâ*, *Ilerdâ*, *Barbastro*, & *Iacca*, quæ in confiniis Suprarbij sitæ, rei bene gerendæ occasionem satis amplam offerebant, tam procul à suis finibus incrementa Regni quærere maluerint. Si quis autem ex me sciscitetur, è quo fonte manarit hæc de Regni titulo Scriptorum contentio, proindè que iam refutatum à nobis illud de propriis Suprarbiensium Regibus commentum. Respondebo ex mente potius quàm ex verbis Çurità, ambitionem quorundam Aragonensium scriptorum, qui Regnum suum Nauarrico antiquitatis

laude præponere studuerunt, huius rei causam extitisse : cui etiam hæc alia subiungi posse mihi videtur, primorum, scilicet, Aragoniæ Regum (qui etiam Pompelonenses aut reuera fuerunt, aut dici voluerunt) cum primis Nauarræ Regibus (qui nihilo feciùs Aragonenses vocantur ab illis authoribus) confusio : cum enim proximos illos à Ramiro Aragonenses Reges Sanctium & Petrum primo Suprarbienses Reges (superstitibus nimirum parentibus) dictos fuisse, deinde Aragonenses ac Pompelonenses obseruassent : hanc obseruationem ad antiquissimos illos tum Pompelonensium, tum Aragonensium Reges Garciam Simenium & eius successores produxerunt. Aliam etiam attingit causam Çurita in Annalibus, eam nimirum quæ à vicinitate Suprarbij & Bigorræ (vnde Inicum Aristam prodiisse ferunt) peti posset : Sed cum Suprarbiensis Registitulum non tam Inico Aristæ (quem Nauarræ vniuersæ imperitasse farentur omnes) quàm Garciæ Simenio tribuant scriptores illi Inicique originem procul à Bigorrâ, ab Abarçuça scilicet Septentrionalis Nauarræ viculo repetant, ei potissimum, quæ à nobis assignata est, rationi standum esse arbitramur.

Altera de primis Nauarræ Regibus opinio discussa.

C A P V T XI.

INTER posterioris de primis Nauarræ Regibus sententiæ authores familiam ducit Hieronym. Çurita, vir non vulgaris eruditionis & magni in Hispanicâ historiâ nominis. Hic in Roderici Toletani vestigiis insistens, non solum Regnum ab Enecone, cui Aristæ cognomen

tribuit, orditur: præterito Garfia Simenio & quinque aliis Regibus qui ei subiungi solent, sed etiam tres illos quos post Eneconem posuit Garibayus, Fortunium Garcia, Sanctium Garcia, alium ab Abarcâ, & Garfiam Sanctij, à Tremulo diuersum, è catalogo Regum expungit, exagitato etiam tacitè, non sine contumeliâ verborum, Garibayo, quasi nouos hic nobis Reges finxerit: Sex autem illos, qui Eneconem-Aristam apud vulgares authores antecedunt, neque reiicere audet, nec etiam inter Reges admittere; sed Ducum nomine eos functos fuisse censet, priusquam ad Eneconem Regnum peruenerit: Eneconi denique Regi Ximinum Regem patrem affingere (quod primus præstitit Garibayus) rem plenam futilitatis summæque leuitatis esse pronuntiat. Ad prima quod attinet, sicuti non me inuitum ad sententiam suam trahet Çurita, vt Nauarræ Regni initium ab Enecone-Aristâ, non autem à Garcîâ-Simenio fiat, sic in reliquis ita ab eo dissentio, vt Regum seriem ab ipso post Rodericum traditam mancam & imperfectam esse; Garibaij verò opinionem, quam is magno perè improbat, probâ & synceram putem, neque in aliâ historiæ parte huius diligentiam magis excelluisse prædicare ausim, quam in tribus illis Regibus huic loco asserendis: In aliis verò adeò mihi Çurita parùm verum assecutus videtur, vt Reges fuisse nec tantùm Duces sex illos Principes viros: vniuersosque (secundo duntaxat excepto) Eneconisætati successisse, non autem eam antecessisse affirmare non dubitem. Et primùm quidem, nobis Garibayum defensoris, non parùm fauet temporis longinquitas, quæ ab Enecone-Aristâ (cuius inaugurationem ad annũ Christi 819 refert Çurita lib. 1. Annal. cap. 5.) ad Sanctium vsque Maiorem intercessit, quem ad annum

num circiter millesimum regnare cœpisse, omnes ferè consentiunt hodierni Scriptorum. Nam si vastum hoc ducentorum penè annorum spatium, quatuor solum Principum Regnum occupavit, (quæ opinio est Çurite) vno etiam ex iis Garsia nimirum Eneconis, ætate florenti, hostili furore absumpto, longævitas reliquorū trium, si minus miraculo, at saltem rari & singularis propè in hoc genere euentus exemplo esse possit: præsertim cum in ævum illud incidat ærumnosum, quo nostrorum Principum vita assiduis Maurorum Christiani nominis hostium bellis vexata, plus armis quam annis ingrauescebat. Præterea cum duo sint genera probationis, quæ ad res à nostrâ memoriâ remotas cognoscendas adhiberi solent, vetusti authores & antiquæ tabulæ seu monumenta: si altero quidem nos Çuritâ superiores esse: altero quoque illum defici, nos abundare, ostendere possum; quid deinceps obstabit quò minus ipsum causâ vincamus? Incipio à tabulis. Fortunium (nam de Ximeno postea videbimus fuerit nec ne Rex aut Eneconis Aristæ parens) tempore illo quo Ximinus Pontificatum Pompelonensem gerebat, post annum scilicet 880, Pompelonæ regnasse testatum faciunt antiquæ tabulæ à Ioanne Brizio lib. 1. cap. 20. commemoratæ, quibus Ximinus iste Ecclesiarum quarumdam atque agrorum quartum Episcopale, quod vocant, Fontifrigidensibus Cœnobiis condonat: si quidem in extremo illarum tabularum Fortunij-Ximenonis Pompelonensis Regis tanquam præsentis & illi donationi assensum præbentis memoria habetur. Altero etiam veteri monumento Cœnobij sancti Ioannis Piñatenfis, cui titulus *Notitia vel explanatio de terminis sancti Ioannis*, necnon antiquo diplomate Garsia Sanctionis alterius Regis Pompelonensis (quo-

rum vtrumque recenset idem Brizius lib. 2. cap. 2.) Fortunij Regnum ad annum 893 producitur: quin & vltius ad annum 901 peruenisse Codicillis ab ipso Fortunio è re Monasterij Legerensis eo anno (qui ærà 939 exprimitur) factis à Garibayo lib. 22. cap. 6. ostenditur. Iam Sanctij, Garfiæ filij, Eneconis nepotis, necnon aliterius Garfiæ, huius Sanctij filij, Garfiæ superioris nepotis & Eneconis pronepotis Regna agnoscit Çurita: sed quia huic Garfiæ posteriori proximè in Regno successisse Sanctium existimat, cui Maioris cognomentum fuit, anno nimirum 967: in hoc illum opinione falli, fuissèq; Sanctium istum posterioris Garciae, non filium, sed pronepotem consignatis tabulis nobis demonstrandum est: Primò itaque id in confesso est, (quod ipse etiam Çurita ad annum 1025 scriptum reliquit) Sanctio Maiori, matrem Ximenam, vxorem Maioram Sanctij Castellæ Comitum filiam extitisse. Illud quoque, quod à Roderico Toletano est proditum, Sanctium primum huius nominis, vxorem Theudam habuisse, atque ex eo Garciam filium, qui ei in Regno successit, suscepisse, probat idem Çurita ad annum 926. At istius Garfiæ vxori Teresæ nomen tribuunt vetera monumenta, tam à Garibayo lib. 22. cap. 11. & 14. quam à Sandouallio in comment. rer. S. Æmil. §. 37. & 39 recitata. His ita constitutis inter Garciam illum Eneconis Regis pronepotem & Sanctium Maiorem duos alios Reges interiectos fuisse, nimirum *Garciam* patrem & *Sanctium* auum *Maioris*, qui vulgo *Abarca* dictus est, autoritate aliorum monumentorum confirmare nobis haud difficilè erit: & pro patre quidem Garciae faciunt duo diplomata apud Garibayum cap. 18. & 19. lib. 22. & Sandouall. in comment. supra citato §. 41. quorum altero, Garciae Rex Pompe-

lonensis cum vxore Eximinâ & matre Vrracâ villeg Her-
 rero dictæ Ferrutio Abbati & Monachis Monasterij
 sancti Æmiliani ærâ 1034, (quæ anno Christi 996 con-
 congruit) gratiam facit : Altero verò, quod in æram atque
 annum proximum incidit, idem Rex astantibus pariter
 matre Vrracâ & vxore Eximinâ, aquam seu riuum Ala-
 sonis iisdem Abbati ac Monachis in vsum vinearum
 Monasterij impertitur: vtrique subscripsit Sanctius Re-
 gis filius, qui post patrem regnavit & Maioris nomen-
 claturam obtinuit. Bina alia diplomata eiusdem Regis
 Garciae, eiusque vxoris Ximenæ refert Brizius Martinez
 lib. 2. cap. 16. quorum primo Cœnobitis Pinnatensibus
 anno 996 campestres vicos Effum, Catameffas, Capru-
 nas & Genepratam vterque largitur: Altero autem Fon-
 tificigidensibus Cœnobitis anno 1005 tributum salarium
 remittunt. Priuatas deinde adiicit tabulas Brizius Xi-
 meni cuiusdam Eneconis eiusque vxoris Vrracæ, quæ
 nihilominus ad vindicandum à silentio & obliuione
 istius Garciae eiusque vxoris Eximinæ Regnum condu-
 cunt. Sed ne ipsius quidem Çuritæ libri huius Regis mo-
 numentis vacant: quippe in Indicibus Rerum Aragoniæ
 ad annum 966 ex vetustis tabulis refert, Garciae Regem
 cum vxore Simenâ & Vrracâ Reginâ Cœnobio Cirefię
 Verdunum oppidum & saltus qui Beraldo & Aragone
 fluuiis continentur, quæ auorum Regum tempore que-
 sita fuerant, condonasse. Quod sanè ad alterum Garciae
 Eneconis Regis pronepotem trahi nequit, cum illū non
 Vrracâ matre genitū, sed Teudâ vel Totâ, virumq; Te-
 resæ, non Ximenæ fuisse id temporis manifestum sit ex
 supradiçtis. De Sanctio autem cognomine Abarcâ, Ma-
 ioris auo, & alterius Sanctij nepote cum frequentes oc-
 currant tabulę apud Gaubert. Fabric. in historiâ Aragon.

Garibayum cap. 14, 15, 16 & 17. lib. 22. Sandouall. in comment. rer. S. Æmil. §. 40. & in catalogo Episcoporum Pompelonensium fol. 25 & 26, Blancam cōment. Rer. Aragon. titulis de Sanctio 1. & Sanctio 2 Abarcâ; Anton. Yepes in Append. tom. 1. num. 21. & tom. 5. num. 19. Brizium Martinez lib. 2. cap. 9 & 13: quæ illum ab anno 972 ad annum 992 vixisse arguunt, fuisseq; Garcîâ patre progenitum, & ex Vrracâ vxore filium Garciam procreasse, cui Ximena nupserit; æquè superuacaneum esset illis recensendis immorari, ac pertinacię proximum iisdem fidem derogare, nullis præsertim ex contrariâ parte erumpentibus validis probationibus. Vnum tamen aut alterum ex his veteribus monumentis hic non grauabor apponere, quæ cum velut ipsius Çurita manu tradita habeamus: quemadmodum propriis etiam viribus contraria sententia corruat appositè demonstrant. Docui supra Garciam Sanctij Maioris patrem ad annum 996 & vltra ætate processisse: At multò ante, nimirum ad 3 Kal. Iulias ærâ 1009 anno verò Christi 971. refert Çurita ex *vetustis tabulis Endregotum Galindonum unâ cum Rege Sanctio Garsie & Vrracâ Ferdinandi Reginâ Sanctij vxore Exaberium oppidum pietatis causâ donasse, eâmq; rem gestam regnante Sanctio Garsîâ & Vrracâ Reginâ in Aragonè & Pompelonensi ciuitate: & scribendo adfuisse Degium Episcopum Aragonensem Blasium Episcopum Pompelonensem, & Benedictum Episcopum Nájarensẽ. Ad æram autem 1025, annum scilicet 987 Kal. Ianuarij. In Donationum Regiarum & assignationum agrorum monumentis S. Petri Tabernæ Sanctij Regis & Vrracæ eius vxoris & trium liberorum Garsie, Ramiri & Gonsalui fieri mentionem. Anno insuper 989 ab eodem Sanctio Rege Martem Baguesium & Huertolum oppida Cæ-*

nobis sancti Ioannis Pinnatensis fuisse condonata, quæ ne de Sanctio Maiore intelligi possint, præter rationem temporis, quæ id nullatenus patitur, obstat mentio Vrracæ Regis vxoris: *Maiori* enim non Vrracam, sed Muniam fuisse vxorem notius est quam vt doceri debeat.

I A M authoritates vetustorum scriptorum si quærimus, proferet Çurita in medium Rodericum Toletanum, quem ducem in hac controuersia assumpsit. Fateor multum tribuendum esse Roderico in Hispanicâ historiâ: nego tamen ei in his, quæ illius memoriam longo interuallo antecesserunt, eatenus adhærescendum, vt non ab ipso discedere liceat, imò & deceat, quoties aliquid certius aut probabilius è priscis monumentis, vel è vetustioribus scriptoribus affulserit. Enimuerò hic præter tot antiqua monuméta, quæ Roderico non tam refellendo, quàm supplédo sufficere poterant, etiam vetustorû scriptorum authoritate pollemus. Itaque ad Fortunij Regnum confirmádum testem edimus primùm authorem vetustû libri manuscripti, quem in Bibliothecâ Ecclesiæ Diui Isidori Legionensis se reperisse testatur Ambros. Morales lib. 15. cap. 36. In eo enim legitur Garfiam Eneconis Regem duos reliquisse filios Fortunium Garfiæ & Sanctium Garcia, quorum vterque post illum regnarit: filiam item nomine Inicam, quæ post mortem prioris viri Cordubensi Regi Abdallæ iterum nupsit, vnde natus Mahomades pater Abderamenis tertij qui Abdallæ auo in Regno Cordubensi successit. De Regibus Sanctio-Garcia primo, Fortunij fratre, deque Garcia, Sanctij filio meminit Sampyrus Astoricensis Episcopus in vitâ Ordonij 2, de proelio ad vallem Iuncariam factò verba faciens: *Ex hinc, inquit, in anno tertio innumerabile agmen Sarracenorum venit ad locum qui dicitur Mohis.*

Quo audito Pompelonensis Garcia Regis Sanctij filius (sic enim legitur in manuscripto libro cuius exemplum feruatur apud Andr. Duchesnium Geographum Regium) misit ad Regem domnum Ordonium ut adiuuaret eum contra acies Agarenorum &c. & infra. Interea nuntij uenerunt ex parte Regis Garseani ut illuc pergeret Rex noster suprafatus ad debellandas urbes perfidorum; hæ sunt Nagera & Veguera. Rex uerò iter egit cum magno exercitu & expugnauit & oppressit atque cepit supradictam Nageram, quæ ab antiquo Tricio uocabatur. Tunc sortitus est filiam eius in uxorem nomine Sanctiam conuenientem sibi & cum magnâ uictoriâ ad suam sedem uenit. Ex superioribus fatis constat, utrumque horum Regum Sanctium atque Garciam Ordonio in Asturia ac Legionem regnante uixisse, scilicet ante æram 963 siue annum 925, ad quem Ordonij mortem contulit Sampyrus: sed & ulterius ad tempora usque Ordonij 3 & Sanctij Crassi, qui æra 988 siue anno 950 Regnum adeptus est, peruenisse Garciae Regis ætatem testatur facit idem Sampyrus in utriusque Regis uitâ. Porro secundum hos Sanctium, & Garciam, regnasse alios eiusdem nominis, alterum Sanctij Maioris auum, Abarcæ cognomento, alterum patrem, cognomine Tremulum, non tacuit Lucas-Tudensis, qui dum Sanctium Abarcam Almanfori æqualem facit, satis indicat alium fuisse à superiore illo Sanctio Eneconis nepote, cuius etiam filius Garcias Almanfori ætate præstitit. Hanc Regum seriem à Garibayo positam confirmat etiam Author Anonymus monumenti ueteris manuscripto libro Cœnobij Legerensis, quo regulæ sancti Benedicti continentur, intexti, quem eiusdem Cœnobij Monachum fuisse probabile est, uixisseque circiter annum 1100 ex ibidem scriptis colligi potest. Hic itaque

Catalogum Regum Nauarræ, qui in illo Cœnobio sepulti credebantur, conscribens, eodem ordine quo Garibayus tres illos Reges à Çurita explosos, disponit.

PRÆTEREA Garfiæ Regis Sanctij Maioris proavi obitum, initiumque Regni, Sanctij eius filij ad annum 970 præcisè annotat *Vigila* Monachus Albeldensis in Codice Conciliorum Hispaniæ manuscripto, quem superstitibus eodem Sanctio eiusque fratre Ranimiro Rege Vicariæ anno 976 ipse conscribi curauit, teste Ambrosio Morale lib. 16. cap. 35. Postremò locupletem nobis in hanc rem testem suppeditat ipse Çurita, ad Regna vtriusque Sanctij, & alterius Garfiæ comprobanda; Belasconem nimirum, qui erâ 1032 anno verò 994 Codicem Conciliorum sancti Æmiliani Sisebuti Episcopi iussu descripsit: cuius verba, prout à Çurita in Indic. rer. Aragon. ad annos 926 & 966 recitata sunt, hic subiungenda duximus. *Dehinc expulsis Biotenatis* (Sarracenos hoc nomine intelligit, loquiturque de Sanctio Garfiâ Rege) *vicesimo Regni sui anno migravit à seculo, sepultus sancti Stephani portico regnat cum Christo in polo. Obijt Sanctio Garfeanes æra 964. Item filius eius Garfea Rex regnavit annis 40. Benignus fuit & occisiones multas egit contra Sarracenos & sic deceßit. Tumulatus est in castro sancti Stephani supersunt eius filij in patria eius videlicet Sanctio. Reliqua desiderantur, inquit Çurita, in eo Codice. At in peruetusto itidem Codice Albeldensi, qui in Regiâ etiam sancti Laurentij bibliothecâ asseruatur, ita legimus. *Supersunt eius filij in patria videlicet Sanctio & frater eius Ranimirus, quos saluet Omnipotens per multa curricula annorum. Amen. Discurrenti præsentî æra 1014. De obitu verò istius Sanctij ad annum 926, hæc ex vetusto Authore Anonymo profert idem Çurita. In obruta &**

confusa temporum serie & rerum à Sanctio Rege gestarum eius mortis memoriam in vetustis literis extare video, quibus testatum accepimus magno ab hoc anno temporis intervallo nempe ad 7 Kalend. Ianuarij æræ 1028 fato perfunctum sepultumque in D. Ioannis Pinnatensis Cænobio, atque in eius sepulchro Vrracam Reginam Ferdinandi F. uxorem fuisse conditam, quæ aliquot annos post mariti mortem vixit. De morte autem huius filij, Garcie Regis hæc ille ad annum 966 Kal. Septembris æræ 1053 Garciam Regem decessisse vetustis aliquot monumentis proditur. His parum animaduersis & repudiatâ face quam in illis tenebris, quæ horum Regum memoriam obsederant, primus nobis alluxit Garibayus, in eas difficultatum salebras incurrit Çurita, vt se inde expedire nequeat: nec aliam emergendi viam inuenit quam ruinam & labem veterum diplomatum incorruptorum, quam, sollicitatâ illorum ærâ tanquam vitiosâ, haud obscurè molitur.

HACTENVS, ni fallor, parti muneris à me initio huius capituli suscepti satisfeci, vt numero Regum à Roderico & Çuritâ constituto aliquos deesse, in iisque suppleendis Garibayum non inanem operam posuisse ostenderem. Restat modò altera pars, quæ id exposcit, vt sex Principes illos viros, quos ante Eneconem Aristam regnâtes induxit Author Anonymus Aragonensium Annaliû, non Ducestantum, vt coniiicit Çurita, sed verè Reges fuisse; Regnasse autem, non ante, sed post Aristam omnes (vno duntaxat excepto Garfiâ Eneconis) demonstrarem: cuius demonstrationis is erit exitus, vt illos Reges eosdem esse magnâ ex parte cognoscamus cum iis quos de nouo suscitasse se gloriatur Garibayus: Atenim si hic interim veluti cumulus accedat, vt docere possim, illos ex mente ipsiusmet Annalium conditoris,

siue

siue eorum quos in hac historiæ parte duces habuit, extra propriam epocham aberrare & ad hanc in quâ nunc versamur reuocandos esse; non malè, meâ quidem sententiâ, ea omnia quæ de primis Regibus ab antiquis scriptoribus qui memoriam patrum nostrorum antecesserunt exposita fuere, inter se congruent atque in eam cõspirabunt sententiâ, quam ipse sequi in hoc opere statui: nec deinceps vllus, vt puto, locus relinquetur doctis viris conquerendi, vniuersa quæ de primis Nauarræ Regibus à nostris proferuntur incerta, inuoluta atque contraria esse. Itaque vt rem ipsam aggrediar, ad tres illos Principes quod attinet, qui in illâ controuersorum Regum serie Fortunij, Sanctij, & Garciæ nominibus designantur, abundè mihi onere illo præbandi, quod mihi ipse imposui, defunctus videor, ex quo suprâ, præter illos omnes Reges qui inter Aristæ successores hæcenus numerati fuere, Fortunij vnus, Sanctij alterius & alterius item Garciæ Regna, tam veterum monumentorum fidè quàm antiquorum librorum autoritate vindicaui. Sed vno adhuc à Garibayo hîc vrgeor argumento, quasi Sanctius ille Garciæ ab Anonymo scriptore Annalium productus, filius sit Fortunij Regis non autem frater, quod tamen Sanctio Garciæ, Eneconis nepoti, nequaquam est consentaneum: cum illi pater Garcias fuerit, non autem Fortunius: sed cedo ipsius authoris verba, faxim, vt ab eo se deferi sentiat Garibayus: sic autem ea apud Blancam cap. *varia de Suprarb. Regni init. sententiæ*, leguntur. *Post mortem Regis Fortunij Garciæ regnauit in Pampilonâ Rex Sanctius Garciæ & regnabat in Sturiis Rex Ordonio, qui tunc fuit deuictus per Regem Cordubæ vocatum Abderramen &c. Nec plura*, inquit Blanca, *in eâ Pinnatensi historiâ quam habeo.* Garciæ autem pa-

tronymicum nomen, proprio nomini Sanctij additum, more illis temporibus recepto, hunc dubio procul non Fortunij, sed Garsix filium fuisse demonstrat.

GARSIX Ximeni Regnum, ad annum 896 & 898 elicitur è trinis ipsius codicillis apud Briz. lib. 1. cap. 26. & cap. 30, quibus Cœnobio Sancti Ioannis Pinnatensis Cillense & Huertolense Monasteria, vnà cum fundis & saltibus aliquot erogat. De Ximino, displicuit Çuritæ illum Eneconis Regis patrem simul & Regem statui: vtrumque tamen validè confirmavit Garibayus lib. 21. cap. 13. & lib. 22. cap. 1. & 4. (quamuis huius se primum comprobatores iactet immeritò Blanca) prolatis duobus diplomatibus: altero æræ 880, in quo Eneco Rex huius se Ximini vel Xemenonis filium prædicat: altero æræ 918 in quo Garsias Eneconis Rex, Eneconis patris & Eximini aui Regum meminit. Ab hoc autem posteriori diplomate nullâ re differt nisi mensis nomine illud quod Blanca in Tabulario, vt ait, Barcinonensi à se repertum *in comment rer. Aragon.* produxit, vt Regnum Ximini testatum faceret. Id ipsum præterea comprobatur aliis tabulis Cœnobij Legerensis (nisi fortè eadem sint cum superioribus) in librario tributi ab Alfonso Aragonum Rege remissi commemoratis, teste Çuritâ apud Brizium Martinez lib. 1. cap. 39 in his verbis. *He hallado en la historia antigua deste Real Monasterio estas palabras aduertidas de su propria mano de Çurita luego en la primera plana del libro. In Registro gratiarum Regis Alfonsi 1331. fol. 20. dicitur in quodam privilegio sancti Saluatoris Legerensis factò ærâ 918, quod Fortunius Rex Aragonum fuit filius Garsix filij Eneconis filij Eximini Regis Aragonum.* Author quoque Anonymus Annalium Aragonensium, qui in numero ac nominibus Regum inue-

niendis factis sagax fuit, hunc Ximinum inter Reges Pompelonenses numerat: eoque longè antiquior scriptor ille, qui seriem Regum Nauarræ ab Enecone Aristâ ad Sanctium vsque Garciz, Sanctij Maioris nepotem, in manuscripto libro Cœnobij Legerensis, (quo regulæ sancti Benedicti continentur) descripsit, in serie illâ Ximinum Regem complexus est, fuisseque Eneconis patrem disertè testatur. Postremum illud est de Garciz Eneconis, quem (alium scilicet à nostro) tanquam filium Garciz Ximeni in albo Regum collocat auctor ille Anonymus Annalium Aragon. Hic locus sanè difficilem habet quæstionem, ad quam explicandam nihil nobis adiumenti à veteribus monumentis accedit, vetusti quoque Scriptores omnes (dempto hoc Anonymo) vnicum duntaxat nobis Garciam, Eneconis cognomento, Regem exhibent, quid igitur? an subditium esse hunc alterum dicemus, siue ab anonymo illo, seu ab alio quopiam confictum? Minimè verò; sed quemadmodum authorem illum circa alios Reges, non tam materiâ ipsâ, quàm confusione temporum & perturbatione ordinis lapsum docuimus: Sic in isto præposterâ & inuersâ nomenclaturæ ratione peccasse, si fieri possit, ostendamus: dum *Garciam Eneci*, pro *Eneco-Garsiz* nominat, patronymico *Garsiz*, præposito nomini proprio *Eneci*, quod sequi debuisset. Principiò id obseruari velim; ea quæ author ille Annalium de sex primis Regibus memoriæ tradidit: (in quo ipsum & se & alios omnes superasse argutè notat Çurita) ea à Nauarris scriptoribus hausisse videri. Abalus Piscina qui patrum memoria Nauarræ historiam scripsit, (quæ nondum typis vulgata est) in vitâ istius Regis, de quo nunc agimus, monet vsum se veteri Chronico Nauarræ Regum, quod in

valle Ilçarbiâ reperit, sermone quidem ineleganti & penè barbaro, sed vetustate eximio: cuius initium à Garfia Ximeno fiat, extremum verò in Garfiæ Ximini filij vitam incidat; ita vt, illorum tantùm Regum qui à Roderico prætermitti sunt, historiam complectatur. Huic simile & ipse accepi ab amico è veteri Codice MS^o legum Nauarricarum cui attextum erat, Cortesiô Nauarræ oppido delatum: in quo tamen post Garfiæ Regis vitam, paucula de Enecone Arista adiecta sunt: quo autem authore ac tempore Chronicum istud scriptum fuerit, haud ita facilè dictu est; nisi quod in Theobaldi Regis ætatem mihi videtur non absurdè posse referri, quâ Codicem quoque illum legum colligi cœpisse, supra indicaui: quin etiam huius fortasse Regis iussu conscriptum fuisse, inde coniecturam facio, quod Chronici cuiusdam Theobaldi Regis nomine editi mentionem fieri video, tum à Garibayo lib. 21. cap. 1, tum ab eo antiquioris scriptore, nobili illo Ipuscuate, cuius superiore libro memini, libelli illius qui *Recopilatiô de las cosas de Ipuscuata* inscribitur, authore: nec aliud suppetit quod illi Regi adscribere possimus. Cum autem, vt præmonui, solas res gestas illorum sex Regum qui à Roderico præteriti fuerit, describat; non abhorret à vero, in hoc Chronicum illud siue à Theobaldo Rege siue ab alio quouis authore elaboratū fuisse, vt esset supplementi loco Historiæ Regum Nauarræ tum recens à Roderico editæ: Id ipsum enim sub idem ferè tempus ab Alfonso X. Castellæ Rege factum scimus, conditis Hispaniæ Annalibus qui hodie eius nomine circumferuntur: tum id secundo loco moneri à me operæpretium est; proximum à Garfia Ximeno Regem, ab authore illius Chronici, non *Garfiam Ynici* sed *Ynicum Garfiæ* nominari tam in exemplari

Abali Piscinæ (vt ipse testatum reliquit) quàm in meo. Illud demum obseruare conuenit , in vetusto illo commentario Legerensis Cœnobij quo Regum inibi sepul-torum nomina indicantur, inter eos Reges primum om-nium *Eneconem Garfiæ* memorari, cum *Arista* cogno-mento , alium nihilominus ab eo qui *Ximini* filius fuit, quique omnibus notus est , indéque non ineptè id quod à nobis suprâ animaduersum est concludi ; nimirum in numero Regum constituendo eorumque nominibus assignandis, nos nihil aut parùm ab anonymo illo Anna-lium Aragonensium conditore differre , sed in ordine tantùm successionis & in ratione temporum. Porrò, etsi in illius Eneconis Garfiæ regno comprobando nos ve-teres tabulæ deficiant : nihilominus si illum reiicere ve-limus, iniqui omnino esse videamur tribus illis vetustis scriptoribus qui illos concorditer recipiunt atque re-gnasse perhibent : Scriptori scilicet Annalium Arago-nensium, Authori Chronici: quod Regis Theobaldi tempore scriptum fuisse coniiicimus: illi denique qui commentarium illum Regum ab Enecone Aristâ ad Sanctium vsque Garfiæ Sanctij Maioris nepotem con-textuit, qui in Legerensi Cœnobio asseruatur: cui ego scriptori in his antiquis rebus Nauarricis plus tribuo quam aliis omnibus, cum non externa, sed veluti dome-stica & familiaria prodere videatur: neque vllum, quod sciam, illo antiquiorem harum rerum scriptorem habea-mus: seriem autem Regum ab ipso traditam (quoniam ad ea etiam, quæ nobis de his Regibus dicenda adhuc supersunt, vsui erit) hic apponendam duxi: præmonito tamen lectore, ne æris aut numeris annorum in eâ ad-scriptis attendat: vitio enim temporum laborant perinde atque alia Hispanicarum rerum monumenta illius sæ-

culi, quæ ad nos peruenerunt.

HÆC est charta Regum quorum corpora tumulata requiescunt in Monasterio Legerensi erâ DCC. . . obiit Rex Eneco Garfianes, uxor istius fuit uocata Eximina. Post hæc regnavit pro eo filius eius Eximinus Eneconis, uxor cuius fuit Munia & obiit erâ DCCLXX. & regnavit pro eo filius eius 22 annis Eneco Ximenonis & obiit erâ DCCCI uxor istius fuit Oneca Regina, tempore quorum fuerunt martyres translata ab Hoscâ in Monasterium Legerense: postea regnavit pro eo filius eius Garfias Eneconis annis 12 & obiit era DCCCXXXV. Post cuius obitum uenit Fortunius Garfeanis de Corduba & inueniens ipsum mortuum Lumberri, transtulit corpus eius ad Monasterium Legerense & regnavit annis 57 postquam senuit fuit effectus Monachus in Monasterio Legerensi & regnavit pro eo frater eius Sanctius Garfeanes cum uxor sua dominâ Tota Regina & uenerunt ambo ad dictum Monasterium ut à prædicto Fortunio acciperent gratiam & benedictionem, quos cum benedixisset, dedit Sanctio fratri suo quatuor alendas & unam cortinam & tria cornua & spatam cum uagina, loriam cum collare de auro Diadema de capite suo, scutum & lanceam, caballum cum camo, freno & sella duas tendas & duas ciclabas, & obiit dictus Sanctius Garfeanes era 968. Post hoc regnavit pro eo Garfias Sanctionis cum matre sua Domina Tota Regina & uxor sua Regina Eximena: ex ista habuit duos filios, scilicet Sanctium & Ramirum & obiit era 1035. Post hæc regnavit Ramirus filius eius & decessit sine prole. Post hæc regnavit pro eo frater eius Sanctius Garfeanis cum uxor sua Vrraca Regina, & iste fuit uocatus à uulgo Abarca. (Desiderantur hîc aliquot lineæ, quæ ad memoriam Sanctij Abarce, Garfie Tremuli & Sanctij Maioris Regum spectabant.) Habuit hic filios (de Sanctio Maiore intellige) Garfiam Ra-

nimirum, Gundissaluum & Fernandum & duas filias Majoram & Eximinam & obiit era 1058. Post hæc regnavit pro eo Garfias filius eius cum Estephania Regina uxore sua & obiit era 1082. Post hæc regnavit pro eo filius eius Sanctius Garfeanes cum uxore sua Plasentia era 1113. Hæc est charta Regum quorum corpora tumulata sunt in Monasterio Legerensi.

INSPICIAMVS nunc, an modus aliquis conciliationis inter hos contrariorum opinio-
num veluti duces ac signiferos, Scriptorem, inquam, Legerensem & Authorem Annalium Aragonensium, ratione temporis atque ordinis successio-
nis horum primorum Regum, reperiri possit: In quo mihi quidem id ex posterioris scriptis euidens & perspicuum videtur, ætatem eorundem Regum (quam hic alieno loco, octauo nimirum sæculo & noni initio posuit) ad insequens sæculum trahendam esse, in quo ipse, ducibus veteribus monumentis, epocham Eneconis Aristæ & quinque aliorum Regum qui post illum in Nauarrâ rerum potiti sunt, constitui: ita ut vnus centenarij numeri omissione ab Authore Annalium illorum in annotatione annorum peccatum fuerit: nec enim aliter ea quæ de Ordonio Asturiæ, Abderamene Cordubæ & Sanctio-Garfia Pompelonæ Regibus, deq; victo ab Abderamene Ordonio in iis Annalibus ad annum 820 celebrantur, sibi constare possunt. Nondum quippe id temporis Ordonius vllus in Asturiâ regnabat: Nam Ordonij primi Regnum ærâ 887, anno nimirum 849, inchoat Sebastianus Salmanticensis. Abderramenis verò nomine, cum plures Cordubæ Principes regnarent; nullius eorum ætas in illum annum incidit: Anno enim 821. dominari in eâ vrbe cœpit Abderramen 2, ut ex diuo Eulogio lib. 2. cap. 1. Memorialis Sanctorum

colligitur, ex Authore quoque vetusto vitæ & actuum Ludouici Pij constat, Abulazium istius Abderramenis 1. patrem (Alhacam hunc vocat Rodericus, at Marmol Aliatam) ad eundem vsque annum 821. vitâ atque Cordubensi imperio potitum fuisse. De Sanctio denique Pompelonensi Rege, illius ætatem anno illi nequaquam conuenire posse, satis superque conuincunt ea que de Gallorum in Nauarrâ & Pompelonæ, ab anno 806 ad annum vsque 824, continuato imperio supra cap. 9. exposuimus. Contrâ verò si superiora ad insequens sæculum & ad annum 920 reuocemus, aptissimè omnia inter se cohærebunt: eo enim anno Ordonium 2 Asturiæ, Abderramenem 3 Cordubæ, & Sanctium Garfiam Pompelonæ imperium habuisse minimè est controuersum: insuper ea tunc rerum vicissitudo fuit, vt Ordonius, qui antea de Sarracenis gloriosam victoriam consecutus fuerat, bis sub id tempus ab Abderramene pælio victus fuerit, primò ad *Mudoniam*, rursus in loco *Mohis* nuncupato, vbi magnam suorum stragem eum tulisse author est Sebastianus: Tempus autem posterioris huiusce cladis, ex astronomicâ supputatione in annum 921 incidere docuit Ambrosius Morales, notis in vitam sancti Pelagij, cui subscribit Sandouallius in vitâ Ferdinandi Gundiffalui Castellæ Comitis pag. 314. Spatium quoque 20 annorum, quo tempus Regni Sanctij Garfiæ Pompelonensis Regis definit Author ille Annal. Aragon. mirificè congruit Sanctio Garfiæ illi qui anno 920 Pompelonæ imperabat. Hunc enim totidem annos regnasse testatur Belasco illorum temporum Scriptor apud Çuritam ad annum 926. & Author veteris monumenti Cœnobij Pinnatensis apud Brizium Martinez lib. 2. cap. 2: quibus authoritatem addit Sanctius ipse,

dura

dum in titulis quibusdam Monasterij Albeldensis apud Moral. lib. 15. cap. 49. æram 962. (quæ annum Christi 924 efficit) vicesimo Regni sui anno imputat: Ea autem quæ de Vasconibus Aquitanis, qui vulgò *Gascones* dicuntur, à Sanctio Garfia 1. sub ius ditionemque suam coactis, scribunt Beuterus, Garibayus & alij, huic Sanctio, de quo nunc agimus, Fortunij fratri Eneconisque nepoti adscribit Author Chronici, cui titulus *Relacion de la descendencia de los Reyes de Navarra &c.* quem Catharinâ Lebretiâ in Nauarrâ regnante vixisse supra monuimus; idque proximum vero esse postremo huius operis libro, vbi de Gasconibus agetur, vberius ostendemus. Consimili fato tempus Regni Garfiæ-Ximenij ad annum 758 promouit idem Author Annalium, vbi, cum mox Abderrahmenem Ofsæ Regem consortem illorum temporum faciat, satis indicat hanc, pro quâ pugnamus, ætatē se respexisse: neq; enim ante annū 758, sed magno post interuallo tēporis Sarracenorū Duces, ciuitates & præfecturas à se administratas regio nomine vsurpauēre, vt docet ex vetusto authore Çurita ad annū 778: Præterea idē author Abdemelici contra Aragonenses expeditionem, anteriorem facit Garfiæ-Ximenij electioni, quam anno 24 octauæ sæculi posuerat, teste Brizio lib. 1. cap. 3. At Abdemelici expeditionem in æram 774 aut circiter, in annum videlicet Christi 736, incidisse certum est ex Isidoro Pacensi; ideoque cum ad annum 24 octauæ sæculi accommodari nequeat ea electio, ex mente illius Authoris in annum 24 noni sæculi proximè sequentis traducenda est. Quæ deinde de Aznario & Galindo Aragoniæ Comitibus, deque sancti Martini Cercitensis Cœnobio in loco Acomueri condito in iis Annalibus memorantur, octauo sæculo nullatenus qua-

drant: in nonum verò commodissimè reiici possunt, perinde atque ætas Garfiæ Simenij; namque si anno 758, ab illo Authore notato, centenarius numerus adiiciatur, nihil oberit quominus annum 858 regno Garfiæ Regis assignemus, cum eousque illum ætate processisse, incorruptis literarum monumentis à nobis ante citatis liqueat.

EODEM remedio vitio ætæ corruptæ, quo Roncalensium diploma Sanctio Garfiæ inscriptum laborat, succurri potest: si enim 860 illi appositæ centenarius numerus accedat; ita ut 960, annum verò Christi 922 exhibeat, erit omnino ætati Sanctij Garfiæ Pompeionensis Regis Eneconis nepotis & Fortunij fratris consentanea; nec quicquam ampliùs occurret in eo diplomate, quod antiquitatis peritos offendat. Quod si ab antiquiori aliquo Sanctio illud manasset (ut volunt Blanca & Brizius) quis dubitat, quin ab Enecone Aristâ & à Sanctio Cefone Abarcâ (quos post Sanctij illius superioris mortem à populo Reges electos credunt) ipsius confirmationem petituri fuissent Roncalenses, qualem longo post spatio temporis à Sanctio-Ramiresij & Garfiâ-Ramiresij, suffragiis pariter popularibus in Regnum vocatis petiere? Hunc autem in representandis, è veteribus tabulis ac monumentis, annorum numeris lapsum minus mirabitur, quisquis in illis euoluendis operam aliquam posuerit: figuræ enim litteræ C, centenarij notæ, cum sæpiùs multiplicandæ erant, ita à veteribus librariis inter se complicabantur, ut etiam perspicacissimorum oculos fallerent, ut monuit Sandouallius, cuius verba, in vitâ Ramiri 1. Asturum Regis, sunt *Y es tan facil el errarse en los numeros cientos, y diezies Goticos, por estar tan encadenados, que son menester buenos ojos, y mu-*

cha atención y inteligencia para bien leerlos. Y vean lo que digo, en libros antiguos y en muchos no sabran si son tres o quatro. Cæterùm, quæ de Ordonio Rege Asturum ab Abderramene, Cordubæ Rege interfecto, déque ipso Abderramene Regnante in Nauarrâ Fortunio, à Roncalensibus cæso; quæ etiam de titulo parentis Sanctij eidem Fortunio addito, falsò in Roncalensium monumentis exposita suprâ cap. ix. deprehendimus, ea non ad hoc pertinent diploma de quo modò egimus; quoque Roncalensibus, ob rem contra Mauros in prælio quodam, præsentè Sanctio, benè gestam, ius ingenuitatis & remissio tributorum ac vectigalium ab ipso Sanctio concessa est, ærà, mense & loco, quibus priuilegium irrogatum fuit, nominatim expressis; sed ad aliud, quo idem Rex, effigiem capitis Abderramenis Regis Mauri pro insignibus gestâdi, eidem populo potestatem fecisse dicitur: distinctum enim & separatum fuisse vtriusque priuilegij diploma cognoscimus è supplici libello Albano Duci, post occupatam ab eo armis Ferdinandi Castellani & Aragonij Regis Nauarram, III. Nonas Septembris anno 1512 à Roncalensibus oblato in hæc verba.

Primeramente suplican à su Señoria mande confirmar el priuilegio de Fidalguia, elqual les fue otorgado en la ciudad de Pamplona, en el año de ochocientos y sesenta en el mes de Henero, por el Rey D. Sancho Garcia Rey de Pamplona y Alaba y de las Montañas: por quanto los dichos Roncaleses fueron en una batalla con el dicho Rey de Sancho è yuan en la delantera & hobieron victoria contra los infieles Moros les fue otorgado y dado priuilegio que las Roncaleses que eran à la saçon y los que serian dende en adelante fuessem fidalgos y abidos por tales y libres y francos de toda seruitud pecha Real y Ymperial y de toda saca

peaje barcaje cocharro leça ni codo en ninguna feria ni mercado : E el dicho señor Duque Dixo que otorga todo lo contenido en este capitulo para que les sea goardado segun y por la forma y manera que asta agora se les an guardado.

OTTROSI dizen que en el año mesmo por el dicho Rey fue dado à los dichos Roncaleses otro priuilegio por quanto en el tiempo del Rey D. Fortunio padre del dicho D. Sancho Garcia los dichos Roncaleses mataron, à un Rey Moro llamado Abderramen y destruyeron su gieste y perseguieron su gente en gran termino, el qual Rey Moro abia muerto al Rey D. Orduño de Asturias que era Christiano los quales priuilegios ansido confirmados de continuo por todos los Reyes antepassados y mas les fue otorgado que traxessen por armas la cabeça del dicho Rey Moro figurado y que assi lo tubies- sen en su pendon con el qual pendon tienen costumbre de hir con la persona Real o su Capitan general y no debaxo de ningun Capitan , loqual suplica los sea otorgado y confir- mado. El dicho Señor Duque dixo que otorga à los suso dichos todo lo contenido en este Capitulo para que se faga guarde y cumpla como asta sea usado y guardado. Posteri- rius tamen diploma, quod de insignibus Roncalensium agit, perperam & inscitè hic populus, similitudine no- minum deceptus, Sanctio Garfîæ 1. huius nominis , eo libello adscripsit : cum alteri Sanctio Garfîæ , eius no- minis 3. cognomento Maiori , tribuendum fuerit , vt tabulis confirmationis vtriusque diplomatis à Carolo 3. Rege impetratæ , quas superiori capite attuli , constare potest. Itaque cum tanto illud à morte Fortunij & Ab- derramenis Regum interuallo , confectum fuerit : non difficile est ad fidè , aut Roncalenses ipsos , aut testes ab iis productos , qui Regi Sanctio Maiori narrationem di- plomate comprehensam suggessere, in nomine seu ætate

Principis aut Ducis ab eâ gente interempti, nec non in gradu agnationis, quâ Fortunius Sanctio Regi coniunctus erat, exprimendis falli potuisse: Nec tamen ideò illius diplomatis fidem minui aut infirmari æquum est; Cum falsâ demonstratione actum minimè vitari legibus constitutum sit.

Authoris sententia de antiquis Navarra Regibus, deque Eneconis primi Regis gente & patriâ, atque etiam de Aristæ cognomento ei ascripto.

C A P V T XII.

TRIBVS postremis capitibus, dum diuersorum Authorum sententias excutimus, quænam nostra de illis primis Regibus esset satis indicauimus: Ea autem parùm differt ab illâ, quam scriptor anonymus Cœnobij Legerensis, in commentario Regum Cœnobij eiusdem sepulchris conditorum, tenuit: neque enim vlla alia nobis certior & ad veritatem propensior visa est quam sequi possemus: siquidem primos illos Reges, in quorum successionibus digerêdis aliorum Scriptorum languescit industria, hic ita descripsit, vt quatuor eos quos à Roderico omissos, à Monacho verò Pinnatensi, in Annalibus Aragonensibus, præpostero loco & tempore positos ostendimus, quosque se primùm suscitasse gloriatur Garibayus; Ximum, inquam, Eneconis patrem, Fortunium & Sanctium nepotes, Garciam denique pronepotem eiusdem Eneconis, suo quemque loco & ordine scitè collocauerit. Adde quod tota illa Regum series ab ipso tradita (si Eneconem Garciae demas) veterum monumentorum & Regionum diplomatum suf-

fragio iuratur atque comprobatur. Nec id tãti est quod Garfiã-Ximenij, qui inter Eneconẽ Ximenonis & Garfiam-Eneconis Reges inferendus erat, prætermisit: Hoc enim, cũ eos tantum Reges recensendos receperit, qui in Legerẽsi Cœnobio sepulti sunt, consultò fecisse credẽdus est; non nescius, Garfiam Ximenij alio loco, in Cœnobio nimirum Pinnatensi, ab ipso condito seu aucto, sepulturã affectum fuisse. Quod autem Ramirum Garfię-Sanctionis i. filium post patrem regnasse, eique fratrem Sanctium, cui Abarcæ cognomentum fuit, in regno successisse narrat; illud vtique non de Pompelonensi regno, sed de Vigurienti, quo Ramirus à patre donatus fuerat, intelligi debet: cuius regni finibus Legerense Cœnobium (in quo hic scriptor degebat) comprehensam fuisse, probabilitate non caret. Præterea nomina vxorum omnium ferè illorum Regum (quod à nemine hæctenus præstitum fuit) idem sigillatim expressit, eaque nominum ratio, cum iis quæ nuper è vetustis monumentis de iis vxoribus docuere docti viri, planè conuenit; si hoc vnum excipias quod Garfię-Sanctionis vxori, quam Teresam vocant monumenta illa, Eximenæ nomen imponit: sed ecquid scimus an Garfias duas habuerit vxores, cuius priori Eximenæ, posteriori Teresæ nomen fuerit? Quod autem, contrã omnium aliorum sententiam, primum Nauarræ Regem facit Eneconem-Garfie Ximenij patrem, diuersum ab alio Enecone, Ximini filio, illique, non huic Aristæ cognomentum tribuit; Ipsi quoque Ximino, cui alij Garfię, iste Eneconis cognomen affingit; non hoc de nihilo est. Nam cum vtriusque etiam vxorum nomina Eximinam scilicet & Muniam ascripserit, id ex veteribus monumentis illius Monasterij hausisse potius existimandus est,

quam ipsemet gratis, & nullo tam inanis mendacij, operæ pretio finxisse: quin & Carolus Nauarræ Princeps, qui auorum memoriâ historiam illius Regni luculentè, vt illa ferebant tempora, composuit; in hoc opinioni Scriptoris illius Legerensis accedit, quod primum Regem itidem Eneconem Garciæ, addito Aristæ cognomento vocat: Ximino verò, Eneconis, non Garciæ patronymicum adiungit. Huic quoque argumento aliquid ponderis inesse videtur; quod cum omnes ferè antiqui scriptores (Authore anonymo Annalium Aragonensium dempto) Nauarræ Regnum ab Enecone Aristâ auspicientur, nullus à Ximino; Alium fuisse hunc Eneconem necesse est ab Enecone Ximini filio, cui primi Regis elogium deberi nemo dixerit, cum ante eum ipseus parentem regnasse in confesso sit.

NOVA nunc exoritur quæstio de patriâ & gente Eneconis primi Regis, quem Gothicâ stirpe genitum nonnulli dixere, testibus Alfonso à Cartagena & Marinæo Siculo: Patriâ autem Aragonensem fuisse refert Michaël Molinus in Repertorio: At Martinus Aspilcueta Nauarrus insignis Theologus & iuris Canonici consultissimus *Relect. in c. nouit de iudiciis* Nauarrum dicere mauult, vtpotè qui è *Viguriâ* oriundus esset, authoribus Garcîâ Euguio Bajonensi Episcopo qui superioribus sæculis breuem Nauarræ Regum historiam scripsit & Carolo Nauarræ Principe. Est autem *Viguria* campestris vicus Nauarræ in Præfecturâ Stellenfi. Cæteri penè omnes, Scriptores Eneconem Aquitanum fuisse summo consensu tradunt, eiusque originem & stirpem à Comitatu *Bigorriæ* repetunt, pro quâ voce mendosè legitur *Bigorciæ* in vulgatis exemplaribus Roderici Toletani; in manuscripto enim libro Collegij Nauarrici Parisien-

sis *Bigoria* scriptum est : *Bigoria* cum duplici r legisse videtur apud Toletanum Rodericus Sanctius Palent. qui eum ad verbum ferè expressit in iis quæ de Enecone refert *parte 1. Hist. Hispanica cap. 12.* Bigerronum ad Asturum amnem Comitatum Bigorriæ nomine intellexere Çurita & Blanca, è quibus hic, Bigeronensem etiam Comitatum in Eneci seu Eneconis censu & patrimonio fuisse sensit, Volaterranum, ni fallor, authorem secutus, qui hunc Principem è Comite Bigorriæ Nauarræ Regem renunciatum fuisse scribit. Sed mihi otiosum videtur in *Bigorria* situ quærendo longius errare & vagari, cum in propinquo sit quo Roderico & aliis, qui Eneconis gètem hinc arcessunt, satisfacere possimus. Est in Vasconia Aquitanicæ regione montana, quæ Nauarræ citerioris fines attingit (quamque inhabitant *Vascones* ij qui vulgò *Vasci* dicuntur) in eo nimirum tractu, quieò quod Nauarræ Regibus partierit *inferioris* seu *ulterioris Nauarræ* adhuc nomen seruat, pagus *Baigorria* dictus, decem tantum leucis Vasconicis Pompelonè distans : Hunc priscais temporibus *Biguria* etiam nomine nuncupatum fuisse, è pluribus veteribus monumentis patet, quæ in Cartulario Ecclesiæ primariæ Bajonensis & alibi habentur, pro qua voce aliquando etiam *Beygur*, sæpius *Baigoer* scriptum reperitur. In hoc pago antiqua & illustris familia Vicecomitum Baigorritanorum etiamnum viget, quæ *Eneconis*, *Garcia* atque *Ximini* nomina tanquam familiaria & gentilitia ad auorum nostrorum memoriam constanter retinuit : Ex hoc igitur pago ortum Eneconem Garciam, potius quam è Comitatu Bigerronum crediderim ; quippe qui non proximus tantùm Nauarræ atque illius finibus continens sit : sed etiam in asperis & montosis Pyrenæorum

renæorum locis positus : quales Eneconi cultos fuisse nominatim refert Roderic Toletanus : vtrâque autem harum conditionum Bigerronum Comitatus deficitur : si quidem quadridui ad minimum itinere Pompelonê abest : domicilium verò Comitum suorum non secundùm prærupta Pyrenæorum montium saxa, sed in amœnâ planitie exhibet, quæ lætos & frugiferos campos habet in circumspectu. Deinde coniecturam nostram non modicè iuuat nominum ratio, quam, ad antiquas familias dignoscendas, magni momenti esse pluribus probare possem, nisi iâ hanc messem fecissent Morales, Duchesnius & Ioh. à Ponte : ea autem sic à nobis stat, vt in totâ serie Comitum Bigerronensium, nullum prorsus nomen occurrat, quod cum Nauarrorum Regum nominibus componi possit : cum contra Baigorritanorum Vicecomitum appellationes à nomenclaturis priorum Nauarræ Regum nihil penè discrepent ; quod cuiuslibet collatis illorum inter se nominibus planum fiet : In Bigerronensium enim Comitum familiâ *Donati, Lupi, Raimundi, Ludouici, Garstarnaldi, Bernardi, Rogerij, Centulli, Petri & Eschiuati* nomina recepta fuere, vt ex ipsorum serie patebit quam proximo libro tradituri sumus : in altera verò non alia ferè reperias, quam *Eneconis, Garsie* atque *Ximeni* perpetuâ vicissitudine in se reciprocata, vt pluribus monumentis antiquis constare potest, è quibus duo vel tria tantum abstrusiora huc conferam : quorum primum habetur inter tabulas Xenodochij Arambelsij in inferiore Nauarrâ : alia duo Cartulario Cœnobij sancti Iohannis Sorduenfis inserta sunt : cætera cum in propatulo sint indicare sufficiet.

IN nomine Domini. Amen : Ego Lope Eneconis Vice-

consul de Bygur cum uxore meâ Condesâ & cum consensu filij mei Garsie do hospitali sancti Nicolai de Arambels quod est situm propè Ostauayll & pauperibus ibi albergantibus C. sol. Morlañ per singulos annos de redivibus quos capio in terrâ Ostabaresij : hanc autem charitatem feci ut sicut misereor pauperum , ita misereatur Dominus mei & animæ patris mei E. Garsie & cæterorum antecessorum meorum , &c. Factum apud sanctum Stephanum de Harizetâ in festo sanctorum Fabiani & Sebastiani visores & testes , Eneco de Ascarat & Bonetus de Ansa & omnis populus de sancto Stephano R. Episc. Baion.

IN nomine Domini &c. Ego Vicecomitissa de Beguer & filius meus Vicecomes pro remedio animæ meæ & parentum meorum ut Deus nobis viventibus dare dignetur remissionem omnium peccatorum & defuncto Vicecomiti Garsie Lupo cæterisque suis & nostris parentibus vitam æternam Deo & sancto Iohanni de Sordna atque Abbati VV. Martelli cæterisque fratribus ibi manentibus tam futuris quàm presentibus Ecclesiam sanctæ Mariæ de Burunza cum oblationibus &c. cum puero muto Anerossoiz liberè damus. Facta est &c. in manu Bernardi Ausciensis Archiepiscopi 6. Idus Ianuarij anno ab incarnatione Domini 1119.

SEMERO GARCIZ Viceconsul de Beygur terram de Bolunçe violenter abstulerat sancto Iohanni , sed tandem ad proclamationem fratrum Monasterij restituit &c. facta fuit hæc pax sub testimonio Bernardi de Lekarre & fratrum suorum scilicet Arnaudi , Petri similiter , Bernardi Sanctij de Cisa &c. & ad ultimum in evidentiâ populi de Oftebat anno 1168.

EXTANT in scriniis civicæ domus oppidi sancti Iohannis ad imum Pyrenæum (*Pedemportus* vocant) veteres

tabulæ pactionis cuiusdam initæ de pascuis aliquot , in Pyrenæo monte positis inter nobilem viram Arnaldum Sanctij Ahatæ dominum & municipes illius oppidi, nec non Cifani pagi incolas anno 1280, quibus subscripsere Ioannes Briays Præfectus regius & *Garsias-Ximenij* Vicecomes Baigorritanus. In actis inaugurationis Regiæ Philippi Ebroicensis & Ioannæ Nauarræ coniugum Pompelonæ anno 1328 factæ quæ in tabulario Palensi Bearnensis principatus recondita sunt , inter proceres Regni qui inaugurationi illi interfuere nuncupatur *Ximen-Garsia* Vicecomes Baigoriensis : in quodam monumento Collegij Roncauallensis anni 1346 *Elbira-Ximenis* Vicecomitissæ eiusdem ditionis memoria habetur. In tabulis illis quibus solemnia inaugurationis Caroli 3 Nauarræ Regis anno 1390 factæ continentur apud Garibayum lib. 27. cap. 40. alius *Ximen-Garsia*, Vicecomes pariter Baigorritanus, inter primariæ nobilitatis viros recensetur cuius vitam ad annum vsque 1410 peruenisse aliis monumentis constat.

Hoc ampliùs, ad eiusdem Eneconis-Aristæ originem à Baigorritanis Dynastis deriuandam adducimur plurimis aliis coniecturis. Primùm quòd Eneconem Garsia Regem in bellis Vasconano seu Vasco milite vsus fuisse refert Abalus Piscina ex Chronico veteri Ilçarbiensi: item quòd Eneconem Ximini filium, *Inicum* seu *Ignatium Lalaneum Larreanum* Vasconum nobilem in Vexillarium, hoc est, præcipuum Regij muneris in bellis administrum sibi adsciuisse docuit è quodam antiquo monumento Legerensi *Sandouall. in Catal. Episc. Pompelon. fol. 17.* durat enim hæcenus *Lalananum Larreanum* antiquum domicilium in agro *Cisfensi*, Baigorriæ confini. Deinde *Aristæ* cognomen *Eneconi* primo Regi in-

ditum (quod ineptè ab *Aristis* deriuat vulgus historico-
rum ; quasi verò sicut *Arista* in mediis flammis, ita *Rex*
ille in præliis exardesceret) expeditam habebit originis
suæ explicationem , assignatò Eneconi pro patriâ Bai-
gorritano pago ; cum eius primarium vicum, qui hodie
Fani S. Stephani nomine dignoscitur, *Harizetam* olim
appellatum fuisse constet ex prisca tabulis Lupi Eneco-
nis Vicecomitis Baigorritani supra à me recitatis: Solent
enim plerumque Nauarri in dictionibus Vasconicis
proferendis aspirationem reicere & vocales plurimas in-
ter duas consonantes interiectas in medio elidere veluti
pro eo quod Vasconici *hareçaçu*, id est accipe, ipsi *arçaçu*
dicunt pro *othoronça*, id est pastus, prandium vel cœna,
otronça: non secus pro voce *harizeta*, *Aristam* protule-
runt: quia autem *harizeta* vox Vasconicâ linguâ *quer-*
cetum significat, hinc primis Regibus, quercus inter in-
signia Regia gestandæ, occasionem fuisse crediderim:
nec aliam etiam extitisse causam vel fundamentum con-
iicio priuilegij illius, quo Alduydensibus saltibus ac
pascuis (quæ ad Nauarram citeriorem, quam *altam* vo-
cant, pertinent) plenissimè vtendi solis inter Vasconicos
omnes, ad nostra vsque tempora, Baigorritanis facultas
fuit, quàm singularem primorum Nauarræ Regum in
hanc gentem affectum, & primariæ suæ originis memo-
riam ac recordationem. Nouissimè tamen facultatem
illam non modicè Baigorritanis imminutam fuisse no-
uimus: Post occupatam enim à Castellæ Regibus Na-
uarram Citeriorem, cum nihilominus ea Regni pars,
quæ vltra Pyrenæum sita, inferioris seu vterioris Nauar-
ræ nomine censetur & Baigorritanum pagum ambitu
suo amplectitur, suis Regibus illibata remanserit, diuisis
ex hoc in diuersum antiquæ Nauarræ populis, cœpere

Erroitani Vastanenses, aliique finitimi populi Citerioris (quorum finibus & territorio Alduyda annumeratur) *Baigorritanis* tanquam peregrinis molesti esse, ipsosque in suo iure interpellare; cum hi de conseruandis priuilegij tabulis minus solliciti fuissent solâque vetere possessione se tuerentur. Nihil autem nostræ sententiæ officit titulus *Comitatus*, Bigorriæ à Roderico Toletano additus, quasi *Vicecomitatus* nomine non *Comitatus* hæctenus insignitus fuerit *Baigorriæ* pagus. Promiscuum enim fuisse, apud plerosque scriptores, *Comitis* & *Vicecomitis*, *Comitatusque* ac *Vicecomitatus* nominum vsus, docuit Catellus in Occitanicis, initio libri 4. Id ipsum nos etiam adductis plurimorum Authorum locis confirmare possemus, è quibus hæc insigniora in præsens seligenda duximus. *Erroitanus* pagus in Citeriori Nauarrâ, hodie *Vicecomitatus* titulo à proprio illius dynastâ possidetur: At tamen *Sanctij Comitis Erroitani* seu *de Erro* (vt tunc loquendi vsus erat) meminit Sanctius Ramiresius Pompelonensis & Aragonensis Rex binis tabulis quarum priores ærâ 1125 obsignatæ describuntur à Sandouall. in Catalogo Episc. Pompelon. fol. 75 & 76: posteriores verò, ærâ 1135 editæ, habentur apud Brizium Martinez lib. 4. cap. 10. Historiæ Pinnat. Rogerius Houedenius in posteriori parte Annalium *Comitis Baionæ* mentionem facit qui aliis ferè omnibus scriptoribus *Vicecomes* dicitur: Bearnensem *Vicecomitissam Garsendim Comitissam* vocant Math. Paris & Math. Vestmonaster. in vitâ Henrici 3. Anglorum Regis, necnon Carolus Nauarræ Princeps in vitâ Theobaldi 1. Nauarræ Regis; Non secùs in vetustâ membranâ Ecclesiæ primariæ Condomiensis *Ocho Vicecomes Leomanix Comitellus* nuncupatur, quasi parum Comitem dices: celebrantur etiam

in Necrologio Cœnobij Artosiensis in Aquisiensi diœcesi
Felicia Comitissa Solæ, & apud Frossartem *Aymericus*
Comes Narbonensis, quorum vterque Vicecomes ex ho-
dierno more loquendi dici debuisset: Si verò antiquiora
tempora memoriâ repetamus, id obseruabimus, ante
Caroli Simplicis ætatem, raram aut penè nullam, in
Aquitaniâ & Galliâ Celticâ, Vicecomitum mentio-
nem fuisse & ciuitatum aut pagorum Præfectos qui ab
eo tempore Vicecomitum nomen tulere, antea Comi-
tum titulum vsurpasse: & vt exemplis id planum faciam,
nihil est magis notum aut peruulgatum, quam eos qui
posterioribus sæculis *Parisiensi*, ac *Lemouicina* ciuita-
tibus & *Aquisiensi* oppido in Nouempopulaniâ præfuere,
Vicecomitum nomen tulisse, & tamen Gregorius Tu-
ronensis lib. 6. cap. 22. & lib. 8. cap. 30. *Nunichium* &
Terentiolum Lemouici Præfectos, illius vrbs *Comites*
vocat, idémque lib. 7. cap. 31. *Nicetij Aquisiensi* vrbs
Comitis meminit. Aymonius lib. 5. cap. 34. Roberto
Marchioni Francorum, *Parisiensium Comitis* titulum tri-
buit, Nangius denique in suo Francorum Chronico Hu-
gonem Capucij & Hugonem magnum *Comites Parisi-*
enses prædicat.

VNA adhuc restat nostræ opinioni corroborandæ ra-
tio quæ omnes coniecturas vincit: illa nimirum, quod
Bigerronum Comitibus siue etiam illius prouinciæ pro-
ceribus iamdiu pacatis & in obsequio Francorum Re-
gum diuturnâ consuetudine confirmatis, nulla causa
fuit Nauarræ, cum ipsorum damno atque iniuriâ, inua-
dendæ; (nam hæc quoque regio iisdem Principibus pa-
rebat) At Vascitanis Proceribus huiusmodi causa non
defuit. Hi enim cum Ludouico Franciæ & Pipino Aqi-
taniæ Regibus, non priuatam solum simultarem, sed pu-

blicum pro libertate bellum gerebant. Illius autem belli Duces è genere Eneconis fuisse indicio sunt Ximini & Garfiæ nomina, quibus à vetustis authoribus designantur : quotquot autem ex illâ stirpe seu familiâ superfuere bello (quod Vascitanis utpote viribus & numero militum longè imparibus infœliciter cessit) solum vertere & ad Vascones Iberos, æquè Francis infensos, in Hispaniam se recipere coacti sunt ; vbi eos exinde vindictæ occasione intentos, Nauarorum animis à Francis abalienandis, sibi que specie libertatis instaurandæ conciliandis studuisse simillimum veri est. Sed non ab re fuerit, quæ de eo bello ab antiquis authoribus, illius sæculi æqualibus, literis mandata sunt, subscribere; hoc interim præmonitô, in plerisque eorum nomen *Ximini* vel *Simini* corruptum esse, inque eius locum irrepsisse vocem *Siguuini* & *Sigiuuini*. Insuper illud ipsum nomen in vetustis libris ac tabulis variè scriptum reperiri. Nam modo *Ximinum*, modo *Ximenum*, aliàs *Eximinum*, interdum *Simirum* vel *Simerum* vel *Semerum* sæpissimè *Sciminonem* vel *Scimonem* præferunt : hæc autem tanta scripturæ varietas, partim è cognatione vocalium e & i: semiuocalis S cum duplici X, & liquidarum N. & R, quæ in Vascitanâ linguâ persæpè inuicem commutantur nata est: partim è vario nominum propriorum eiusdem linguæ inflectendi genere à Latinis Scriptoribus usurpato ; dum in eodem nomine quidam primam aut secundam declinationem, alij tertiam sequuntur : Sic ab eo, quod Vascitanis suâ linguâ *Xemen* vel *Xemeno* dicitur, deduxere *Ximinum* & *Ximinonem* ab *Eneco* *Enecum* & *Eneconem* à *Garfêâ* *Garfêam* & *Garfêanem* à *Galindo* *Galindum* & *Galindonem*: sed vt illuc vnde abij redeam ; Auctor vitæ & actuum Ludouici Pii ad annum 816 his verbis belli illius memi-

nit: Sed & Vasconum citimi, qui Pyrenæi iugi propinqua loca incolunt, eodem tempore iuxta genuinam consuetudinem leuitatis à nobis omnino desciuerunt. Causa autem rebellionis fuit eo quod Siguinum eorum Comitem propter morum prauorum castigationem, quibus penè erat importabilis, ab eorum remouit prælatione Imperator. Qui tamen ad eò sunt duabus expeditionibus edomiti, ut serò pœnituerit eos incepti sui, deditiõemque magno expeterent voto. Auctor Annalium Caroli Magni & eiusdem Ludouici ab Herm. Comite Nuenario editus ad eundem annum. *VVascones qui trans Garonnam & circa Pyrenæum habitant propter sublatum Ducem nomine Siguinum, quem Imperator ob nimiam eius insolentiam ac morum prauitatem inde sustulerat, solita leuitate commoti, coniuratione factâ omnimodâ defectione desciuerunt. Sed duabus expeditionibus ita sunt edomiti, ut tarda eis deditio & pacis impetratio videretur.* Eadem ad verbum habet Aimonius lib. 4. cap. 104. nisi quod pro Siguino *Sigi-vinum* legit. Abrogato autem Ximino seu Schimino à Ludouico Comitatu; Vascones eâ re commoti Garfiam-Ximini, ipsius, ut verisimile est, filium sibi in Regem aut Principem asciuerunt: Huius rei testem habeo Authorem veteris Chronici manuscripti Cœnobij Moissiacensis, cuius mihi copiam fecit Andr. Duchesnius. *Anno, inquit, 815 VVascones rebellant contra Imperatorem. Anno 816 VVascones rebelles Garfimirum super se in Principem eligunt: sed in secundo anno vitam cum Principatu amisit, quia fraude usurpatum tenebat, idem Author ad annum 818. Similiter & eius exercitus (de Ludouico Pio loquitur) quem miserat super VVascones rebelles cum triumpho victoriæ reuersi sunt, occisis tyrannibus & terra quieuit. Ad hanc autem Garfiæ Simiri vel Ximini electionem fieri potuit, ut Vascones non*

Aquitani

Aquitani solum illi, Pyrenæorum montium accollæ, quos in hoc opere ut ab aliis Vasconibus Aquitanis, qui *Gascones* vulgò dicuntur, distinguantur *Vascos* seu *Vascitanos* ex hodierno loquendi vsu nuncupabimus, sed Iberi etiam qui in Aragoniæ veteris ditone & Sangossienfi Præfecturâ sedes habebant, in societatem belli acciti concurrerent; indéque originem habuerint ea quæ de *Garfia-Ximini*, in monte *Vruelis* seu *Panonis*, in Regnum euecto, tam Nauarri, quàm Aragonenses historiciscripta reliquere; licet non desint qui electionem *Garfiæ Ximeni* ad oppidum *sancti Ioannis* in imo *Pyrenæo* factam fuisse affirmant (in quorum numero est Ludouicus Marmol. lib. 2. cap. 14. historiæ Africanæ) à quo oppido non longè distare summi Pyrenæi locû, qui etiamnû *Panonis* vel *Peñonis* nomen seruat cum veteris arcis vestigiis, eos fortasse scire interfit, qui Nauarrici Regni origines curiosius perscrutantur. Mortuo *Garfiâ-Ximino* non ideo quievere Vascones, sed redintegratis viribus nouos motus fecere; ad quos sedandos alteram contra eos expeditionem suscepit Pipinus, de quâ sic iidem Authores ad annû 819. Author vitæ & actuum Ludouici Pij. *Interea Vascones natiuâ seditionis peste discordantes, à Pipino Imperatoris filio, ipso anno ita sunt edomiti, ut nullus eorum rebellare auderet. Pater enim eum ad hoc destinauerat.* Author Annalium Caroli Magni & Ludouici Pij. *At in partibus Occiduis Pipinus Imperatoris filius iussu patris V Vasconiam cum exercitu ingressus, sublatis ex eâ seditionis, totam eam prouinciam ita pacauit, ut nullus in eâ rebellis aut inobediens remansisse videretur.* Vetus Chronicon manuscriptû Collegij sancti Andree Burdegalensis. *Ad Pyrenæos montes Imperator Sihininum Comitem quod sibi gratus non esset, à Comitatu remouit,*

eius familiam rebellantem domuit , & in Hispaniam ire coëgit ubi postea multas turbationes contra gentes Imperatoris fecit. Postrema istius Chronici verba confirmant ea quæ supradicti Historici ad annos 823 & 824 obseruarunt. Author vitæ & actuum Ludouici ad annum 823. Eodem anno Eblus atque Asenarius Comites , trans Pyrenæi montis altitudinem iussi sunt ire. Qui , cum magnis copiis usque ad Pompilonam issent & inde negotio peracto redirent , solitam loci perfidiam , habitatorumque geminam fraudem experti sunt. Circumuenti enim ab incolis illius loci , omnibus amissis copiis , in inimicorum manus deuenere. Qui Eblum quidem Cordubam Regi Sarracenorum miserunt : Asenario verò tanquam qui eos affinitate sanguinis tangeret , pepercere. Author Annalium Caroli & Ludouici ad annum 824. Eblus & Asinarius Comites cum copiis Vasconum ad Pompelonem missi cum peracto iam sibi iniuncto negotio reuenterentur , in ipso Pyrenæo perfidiâ montanorum in insidias deducti ac circumuenti , capti sunt : & copię quas secum habuere , penè usque ad interuersionem deletæ : & Eblus quidem Cordubam missus , Asinarius verò misericordiâ eorum qui eum ceperant , quasi consanguineus eorum esset , domum redire permissus est.

TRIA hoc loco occurrunt animaduersione digna. Primum, turbatum fuisse eo anno in Nauarrâ seu Pompelonensi prouinciâ , quando eò noua militum subsidia mittere Ludouico opus fuit : Alterum malè per id tempus erga Francos affectos fuisse Vascones ; contrà verò Sarracenis aut amicitia aut fœdere coniunctos , siquidem *Eblum* alterum è Ducibus copiarum Ludouici , à se in Pyrenæi angustis comprehensum , ad demerendam Sarraceni Regis gratiam , Cordubam miserunt : Vltimum , montanorum illorum Duces , qui Ludouici co-

piis cladem intulerunt, Aquitanos fuisse; ex quo *Asinari* alter Dux copiarum Ludouici eos consanguinitate seu affinitate contingebat. Vnde mihi planè persuadeo, circa ea tempora, prima Nauarrici Regni fundamenta ab *Enecone Aristâ* iacta fuisse, siue is *Garsie & Ximini* cognatus fuit (quod *Garsie* nomen patronymicum illi à Scriptoribus Nauarris inditum significare videtur) siue solùm affinis, quantum ex nomine *Ximena* ipsius vxoris colligere datur. Illo autem in id incumbente, commodùm & è re eius accidit paulò post *Aizonis* à Ludouico Rege defectio, cuius occasione Cataloniâ omni magno tumultu concussâ, Francorum inde in Hispaniâ imperium labefactari cœpit. Prorumpente deinde in ciuilia bella vniuersâ Galliâ & coniuratis primò in paternum exitium, mox etiam in mutuam perniciem conuersis Ludouici filiis, cum aliâ ex parte Nauarri fortè ab Abderramene Sarraceno Rege, qui Christianis grauis & infestus esse in Hispaniâ cœperat, lacefferentur; neque iis Franci domesticis malis impediti præsidio esse possent: prona & plana via fuit Eneconi non instituti modo noui Regni firmandi & stabiliendi, sed ipsâ etiam Pompelonê potiendi: Finito tamen ciuili bello statuisse Carolum Regem cognomento Caluum prouinciâ armis repetere, sed nihilominus missâ ad eû à Principibus Nauarris legatione placatum fuisse colligo ex his verbis Chronici Fontanellenfis siue sancti *V Vandregifilli*, quod superiori anno à Duchesnio publici iuris factum est. *Anno DCCCL CAROLVS Placitum in Vermeriâ Palatio tenuit in mensè Iulio. Ibi ad eum legati venerunt INDVONIS & MITIONIS Ducum Nauerrorum, dona afferentes. Paceque..... & impetrata, reuersi sunt. Voces autem Induonis & Mitionis, hîc scripturæ vitio*

laborare mihi pro vero constat, nūquam enim huiusmodi nomina in Hispaniâ, ne dicam in Nauarrâ ex audita fuere: Itaque pro his reponendum censerem *Iniconis* & *Ximinonis*, ita vt (quoniam iam *Inicus* vel *Eneco* ipse fato cesserat) de *Garfiâ Eneconis* ipsius filio, ac de *Garfiâ Ximinonis* fratre intelligantur. Etenim Authorem illum, Hispani morisignarum, vtriusque istorum Principum patronymicum nomen pro cognomine sumpsisse propè fidem est, eoque ambos omisso nomine proprio solò patronymico, pro cognomine accepto, designare voluisse; quomodo Marcum Tullium Ciceronem solâ voce Tullij aut Ciceronis, Publium quoque Virgilium Maronem vnicâ Maronis aut Virgilij appellatione indicare solemus. Hanc autem priorum nominum Vasconicorum, in scriptore Celtâ vel Franco, corruptionem minus mirabitur, quisquis apud vetustum Scriptorem Aquitanum, è Floriacensis Monasterij membranâ à P. Pithœo in lucem prolatum, pro *Ramiro* Rege Aragonum *Milonem*: apud Robertum de Monte pro alio *Ramiro*, *Remelium*, pro *Adefonso*, *Anfortium* vel *Ainfrusium*, pro *Sanctio Seuche*, & apud Gaufredum Vossensem priorem pro eodem *Sanctio Sanctolum*, pro *Ferdinando Fredolamnum* legerit.

HIS ita constitutis non multum puto à scopo aberrabimus si exordium Regni Nauarrici intra triennium, quod annum 824 proximè consecutum est, statuamus: Quo autem postea tempore *Pompelon* ciuitas ei adiecta fuerit incertus veri sum; idque tantum pro comperto habeo, anno 850 *Pompelonenses* sub imperio Principis Christiani fuisse: Id enim ab *Eulogio*, in epistolâ ad *V Villefindum* illius ciuitatis Episcopum scriptâ, testatum inuenio. Hic autem Princeps quis alius esse po-

tuit quam Garfias Ximenonis qui fratri Eneconi proximè in Regno successit? Garfiam certè non ita multò post, anno scilicet 856 Pompelonensis Regis titulum sibi afsciuiffe vetustis tabulis apparet à me antè indicatis.

Hic tamen noui aliquid negotij nobis faceffit Blanca, cum duas Eneconis Aristæ electiones comminiscitur: quarum primam Nauarris, alteram Suprarbiensibus imputat: Huic autem opinioni duo substruit fundamenta, quorum alterum ex historia Caroli Nauarræ Principis componit. *Carolus*, inquit, *Princeps ac ferè omnes scriptores perhibent nostros cum sine Rege essent ab Adriano Pontifice Maximo statuendæ reipublicæ modum quæsiuisse: id autem cum Adriani primi temporibus conuenire nequeat, ad Adrianum secundum trahendum est, qui cum quinque tantum annis in Pontificatu uixerit, nempe ab anno 867 ad annum 872, necesse est ut Aristæ electio in aliquem horum annorum incidat: atqui id ad electionem Eneci à Nauarris seu Pompelonensibus factam minus quadrat, quandoquidem diù ante, inter hos, regnasse Eneconem, anno nimirum 842, variis à Garibayo adductis monumentis, quibus omnino fides adhibenda est, apertè conuincitur. Hieronymus quoque Çurita in Indicibus Aristæ Regis initium anno 845 uel circa supposuit; consequens igitur est ut hæc altera electio Adriano 2 Pontifice facta, solis Suprarbiensibus competat. Certè hic proprio iugulatur gladio Blanca, quippe Carolus Princeps (cuius præcipuè testimonio coniecturam suam fulcire conatur) hanc Aristæ electionem, quæ Adriano 2 Pontifice acta est, non à Suprarbiensibus, sed à Nauarris vnà cum Aragonensibus factam fuisse apertè declarat, ut ex ipsius uerbis uidere licet, quæ Antonius Beuterus capiti 6 libri 2 sui Chronici inseruit. At certum est, inquit Blanca, ante tempora Adria-*

ni 2 Ariftam Nauarris imperaffe. Fateor hoc; sed non inde fequi, ipfum de integro à Suprarbiensibus Pontifice Adriano fuiſſe electum, quemadmodum ſomniauit Blanca: Nam id tantum ſequitur Caroli Principis narrationem quatenus de *Adriano 2* agit, veram non eſſe, eumque in hac parte authoritate Annalium Aragonenſium quos ſe ſequutum proſitetur, deceptum fuiſſe. Annalium autem illorum conditorem in errorem induxit præfatio fori Suprarbiensis, quæ, Nauarros, Aragonenſes ac Suprarbiensis, de eligendo Rege, cum Aldebrando Romano Pontifice eumque Longobardis ac Francis, conſilium iniſſe exponit; deque eorum ſententiâ in Pelagium Regem conſenſiſſe: Nec enim diffitetur Blanca historicos omnes qui *Adrianum 2* ab Aragonenſibus ſeu Suprarbiensibus, ante electum Regem, conſultum fuiſſe affirmant, eumdem ipſum quem præfatio fori Suprarbiensis *Apoſtolicum Aldebrandum* vocat, nominare voluiſſe, deque eodem Pontifice ipſos intelligendos eſſe. Quid autem ſibi voluerit Author illius præfationis, iniectâ hic de Aldebrando mentione haud aſſequor; niſi forſan, ea quæ de Gregorio 7 (cui ante adeptum ſummum Pontificatum Ildebrando nomen fuit) à Nauarris de Regni ſtatu, poſt mortem Sanctij Garſiæ Regis Pennaleni anno 1076 interempti, deliberantibus conſulto inaudierat, ad primi Regis electionem referenda eſſe credidit. Porrò cum Hieron. Çurita in Indic. ad annum 862 Garſiam Eneconis filium, eo anno mortuo parente Regnum obtinuiſſe, ex fide vetuſti Authoris teſtatum reliquerit; Anno quoque 867 eumdem Garſiam, extincto Enecone patre, Pompelonæ regnaſſe antiquis Eccleſiæ Sireſienſis tabulis ab ipſomet Çurita lib. 1. cap. 7. Annal. commemoratis liqueat; idque etiam à

Garibayo lib. 22. cap. 2. confirmetur, satisne sanus Blanca Eneconi, Garfiæ parenti, ad annum 868 tanquam rediuiuo Suprarbiense regnum decernit? Grauius profectò in scopulos impegit hic author, nec satis offendicula vidit, dum ad suas nouas opiniones inferendas, tritas, ut ipse iactat, vias relinquere & nouas tentare non dubitat. Alterum Blancae fundamentum ex dissimilitudine iuris Aragonensis ac Nauarrici quaesitum, quod ipse grauiissimum & firmissimum esse iudicat, quasi hoc ipso à diuersis Regibus illa orta esse colligatur, futilissimum esse fatebitur, quisquis ea quæ supra de singularibus Nauarræ urbium, municipiorum ac pagorum iuribus tradidimus acuratè perpenderit.

IAM de modo electionis & de legibus Regio muneri impositis à Vasconibus & Nauarris de constituendo Regno consilia agitantibus, quas mox Enecus Rex nouus ratas habuisse dicitur; ea quæ à Carolo Principe aliisque Scriptoribus literarum monumentis sunt tradita, ne pro vanis habeam, facit hoc primum; quod quæcumque de iure ac moribus populi à Rege tutis præstandis, deque iis quæ secùs fierent sedulo, arbitrio bonorum virorum, emendandis ibi celebrantur, solemnis sacramenti, à Regibus inaugurandis veteri instituto præstari soliti, conceptis verbis comprehensa obseruauit: Alia verò, quæ de proceribus in consilium adhibendis, in iure dicendo, vel quoties de republicâ deliberandum esset, referuntur, propriis legibus hac de re factis & in Codicem legum Nauarricarum, qui *fori generalis* titulo inscribitur, relatis autoritatèq; Regum sancitis, constituta reperiuntur: Illa denique quæ de communicandis à Rege cum iisdem Proceribus vniuscuiusque Regni ditionis censibus & vectigalibus iactari solent, omni memoriâ in vsu

fuisse ex antiquis Regiorum Quæstorum commentariis eruitur; confirmaturque maximè vetustâ illâ formulâ homagij seu iurisiurandi quâ Proceres (quos vulgo *Ricos*, hoc est diuites vocant) Regum se clientes & vassallos profitendo, eisque fidem suam obstringendo, cauebant vt si in posterum vectigalia huiusmodi iis concessa (quæ vsitato nomine *beneficia* dicebantur) reuocare Regi, absque illorum fraude, decretum esset, aut ipsis ea suâ sponte remittere placeret, exinde sibi à Regis fide discedere, & eam alteri Principi addicere impunè liceret: Huiusmodi iurisiurandi formulæ complures in Tabulario Pompelonensi extant, quarum vnâ hîc in exemplum adducere sufficiet.

IN Dei nomine Io Don Brax Gasia Seiñor de Luxa Hago à saber à todos quantos esta carta veran ni-odran que yo ey iurado sobre la Cruz & los santos Euangelios à vos Don. Th. por la gracia de Dios Rey de Nauarra, de Campaigna & de Bria, Cuende Palazin que yo vos obediztre como à Rey & Seignor natural & vostro mandamiento fare & vestra carrera tendre en todas cosas, salvo el dreito de mio Seignor natural el Visconde de tartas & bon conseyl & leyal vos dare ami scient quando vos lô me demandaredes & vostro conseillo celare & vostro cuerpo & vostra gent & vossos homes qualquiere que en vostro seruicio sea & todas vstras cosas por todos logares à mio poder à vestra proh & à vostra voluntat agardarey & guerra & paz. vos farey del Castieillo de Luxa & todas las vegadas que vos querades yrado & pagado el Castieillo de Luxa à vos & à vostro mandamiento rendre & recebre y vestras gentes conmigo à lur mesion pero en tal maneyra que si pora ventura voso vestro mandamiento [teniendo] el dicho Castieillo & yo ni mias gentes non seyendo y, mal ny dayno mi fiziesse alguno

en mi tierra ni en mi heredamiento por razon de voftra guerra vos que seades tenido de me lo emendar & quando yo vos rendiero el dito Castieylo de Luxa à vos o a voftro mandamiento & ysiro del con mi compayña, que vos me dedes algun logar en que yo aya mi estage con mi compayña rasonablemente ata que ayades finada voftra guerra & quando ouiertes finada voftra guerra, vos o voftro mandamiento que me rendades el dicto Castieylo mio en leestado que vos o voftro mandamiento lo recebiertes de mi, si à vos non plazze que yo ni mi compayña y seamos: & todas estas cosas qui desús son dictas vendre & complirey ben & leyalment tanto com'à vos plazdra que ya tenga bienfeito de vos, & otrossi quanto à mi ploguiere que yo tenga voftro bienfeito & si vos quisiessedes toller voftro bienfeyto, que del dia que me toilliertes voftro bienfeyto, que yo non vos sea tenido en ren de las ditas conuenienças, o si yo vos quisiesse dexar voftro bienfeyto que del dia que yo lo vos deysfare que non vos sea tenido en ren de las ditas conuenienças, & que non vos pueda deysfar voftro bienfeyto, sinon como fuero es d' Espaigna & todo esto vos prometo à buena fee senes mal engayno & vos fago por el homadge de manos & de boca & si pora ventura yo no vos temiesse todo esto que desuso es dito & assi como es dito vos que me lo podades demandar sobre pena de periurio & yo en testimoniança & en confirmamiento de todas estas cosas vos do esta mi carta abierta sayellada de mio sayello laqual fue feyta en san Ioan del Pie del Puerto en la cambra de çaga de la casa de la piedra sañado primero empues la fiesta de sant Miguel Archangel en el mes de Octubre en el ayño de mill. & dozientos & cinquenta & oëto testimonios que esto vieron & odiron don Climent de Launay Senescalc de Navarra & don Roldan Peris Daransus Alcalde de Pomplona & don Diego Lopes de Moreyntiayn Caval-

lero, & don Garcia Martinis Duriz Cauallero, & don Lope Miñes su hermano Cauallero, & don Bernart de Luxa, & don Pes de Mearin Cauallero, & VV. Bernart Garati Escudero, & don Ossoa Doneys Baylle del Rey en Cisa, & Garcea Abat de Abaurre peadgero de quel mismo Rey en san Ioan.

MIRVM primâ fronte & insolens videri posset, Regiam potestatem his pactionibus vsque adeò in angustum adduci; contrâ verò Proceribus Vasconum (quos patriâ linguâ *Ricos*, hoc est diuites, vocatos fuisse diximus) tantum facultatis tribui, vt etiam authoritatis Regum, ad nutum & arbitrium suum, abiiciendę libertas esset: vt non immeritò Alfonso huius nominis 3 Aragonum Rex dixisse videatur, apud Curitam lib. 4. *Annal. cap. 93. Tot olim fuisse in eo Regno Reges quot Ricos homines.* Et sanè res esset admiratione digna, nisi in eâ gente consisteret, cui semper tantus libertatis amor & studium fuit, vt extrema quæque pro eâ perpeti non dubitauerit: tantum verò roboris atque animi, vt tribus potentissimis nationibus sibi de propinquo imminentibus Gothis, scilicet, Sarracenis & Francis repudiato semper, excusso etiam nonnunquam, illorum iugo, eam incolumem atque integram, ad vltima vsque tempora, perduxerit: Regiâ verò dignitate vnum è suis ideo decorari voluerit, vt eiusdem libertatis propugnandæ Dux ac fautor, non autem subruendæ aut tentandæ author esset. Nunc tandem discussâ vtcumque eâ caligine, quæ originem Regni & primorum Regum memoriam non parùm obscurabat, ad illorum Principum stemmata explicanda accedamus.

Primum stemma, progeniem Eneconis-Garsie ad Sanctium usque cognomento Maiorem continens, additis in ea, que maximè ambigua sunt, obseruationibus.

CAPVT XIII.

ENECO-GARSIE cognomento Arista: Vxor XIMINA.

XIMINVS-ENECONIS: Vxor Munia.

ENECO-XIMENONIS Vxor Oneca. GARCIAS-XIMENONIS Vxor Toda, obiit sine liberis.

GARCIAS-ENECONIS: Vxor Viraca è stirpe Aznarij Aragoniæ Comititis.

FORTVNIVS Vxor Aurea.	SANCTIVS: Vxor I. N. Galindi Comitis Aragonum filia	XIMENA Vxor Alfouli 3. Regis Asturum.	ENECA Vxor I. Aznarij Fortunionis deinde Abdallæ Cordubæ Regis.
Enecus. Lupus. Aznarius.	Vxor altera Tuta Aznarij.	Tuta	

Garfias Nunilo Sanctij Curu ^o Comes Gasconia, de cuius progenie alio loco dicitur.	Oneca.	Garfias Terefa Vxor Ximena aliàs Terefa.	Rami-ri 2. Regis Legion.	Sanctia Maria Velasquita Vxor Munionis Comitis Bifcaia.	Maria Vxor Senionis Comitis Barcinonensis.
---	--------	--	--------------------------	---	--

Ramirus Rex Vicariæ.	Sanctia nupta Ordo Sanctius Garfias.	Sanctius Abarca Vxor Viraca Ferdinandi.	Viraca: Vxor VVillelmi Sanctij Garconia Comititis.	Ermenegilda. Ximena alterutra istarum nupsit Isarno filio Raimüdi Comitis Ripacurciæ.
----------------------	--------------------------------------	---	--	---

Ramirus qui obiit ante patrem.	Garfias Tremulus Vxor Ximena.	Gonfaluus Rex Aragonum.
--------------------------------	-------------------------------	-------------------------

Sanctius Maior.

N: filia.

LL ij

TEMPORIBVS ENECONIS Regis cognomento Aristæ designandis, in contrariam partem peccatum est à Scriptoribus Rerum Nauarricarum¹, atque antea, in repræsentandâ ætate Garfiæ-Ximeni, Fortunij-Garfiæ & Sanctij-Eneconis, erratum fuisse docuimus; Dum ea pluribus annis, imò & integro sæculo longiùs producant, quàm par sit: Carolus enim Nauarræ Princeps & Antonius Beuterus ad annum 870, Marinæus & Tarapha ad annum 912, Ludouicus Marmolad annum 926, Rodericus Sanctius Pal. Raph. Volaterranus & Mich. Ritus ad annum 961, Eneconis Regni initia promouent: Hieronymus Çurita lib. 1. Annalium cap. 5. constare quibusdam monumentis testatur Enecum anno 919 Regem renunciatum fuisse: quod si verum est, eò spectat, vt à Vasconibus, mortuo Garfiâ-Simiri, nouum bellum contra Ludouicum Pium & Pipinum meditantibus, Eneconi strenuo & impigro ad labores militiæ viro Regnum delatum fuisse intelligamus: à Nauarris enim ipsum posteriùs electum fuisse, ex iam dictis constare potest. Fuisse autem Eneconem iam tum ætate longiùs prouectum inde elicitur, quod ante annum 839 ipsius nepos Eneco 2 Regno capessendo idoneus habitus fuit, cum inter vtrumque regnasse Ximinum, huius patrem, illius verò filium, pro certo ponatur. Eneconem, Garfiæ-Eneconis patrem anno 839 obiisse prodidit Auctor Annal. Veter. Aragon. vt refert Çurita lib. 1. Annal cap. v: At contrà illum eo ipso anno Regnū inchoasse, authores sunt Io. Vasæus & Scriptor breuis Chronici manuscripti quod inter tabulas Forulorum Fani sancti Ioannis ad imum Pyrenæum voluitur. Ego etsi de initio Regni huius Regis nihil certi afferre possum, vixisse tamen ipsum & regnasse ab anno 839 ad annū 842 com-

pertum habeo, cum vtriusque anni diplomata ab eo Rege obsignata extent in Legerensi Cœnobio, testibus Sandouallio in Catalog. Episc: Pompel. fol. 17. & Garib. lib. 22. cap. 1. Nec puto eum multò longiùs vitam produxisse, quandoquidem nullam ab eo anno ipsius memoriam habemus, & tempore obitus paterni Garfiam eiusdem Regis filium decem & septem tantummodo annos natum fuisse, quibusdam monumentis à Garibayo citatis traditur. Idipsum etiam alia subiicit ratio non fallax: Nam si id temporis satis robusta, ad Regnum capessendum, ætate fuisset Garfias, quis dubitat ipsum, in Regno, Garfiæ-Ximeni patruo, qui eum præcessit, antefendum fuisse?

GARSIAE-XIMINI *Totam* vxorem dedimus ducibus vetustis tabulis apud Brizium Martinez lib. 1. cap. 26. *Totæ* autem stirpis memoria incognita, inter cætera vetustate obruta, iacet. Dum tamen ea quæ de Nauarræ Rege tempore *Muzæ Abenkazi*, qui ab Abderramenis imperio descuerat, in acie interfecto, apud Auctorem Anonymum Annal. Aragon. (citâte Brizio lib. 1. cap. 25.) Beuterum & alios habentur, attentè considero, subit cogitatio animum *Totam Muzæ* fortassis filiam fuisse, fierique potuisse, vt *Muzæ* occasione Garfias-Ximini Rex mortem oppetierit: vtriusque argumentum duco ex verbis Sebastiani Salm. in vita Ordonij Regis, quibus *Muzam* ab hoc Rege circa montem *Laturce* dictum (quem non longè abesse à Lucronio oppido docet Morales lib. 13. cap. 55.) prælio victum fugatumque fuisse commemorat & tantam in eius exercitu stragem factam, vt plus decem millia magnatû, hoc est nobilium, vnâ cum *Garfeano* *Muzæ* genero præliando ceciderint. Erat autem *Muzæ* natione Hispano-Gothus & religione

principiò Christianus : postea verò cum Mahometicæ sectæ se addixisset, summo loco apud Sarracenos habitus est & tandem à Cordubensi Rege deficiens, captis *Cæsaraugustâ, Oscâ & Tutelâ* oppidis, atque etiam *Toleto*, tantam in Hispaniâ potentiam consecutus est, vt tertium se Regem in eâ iusserit nuncupari. Quo factò non Sarraceni tantum Regis, sed Ordonij etiam Asturiarum Principis inuidiam in se concitauit, quæ illius prælij occasio fuit. Vnde planum fit, quam aliena ab historiæ fide narrauerint Auctor ille Annal. & Beuterus, cum Sanctium Garfiæ Pompelonensem Regem, conferto cum Muzâ prælio, à Mauris interfectum fuisse dixerunt: Ætas enim Sanctij Garfiæ multùm discrepat ab Ordonij ætate, quâ hæc gesta fuisse à Sebastiano admone-mur : At contrâ, Garfiæ Ximini Regnum cum Regno huiusce Ordonij concurrisse, de vtriusque Regis vitâ & tempore curiosiùs inquirenti facilè apparebit : Nec tam contra Muzam, quàm pro eius partibus stetisse Nauarros hinc etiam coniicimus ; quod cum plurima bella ab hoc aduersus varias gentes, Sarracenos nimirum, Gallos atque adeò Ordonium ipsum gesta celebret Sebastianus ; nullius tamen rei ab ipso contra Nauarros gestæ meminit : tametsi eorum regio Muzæ Regno (quod à Cæsaraugustâ atque Oscâ, Tutelam vsque & Albeldam Rioje vicum protendebatur) finitima & continens esset. Iphis quoque Principibus Pompelonensibus per id tempus de noui Regni sensim increbrescentis, necdum adulti, statu sollicitis & vario etiam hinc à Cordubensibus, hinc ab Asturiensibus Regibus bello impetitis, à Francis etiam haud'fatis hætenus pacatis, quis non videt amicitiam & affinitatem Muzæ non minùs opportunam fuisse quam certamen belli cum ipso exitiosum futurum erat ?

GARSIÆ-ENECONIS filias tribuit nostrum stemma duas; Alteram *Enecam* primùm *Aznario-Fortunionis*, deinde *Abdalla* Cordubensi Regi nuptam: Alteram *Ximenam Alfonsi* III Asturiensis Regis vxorem. De priori author nobis est Scriptor Veteris libri qui in Ecclesiâ sancti Isidori Legionensis asseruatur, cuius verba, quoniam, ad ea quoque, quæ de Fortunij Regis matrimonio & liberis in eodem stemmate subiunximus, illustranda iuuant, hic prout ab Ambr. Morali lib. 15. cap. 36 referuntur adscribo. *To dire à qui agora una cosa muy nueua y estraña, mas por auerla hallado en un libro muy antiguo de la libreria de santo Isidoro de Leon, cuya copia tambien esta en el real Monasterio de san Lorenzo del Escorial, la pondre como alli esta. Aquella memoria deduze la genealogia deste Rey Abderramen del Rey Iñigo Arista, proffiguiendo como fue quartonieto suyo. Aquel Rey (dize) tuuo (y es lo que todos sabemos) por hijo al Rey Garci Iniguez. Este tuuo por hijos à los dos que tras el Reynaron, Fortunio Garcia, y Sancho Garcia Abarca, y una hija llamada Eneca (que es Iñiga en Castellano.) Fortunio Garcia muchos annos antes que Reynasse, en vida de su padre caso con doña Aurea, y tuuo en ella estos hijos Iñigo Fortuniones, y Lope Fortuniones, y Aznario Fortuniones. Y esto postrero hijo caso con su tia Iñiga hija del Rey Garci Iñiguez, y murio el marido dexando hijos. Mas su muger Iñiga caso secunda vez con el Rey Moro Abdalla de Cordoua, y tuuo en ella à su hijo Mahomad Aben Abdalla que quiere dezir hijo de Abdalla. Este Mahomad tuuo por hijo à Abderramen, que por auer muerto su padre en vida de Abdella su abuelo reyno luego despues del. Así el Rey Abderramen es nieto de la Reyna de Cordoua Iñiga, y vis nieto del Rey Garci Iñiguez, y quartonieto de Iñigo Arista. Hasta à qui llega aquella memoria.*

DE *Ximenâ* Alfonsi vxore testem facio Sampyrum Astoricensem qui in vitâ Alfonsi hæc habet. *Non multo post uniuersam Galliam simul cum Pampilonâ causâ cognationis secum ad sociauit uxorem ex illorum prosapia accipiens.* (Vox gerens hîc ineptè adiecta in editione Pompelonensi, abest à manuscripto) nomine *Xemenam*: hos quatuor subscriptos filios ex eâ genuit *Garfeanum* &c. Gallix autem voce hîc Nauarram ideò designat, quoniâ eam iam multo tempore sub Gallorum imperio ac ditione manserat, iique Principes qui etiam tunc eam, Regio nomine obtinebant, origine Galli hoc est Vascones Aquitani erant. Fuisse autem *Ximinam* *Garfix-Eneconis* filiam clariùs etiam constat è veteti diplomate *Ramiri* Regis Asturiensis, eorumdem *Alfonsi* & *Ximene* filij, apud Prud. Sandouall. in eo tractatu quem de Monasterio sancti Facundi edidit §. 6. his verbis. *Fue Princessa de singular. virtud* (de *Ximenâ* loquitur Alfonsi vxore) *y digna de tal marido, y por ser, como dixe, de la casa de Navarra, à su hijo mayorazgo puso por nombre Garcia, usado entre los Navarros, y entre los de Leon no hasta estos Reyes y parece esto mas claro por un privilegio del Rey don Ramiro hyo destos Reyes, en que da à la Iglesia de Ouedo muchas Iglesias en Asturias, y entre ellas el Monasterio de S. Eulalia de Tringo, que auia sido de la Reyna D. Ximena, y Rey D. Sancho de Pamplona su tio, que assi lo llama à 23 de Setiembre Era 964.* Cum diplomate isto *Ramirus* *Ximene* filius, Sanctium Pompelonensem Regem, auunculum suum dixerit, satis indicasse videtur *Ximenam* Sanctij sororem fuisse, quidquid hoc loco contrà senserit Sandouallius.

GARCIAE XIMINI mortem cum in annum 858 contulerint omnes Authores qui eum iuxta Reges admiserunt,

runt, si vnum Marineum excipias, & ab iis, vnus centenarij annorum numeri, omissione peccatum fuisse, supra monuerim, constetque fide veterum monumentorum Garciam vsque ad annũ 858 in vitã mansisse, neque eam vltra propagasse hæctenus apparuerit, nihil obstat quominus ipsius morti annum illum assignemus, Garciæque Eneconis Regnum ab eodem vel ab insequenti, hoc est 859, inchoemus, quo Mahomedes Cordubensis Rex, occasione forsan Garcie Ximenij mortis excitatus, vel eò etiam Nauarris solito infensior, quod rebellanti Muzæ opem atque auxilium tulissent, bellum exitiale Nauarræ intulit, vastatisque Pompelonensium agris, tria castra expugnauit, in quorum vno Fortunium, Garciae Eneconis filium cepit. Non me latet hoc bellum in annum 868 reuocari à Çurita, à Morale verò in annum 870; quorum vtrumuis admittas, nequaquam conueniet cum verbis Roderici Toletani (solus hic inter vetustos Authores huius belli memoriam nobis in historiã Arabum scriptam reliquit) quibus Fortunium 20 annis captiuum Cordubæ mansisse testatum facit: Nam annis 876 & 880, ipsum in Comitatu patris Garciae Regis fuisse liquet ex binis Garciae tabulis, apud Garibayum lib. 22. cap. 3. & Blancam cap. *de variis de Suprarb. Regni init. sentent.* quas ex vsu Cænobij Legerensis Rex ille fecit: Præterea cum idem Rodericus hanc Pompelonensis agri vastationem cap. 27 illius historiæ anno 8º Mahomedi Regis adscribat; Mahomedis autem Regni initium cap. 26 anno obitus Ranimiri i. huius nominis Gallicie Regis coniunxerit, quem in æram DCCCLXXXVII. annum verò Christi 849 incidere Author est Sebastianus Salmantic. Hinc sequitur vastationem illam anno 858 contigisse, à quo anno si tempora numerentur in annum vsque 876

quô Fortunium cum patre Garcîâ fuisse obseruauimus, parum aberit, quin anni Arabum viginti, quô tempus captiuitatis Fortunij circumscripsit Rodericus, absoluantur atque expleantur.

SANCTIO-GARCIÆ duas adiungit nostrum stemma vxores, priorem quidem filiam *Galindonis* Comitis Aragonensis, cuius nomen ignoratur; matrimonium vero elicitur ex tabulis Cœnobij sancti Petri Siresiensis æræ 905 à Brizio Martinez cap. 21. libri 1. hist. Pinnat. in-textis, in quibus disertis verbis Galindo Sanctium Regem generum suum nominat. Alteram *Tutam*, quam *Aznarij* 2. huius nominis Aragonensis Comitis filiam fuisse conicio ex patronymico Aznarij Tutæ indito à Rege Sanctio Maiore, in quibusdam tabulis Cœnobij Legerensis, apud Sandouallium in Catal. Episc. Pompel. fol. 29. Ex Tutâ, siue Tota vel Theuda, ut eam vocat Rodericus, Sanctio natos fuisse Garciam filium, qui ei in Regno successit, & filias Xemenam, Mariam, Tarasiam & Velasquitam testatur lib. 5. cap. 22 idem Rodericus; vbi cum de cæteris liberis sileat, coniecturam capere possumus, eos ex priore coniugio procreatos fuisse. De *Garcia-Sanctij Curuo*, Gasconiæ Comite, altero Sanctij Regis filio, agemus proximo libro. De *Oneca* ipsam Sanctij filiâ fuisse, certa res est ex veteri diplomate Monasterij Albeldensis æræ 962, nomine ipsius Sãctij edito, apud Moralem lib. 15. cap. 49. & Sandouallium Catal. Episc. Pompel. folio 11: Huic enim diplomati subscripta *Oneca* Sanctij ipsius filiam se prædicans. *Sanctiam* Ferdinandi-Gundisalui Castellæ Comitis vxorem, huius Sanctij Regis filiam fuisse, consentiunt vniuersi Castellanaum & Nauarricarum rerum scriptores, præcipuè verò Garibayus lib. 9. cap. 33. lib. 10. cap. 8. & lib. 22. cap. 7.

Morales lib. 15. cap. 36. Sandouallius in Comment. rer. sancti Æmil. §. 34. & in vitâ Ferdinandi Gundifalvi Castellæ Comitis; De coniugio *Ximenæ* cum Froilâ 2. Legionensi Rege, deque *Nunilonis* prænomine consulendus est Morales lib. 16. cap. 1. *Teresam* autem Sanctij Regis filiam *Garfiæ* sororem *Ranimiro* 2 Legionensi etiam Regi matrimonio coniunctam fuisse non solum affirmat Rodericus Toletanus lib. 5. cap. 9, sed idipsum haud obscure innuit Sampyrus Astoricensis Episcopus in vitis Ordonij; & Sanctij Crassi, quando *Garfiam* Pompelonensem Regem, *Crassi*, qui ex *Ranimiri* & *Teresæ* coniugio editus erat, *auunculum* nuncupat. Idem author in vitâ *Ranimiri* 2. *Teresæ* vel *Tarasæ Florentinæ* cognomen tribuit. *Velasquitam Munionis* Viscaïæ Comitis vxorem facit Rodericus Tolet. lib. 5. cap. 22. *Mariam* verò Comitis Barcinonensis *Mironis* filij (quem Beuterus lib. 2. cap. 13. *VVifredum* alij *Seniofredum* vocant) coniugem fuisse nonnulli tradidere, testibus eodem Beutero, Çuritâ in Indicibus ad annû 967 & Francisco Didaco in histor. Comit. Barcin. lib. 2. cap. 18: Quæ autem, de *Mariæ* Aragonum Regis filia nuptiis cum *Othone* 3. Romanorum Imperatore, scribunt Goffrid. Viterbiensis, Albert. Krantsius & alij; ea si vera sunt, *Mariam* illam *Garfiæ-Sanctij* Regis potius quam huius *Sanctij-Garfiæ* filiam fuisse persuadent tum ratio temporum, tum titulus Regis Aragonum, quem à Sanctio ascitum nusquam reperies, cum contra inter elogia *Garcia* frequens sit.

IAM conclamatam & Garibaij armis penitus profligatam fabulam de interregno *Garcia-Eneconis* mortem subsequuto, deque ortu posthumo, & occultâ educatione *Sanctij-Garcia* Regis, rursus in lucem reuocare

ausus est Blanca , solo testimonio Authoris Anonymi Annal. Aragon. ferox , quasi ei, etiam in re tam antiquâ, contradicere nefas sit, quem tamen eiusque sectatores ipse in eo falsos esse agnoscit, quod à morte Garcíæ-Eneconis Regis, ad electionem Sanctij, sexdecim ad minimum annorum statuerunt interregnum: Fortunij Regno, quod eo spatio temporis intercessit, supresso vel prætermissio; ideóque ipse ex illo annorum numero 14 aut amplius refecat, ita vt quatuor tantum annorum interregnum statuatur, initio factó ab anno 901, quo Fortunium Cœnobio Legerensi se abdidisse putat. Blancæ autem, quem alioquin, tam inualido testimonio recentiorum istorum nullius authoritatis historicorum malè fultum, causâ casurum constabat, astat tamquam aduocatus Brizius Martinez, eique nouas rationes è promptuario suo Pinnatensi suggerit; vetus scilicet monumentum ad annum 893 pertinens, quo continetur Fortunium Regem cum de finibus Nauasalensis territorij contentio esset, ad Cœnobium Pinnatense appulisse cum Abbatibus & Presbyteris, vt de eâ lite cognosceret, cui narrationi cum hæc verba subiecta sint in eo monumento. *Hoc explicito, post multum verò temporis, rursus adhuc eo viuente, crexit Deus Regem Sanctio Garfianes, in dominum & gubernatorem de patriâ & defensorem populi, & regnavit viginti annis.* Ex iis plurimum firmamenti opinioni Blancæ accedere credit Equidem aut stolidum aut nimium credulum esse decet eum qui his ratiunculis persuaderi se patiatur, Sanctium-Garfíæ Regem ex vtero matris exsecto auulsum fuisse; deinde occultè educatum, ita vt à suis ignoraretur, & tandem non iure stirpis, sed diuino nutu, cum manifesto miraculo, in Regnum euectum. Sed vt ne hæc quoque, quamquam futilia, intacta relin-

quamus, id admonitos velim eos quibus argumentatio Brizij ex his illius monumenti verbis. *Adhuc eo* (id est Fortunio) *viuente erexit Deus Regem Sanctio Garfianes* ducta, scrupulū aliquem iniicere posset; vetustos Authores, quò Regna plūs à Deo quam ab hominibus procedere significarent, non rarò huiusmodi loquendi genere vsos esse, vt Reges à Deo *vnctos, sublimatos, erectos, vel suscitatos* dicerent: Sic Garcias Rex Pompelonensis Sanctij Maioris filius, qui iure stirpis patri in Regno successerat, in diplomate quodam apud Sandouallium Catal. Episc. Pompelon. fol. 56 ait se vnctum à Domino & in Regno sublimatum proauorum: sic apud Antonium Yepem in Append. Centur. 5. nu. 5. Chronici Benedictini Adefonsus, qui patri Veremundo in Regno Legionensi successerat, dicitur à Deo suscitatus, & *defuncto* (sunt verba diplomatis) *supradicto Rege Domino Veremundo suscitauit Deus sanctum illum Regem dominum Adefonsum, & collecto Concilio Castellæ terræ Forincisæ, Galicindie vel Asturiense leuauerunt eum Regem super cathedram auorum & parentum suorum in sede Regiâ Legionensi, omnes vnâ voluntate laudes Deo reddentes &c.* Quod si hinc concludere velimus tam Garciam quàm Veremundum diuino potius accitu, (non citra miraculum) quam iure sanguinis Regnum accepisse, quid aliud, quam vetustatis peritis nos deridendos propinabimus? Altera Brizij ratio ex eo sumpta quod ex illius monumenti verbis, Fortunium Regem iam tum anno scilicet 893 dimissâ Regni curâ monasticæ vitæ se addixisse, colligi asserit; omni prorsus caret fundamento: nec enim quicquam in totâ illius monumenti serie occurrit, ex quo id elici possit; Cum contrâ alio monumento Legerensis Cœnobij, à Garibayo lib. 22. cap. 6. perscripto, ipsum,

ad annum 901 Regnum administrasse, nondumque id temporis se cœnobiticæ regulæ voto adstrinxisse clarè eluceat: Cætera quoque, quæ de illo interregno & posthumis Sanctij natalibus fabulati sunt Auctor illorum Annalium eiusque sectatores, falsa & commentitia esse alio monumento Ecclesiæ sancti Petri Siresiensis, ab ipso Brizio lib. 1. cap. 21 adducto, validè demonstratur: Ex eo enim constat Sanctium diu ante mortem parentum, anno scilicet 867 non solum natum, sed puberem & Galindonis Comitis filia virum fuisse, quin etiam vanitas illius sententiæ, quæ ortum Sanctij Garfiæ refert in annum obitus parentum (quem Beuterus à nato Christo nongentesimum primum: Çurita verò octingentesimum nonagesimum secundum statuît) eo conuincitur, quod Sanctius anno 905, quo Regnum adeptus est, non viginti tantum annos natus, vt volunt illius sententiæ Authores ac defensores, sed ætate prouectâ erat, vt potètrium ad minimum liberorum pater, Garfiæ nimirum, Ximenæ & Sanctiæ, quos omnes sub ea tempora, aut adultos fuisse, aut saltem pubertatis annos attingisse probabile est, quippe filias quidem, iam tum, vel paucis post annis, in matrimonium collocatas fuisse; Alteram Froilæ 2 Legionensi Principi; Alteram Ferdinando-Gundissalui Castellæ Comiti, ex Ambrosi Morali lib. 15. cap. 37. & lib. 16. cap. 1. & ex Sandouallio in vitâ Ferdinandi Comitis fol. 302 & 311 discimus. Filius autem Garfiæ iam etiam ex vxore propriâ filiam susceperat *Sanctiam*, quæ cum circa annum 922 Ordonio 2 Legionensi Regi nupserit, teste Sampyro in Ordonij vitâ, eam tempore nuptiarum decimum octauum saltem annum attingisse, eò magis verisimile fit, quòd Ordonium, eo ipso tempore, grandæuum fuisse certum est;

Cui tamen Sanctiam aptam & conuenientem fuisse subiicit Sampyrus.

Hoc autem de interregno, déq; Sãctij ortu posthumo commentum, indidem manasse videtur, vnde alia duo, Alterum de Suprarbiensis Regis titulo à Garfia-Simenij & eius successoribus assumpto; Alterum de Adriano 2 à Nauarris & Aragonensibus tempore Aristæ de nouo Rege eligendo consulto, quæ supra à me discussa sunt; ex communi nimirum hominum famâ & trito vulgi sermone, qui ea quæ de interregno, quod Sanctij-Garfie Regis Penaleni anno 1076 intempti mortem subsecutum est, & de electione Garfiæ-Ramiri aliquot post annis celebratâ inaudierat, ad antiquioris istius Sanctij-Garfie ætatem & personam traduxit, idque magis ac magis confirmatur ex nomine *Latronis Vela* seu *Gueuaræ*, à quo Sanctium Garfiam hunc nostrum, populo comitia pro eligendo nouo Rege celebranti indicatum & productum fuisse, testificatâ etiam illius origine, quæ eatenus occulta fuerat, narrant Çurita, Blanca & alij. Hæc enim temporibus posterioris Sanctij-Garfie qui Penaleni obiit, & Garfiæ-Ramiri illius in regno successoris non malè conueniunt: siquidem inter vtrumque interregnum intercessisse & multis tunc annis Nauarros propriis Regibus caruisse pauci ignorant: *Latronem* quoque *Velam Gueuaræ* eo sæculo vixisse, & in iis comitiis, quibus Garfias-Ramiri Rex renunciatus fuit, ipsi fauisse & ab eodem postea Rege *Comitis & Principis Nauarrorum* titulo decoratum fuisse, à Carolo Principe, Beutero, Çurita, Garibayo & aliis magno consensu est traditum. Garcia autem procul *Montisoni*, in confinio Aragoniæ & Catalonia, degentis originem Nauarris per id tempus parum cognitam fuisse, nisi à Latrone

Velâ & aliis proceribus indicaretur, nihil mirum; cum ne hodie quidem fatis perspecta sit: quidam enim Authores ipsum *Garfiâ*, Sanctij Maioris filij nepotem, alij pronepotem faciunt, eiusque auo nonnulli *Ramiri* plures *Sanctij* nomen tribuunt. Illa denique quæ de Sanctio à ventre matris auulso exornandi commenti gratiâ fabule illi subiici solent, à singulari quodam euentu, qui in Sanctij familiâ contigit, originem sumpserunt. Dixi supra Sanctio præter *Garfiam*, qui ei in Regno successit, fuisse alium filium nomine itidem *Garfiam* cognomento *Curuum* qui Gasconix Comes fuit: Huius vxorem *Amunam* grauidam obiisse; éque eius vtero exfecto puerum eductum fuisse, nomine *Arnaldum*, qui postea *Astaracensis* Comes fuerit, cuique ex hoc casu *Nonnati* cognomen hæserit, veteri monumento proditur, quod Cartulario Ecclesiæ Condomiensis insertum est.

ÆRâ 943, annò nimirum Christi 905, Sanctium *Garciam* Regnum iniisse, Auctor est *Belasco* illorum temporum Scriptor, apud Çuritam in Indicibus, in cuius auctoritate, de isthoc, omnes ferè hodierni scriptores conquiescunt. At de tempore mortis ipsius non parua inter illos quæstio est; cum ex sententiâ eiusdem *Belasconis* in annum 925 aut 926 trahi debeat, exténtque apud *Moralem* lib. 15. cap. 42. & apud *Sandouallium* in *Catal. Episc. Pompel.* fol. 11. ipsius Sanctij *Codicilli* in Monasterio *Albeldensi* annò 924 conscripti, in quibus annum illum vigesimum Regni sui numerat: & tamen à *Garibayo* lib. 22. cap. xi. & à *Sandouallio* in *Comment. rer. sancti Æmil.* §. 33. & in *Catal. Episc. Pompel.* fol. 23, aliquot adducantur diplomata, anno 920, 922 & 924 à *Garfiâ* Sanctij filio, vnà cum matre *Totâ*, in gratiam illius Monasterij emissa, quæ ipsum *Pompelonæ* atque etiam *Najeræ*

jeræ iis annis regnasse perhibent. Est sanè difficilis & scopolosus hic locus, vnde quis ægrè se expediat, nisi erratū fuisse à librario S. Æmiliani dixerimus in describendis numeris ærarum istorum diplomatū, quod ipse credere malim (maximè cum Najaram nondū anno 920 & 922 in Pompelonensium Regum imperio fuisse doceamur à Sampyro) quam in æra Codicillorum illorum Sanctij ipsius quicquam mutare, quò tamen inclinasse videtur Morales; iis enim non numerus tantum æræ, quæ anno 824 conueniat, appositus est; sed id insuper continetur, vigesimo anno Regni Sanctij scriptos fuisse, quod alij anno, præterquam 824 aut 825, conuenire nequit. Conciliari tamen hæc inter posse videntur, si asseramus vixisse quidem Sanctium ad annum 825, sed cum esset valetudine aduersâ atque incommodâ, Regni curam & administrationem ab ipso delegatam titulumque Regium communicatum Garfię filio fuisse: Hoc enim aliàs etiam in Galliâ factum sub Philippo 1. legimus apud vetustum Scriptorem Cartularij Cœnobij Regulensis ad Garumnam: *Anno 1103, inquit, Philippo Francorum Rege superstite, Ludouico tamen filio suo indolis & probitatis memoranda iuvene Franciæ temonem obtinente &c.* Item apud Guillelmum Armoricum MS. de vitâ gestisque Philippi 3 Augusti. *Anno ab Incarnatione Domini 1179 consecratus est in Regem Philippus Magnanimus in festo omnium Sanctorum, patre suo Ludouico Pio adhuc viuente adhuc septuagenario &c.* Ne quis autem ea, quæ de infirmâ Sanctij valetudine proposui, me diuinasse putet; profero demonstrationem ex ipsius Sanctij verbis à Sandoualio in Catal. Episcop. Pompelon. fol. 23. cap. de Galindone Episcopo, commemoratis. *Ego Sanctius Rex cum non possem salutem: vsquam inuenire nisi in æde Diuo Petro*

sacrâ quæ est iuxta oppidum quod dicitur Ausonij, dono tradado eam Galindo Episcopo, qui erat in regimine monachorum in Pampilonâ. Deinde subiungit Sandouallius. El Rey don Sancho dize, que estando muy enfermo, no hallo salud en otra parte, sino en el Monasterio de san Pedro de Auson, que es Vsum, donde corre el rio Terasço, haze merced del con la Reyna Doña Toda, à don Galindo Obispo de Oya: Qui erat in regimine monachorum in Pampilonâ. Dize estaban en el Monasterio las reliquias de san Pedro, y san Pablo y dan la villa, que esta cerca del que se dize Auson, y que consagro ista Iglesia el Obispo Don Nuno Oppilani Era 867 firmase Sanctio Garfeanes. Et paulò pòst. No tiene esta escritura data, sino la del año y dia, en que se consagrò, que fue Era 867 à 28 de Octubre, llamase en ella Galindo Obispo de Oya, que deuia ser algun Monasterio. De sepulchro huius Regis, quia contendere video Cœnobitas Pinnatenses cum Legerensibus, dum vtri-que illud suo Monasterio vindicant, monendum duxi, illud à Belascone ambobus Cœnobiis pariter abiudicari; testatur enim hunc Regem, in porticû sancti Stephani sepulturâ affectum fuisse; Pertinebat autem hæc porticus ad castrum munitissimum, alio nomine Monjardin dictum, cuius situs in Præfecturâ Stellenfi ponitur: Illud autem cum Sanctius Mauris eripuisset, ex concepto voto, Ecclesiæ Hiraxensi, simul cum adiacentibus vicis & ditione integrâ, quæ hodie Vallis sancti Stephani dicitur, piè & liberaliter largitus est, vt fidem facit ipsius pronepos Sanctius Major Rex quibusdam tabulis, quibus munus illud, à Sanctio Abauo Hiraxensibus Cœnobitis concessum, ratum habuit, anno Christi 1033, quarum tabularum exemplum in Appendice Centuriæ 3. Chronici Benedictini Antonij Yepes num. 25. excusum est.

GARCIAE-SANCTII Regis vxorem siue *Eximinam* siue *Teresam*, si vnica fuit; si verò duas habuit, priorem *Endregoti Galindomis* viri primariæ nobilitatis, qui è familiâ Comitum Aragonensium genus ducebat, filiam fuisse innuit vetus diploma Ecclesiæ beati Petri Siresiensis æræ 1009, à Çurita commemoratum & à Blancâ per scriptum, in quo Sanctius Rex, istius Garciae filius, Endegoti illius proles nominatur. In numero liberorum Garciae-Sanctij Regis ineundo, nihil differimus à Garibayo & Blancâ, præterquam in *Sanctiâ* & *Totâ* quas ambas vterque prætermisit. *Sanctiam* Garciâ Rege natam fuisse & Ordonio 2 Legionensi nuptam, paulò ante ex Sampyro docui. De *Totâ* autem, ipsam Sanctij Abarcæ sororem fuisse, eòque Garciae istius filiam, primus indicauit Sandouallius in Catal. Episcop. Pompeion. fol. 26. cap. de Sisebuto Episcopo his verbis. *En la era de 1029 Sancho Garces, y su hermana Doña Toda; dan à Leyre en la valle de Ybargoiti, un Monasterio llamado Bayacoa, Reynando Sanctio Garces in Pampilonâ, Episcopo Don Sisebuto in Pampilona. Vrracam* V Villelmi Sanctij Gasconia Comitum vxorem fuisse, eruimus ex vetustis tabulis Cœnobij *sancti Seueri in Gasconiâ*, quæ Vrracam istius Comitum vxorem Regio sanguine natam prædicant, nec enim facillè aliam Regiam familiam reperias, in quâ eius nominis filia nubilis iis temporibus existeret. In Cartulario etiam Cœnobij *sancti Iohannis* Sorduensis *Sanctij* Comitum *nepotis Vrracæ* Guillelmi Sanctij vxoris, mentionem fieri obseruauimus; quod coniecturam nostram magnoperè confirmat. Duo enim tantum Comites *Sanctij* nomine *Gasconia* præfuerunt post mortem Guillelmi-Sanctij & Vrracæ eius vxoris, nimirum *Sanctius* horum coniugum *filius*, & *Sanctius Rex Pompe-*

lonensis cognomento *Major*, cuius cum *Vrraca*, huius *Garcix* Regis, de quo nunc agimus, filia amita magna esset, potuit is non ineptè *Vrracæ* nepos dici. Ad *Ermenegildam* & *Ximinam* quod attinet, in alterutra earum *Isarni*, *Raimundi* Comitis *Ripacurciensis*, filij coniugio addicendâ, curitam sequuti sumus, qui ad annum 970 refert, ex quibusdam antiquis monumentis, *Isarnum* superioris *Isarni* filium apud *Sanctium* Regem auunculum suum constituisse, neque enim id de alio *Sanctio* quam de eo cui *Abarcæ* cognomentum fuit, *Ermenigildæ* & *Ximinæ* fratre intelligi potest. *Sanctium* & *Garxiam* fratres, qui *Ramiri* Regis filij dicuntur in quibusdam monumentis, attentâ ratione temporum, *Ramiro* *Vicariæ* Regi, *Garcix* istius filio ascribere tutius duxi, quam, ut nonnulli alij, alteri *Ramiro*, eiusdem *Garxix* nepoti, *Abarcæ* verò filio. *Garcix* autem Regnum ad annum vsque 969 peruenisse, luculentè probant *Garibayus* lib. 22. cap. 15. & *Morales* lib. 16. cap. 35. Ipsius corpus in porticû castri sancti *Stephani* sepulchro mandatum fuisse refert *Belasco*, idémque scriptum reliquit *Author* *Chronici* manuscripti, cui titulus *Relacion de la descendencia de los Reyes de Navarra*.

SANCTII Regis, *Garxix*-*Sanctij* filij, cognomento *Abarcæ* vxorem *Vrracæ* nomen habuisse inter omnes conuenit, nemo tamen gentem ac familiam *Vrracæ*, quænam esset, exposuit: *Ferdinandi* *Gundissalvi* *Castellæ* Comitis filiam fuisse indicare videtur patronymicum *Ferdinandi* illius nomini passim additum: tempora etiam satis congruunt; Nec huic opinioni aduersatur *Sampyrus*, qui cum in vitâ *Ranimiri* 2. *Vrracam* *Ferdinandi* Comitis filiam *Ordonio* *Ranimiri* filio nupsisse, in vitâ autem ipsius *Ordonij* ab ipso repudiatam fuisse monuif-

set; rursus in Regis *Sanctij Crassi* manum & thalamum conuenisse, & cum mox ab eo diuertisset, tertias nuptias cum alio viro (cuius nomen reticet) celebrasse, in *Crassi vitâ* commemorat. *Clara* prænomen *Vrracæ* tribuunt quædam monumenta, apud *Sandouall. in Catal. Episc. Pompel. fol. 25. & Yepem in Appendice cent. 5. 2. 19.* De numero liberorum *Sanctij 2. Regis* conuenit nobis cum *Garibayo & Blancâ*, sed de cognomine *Abarcæ*, quod huic & primo omnium & soli, credidit inditum *Sandouallius*, magnam ei litem intendunt *Blanca & Brizius*, illud summo iure ad superiorem *Sanctium-Garcix Eneconis* nepotem pertinere rati; quia tamen *Sandouallij* opinio nobis potior & verior esse videtur, argumenta aliorum breuiter expendenda sunt: Ea autem ad duo capita referri possunt, quorum alterum pendere vult *Blanca* ab autoritate ipsiusmet Regis *Sanctij*, quasi is sibi in quibusdam diplomatibus *Cænobij Pinnatensis Abarcæ* cognomen asciuerit: Alterum verò à testimonio *Sanctij-Ramiri Aragonensis Regis*, qui in aliis diplomatibus, *Sanctium Abarcam, tritanum* suum vocitat, quam vocem de quinto auo interpretari *Blancæ* placet. Ad primum quod attinet, trinis nos vrget diplomatibus *Blanca*, quorum duo posteriora nihil ad *Sanctium* illum priorem spectare faciliè euincam. Illius enim vitam annum 926 non excessisse, tam autoritate *Belasconis*, æqualis illorum temporum scriptoris, quàm compluribus vetustis monumentis à *Garibayo & Sandouallio* excussis, quæ paulò ante indicaui, exploratissimum est; cum tamen alterum illorum diplomatum æram præferat 971 quæ anno 933 respondet: Alterum verò æram 1025, quæ cum anno 987 concurrit: Verum anno 933, dicit *Blanca*, in quem incidit alterum diplo-

ma, nondum regnabat Sanctius-Garfia posterior, ergo priori illud tribuendum est; Sed hoc illi præcisè negamus; Sanctium enim illum priorem cum certò sciamus, ante illum annum obiisse, absurdum omninò esset diploma illud ipsi adscribere: Itaque posteriori, de quo nobis hîc sermo institutus est, tribui debet, siue iam illum id temporis patre superstite in Aragoniâ regnasse dicamus, siue quod credere malim, erratum esse à librario, in repræsentanda illius diplomatis ærâ, omissione aliquot annorum: Non enim ad eò certas fuisse huius generis hominum manus, quin sæpè in numeris ærarum seu annorum, qui compendiis litterarum aut arithmeticis notis signati erant, describendis fallerent supra monui, & nouo adhuc confirmare possum testimonio Prudentij Sandouallij insignis hoc nostro sæculo Hispaniæ antiquarij: sic itaque ille in vitis Regum Asturiensium, capite illo quod *Batalla de Clauijo* inscribitur, huius rei non testem modò se præbet, sed rationem etiam reddit. *Pregunta que se ha de hazer en las escrituras, que tienen Era, que no ajusta con la comun? Se lo responde. Que ninguna se hallarà, si es original, que no venga muy al iusto con la Era, y año de Christo, y las erradas son, las que estan mal sacadas, traslados. Y que la mayor parte de los tumbos son escritos de 300 años à esta parte y muchos dellos los escriuieron Notarios, que no sabian latin ni leer bien la letra lombarda; ni sabian el valor de los numeros. Et paulò post. Y que si Ambrosio de Morales, y Garibay, y otros no se conciertan en datas de escrituras, es por no auer visto los originales, que por esto Morales llamo à Aldelgaster hijo del Rey de Gijon, por dezir Silonis; Y que es hazer mas que barbaros à los Españoles, diziendo que no tuuieron cuenta fija, y cierta. In hoc autem diplomate, quod modò examinamus describen-*

do, non adeò acuratum fuisse librarium, hinc colligitur, quod non in numero tantum æræ lapsus est, sed etiam in nomine Episcopi qui Regi scribenti astitit. Quid enim hoc monstri est, *Episcopus don Eſſecuti de Lejon?* Certè cum *Vnicastelli* pagus, de quo diploma agit, in diœcesi Pompelonensi situs esset, in Archetypo, nisi me coniectura fallit, scriptum fuit Episcopus Don *Sisebuto de Iran*, quod imperitus librarius corruptit in ænigmatica & barbara illa verba *Eſſecuti de Lejon*: Sisebutum autem Rege Sanctio Garſiâ 2. Episcopum Pompelonensem fuisse docet Sadouallius, in Catal. Episc. Pompelon. fol. 26. Postremum diploma suaptè planum & dilucidum, perplexum & inuolutum reddit captiosâ explanatione Blanca: Cum enim ærâ 1025 scriptum fuerit, quæ in ætatem Sanctij Garſiæ posterioris incidit, ille, ut ad priorem Sanctium trahat, primò æræ Hispanicæ vsu peruertit, dum eam hîc pro anno Christi sumi vult. Deinde T millesimi numeri notam pro nongentesimi anni caractere, hoc loco, iure quodam singulari, vsurpâdam pronunciat; & de primo quidem scio Blancam huius inuenti, Hispanicæ æræ de anno Christi interpretandæ, authorem non esse, sed id eum exemplo Moralis fecisse, cui cum sæpè, in explicandis veterum monumentorum æris, herere contingeret; huiusmodi tandem ipsarum cum annis Christi confusione velut Alexandri gladio nodos illos Gordios soluit. Moralistamen, in hoc, factû minus doctis viris probari video, imò ipsum à Sando-uallio eo nomine ex professo reprehensum fuisse ex iis quæ hic in vitâ Alfonsi Casti scripsit, apparebit. *Dezir que ponian algunas vezes la Era de Cesar por la de Christo, fue consideracion de Morales, y approuehose della por no entender la cifra. de los priuilegios y numeros de los Godos,*

*si es cierto que sabian bien la diferencia de los 38 años que ay comunmente de la Era , al año , y que en muchas escrituras de grandissima antigüedad he visto poner ambas datas, diciendo Era DCCCCLX anno ab Incarnatione Domini &c. DCCCCXXII. Inanem itaque, ex hac parte, nouæ suæ, de duplici Sanctio Rege cognomento Abarcâ , doctrinæ rationem constitui à Blancâ perspicuum est: dum ea, ad illam probandam assumit, de quibus non solum inter doctos non conuenit, sed quæ etiam ipsorum præiudicio fuere iam dudum damnata. In alterâ verò parte, quâ notæ Arithmeticæ T̄ vim ac potestatem, longo vsu apud veteres, ad significandum millesimum numerum, receptam labefactare nititur, nihilo cautior est, siquidem communem experientiam & doctorum virorum consensum, vnicâ ratiocinatione, cæque non multum validâ se putat posse conuellere: *Huic diplomati interfuere, inquit, Basilius Episcopus Pompelonensis, Oriolus Aragon. & Vuibertus Scriptor, tanquam præsentis aut tunc viuentes; atqui alteri quoque diplomati, cui æra 921 non notis Arithmeticis aut litterarum compendiis, sed extensis litteris ac perscriptis verbis apposita est (hoc autem diploma primum est ex iis tribus, quibus in hac disputatione Blancam vti supra monuimus) interfuere iidem Basilius Episcopus Pompelonensis, Oriolus Aragonensis & Vuibertus Scriptor Regis, ad idem itaque tempus utrumque pertinere, hoc est ad æram nongentesimam vigesimam quintam, petitâ interpretatione recentioris diplomatis ab antiquiori, concludit: indeque colligit figuræ T̄ notâ (quâ aliàs millesimus numerus significari solet) noningentesimum interdum designari. Sed quis antiquius illud diploma, quod æram 921 præ se fert, pro certo & sano præstare, tantumque authoritatis illi tribuere aufit,**

ausit, vt ad ipsius normam posterius dirigi, T quoque millefimi numeri notæ proprius & receptus vsus immutari debeat? Non ego sanè qui pleraque in eo animaduerti, quæ illud aut prorsus fictum esse arguunt, aut saltem corruptum in numero æræ; ita vt, si quid veri in eo insit, ad æram 1021 trahendum sit: quo factò, non amplius ad Sanctium Garciam illum antiquiorem, vt contendit Blanca, sed ad hunc posteriorem, cui soli Abarcæ cognomen competere diximus, spectabit. Primò itaque numerus ille æræ 921, quæ annum Christi 884 repræsentat, Sanctio Garcia priori accommodari nequit, cum eo anno ipsum Pompelonensibus atque Aragonensibus minimè imperasse; sed patrem ipsius Garciam Eneconis, nec ipse quoque Blanca neget: sed quid, insit ille, si æram pro anno Christi sumamus? Iam ostendimus hoc illi minus licere; sed vt liceat, non ideò se aliis difficultatum laqueis expediet Blanca, quibus, hic æræ numerus ab ipso assertus, eum inuolutum atque implicatum tenet. Etenim ne anno quidem 921 Sanctium Pompelonè regnasse illi concesserit Garibayus (cui suffragatur Morales) qui iam ab anno 920, ipsò defunctò, Garciam eius filium regnare cœpisse, prolatis vetustis tabulis Cœnobij S. Æmiliani, docuit: sed demushoc quoque Blanca, æram illarum tabularum mendosam esse, Basilium quoque Episcopum Pompelonensem, cuius vitæ finem anno 919 terminant idem Garibayus & Sandouallius, anno 921 adhuc superstitem fuisse; ita vt Sanctio, diploma hoc, de quo contendimus, scribenti astare potuerit; num ideò hoc etiam verum erit, eidem tunc Sanctio scribenti adfuisse *Lopæum Gonçaluum Nageræ* Præfectum seu Seniore, vt id temporis loquebantur, *Fortuniumque Exemenonis Ataresij* Comitem? Equidem Na-

geram eo anno in Maurorum imperio ac ditione fuisse, neque vsque ad annum 922 aut 923 in Regis Pompelonensis, Garfię, scilicet, Sanctij filij potestatem venisse satis clarè docet Sampyrus in vitâ Ordonij 2. *Ataresiam* quoque arcem non nisi ærâ 969, hoc est anno 931 conditam fuisse à Garfia Fortunionis, docuit Çurita tom. 1. Annal. cap. xi. ex veteri quadam inscriptione lapidi Basilicæ eius arcis insculptâ: nomen insuper vxoris Sanctij eo diplomate expressum, rem adeò claram & perspectam facit, vt nullus deinceps dubitandi locus relinquatur, diploma illud ad Sanctium posteriorem pertinere: *Vrracam* enim ipsam appellat, quod nomen, Sanctij posterioris vxoris, proprium fuisse; prioris verò vxorem *Tuta* non *Vrraca* nomenclaturam tulisse, tot antiquorum monumentorum testimoniis à Garibayo, Sandouallio & aliis comprobatum est, vt nemo amplius de eo, nisi pertinaciæ reus esse velit, contendere possit. Adhęc, quando vtrumque horum diplomatum ad eundem temporis articulum conferendum censet Blanca; si alterum ex iis, illud nimirum cui æra TXXXV apposita est, ætati Sanctij Garfiæ posterioris deberi, nec cuiquam alij applicari posse ostendero; nunquid hoc ipso alterum quoque ad eandem ætatem reuocandum esse euicero? Atqui primum commodè elici potest ex nomine Sanctij Comitæ Ataresij diplomate illo, inter testes seu nobiles, qui tunc in Regis Sanctij comitatu erant, comprehensi. Namque eius etatem cum Sanctij Garfię posterioris Regno concurrisse, docuit nos Brizius, cuius verba cap. 13. lib. 2. sunt. *Consta auer tenido nostro D. Sancho* (loquitur de Sanctio Garfiâ posteriori) *estos tres hijos D. Garcia. D. Ramiro, y D. Gonçalo, de una donation suya del lugar de Badahues en el territorio Aterense en fauor de un*

D. Sancho señor de Atheres. Et paulò pòst. Es su data era 1021 anno 983. Et capite sequenti de dono loci Badaguassa dicti verba faciens. Lugar que ya lo auia dado, à esta casa D. Sancho señor de Atheres y faltaua su consentimiento destos Reyes. Et paulò pòst. Su fecha deste privilegio y donacion tan magnifica en la era 1027. Consequens igitur est, alterum quoque diploma, quod æram 921 exhibet, ad eundem temporum articulum pertinere, eamque æram vitiò non vacare, quod tamen solius librarij culpæ adscribi possit, ex his quæ supra de librariorum, qui ad vetusta monumenta describenda adhibebantur, inscitiâ, deque veteris scripturæ Gothicæ præfertim in legendo difficultate, verbis Sandouallij differuimus, quibus quid vetat Blancæ testimonium adiungere, huic loco opportunissimum? sic itaque ille in comment. rer. Aragon. cap. de Sanctio 4. Aragonum Rege 7. In quibus (id est priuilegiis, seu vetustis Regum diplomatibus) miræ passim & penitus difficiles extant numerorum notæ: cum nedum Latinis aut Gothicis, sed quandoque etiam Arabicis characteribus descriptæ legantur. Vnde tota ea, quam nunc cernimus, orta est, prisca nostra vetustatis confusio. Hæ enim temporum annotationes, quæ alioquin lumen ipsis rebus adhibere debebant; propter varias earum, dissimilisque formas, obscuritatem & tenebras attulerunt. Ipsi enim characteres non clari & aperti, nec eodem semper modo, sed variè & obscurè descripti sunt: proptereaque aliud aliis significare videntur. Itaque in eorum declaratione multa obseruanda, quæ non ex alio sensu, quam ex ipsarum rerum serie atque ex variâ tantum lectione interdum depromenda sunt: si nolumus antiquas res penitus obrui & obscurari. Hæc autem ratio temporum à nobis, duobus illis superioribus diplomatibus Sanctij Abarcæ Regis, præscripta;

ex eo etiam confirmatur, quod illis diplomatibus scribendis interfuisse dicuntur *Basilus* Episcopus Pompeionensis & *Transinyrus* Abbas Pinnatensis, quorum ætas (si tamen pro *Basilio Blasium* legas) à neutrâ illarum ætatum 1021 & 1025 abhorret. Adde constare aliis monumentis synceris & integræ fidei, paulò post indicandis, aliquot ex illis pagis seu villis priori diplomate Sanctij Regis, quod ætam 921 habet adscriptam, Pinnatensibus siue Monachis siue Clericis donatis, posterioris Sanctij beneficio & liberalitate ad ipsos peruenisse, reliqua verò nunquam iis à Sanctio Abarcâ concessa fuisse. Aggredior iam alterum Blancæ argumentum, cuius summa hæc est, *Sanctius-Ramiri secundus Aragonum Rex Sanctium Abarcam tritauum suum nuncupat: Tritaui autem vox, inquit, cum iuxta Plautum in Persâ quartum ab auo designet, ad Sanctium Garsie, huius nominis primum, referri debet. Is enim, factâ enumeratione graduum, quartus ab auo, inter maiores Sanctij Ramiri, reperitur.* Fateor aliquid momenti in hoc argumento esse potuisse, si tempore Sanctij-Ramiri Regis, Musæ in Hispaniâ Plautino more locutæ fuissent: sed cum palam sit, illius sæculi scriptores parùm Latino & pene barbaro sermone vsos fuisse, non est cur ab eorum monumentis purioris latinitatis accuratam rationem exigamus: præcipuè autem iis nominibus, quibus cognationum gradus exprimi solent, ipsos abusos fuisse clarius est, quam vt demonstratione indigeat, veluti cum *parentem* pro consanguineo quolibet *nepotem* pro patris vel sororis filio *sobrimum* pro eodem, *auunculum* pro patruo & *cognatum* pro fratris vxore vel sororis viro dixerunt. In designandis etiam rectæ lineæ gradibus, ipsos, voces *auorum*, *proauorum*, *bisauorum*, *tritauorum*, *pronepotum*,

trinepotum & similes, promiscuè & indifferenter vsurpasse, plurimis exemplis probare possem, è quibus hæc pauca seligere visum est. Ferdinandus-Gundissalvi Castellæ Comes in tabulis quibusdam à nepote ipsius Sanctio-Garsix ex vsu Monasterij Arlançæ factis, apud Sandouallium in vitâ ipsius Ferdinandi, *Munionem Nunionis* vxoremque eius *Argilonem* (qui Gundissalvi patris ipsius aui erant) *auos* suos vocat: in iisdemque tabulis, ipse Sanctius-Garsix Comes, eisdem Munionem & Argilonem (qui ipsius atavi erant) *visauos* nuncupat: Paulus Vuarnefridus Longobardus libro de Episcopis Mentensis Ecclesiæ, Carolum Magnum Imperatorem, B. Arnulphi abnepotem, *trinepotem* ipsius indigetat: Auctor vetustus vitæ eiusdem Caroli à P. Pithœo editus *Pipinum Vetulum abauum* eiusdem Caroli facit, cuius proauus erat: In veteri monumento à Sandouallio in vitâ Silonis Regis commemorato, Ordonius 2. Rex Legionensis, Alfonsum Castum Regem *proauum* suum vocat, quem tamen lôgè à proauo abfuisse nemo nescit: In alio vetusto monumento, apud Franciscum Diagum lib. 2. cap. 13. historiæ Comitum Barcinon. Berengarius Comes, qui anno 1024 viuebat, Guifredum abauum suum *atauum* appellat: voce etiam *proatauorum*, pro vltioribus auis vsus est Baldricus Archiepiscopus Dolensis historiæ Hierosolymit. lib. 2. Sanctius quoque Castellæ Rex, Ferdinandi Magni filius, in quodam diplomate ærç 1108, apud Anton. Yepes in Appendice Centuriæ 5. num. 46. *proauum* suum, Sanctium Comitem Castellæ, Cœnobij Onix conditorem, *atauum* vocat: Alfonsus Rex Castellæ huius nominis x, in testamento à se Hispali ærâ 1320 conscripto, quod ipsius vitæ seu Chronico attextum est, nepotes suos Ferdinandi filij li-

beros ac Portugalliæ Regem, *pronepotis* vocabulo designat. Hunc, aitorum graduum impropriis nominibus exponendorum, abusum in Scriptoribus Hispanis notauerat iam diù Antonius Yepes cuius verba Centur. 3. cap. 1. sunt. *Y assi aquella dicion Visauus no significa solamente Visabuelo sino otro grado mas antiguo que como en aquel tiempo la latinidad no estaua en su punto no sabian dezir abauus, tritauus, sino usauan de vocablo mas comun para entender algun abuelo de los passados.* Angustiores tamen, apud plerosque Scriptores, nominum *bisau* & *tritau* significationem fuisse obseruaui, vt illud interdum pro auo, aliàs pro proauo, hoc verò pro proauo vel pro abauo sumeretur; Primâ notione Alfonso Castus Asturum Rex, Pelagium Alfonsi Catholici *bisauum*, Theganus verò, in vitâ Ludouici Pij cap. 19. Carolum Martellum proauum eius, *tritauum* nominat: Eodem exemplo Rodolphus Glaber lib. 3. cap. 9. voce *trinepotis* Tebaldi Comitis Carnoteni nepotem vel pronepotem designauit: Butellerius vetus *Forensium* scriptor Gallus cap. 39. illius libri, cui *Summæ Ruralis* titulum fecit, in arbore consanguinitatis explicandâ, *Is ex ascendentibus*, inquit, *qui tertium angulum vel cellulam occupat, dicitur proauus, & à clericis, id est à iurisperitis vocatur tritauus.* In testamento autem Marthæ Insulanæ Comitissæ Conuenarum, pridie Idus Decembris anno 1352 obsignato (quod in Tabulario Regio Tolosano latet) voce *tritau*, abauum declarari fidem faciunt hæc illius testamenti verba. *Et cum hoc, pro prædictis Vicecomitatibus Turenæ et angentibus pro honoribus perpetuis & aliis ipsius Vicecomitatus, in quantum potuit oneravit magnificum & egregium virum dominum Vicecomitem Turenæ, ac quoscumque suos successores singulariter honoravit, ad sel-*

uendum debita & supportandum onera dicti Comitatus & ad satisfaciendum de eis omnibus in quibus dictum dominum Comitem virum suum quondam ut Comitem predictum vel suos auum, proauum, tritauum &c. Ab hac uocum bisau pro proauo & tritau pro abauo acceptione, nihil discrepat hodiernus vsus earum linguarum quæ à Latinâ deriuatæ sunt, Italicæ scilicet, Gallicæ atque Hispanicæ; quarum prima proauum uocat *Bisabucllo*, altera *bisayeul* postrema *bisagucllo*; At pro abauo eadem linguæ vsurpant uoces *trisabucllo*, *trisayeul* & *tercero agucllo*, nec vlla præterea nomina propria habent, quemadmodum Latina, quibus vltiores parentes exprimere possint; Ideò nimirum quia iure Canonico (quo in hac parte vtimur) consanguinitatis ratio inter ascendentes eo gradu finem accipit, vt ab eodem Butellerio illo ipso capite fuit obseruatum. Sed quid tandiù in conquirendis externis testimoniis laboramus, cum infitis vti liceat & facultatem habeamus aduersarios propriis autoritatibus conuincendi? Enimuerò illo ipso diplomate Sanctij Ramiri Aragonensis Regis, quo nos oppugnat Blanca, *tritau* nomine ipsius abauum designari luce meridianâ clarius est: Cum enim decretum esset Regi illi, priuilegia à Maioribus suis Cœnobio Pinnatensi irrogata, autoritate suâ firmare, & nouis etiam incrementis augere; illa primò commemorare instituit, & ab auo Sanctio Rege cognomento Maiore incipiens superiorum nihilominus Regum his verbis commemorat, à Sanctio eiusdem Maioris auo factò initio hoc modo. *Sanctius Rex auus meus Redemptoris nostri opitulante clementiâ deuictus &c. Igitur inter cætera bonæ voluntatis suæ opera constituit in Monasterio sancti Ioannis Baptiste de Penna, in quo humata sunt auorum & proauorum suorum, mcorumque nec-*

non patris mei & matris meæ corpora, congregationem monachorum, qui ut liberè Deo seruire possent, eis libertatis priuilegia dedit. Nam ipsos, successoresque eorum & locum cum omnibus Monasteriis & villis & alodiis suo iuri pertinentibus facto priuilegio, secundum priuilegia Cluniacensis Monasterij ab omni iugo vel censu Regiæ, vel Episcopalis, vel alicuius Ecclesiasticæ vel sæcularis potestatis auctoritate Regali fauente & annuente Mantio Aragonensi Episcopo, necnon Sanctio Pompelonensi Episcopo liberos fecit & eidem loco venerabilem virū Paternum Abbatem praposuit solique Deo seruire præcepit. Donationes verò præcedentium, Regum SANCTII videlicet aui sui, necnon & VRRACÆ Reginæ scilicet, & GARSIAE patris sui & domnæ EXIMINÆ matris suæ & quidquid idem locus dono vel cõparatione, vel cambio habebat, vel habere videbatur, auctoritate Regiâ confirmauit XI. Kal. Maij in Legerēsi Monasterio æra MLXIII. Quod priuilegiū ipse venerabilis Rex Sanctius manu propriâ confirmauit & patri meo venerandæ memoriæ Ranimiro Regi ad roborandum tradidit & cæteris filiis suis fratribus patris mei, videlicet Fredelando, & Garsia, & Guntisaluo in conspectu Sanctij Guilielmi Comitis de Guasconiâ, necnon & Berengarij . . . . . Comitis de Barchinona corroborari fecit &c. Ea deinde quæ hic generatim tantum attigerat, sigillatim exponens, hæc subiicit: Ut autem de libertate prædicti loci omnis amputeretur contentio; Monasteria quæ idem locus adquisiuit temporibus præteritis nominatim expressi in hoc meæ auctoritatis priuilegio, timens ne per incuriam Abbatum vel negligentiam monachorum, priuilegia vel cartulæ eidem loco à fidelibus concessa depereant. Ideo hic recapitulando nomina: primò id est Monasterium sanctæ Ceciliae, & Monasterium sancti Torquati, & Monasterium sancti Sebastiani, & Monasterium sancti Petri de Fonas, &

Monasterium

Monasterium de Zerapuz; necnon Ecclesias & villas, id est
Lechintas & Gisso; & Alastrue; & Martes; & Ena; &
Segaral; & Ventayolo; & Legisso; & sancto Petro de Ostia
& sancto Petro de Medianeto; & Acenarlo & Bortata Ber-
bues. Has omnes Ecclesias, Monasteria & villas dedit Rex
Sanctius cognomento Abarca tritauns meus, cum omnibus
decimis & primitijs & oblationibus suis, & cum omnibus ter-
minis, syluis, aquis, paludibus & pascuis suis & molendinis
cum exitu & regressu. Actum est hoc æra TXXXVII presi-
dente in sancto Ioanne Transinero Abbate & in Aragonæ
Oriolo Episcopo. Num clariùs exprimere potuit, hunc San-
ctium Abarcam tritauum suum, non alium esse à Sanctij
Maioris, aui sui, auo? At enim si aliquis etiamnum hic
scrupulus restaret (quod minimè credimus) satis, ni fal-
lor, ad illum eximendum virium suppeteret æræ articulo
illi diplomatis, quò de Sanctio Abarca, Sanctij Ramiri
Regis tritaui agitur, adscriptæ quæ numerum TXXXVII,
id est, millesimum vigesimum septimum efficit; ea enim
in ætatem Sanctij, Maioris, aui, non autem, proaui, in-
cidit. Nec audiendus est Blanca dum notâ T, hoc loco,
nongentesimum annum significari contendit, quando
ea nusquam in vetustis monumentis, nisi pro millesimo
numero posita reperitur, vt norunt qui iis euoluendis
operam dedere, testatumque reliquere Garibayus lib. 9.
cap. 4. Morales lib. 16. cap. 30. & Sandouallius in vitâ
Ferdinandi Gundissalvi Castellæ Comitæ: quin & in ip-
sius Blancæ libris, multa occurrunt antiqua diplomata,
notâ illa T insignita, adiectis etiam in vertice duobus
apicibus (quale est illud quod in vitâ Ramiri 2. descripsit)
in quibus nota illa, alij numero quàm millesimo nulla
ratione potest conuenire. Hoc amplius, apud eundem
Blancam, in illo diplomate Sanctij Ramiri, quod nunc

excutimus, eadem nota tribus varijs locis repetita visitur: primum eò articulo, in quo loca seu pagi à Sanctio Abarcâ Rege Cænobio Pinnatensi donati enumerantur. Rursus in eâ parte, quæ de beneficijs à Rege Sanctio Maiore in idem Cænobium collatis agit. Postremò in fine diplomatis, vbi æra confectæ scripturæ declaratur, & in duobus quidem postremis articulis notam illam pro millesimo numero sumendam esse cum non diffiteatur Blanca; quis ferat ipsum, eidem tertio loco diuersam & insolitam notionem & potestatem, nullo valido fundamento, affingentem? Denique, ne Sanctio 2. *Maioris* auo, tributû ab ipso Pinnatensi Cænobio beneficij, gratia pereat, testem in hanc rem edo Blancæ Iōannem Brizium Martinez Abbatem eiusdem Cænobij, cuius res illi, tanquam domesticæ, maximè notæ fuere: Is enim pagos illos omnes, quos *Sanctius-Ramiri* à *Sanctio-Abarcâ* tritauo suo Cænobio Pinnatensi concessos illo diplomate testatur, liberalitati *Sanctij* 2. *Maioris* aui, non autem *Sanctij* 1. eiusdem *Maioris* atauis acceptos refert. Brizij verba lib. 2. cap. 13. sunt. *Las donaciones que yo hallo deste Principe (loquitur autem de Sanctio 2. Maioris auo) en fauor de S. Iuan de la Peña; en testimonio de su grande amor que tuuo à esta casa son muy magnificas y grandiosas y constan por instrumentos bien autenticos. En la primera, que la he visto en el libro llamado de San Voto fol. 8. y en el Gotico fol. 2. mostrando el Rey D. Sancho, y su muger doña Vrraca, que esperan su propria salud y la de todos sus fieles, y Reynos, por la intercession del sanctissimo martyr de Christo S. Iuan, dicen; que le concedan las villas siguientes, con todos sus terminos, derechos y iurisdictiones para el sustento de los Monges que viuian en esta casa. Et paulò post. Los lugares que ofrecen estos Reyes son S. Cicilia, San*

Torquato, Lecueyta, Gisso, Alastruè, Martes, Ena, Segaral, Bentayuelo, Legrisso, S. Sebastian y S. Pedro de Hostias, S. Pedro de Fuebas, S. Pedro de Mayaneta, Izinarbe, Botartara, y Badaguassa, lugar que ya lo auia dado à esta casa, D. Sancho Señor de Aterès, y faltaua, su consentimiento de estos Reyes. Confirman tambien en el proprio aèto la villa de Zarapuzo en Deyo, que es en el Reyno de Nauarra, junto à la ciudad de Estella, laqual confessan que la compro Ozaba Garcia y por su mandamiento la diò à S. Iuan de que luego tratarè. Su fecha deste privilegio y donacion tan magnifica en la era de 1027. De reliquo, cum ferie illâ orationis, quam modò è diplomate S. nētij Ramiri Regis attextui, comprehendantur pagi, villæ seu latifundia vniuersa à Sanctio Abarcâ Rege Cœnobio Pinnatensi pietatis titulo concessa, neque inter ea vlla sit mentio Miramontis, Mianosis, Trasberalis, Salinarum, Villæ-longæ, Fanyanarum, Ferrera, Lucientis, Sangorrini, Gauasij, Areniellæ, Muliermortuæ, Bayetolæ, Nouemfontium & Montannani, quæ diplomate illo, quod æra 921 dicitur editum, piis Abarcæ erga illud Cœnobium largitionibus ascribuntur, non modicè inde fides atque authoritas istius diplomatis (in quo cardinem suæ opinionis posuisse videtur Blanca) eleuatur atque labefactatur: neque ex eo sarciri aut integrari potest, quod præter villas & pagos iam memoratos Martem quoque, Bahuesiũ & Huertolum iis largitionibus annumerat idipsũ diploma, quæ à Rege pariter Sanctio-Ramiri inter munera ab Abarcâ Pinnatensibus tributa recēsentur: Hic enim tres pagi alio diplomate & diuerso tempore, ærâ nimirum 1027 à Rege Sãctio 2. ipsis condonata fuerunt, vt testatur Çurita in Indicibus.

ALIÆ tabulæ, quas confirmandæ Blanca, de duobus Regibus cognomēto Abarcæ insignitis, opinioni cap. 9.

lib. 2. adducit Brizius, cum eorum vis tota in explicatio-
 ne notæ T̄ consistat, quam Brizius Blancam secutus de
 nongentesimo numero interpretatur, nos contra de mil-
 lesimo intelligendam docuimus, ex supradictis satis su-
 pérque refelluntur: nec iam quidquam aliud superest,
 nisi vt nostras rationes exponamus, quibus freti vnicum
 fuisse duntaxat Regem *Abarcæ* nomine præditum, *San-*
ctium nimirum *Garcie* eius nominis 2. pronunciauimus,
 in quo id potissimum animaduerti operæpretium est co-
 gnomina hæc *Aristæ*, *Abarcæ* & similia, idæo Nauarræ
 Regibus imposita fuisse, vt ipsorum indicio à se inuicem
 distinguerentur, cui rei alioquin, nec nomina propria,
 nec etiam adiuncta iis patronymica sufficiebant, cum
 vtraque pluribus Regibus communia contingerent. Ita-
 que singulis proprium cognomen indere necessarium
 fuit; sic inter plures Enecones vnicum *Aristam*, inter
 plures *Garcias* vnicum *Tremulum* & vnicum *Najarenses*,
 demum è piuribus *Sanctiis* vnū tantummodo *Maiorem* vnū
sapientem, & vnum *Inseratum* seu *Inclusum* cognomina-
 tos comperimus; vnde concludere liceat vnicum pariter
Sanctium Abarcæ cognomentum habuisse. Deinde om-
 nium prorsus historicorum autoritas, qui ante Gari-
 bayum de rebus Nauarricis scripserunt, à nobis stat: ij
 enim magno consensu vnum solum Regem cum *Abarcæ*
 cognomine, in totâ illâ Nauarrorum Regum serie,
 agnoscunt: & cum nonnulli eorum duos Reges *Sanctij*
 nomine ante *Sanctium Maiorem* statuerint, priorem
 quidem solo patronymico nomine *Garcie*, posteriorem
 verò *Abarcæ* cognomento distinxerunt. Tertiò, Scriptor
 ille Anonymus Legerensis, quem, in primis Regibus
 inueniendis & recto ordine collocandis, alios omnes
 superasse antea ostendi, postquam priorem *Sanctium*
Totæ virum *Garsie* patronymico designauit, mox de

Sanctio-Garcia posteriori *Vrraca* marito sermonem instituens, hunc vulgò *Abarcam* dictum fuisse nominatim declarat. Postremò validissimè omnium nostram sententiam firmat Rex Sanctius Maior diplomate quodam in gratiam primarię Pompelonensis Ecclesię grâ 1045 confecto, quod exhibuit Sandouallius in Catal. Episc. Pompel. fol. 28. & 29, vbi cum de vtroque Sanctio primo inquam & secundo verba facienda essent alterum *Garcia* seu *Garseanis*, alterum *Abarca* cognomento discriminat his verbis. *Imprimis verò ipsam villam de Pampilonâ ab omni prorsus seruitio Regali liberam omnibusque modis ab omni suggilatione Regali ingenuam cum omnibus suis terminis ac pertinentiis, quam Dompnus Rex Sanctius auus meus cognomine Abarca, sanctique Stephani castrum cum suis villis vel suis Ecclesiis atque terminis, suisque cunctis pertinētis Deo & sanctæ Mariæ absq; ullâ contradictione ac malâ voce per redemptionem omniū peccatorum suorū donauerat &c.* Et paulò pòst. *In Löguida Monasteriū sancti Petri, quod est super ripam cuiusdam fluminis Sarazo, quod dedit Rex Sanctius Garseanis cum coniuge suâ Totâ Aznarij cum omnibus suis adiacentiis & cum terris in villâ quæ dicitur Vli iuxta Ossella, quæ ad Regem pertinebant &c.*

GARSIA-SANCTII Regi huius nominis 2° *Abarca* filio *Maioris* patri, *Tremulosi*, hoc est *Tremuli*, cognomen tribuit Roderic. Toletanus: *Micayum* etiam appellatum fuisse innuere videtur Vetus diploma, à Sandouallio in Catal. Episc. Pompelon. commemoratum, à Sanctio Maiore huius Garciae filio in Legerensi Cœnobio XII. Kal. Nouembris grâ 1053 obsignatum, cum in prociñctu belli aduersus Mauros *Vallis Funesia* gerendi esset, vbi tamen *Antrayo*, pro *Micayo* legit Garibayus, quam vocem qui emundandam censent, proque eâ reponendum

Vifarium, quasi de Vaifario Duce Aquitanię cogitauerit Rex Sanctius, isq; inter Regis maiores statuendus sit, ridiculi sunt. Garciam autem præter Sanctium filium, filiam quoque reliquisse, didici ex epistolâ *Oliuæ* Aufonensis Episcopi, apud Brizium lib. 2. cap. 26. quam ad Sanctium Regem puellę fratrem scripsit, cum is, de ipsâ Veremundo Imperatori Legionensi in matrimonium collocandâ, deliberaret. Garcie regnum in annum 1005 perdurasse persuadere nititur Brizius ex fide veteris monumenti Cœnobij Pinnatensis, sed corruptam esse illius æram arguunt pleraque diplomata ipsius filij *Sanctij Maioris* annis 999 & 1001 Pompelonensis & Aragonensis Regis titulo emissa, testibus Sandouallio & Garibayo: Eximenam verò Garcię vxorem longè plus ætate processisse probat hoc monumentum Sanctij eius filij: quod è tabulario Pompelonensi deprompsi.

IN *Christi nomine &c.* Sit notum cunctis quod ego Sanctius Rex unâ cum matre mea Eximinâ Reginâ & uxore meâ Dompnâ Maiore filia Sanctij Comitibus bono animo & spontanea voluntate per nos & omnes successores nostros ob remedium animarum nostrarum & parentum nostrorum dāmus & concedimus Domino meo & eius gloriosa Virgini genitrici Marię & Monasterio S. Ioannis de Pinnâ in Aragonia provincia villam de Liçagorriâ, cum omnibus territoriis, &c. Facta charta donationis & concessionis pagina in Pampilona era MLXII regnante Domino nostro Iesu Christo . . . . Ego Sanctius tenens potestate in . . . Pampilona & in Aragonia in Suprarbij & in Ripacurcia in Nagera, in Castella & in Alaya . . . . . & nos filij Regis Fernandus, Garcias, Gundissalvus Ramirus presentes. ibi fuimus & manibus propriis hæc signa fecimus. . . . Sanctius Guillelmus Comes de Gasconia testis & confirmans Belengarius Comes Barchinonensis testis & confirmans Mancius Episcopus. *ir. 207. &c.*

Alterum stemma quod posteros Sanctij Maioris exhibet usque ad Sanctium ultimum, cui Inclusi cognomen fuit.

CAPVT XIII.

Sanctius Maior: *Vxor Maiora Munia Dona.*

N. Ayuari dña.

Ramir^o G A R S I A S Rex Ferdinã- Gundissal- Ramirus filius *natu-*
 obiit Nauarræ. dus Rex uus Rex *ralis* Sanctij Regis,
 antepa- *Vxor 1. Vxor 2* Ste- Castel- Suprarbij Rex Aragonum:
 trem. N. Stephania. læ. & Ripac. *Vxor* Ermiffenda.

San- Mencia San- Ferdi- Ramirus Vrraca Sanctius Rex
 ctius *Vxor* For- ctius nadus. dñs *Ca-* *Vxor* Gar- Aragonensis &
Vxor tunij O- Rex Rai- *lagurris* fia Or- Pompelonenfis &
 Cõ- choę dñi Na- mun- & S. Ste- donij. Er- *Vxor* Felicia filia
 stan- Camero- uar- dus. *phani.* missenda *Hilduini* Comitis
 tia. rum. ræ, *Vxor* For- Rociensis.
 Sanctia. *Vxor* Pla-
 sen-
 tia.

Gar- Raimun- Ramirus
 cias. dus ex Monti-
 Gar- *concupina* sonis:
 fias. Eximena *Vxor* Chri-
 Vr- Sanctij stina filia
 raca. Regis fi- Roderici
 lius. Biuarij.

Petrus Rex Alfonso Rami-
 Aragon. & post fra- rus post
 Nauarræ. trem Rex fratre
Vxor Ag- Arag. & Rex A-
 nes Guido. Nauarræ rago-
 donis Pi- *Vxor* num ex
 Gaupiz Co- Vrraca Mona-
 mitis filia. Castellæ cho.
 Regina.

Alfon- *Vxor 2.* Vrraca filia Al- = Garcias-Ramiri Rex = N. concubina
 sus-Ra- fonsi Hisp. Imperat. Nauarræ post Alfon- Garcie Ramiri.
 miri sum Aragoniũ: *Vxor 1.*
 dñs Ca- *Sactia: Vxor 1°* Gastonis Margarita Iulianę Ro- Roderic^o aliã sũe
 stri Ve- Vicco. Bearñ. deinde trol di Comitis Perti- ric^o Comes Mõtis
 teris. Petri Molinæ Comit. carum fororis filia. Caucosi in Sicilia.

Sanctius dictus *Sapiens* Rex Sanctia, *Vxor* Sanctij Margarita, *Vxor* Guil-
 Nauarræ: *Vxor* Sanctia Al- Castellæ Regis cog- Ielmi Regis Sicilia.
 fonsi Castellæ Regis filia. nomento Desiderati.

Ferdi- Sanctius Rex Na- Berenga- Con- Blanca: *Vxor* Theobaldi Co-
 nãdus uarræ cognomen- ria: *Vxor* stan- mitis Campaniæ.
 obiit to *inclusus*: *Vxor* Ricardi cia.
 ante Clementia Regis Theobaldus Rex Nauarræ
 patrẽ. sine libera Angliæ. post Sanctium auunculum.

SANCTIVM Maiorem Regem, præter Ranimirum Aragonensem Regem, alium filium eiusdem nominis habuisse, probat fusè Sandouâll. in Commentar. mon. sancti Æmiliani, cuius cum in posterioribus Sanctij aut aliorum monumentis nulla occurrat mentio, ipsum patre superstite obiisse verisimile est: vixit Sanctius ad annum vsque 1034 aut 1035, *Maiora* verò *Munia* ipsius multò longius vixisse tam perduxit.

GARCIAE, qui *Sanctio* patri in Regno Nauarræ, matri verò *Maiori Munia* in parte Comitatus Castellæ successit, mortem anno 1054 contigisse in loco *Ataporcâ* dicto, prælio exitiabili cum fratre Ferdinando Castellæ Rege inito, docent pleraque vetera monumenta, dies etiam obitus scilicet Kal. Septemb. notatur, quibusdam tabulis Cœnobij Pinnatensis apud Brizium lib. 2. cap. 35. nomen interfectoris nullus expressit præter Authorem libri quem *Tumbum nigrum sancti Iacobi* dicunt, è quo hæc verba affert Sandouallius in vitâ Alfonsi VI. Castellæ Regis *Era 1093. Occisus est Rex Garsias depugnans cum fratre suo Rege Ferdinando in Atapartâ à quodam milite suo Sancio Fortuniones quia fœdauerat uxorem eius: iste ædificauit Ecclesiam sanctæ Mariæ de Nagerâ.* Causam verò fraterni belli paucis attigit Author Chronici Mal-leacensis MS. ad annum 1058. *His diebus, inquit, ita euenientibus apud Hispanias gestum fuerat horribile bellum inter FREelandum & Garsionem supradictos fratres, qui pro Regno Hispaniæ inter se inuidentes magnû certamen habuerunt & Regnum sanguine fuso superante FRËelando deformater diuiserunt. Nam Garsio occubuit & ei omnia nolens reliquit.* Garciam autem matri in parte Comitatus Castellæ successisse dixi contra omnium ferè qui hæctenus de his rebus scripsere sententiâ ductu complurium veterum tabularum

bularum quæ illum in *Castellâ Vetulâ* vsque ad fluuium *Arlançonem* regnasse referunt, nec desunt aliæ quæ eius Regni limites *Zamoram* vsque promouent, legendi Sandouallius in *Comment. rer. S. Æmil.* §. 46, 48 & 50. & *Antonius Yepes* in *append. tom. 1. num. 23. tom. 3. num. 32. & tom. 4. numero 21.* Ipse *Garcias* celebri diplomate, quo *Najarensis* Monasterij institutio continetur, his verbis Regni sui fines declarat. *Est autem data & Deo oblata, se voluentibus temporum recursibus anni ære millefimæ cum supputatione nonagesimæ, die verò secundo Idus Decembris Luna verò quartâ diebus ex actis diatychi regnante Domino nostro Iesu Christo cum Patre & Spiritu sancto in secula seculorum Amen.* Sub eius autem imperio Rege iam predicto *Garsia*, qui hoc testamentum fieri iussit regnante in *Pampilona*, in *Alaua* & in *Castella Vetula* vsque *Burgis* & vsque in *Briciam*, & optinente *Cutelium* cum suis terminis in *Asturijs*. *Fratre verò eius Ferdinando Rege in Legionem & in Burgis, & Ranimiro Rege eorum fratre in Aragone.*

In *Garcia Regis & Stephanie* liberis inueniendis non multum nobis laborandum fuit, prostant enim eorum nomina, tam in tabulis testamenti *Stephanie*, quas nuper *Sandouallius* in *Catalog. Episc. Pompel. vulgavit*, quam in ipsius *Garcia* diplomatibus, vnò præcipue, quo *Cænobium sancti Martini de Castiello* dictum *Ecclesie beatæ Mariæ Pompelonensi* largitur. Huius postrema verba, prout in *Tabulario Regio Pompelonensi* leguntur, sunt. *Omnes filij mei & principes Regni mei laudantes confirmant.*

Domnus Sancius filius meus testis confirmat.

Fernandus Rex Galicie frater

Iohannes Episcopus testis confirmat.

Fortunio Episcopus confirmat.

Munio

QQ

<i>ter meus confirmat.</i>	<i>Munio Episcopus testis confirmat.</i>
<i>Infans Ramirus filius meus confirmat.</i>	<i>Gutierr Gutieris confirmat.</i>
<i>Remirus Rex Aragoniæ frater meus confir.</i>	<i>Dompnus Petrus Abbas confirmat.</i>
<i>Infans Raimundus filius meus confirmat.</i>	<i>Galindo Galinez confirmat.</i>
<i>Infans Ermiffenda filia mea testis confirmat.</i>	<i>Deinde omnes optimates palatij mei laudant & confirmant.</i>

Actum publicè apud Nageram regnante Domino nostro Iesu Christo in cælo & in terra & sub eius imperio ego Garfias filius Sanctij Regis in Pampilona & in Nagera in Alaua & in Castilla Vetula in era M.LXXXVII. X. Kal. Maij Luna octaua.

CUM præter eosliberos qui in tabulis testamenti Stephanix Reginx enumerantur, Garfiam alios etiam habuisse exploratissimum sit, *Menciam* scilicet & *Sanctiam*, ex aliâ ipsas coniuge natas fuisse consequens est. Adiuuat hanc coniecturam coniugium *Ferdinandi*, *Garcix* fratris, cum *Sanctiâ* Veremundi Legionensis Regis sorore, quod multis annis nuptias Garfiæ & Stephanix præcessit. Cum has paulò ante 1040um annum celebratas fuisse, ex tabulis donationis propter nuptias à Garfiâ factæ, quæ à Sandouallio editæ sunt, & ex aliis item tabulis, ab eodem *Garciâ*, è re Cœnobij Pinnatenfis conscriptis, apud Brizium lib. 2. cap. 35, colligere haud difficile sit. Nam si ad temporis nondum Garfias vxorem vllam duxisset, quis dubitat quin Ferdinando fratri natu minori, in matrimonio *Sanctiæ* iure anteponendus fuerit? *Menciam* autem, & *Sanctiam* *Garcix* Regis filias fuisse probant affatim ea quæ ex vetustis monumentis referunt *Moral.* lib. 11. cap. 74. *Sandoallius* in *Catalog.*

Episcop. Pompelon. fol. 65. in comment. Monasterij S. Æmil. §. 52. & in vita Sanctij I. huius nominis Castellæ Regis fol. 31. Ad hæc, cum pariter, extra Sanctium, qui Penaleni obiit, alium Garcia Regi fuisse eiusdem nominis filiũ à Roderico Toletano, Carolo Principe & aliis non exigui nominis authoribus sit proditum, extare quoque in Monasterio Najarenfi duos tumulos Garcia Regis filiorũ, quorum vtrique Sanctij nomen fuerit, testetur Antonius Yepes tom. 3. cent. 4 cap. de Monasterio Hiraxenfi, religio mihi fuit illum omittere; maximè cum nonnullis vetustis monumentis, Sanctio, qui postea occasione obitus sui *Penaleni* dictus est, Nauarræ sceptrum tenente, *Sanctium infantem* vixisse, nec vixisse solum, sed antequam Sanctius Rex Plasentiam in matrimonium duceret, illum *Constanciam* vxorem habuisse eliciatur: & cum nihilominus, nulla eius, inter ceteros liberos, in testamento Stephanæ Reginae mentio fiat, non malè, meã quidem sententiã, ipsum priori Garcia coniugio adiudicauimus. Sed ne in re incertã atque abditã de meo sensu iudicare videar, placet hic verba Sandouallij è Catal. Episc. Pompelon. fol. 60. adscribere. *El Infante don Sancho, de quien ay memoria en una donacion que en la era 1095 hizo el Rey don Sancho el noble, luego que començo à Reynar, dando un Monasterio llamado san Miguel, à Sancho Fortuniz que este Cauallero dio à san Prudencio, Reynando don Sancho en Pamplona y Najara, Obispo de Iruñea Ioan, se firma, Infans dono Sancio testis, vxor eius Dona Costança. Y antes estava casado, mayor deuia ser, que el Rey su hermano que no lo estava en este año. Del mesmo Infante ay noticia, en una carta de venta del Monasterio de Hyrache, fecha Era 1097. Vno de los testigos della es Infans don Ius Sanctius filius Garcia Regis. Y dize*

que Reynaua don Sancho en Pamplonâ, Najarâ : y en otros papeles del Monasterio de Hyrache, que ay hasta la Era 1104, ay memoria deste Infante y que tenia el Señorío de Eßlaue. Entiendo es este Infante à qui en hizieron pedaços los Moros, con otros Caualleros Castellanos, en el fuerte Castillo de Rueda, como digo en otro lugar. *Ermisendam* vel *Ermenegildam* *Garfiæ* Regis filiam, aliâ matre quam *Stephaniâ* fuisse editam credidit *Sandouallius*, quasi in *Stephaniæ* testamento præterita fuerit, in quo dissidet à *Garibayo*, qui lib. 22. cap. 35. *Stephaniam* *Ermesildæ* seu *Ermisendæ* filia *Villam Medianam*, & *Martes* eodem testamento legasse testatur. Huius itaque fidem sequuti *Ermisendam* inter *Garfiæ* & *Stephaniæ* liberos numerauimus.

ARAGONENSIS Regni exordia, à *Ramiro* Sanctij Maioris filio, duxerunt hæctenus vniuersi Hispanicarum rerum scriptores, sed *Hieronimus Blanca*, vt maiorem illi antiquitatis laudem conciliet, ea altius à *Sanctio-Garfiæ* primo huius nominis, Eneconis *Ximenonis* nepote repetit, quæsito colore ex eo quod in quibusdam ipsius, vt putat, actis & monumentis non *Pompelonensis* tantum, sed etiâ *Aragonensis* Regis titulo vtatur: verùm ea monumenta non ad illum Regem, imò ad *Sanctium-Garfiæ* 2. Eneconis *Ximenonis* abnepotem pertinere iam docui. Nolim tamen negare *Sanctium* 1. *Aragoniâ* potitum fuisse, cum id disertè testetur *Belasco*: enim uerò eam *Garfiæ* filio, *Regio* nomine, vtendam fruendam reliquisse crediderim, summo imperio sibi recepto: quâ lege etiam *Garfiæ*, postquam *Pompelonense* Regnum adeptus est, eâ *Sanctio* filio, *Sanctium* verò, patre mortuo, *Gundiffaluo* filio natu minori cessisse comperio; ita vt nihilominus *Aragonia* non tam Regnum proprium

atque absolutum, sub iis Regibus, quàm Pompelonensis Regni pars ac portio quædã censenda fuerit, quemadmodũ Najera atque Alaua, quæ ditiones pariter Regni titulo erant condecoratæ. Cum itaque *Ramirus* Maioris filius primus omnium Aragoniam, nullã in re Pompelonensibus Regibus obnoxiam, Regni nomine, optimo iure, à se suisque posteris possidendam, à patre acceperit, vanum & absurdum iudico aliam istius Regni stirpem quærere.

Hoc loco Ioannes Brizius aduersus Garibayum & alios, qui Ramirum nequaquam fuisse legitimo Sanctij Majoris matrimonio progenitum, scriptum reliquere, summã contentione certat; ipse autem prolixã oratione persuadere conatur, iustas inter *Sanctium* & *Cayam*, (quam Ramiri matrem esse affirmat) interuenisse nuptias proindèque Ramirum etiam in Pompelonensi Regno tanquam maximum natu Garciae fratri anteponendum fuisse. Vnde tandem colligit *Garsiam* eiusque posteros Regnum illud contra ius fasque occupasse. Antequam Brizij in hac disputatione rationes exequar, illud notare consentaneum est, temerè & malignè ab hoc scriptore *Sanctium Maiorem*, insignè iustitiã & pietate Principem, in iniustitiæ crimen vocari; quasi nouercalibus blanditiis delinitus filium natu maiorem, ex priore matrimonio susceptum, auito Regno deturbari, ipsum quoque *Garsiam* falsò appetiti, vique & armis occupati alieni Regni reum fieri: Nam etsi concederemus Brizio verum & legitimum inter *Sanctium* & *Cayam* intercessisse matrimonium, minimè tamen inde efficeretur Pompelonense Regnum ad Ramirum pleno iure spectasse. Si licuit aliquando illius Regni Proceribus, præteritis Regis defuncti liberis, alium Regno præficere, quod in *Garsia-*

Ximeni, in Sanctio-Garfia primo, & in Sanctio-Ramiri factum nouimus, idémque sæpius in Legionensi seu Asturum Regno obseruatum fuisse docuit Morales lib. 13. cap. 10. lib. 16. cap. 1. & alijs locis, Quidni liceret Nauarris, adnitente præsertim ipso *Sanctio Maiore* Rege, aut Regi assentiente populo, quemcumque ex liberis administrando Regno maximè idoneum iudicaret, illud ipsi permittere? Noui ne res hæc exempli fuisset, quæ sæpius apud alias etiam gentes locum habuit? Salomonem à Dauide parente, Adoniæ natu maiori filio in Regno prælatum fuisse, docent sacræ literæ 3. Regum cap. 1. & 2. Idem Abiamo Roboami filiorum natu minimo patrem indulsisse legitur 2. Paralip. cap. 11. Ptolomæum Ægypti Regem filio ætate inter liberos postremo Regnum tradidisse, eiusque rei populo rationem reddidisse, cuius non minor fauor in accipiendo, quam patris in tradendo Regnum fuerit, testatur Iustinus lib. 16. Perseus Philippi Macedonum Regis filius natu maior cum in dies magis cerneret, inquit Liuius, Decad. 4. lib. 10. fauorem dignitatémque Demetrij fratris apud Macedonum multitudinem crescere & gratiam apud Romanos, sibi spem nullam Regni superesse, nisi in scelere ratus, ad id vnū omnes cogitationes intendit, tantumque profecit calūnijs & malis artibus, vt breui fratris nece & exitio potitus sit. Idq; ius demū vniuersè Regibus omnibus esse, vt quemlibet è liberis, nullâ ætatis habitâ ratione, sibi successorem in Regno designare liceat, dictauit magni nominis Iurisconsultus Baldus in præm. Decretal. Gregorij: Quin etiam, citra paternum iudicium atque optionem, ipso iure, filium, patre Rege natum, fratri, parente nondum Regni gubernaculis admoto, progenitô in Regno præferendum esse, visum est plerisque

non imi subsellij Doctoribus, quos recenset Antonius Corset. tract. de potest. Regali 3. parte quæst. 26. Vnde apud Sigebertum ad annum 939 *Euerardus & Gislebertus* suadent *Henrico* fratri *Othonis* Regis vt Regnum capeffat, sibi patre Rege nato potius debitum, quam *Othoni* patre priuato, necdum Rege procreato. Huius etiam rei illustre exemplum extat in *Darij* *Perfarum* Regis liberis: Ex his, ait *Iustinus* lib. 2. *Arthemenes* maximus natu, ætatis priuilegio regnum sibi vindicabat, *Xerxes* controuerfiam non de ordine, sed de nascendi fœlicitate afferebat: Nam *Arthemenum* primùm quidem *Dario*, sed priuato prouenisse, se Regi primum natum; fratres itaque, qui ante geniti essent priuato, priuatum patrimonium quod eo tempore *Darius* habuiffet, non regnum sibi vendicare posse. Hoc certamen, concordiam animo, ad patrum suum *Artaphernem* veluti ad domesticum iudicem deferunt, qui domi cognitâ causâ, *Xerxem* præposuit: adeòque fraterna contentio fuit, vt nec victor exultauerit, nec victus indoluerit, ipsòque litis tempore inuicem munera miserint & iucunda quoque inter se, non solum credula conuiuia habuerint: iudicium quoque ipsum sine arbitris, sine conuitio fuerit. Scio quidem hoc *Artaphernis* iudicium non omnibus probatum fuisse, sed quid tum, si illud *Nauarris* de successore in regno *Sanctio* *Maiori* deligendo deliberantibus placuit? Ideone fas erit *Brizio* ea quæ à maioribus certo iure, nec sine graui exemplo, acta sunt calumniari, morosamque litem, in regiâ familiâ, paterno arbitrio compositam & fraterno assensu atque approbatione extinctam tanto interuallo retractare? Hunc autem *Brizij* conatum, eò audaciorem iudicatum iri præsentio, si ipse in eâ, quam in se recepit, legitimorum *Ramiri* natalium

demonstratione defecerit, quò præter Garibayum & Sandouallium, quos nominatim exagitat, alios quoque authores magni nominis in hac lite habet aduersos, scilicet Lucam Tudensem, Rodericum Sanctium, Palentinum, Alfonsum Carthagensem, Raphaëlem Volaterranum, Michaëlem Ritium & ipsum quoque, ni fallor, Rodericum Toletanum.

ARGVMENTA autem quæ aduersus receptam tot sæculis sententiam & constantem tot diuersorum authorum testificationem affert Brizius, talia sunt, vt eludi à quouis nullo negotio possint. Primò enim, etsi id prorsus verum esset, vt ille iudicat, liberos tantùm legitimos Regum, diplomatibus parentum nomina sua adscribere consueuisse, cum Ramiri nomen, in iis quæ supersunt Sanctij Maioris monumentis, frequens occurrat, id tantùm inde sequeretur Ramirum liberorum Sanctij legitimorum iura adeptum fuisse, quod nullo modo inficiamur, cum etiam à nouercâ Regis vxore, in gratiam defensæ ipsius pudicitæ, solemniter adoptatum & Aragoniæ insuper ditione, quæ Reginæ titulo donationis propter nuptias euenerat, impertitum fuisse, tam Roderici Toletani & Hieronymi Çuritæ, quàm aliorum historicorum scriptis fuerit celebratum. Alterum Brizij argumentum est, Iacobum 1. Aragoniæ Regem in Nauarræ regno, mortuo Sanctio rege huius nominis ultimo, ius sibi vendicasse, non tam ratione adoptionis, inquit, quæ inter vtrumque regem celebrata fuerat, quam ex eo quod Alfonso Aragonum & Pompelonensium rege mortuo, regnum illud iniquè & contra ius fasque ipsius fratri & hæredi Ramiro 2. ademptum ac Garfiæ Ramiri delatum fuisse asserebat: Nam vnde hoc, ait, nisi quoniam prærogatiuâ natalium, ad Ramirum 1. eiusque

eiusque successores regnum illud spectasse censebat? Pessimè hic arguit Brizius, si enim ea fuisset mens Iacobi regis, num ipse ius suum potius à Ramiro 1. repetiisset, quam vel ab Alfonso, vel à Ramiro 2, prout eum fecisse authores sunt quicumque res gestas ipsius scripserunt? Ideò autem Ramiri 2. ius iactabat Iacobus, quia, electo in regem à Nauarris Sanctio-Ramiri Aragonensi Principe, regnum illud, ab illius liberis, nouâ eiusdem populi electione, auferri non potuisse contendebat. Ingerit deinde Brizius, Epitaphium Cayæ, Ramiri, vt afferit matris, quod inter veterestumulorum Pinnatenfis Cœnobij inscriptiones se reperisse ait hac serie verborum. *Hic requiescit famula Dei domna Cayæ Sanctij Imperatoris prima vxor & Regina.* Mirum sanè nemini hactenus de hoc Epitaphio quicquam suboluisse, illud etiam Çuritæ & Blancæ diligentiam (qui illius Cœnobij monumenta acuratè inuestigarunt) sefellisse: sed id magis mirum, cum antehac *Didacus Xuares* illius Cœnobij Abbas, vniuersa epitaphia Principum, præcipuè verò Sanctij Maioris eiusque liberorum atque vxoris etiam *Maiora* lustrasset, eaque descripta viro cuidam inter Ecclesiasticos primario, amico suo misisset, à quo deinceps Anton. Yepes, tomo 3. Chronici Benedict. inferenda accepit, nullam tamen istius Cayæ tumuli inibi memoriam extare & hunc solum fuisse qui Abbatis illius oculorum aciem effugerit. Præterea titulus regis atque Imperatoris Sanctio in illo epitaphio Cayæ additus, quid aliud significat, quam ipsum consecutis sæculis fictum ac compositum fuisse? Cum enim, teste Brizio, anno tantùm 1005 Sanctius regnare cœperit, Imperatoris autem elogium posterius à rebus gestis consecutus fuerit, vtroque titulo illum caruisse tempore obitus Cayæ eui-

dens est, quippe anno illo non *Cayam* sed *Muniam* posteriorem, ut putat Brizius, uxorem, in coniugio habuit; nam anno 1022, liberi ex eâ suscepti paternis actis celebrantur, tanquam præsentibus, & iis consensum atque auctoritatem adhibentes; quod eos iam tum adultos aut saltem puberes fuisse perspicuè demonstrat. Sed demus hoc Cayæ epitaphium, non recens compositum, sed multis ante sæculis in eo Cœnobio insculptum fuisse; nunquam tamen inde efficiet Brizius, ut Ramirus pro legitimo Regis Sanctij filio habeatur, cum *Cayam* ipsius matrem esse nullo modo constet. Sed contrà nonnulli *Eluira* (ut Marinæus & Tarapha) alij *Vrrace* (ut Gaubertus & Beuterus) nomen ipsi tribuant. Addit Brizius Ramirum in omnibus ferè vetustis tabulis, quæ ipsius meminere, Sanctij Regis *Prolem* dici: *Prolis* autem vocem, non nisi legitimis liberis applicari posse. Verùm in hoc quoque falli illum certum est, cum vox *Prolis* non minus naturalibus liberis, quam legitimis denotandis adhibeatur, ut patet ex l. diui Constantini 5. & Authen. Præterea Cod. de natur. lib. Sic etiam Seneca in Medeâ *Bacchum* Iouis filium ex adulterio *Semeles* procreatum, qui è matris, fulmine exustæ, utero eductus fuerat *prolem fulminis improbi* vocat, & in vetusto monumento æræ 1053, cuius meminit Sandouallius in vitâ Ramiri 2. *Raufendus* huius Ranimiri, ex *Artigiâ* concubinâ Maurâ, filius, *proles* ipsius nuncupatur. Audet præterea Brizius sibi asserere suffragium omnium historicorum, tam indigenarum, quàm exterorum, quos tamen illi vniuersos ferè aduersari supra dixi, & ex eorum verbis hic inferendis patebit. Lucas Tudensis de *Sanctij Maioris* liberis agens. *Dedit etiam Ramiro, quem ex concubinâ habuerat, Aragonem quamdam jēmo tunc Regni sui particu-*

lam, ne fratribus eo quod materno genere impar erat quasi Regni hereditarius videretur. Et paulò post. Rex verò Garfias postquam solutis Deo votis Româ rediit & obitu patris percepto, Pompelonensi prouinciâ appropinquauit, audiuit Ramirum fratrem suum ex concubinâ ortum, super Regno sibi insidias tendere. Alfonso x. Castellæ rex parte 3. histor. gener. ramirum vocat fillo de barragana, id est concubinâ genitum. Rodericus Sanctius parte 3. cap. 25. historiæ Hispanicæ, quam Henrico 4. Castellæ Regi dicauit. *Hic Sanctius, inquit, ex dictâ Eluirâ genuit Garfiam, & ex concubinâ Ramirum bastardum.* Alfonso à Carthagenâ Episcopus Burgenfis, in Anacephaleosi Regum Hispaniæ, quam eodem Henrico Rege scripsit cap. 72. *Sanctius Rex Nauarræ dictus Maior, filius Garfiæ Tremulenti Regis Nauarræ, genuit ex Eluira filia Sanctij Comitis Castellæ uxore sua, duos filios, Garfiam & Fernandum, & ex concubina alium qui dictus est Ramirus.* Et eodem capite. *Diuisit autem dominia sua & Nauarram dedit Garfiæ primogenito, Castellam Fernando secundo genito, Aragoniam Ramiro bastardo, qui primus in Aragoniâ Rex vocatus est.* Volaterranus lib. 3. Geographiæ de Sanctio Maiore. *Tres, inquit, hic liberos suscepit, Ferdinandum cui Castellæ, Garfiam, cui Nauarræ, ac Ramirum ex concubina, cui Aragonense Regnum dimisit.* Mich. Ritijs lib. 3. de reg. Hisp. *Post quem (id est Garfiam Tremulum) is qui dictus est Maior, ut proposuimus, quisque ex iusto Eluiræ connubio Ferdinandum Garfiamque suscepit ex pellice Raymirim.* Mariana lib. 8. de reb. Hisp. cap. 13. *Erat Regi (id est Sanctio Maiori) filius ex impari matre quam alij Vrracam, alij Cayam nominant, Principi in Vasconibus loco, Ramirus nomine.* Et infra eodem capite. *Regina Procerum precibus fatigata & filiorum lachri-*

mis victa, veniam hac lege dedisse traditur, ut Ramiro pretium operæ atque defensæ innocentia merces esset Aragoniæ Regnum, in quo natalium vitium eximia virtus & fides compensarent. In eadem quoque fuisse sententiâ Rodericum Toletanum palam est: Vnicam enim tribuit vxorem Sanctio Maiori, Sanctij Castellæ Comitis filiam, Garfiæ ac Ferdinandi matrem; De Ramiri verò natali agens, ex illustri fœminâ Ayuari dominâ, Sanctio natum fuisse dicit, nec ipsam vsipiam, Sanctij vxoris nomine dignatur. Soli itaque Aragonenses scriptores (vt obseruauit Vasæus) ramirum legitimum Sanctij filium prædicant: nec ij tamen omnes, Çuira enim & Blanca vnicam assignant Sanctio vxorem Castellæ Comitis filiam. Ad extremum veteres producit Brizius tabulas, quibus testatum faciat, ramirum ius sibi in Pompelonenfi regno arrogasse, sed iis tabulis nusquam apparet, illum, excluso Garfiâ fratre, totum Pompelonenfe regnum sibi vendicasse, sed partem tantum aliquam, nomine fortasse legitimæ port ionis, quæ ei, licet non iusto matrimonio nato, in hæreditate paternâ compete bat. Aragoniam enim, vt diximus, beneficio no ueræ acceperat. Iure autem veteri Romanorum filij naturales, legitimis non extantibus, totam ex asse hæreditatem paternam petere poterant, iis verò extantibus, simul cum ipsis, pro ratâ portione succedebant, l. Lucius Titius 45. de vulg. & pupil. subst. & l. qui filium libertinum ff. de iur. delib. & tametsi postea, Imperatorum constitutionibus, iis legibus derogatum fuerit, in Nauarrâ tamen ius vetus mansisse fidem facit Codex legum illius Regni, vulgò *Forus*, cuiuslib. 4. cap. 4. tit. de *criar fijos* verba sunt. *Si alguno obiere fillos ô fillas de ganancia otorgando el padre ques suyo quando estava, si la madre*

criar felo quiere deue li dar el padre soldada de nodriza segun la villa o tierra o fuere &c. Et in fine subdit. Et esta creatura deue partir con las otras creaturas daqueyl padre & si no obiere otra creatura debe lo todo heredar. Ut autem eorum, quæ iam dixi, fides constet, scilicet Ramirum ius sibi, non in toto regno Pompelonensi, sed in aliquâ tantùm eius parte asciuisse, eaque acceptâ, controuersiam omnem dimisisse, Garciaque fratri, residuum regni per se habere licere spondidisse, profero verba earum tabularum, quibus Brizius innitur, ex ipsius lib. 2. cap. 24. Ita iuro, ego Ranimirus, proles Sanctionis Regis, tibi germano meo Domino, Garfia, per Deum patrem omnipotentem, & per beatam Mariam Virginem, & per Angelos & Archangelos, & per duodecim Apostolos, & per Martyres & Confessores, & per omnes Sãctos Dei, ut de istâ horâ in antea, non requiram contra tuam partem, plus terram, nisi istam, quam pater meus mihi donat & supra est scriptum: in qua non ponam tibi Azaquia aut Alhoderâ, qua tibi tuam terram tollam, nec pro pacem, nec pro Alfetna, nec cum Mauros, nec cum Christianos. Sed si aliquis audaciter comprehensus fuerit in hac elatione quod tibi contradicere aut resistere uoluerit, in quantum ualero contra illum expugnabo atque inimicus ero. Mortuo verò Garfiâ, idem Sanctio ipsius filio Ramirum cauisse, acceptis in supplementum legitimæ aliquot oppidis, ex aliis tabulis apparet à Brizio cap. sequenti descriptis in hæc verba. Et ego Ranimirus Sanctionis Regis filius, sic Iuro cum Varones de mea terra, qui mecum sunt in præsentî: ut de hodie in antea, non tibi requiram de tuas villas, neque de alias tuas terras, nisi cum seruitio & tua bona uoluntate, quamuis mihi det Deus tale tempus, ut possim inquirere. Et si hoc uolero facere, quod absit, sic dico, ut omnes seniores, qui

mecum sunt cum honores & terras, quas de me habent & tenent, licentiam do ut attendant ad te & ponant se in tua potestate.

SANCTII-GARCIE Regnum, annum Christi 1076 attigisse, docuere Garibayus lib. 22. cap. 37. & Sandoual. in Catal. Episcop. Pompelon. Eo autem anno ipsum fraude & proditione fratris Regimundi vel Raimundi fororisque Hermiffendæ & Procerum aliquot vitam amisisse, liquet è pluribus vetustis monumentis, è quorum vno, anno 1079 conscripto, quod in Monasterio Legerensi seruatur, hæc verba citat Sandouallius in Catalog. Episcop. Pompelon. fol. 67. *Ego indigna illam superscriptam villam emi à Rege domno Sanctio prole Garsie Regis, quem interfecerunt frater suus Regimundus & soror Ermiffenda nec non & Principes eius infidelissimi.* Aliud arâ 1120 hoc est anno 1082 confectum, ex Hira-xensi tabulariò promit Anton. Yepes tom. 3. centur. 4. in quo B. Veremundus Abbas illius Cænobij, Sanctij mortis his verbis meminit. *Post multos annos Sancius Rex surrexit, qui interfectus est à fratre suo & à sorore vel à maioribus patriæ suæ, & misit nuntios ad nos semel, bis & ter ut daremus illi dictam radicem &c.* Huius autem perfidiæ non aliam fuisse causam, quam ipsius Raimundi regnandi libidinem, scribit Marmol. lib. 2. cap. 30: contigisse verò casum hunc calamitosum ac funestum *Penaleni*, præter Rodericum & Authorem historiæ generalis, quæ Alfonsi Regis nomen præfert, tradit Scriptor libri, qui *Tumbi nigri sancti Iacobi* nomine citari solet, apud Sandoualliū in vitâ Alfonsi 6. *Era III 4. interfectus est Rex Sanctius filius Regis Garsie & Reginae Stephanie in Peñalen.* Extant apud Roger. Houed. in poster. parte Anal. orationes habitæ coram Henrico 1. Rege Angliæ à

legatis *Alfonsi Castellæ & Sanctij Nauarræ* Regum anno 1177, in quibus hæc de Sanctij morte leguntur. *Rex Garfias Nauarræ & Nazara genuit Regem Sanctium, qui postea occisus erat in Peñalen. &c.* Quin etiam, inde *Penalenij* cognomen eius nomini accessisse, liquet ex formulâ actionis ab Oratoribus Regis Sanctij aduersus Alfonso, coram eodem Henrico propositæ, quæ hæc verba complectitur. *Et istius terræ petit uniuersos fructus à tempore quo obiit Rex Sanctius de Peñalen hæc omnia ad Regnum suum spectantia &c.* Id ipsum elicitur ex quodam diplomate Tabularij Regij Pompelonensis, quò idē Rex Sanctius gr̃a 1196 incolis *Mendigorriæ* vici, territorij cuiusdam *Tortal* dicti, gratiam facit. *Dono, inquit, vobis & concedo illum terminum de sancto Torrtal, unde habebatis contentionem cum illis hominibus de Artaxona totum integrum, sicut dedit vobis Rex Sancius de Peynalen & sicut habuistis in tempore Regis Sanctij de Aragon & Regis Alfonso & habuistis in tempore Regis Garcia mei patris &c.* Mensem quoque obitus Sanctij assequi nullus labor erit, si consideremus illum 4. Kal. Iulij adhuc superstitem fuisse, vt ex ipsiusmet tabulis indicauit Sandouallius in Catal. sæpè citato fol. 67. Eo enim ipso mense, *Sancium-Ramiri* Nauarræ regnum obtinuisse, ex aliis tabulis quàm mox ostendemus.

Ramiri, Sanctij Regis fratris memoria habetur ad annū 1072, in vetustis monumentis Cœnobij S. Æmil. teste Sando. f. 66. Catal. Episc. Pomp. Item ad annū 1077, quo Alfonso 6. Castellæ Regi adfuisse, inter alios proceres, ipsius actis consensum & authoritatem præstantes, constat alio diplomate, apud Anton. Yepes in Append. tom. 1. num. 24. Anno tandem 1083 eum *Rhodæ*, perfidiâ Ducis Mauri, vnà cum aliis principibus viris, eò ab Al-

folso Castellæ Rege missis, interemptum fuisse narrat ex veteri monumento Marmol, cuius verba lib. 2. cap. 30. sunt. *En el año de 1083 un Moro vassayllo del Rey de Çaragoça llamado Aben Faluque se alço con el Castiello de Rueda y fingiendo querer se fauorescer del Rey D. Alfonso, con animo de matarle, le embio à dezir que fuesse en persona y le entregaria aquel Castillo, y como contradixiessen los de su consejo, aquella yda, embio à D. Ramiro infante de Nauarra y al Conde D. Gonçalo salvador su suegro con mas de mil de à cauallo para que se entegrassen del Castillo y el so- leñe traydor haziendo les abrir luego alegremente las puertas de la villa los recibio dentro y mandandolas luego cerrar dio en ellos con gran numero de Moros que tenia escondidos en las casas y en el Castillo y matando al Infante y al Conde y a otros muchos Caualleros, los que escaparon viuos fueron capti- uos. La memoria desta traycion se hallara en el Castillo de Oña donde estan enterrados muchos que alli murieron.*

RAIMVNDVM, alium Sanctij Regis fratrem, ipsius- que interfectorem, fraterno sanguine pollutum, ad Mau- ros confugisse & à Cæsaraugustano Rege exceptum in summâ miserîâ atque æumnâ vixisse neptemque reli- quisse Marchesiam Aznarij Lupi vxorem refert Çurita ad annum 1076. De coniugiis fororum Sanctij Regis *Mencia* cum Fortunio Ochoâ Ximenij, dño Camero- rum. *Vrracæ* cum Garcîâ Ordonij, qui Najaræ præerat & *Hermesinda* cum Fortunio-Sáctio, Yarnozij Dynastâ: déque *Sanctia* harum forore, citantur probatę vetustatis monumenta, à Sandouallio in vitâ Alfonsi 6. in com- ment. rer. S. Æmil. §. 52. & in Catalogo Episc. Pompel.

DE *Sanctij-Garsie* regis progenie hoc certò scimus, ipsum duos eiusdem nominis, *Garsie* scilicet, filios reli- quisse, filiam quoque nomine *Vrracæ* & filium è con- cubinâ

cubinâ Eximenâ Raimundum habuisse, probat idem Sandouallius in Catal. Episc. Pompelon. fol. 65 & 67.

POST interfectum *Penaleni* Sanctium Regem, pulso è Nauarræ finibus, fratricidâ Raimundo, *Sanctio-Ramiri* Aragonensi Principi regnum delatum fuisse, vetus & constans Hispaniæ historicorum opinio est; breui id interuallo factum esse, argumento sunt ipsius Sanctij-Ramiri tabulæ mense Iulio anni 1076 scriptæ, quæ in Tabulario Pompelonensi hac serie verborum leguntur. *Hæc est charta quam facio ego Sancius Rex ad vos homines de sancta Maria de Vxue, ut sit firma & durabilis in sæcula & per bonam voluntatem quam vos in me habuistis & pro magno seruitio qui me fecistis, & quia vos primos me cognouistis per seniozem, & per Regem ad illam intrata de Pampilonâ & reddidistis mihi illo Castello, propter hoc inspirauit mihi Deus & posuit in corde meo que... toto corde vos faciam tale causa que vos cognoscatis, & totos homines qui audierint dicant &c. Facta carta erâ 1014 mense Iulio in sanctâ Mariâ. Feliciam Sanctij-Ramiri vxorem, quæ hæctenus Comitum *Vrgellensis* filia credita est, familiæ *Comitum Rociensium* adscripsi, authore Hermano monacho, illorum temporum scriptore, in historiâ restauratio-nis Ecclesiæ Laudunensis, cuius verba, apud Duches-nium in historiâ familiæ Castelloneæ, sunt *Hilduinus Comes Rociensis... genuit (ex Adelade coniuge) septem filias: harum vnâ nomine Feliciam in Hispania duxit coniugem Sancius Rex Aragonensis, & ex eâ genuit Hilde-fonsum Regem potentissimum qui patri succedens in Regno &c.* Inde Orderic. Vital. lib. 13. hist. Eccles. *Alfonsum Sanctij & Feliciæ filium, Rotoldi Perticensis (qui ex alia Hilduini filia natus erat) confanguineum vocat. Eâ autem fato factâ Sancium-Ramiri aliam vxor-**

rem duxisse *Philippam* Raimundi Comitis Tolofani filiam & hæredem, videor mihi colligere ex his Chronici Gaufredi Monachi sancti Martialis Lemouicensis verbis. *Pontius Tolofanus Comes genuit Guillelmum & Raimundum: Guillelmus verò Hierosolymis obiit, cuius filiam unicam Filippam post Aragonensem Regem duxit Guillelmus Dux filius Guidonis.* Gaufredi librum, qui nondum lucem vidit, mihi communicavit Ioannes Cordefius Theologus & Canonicus Lemouicensis, cuius tum operâ, cum instructissimâ bibliothecâ, me in hoc opere adiutum, non possum, nec debeo non fateri Obiit Sanctius in obsidione Oscæ lethali sagittæ vulnere sauciatus, anno 1094. Præter eos liberos, qui post patrem vicissim regnarunt, *Petrum, Alfonsum & Ramirum*, natus est Sanctio *Ferdinandus* filius, qui ipso superstite de vitâ decessit, ut docet Brizius lib. 4. cap. 1. hist. Pinnatensis.

PETRO regi ex *Agnete*, priori, ut referunt, vxore, liberos extitisse *Petrum & Isabellam*, ambos immatura morte absumptos, probant vtriusque Epitaphia, Pinnatensis Cœnobij tumulis, teste D. Xuare illius Abbate apud Ant. Yepem, inculpta his verbis. *Hic requiescit famulus Dei Infans Petrus filius Petri Regis. Obijt anno 1086. Hic requiescit famula Dei Isabella filia Regis Petri quæ etiam teneris annis obiit simul cum fratre Petro Infante anno 1086.* Alteri istorum, filio scilicet, *Sanctij* nomen indit Çurita, vtriusque verò mortem in annum 1104 promouet: Petro quoque Regi aliam vxorem tribuit nomine *Bertam*. Huius Regis vitam anno 1104 definit potior pars historicorum; at Brizius ad annum 1105 eius obitum trahit.

ALFONSI morti annum assignant libri & tabulæ veteres 1134um: diem etiam notat, 7^m Idus Septembris, fragmentum diplomatis, in extrema parte fori Nauarrici,

adscriptum. De anno consentit Ordericus Vitalis æqualis illorum temporum scriptor lib. 13. historiæ Ecclesiasticæ, sed de genere mortis discrepat: Cum enim ipsum ad Fragam, cum Mauris prælio decertantem, cecidisse vniuersi penè affirmant Scriptores; is contrà, cum incolumis prælium euassisset, post aliquot dies domi, ægritudine ex dolore amissæ victoriæ cōtracta, mortem obiisse commemorat. Non possum hîc præterire elogium virtuti Alfonsi, à scriptore illius sæculi, redditû; Is est *Hermãnus* Monachus, qui in historiâ restorationis Ecclesiæ *Laudunensis* de Alfonso verba faciens. *Fortissimas*, inquit; *urbes & castella paganis fortiter præliando abstulit Christianis reddidit, Casaraugustam scilicet beati Vincentij martyris Archidiaconatu famosam, Terrassonam quoque & Tudelam, Barbastam & Burgiam, cum aliis multis, totâq; pene Hispaniâ sibi subiugata, adeo nominis sui opinionem dilatavit; ut ab aliis alter Iulius, secundus ab aliis Carolus vocaretur, ob memoriam illius præclari Caroli Francorum Regis, qui quondam Hispaniam victor subegit.*

GARSIAM-RAMIRI Regem, patre Ramiro, matre *Eluirâ* Roderici Biuarij, vulgò *Cidi* filiâ prognatum fuisse, concors omnium sententia est, quam tamen in nomine *Eluiræ* turbat vetusta genealogia Roderici Biuarij, quæ Codici legum Nauarricarum manuscripto Bibliothecæ Fuxensis Tolosanæ, apposita est (huic similem, ex veteri libro Tumbi nigri Ecclesiæ beati Iacobi laudat Sandouall. in comment. rer. Monast. Cardenæ §. 7.) dum Roderici filiæ, Garsix-Ramiri vxori, *Christinæ* nomen asciscit. Huic autem genealogiæ magnam, ego, fidem habendam censeo, cum eius authorem, tempore *Sanctij* Nauarræ Regis, cognomento *Sapientis*, vixisse, ex ipsâ intelligatur. De auo autem paterno Garsix-Ra-

miri, res est obscuritate inuoluta & varietate opinionum confusa; nonnulli enim, in quorum numero sunt Çurita & Garibayus, eum *Sanctij Regis*, qui *Penalenius* dictus est: Alij, vt Sandouallius, *regis Garfiæ*, Penalenij patris nepotem faciunt: Neutri tamen parti assentiri nos finit Roger. Houeden. qui posteriore parte suorum *Annalium Sanctij Regis* cognomento *Sapientis Oratorum* verbis, *Garfiam-Ramiri*, Sapientis patrem, *Garfiæ Regis*, Penalenij patris, non *nepotem* sed *pronepotem* fuisse, eiusque *auum* non ipsum *Penalenium*, sed aliquem è Penalenij fratribus extitisse significat. *Hæc omnia* (verba sunt *Oratorum Sanctij Nauarræ Regis*) *ad regnum suum spectantia possedit & habuit in pace & quiete abauus huius Regis Sanctij*, (loquitur de *Sanctio Sapiente* dicto, *Garfiæ-Ramiri filio*) *Garfias scilicet Rex Nauarræ & Nageræ & proauus eius per violentiam fuit expulsus ab hoc Regno propter imbecillitatem suam per Aldefonsum Regem Castellæ: procedente autem tempore Rex Garfias nepos eius & pater huius inçlytæ memoriæ, diuina voluntate & fide naturalium hominum adhibita, recuperauit regnum suum licet non integrum & quod restat adhuc petit filius eius Sanctius nunc Rex Nauarræ. Cum Garfiam, Penalenij patrem, Sanctij Sapientis abauum fuisse testificentur hi Oratores, ergo is Garfiæ-Ramiri Sapientis patris, non *auus*, sed *proauus* fuit. Auum itaque, aliquem è filiis eiusdem Garfiæ extitisse, necesse est: atqui id de filio natu maiore, *Sanctio Rege Penalenio* dicto, affirmari non potest; si quidem ipsum ab *Alfonso Castellæ Rege* vi è Regno propter imbecillitatem expulsus fuisse (quod de *proauo Sapientis* narrant ij Oratores) nequaquam est verum: imò eum *Penaleni* occisum fuisse, paulò ante eorundem *Oratorum* verbis exposuit Houedenius; consequens igitur est,*

vt alterum è fratribus *Penalenij*, *Sanctium* videlicet, vel *Ramirum*, *Garsia-Ramiri auum* fuisse dicamus. Si *Sanctium* eligimus, consentientem habebimus *Rodericum Toletanum*, sed cum idem author mox subdat *Garsia Ramiri auum Rhodæ* obiisse, & aliunde notum sit, Principem illum *Nauarrum* qui *Rhodæ* mortem oppetiit, non *Sanctij* sed *Ramiri* nomen habuisse; nobis expeditius visum est *Garsia-Ramiri* patrem, huius *Ramiri* filium statuere, quam *Sanctij* illius, quem, ne extitisse quidem vnquam, satis benè constat: Adiuuat nostram argumentationem, de *auo Garsia-Ramiri*, alio quam *Sanctio Penalenio*, aut eius *patre* constituendo, ipsius *Garsia Regis* diploma anni 1137. à *Sandouallio* in *Catal. Episcop. Pompelon. fol. 68. vulgatum*: continet enim *Nauarræ* Regnum parentibus illius *Regis*, vi & armis à *Legionensi* & *Aragonensi* Regibus fuisse ablatum: Nam cum *parentes* multitudinis numero expresserit, euidentis est, illâ voce, tam *auum*, quam *patrem* designare voluisse; alium igitur à *Sanctio Penalenio*, & ab eius *patre*, cum neuter istorum ab iis Regibus Regno pulsus fuerit.

RAMIRVM siue *Ranimirum*, *Garcia-Ramiri* patrem, aliquot, à morte *Roderici Biuarij* focerit, annos *Valentia* mansisse, coniicio è *codicillis Ximena* *Roderici vxoris*, ad vsum *Episcopi Valentini*, 2. Kal. Iunij anno 1101 scriptis, apud *Ant. Yepem tom. 6. Cent. 6. num. 52*, quibus subscripsit *Ranimirus*. Postea cum in *Aragoniam* se recepisset, *Montisonis* ibi *dynastiam* obtinuit, eâquē ab anno 1105 ad annum 1116 potitus fato cessit, relicto in eâ *dynastiâ* hærede ac *successore Garcia-Ramiri* filio, vt ex compluribus monumentis, à *Ioanne Brizio lib. 5. cap. 29. citatis* liquet.

ALFONSVM-RAMIRI, *Castri Veteris dynastam*, quem inter Garfiæ-Ramiri liberos numeravit Garibayus, nos ipsi fratrem adiungere satius duximus, patronymico *Ramiri* nomine impulsî, quod ipsum *Ramirô* non *Garfiâ* natum fuisse arguit.

MARGARITAM Garfiæ Ranimiri vxorem, *Rotronis* Comitis *Perticensis*, non filiam, vt vulgò creditur, sed neptem, hoc est ipsius sorore genitam fuisse, solus, inter Hispanos scriptores, tradidit Auctor *Chronici MS.* quem sub titulo *Relacion de la descendencia &c.* sæpè citauimus. Id autem quam scitè & verè ab eo obseruatum fuerit, Houedeni, Hermani Monachi & Hugonis Falcandi, vetustorum Scriptorum, libros legentibus planum fiet. Houeden. ad annum 1177, hæc ex oratione legatorum Alfonsi Castellæ Regis ad Henricum Anglorum Regem, verba refert. *Petit etiam* (id est *Alfonfus*) *medietatem Tudelæ ex causa maternæ successionis quam Comes Dalperch donauit Regine Margaritæ sobrinæ suæ.* Nomen autem *Sobrinæ* pro fratris vel sororis filiâ ab Hispanis sumi, sciunt qui huius gentis linguam callent. Hermanus Monachus in historiâ instaurationis Ecclesiæ Laudunensis. *Secundam*, inquit, *filiam Hilduini Comitis duxit coniugem Rotholdus Comes Perticensis, de qua suscepit Rotholdum Comitem & Iulianam matrem Margareta Regine Nauarrens.* Apud Hugonem Falcandum libro de Sicilia calamitatibus *Margarita*, *Garcie Ramiri filia, Guilielmi Siciliae Regis vxor*, sic alloquitur optimates illius Regni. *Nec enim aliter quam fratres proprios diligere quidem & honorare debeo filios Comitis Perticensis, per quem (vt verum fatear) pater meus regnum obtinuit. Nam idem Comes patri meo terram amplissimâ cum nepte suâ matre meâ dotem dedit, quam in Hispaniâ multis periculis ac diuturnis*

ac diuturnis laboribus expugnatam Sarracenis abstulerat. Nec ergo mirari debetis, si filium eius matris meæ consobrinum, loco mihi fratris habendum censeam & de remotissimis partibus ad me venientem gratanter excipiam. Iulianæ autem, Margaritæ matris virum Gislebertum Aquileiensem fuisse discimus ex Orderico Vitali lib. 8. Eccles. hist. Quo tempore obierit Margareta non liquet, sed id tantum; Anno 1148. *Garciam-Ramiri*, alteram vxorem, scilicet *Vrracam*, *Alfonsi* Imperatoris Hispaniæ filiam naturalem, duxisse ex ipsius Alfonsi codicillis colligitur apud Anton. Yepem in Append. tom. 7. num. 35, quibus Cœnobitis *Montis Rami* locum, vbi nunc Cœnobium situm est, condonat: sic enim in iis subscriptum est. *Facta charta Legionē 2. Kal. Iulij era 1182 Rege Nauarrorum Garfiâ*, qui tunc quamdam filiam Imperatoris vxorem duxerat, existente præsentē. Ex hac vxore *Garfiâ* Regem suscepisse *Sanctiam*, quæ primò *Gastoni Vicecomiti Bearnensi*, deinde, eò vitâ functo, *Petro Molinensi Comiti* nupsit, testis est *Rodericus Tolet.* proximus illorum temporum scriptor, eoque potiori fide dignus, quam *Garcias Euguyus*, qui *Sanctiam* matre *Gaufredâ, Didaci Harenfis sorore*, tertiâ *Garfiæ Regis* vxore, procreatam fuisse tradidit. Obiit *Garfiâ Lorcæ Nauarræ* vico, lapsu equi, vt ferunt, præcipitatus, xi. Kal. Decembris, anno 1150: eius autem corpus *Pompelonam* delatum, in Ecclesiâ primariâ huius Ciuitatis sepulturâ affectum fuit. Habuit præter filium *Sanctium*, qui ei in Regno successit, ac præter filiam *Sanctiam*, *Sanctio Castellæ & Margaritam Guilielmo Siciliæ Regibus* nuptas, filium ex concubinâ, nomine *Rodericum*, de quo hæc narrat *Falcandus* libro de Siciliæ calamitate. *Tunc etiam Panhormi morabatur quidam Reginæ* (de Margareta

intellige Siciliae reginâ, Garfiæ-Ramiri filia) frater, qui morte Regis audita, nuper in Siciliam ex Hispania transfretarat, multosque milites Hispanos spe lucri secum adduxerat, quem (ut plerique eorum, qui cum ipso venerant, asserebant) Rex Nauarrorum numquam filium suum, vel esse credidit, vel dici voluit, indignum existimans, eum quem mater multorum patens libidini vulgo concepisset, Regis filium appellari. Hunc ergo Regina, cum antea Rodericus diceretur, idque Siculi nomen abhorrentes velut ignotum & barbarum irriderent, Henricum appellari præcepit & ei Montis Caucofi Comitatum integrè dedit oppidâque Siciliae, quæ cum eodem Comitatu Gaufridus Comes olim tenuerat. Idem autem Henricus statura paruus, barbam habens rarissimam, subpallida nigredine, cutem sædatus, indiscretus, elinguis, præter alearum ac tesserae ludum nullius peritiam vindicabat, nihilque aliud affectabat, nisi ut haberet qui secum luderet & pecuniam quam prodigus indiscretè ac temerè posset effundere &c.

SANCTII REGIS cognomento Sapiientis vxorem Beatiâ nuncupat Rodericus Toletanus lib. 5. cap. 24, quam tamen vetera monumenta constanti scriptura Sanctiam vocant: duo ex his apponam celebriora, è Tabulario Pompelonensi excerpta, quorum alterum, singularis etiam huius Regine pietatis, exhibet documentum, Marzellensis sacrarum Virginum Cœnobij institutionem: Alterum verò Illustrandæ vocis Infantatici notioni conducit.

Ad honorem summi & aterni Regis Patris & Filij & Spiritus sancti, Ego Sanctius non mcis meritis, sed sola Dei omnipotentis miseratione Rex Nauarrorum facio hoc priuilegium vobis cunctis sanctimonialibus, in Monasterio de Marzella sub Regula & Ordine beati Benedicti Monachorum Cisterciensium ibidem Deo famulantibus presentibus & futuris in perpetuum dignæ quidem laudis & memoriæ Sanctiâ vxor mea

mea Regina diuini amoris Zelo accensa, in præfatâ Villâ de Marzella consilio & assensu meo Monasterium edificauit atque in eodem gregem ancillarum Dei & beatissimi Patris Benedicti normam constituit, ipsam quoque Villam nominatam cum omnibus territoriis & pertinentiis suis heremis & populatis & cum omnibus quæ iurisdictionis Regiæ esse dignoscuntur pro peccatorum suorum remissione prædictis sanctimonialibus dedit ac concessit, ut per earum orationes & beneficia & sanctorum omnium suffragia adipisci valeat beatorum consortia. Ego itaque gratia Dei Sanctius Rex, cupiens eorum beneficiorum & orationum fieri participem, concedo & confirmo omne donatiuum quod Sanctia vxor mea recolendæ memoriæ Regina vobis nominatis sanctimonialibus dedit & ut liberius & quietius hoc in pace possideatis in perpetuum & ne prauorum hominum astutia possit vobis obesse in perpetuum singula duxi determinanda. Omnes igitur agricolas in præfatâ Villâ commorantes hereditatesque ibi habentes sub vestrà pono potestate & seruitute, ut nunquam de cætero alij domino vel Principi nisi soli Deo & vobis tributum aut seruitium persoluant: Concedo etiam vobis aquas & cursus aquarum & molendina & syluas & sotos obtinere pascua vestrarum ouium ac bestiarum libera in Regno meo habere & omnia quæ ad Marcellam pertinent vel pertinere debent iustè & canonicè possidere: concedo etiam vobis ut omnes hereditates & cætera quæ in Regno meo à clericis vel à militibus, vel à rusticis, vel à quibuscunque personis donatione, comparatione aut cambio acquirere potueritis in pace possideatis. Hæc inquam omnia suprædicta &c. Vt autem hoc meum decretum & priuilegium firmum & ratum habeatur & permaneat præteritâ manu hoc signum confirmationis impono. Facta cartâ in Furelam mense Martij sub era M.CC.XIX. regnante me Dei gratiâ Rege Sancio in Nauar-

ra sub meo dominio Episcopo Petro in Pampilona, Sancio Remigio in Funes, Didaco Lupi in Alaua, Garcia Vermundi in Petralta, Sancio Remigij in Marañon, Gomis Martini in Punicastro, Iordano in Rada, Enecone Almoravid in Sangoſſa, Enecone de Oriz in Tafaylla, Martino Roderici in Ponte Regina, Muynotz Treueynnu, Spaynnol in Haizluce, Egidio de Ayuar in Gallipienço. Ego Ferrandus Vicecancellarius iuſſu domini Regis Sancij hanc cartam exaravi & propria manu hoc ſignum feci.

Ego dñs IN nomine &c. Ego dñs Fernandus Dei gratia Hispaniarum Rex volens illam generis & dilectionis considerationem, quæ inter me & vos est, ô karissima soror mea dña Sanctia illustris Nauarorum Regina, quæ de eodem patre & matre, quibus ego, nata estis beneficij exhibitione solidare & perenniter confirmare Dono vobis unicæ sorori meæ quantum Infantaticum in toto Regno meo est videlicet in Toledo & in totâ Alenserrâ, in Extremadura, Legionibus, in Veriz in Gallicia & in Asturiis, villas, Castella, hæreditates, Monasteria & omnia quæ ad Infantadicum pertinent, habeatis ergo illud quomodo melius habuit amita nostra Infantissa dña Sancia patris nostri inclytæ recordationis Alfonso Imperatoris germana & quomodo melius tenuerunt alia Infantissa, quæ de nostro genere fuerunt & teneatis illud & habeatis iure hæreditario eadem ratione & consuetudine de me, quam alia Infantissa parentes nostræ fratribus suis tenuerunt prædicta ergo ratione ipsum Infantadicum cum omnibus directis suis de me in perpetuum habeatis &c. Facta carta apud Tutelam 6. Kalend. Februarij era 1203. Regnante dño Rege Fernando Toleti, Extremadura, Legionibus, Gallicia & Asturiis &c.

ALIVM etiam Sipienti filium, qui adscribant, Remirum scilicet siue Remigium Episcopum Pompelonensem, quem tamen cum Rodericus Toletanus, illi etati

suppar, prætereat; tutius duxi stemmati nostro subtrahere, quam ex alienâ fide, eum Regiæ familiæ inferere. Vetustæ porrò in Cœnobio *Sylualatæ, Principatus Bearnenfis* voluuntur tabulæ anni 1191, Ecclesiæ *Baiensis*, fratribus illius Cœnobij, à Pontifice Pompelonensi eiusque Collegio, donatæ vindices, quæ signa *Ioannis & Garciae* Infantium subscripta ostentant: vtrius Regis in familiam ij admittendi sint, *Sapientis an Inclusi*, non est meum diuinare. De obitu Sapientis hæc habet Necrologium Regum Nauarræ MS. Codici legum Nauarricarum Collegij Fuxensis Tolofani assutum. M. C. LXXXIII. v. Kal. Iulij obiit Sanctius Rex vir magnæ sapientiæ. De anno cum authore Necrologij consentiunt Guillel. Nebrigenfis lib. 5. cap. 2. de rebus Anglicis, & Rogerius Houeden posteriori parte Annalium. Corpus eius Pompelonæ in templo Beatæ Virginis humatum creditur.

SANCTIO cognomento *Inferato* siue *Incluso* vxor fuit *Clementia* Raimundi Tolofani Comitis Constanciæ filij, è Beatrice Biterrensi priori vxore filia, quæ cum ab eo discessisset, in manum alterius viri, *Petri*, nimirum, *Bermudi Saluij* nobilis Occitani conuenit, vt author est Guillelmus à Podio Laurentio cap. 5. Chronici. Vnde arbitrari licet, quantoperè hallucinati sint ij, qui ipsam in *Roncauallensi basilicâ*, eodem, cum Sanctio priore marito, tumulo conditam credidere. Obiit Sanctius, nullis relictis liberis, VII. Idus Aprilis anno 1234.

CAPVT XV.

Postremum stemma, quò reliquorum Regum stirpes, à Theobaldi I. huius nominis Nauarræ Rege, Campaniæ & Briæ Comite, usque ad Eleonoram Reginam, Francisci Phæbi & Catharinæ ariam, describuntur.

Theobaldus Nauarræ Rex post Sanctium, auunculum Campaniæ & Briæ Comes Palatinus.

Vxor 1. Gertrudis, *Vxor* 2. Agnes filia *Vxor* 3. Margarita filia
ex qua nulli liberi. Guifchardi Bellijocij. Arcembaldi Bourbonij.

Liberi ex in-
certo cōiugio
Theobaldi.

Blanca, nupta Ioanni
Britanniæ Ducī.

Guillelmus.
Ælis.
Ignes.

Theobaldus 2. Petrus dñs Henricus Rex Ali- Margarita: *Vxor*
Rex Nauarræ Murça- Nauarræ: *Vxor* en- Ferrici Lotharin-
Vxor Ifabella bali, obiit Blanca Rober- or. giæ Ducis.
S. Ludouici fi- ante pa- ti Comitis Ar- Beatrix, *Vxor*
lia. Obit sine trem, tesij filia. Hugonis 4. Bur-
liberis. gundiæ Ducis.

Ioannes Henrici Re-
gis filius *naturalis*,
author stirpis *Lacar-
rarum Abitenfium*.

Theobal- Ioanna Nauarræ Regna: *Vxor* Phi-
dus obiit lippi 4. Franciæ Regis cognome nto
infans. pulchri.

Ludouicus Huius Franc. Philippus Carolus Pulcher Rex Ifabella Robertus.
& Nauar. Rex, ex vxore 2. Lōgus Rex Franc. & Nauar. *Vxor* Margarita.
Clementia habuit Ioānem Franc. & *Vxor* 1^a. Blanca Bur- Eduar-
qui 8 dies vixit: è 1. Mar- Nauar. gunda: 2^a Maria Lu- di 2. Blanca.
garita Burgūda nata est ei. *Vxor* Ioāna xemburgia: 3^a Ioanna Angliæ obiere fi-
Burgunda Ebroicensis, è quā duas Regis. ne liberis.

Ioanna Nauarræ Regina
Vxor Philippi Ebroicensis
Comitis.

reliquit fi-
lias.

Carolus Nau- Philip- Ludouic- Ioanna Blanca Maria Agnes: *Vxor* Ioanna
arræ Rex pus Co- uic^o Co- Cæno- *Vxor* 2. *Vxor* Gastonis *Vxor* Io-
arræ Ioanna mes mesBel- biticę vi- Ioānis Petri Phœbi Co- annis 2.
Ioānis Frācię Lōgue- limōtis tæ voto Frāciæ Regis mit. Fuxen. Viceco-
Regis filia. uilleus. Rogerij. astricta. Regis. Arag. Roanēf.
Liberi naturales Caroli Regis.

Carolus Rex Phi- Petr^o Maria, Ioāna *Vxor* 1. Bona. Leonellus, author stirpis
Nauarræ. lip- Co- Alfōfi Ioannis Bri- Blāca. Marscallorum.
Vxor Leonor pus mes Co- tanniæ Ducis obiere Ioanna, *Vxor* Ioannis Bear-
filia Hērici 2. obiit Mo- mitis Henrici 4 ante nij Baronis Bchoilegij.
Castellæ in- reto- denix Angliæ Re- pa-
Regis. fans nij. *Vxor*. gis. trem.

Liberi naturales Caroli 3. Regis.

Carolus. Ioanna Blāca *Vxor* 1° B.atrix Ifabella Lancelotus Episc. Pompel.
Ludouicus. *Vxor* Martini Re- *Vxor* *Vxor* Gotofredus Comes Cortesij.
Maria. Ioānis gis Siciliæ. 2° Iacobi Ioānis 4 Ioanna *vxor* 1° Innici Ortisij
Obiere te- Comi- Ioannis Ara- Comi- Comitis Estunigæ 2° Ludouici Beau-
nera atate, tis Fu- gonij, Nauar- tis Mar- Arma- montij Nauarræ Constabu-
xenfis. ræ Regina. ch iæ. niaci. larij.

Carolus Eleonor *Vxor* Gastonis Comitis Fu- Blanca *Vxor* Henrici 4.
Vxor Anna xenfis, Nauarræ Regina, de cuius Castellæ Regis irritō ta-
na Chua- pro genie agetur in stemmate Fu- men matrimonio.
cenfis. xenfium Comitum.

Franciscus Phœbus Eleonoris ex Gastone filio nepos, ei in I. 100 successit: huic verō foror Catharina, Ioannis Lebretij *vxor*, de cuius posteris p. proximo libro in stemmate gentis Lebretia dicemus.

THEOBALDVS Sanctij Sapientis, Nauarræ Regis, ex Blancâ filiâ nepos, Sanctio vltimo, auunculo, sine liberis mortuo, successit in eo Regno, anno 1234: Cuius rei fidem faciunt pleraque ipsius diplomata, illud præcipuè, quo ciuibus *Fani Ioannis* ad imum Pyrenæum, quod *Pedis-portus* vocant, iura, libertates & priuilegia quibus uti solebant in perpetuum sanxit, vt dubitari amplius non possit falli Guillelmum Nangium, dum Theobaldum, non nisi anno 1239. possessionem Regni Nauarriaci adeptum putat. Posthumum fuisse indicat inscriptio tumulo *Theobaldi* patris insculpta in hæc verba.

Qui puer vt phœnix de funere patris obortus.

Adolescens primas cum filiâ Comitis Metensis Lotharingi celebrauit nuptias, teste Roderic. Tolet. quæ decreto iudicis Ecclesiastici irritæ fuerunt, *Gertrudi* huic nomen fuisse author est Petrus Pithœus, in Genealog. Comit. Campan. Postea *Margaritam* sororem Regis Scotiæ sibi despondit, vt ex ipsis matrimonij tabulis, anno 1219. mense Augusto, scriptis apparet, quæ à Nicolao Camuzatio Trecensi, in miscellaneis historicis vulgatæ sunt. Tertiam deinde duxit vxorem, filiam *Guiscardi Bellijocij* & *Sibyllæ* filix Philippi Comitis Flandriæ atque Hanoniæ, vnde nata *Blanca*, vxor Ioannis Ducis Britanniæ, vt refert idem Rodericus; *Agnētis* huic nomen tribui à quibusdam monuit Pithœus: fuisse tamen antea *Blancam* desponsam *Othoni*, filio Odonis Morauix Ducis & Burgundiæ Comitis Palatini ac Beatricis eius vxoris, docent tabulæ, in hoc, confectæ anno 1225, apud Camuzatium: quin etiam anno 1234, conuenisse inter *Theobaldum*, atque *Ferdinandum* Castellæ & Legionis Regem, de *Blanca* cum *Alfonso* Ferdinandi filio in matrimonio coniugendâ, conuentorum tabulæ demonstrant,

quas Chartophylacio Regio Pompelonensi euoluimus. Mortuâ Agnete, *Margaretam* rursus anno 1232 mense Mart. *Arcembaldi non Fuxensis Comitis*, vt imprudenter asseruit Beuterus, quem incallidè secuti sunt alij viri docti, sed *Borbonij Dynastę filiam*, sibi coniugem asciuit Theobaldus: è quâ ei nati sunt liberi *Theobaldus, Petrus, Muruçabali dñs, Henricus, Alienor, Margareta*, Ferrici Lotharingę & *Beatrix Hugonis 4. Burgundię Ducum uxores*, de quibus plura Pithœus. Filiam denique è concubinâ susceptam ei adscribunt nonnulli, aiuntque *Petro Ferdinandi Ychario Iacobi 1. Aragonię Regis filio*, nuptui traditam. Porrò etiam alios habuisse Theobaldum liberos affirmare audeo (etsi de matre ipsorum mihi non liquere fateor) *Guillelmum scilicet, Ælidem & Ignesium*. De *Guillelmo*, ipsum alterius *Theobaldi*, huius, de quo nunc sermo est, filij fratrem fuisse, testimonium dicent hę Veteres tabulę in Chartulario Campanię, Bibliothecę Regię Parisiensi commendato, perscriptę.

Vniuersis presentes literas inspecturis Officialis Parisiensis salutem in Domino. Notum facimus quod coram Iacobo Clerico nostro . . . hoc à nobis destinato specialiter Giraldus de Valencenis clericus frater magistri Iacobi de Valencenis personaliter constitutus ad nostram non valens, vt dicitur, accedere presentiam infirmitate proprij corporis oppressus omnem iniuriam & offensionem si quę illatę sint eidem Girardo verbo seu factõ vel alio quoquo modo ab aliquibus, vel aliquo de seruientibus seu familiã venerabilis dñi Guillelmi fratris illustris Regis Nauarrę eisdem iniuriantibus omninò remisit spontaneã voluntate quittans eandem familiam & singulos de familiã dicti dñi Guillelmi de iniuriã & offensione supradictis. Asscurauit etiam coram eodem Clerico nostro predictus Girardus dictam familiam dñi Guil-

lelmi de se & suis ratione præteritorum promittens fide datâ in manu dicti Clerici nostri quod contra remissionem, quit-tationem & asssecurationem huiusmodi per se vel per alium non veniet in futurum nec per se vel per alium aliquam iniuriam, vel maleficium inferet, vel inferri procurabit alicui de familiâ dicti dñi Guillelmi occasione præteritorum prout hæc omnia idem Clericus noster iuratus, cui quantum ad hoc fidem indubitatam adhibemus, nobis retulit viuâ voce. In cuius rei testimonium præsentibus literis sigillum Cur. Paris. duximus apponendum. Datum anno Domini M. CC. LX. tertio, die Lune ante Pascha. De Ælide verò & Ygnesiâ, affero è Tabulario Pompelonensi authoritatem Char-tularij ipsius Theobaldi Regis quò bina hæc, ea de re, monumenta exhibentur. In Dei nomine. Notum sit om-nibus tam præsentibus quàm futuris quod ego Petrus Ferran-dus dñs ciuitatis sanctæ Mariæ de Albarrazin habeo conue-nientias cum illustri nostro domino Th. Dei gratiâ Nauarræ Campaniæ & Briæ Comite Palatino sicut inferius sunt an-notatæ: Ego Petrus Ferrandus promitto quod filium meum Aluar Peritz, cui concedo & dono in propriam hereditatem sanctam Mariam de Barrezin & Chelance cum pertinen-tiis, territoriis & directis eorundem dabo in matrimonium. Ælidi filix eiusdem domini Regis Nauarræ, & si de ipso Aluar Peritz humaniter contigerit secundum filium meum Petrum Ferrandi nomine qui succedet ei & si de se-cundo filio similiter humanitus contingeret tertium filium meum nomine Garciam Ortiz & istud ab instanti festo san-cti Ioannis Baptistæ in quatuor annos promitto me facturum bonâ fide apud Tutelam ubi debeo ducere filium meum mo-do prædicto ut inter si de voluntate mea & domini Regis Nauarræ inter nos fuerit concordatum pro quibus conuen-tionibus complendis & tenendis ego istud iuravi super san-

Etiam Crucem & Euangelia sacrosancta. Testes sunt viderunt & audierunt Acenarius Lupi de Caparroza Guido de Sotomilites Ferrandus Iohannis frater de Hueles Leo Cambellanus dicti Regis Nauarra Hubertus Prior de Caparroza qui hanc cartam scripsit. Facta carta apud Tutelam era M CC. LX. v. mense Martio, in hac autem erâ omiffa videtur vnus denarij numeri nota.

In Dei nomine. Manifesta cosa sea à los que son & an por venir que io don Aluar Periz do à mi muger doña Ignes filla del Rey de Nauarra sancta Olalia por arras & c. Et io D. Alvaro do esta sobredita willa sant Olalia à mi muger D. Ignes & nos D. Pedro Ferrandez Daçagra vassayllo de sancta Maria & seynnor de Albarrazin hotorgamos este donatiuo sobredicõ que faz don Alvaro à su muger. doña Ignes & damos fianças & c. Anno Domini 1243. Idibus Iulij.

OBIIIT Theobaldus Pompelonæ mense Iul. anno 1253, relicto Regni hærede *Theobaldo* filio natu maiore, vix dum pubere, qui mense Nouembri eiusdem anni in eâ ipsâ ciuitate solemni pompâ inauguratus est & iura, libertates ac priuilegia populo tuta & inuiolata fore publico iureiurando, more solito, repromisit: Testes huius rei supersunt tabulæ inaugurationis & præstiti sacramenti, tam in Tabulario Pompelonensi, quàm aliis Nauarræ locis; vt falli eos necesse sit, qui Theobaldi patris vitam in annum insequentem prorogant, matrem verò *Margaretam Borboniam* ad annum 1256 vitam perduxisse, eâque, illo ipso anno, ad 3. Idus Aprilis functam Pruuini, sepultamque in Cœnobio Claræuallis, inter omnes scriptores conuenit: Paternæ sepulturæ monumentum possidet Ecclesia Pompelonensis: filius verò Theobaldus ducta in vxorem anno 1258 *Isabella* Ludouici Franciæ Regis

Regis filia, nullis ex ea susceptis liberis, *Trapanæ* in Sicilia (quò per occasionem expeditionis Hierosolymitanæ appulerat) 2. Nonas Decembris anno 1270 è vita migravit, vt è Martyrologio Vitriacensi probat Pithœus, nullis ex *Isabella* vxore susceptis liberis, corpuse eius Prunum delatum, ibique in æde Franciscanorum fratrum sepultum fuit. Vxor quoque *Isabella* cum anno sequenti VI. Kal. Maij. *Hiersij* in Prouincia mortem oppetiisset, in eadem æde humata est, teste Guillelmo Nangio illius sæculi scriptore quamquam aliter visum sit Garibayo.

PETRUM Theobaldi fratrem *Amiciæ* Petri *Courtenai*, *Conchesij* & *Mehunij* Dynastæ, filię nuptias puras & citra vllius diei conditionem pactum fuisse narrat Ioannes Tilius in comment. rer. Francic. cap. de stirpe *Artesia*. Hunc quoque *Prunini* in eadem æde cum fratre *Theobaldo* Rege sepultum, docente Pithœo accepimus.

HENRICVS *Theobaldo* fratri in Regno successit, coronamque Regiam capiti suo imposuit Pompelonæ Kal. Mart. die Dominicâ anno 1270. Vxorem superiori anno acceperat *Blancam* Roberti Comitis *Artesiensis* beati Ludouici Franciæ Regis fratris, filiam, impetratâ à summo Pontifice veniâ, eo quod *Blanca* illum consanguinitatis gradu contingeret. Antea tamen, de *Henrico* cum *Constanciâ* Gastonis Vicecomitis Bearnensis filiâ natu maximâ matrimonio copulando, actum fuerat inter *Theobaldum* Regem & *Gastonem*, extantque tabulæ ea de re consignatæ in Camerâ Rationum tam Pompelonensi, quam Palensi anno 1265. 3. Id. Decembris adscriptæ. Rescripto etiam Pontificio, in sequenti anno 5. Calendas Maij *Perusij* impetrato, licebat Henrico quamlibet mulierem sibi quarto con-

sanguinitatis gradu coniunctam, (intercedebat autem ipsi cum Constantiâ cognatio) matrimonio iungere: exceptis nihilominus iis, quæ de genere *Simonis Comitis Leycestriæ*, aut illorum qui ipsius partes sequebantur, ortæ essent. Ex *Isabella* suscepit *Henricus Theobaldum*, quem nonnulli perperam *Ludouicum* dixerunt, & *Ioannam*. *Theobaldi* coniugio destinatam fuisse vnam filiarum *Alfonsi* x. Castellæ & Legionis Regis, didici ex hoc Indicis, seu Inuentarij Tabularij Pompelonensis, articulo. *Escritura otorgada por D. Gil. Garcia de Açagra mayordomo del Rey D. Alonso de Castilla, y por D. Pero Sanchez de Monte-agudo señor de Cascante teniente lugar del Rey D. Enrique de Navarra, en razon del matrimonio de D. Tibaot hijo y heredero del dicho Rey D. Enrique * de Castilla à 25 de Setiembre. De Ioanna*, pariter, alteri filiorum *Eduardi* Regis Angliæ, *Henrico* scilicet aut *Alfonso*, in matrimonio collocandâ, cogitatum fuisse, arguunt Codicilli, de eo ad pagum *Boniloci* in *Lapurdenfi* agro, inter vtrumque Regem, pridie Kal. Decemb. anno 1273 scripti, qui in Tabulario Pompelonensi visuntur. Aliquot ante annis filium procreauerat *Henricus* nomine *Ioannem-Henrici* è nobili puellâ, cuius pudicitiam, cum aliter non posset, factâ spe futuri inter vtrumque coniugij, ipsum expugnasse sunt qui tradât. *Ioannem*, Philippo Longo Rege, inter *Nauarræ Barones* seu *Ricos* stipendia meruisse, eique filium *Martinum-Henrici* in dignitate *Rici* successisse, legitur in quibusdam illius temporis Regionum *Questorum* commentariis. Ipsum etiam, in infœlici illa pugna, quæ anno 1321 inter *Nauarros* & *Ipuscuates*, ad *Beotibarium* commissa est, occubuisse, authores mihi sunt nobilis ille à me sæpius citatus, qui *Collectanea rerum Ipuscuensium* scripsit, & *Garibayus* lib. 26. cap. 15. Ab

hoc *Ioanne-Henrici* originem trahunt hodierni *Lacarræ-Ablitenses*, qui inter præcipuos *Nauarræ* proceres recensentur. *Lacarræ* autem cognomen ab vxore *Ioannis-Henrici*, *Lacarrani Dynastæ* (cuius celebre nomen inter nobiles *Vascitanos* fuit) filia , genti illi accessit : ex eo enim coniugio nati sunt , *Martinus-Henrici Lacarræ* dominus, qui *Carolo 2. Rege Vexillarij* munus in *Nauarra* summa cum laude gessit, filiumque reliquit sibi cognominem, qui *Ablitensem Dynastiam* obtinuit , primusq; in eo Regno *Marescallus* creatus fuit, & *Ioanna-Henrici*, quæ *Asiayni* domino nuptui collocata est , peperitque *Ioannem-Henrici Asiaynium Lacarræ* dominum. Obiit *Henricus Rex Pompelonæ* 17. Calend. Aug. anno 1274. *Ioannâ* filiâ impubere (iam enim *Theobaldus* filius decesserat) hærede Regni relicta. Post eius mortem diuisis, pro Regni statu, in factiones *Nauarræ* Proceribus, cum alij *Castellæ*, alij *Aragonæ* Regis, Regnum illud ambientium studiis fauerent, & res interea *Ioannæ* in summo discrimine versaretur ; *Blanca* *Henrici* vxor *Ioannam* filiam, clandestino consilio, in *Galliam* abduxit, ipsamque & se *Philippi* Regis, cognomento *Audacis*, fidei & tutelæ permisit. Anno 1275 mense Maio *Philippus* & *Blanca* de *Ioannâ* alteri filiorum Regis maiori natu in matrimonio collocandâ paciscuntur, eaque pacta à plurimis *Nauarræ* optimatibus, paulò post, approbata & confirmata fuere : Anno verò 1284 Calend. Septemb. *Philippus* qui postea *Pulchri* cognomen obtinuit, filiorum Regis natu maximus, condictas iam pridem cum *Ioannâ* nuptias celebrat, exindèque vxorio iure in *Nauarrâ* regnare incipit.

INTER pleraque pietatis *Iohannæ* & Regiæ munificentiæ documenta, primum locum sibi vendicat insti-

tutio Collegij Nauarrici, quod Lutetię summis impensis ædificari & copiosis vectigalibus ac creditibus instrui curavit anno 1304. In huius Collegij basilicâ, parieti inscripti sunt versus, quibus, inter alia, Iohannæ virtutes atque animi dotes describuntur, additis etiam anno & die obitus & loco sepulturæ, ideoque non indigni meo quidem iudicio qui hic referantur.

*Gestu morosa fuit & vultu speciosa,
Prudens, robusta, constans, & provida, iusta,
Casta, fide plena, speque abs pietatis habena,
Compatiens animo, suspirans cordis ab imo,
Pauperibus cunctis dans, doctis atque peritis
Viribus & totis diuinis dedita notis,
Sub pede mundana calcans quasi stercora vana.*

Et infrâ.

*Annis triginta tribus extat corpore cincta,
Vixit cum Rege Christi sub nobile lege
Viginti adde dies, tertres, hinc tres quoque menses
Transit ab hoc Regno, deinceps fruitura superno
Anno milleno trecentenoque quaterno
Cara Deo & munda sub Aprilis luce secundâ
Æde Vicenarum lethum gustavit amarum:
Corpas delatum fuit & tandem tumulatum
Parisijs medium capiens chorum in Æde Minorum.*

LVDOVICVS, cognomento *Hutinus*, filiorum Philippi & Ioannæ natus maximus, statim ab obitu materno, se pro Nauarræ Rege gerere cœpit: Anno verò 1307 Regionem illam adiit, præstitisque ibi solemnibus Regiæ inaugurationis, ac perlustratis præcipuis oppidis atque urbibus, Galliam repetiit, ubi post aliquot annos, assumpto sceptro Francico, Nonis Iunij anni 1316, in nemore Vicenarum, fato concessit, sepul-

tusque est ad D. Dionysij. De hoc autem Rege, huiusmodi monumentum scriptum est in Necrologio Cœnobij Casædei Ordinis Præmonstrat. in Comitatu Pardiaci. *Mense Iun. Domini Ludouici pie memoriæ Regis Francorum & Nauarræ, qui regnavit post mortem patris sui Philippi per annum & medium sub anno Domini 1316 in Feria VI. in nemore de Vicenis de continua infra quinque dies.*

Extinctis Ludouico eiusque filio posthumo Iohanne (qui octo tantum dies vixit) superstite nihilominus filia unica Iohanna, Regni Nauarræ legitimâ hærede Philippus Longus qui Ludouico fratri in Regno Franciæ successit, exclusâ Ioannâ, Nauarræ quoque sceptrum tenuit, legemque Salicam primus omnium trans Pyreneum inuexit: eius exemplum sequutus Carolus Pulcher, frater natu minimus, Philippo mortuo, utroque Regno potiri sategit. Hic demum cum naturæ concessisset, Iohanna, trium Nauarræ ordinum decreto, mense Maio anni 1328 Pompelonæ in æde Dominicanorum fratrum factò, in eam Regionem accita & paterno auitoque Regno restituta est; atque mense Martio proximè sequuto, in eadem ciuitate, magno populi concursu, sibi, necnon Philippo coniugi Ebroicensi Comiti diadema Regium imposuit. Ioanna prosperæ fœcunditatis fœmina, octo liberis in Philippi connubio editis, Regiam familiam nobilissimâ sobole auxit. Filias primò exequemur, de filiis vltimo loco dicturi. Maximam natu Iohannam Carolus Princeps & Garibayus ignorasse videntur; quæ spreto, Petri Aragonum Regis filij, coniugio, Cœnobium sacrarum Virginum Longicampi in Parisiensi agro ingressa, Religiosam & Cœnobiticam Regulam ibi professa est, quam sanctè admodû reliquæ vitæ tempore obseruauit: extat Longicampi Epitaphium

ipſius tumulto hoc intellectu Gallicis verbis inſcriptum. *Hic iacet nobiliſſima domina Iohanna Nauarra Ordinis dicti Virginum Minorum ſoror in hac Eccleſia, filia illius Nauarra Regis, qui in Granatæ Prouinciâ pro Chriſti fide obiit, quique Domino Ludouico, filio Regis Franciæ & Ebroucenſi Comite patre genitus fuit, ipſa autem Ioanna filia fuit Domina Nauarra Regina, filia Ludouici dicti Hutini Franciæ Regis, obiit domina Ioanna anno ſalutis 1387 tertia die Iulij, veniam erratorum illi à Deo expoſcite: mille annuas libras penſionis nomine ipſi à patre Philippo Rege attributas fuiſſe, auctamque denudè eam centenſis annuis libris à Carolo fratre, ex Ærario Mantæ capiendis; in eamque rem ſcriptos fuiſſe Codicillos à fratre VIII. Kal. April. anno 1349, narrat Sebaſtianus Rouillardus cap. XIX. illius libri quò vitam Beatæ Iſabellæ, S. Ludouici Regis ſororis, ſcripſit, quæ Collegium illud ſacrarum Virginum propriis impenſis condidiſſe fertur.*

DE *Blanca* alterius filia matrimonio, cum Petro Alſonſi XI. Caſtellæ Regis filio, primò tractatum atque agitatum fuit, tabulæque conuenti matrimonij Kal. Iul. anni 1345 condita, cum aliis tabulis menſis Decembris proximè inſequuti, quibus priores rata habentur, citantur à Ioanne Tilio in commentar. rer. Gallicar. cap. de Philippo Valeſio Rege: quæ tamen effectum nõ habuerunt; nam poſtmodum *Blanca* alij viro nupſit, Philippo nimirum Franciæ Regi, licet Ioanni eius filio deſtinata eſſet: qua de re placet Papyrij Maſſoni e. lib. 4. Annal. in vitâ Philippi 6. verba hic apponere; *Ambo, inquit, (id eſt Philippus & Ioannes) ſororem Regis Nauarrorum adamare cœperunt, ſed Philippus filium feſellit procul à ſe dimiſſum, euocata enim puella illam forma &*

gratiâ nobilem nihil cunctantem duxit , quam ob causam Ioannes patrem minus dilexit donec opulentum matrimonium se obtulit contrahendum cum Ioanna Vidua Ducis Burgundiæ. Et paulò pòst, Ventum est ad annum 1350 quo Rex nimium deditus colendæ formosissimæ uxori corporis vires debilitauit excessitque è vita. Post Regis mortem Blanca claro castitatis & Religiosæ pietatis exemplo, ad annum 1398. (quo demum ad III. Nonas Octobris è vita excessit) viduitatem coluit. Cæteræ Philippi & Ioannæ filix fuere, Maria quæ cum Petro Aragonum tunc Principe, deinde Rege, Agnes quæ cum Gastone cognomento Phœbo Comite Fuxensi, & Ioanna altera, quæ cum Ioanne huius nominis 2. Vicecomiti Roanensi in Britannia nuptias celebrarunt.

FILIORVM natu maximus Carolus parentibus tam in Nauarræ Regno, quàm in Comitatu Ebroicensi & aliis ditionibus successit. Alter filius Philippus Comitatu Longueuilleo donatus, nomine legitimæ seu *Panagij*, vt vocant, *Iolandam* Roberti Flandri *Casseli* Dynastæ & Ioannæ Britannæ filiam in coniugio habuit, obiitque sine prole anno 1364.

LVDOVICVS filiorum natu minimus à fratre Carolo Rege Comitatum *Bellimontis Rogerij* in Normanniâ, atque insuper *Anethi* ditionem seu Castellaniam, pro rata portione hæreditatis parentum Philippique fratris anno 1365 mense Iunio accepit, vt Codicillis hac de re obsignatis in Tabulario Palensi videre licet, eòque *Comitis Bellimontis* assumpto titulo, inde Beaumontiorũ nomen in Nauarram manare cœpit: Anno 1370 vxorem duxit *Ioannam Dyrrachij* Principem, Caroli Siciliæ Regis ex Maria Calabra filiam, quo nomine Comitis titulo *Ducis* Elogium adiunxit, quod solo biennij spatio sustinuit,

obiit enim anno 1372, sepultus Neapoli in æde Carthusianorum fratrum. Aliquot ante annis dum Nauarris pro Rege fratre cum summo Imperio præesset, è nobili puellâ *Maria Lissarassua* duos procreauerat liberos, filium scilicet quem *Carolum* appellari voluit, & filiam nomine Iohannam quæ *Petro Lassagano* nobili Vascitano nupsit, *Carolus* Ludouici filius, qui vulgo *Carolus* dicebatur, ex vxore *Anna Curtonia* Aquitanicæ gêtis, *Guicuni* in Vascitania Domina plures suscepit liberos, nempe *Carolum*, qui patre superstite obiit, *Ludouicum*, qui primus in Nauarra Magister Equitum seu Constabularius dictus, est, & *Ioannem*, qui in Collegium equitum Ordinis sancti Ioannis Hierosolymitani cooptatus, illius Ordinis in Nauarra Principatum seu Prioratum diu rexit, ex his duobus Caroli filiis, Ludouico & Ioanne, originem habuerunt, quotquot in Nauarra *Belmontiorum* aut *Beaumontiorum* cognomen tulerunt, quorum mascula series iam pœnè desita est, ex sequiori vero sexu propagatæ sunt, *Comitum Lerinensium* Albanorum Ducum, & *Baronum Beorleguorum* familiæ. Filiam quoque reliquit *Carolus Catalinam*, quæ Iohannis Yxarij viri summo apud Aragonios loco nati coniugium fortita est. Obiit *Philippus* Ebroicensis, Rex Nauarræ *Algezira* in *Granatensi* Regno (quò pietatis & religionis studio ad sacrum contra Mauros bellum profectus fuerat) XVI. Kal. Octobris anno 1343: *Ioanna* verò ipsius vxor ad annum 1349 durauit, quò tandem pridie Nonas Octobris *Confluenti* vico, non procul Lutetiâ, fato functa est, vt probat inscriptio apposita Cœnotaphio, quod in æde Dominicanorum Fratrum Parisiis ambobus construi iussit filia *Blanca Franciæ Regina*, in eo loco vbi vtriusque coniugis corda humo mandata fuerant: mariti corpus

pus in Pompelonensi Ecclesiâ sepultum fertur; at Ioannæ ossa vindicat, sancti Dionysij Cænobium Regis sepulchrostâ Galliâ clarissimum.

CAROLVS filius natu maximus Philippi & Ioannæ, Pompelonæ, mense Iunio anni 1350 à Nauarris Rex salutatus est. Vxorem ei, adhuc impuberi, Philippus pater quæsierat *Ioannam Britannam* Pentauri & Goelli Comitissam Guidonis Britanni filiam, quia tamen virgo iam viro idonea, Carolus verò longè à pubertate aberat, placuit Philippo Francorum Regi, vt à pactis huius matrimonij, iam inter parentes vtriusque partis inijtis, discederetur: quo facto, puella in manum alterius viri *Caroli Blesensis Castellonei* conuenit, vt prolatis tabulis huius matrimonij docuit Duchesnius lib. 5. cap. 1. commentar. genealogicorum Castellonæ gentis. Adulto Carolo tradita est in coniugium *Iohana* Ioannis Francorum Regis filia natu maxima, è quâ numerosam prolem suscepit, tres scilicet filios, *Carolum*, qui patri in Regno successit. *Philippum* qui infans obiit, *Petrum Comitem Moretonij* & quatuor filias, *Mariam Alfonso* Comiti Deniæ, & *Ioannam Ioanni Britannia* Duci; eo verò mortuo *Henrico 4. Angliæ* Regi nuptui collocatas; *Bonam* & *Blancam* quæ patre superstite fato functæ sunt. Caroli natales in annum 1361, Petri in annum 1366 contulit Carolus Princeps: *Blancam* verò 19 annos natam *Oliti* obiisse, idem commemorat lib. cap. 25, vbi tamen numerum 13 pro numero 19 legisse videtur Garibayus. *Petrus Comitatu Moretonij* donatus, tam à Rege fratre, quàm à Carolo 6. Francorum Rege vxorem habuit *Catharinam Alençoniam* Pétri 2. Comitissæ Alençonij ex Mariâ Chamallartâ coniuge filiam, è quâ nullis susceptis liberis, lethali morbo occubuit ad *Sacrum-*

Casarem Biturigum oppidum, vulgò *Sancerre*, 4. Calend. Aug. anno 1412, vt tum ex historiâ Iuuenalis Vrsini, tum è quibusdam monumentis *Camera Rationum Parisiensis* patet. Ipsius corpus Lutetiam inhumandum deportatum est, quod eximio sepulchro reconditum Principi arę Carthusianorum fratrum adiacet, fuit enim, dum vixit, istius Cœnobij studiosissimus, multaque ei de suo impertitus Cœnobarum etiam numero, quatuor nouis cellis institutis, aucto; adeò sibi his beneficiis illorum fratrum animos deuinxit, vt continuas preces eadem lege ac vni ipsorum & anniuersaria sacrificiorum solemnia in perpetuum celebranda ei vouerint, quemadmodum lib. 2. *Theatri Antiquitat. Parisiens.* obseruauit Iacobus Bruellius. Huius etiam Petri munificentię monumento appositi sunt parieti *Claustri maioris illius Cœnobij*, versus aliquot è quibus proximos huic loco inferendos selegimus.

Intus fundati sunt fratres quatuor isti

.....
Quos sic fundauit & reditibus decorauit
Nauarra Petrus filius Regis generosus.

Et in fine:

Anno milleno trecenteno nonageno

Sexto predicta nituit fundatio facta.

Petrus fundator sic Christo verus amator

Agmine sanctorum sibi dentur regna polorum.

Bonam hæctenus incognitam, familiæ Caroli addidi, fretus autoritate diplomatis cuiusdam Caroli 6. Francorum Regis, quod in eadem *Camera Rationum* visitur in *Tabulariorum* scilicet scriniis librario seu memoriali *D* litterâ signato fol. 221. è quo hæc, quæ ad rem facere mihi visasunt, excerpsi & è Gallicis Latinè reddidi.

CAROLVS Dei gratiâ Francorum Rex &c. Cum nuper carissimo consobrino nostro Carolo filio natu maiori Nauarræ Regis permiserimus curam & administrationem omnium illarum ditionum, quas in Regno nostro occupare solebat, tam in linguæ Occitanæ, quàm Ouytanæ regionibus idem Rex Nauarræ, concedentes etiam eidem consobrino nostro ut earum ditionum fructus & vectigalia suis vsibus applicare ei liceret, ut aliis nostris Codicillis liquere aiunt: Consobrinus autem noster nobis significauerit fructus & redditus earum ditionum adeo modicos & attritos esse, ut agrè inde sumptus in cibaria & vestes tam sibi quàm alteri nostro Consobrino Petro Nauarro fratri, & Bonæ Nauarræ sorori ipsius (quorum educationem in se recepit) necessarij suppetere possint, submisit orans, ut ad impensas quæ in id ipsi incumbunt sustinendas, aliquid impertiri nobis placeret. Notum facimus nos, &c. Datum Creciaci in Bria 28. die Iulij 1381. Blanca & Bonæ cum nulla in testamento Caroli patris, quod ille 13. Calend. Iunij anno 1385 condidit, memoria habeatur, eas iam tum vsuram lucis amisisse verisimile est: & Blancam quidem Oliti sepultam fuisse monuit, ipsius fratris filia, Blanca Nauarræ Regina, in testamento à se aliquot ante obitum annis scripto: Bona redierit ne è Galliâ Nauarram, an verò ibi morte intercepta fuerit, nescitur: De Ioannæ utroque coniugio consulendus est Argentreus historiæ Britannicæ lib. 9. cap. 20. & lib. 11. cap. 2. Mariam in Alfonso Comitis Deniæ matrimonio fuisse, probat testamentum fratris Caroli anno 1400 compositum. Carolo insuper Regi, è contubernio nobilis foeminæ Cathalinæ Liçarassua natus fuit filius naturalis, Leonellus, author clarissimæ stirpis Marescallorum qui Nauarrorum cognomen habuere, cuius stirpis viriles surculi adhuc restant in domo Philippi Nauarræ

vir illustriſſis: Muliebris verò progenies, latos in *Ablitēſem-Lacarranam*, *Mauleonenſem*, *Speletanam* & *Arellaniam* familias traduces miſit. *Ioannæ* quoque Caroli Regis *filie naturalis*, in ipſius teſtamento ſupra à nobis commemorato, mentio extat; nuptam fuiſſe alicui viro anno 1400 ſignificat Rex Carolus 3. in teſtamenti tabulis, à ſe eo anno obſignatis, ſed nomen viri reticet, quem tamen, è monumentis quibuſdam illorum temporum (quæ pœnes me ſunt) *Ioannem Bearnium Lordæ* Arcis in Bigerronum Comitatu præfectum fuiſſe liquidò conſtat, æque illius & *Ioannæ* coniugio genitam fuiſſe filiam *Blancam*, quæ Vicecomiti *Cardonæ* nupſerit. *Beorleguij* quoque dynaſtiæ gratiam, à Carolo Rege *Ioanni* anno 1393 menſe Maio factam fuiſſe comperio.

CAROLI Regis mortem in annum 1386 Calend. verò Ianuarias incidiffe, monumentis quibuſdam Tabularij Pompelonenſis confirmatur: At ipſius vxorem *Ioannam* 3. Nonas Decembris anno 1382 in *Ebroicenſi* ciuitate interiiffe, corpusque eius in ſancti Dionyſij Cœnobium, cor verò Pompelonem ſepelienda miſſa fuiſſe, prodidit Carolus Princeps, à quo tamen diſſident *Froſfartes* illius ſæculi ſcriptor, qui ad annum 1378, & *Gariſbayus* qui ad annum 1374 *Ioannæ* mortem referunt.

CAROLVS huius nominis 3. *Nauarræ* Rex, *Caroli* ſuperioris & *Ioannæ Francæ* filius, vxorem habuit *Leonoram*, filiam *Henrici* 2. *Caſtellæ* Regis, è quâ filios habuit *Carolum* & *Ludouicum*, qui immaturâ morte prærepti ſunt: Filias verò *Ioannam* vxorem *Ioannis* Comitis *Fuxenſis*, *Mariam*, & *Margaritam*, quæ ipſo ſuperſtite è vitâ migrarunt, *Blancam*, *Martini* primùm *Siciliæ* Regis, deinde, eo extincto, *Ioannis*, *Aragonum* Regis *Ferdinandi*, filij natu minoris coniugem, quam Regni hære-

dem reliquit, *Beatricem*, *Iacobo Comiti Marchiæ* nuptam, & *Isabellam* quæ tenerâ ætate Ioanni Aragonio (quem *Blancæ* sororis maritum fuisse diximus) desponsa, postea Ioanni huius nominis 4. Comiti Armeniaci collocata est: quod si *Garibayo*, *Isabellam*, *Ioannis Aragonij* coniugio destinata, nono ætatis suæ anno mortem oppetiisse asserenti credimus, duas fuisse huius nominis filias Carolo Regi consequens est; cum id quod de *Isabellæ* istius Caroli Regis filiæ cum *Comite Armeniaci* nuptiis diximus, certissimum sit & tam tabulis matrimonij, quæ in *Lactorensi* Tabulario seruantur, quàm testamento *Blancæ* *Nauarræ* Reginæ *Isabellæ* sororis, & plerisque aliis, non ambiguae fidei monumentis confirmetur atque comprobetur. Cum ceteras Caroli & *Eleonoræ* filias enumerent *Garibayus* & alij, vnam *Margaritam* magno silentio prætereunt, quam tamen Caroli & *Eleonoræ* familiæ vendicant posterioris testamenti, ab hoc Rege 14. Calend. Octobris, anno 1403 conscripti, tabulæ, in *Chartophylacio* *Regio-Palensi* depositæ: neque nobis hoc tanto authore & teste, in eâ inter filias Regis admittendâ, hæsitare licet, quamuis *Typographi* præpropera festinatio illius nomen nostro stemmati surripuerit. *Mariam* quæ innupta obiit celebri sanctitatis famâ vixisse testatur author *Chronici MS. Nauarræ* Regum, sæpè à me citatus. *Blancam* *Martino Siciliae* Rege marito mortuo, antequam *Ioannis Aragonij* matrimonium iniret, secundas in *Galliâ* cum *Ludouico Bauariæ* Duce nuptias fecisse, autor est *Monstreletus* illius æui scriptor *Gallus* volum. 1. cap. 57. & 58. suæ historiæ. Inde tamen, non ita multò post, in *Nauarram* ipsam adductam fuisse, *Ioanni Aragonio* collocandam, atque, in eo factò, præcipuam fuisse operam *Leonis*

Garri, Vicecomitis Çolinenſis, ſignificat Çurita part. 4. Annal. lib. 16. cap. 6. Liberi, extra matrimonium, à Carolo 3. Rege procreati fuere *Lancelotus*, qui Patriarchæ Alexandrini & Pontificis Pompeloneniſis dignitate decoratus fuit : *Gotofredus* qui *Cortefij Comes* & Nauarræ Mareſcallus extitit, & *Ioanna* vxor *innici Ortifij Eſtuni-gæ*, poſt cuius obitum *Ludouico Beaumontio* Nauarræ Conſtabulario iterum nupſit, niſi forſan alia eiufdem nominis Carolo filia non legitimo matrimonio nata extitit : nam *Ludouici* vxorem, Caroli Regis filiam fuiſſe, & *Ioannæ* nomen habuiſſe plurimis monumentis certiffimè conſtat. Caroli mortem 6. Id. Septemb. anni 1425 eueniſſe, non *Olit*, vt putant *Garibayus* & *Sando-ual*. ſed *Tafalla* poſſem docere, ſi id tanti eſſet, tam priuatis, quàm publicis illorum temporum monumentis: Vxorem autem *Leonoram* 3. Non. Martij anno 1416 mortem oppetiſſe colligitur ex Epitaphio ipſiuſtumu-
lo, in Pompeloneniſi templo primario, inſcripto; In aliis tamen monumentis ipſam *Olit* 27 die Februarij anni 1415 vitâ exceſſiſſe, vtriuſque verò corpus die Sabbati 6. Id. Martij anni 1509 Pompelonem ad ædem B. Mariæ (prout ipſorum teſtamenti cautum erat) tranſlatum fuiſſe legitur. Blanca ipſorum filia & Regni hæres, è Ioanne Aragonio marito vnus filij *Caroli Vianæ* Principis; & duarum filiarum *Blancæ* & *Eleonoræ* mater fuit : illa, cum in matrimonio *Henrici 4. Caſtellæ Regis* aliquot annos fuiſſet, Eccleſiaſtici iudicis præcepto ab eo iuſſa eſt diſcedere : *Eleonor Gaſtonem* huius nominis vltimum *Fuxenſem Comitem* maritum habuit, eumque plurimorum liberorum patrem fecit, quorum nomina & ſeriem ſtemmati illorum Comitum, proximo libro deſcribendo, reſeruauimus. Aliam etiam filiam nomine *Ioannam*

Blancæ & Ioannis filiabus annumerat Auctor Chronici MS. Nauarræ Regum, quam virginem seu innuptam è vita discessisse ait. *Blanca* ipsa apud *sanctam Mariam de Nieuas* (Castellæ oppidi id nomen est) anno 1441 Kal. Aprilis lethali morbo occubuit *Carolo filio* scripto Regni hærede.

CAROLVM *Viana* Principem *Ioannis* Aragoniæ & *Blancæ* Nauarræ Reginæ filium, non desunt qui inter Nauarræ Reges recenseant, eò quod matre mortuâ ius Regni ad eum, vt liberorum natu maximum, deuolutum fuerit; sed *Carolus* pius iuxta ac modestus Princeps, patrem nihilominus regnare, seque illius vicarium dici sustinuit; donec ipso nuptias cum *Ioannâ* filia *Frederici* Castellæ Architalassi iterante, & in administratione Regni Nauarrici nouercâ *Carolo* illius Regni hæredi legitimo præferente, *Carolus* ius suum armis tueri statuit: & initio quidem, factis secundis præliis aliquot, superior euasit, sed postea *Ioanne* patre, comparatis à *Gastone Comite Fuxio*, genero auxiliis, bellum instaurante, siue aduersa tentatus fortunâ, siue fauore diuini numinis, filij contra parentem arma etiam iusta improbantis, destitutus, acie superatur, & ad patris victoris manus deuenit. Qui patris causam defendunt, hoc vno argumento eam propugnant, quasi Tabulis conuenti inter ipsum & *Blancam* matrimonij, cautum fuerit præmoriente *Blancâ*, extantibus licet ex eâ liberis, *Ioannem* nihilominus, toto vitæ tempore, in possessione Regni futurum: in quo eos nulla veritate niti, tabulæ ipsæ demonstrant, quæ in Chartophylaciis Pompelonensi & Palensi hæctenus conspiciuntur; quamobrem miror *Garibayum*, qui Tabulas illas Pompelonę vidit, vulgarem errorem dissimulando approbare maluisse, quam emendando conuel-

lere: Vxorem habuit Carolus *Annam Cliuensem*, quam anno 1439 duxit, testibus Enguerrando Monstreletio & quodam monumento Tabularij Fani sancti Ioannis, ad imum Pyrenæum: De quo matrimonio cum iamdiu monuisset Abalus Piscina in historiâ Nauarræ, nescio quâ ratione Garibayus illud silentio præterierit. Obiit *Anna Oliti* postridie Non. April. anno 1448 nullâ editâ prole, corpusque eius Pompelonem humandum in eadem D. Virginis illatum est, vt in quodam Tabularij Pompelonensis libro est annotatum.

Mortuâ *Annâ Carolum* de nouis, cum filiâ *Harenfis* Comitis, nuptiis faciendis sollicitatum à Rege parente obtemperare abnuisse, dispar genus & inæqualem vtriusque partis dignitatem causatum, elicitur è quibusdam schedis Tabularij Palensis; liberos habuit non iusto matrimonio procreatos, ex pellice *Cappâ siculâ*, *Philippum* & *Ioannem*. Ille militari Beatæ Mariæ Montefanæ ordini præfectus in expugnatione Baezæ morte absumptus est: Alter verò Pontificatum Oscensem gessit. Nata est insuper Carolo ex nobili muliere *Maria Armendarizia*, quam is iniectâ spe matrimonij stuprassè dicitur, filia *Anna*, quæ postmodum *Ludouici Medinæzelim* dynastæ coniux fuit. Obiit Barcinonæ IX. Kal. Septemb. anno 1461 post eius mortem *Ioannes* pater controuerso regno placidè potitus est, quod tamen ex formulâ pacti cum Gastone genero conuenti, cum auxiliares contra filium copias ab eo eliceret, ipsi filiæque *Eleonoræ*, Gastonis vxori, administrandum dimisit.

IOANNE Rege ad annum 1479 diem verò XIV. Kal. Febru. è viuis exempto *Eleonora* paucorum dierum Regina fuit, quarto enim & vigesimo, ex quo *Tutela* solemni more inaugurata fuerat, ipsam interiisse ferunt, sepultamque

pultamque *Tafallæ* in æde Franciscanorum fratrum, D. Sebastiano sacra.

Successit in regno *Franciscus Phæbus*, ex Gastone filio iam pridem mortuo, Eleonoræ nepos, qui diu illud per legatum, eundemque patrum suum, Petrum Cardinalem rexit, ipso interim in Principatu Bearnensi moram faciente: At postea, cum se assiduis Nauarorum votis expetitur cognosceret, sub finem anni 1481, ad eos commigravit, & mense Decembri, solemnibus inaugurationis Pompelone peractis & inuisendis præcipuis urbibus atque oppidis diebus aliquot impensis, Aquitaniam repetiit, vbi mense Ianuario anni à Christo nato 1483, cum decimum sextum tantummodò ætatis annum attigisset, vitæ finem fecit. Successorem in Regno aliisque ditionibus habuit sororem *Catalinam* quæ *Iohanni Lebreto*, *Alani Lebretyj Dynastæ* Potentissimi filio, natu maiori, se in uxorem & Regnum in dotem dedit. Cum iam annum vndetrigesimum Regnaret, cum Rege autem Marito vigesimum septimum, ambo improuiso & inopinato bello, veluti fulmine quodam, impetiti sunt. Ferdinandus enim Aragoniæ & Castellæ Rex, Ludouici XI. Galliæ Regis se hostem in gratiam Iulij 2. Romani Pontificis professus, copiosissimo conscripto exercitu, eique Albanoduce præposito, illum de repente per speciem in Aquitaniam traiciendi in Nauarram direxit, vbi dum tutam viam & transitus innoxios se quærere fingit Albanus, securos de Bello Principes, & nihil mali præsertim à Ferdinando propinquo & fœderato Rege, sibi que, vt putabant, amico suspicantes facilè oppressit, urbesque & arces præcipuas, interque eas Pompelonem Regni caput vacuas præfidiis nactus, nullo negotio ad deditionem compulit & hic finis Regni Nauarrici fuit;

Ferdinandus enim, non ita multò post, illud Castellæ annexuit atque in Prouincię formam redegit. Iohannes autem & Catalina patrio solo extorres, tranſcenſo Pyreneo, in Aquitaniam ſe contulerunt, vbi paucis poſt annis erumnoſam & infœlicem vitam finierunt, ille in Caſtro *Sgarrabaca* dicto ſecus *Munenhium* vicum Principatus Bearnenſis, ad VIII. Kal. Iul. anni 1516. Catarina verò Montemartiano in Gaſconiâ XII. Kal. Mart. eiufdem anni : De eorum liberis, & numeroſo Catarinę partu dicam poſtremo libro in ſtemmate gentis Lebretię.

Appendix ſtemmatis Regij Nauarrici, de inſignibus Regum gentilitiis, cum catalogo tam Proregum, qui cum ſummo imperio Nauarræ præſuerunt, quam Vexillariorum, Ma-giſtrorum Equitum ſeu Conſtabulariorum & Mareſcal-lorum illius Regni.

C A P V T XVI.

GARCIÆ-XIMENI Regi rubram parmam, ſymbolico icone vacuam, Inſigne fuiſſe, à nonnullis eſt proditum : Aliis tamen placet quercum ſeu ilicem, incubante ſummo faſtigio cruce, ab ipſo cum Mauris prælianti in aëre, fœlici inſtantis victorię omine, viſam, illicò pro ſymbolo militari arreptam : *Eneconem* verò Regem, obtentu *Ariſtæ* cognominis ſibi à populo impoſiti, Ariſtis ſcuti gentilitij ſolum conſeuiſſe, poſtea que ex pari miraculo alterius Crucis, à ſe contra Chriſtiani nominis hoſtes dimicanti, in aëre conſpectæ, argenteam Crucem in dextriâ ſcuti parte additam. *Sanctium* denique Garſiæ huius nominis primum ; cognomento *Abarcæ* (quod ipſi à calceamenti genere, à ſe in milita-

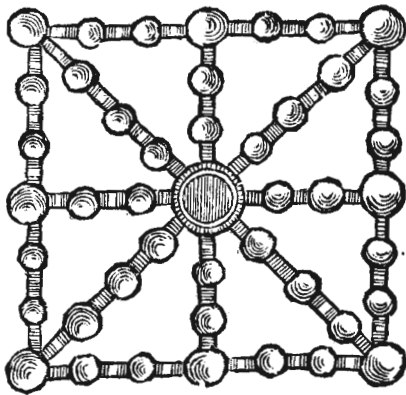
ribus expeditionibus usurpato, accesserat) alludentem, binas abarcas Aristis adiecisse. Enimuerò cum hæc magis ex vulgi sermone, vanis recentiorum quorundam scriptorum hariolationibus excitato, quam ex veritate aut certâ aliquâ demonstratione pendeant, paruifacienda sunt: tametsi ea, quæ de quercu, ilice aut aliâ haud absimili arbore in scutis seu signis priscorum Regum impressa narrari solent, probare videntur vetusti nummi Aragoniæ Regum, apud Hieronymum Blancam in comment. rer. Aragon. & Franciscum Aynsanum in historiâ ciuitatis Oïscensis, huiusmodi arboris imaginem insculptam præferentes. Illud porrò pro certo ponere non verebor, isthæc Insignia symbolica tardè admodum, nec nisi regnante in Nauarrâ Sanctio huius nominis vltimo, diplomatibus Regiis apponi cœpisse: superioribus enim Regibus, solâ crucis figurâ, in calce tabularum delineatâ, obsignare moris erat, initio verò illarum non rarè præfigebatur hæc nota, quæ Crucis signo & tribus Græcis literis X, P, Σ, (quibus Christi nomen compendiariò scribi solet) composita, Christum

Cruci impositum designabat. Illi autem notæ interdum adiciebantur initialis A & finalis Ω alphabeti litteræ, à beato Ioanne in Apocalypsi, Christo, vt ipsum rerum omnium initium & finem esse significaret, attributæ. Primus itaque Sanctius vltimus, symbolum suum militare, aquilam scilicet furuam, expansis alis & argenteo rostro, diplomatibus à se scriptis appinxit, quemadmodum in variis locis Chartularij Regis Theobaldi in Tabulario Regio Pompelonenfi existentis obseruauimus: veteris tamen symboli speciem, post annos aliquot, à Sanctio, occasione insignis victoriæ à Mauris in eo loco,

qui vulgò *Nauas de Tolosa* nuncupatur, reportatæ, immutatam esse, inque eius locum successisse effigiem catenarum ferrearum, quas Miramolini Regis Mauri Prætorium circumuallentes, Sanctius fortiter perruperat atque perfregerat, vetus opinio iam vsque ab auorum nostrorum ducta memoriâ Nauarram oppleuit: quam tamen vt pro incertâ habeam, duobus potissimum impellor rationibus; primùm figurâ ipsâ symboli seu insignium, quibus Nauarræ Reges à Sanctio vltimo ad nostra vsque tempora vsi sunt, quæ nullam cum catenis habet similitudinis affinitatem, sicubi enim illa insignia catenarum specie adumbrata sunt, id à quinquaginta circiter annis, solâ autoritate aut consilio recentiorum historicorum factum, cui libet accuratiùs causas huius rei rimanti facilè innotescet: At vera illorum insignium effigies, hæc ipsa est, quam hic incidendam curauimus ita

sa conspicitur
nitis tantum
mis diuerforū
etiam in spe
filicæ prima
risiensis, Vir
cri, quæ alter
baldisvel Hen
temporibus

enim expref-
non in infi-
figillis ac nū-
Regum, sed
cularibus Ba-
rij templi Pa-
gini matri fa-
utri⁹ de Theo-
rici Regum
picta fuisse,

annexa Nauarricis Campaniæ insignia significant: ab hac autem formâ nihil discrepant eorundem insignium imagines, quæ Lutetiæ in Collegio Nauarrico, ac in Cœnobio Carthusianorum, in cippo *Petri Nauarri* Comitis Moretonij; eæ item quæ in *Castro Palensi*, Principatus Bearnensis, in Ecclesiâ Præmonstratensium

fratrum *Scala Dei* in Bigerronibus & in compluribus Nauarræ tam citerioris quàm vltioris locis, vel lapidibus insculptæ, vel in parietibus ac in vitreis fenestris depictæ prostant. Deinde si autoritatibus certandum est, solus, inter superioris memoriæ scriptores, pro catenis illis pugnat Carolus Nauarræ Princeps, qui ducentis tantummodo annis ætatem nostram antecessit: pro contrariâ verò sententiâ alij longè plures & antiquiores, qui ex professo de re Heraldicâ siue de Regum, Principum aliorumque nobilium insignibus scripserunt: Hi enim omnes constanti concordia, Scutum Gentilitium Nauarræ Regum, non catenis, sed Carbunculo radiato, aureo, sphaerulis interstincto instruunt, addito umbilico prasino. Vetus liber MS. membranceus bibliothecæ illustrissimi Renati Longolij *Desmairsons*, in suprema vectigalium curiâ Parisiensi Præsidis. *Le Roy de Navarre porte de gueulles à une escarboucle florie d'or & le cœur de synople.* Id est, Rex Nauarræ gestat pro insignibus, in æquore phœniceo carbunculum, globulis discretum, aureum, corde prasino. Auctor alterius libri MS. Carolo 5. Francorum Rege, (vt ex ipso colligitur) elaborati, quem Scæuolæ & Ludouici Sammartanorum fratrum, geminorum nostratis historiæ syderum, bibliotheca nobis suppeditauit. *Le Roy de Navarre de gueulles à une escarboucle d'or pometée fremée & perchée,* Nauarræ Rex, inquit, coccineam gestat aream, in eâque carbunculum, aureum, bullatum, lineis orthogoniis clausum: idem totidem verbis legitur in alio libro minoris vetustatis alterius Ludouici Sammartani, in Curiâ Præfectorum Militiæ Gallicæ Propratoris, ac in alio quoque Hectoris Britanni, primarij Christianissimi Regis Ludouici XIII fœcialis, seu Regis armorum, vt

voeant: Paulò plenius in hac parte est commentarium Gentilitiorum Insignium, quod nobis communicarunt, totius antiquitatis & bonarum litterarum vindices, Petrus & Iacobus Puteani fratres, anno 1380, vt ibidem annotatùm est, compositum, sic enim fol. 170 illius scriptum extat. *Le Roy de Nauarre escartelé, de gueulles à l'escarboucle d'or pometé & party de synople en la moyenne en guise d'Esmeralde & lieu (lege, l'autre) de France a un baston componé d'argent & de gueules*, hoc est, Nauarræ Regis scutum quadripartitum, altera pars phœnicea, carbunculo aureo, spherulis distincto impressa, in Meditullio prasino smaragdi specie secta: Altera Francica baculo symbolico, argento & coccino interfito, obliquè incubante: Hos scriptores secuti sunt alij superioris & istius nostri sæculi, præcipuè verò Ioannes Feronus & Hieronymus Barra & nouissimè Ioannes Iacobus Chiffletius vir eruditus Philippi 4. Hispaniæ Regis Catholici Archiatrus: sic enim ille, in eo libro, quem de Insignibus Gentilitiis equitum Ordinis Velleris aurei scripsit num. 57. Ioannis Aragoniæ & Nauarræ Regis (qui in illorum equitum numerum anno 1461 cooptatus fuerat) Insignia describit. *Scutum quadripertitum I & IV quadrans Aragonicus II & III coccineus, carbunculo lineari clauso & spherulis discreto, aureo impressus.*

CAROLO autem Principi an errorem præbuerint nescio hæc Garfiæ Euguij, in Sanctij vitâ, verba. *Este Rey D. Sancho gano alli las cadenas y tiendas que son oy en Nauarra*: quibus verbis is author catenas à Sanctio non pro symbolo militari assumptas, sed in variis Nauarræ templis positas & in anathematum modum appensas, (sicuti hodie conspiciuntur) indicare voluit: Præterea in hoc Carolum errore ductum fuisse palam est, quod,

præter catenas, Nauarræ insignibus Aristas inesse credit, quæ tamen nusquam apparent. Eius verba lib. 2. cap. 16. sunt. *El Rey de Nauarra tomo el dicho cadenado de los gamellos è las tiendas è conquisto las cadenas por armas & assento las sobre las Ariestas con un punto en medio de Sinople.*

DE Smaragdo, qui areæ Insignium Nauarricorum vmbilicum occupat, ipsum, de manubiis, prælio ad *Nauas Tholose* facto, partis, ad Sanctium peruenisse asseruit author Chronici contracti Nauarræ Regum, qui Carolo v. Cæsare in Nauarrâ imperante scribebat. In eâdem fuere sententiâ Argotus à Molina lib. de Nobilitate Andaluziæ & alij ferè omnes, si Marcum Antonium Muretum excipias: hic enim in oratione ad Pium iv. Pontificem Max. postridie Idus Decembris anno 1560. pro Antonio Rege Nauarræ habitâ, ideo Smaragdum à Sanctio Insignibus suis adiectum fuisse narrat, vt esset monumentum Mauri Regis, *Smaragdi* nomine, ab ipso eo prælio ad *Nauas Tholose* commisso iaterfecti. Sculpebatur autem hic Smaragdus principio globosâ & rotundâ figurâ: Postea verò eius forma variari cœpit & modò in quadrangulam modò in aliam minus vsitatam (quales subiectis schematibus effinximus) conformari.

MASCVLA prole Nauarræ Regum in Sanctio vltimo cõsumptâ ius Regni fœminea stirpe, ad Principes Gallos, primò scilicet ad Comites Campaniæ: deinde ad Reges Franciæ: mox ad Comites Ebroicenses & tandem ad Comites Fuxenses deuolutum est: quibus in Galliâ ferè semper cõsistentibus & in magnis rebus occupatis, missi sunt in Nauarram Rectores qui eam Regio imperio

Senescallorum aut Gubernatorum titulo administrarent: Horum seriem, quoniam ad historię lucem non inutilem fore visum est, huic appendici attexere opportunum duxi, vnà cum Catalogo illorum, qui Vexillarij, Magistri equitum, Constabularij & Marecalli munera in eo Regno gesserunt, quorum nomina magna ex parte nunc primum è vetustis monumentis prodeunt.

Senescalli Navarrae.

Pontius Duymeus anno 1237.

Sanctius Fernandez Montacutius anno 1254.

Gaufredus Beaumontius anno 1257.

Clemens Aulnetius vel Abeneus anno 1268.

Gubernatores.

Petrus Sanctius Montacutius Cascanti dominus 1273.

& 74.

Eustachius Bello-Marchesius annis 1275. & 76. & 77.

Reginaldus à Roboreto 1278. & 79.

Clemens Aulnetius 1281. & 85.

Guerinus ab Amploputeo 1289.

Hugo Constantius Campaniæ Marecallus 1292. & 94.

Alphonfus à Roboreto siue Rouureus ab anno 1297. ad annum 1306.

Hugo Vissacus anno 1306.

Guillelmus Chaudeneus anno 1307.

Enguerranus Villeus annis 1312. & 1313.

Alfonfus Rouureus anno 1316.

Pontius Morentianus Vicecomes Aunefij ab anno 1317. ad annum 1321. quo in Franciam à Rege euocato Navarrae rexerunt eius Vicarij Aymarius Archifacus anno 1319. & Ioffredus Mortaynius Castilloni Dominus anno 1320.

Alfonfus Rouureus annis 1322. 23. & 24.

Petrus

Petrus Raymundus Rabastenxius annis 1326. & 27.

Henricus Suliacus annis 1329. 1330. 31. 32. & 34.

Martinus Medranus dominus Sartacutæ anno 1330. nomine Vicarij Gubernatoris Nauarram administrabat.

Saladinus Angluranus Cheuefimi dynasta Gubernator Nauarræ annis 1336. 37. & 38.

N. Episcopus Catalaunensis Proregis nomine Nauarræ præerat anno 1338.

Reginaldus Pontius Gubernator anno 1340.

Ioannes Fraxineus Gubernatoris Vicario nomine administrabat eodem anno 1340.

Ioannes Archiepiscopus Senonësis Prorex, seu Vicarius Regis anno 1342.

Guillelmus Braheus Gubernator anno 1344.

Ioannes Conflantius Domipetri dynasta, Campaniæ Marecallus gubernabat anno 1346.

Guichartus Hyarzius Gubernator anno 1355: ex Garibayo lib. 27. cap. XI.

Ludouicus, Caroli Nauarræ Regis frater, Vicarius Regis anno 1355. & aliis proximè consecutis.

Egidius Garcias Dianizius Vicario nomine Ludouici, Infantis, Nauarræ Gubernatoris illi Regno præerat anno 1358.

Petrus Aluius erat Vicarius eiusdem Infantis & Gubernatoris anno 1359. 3. Nonas Iunij.

Frater Montolinus Layanus, Ordinis Equitum sancti Ioannis Hierosolymitani Prior, hoc est, Præfectus, Vicario Gubernatoris nomine administrabat anno 1368.

Ioanna Franciæ Regis filia natu maxima, Nauarræ Regina, Vicaria Regis mariti anno 1370.

Ioannes Fraxineus 1379: ex Garibayo lib. 27. cap. 32.

Leonora Nauarræ Regina, Regis coniugis Vicaria anno
1403. & 1404.

Carolus Princeps Vianæ, Ioannis Aragonij & Blanca
Nauarræ Reginae filius, utroque parente in Castellâ
moram faciente, diu Nauarram rexit Vicario nomi-
ne ipsorum.

Cum Nauarra ferè omnis à Ioanne Aragonio descii-
uisset annis 1458 & 59. peregrè profecturus Caro-
lus Princeps Vianæ, illi Ioannem Beaumontium
Equitum Ordinis Hierosolymitani Priorem, præ-
fecit.

Eleonor, Caroli Principis Vianæ soror, post fratris mor-
tem Vicario patris nomine Regnum administravit.

Magdalena, Franciæ Regum filia & soror, Francisci
Phœbi Nauarræ Regis mater, tutorio filij nomine ad-
ministrabat anno 1479. mensibus Aug. & Septemb.

Petrus Fuxius Cardinalis, Francisci Phœbi Regis patruus,
eiusdem Vicarius extitit in Nauarrâ annis 1480. 81.
& 82.

Idem Petrus Fuxius Francisco Phœbo mortuo Cathari-
næ Francisci sororis nomine Nauarram regebat anno
1486. mense Maio.

Alanus dynasta Lebretius, Catharinæ Reginae socer, Re-
gni Vicarius ab eâ constituitur 8. Kalend. Octob.
1486.

Gabriel Lebretius, Abenei dynasta, Alani filius, primo
Vicario patris, deinde Catharinæ nomine Regnum
administravit annis 1490. 91. 92.

Floristanus Acrimontanus Gubernator anno 1497.

Catalina, Ioannis Lebretij & Catharinæ Reginae filia,
Vicario parentum nomine præerat Nauarræ anno
1500.

Catalogus Vexilliariorum Nauarræ.

Ignatius Lalaneus Larreæ dominus anno 839.

★

★

Fortunius Sanctij anno 1040. mense Iulio.

Inichus Sanctij anno 1072: ex Sandouallio in commentario rerum S. Æmiliani §. 61. & Garibayo lib. 22. cap. 36.

Fortunius Inici anno 1074: ex eodem Sandouallij libro §. 64.

Garcias-Ximeni anno 1105: ex Ioanne Brizio Martinez lib. 5. cap. 29.

Fortunius Sanctij anno 1124.

Fortunius Almoravidus anno 1174.

Ioannes Petri Vastanus anno 1192. & 98.

Gonçalus Gomeſius Agoncillus anno 1212: ex Garibayo lib. 24. cap. 19. & Argoto Molina lib. 1. cap. 39.

Gonçalus Ioannis Vastanius 1226. 1268. & 1274.

Fortunius Almoravidus anno 1301. & 1302.

Augerius Mauleonius anno 1312. & insequentibus, vsque ad annum 1318. quo mortem oppetiit.

Martinus Ayuarius successit Augerio Mauleonio.

Ioannes Corbaranus Leetius anno 1328.

Martinus-Henrici Lacarræ dominus 1350. & inde ad annum 1378.

Fortunius Almoravidus Leetius anno 1379: ex Garibayo lib. 27. cap. 32.

Carolus Beaumontius ab anno 1387 vsque ad annum 1432. quo mortem oppetiit. Post eius obitum Vexillarij munus abolitum fuit, inque eius locum surrogata dignitas Magistri Equitum seu Constabularij.

Ludouicus Beaumontius, ex lege pacti, inter ipsum &

ZZ ij

Ioannam Caroli Nauarræ Regis huius nominis vltimi filiam, matrimonij, Constabularij munus adeptus est post mortem Caroli Beaumontij parentis, vltimi Nauarræ Vexillarij. Diem obiit Madriti anno 1462. Petrus Peralta à Ioanne Aragonio Nauarræ Regnum occupante creatur Constabularius, reiecto Ludouico Beaumontio superioris Ludouici filio.

Ludouicus Beaumontius 2. Constabularij munus, ex foedere pacis cum Francisco Phœbo Nauarræ Rege depacta, recepit.

Alfonfus Peralta, pulso è Nauarrâ armis Ioannis Lebre-tij & Catharinæ eius vxoris Ludouico Beaumontio, ad annum 1498, fit Magister Equitum seu Constabularius.

Ludouicus Beaumontius 3. eius nominis anno 1512. à Ferdinando post occupatam Nauarram Constabularij munus, quo ipsius maiores perfuncti fuerant, consequutus est.

Marescalli Nauarræ.

1. Martinus-Henrici Lacarranus primus Marescallus à Carolo 3. Rege creatus administrabat id munus anno 1390.
2. Gotofredus, Caroli 3. Regis filius naturalis, Comes Cortesij, ab eodem Rege, Lacarrano in illo munere sufficitur.
3. Philippus Nauarrus eiusdem Caroli nepos, Leonelli filius, Gotofredo è Nauarra exulante, in dignitate Marescalli ei surrogatus fuit : excessit è vitâ anno 1450.
4. Petrus Philippi filius vel, vt quibusdam placet, frater, ipsi in eâ dignitate successit, fuitque interemptus, Pompeloni 3. Nonas Decembris anno 1378.

5. Philippus 2. Petri filius vel, vt aliorum est sententia, frater quintus Nauarræ Mareſcallus.
7. Petrus Philippi 2. frater cum Mareſcalli officium exequeretur, ſub Ioanne Lebreſtio & Catharinâ, à Ferdinandi Aragonij Ducibus captus, obiit in carcere ad Septemmanças.

Veterum Aragoniæ atque Bizcayæ Comitum ſeries.

C A P V T XVII.

ARAGONIÆ Comites, ab antiquis historicis vel ignorati, vel neglecti, beneficio authoris Anonymi Annal. Aragonenſium, primùm emerſerunt. Illo enim tradente *Aznarij* eiufque filij *Galindi* notitiam habuimus. Tertium autem Comitem *Fortunium-Eximini*, Caroli Nauarræ Principis diligentia, è taciturnitatis & obliuionis caligine eduxit. His inſuper tres alios *Eximinum Azenarij*, *Eximinum-Garſiæ* & *Garſiam-Azenarij* adiunxit Beuterus, quem ſecuti ſunt recentiores ferè omnes; ſed cum nullis idoneis monumentis caueat, nec vetuſtus aliquis author hic fidem ſuam interponat, Vereor vt non ſatis ſit firmitatis in ſingulari iſtius nouitij Scriptoris teſtimonio, ad tres iſtos Principes viros, in huius poſſeſſione Comitatus retinendos: &, vt verum ſit eos reuera Comites Aragonenſes exitiſſe, in ordine tamen ſucceſſionis, atque in ætatibus ipſorum deſignandis falſum fuiſſe Beuterum ambigine non poteſt. De tempore poſtea viderimus: Ad ordinem quod ſpectat, patronymicum *Aznarij*, *Ximino* & *Garcix* additum, vtrumque *Aznarij* filium fuiſſe antiquitatis Hiſpanicæ gnaris facilè perſuaſerit; Cum tamen alterum *Galindi*,

alterum *Ximini* filium faciat Beuterus. Patronymicum etiam *Ximini* Fortunio additum, hunc *Ximini* filium fuisse arguit potius quam *Garfiæ*, quod credidit idem author. Sed hæc miſſa facio, piget enim incerta ponere & illorum duntaxat Comitum, de quibus dubitari non poteſt, ſtemma hic appono.

Sanctius nobilis Vaſco.

Aznarius Comes Vaſconia Citerioris, Pompelonſis Regis auſpiciis, *Iaccam* Mauris eripuit, ibique Aragonenſis Comitatus ſedem conſtituit. Obiit anno 836.

Sanctius mortuo fratre, primò Citerioris Vaſconia. Deinde totius Gaſconia Comes, viuebat anno 850.

Sanctia, *Vxor* Ymonis vel Emenonis Comitſ Petragoricenſis.

Arnaldus Comes Gaſconia anno 864.

Galindus Aznarij Comes Aragonia.

Eximius Aznarij.

Theuda, *Vxor* Bernardi Comitſ Riparcienſis.

N. Vxor Sanctij-Garfiæ-Pompeleonſis Regis.

Endregotus-Galindi.

Fortunius Eximij Comes Aragonenſis.

Ximena ſeu Tarafia, *Vxor* Garfiæ Sanctij Regis Pompel.

Aznarius 2. Comes Aragonenſis.

AZNARIJ primi Aragonia Comitſ genus ab *Eudone* Aquitania Duce repetit lib. 31. cap. 2. Garibayus, in quo ſe fidem veterum aliquot Cantabria monumentorum ſequutum profiteretur, quibus, inquit, proditur *Andecam*, nobilem virum, genere Ducum Cantabria ortum, in eâ clade, quam ultimam Rodericus Hispania Rex à Mauris paſſus eſt, cecidiſſe, relictis filio Hedone vel Heudone & filia Velindâ, Heudonem ductâ in vxorem Aquitania Ducis filia atque hærede (vtriuſque nomen reticet) illo Principatu potitum fuiſſe liberoſque habuiſſe præter Hunoldum: Vuifarium & Aznarium, patrem alterius Hedonis Vizcayæ dynaſta & alterius Aznarij primi

Aragoniæ Comitiss, filiam quoque Meninam seu Momeranam Froilæ Asturiensi Regi in matrimonio collocatam.

HÆC mihi non tam ab antiquo literis consignata videntur, quam recens nata & à sciolo quopiam dum suis coniecturis auctoritatem venatur, partim è vulgaribus Historicis, partim è propriis commentis concinnata: sed, ut ut sunt, cum Garibayus neque ea monumenta ediderit, neque authorem illorum vel ætatem quâ scripta sunt, indicauerit, locum verò, vbi ipsa nactus est, nos etiam præter suam consuetudinem celatos voluerit; quis tam credulus, ut in re tantopere abstrusâ & obscurâ, ab illorum monumentorum fide pendere velit? Addo, illa quæ inibi de *Eudonis* stirpe commemorantur, iis quæ plerique scriptores *Eudonis* æquales, aut ab eius ætate recentes memoriæ mandarunt, planè aduersari. Hi enim cum *Eudonis* liberorum prolixè meminerint. *Aznarium* tamen & *Meninam* seu *Momeranam* nequaquam iis adscribunt, sed alios auctori illius monimenti Cantabrici, à Garibayo iactati, ignotos *Hattonem*, scilicet, qui à Carolo Martello anno 736 in bello captus & in vincula coniectus, deinde iis absolutus, tandem à fratre *Hunaldo* excæcatus fuit, ut veteri Chronico Monasterij sancti Nazarij à Frehero edito, & fragmento passionis SS. Bertharij & Athaleni, quod nuper operâ Andreæ Duchesnij vulgatum est, continetur. *Remistagnum*, qui anno 769 Caroli Magni iussu teste Fredegario laqueo vitam finiit: & *Lampagiam* filiam, quam *Aimoni* Cæsaraugustæ Regi nupsisse legitur in gestis Pontificum Antissiodorensium, quorum excerpta tomo I. veterum Franciæ historicorû inseruit idem Duchesnius: *Vuisarium* denique *Eudonis* non filium sed nepotem, *Hunaldo* patre prognatum fuisse, docent Author passionis

SS. Bertharij & Athaleni, & Ado Viennensis Episcopus. Isidorus Pacensis & Rodericus Toletanus, vterque Hispanus scriptor, cum de obsesâ à *Zamâ* Sarraceno Duce *Tolosâ*, eademque, interfecto *Zamâ*, Eudonis virtute liberatâ verba faciunt, Eudoni solum Gallorum seu Francorum Ducis elogium tribuunt. Atenim si is Hispanus gente atque origine extitisset, illud ab indigenis præsertim scriptoribus eo loco prætermitti non decebat: Francum autem vel Gallum fuisse, innuit etiam nominis ratio; Cum *Eudonis* appellatio in Galliâ frequens, in Hispaniâ verò rara & prorsus inusitata fuerit.

IAM ea, quæ de *Aznario* primo *Aragoniae* Comite eiusque fratre *Hedone Biscaya* dynasta, in monumentis à *Garibayo* laudatis, celebrantur, falsa esse, ex eo conficitur, quod illorum ætas centum plus minus annis à tempore Eudonis distat (*Garcia* enim *Eneconis Pompelonensis Regis* æquales eos faciunt, monumenta illa, quem post annum 858 Regnum inchoasse supra docuimus:) Vixissèq; *Aznariû* non in Hispaniâ patrio solo extorrem, sed in ipsâ Galliâ & in Ludouici Pij obsequio atque amicitia, ea quæ de ipso *Pompelonem* anno 824 à Ludouico cum copiis misso, ab auctoribus vitæ Ludouici narrantur, perspicuè ostendunt. Hæc cum ita sint, immane dictu est quot nihilominus & quanti viri *Garibaij* auctoritate ducti, fabulam illam de *Andeca* patre, *Aznario* filio, *Hedone* verò ac *Aznario* 2. nepotibus *Eudonis*, pro veritate amplexi sint. Nos autem *Aznario* patrem dedimus *Sanctium* impulsu patronymico *Sanctij* vel *Sancionis*, quod *Aznarij* fratri, *Sanctio*, tam à D. Eulogio in epistolâ ad *V Villefindum* Episcopum *Pompelonensem*, quam ab Authore antiqui *Chronici S. Arnulfi Metensis* manuscr. cuius exemplum apud *Andream Duchesnium* vidi, tribuitur.

buitur. *Sanctium* autem *Aznarij* fratrem fuisse, *Aznariumque* anno 836 decessisse, idem Author testatur his verbis. *Azenarius ceterioris Hispaniæ Comes qui ante aliquot annos à Pipino desciverat horribili morte interiit, fraterque illius Sanctius Sanctij eandem regionem negante Pipino occupavit. Galindum autem Aznarij filium regnantibus Garsia-Simeni & Garsia-Eneconis, hoc est ab anno 856 ad annum 867. Comitatu Aragoniæ potitum fuisse, Fortunium verò Ximenonis, sub eodem Rege Garsia-Eneconis: Aznarium denique 2. sub Rege Fortunio-Garsia, eundem Principatum possedisse, liquet ex variis illorum Regum diplomatibus, à Ioanne Brizio Martini lib. 1. Histor. Pinnat. cap. 20. 26. 30. & 42. commemoratis: quorum certè auctoritate, sententiam mutare decebat eos, qui Aragoniæ Comitatum *Vrraca, Garsia-Eneconis, Régis Pompelonensis, uxoris* dotem fuisse, eoque matrimonio *utrumque Principatum*, in vnum coaluisse arbitrati sunt. Vnicum argumentum quo errorem hunc deffendere cōnatus est Blanca, ex eo ductum, quod, in diplomate quodam ab ipso vulgato, *Garsias-Eneconis Rex*, habitâ mentione successorum suorum, *Regum Principum & Comitum* nomine eos designat, quasi voce *Comitis* se se Comitem Aragonensem hîc profiteri voluerit, arguit Blancam parum attendisse ad veterem scribendi modum librariorum, qui non rarò diplomata Regia consimili orationis genere concludere soliti erant: duo aut tria hic apponam exempla, plura occurrent, quibus antiqua monumenta euoluere volupè erit. Garibayus lib. 22. cap. 19. tabulas exhibuit *Garsia Tremuli Regis*, quæ formulam donati ab eo Rege *Sancti Æmiliani Cænobitis*, ærâ 1035, *Alensonijs annis* perscriptam gerunt. In fine autem earum, hæc*

verba sub nomine Regis posita sunt. *Si quis Verò Regum vel Comitum aut Principum, vel quilibet ex genere nostro seu quilibet surrogata persona in aliquo donationem nostram dirumpere tentauerit &c.* Rex Sanctius maior apud Sandouall. Catal. Episc. Pompelon. fol. 33. in tabulis illis quibus *sancti Sebastiani monasterium in Ipuscuâ* situm Legerensibus fratribus ærâ 1052 largitur, *Si quis tamen,* inquit, *ex successoribus nostris quod fieri minimè credimus Episcopus, Rex, Comes, Vicecomes, Princeps, vel alia &c.* Ferdinandus primus Castellæ Rex proprio diplomate in vsum Monasterij Arlanzæ ærâ 1110 exarato, apud Anton. Yepem in Append. tom. i. num. 31. *De modo ergo si (quod absit) aliquis homo de quavis progenie Rex aut Comes vel aliqua potestas, vel aliqua persona hominum voluerit diffacere hoc nostrum testamentum &c.* Alfonsus Ferdinandi filius alio diplomate ærâ 1026. quo fines Oxomiensis & Aucensis diæceson declarantur, teste Garfiâ Loaysâ notis in vetera Hispaniæ Concilia. *Si quis Archiepiscopus, Episcopus, Rex, Comes, Princeps aut aliqua potestas seu qualibet Ecclesiastica secularisue persona definitionis huius paginam pertinaci audaciâ violare vel in aliquo infirmare tentauerit &c.*

CÆTERVM Theudam Aragoniam Bernardo Ripacurcienfi Comiti nuptam, quam patre Galindo natam credidit Çurita, vt in familiâ potius Aznarij ponerem, effecit temporum ratio, quæ ipsam nulli alij Comiti Aragonensi, præterquam Aznario adscribi patitur: Vrracam autem Garcia-Eneconis Pompelonensis Regis uxorem, quam pariter Aragoniæ Comitum genere ortam fuisse tradidit Beutherus, Sanctij Gasconiæ Comitis, Aznarij fratris filiam fuisse suspicor, indéque Sanctij nomen in familiam Pompelonensium Regum inuectum, Tuttam

denique Sanctij *Garcia* 1. huius nominis Pompelonensis Regis uxorem *Aznarium* 2. patrem habuisse, è patronymico *Aznarij* in vetustis tabulis ipsi addito, conici alibi monui.

Biscaya Comites.

BISCAYÆ Comitum origo dubia, series verò, ad Sanctij vsque maioris Pompelonensis Regis tempora, incerta est: Nam quæ de nuptiis patris *Lupi* cognomento *Çuriæ* cum Regis *Scotia* sorore, & de Ordonij Alfonsi III. Asturiensis Regis filij exercitu à Vizcaynis ad *Paduriam in Viscaya* cruentâ cæde profligato narrant, vnde *Arrigoriagæ* nomen (quod Latina significatione locum cruentû sonat.) illi loco hæserit, fabulâ sapiunt, nec vllius veteris scriptoris testimonio confirmâtur. Reliquorum verò fides, quæ de *Çuriæ* posteris Bizcaiç Comitibus, *Enecone-Lupi* (qui Sanctij Maioris Regnum attigit) antiquioribus cõmemorari solent, authores partim historiam generalem, quæ Regi Alfonso x. adscribitur, partim Lupum Garfiam Salazarij, Petrum Portugalem Comitem & H. Apontem appellant, cum neq; cætero qui sibi satis consentent: ipsi enim *Çuriæ* (quæ vox Vasconicâ linguâ *Candidum* significat) quidam *Lupi*; alij Fortunij nomen assignant. Eius verò filium quidam *Mansum Lupi* alij *Nunium*, alij *Fortunium* nuncupant: Huic autem successisse perhibent filium *Eneconem Lupi*, cognomento *Ezquerram*, hoc est Scæuam, quem nihilominus patronymicum nomen, *Lupo* non autem *Manso*, nec *Nunio* aut *Fortunio* patre genitum fuisse ostendit. *Eneconi* heredem subiiciunt filium *Lupum* cum *Didaci* vel *Ortizij* patronymico, neutro (siquidem verè Inici filius fuit) ipsi consentaneo. Huic rursus filios adiudicant binos, alterum ex legitimo coniugio patris procreatum nomine

Sanctium; alterum naturalem tantum *Eneconem* appellatum, cognomento etiam *Exquerram*, cui repudiatis, ob teneram & imbecillam ætatem, Sanctij fratris præmortui liberis *Enecone* & *Garfia* (hunc quidam *Fortunium* alij *Lupum* vocitant) Comitatum à Vizcaynis delatum, filiis autem Sanctij, *Eneconi*, *Lodij Vallem*, *Garfiæ* verò *Horosci pagum* contributos fuisse pro certo creditur. Nec illud prætermittendum, ea quæ ab iisdem authoribus de *Çuriæ*, cum *Dalda Sanctij Estunigui*, *Durangi Reguli* filiâ, & de utrâque ditione, *Biscayæ* & *Durangi* eo matrimonio in vnam redactâ atque concretâ tradita sunt, falsa esse ex hoc intelligi, quod longo post interuallo, *Durangi* ditionem à *Biscayæ* dynastiâ separatam, & propriis Comitibus subditam mansisse exploratum est: vetustæ enim extant Tabulæ teste Garibayo lib 22. cap. 30, quibus ærâ 1091, anno nimirum Christi 1053 Kal. Feb. *Munium-Sanctij*, *Durangi* Comitem, eiusque vxorem *Legunciam* in Cœnobium *S. Augustini Echauarrij* dictum (cuius situs vnâ tantum leucâ, *Durangi* oppido distat) non pœnitenda munera contulisse testatum relinquitur. De reliquo, non desunt, qui longo etiam ante *Çuriam* interuallo, *Bizcayam* Comites habuisse affirmant, editis etiam nonnullorum nominibus, *Arduziæ* nimirum, siue *Andezæ*, *Adarij* seu *Hedonis* vel *Heudonis*, *Zenonis* ac *Belli*, quos tamen, cum nullis tabulis aut argumentis confirmentur, in nostrum stemma admittere religioni habui. Itaque, omissis ambiguis, ad certiora progredior, & *Vizcayæ Principum* stemma à *Lupo*, *Eneconis* patre, qui Sanctio Maiori Rege claruit, auspico.

Lupus Eneci claruit circa annum 1000.

Enecus-Lupi: <i>Vxor</i> Toda.		Garfea.	Galindo.	Mencia.
Lupus-Eneconis : <i>Vxor</i> Tido filia Didaci Aluari.		Sanctius mortuus ante patrem.	Garcias.	Galindus.
Didacus-Lupi Farenfis : <i>Vxor</i> Amelia vel Almenzina filia N. Dynastæ oppidi S. Ioannis ad imum Pyreneum in Vasconitiâ.		Sanctius-Lupi.	Tota.	Sancia. Tarafia.
Lupus-Didaci : <i>Vxor</i> Mencia Ariz Comitiss filia.		Sanctius Didaci.		
Didacus-Lupi : <i>Vxor</i> Tota filia Petri Roderici Açagra.		Gonçaluus-Lupi.	Vrraca-Lupi, <i>Vxor</i> Ferdinandi Legionensis Regis.	
Lupus-Didaci : <i>Vxor</i> Vrraca Alfonfâ Legionis Regis, ex Agnete Mendoçana nobilissima femina, filia.		Perrus-Didaci.	Hurraca-Didaci : <i>Vxor</i> 1 Comitiss Aluari Larani, postea Roderici-Didaci, filij Didaci-Ximeni, Camerorû domini.	Maria : <i>Vxor</i> Gundissalui Larani.
Didacus-Lupi, <i>Vxor</i> Constan- cia soror Ga- stonis Vicecom- mitis Bearnen- fis.	Sanctius caput stirpis Ayala- rum.	Alfonfus à quo ori- ti dyna- stæ Cam- merorû.	Lupus. <i>Chico</i> , id est exi- guus, author gentis Cam- pensû Pro- cerum.	Mencia, <i>Vxor</i> Sã- ctij Ca- pelli Por- tugall. Regis.
Ex concubinâ Totâ Sanctaga- tana Salzedia.		Didacus-Lupi Salzedius.		
Lupus-Didaci, <i>Vxor</i> Ioanna filia <i>Infantis</i> Alfonsi, Molinæ do- mini & Terefæ La- ranæ coniugis.		Didacus-Lupi Comes Viz- cayç post mor- tem Didaci, fratris filij.	Vrraca-Di- daci : <i>Vxor</i> Ferdinandi Roderici à Castro.	Terefa, <i>Vxor</i> Ioannis Nu- nij Laræ domini.
Didacus-Lupi obiit sine liberis.		Maria-Didaci, <i>Vxor</i> Infantis Ioannis Sanctij 4. Castellæ Regis fratris.		

LUPVS, cum *Eneci* patronymico, inter Proceres Gar-
fiæ Tremulæ & Sanctio maiori Regibus adstantes, no-
minatur in variis diplomatibus Monasterio sancti Æmi-
liani reconditis, quibus anni 996, 1008, 1015, & 1020
adscripsi sunt, testibus Sandouallio in comment. rer. illius
Monasterij §. 41. 43. & 44. & Garib. lib. 12. cap. 18.
In vnico eorum Regij Stabuli Præfecti, in binis verò
Buticularij hoc est Regij poculi administratoris titulum

sustinet : liberos reliquit *Enecum-Lupi*, *Garfiam-Lupi*, *Galindum-Lupi* & filiam *Meniam-Lupi*, quorum nomina è tabulis, ab *Eneco filio* natu maiore anno 1076 ob-signatis, quæ à Sandouallio eodem commentario §. 66. exhibentur, eruiimus.

ENECI-LVPI memoriam, ab ærâ 1054, quæ ad annum Christi 1016 spectat, orditur idem Sandouallius in stemmate Harenfium Procerum, ex tabulis, vt ait, Monasterij Oniensis à Sanctio Castellæ Comite scriptis: In aliis tabulis illius Cœnobij ærâ 1055 & ærâ 1058, quæ annis Christi 1017 & 1120 competunt, factis, *Comitis Alabensis* nomenclaturam *Eneco* affingi, idem auctor est. Aliæ tamen extant tabulæ eiusdem Cœnobij, ab Antonio Yepê in Appendice tomi 5 Chronici Benedictini editæ, quibus *Enecus*, *Vizcayensis* Comitis titulo insignitur. Ex vxore *Toda* filios suscepit *Lupum-Eneconis*, *Sanctium-Eneconis* (qui superstitibus parentibus diem obiit) *Garfiam-Eneconis* & *Galindum-Eneconis*, quem admodum veteri monumento Monasterij sancti Æmil. apud Sandoual in commentario supra citato §. 60. edocemur. Vixisse *Enecum* ad annum 1076 ex variis illius Monasterij tabulis constat,

LVPVS-ENECI 2. ex vxore *Tido* filiâ *Didaci Aluaresij Auca* & *Petrofi* Præsidis (à quo *Didaci* nomen in *Biscayæ* Comitum familiam fluxit) filios reliquit *Didacum-Lupi* & *Sanctium-Lupi*, filias verò *Totam*, *Sanctiam* & *Tarasiam*, testibus aliis tabulis sancti Æmil. à Sandouallio §. §. 73. & 76. commentarij rer. illius mon. recitatis. *Lupi* vitam ad annum 1093 durasse aliis monumentis eiusdem Monasterij probatur. Præter *Biscayæ* Comitatum, quem iure hæreditario à patre acceperat, *Alauæ* quoque atque *Ipuscuae* Præfecturam illum administraffe

didici ex his ipsius verbis à Sandouall. §. 71. comment. rer. sancti Aemil. perscriptis. *Ego senior Lope Eneconis proles de Comite Eneco Lopez dominante Biscabia & Spuzcua & Alaba, confirmans mis hermanos Garcia Inigues y Galindo Yñigues.* Idem, quod ad *Ipuscuam* spectat, probatur ex aliis monumentis, quorum meminit is author in vita Alfonfi 6. fol. 67.

DIDACVS-LVPI, Lupi-Didaci filius ac hæres, sub *Alfonso Arragonio & Vrracâ* eius vxore Castellæ Reginâ, *Najare & Granonis* Præfecturam meruit, *Harenfis* quoque cognomen Princeps in hanc familiâ intulit, quemadmodum à Sandouallio in stemmate Harenfi est demonstratum. Huius memoria in vetustis monumentis ab anno 1110 ad annum vsque 1114 occurrit, ipsius toro iunctam fuisse filiam dynastæ oppidi *sancti Ioannis ad imum Pyreneum*, in Vascitaniâ, refert Lupus Garfias Salazarius & alij ferè omnes, qui de rebus Vizcayæ scripserunt: Puellæ autem nomen solus edidit doctor Salazarius Mendoçanus in lib. origin. dignit. Secular. Castellæ, aitque fuisse dictam *Emiliam* seu *Almencinam*, quæ in eo coniugio liberos genuit *Lupum-Didaci & Sanctium-Didaci*: Tertium præterea filium fuisse Didaco, nomine *Egidium* siue *Gillium-Didaci* colligere mihi videor, ex quodam monumento Cœnobij sancti Aemil. apud Sandouall. §. 81. quod etiam 1175 habet adscriptam, in eo enim factâ *Lupi Comitis Didaci filij* mentione, additur illico nomen *Gillij fratris Comitis Lupi Didaci*.

LVPI-DIDACI, eiusque fratris *Sanctij-Didaci* nomina expressa sunt tabulis donationis cuiusdam ab *Alfonso* Castellæ Rege *Vrracæ filio* Cœnobitis sancti Aemiliani, anno 1134 factæ, teste Sandouall. §. 81. *Sanctius-Didaci*

anno 1165 *Tobix* archi, eiusque ditioni præerat. *Lupus* inter nobilissimos Castellæ Proceres diu inclaruit, *Najara* etiam atque *Castellæ veteris* præfectura insignis, atque egregie perfunctus. Ex vxore *Mencia*, Arię Comitiss filia, suscepit *Didacum-Lupi* & *Gonçaluum-Lupi*; filiam verò *Vrracam-Lupi*, *Ferdinandi* Legionensis Regis, huius nominis 2. coniugio nobilitatam (quam ex eo matrimonio *Sanctium* & *Garsiam* peperisse, auctor est *Lucas Tudensis*) & aliam quę *Munioni Hinojosæ* domino nupsit, vnde natus *Martinus-Munionis*, qui sub *Didaco Comite* patruo, in bello Sarraceno, quod ad *Muradalem* & ad *Nauas Tolosæ* gestum est, meruit, teste *Roderico Toletano* lib. 8. cap. 7. Duos ad hæc alios filios habuit *Lupus*, si *Garibayo* lib. 24. cap. 14 id asserenti, credimus, *Lupum-Didaci Episcopum Segouensem* & *Martinum-Lupi*: Filiam insuper, *Garsias Euguius*, in Chronico *Nauarrę*, nondum typis vulgato, *Lupo* adscribit *Gaufredam Garsie Ramiri Nauarrorum* Regis, vt putat, vxorem: de qua tamen plerique meritò dubitant: *Petrus* autem *Portug. Comes*, *Lupo* vxorem fuisse scribit *Al-donçam*, *Roderici-Ferdinandi à Castro* & *Stephanix Trauañæ* filiam, matrem, inquit, *Didaci-Lupi* & *Vrracæ-Lupi*. Obiit *Lupus* pridie Nonas Maij anno 1166.

DIDACVS-LVPI, præter paternas & auitas dignitates *Vexillarij Castellę* munus obtinuit, quod exinde in eius posteros perpetua penè serie propagatum est. Memorando illo prælio, quod ad *Nauas Tholosæ*, anno 1212 factum est, strenuam, præ ceteris Castellę Principibus, pro salute Hispanię & re Christiana nauauit operam, & tertium post annum, quam ibi pugnatum est, vitę finem fecit. In *Totæ*, *Petri Roderici Azagræ* filix, coniugio nati sunt ei *Lupus-Didaci*, *Petrus-Didaci*, *Vrracu* (quæ mortuo

tuo

tuo priore marito *Aluaro Larano*, cum *Roderico Didaci-Ximeni Camerorum* domini filio nuptias iteravit) & *Maria* vxor *Gundiffalvi Larani*. Aliis tamen placet *Didaco* vxorem tribuere *Mariam Comitis Manrici* seu *Amalarici Larani* filiam, impudicitæ nomine famofam, vt à Petro Com. Portug, in genealogiis Hispanicis, à Ferdinando Petri Guzmanio in Valerio Scholaftico & ab Ambrof. Morali lib. 17. cap. 16. Hiftor. Hifpan. fuit obferuatum.

LUPVS-DIDACI, Bifcayæ Comes, Castellæ Vexillarius vxorem duxit, (fi Lupo Garfiæ Salazario fidem habemus) *Gultermam Ferdinandi* huius nominis 3 Legionenfis Regis fororem, atque in dotem accepit *Orduniam* & *Valmafedam*. Præftat tamen *Lucam Tudenfem* auctorem fequi, qui *Vrracam Alfonsi Legionenfis* Regis ex *Agnete* nobiliffimâ fœminâ (quam nonnulli *Mendocanæ* gentis fuiſſe ſcribunt) filiam, Lupum in matrimonio habuiſſe prodidit. Ex huius puerperio proceſſerunt clariffimæ totâ Hifpaniâ familiæ *Ayalanorum*, *Camerorum* & *Campenſium Carpij Marchionum*: Nam *Ayalani Sanctium*: *Camerorum* dynaſtæ *Alfonſum*: *Campenſes* denique *Proceres Lupum* cognomento *Chico*, hoc eſt *Exiguum*, *Lupi filios*, generis ſui authores agnoſcunt: Ex venereo etiam *Lupi*, cum nobili fœminâ *Totâ Santagatanâ Salsediâ*, complexu, procreatus eſt *Didacus-Lupi Salzedius*. Ex vxore filiam etiam habuit *Menciam Sanctio* 2. huius nominis *Portugalliæ* Regi, cognomento *Capello*, connubio iunctam. Duas præterea adiicit filias *Sandouallius Berengariam-Lupi*, ex *Rade Andradâ*, & *Vrracam-Didaci*: poſteriore tamen *Lupi* non filiam ſed neptem, ex filio *Didaco*, fuiſſe author eſt *Ioannes Nunij Villafanus* in *Chronico Regis Alfonsi xi. cap. 75.*

Interfuit *Lupus* expugnationi Baetiæ. Annum ipsius obitus notat Petrus Comes Portug. 1236, diem verò XVII. Kalend. Decembris.

DIDACVS-LUPI, *Lupi-Didaci* Comitis filiorum natus maximus, Ferdinando 3. Legionensi & Castellano Regi in obsidione *Hispalensis* ciuitatis fidè & militarem industriam suam probauit: Eo verò decedente, totum se à Rege Alfonso X. ipsius filio & successore abalienauit, & mutato solo non ita multò post, anno nimirum 1254. IV. Non. Octob. in thermis Bañariensibus extinctus est: liberos suscepit ex vxore *Constanciâ*, *Gastonis Vicecomitis Bearnensis* sorore, *Lupum-Didaci*, *Didacum-Lupi*, *Vrracam Didaci*, *Ferdinando Roderici à Castro* nuptui collocatam & *Tarasiam Ioannis Nunij*, *Laræ* domini coniugem.

LV PVS-DIDACI, *Biscayæ* Comes, post patris *Didaci-Lupi* mortem *Sanctium* 4. Alfonso Regis filium in sceptro Castellæ, à manibus parentis superstitis, & ab expectatione filiorum *Ferdinandi fratris natus maioris* præmortui, abducendo, laborantem enixè iuuuit, & tandem voti compotem effecit: postmodùm tamen ipsum *Sanctius*, ex clandestinâ suspitione sibi inuisum, *Alfari* interfici mandauit, eiusque generum, *Ioannem Infantem*, fratrem suum in custodiam dedit: Consobrinum verò *Didacum-Lupi*, *Camporum dominum*, propriâ manu peremit. Acta sunt hæc æra 1226. anno nempe Christianæ salutis 1285. quemadmodum *Gaufridus Archidiaconus Toletanus*, qui *Roderici eiusdem ciuitatis Episcopi* historiam est prosequutus, cap. 221. scriptum reliquit. *Lupus* ex vxore *Ioannâ filiâ Infantis Alfonsi*, *Molinæ* Reguli, procreauit, *Didacum-Lupi* & *Mariam* quæ *Ioannis Castellæ Infantis*, Alfonso X. filij, toro, anno 1285. iuncta est.

DIDACVS-LVPI, *Lupi-Didaci* filius, paternâ cæde grauiter commotus, omne erga *Sanctium Regem* obsequium exiit, seque in Aragoniam cum *matre Ioannâ, sorore Mariâ & patruo Didaco-Lupi* recepit: Rex autem protinus *Biscayæ Comitatum cæterasque ditio-*nes, ad Didacum spectantes, sub ius imperiumque suum coëgit.

DIDACVS-LVPI, post fratris filium *Didacum Lupi*, in Aragoniâ anno 1309, sine prole extinctû, cum Regi reconciliatus esset, *Biscayæ Comitatum*, ab eo iure optimo tenendum accepit (exclusa inde *Mariâ, Didaci mortui, sorore* atque hærede legitimâ) eoque titulo se, quoad vixit, pro Comite *Biscayæ* gessit: Vxor illi fuit *Violanta, Sanctij Regis soror*, quam, procurante ipso *Sanctio*, duxit ærâ 1319, teste *Gaufredo* cap. 220. supplementi *historiæ Roder. Tolet.* nondum typis excusi. Ex hoc matrimonio nati sunt *Didaco* filij *Lupus & Ferdinandus*, qui à nonnullis *Philippus* dicitur, fuitque pater *Didaci & Petri Harrensum*.

DIDACO vitâ functo, *Principatus Biscayæ*, ad *Mariam* ipsius fratris filiam, *Ioannis Castellæ Infantis* vxorem, rediit, quem illa postmodum vnico filio *Ioanni Cocliti* nuncupato transcripsit: hic verò, ex vxore *Isabellâ*, *Alfonfi Portugalliæ Regis* filia, procreauit *Mariam*, quæ post fata parentum, *Ioannis-Munionis, Lara Reguli*, coniugium nacta est: vtriusque genus ac progeniem subiecta tabella declarabit.

Ioannes-Munionis Laræ Regulus: *Vxor* Teresa, Didaci-Lupi 3. huius nominis Biscayæ domini & Constantiæ Bearnæ filia.

Ioannes-Munionis: *Vxor* Isabella filia Blancae à Molinâ caruit liberis.

Ioanna nupsit Ferdinando Cerdano, alterius Ferdinandi Cerdani filio, Alfonsi X. Castellæ Regis nepoti.

Margareta Cœnobiti-
ce viræ ad-
dicta.

Blanca nupta
Ioanni Manuelli.

Ioāna-Manuelis
Vxor Henrici 1.
Castellæ Regis.

Ioannes, qui ex aui
materni nomine pa-
tronymicū *Nunij* vel
Munionis assumpsit.
Vxor Maria Harenfis
Biscayæ domina.

Maria *Vxor* 1. Caroli Ebroi-
censis, Comitis Stampensis:
postea eo vitâ functo Caroli
Valesij Alfonsi Comitis,
ex utroque marito liberos
reliquit.

Nunius de-
cessit in te-
nerâ ætate.

Ioanna Biscayæ domina,
Vxor Telli fratris natu-
ralis Henrici 1. Castellæ
Regis caruit liberis.

Isabella: *Vxor* Ioannis Infantis Aragonij.

Florentia domina Biscayæ, nupta Petro
Bearnio.

Petrus.

Adriana.

IOANNES Infans Castellæ, *Biscayæ Comes*, Mauris Granatæ Regnum occupantibus, bellum inferens, moritur circa annum 1320: *vxor* *Maria Harenfis* Monasterium *Peralis*, post viri mortem, pietatis studio ingressa, ibi multis annis viduitatem seruauit.

IOANNES Comes Biscayæ, *Ioannis infantis Castellæ & Mariæ Harenfis* filius vnicus, cum crebris rebellionibus & liberiori, quam subditum deceret, contumaciâ, *Alfonsi XI. Regis* odium in se concitasset, anno 1324. *Taurum* (vbi tunc Rex morabatur) ab ipso, proposito sororis coniugio, veluti illicio quodam euocatus, illicò iussu Regio trucidatur. *Biscayæ* Comitatum & alias arces atque oppida, quæ Ioannes iure patrimonij possederat, Rex armis recipit, atque fisco addicit: *Biscaya* tamen post aliquot annos *Ioanni-Munionis Larano, Mariæ, Ioannis interempti filiæ*, viro restituta fuit.

IOANNES-MVNIONIS siue *Nunij*, *Laræ* Regulus, *Ferdinandi Cerdani & Ioannæ-Nunij*, *Laræ* dominæ, filius, *Mariam Ioannis Biscayæ domini filiam unicam*, *Baionæ* in *Vasconiâ Aquitanicâ* (quo illa , post eadem *Ioannis* parentis , abducta fuerat) anno 1329 in matrimonium duxit, indéque vxorio nomine se *Biscayæ Comitem* dixit: *Vexillarij* munus maiorum exemplo in *Castellâ* gessit. Decessit ex morbo anno 1350, relictis ex *Mariâ* liberis *Nunio* vel *Munione*, bienni: *Ioannâ*, quæ *Telli*, *Petri Castellæ Regis fratris*, non iusto matrimonio nati , coniugium adepta est & *Isabellâ* quam *Ioanni Aragonio Infanti*, propinquo suo, vxorem Rex dedit, vnde nata *Florentia*.

NVNIO , in ipsiſ pœnè vitæ primordiis , mortuo successit *Ioanna* , soror natu maior : at post aliquot annos cum *Tellus*, vir *Ioannæ* , *Henrici* fratris *Transamaræ* Comitis factioni , contra *Petrum* Regem nomen dedisset , placuit Regi , exauctorato *Tello* , *Isabellam* aliam *Nunij* sororem , eiusque virum *Ioannem Infantem* , ad procurationem *Biscayæ* Comitatus vocare , fraudulenter tamen id factum , docuit insequuta breui , authore Rege , *Infantis* cædes & inclusa in custodias *Isabella* : cuius filia *Florentia* , post patris necem , fugâ sibi consuluit & *Pyrenæum* transgressa *Gastonis Phæbi* *Bearnensis* Reguli se fidei permisit : à quo perhumaniter accepta & diu comiter habita , mox arctissimo affinitatis vinculo sese ei deuinxit , celebratis cum *Petro* eius fratre naturali nuptiis , quarum beneficio cum , non ita multò post , possessionem *Biscayæ* recuperasset , maritum consortem potestatis effecit , duosque ex eo procreauit liberos , *Petrum* & *Adrianam*. Plura de his edisserit *Ioannes Frossartes* tom. 3. cap. 8. historie illius sæculi.

FLORENTIA eiusque liberis extinctis, Henricus Rex prætextu *Ioannæ* vxoris, filiæ *Blancæ Larane*, quæ à Comitibus Biscayæ genus ducebat, illam regionem inuasit atque in posterum Castellæ Regno confusam manere iussit.

NOTITIÆ

VTRIVSQUE VASCONIÆ

LIBER TERTIVS.

In quo speciatim de Vasconibus Aquitanicis agitur.

*Quo tempore ex Hispaniâ in Aquitaniam migrarint
Vascones, de plurimis excursionibus ab ipsis in agrum
Aquitanicum factis, & de variis ex eo illorum
cum Francis dimicationibus.*

CAPVT I.

ASCONES olim citra Pyrenæum in Hispaniâ sedes habuisse primo istius operis libro dixi, neque de eo vlla inter doctos controuersia est. Sed quo tempore inde in Aquitaniam migrauerint, difficilem quæstio hæc habet explicationem: Iosephus Scaliger lib. 1. Aufon. lectio. cap. 6. *Cantabros* ait & *Vascones*, qui antea ultra Pyrenem in Hispaniâ erant, à *Messalâ* victos, penetrato Pyrenæo, sedes ibi posuisse, vbi *Tarbelli* sunt; in quo tamen coniecturâ aberrare

summum virum, inde liquet, quod Strabo, Ptolemæus & Plinius, *Messalâ* ætate posteriores; vtramque gentem *Vasconum* & *Cantabrorum* in *Hispaniâ*, non autem in *Aquitaniâ* collocant: neque vllus præterea auctor extat, qui alicuius belli à *Messalâ* aduersus illam gentem gesti meminerint. Noui Tibullum elegiâ 8. lib. 1. triumphos à *Messalâ* de *Aquitanis* victis actos, celebrasse: De *Vasconibus* tamen & *Cantabris*, nullum inibi verbum extare fatebitur, quisquis elegiam illam perlegerit. Nihilò sanior eorum opinio est, qui *Pompeium* narrant, cum *Vascones* in *Hispaniâ* bello superasset, nouos motus ab inquieto & indomito populo veritum, solum mutare, & in eam *Aquitaniæ* partem secedere eos coëgisse, vbi nunc *Conuenæ* habitant, indéque vrbi *Conuenicæ* nomen datum: Nam hæc quoque sententia cum nullius Scriptoris, *Isidoro* *Hispalensi* antiquioris, testimonio fulciatur, & veteres æquè geographos habeat aduersos (qui similiter post *Pompeij* tempora, *Vascones* in *Iberia* statuunt, nec vllum istius nominis populum in *Aquitaniâ* agnoscunt) pari cum priori facilitate conuellitur. *Aquitaniæ* autem gentem, *Conuenas*, non à *Vasconibus*, vt credidit *Isidorus*, sed à *Veetonibus* *Arrebacis* & *Celtiberis*, *Hispaniæ* citerioris populis, genus duxisse, docuit nos *D. Hieronymus* lib. aduersus *Vigilant.* cap. 2. in quo de hæresiarchâ illò hæc profert. *Nimirum respondet generi suo vt qui de latronum & Conuenarum natus est semine, quos Cnæus Pompeius edomitâ Hispaniâ & ad triumphum redire festinans, de Pyrenæi iugis deposuit, & in unum oppidum congregauit, vnde & Conuenarum vrbs nomen accepit. Huc vsque latrocinetur contra Ecclesiam Dei, & de Veetonibus, Arrebacis, Celtiberisque descendens, incurset Galliarum Ecclesias, portetque nequaquam vexillum Christi sed*

sed

sed insigne diaboli. Equidem ad *Gratiani* vsque Imperatoris tempora *Vascones* propriis finibus se continuisse, eamque Aquitanix partem, quæ postea ab iis occupata fuit, à *Tarbellis* ipsis, veteribus illius oræ incolis, habitatam fuisse, colligere ex *Aufonio* poëtâ licet, qui *Gratiano imperante* vixit: is enim epistolâ 23. ad *Paulinum Calagurri* Vasconix vrbe, vt putabat, commorantem scribens, *Pyrenæo saltui* quâ Galliam spectat *Tarbellorum* regionem statim subiicit his verbis.

*Et quando iste meas impellet nuntius aures,
Ecce tuus Paulinus adest, iam ninguida linquit
Oppida Hiberorum, Tarbellica iam tenet arua,
Ebro magi iam cæta subit.*

Idem epistolâ 25, ad eundem *Paulinum* scriptâ, *Vascones*, aliâ Regione, ab *Aquitanis*, situ & moribus, longè diuersa, in *Iberiâ* scilicet cõstitisse significat his versibus.

*Vertisti Pauline tuos dulcissime mores,
Vasconis hoc saltus & ninguida Pyrenæi
Hospitia, & nostri facit hoc obliuio cæli
Imprecer ex merito, quid non tibi Hiberica tellus?*

At *Paulini* ipsius, *Aufonio* rescribentis, proxima carmina, eundem populum id temporis in *Iberiâ* habitasse, clariùs etiam ostendunt.

*Quid tu mihi vastos
Vasconie saltus & ninguida Pyrenæi
Obiicis hospitia? in primo quasi limine fixus
Hispanæ Regionis agam?*

Post *Gratiani* verò mortem inclinato & ad interitum incumbente Romanorû, in Galliâ atque Hispaniâ, imperio, & *Pyrenaicâ* præsertim regione ab *Alanis*, *Vandalis*, *Sueuis*, aliisque barbaris nationibus vastatâ, qui biennio ante captam Romam à *Stilicone* excitati, transmissio

Rheno, Galliam irruerant & Pyreneum vsque progressi, eiusque obice aliquandiu repressi in vicinas regiones se effuderant, vt testatur Orosius, non difficile fuit *Vasconibus*, bellicosæ, & proferendorum finium suorum cupidæ genti, montano illo tractu, qui Pyrenæis ad Galliam subiacet, armis potiri. Quatenus autem eo impetu processerint, ægrè quis definierit; quid enim certi dici vel afferri posset in re adeò caliginosâ & vetustate nimîâ pœne deletâ? Coniicere tamen licet, præter eam regionem, quam hodierni *Vasci* incolunt, Montana quoque, *Bearnensis Principatus*, necnon *Bigeronum Comitatus*, loca, in *Vasconum* quæstu & incremento fuisse; cui argumento adsunt crebra toto illo tractu, veterum arcium vestigia, in editis montibus, sibi inuicem aduersis, conspicua, & tali ordine disposita, vt ignibus procul sublatis signum vbi quid molirentur hostes momento temporis accipi posset. Planam verò regionem vna cum oppidis munitis, quorum præcipua in illo montium confinio fuere. *Lapurdum* (quæ nunc Baiona) *Bencarum*, à quo nomen Bearnensi Principatui accessit, *Bigorra* & *Conuene* (nunc *sanctus Bertrandus*) in Francorum nihilominus Regum potestate fuisse ex variis Gregorij Turon. locis facilè est intellectu: vnde cum tam angustis asperæ & infœcundæ regionis facultatibus numerosa & valida Vasconum gens sustentari minus posset, frequentes in agrum *Novempopulanicum*, *Francorum* imperio obnoxium, excursionses facere cogebatur: testatur illud Venantius Fortunatus lib. 10. cap. 22. vbi *Galaكتورio Burdigalensi Comiti* dignitatem *Ducis* deprecatus, causam hanc subiicit.

*Cantaber vt timeat, Vasco vagus arma timescat
Atque Pyrenæa deserat Alpibus opem.*

Idipsum confirmat Gregorius Turonensis lib. 9. cap. 7. his verbis. *Vascones verò montibus prorumpentes in plana descendunt, vineas agrosque depopulantes, domos tradentes incendio, nonnullos abducentes captiuos cum pecoribus, contra quos sæpius Astroualdus Dux processit, sed paruam ultionem exercuit ab eis.* Ante Astroualdum, bellum contra Vascones commouerat auspiciis Chilperici I. Regis *Bladastes Dux*, circa annum Christi 581, sed nullâ, in eo, re memorabili gesta, ipse nihilominus, vitam & maximam exercitus sui partem amiserat, testibus eodem Gregorio lib. 6. cap. 12. & Fredegario in Hist. Francorum Epitomata cap. 87. Euentus tandem probauit, strenuum & magnanimum populum, non nisi Regiis armis vinci posse: itaque circa annum 607 à *Theoderico & Theodeberto* Regibus qui, victo acie *Clothario* in potiori Galliæ parte, maximè in Aquitaniâ, rerum potiebantur, bello tentatur, & tantæ potentæ ac maiestati impar, eorum Imperium perferre, tributa pendere, & Ducem nomine *Genialem* accipere cogitur, vt narrat idem Fredegarius cap. 21. Chronici, quod iussu Childebrandi Comitis, Pipini Regis patruis, edidit. Non tamen diu in officio mansere *Vascones*, sed circa annum 627, consilio *Senoci Elusani Episcopi*, ipsiusque patris *Palladij*, à *Clothario* Rege deficiunt, vt ex eodem Fredegario cap. 54. illius Chronici colligere licet. Anno verò 632, à *Chariberto*, Dagoberti fratre, *Aquitaniæ Rege*, iterum domiti & in ordinem redacti sunt. Sed mortuo, paulò post, *Chariberto*, cum anno 636, spreto *Dagoberti* imperio, rapinis & assiduis direptionibus vicinam regionem infestarent; Dagobertus, collecto è Burgundionibus exercitu copiosissimo, eoque lectissimis tribunis atque militibus instructo, *Chadoinum*, strenuissimum & rei mili-

taris peritissimum Ducem , illis præficit , qui *Vascones* durissimo bello persequitur , eorumque agris vastatis ædificiisque incensis , ad prælium allicit , quod illi tamen si principio alacriter iniissent , postea cum se numero longè impares eoque vincendos cernerent , prælio discedere & in tutissima rupium propugnacula se recipere coacti sunt , indèque pacis studio fidem & obsequium Dagoberto polliceri : nec incruenta tamen hæc victoria fuit , siquidem *Arimbertus* vnus è Ducibus Dagoberti , cum parte exercitus non modicâ , in valle *Subola* (quæ hodie *Sola* est) à Vasconibus oppressus interiit .

Ex his Vasconum frequentibus incursionibus & assiduis direptionibus , in socios Franci nominis , vsurpatis , occasionem Franci sumptam esse crediderim , eam gentem atrocinijs infamandi : quod tamen , si ab iis veteri potius instituto , atque exemplo duarum nobilissimarum nationum , quam aliqua prauitate animi , aut insitâ à naturâ in vitia propensione , actum docere possum , facile , ni fallor , hanc maculam ab inimicâ olim gente , illi populo iniustam eluero . Huiusmodi igitur vastationes & direptiones militares à iunioribus præsertim extra patriæ fines factas , apud Hispanos & Germanos , in quotidiano vsu fuisse & in gloriam potius , quam in crimen versas , docent Diodorus Siculus , Cæsar & Tacitus . Diodor. lib. 5. bibliothecæ , ex interpretatione Laurentij Rhodmani . *Peculiare* , inquit , *quippiam Iberis & maximè Lusitanis in vsu est : Nam qui florida inter illos ætate rei familiaris inopia maximè premuntur , robore tamen corporis & fiducia præstant fortitudinis & armorum viatico instructi in asperis montium congregantur validisque collectis agminibus , Iberiam incursantes , prædando diuitias cor-*

radunt & hoc perpetuo magno periculorum contemptu facti-
 rant, cum enim leui armatura utantur agilique sint corpore
 & veloces, non facile ab aliis expugnari queunt. Difficultas
 equidem locorum & aspretudo illa, patria ipsis habetur. De
 Germanis verò sic Cæsar lib. 6. de bello Gallico cap. 23.
*Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cui-
 usque ciuitatis fiunt, atque ea iuuentutis exercendæ ac desi-
 diæ minuendæ causa fieri prædicant, atque ubi quis ex
 Principibus in concilio se dixit Ducem fore, ut qui sequi ve-
 lint profiteantur, consurgunt ij qui & causam & hominem
 probant, suumque auxilium pollicentur atque ab multitudine
 collaudantur; qui ex iis secuti non sunt in desertorum ac pro-
 ditorum numero ducuntur, omniumque rerum iis postea fi-
 des abrogatur.* Tacit. lib. de moribus Germanorum. *Ma-
 teria munificentia per bella & raptus, nec arare terram aut
 expectare annum tam facile persuaseris, quam vocare hostes
 & vulnera mereri: pigrum quin imo & iners videtur sudore
 acquirere, quod possis sanguine parare.*

*De Regione Nouempopulania à Vasconibus occupata & de
 tempore huius occupationis.*

C A P V T II.

PO S T Dagoberti mortem, quemadmodum se erga
 posteriores Francorum Reges *Pipinum* vsque gesse-
 rint *Vascones*, nullus vetustus scriptor memoriæ tradidit:
 nisi quod haudquaquam eos in fide illorum mâsisse cap.
 78. Chronici monuit *Fredegarius*: imò pristinum præ-
 dandi & alienos fines inuadendi morem, maiori etiam
 quam antea conatu, repetiisse, inde probatur, quod *Re-
 gnante Pipino* vniuersam *Nouempopulaniam*, & quidquid

terrarum à Pyrenæis montibus ad fluuium vsque Ga-
 rumnam protenditur, *Vascones* veluti proprias sedes
 placidè & tranquillè possedisse ex Fredegario & aliis il-
 lius sæculi scriptoribus colligitur. Vnde etiam *Gasconia*
 nomen illi prouinciæ inditum literâ V in G mutatâ (vt
 in plerisque aliis nominibus accidit) conceditur ab in-
 digenis scriptoribus, Iosepho Scaligero in Notitia Galliæ,
 Belleforesto lib. 3. cap. 43. descript. quatuor orbis par-
 tium, & Scipione Duplexio Hiltorico Regio in com-
 ment. rer. Gallic. lib. 4. cap. 16. & in Annalibus in vita
 Clotarij 4. Idem etiam sensit, Burdegalensis scholæ
 decus eximium, Elias Vinetus Sancto, cuius verba è
 commentario in epistol. 25. Aufonij num. 493. hic ad-
 scribere non pigebit. *Vasconum autem nomen adhuc reti-
 nuerunt in Pyrenæo circa Bajonam Tarbellorum urbem,
 quos Bascos vocitamus, lingua & moribus à Gallis & His-
 panis discrepantes. Caterum quos vetusti scriptores Strabo,
 Plinius, Ptolomæus descripserunt Vascones, eorum fines in
 eodem Pyrenæo latius patuerunt, ut qui nunc Guipusqui &
 Nauarri appellantur, olim Vascones fuisse videantur, iidem
 Gascones, ut idem sunt Guilielmus & Vuilielmus apud
 nos, Galerius & Valerius, Gardo & Vardo: verum qui
 dicuntur in Aquitaniâ Gascones, hi sic sunt dicti à Pyrenai-
 cis illis Vasconibus, qui saltus suos aliquando egressi, circi-
 ter annum à Christo nato quingentesimum & nonagesimum,
 ut ex Gregorij Turonensis libro nono rerum Francicarum
 colligere mihi videor in mediâ Aquitaniâ confederunt, quæ
 ab ipsis Gasconia est cognominata. De tempore autem quo
 primùm Nouempopulaniæ possessionem vsurparunt Vas-
 cones, variæ sunt doctorum coniecturæ. Idem Scaliger
 in Notitiâ Galliæ; hunc populum ait à Pipino primò
 deinde à Ludouico Pio victum & in plana Nouempopu-*

lania deductum illi regioni nomen dedisse, sed quo auctore id confirmat vir doctus? Fredegarius & alij vetusti scriptores *Vascones* sub *Vuaifarij* Aquitanie Ducis signis militantes à *Pipino* domitos & in fidem receptos fuisse testantur; Nemo tamen hactenus dixit, iis deuictis eam regionem colendam à *Pipino* concessam fuisse, quæ ipsis etiam victoribus aut de Rege optimè meritis, summi præmij loco esse potuisset: *Fredegarij* verba ad annum 767 sunt. *Prædictus Rex Pipinus usque ad Garonnam accessit, ibi Vuascones, qui ultra Garonnam commorantur, ad eius, præsentiam venerunt & sacramenta & obsides prædicto Regi donant, ut semper fideles partibus Regis ac filius suis Carolo & Carlomanno omni tempore esse debeant. Et alia multe quamplures ex parte Vuafarij ad eum venientes & se ditioni suæ subdiderunt. Rex verò Pipinus benigniter eos in suam ditionem recepit.* His autem verbis *Vascones* qui *ultra Garonnam commorantur*, innuere videtur *Fredegarius*, iam tum hunc populum *Nouempopulania*, quæ *Garumna* fluuio terminatur, incoluisse, quod omni ratione confirmatur testimonio authoris vetusti vitæ *Ludouici Pij*, qui *Caroli Magni* res gestas recensens, & in *Garumna* mentionem delapsus, hunc fluuium *Aquitanorum & Vasconum conterminum* fuisse enuntiat: Vetus membrana Ecclesiæ primariæ *Auscensis* ab eiusdem sacerdote, circa annum 1100, scripta *Clodouei* primi huius nominis Regis temporibus *Vascones*, relictis montibus, *Aquitaniam inuasisse* & interemptis, quos in ea Proinciâ statuerat *Clodoueus*, Comitibus & Vicecomitibus, alios in eorum locum suffecisse dicit. *Elias* verò *Vinetus*, loco supra citato, circa annum Christi 590 hæc contigisse arbitratur: sed in designatione temporis neque sacerdotis illius testimonium verum, neque con-

iectura Vineti certa est: siquidem, paulò post, regnante nempe *Dagoberto*, *Vascones* Pyrenaicam regionem adhuc tenuisse, necdum in plana immigrasse ex variis antiquorum scriptorum locis constat; quorum duo aut tria hic afferam insigniora; Alterum è *Fredegarij* chronico, aliud ex authore vitæ sancti *Amandi* illorum temporum æquali, tertium ex *Isidoro Hispalensi*. *Fredegarius* cap. 78. *Anno 14 Regni Dagoberti cum Vvascones fortiter rebellarent & multas prædas in Regno Francorum, quod Charibertus tenuerat, facerent, Dagobertus de uniuerso Regno Burgundiæ exercitum promouere iubet statuens eis caput exercitus nomine Chadoinum referendarium &c.* Et paulò post. *In Vvasconiam cum exercitu perrexissent & tota Vvasconia patriâ ab exercitu Burgundiæ fuisset repleta, Vvascones de intermontium rupe egressi ad bellum properant: cumque præliare cœpissent, ut eorum mos erat, terga vertentes, dum cernerent se esse superandos in faucibus Vallium montis Pyrenæ latebram dantes, se locis tutissimis per rupes eiusdem montis conlocantes latitarunt. Exercitus post tergum eorum cum Ducibus insequens plurimo numero captiuorum Vvascones superatos seu & ex his multitudine interfectis, omnes domus eorum incensas pecuniis & rebus expoliant. Tandem Vvascones oppressi seu perdomiti veniam & pacem à superscriptis Ducibus petentes promittunt se gloriæ & conspectui Dagoberti Regis presentaturos & suæ ditioni traditos cuncta ab eodem iniuncta impleturos, sæ liciter hic exercitus absque ullâ læsione ad patria fuerunt repediti. Sed *Arimbertus Dux maximus cum senioribus & nobilioribus exercitus sui per negligentiam à Vvasconibus in valle Subola fuit interfectus. Vallis Subola* cuius hoc loco meminit *Fredegarius*, & in quâ partim hoc bellum Vasconicum gestum fuit, ea est, quæ nunc contractè vocatur *Sola* in radicibus*

radicibus

radicibus montis Pyrenæi, regione Vascitanix sita: illius enim pagi dynastæ *Vicecomites Subolæ* dicuntur in veteri Chartulario Cœnobij Syluæ-latæ, Principatus Bearnensis. Auctor Vitæ sancti Amandi. *Nec multò post cum à fratribus, quos ob animarum curam per diuersa reliquerat loca, rogaretur ut eos præsentia sua visitaret & ut verbi sacri pabulo reficere dignaretur: tandem prece accepta peruenit ad eos audiuitque ab eis gentem quamdam quam *Vacciam* appellauit antiquitas, quæ nunc vulgò nuncupatur *Vuasconia*, nimio errore deceptam, ita ut auguriis vel omni errori dedita, idola etiam pro Deo coleret, quæ gens erga Pyrenæos saltus per aspera atque inaccessibilia diffusa erat loca, fretaque agilitate pugnandi frequenter fines occupabat Francorum: vir autem Domini Amandus eorum miseratus errorem enixè laborare cœpit, ut eos à diaboli reuocaret seruitio. Isidorus Hispalensis Dagoberto ætate suppar lib. 9. originum: *Hi* (inquit, de *Vaccis* quos cum *Vasconibus* confundit) *Pyrenæi iugis per amplam montis habitant solitudinem, iudem & Vascones quasi Vaccines C in S literam demutata.* Sunt etiam qui *Vascones* ab Eudone Aquitaniæ Duce accitos & in ea regione vbi hodie *Gasconia* est, collocatos hariolentur, non alio argumento, quam veteris monumenti Cantabricsi, à Garibayo laudati, quod Eudonis genus à Cantabris ducit, cuius vanitas superiori libro à nobis est demonstrata. Auctor denique vitæ beati *Iuliani Episcopi Bearnensis*, ad *Ebroini* Maioris domus ætatem hoc *Vasconum* facinus referre videtur: quo tempore à *Vasconibus* ait, & ab aliis vicinis populis electum fuisse Principem nomine *Lupum*, Francorum Regno valdè infestū. Hic forsan est *Lupus Dux*, qui *Paulo* contra *Vuambam Gothum Regem*, circa annum 670 suppetias tulit. Vt D. Iulian. Archiep. Toletan. in Hi-*

storiâ Vambæ testatum reliquit. Nec defunt qui, siue hunc, siue alium *Lupum* Eudonis patrem fuisse affirmant: aliis contra *Eudonem* non *Lupi*, sed *Bertrandi Aquitaniæ Ducis* filium fuisse pronunciantibus, quæ omnia veluti incerta & nullis subnixâ fundamentis reiicere tutius duco; cum id tantummodo pro certo statui posse iudicem, postremorum primæ stirpis Regum temporibus, bellicosâ illâ Clodouëi indole exolescente Regibusque ipsi Regni cura Maioribus Palatij delegatâ, locordix semet luxuriæque mancipantibus, interiore adhuc Galliâ intestinis bellis factione eorum qui summam Regni Maioratus Palatij titulo affectabant, vexata: tum demum redundantem Vasconum sobolem, captatâ opportunitate sese in Nouempopulaniæ vberem agrum effudisse, ibique sedes fixisse, Præfectis Regiis, qui Proinciæ præerant, ad resistendum & ad tantam gentem illis finibus arcendam parùm idoneis, vel forsân factum ideò dissimulantibus, quod ipsi quoque in eâ rerum Francicarum perturbatione Præfecturas suas veluti proprias in perpetuum retinere studerent. Cuius rei non leue argumentum est, quod *Eudo* eiusque posterus *Hunaldus* & *Vaisarius* Aquitaniæ Duces in tot grauissimis bellis quæ cum Carolo Martello, Pipino, & Carolo Magno gessere, non alio ferè milite quam Vascone vsi sunt, eiusque gentis Proceribus præcipuas sui Principatus ciuitates atque arces tuendas ac propugnandas permisere, vt ex Fredegarij Appendicæ & præcis Annalibus Francicis à P. Pithoço, Marquardo Frehero & Andream Duchesnio editis constat. Maiores autem natu Vasconum in Pyrenaicâ regione mansisse eorumque posteros esse illos populos, qui hodie *Vasci* dicuntur nemini in antiquorum historicorum lectione versato in dubium venire posse existimo.

De nominibus Vasconum , Vacceorum , Vasculorum & Basclorum , à variis authoribus ad designandos Vascos resurpatis.

C A P V T III.

INTER nomina *Vasconum* & *Vasorum*, nihil interesse præter declinandi rationem libro superiori dixi, idque eò probatur, quod populi illi ad imum Pyrenæum positi, qui hodie æquè Hispanis ac Gallis *Vaschi* dicuntur, *Vascones* olim audiebant: Vetus auctor vitæ Ludouici Pij, binis præcipuè locis, illorum populorum meminit: & bella à Ludouico contra ipsos facta commemorat: in quolibet autem eorum non alio quam *Vasconum* nomine eos appellat. Primus locus ad annum 809 pertinet, & his verbis ab illo authore proponitur. *At succedente æstate, accito populi sui generali conuentu (loquitur de Ludouico Pio) retulit eis sibi delatum rumorem quod quædam Vasconum pars iam pridem in deditionem suscepta, nunc defectionem meditata in rebellionem assurgeret, ad quorum reprimendam peruicaciam ire publica utilitas postularet. Hanc Regis voluntatem omnes laudibus prosequuntur, nec talia in subditis contemnenda, sed potius seuerissimè resecanda testantur. Moto igitur & disposito prout oportuit exercitu AQUAS villam peruenit & ut ad se venire detrectantibus ad eorum vicinia deuenit, cunctaque eorum depopulari manu militari permisit. Ad ultimum cunctis quæ ad eos pertinere videbantur consumptis, ipsi supplices venerunt & tandem veniam perditis omnibus magno pro munere meruerunt. Cum Aquas vsque (Tarbellicas intel-*

lige, seu *Augustas*, quæ vrbs hodie *Acs* dicitur) Ludouicum processisse, necdum tamen ad hostes peruenisse significet hic author, consequens est, vt per *Vascones* hic *Vascos* intelligamus, non autem *Gascones*; *Aquas* enim *Tarbellicas*, in extremo *Gasconie* Pyrenen versus sitas esse nemo nescit: hanc autem urbem prætergressis, statim occurrit *Vascitania* seu *Vascorum* regio. Posterior locus alterius belli narrationem complectitur anno 816, à Ludouico contra eosdem *Vascos* seu *Vascones* *Pyrenaicos* suscepti, hoc modo. *Sed & Vasconum citimi qui Pyrenæi iugi propinqua loca incolunt, eodem tempore, iuxta genuinam consuetudinem leuitatis, à nobis omnino descuerunt. Causa autem rebellionis fuit, eo quod Siguuinum eorum Comitem propter morum prauorum castigationem, quibus pene erat importabilis, ab eorum remouit pralatione Imperator, qui tamen adeo sunt duabus expeditionibus edomiti vt serò pœnituerit eos incepti sui, deditiônemque magno exoptarent voto.* Vicissim quoque vniuersos *Vascones*, eos scilicet qui tam *Gasconum* quàm *Vascorum* nomine hoc sæculo dignoscuntur, *Vacceos* (quæ vox à nomine *Vascei* vel *Vasci* corrupta videtur) fuisse nuncupatos comperio, tam apud authorem vitæ sancti *Amandi*, quàm apud *Isidorum Hispalensem* locis superiori capite recitatis. *Isidorus* quoque *Pacensis*, antiquus Scriptor, *Vacceorum* nomen pro *Vasconibus* vsurpauit, vbi de *Abderamene Mauro Rege*, ex *Hispaniâ* in *Galliam* transmittente agit. *Tunc Abderraman, inquit, multitudine sui exercitus repletam prospiciens terram montana Vacceorum* (sic cum duplici C legitur in MS. libro Collegij *Nauarrici*) *dissecans & fretosa & plana præcalcans terras Francorum intus expeditat &c.* At *Fredegarius* in *Appendice* sui *Chronici*, ad annum 766 eâdem vocem *Vaccei* ad *Gaf-*

cones designandos assumpsit. *Dum hæc, inquit, agerentur Vvaifarius cum exercitu magno & plurimorum Vvaifconorum, qui ultra Garronam commorantur, qui antiquitus vocati sunt Vaccei.* (Malè in quibusdam editionibus legitur *Vacoei*, in aliis *Vaceti*) *super prædictum Regem venit &c.* Posterioribus verò sæculis & ante quingentos circiter annos, *Vaccorum* nomen pro solis *Vascis* sumptum fuisse, obseruavi in vno aut altero loco Cartularij Monasterij sancti Ioannis Sorduenfis, quod in confinio *Gasconia & Vascitania* situm est. *Vascos* insuper, diminiuâ voce *Vasculos* & contractè *Vasclos* vel *Basclos*, dixit posterior ætas; quam vocem, XII sæculo decurrente, primùm natam existimo, nec enim antiquiores Authores, qui eâ vsi sint, nactus sum Patribus Concilij Lateranensis, anno 1179 celebrati, nisi quis in antiquorum numerum referendam censeat *Pseudoturpinum*, qui de rebus Caroli Magni prodigiosam scripsit historiam, seu veriùs fabulam. Hanc, nescio quo argumento, Papyrius Massonus (etsi authorem imperitiæ & mendacij damnet) è vetustate commendat. Dum, non multò post Caroli Calui imperium, ab homine otioso in iuuentutis gratiam scriptam fuisse videri pronuntiat. Mihi tamen præfatio historiæ illi, à Gaufrido Priore Vosiensis, qui paulò ante annum 1200 scribebat, in exemplari manuscripto, cuius copiam fecit Ioannes Cordesius Canonicus Lemouic. præfixa, planè persuadet hoc opus, recèns tempore Gaufredi vulgatum, Hispani hominis illo ipso sæculo XII viuentis, abortum esse. Sic enim de eo Gaufridus, velut de re sibi eatenus incognitâ, loquitur. *Gaufridus Prior Vosiensis, sacro Martialis conuentui & uniuerso Clero Lemouicini climatis gaudiis sempiternis perfrui. Egregios inuicti Regis Caroli triumphos ac præclsi Comitis*

Rotholandi prædicandos agones in Hispania gestos nuper ad nos ex *Esperia* delatos gratanter excepi & ingenti studio corrigens scribere feci, maximè quod apud nos ista latuerant hæcenus, nisi quæ ioculatores in suis præferebant cantilenis. Quia verò scriptura ipsa *Scriptorum* vitio deprauata ac pene deleta fuerat non sine magno studio decorando correxì, non superflua subtrahens, sed quæ necessaria aderant, addens, ne quis me putet reprehendere inclitæ laudis *Turpinum* qui se *infrascripta* scripsisse fatetur. Ego tanti Pontificis oratibus mihi à iudice pio dari veniam opto. De gemino denique nominis, *Vasco*, inflectendi modo per secundam vel tertiam declinationem, nihil singulare in hoc vocabulo subest, cum idem in plerisque aliis *Vasconicis* feruetur, nam veluti, *Vasum* & *Vasconem*, sic promiscuè declinatum in plerisque vetustis diplomatibus, legimus *Enecum* & *Eneconem*, *Galindum* & *Galindonem*, *Sanctium* vel *Sanctionem*, *Garfiam* & *Garfianem*, vel etiam *Garfionem Fortunium* vel *Fortunionem*, *Schimum* vel *Schimenonem*: non secus apud veteres *Annalium Francicorum* scriptores, à *Pithæo*, *Frehero* & *Duchefnio* editos, accusatiuus nominis *Lupif* effertur per *Lupum* vel *Luponem*, vtraque declinatione: *Bigerros* quoque seu *Begerros* dixere *Plinius* lib. 3. cap. 3. & *Paulin.* epist. 1. ad *Aufonium* pro iis *Aquitaniæ* populis, qui *Cæsari* *Bigeriones* sunt, & vna eadèmq; gens *Hispaniæ Tarraconenfis*, apud *Plinium* *Origeuorum*, apud *Melam* verò *Origeuionum* nomen obtinet: quin & ipsum *Vasconum* nomen, alio etiam modo inflexum reperias, tum apud *Fredegarium* in *Chronico Regum Franciæ* & ipsius *Appendice*, quàm apud *Nitardum* lib. 3. de *dissensionibus filiorum Ludouici Pij*: dum pro genitiuo multitudinis numeri, *Vasconorum* vocem formant.

CÆTERVM recta analogiæ ratio exigebat, vt Hispanum nomen *Vasco* à Latinis in classem secundæ potius quàm tertix declinationis nominum referretur, cum in aliis consimilibus eam legem seruata videamus, vt rectus in O definens apud veteres *Hispanos & Vascos*, Latinè per *VS* efferatur, itaque ab illorum *Gurdo* Latini suum *Gurdus* deduxerunt: Vicissim autem in Latinis nominibus à Vascis vsurpatis, *Vs* syllaba finalis recti singularis, in O semper mutata est: vnde quod Latinis *Christus, Petrus, pinus, fagus, ficus, lacus* (pro torculari sumptum) *largus, laxus & flaccus*: id Vascis dicitur *Christo, Pedro, pino, bago, pico, laco, largo, lacho & flacco*. Plura huiusmodi in hodiernâ linguâ Hispanicâ animaduvertere licet. Præterea, vox peregrina *Vasco*, si per tertiam Latinorum declinationem inflectenda erat, in genitiui penultimâ vocalis O producenda fuisset, iuxta veram Etymologiæ regulam à Prisciano lib. 6. traditam (vt in vocibus *Ciceronis, Cauonis, Ruscinonis, Castulonis* accidit) quam in hoc nomine tamen speciatim à Latinis correptam fuisse, authoritas veterum Poëtarum Iuuenalis, Aufonij, Paulini, & aliorum euincit.

Vt in declinatione sic in orthographiâ nominis, *Vasco* variatum est: nam etsi passim apud vetustos Authores ab V simplici, rarius à gemino incipiat, nonnulli tamen illud à B inchoant. Vetus Poëta apud Maximum Victorin lib. de ratione metrorum *Basconas armipotentis*. Guibertus Abbas in historiâ Hierosolymitanâ fol. 536 editionis Iacobi Bongars. *Gaston vir illustris atque ditissimus utrum de Gasconiâ an Basconiâ foret non integrè memini; quia tamen de alterutro esset ad certum tenui*. Eadem primæ literæ varietas occurrit in plerisque Authoribus, qui à quingentis annis scripserunt. Hi enim cum de

Vasitanis verba faciunt, eos nonnunquam *Vasculos* aliàs *Basculos* & contractè *Basclos* nuncupant. Hodie quoque huius gentis nomen Galli per B, Hispani per V consonantem proferunt, quippe *Bascos* illi; hi *Vascos* appellant: Sed satis hæcenus de *Vasconum* & *Vascorum* appellatione, nunc de situ & statu antiquo Vasconiaë Aquitanicæ aliqua dicenda sunt, pauca tamen, cum hæc ad scribendum materia latius se aperiat, quam ut vnico libello expediri possit: ideoque proprium commentarium desideret. Itaque tum in Regione describendâ, tum in Genealogiis explicandis breuior in hac parte ero quam in superioribus fui, aliàs fortasse plura dicturus.

De Vasitanis seu Vascorum Regionis situ, & de illius gentis moribus ac de veteribus Principibus, Ducibus & Comitibus Vasconiaë Citerioris.

CAPVT IV.

D Vos Vasconia Aquitanica complectitur populos, *Gascones* & *Vascos*, *Vascorum* Regio quam *Vasitaniam* vocare possumus, licet iamdiu *Gasconiaë* annexa fuerit; quia tamen olim ab ea distincta erat, & nunc quoque ipsius incolæ moribus, linguâ & vitæ institutis à *Gasconibus* & reliquis Aquitanis differunt, haud incommodum erit aliqua de ea præmittere. Sita est in extremo, & veluti in angulo quodam Galliaë, quâ Hispaniam ad Occidentem & Septentrionem attingit, ab occasu terminatur Oceano, à meridie *Bidasso* amne & monte *Pyrenæo*, ab ortu Principatu *Bearnensi* à Septentrione verò partim eundem Principatum, partim fines Dynastiæ *Acrimontanæ* & *Aturrim* amnem, ac suburbanum

suburbanum Baiõnæ agrum habet obiectos. Longitudo eius L. circiter milliaria passuum, latitudo XXIII continet. Diuiditur in tres pagos seu ditiones, quarum prima *Lapurdi*: Altera *Inferioris Nauarra*: Postrema *Solæ* nomen habet. Lapurdum & Sola à Præfecto Regio totius Aquitaniæ reguntur: Inferior verò Nauarra à Bearnensi Regis Vicario; vtraque illarum à Senatu Burdegalensi, hæc verò à Parlamento Palensi ius petunt.

LAPURDI appellationem pagus ille à *Lapurda* oppido (*Bajona* est hodie) cuius olim Vicecomitibus paruit, nunc eiusdem Præfectis Regiis subest, sumpsisse videtur. Est autem *Lapurdum* nomen Vasconicum seu Biscainum, ideóque illi oppido fortasse impositum fuit, quia ipsius incolæ olim piraticam faciebant, vt testatur Author vitæ sancti Leonis Pontificis Lapurdensis: Nullas hæc Ditio habet vrbes aut oppida munita, sed in vicos numero duodetriginta distribuitur: quorum amplissimus & longè opulentissimus is est qui veteribus *Luyzius* indigenis sua lingua *Loizune*, vulgò *S. Ioannes Luszij* nuncupatur. *Luyzij*; vel *Loitzunij* vox, ea lingua, locum cœnosum notat: constatque huic vico sui nominis ratio; cœno enim abundat, quod æstus maris eò trahit, qui singulis diebus alueum modici amnis, vicum hunc influentis, pererrat. Incolæ ferè omnes rei nauticæ operam dant, cuius sunt peritissimi, & institutis, in eam Septentrionalis Americæ partem, quæ à nostris *Terra noua* dicitur, annuis nauigationibus, summam inde illius piscis copiam asportant, quæ ipsis *Bacallao*, Gallis *Morna* dicitur, ingentemque ex eius pretio pecuniam redigunt. Ad alium vicum nomine *Vstarizium*. Lapurdensis pagi iuridicus forensibus disceptationibus vacare solet.

INFERIOR Nauarra è pluribus pagis ac ditionibus

conflata est; sub ea enim continentur *Vicecomitatus Bigorritanus & Arberoanus*: ditiones *Cisana*, indigenis *Garaci, Amixiensis & Ostabarensis*: Dynastiæ item *Acrimontana & Lucetana*: Vrbes illius præcipuæ sunt *Fanum sancti Iohannis Pedeportuensis, Sanctus Pelagius Garrucium & Bastita-Clarencia* Ludouici Hutini Nauarræ Regis iussu & autoritate condita. Nomen autem *Nauarræ*, à *Nauarris* Regibus accepit, sub quorum ditione ac imperio diu stetit.

SOLÆ nomen ab antiquâ voce *Subola* contractum fuit, quæ *Vasconicâ* linguâ syluestrem regionem significat. Vnica istius pagi vrbs *Mauleo* est, veteri arce in loco edito & prærupto constructâ, munita. Alluitur *Sasone* fluuio, Truttarum saporis optimi fœcundissimo. Hinc etiam atque ex Inferiori *Nauarrâ* suillæ pernæ omnium exquisitissimæ in vniuersam Galliam euehuntur.

VASCITANIAM autem *citerioris Vasconia* nomine designarunt, vetustus Author vitæ Ludouici Pij, ad annum 816: & Scriptor Chronici sancti Arnulphi Metensis ad annum 836: latiùs tamen patuisse illius fines, quam hodiernæ *Vascitanix* & sub ea *Vastanensem* quoque pagum, qui nunc ad *Nauarram Ibericam* pertinet, ac *Ipuscua* partem illam, quæ à *Fano sancti Sebastiani* Lapurdum vsque procurrat, comprehensa fuisse verisimile est. Pagum enim illum, olim à *Vicecomitibus* administratum fuisse, possum probare plurimis vetustis monumentis: vnde colligitur, Comitem aliquem in eo ius supremi imperij exercuisse. At ecquis alius præter *Vascitanix* seu *Gasconia* Comitem? Deinde hoc quoque ex compluribus antiquis tabulis constat; ante quadringentos annos, tum in illo ipso pago, cùm in eo tractu *Ipuscua*, quem

modo designauimus, Forenses formulas & publicas tabulas, non Hispanicâ, sed Gasconicâ linguâ scribi consueuisse. Præterea, quandoquidem in antiquis prouinciis definiendis, sæpenumero sacra profanis conueniunt, & Ecclesiastica diœceseon distinctio, politicam plerumque regionum diuisionem imitatur: Cum Lapurdensis Episcopi diœcesis, tractum illum Nauarræ & Ipuscæ, de quo nunc agimus, ambitu suo amplecteretur; fide non caret, Lapurdensis quoque Dynastiæ spatium iisdem terminis circumscriptum fuisse. Adde D. Eulogium, in epist. ad Vvillefindum Episcopum Pompel. *Aragum* fluuium (qui Pompelonem alluit) à radicibus montium Pyrenæorum, in Galliæ *Portariis* (fauces & angustias montium intelligit, quas hodie indigenæ *Portus* vocant) nasci testatum reliquisse; Quod coniecturæ nostræ mirum in modum fauet: si quidem eius fluuij fontes è montibus illis, qui *Vastanensi* pago, Hispaniam versus, proximè succedunt, oriri, exploratum est iis, qui illam regionem peragrarunt. Illud denique animaduersione dignum censeo; cum *Arsius Lapurdensis Pontifex*, circa annum Christi 980, notitiam diœceseos Lapurdensis publico monumento scribendam curasset, in fine illius monumenti editum esse nomen *VV. Sancij Gasconie Comitiss*, vt Principis prouinciæ illi imperantis, nulla tamen Pompelonensis vel alterius Hispaniæ Regis habitâ mentione: quod certè prætermissum nequaquam fuisset, si id temporis, perinde atque nunc, potissima pars illius diœceseos intra Hispaniæ limites constitisset. Monumentum autem illud, quod ad cognoscendam illius Regionis antiquitatem nonnihil iuuat, huiusmodi exemplo in Chartulario Ecclesiæ Baionensis descriptum est.

IN nomine Domini nostri Iesu Christi. Amen. Ego Arsius indignus & humilis Laburdensis Episcopus volo tradere notitia successoribus & posteris ea quæ nostro Episcopatu scilicet sanctæ Mariæ Laburdensi subiacent, loca: Idcirco hæc subtili & canonicali auctoritate subnotamus, ne forte (quod absit) successores nostri Episcopi vel Archidiaconi in dubio sint laboraturi, quæ in nostro iure subiacent, seu quæ priscis temporibus ipsa Laburdensis Ecclesia publico auxilio vel consilio fidelium canonicè acquisiuit: Non enim dignum videtur ut aliqua fraus in sanctâ Catholicâ & Apostolicâ Ecclesiâ laboret, sed potius veritas quæ ab authore mundi semper exigitur, & ideo post mortem testificari non possumus & authenticâ auctoritate & exemplo scriptum verissimis in membranis reliquimus, ut omni dubietate postpositâ Prælatores sanctæ Laburdensis Ecclesiæ, cum pace quod inuenerint testificatum nostro testimonio vel sancitum absque admiculo ullius anxietatis teneant, ipsamque sanctam matrem Ecclesiam, ex acquirendis vel acquisitis pristino in honore restaurent, & ad posse ex stipendiis subiacentium fidei modo ædificent. Omnis vallis quæ Cirsia dicitur usque Caroli crucem, vallis quæ dicitur Bigur, vallis quæ Erberua dicitur, vallis quæ Vrsazza dicitur, Bazten item vallem usque in medio portu Belat, vallem quæ dicitur Larin, terra quæ dicitur Ernania & sanctum Sebastianum de Pusico, usque ad sanctam Mariam de Arosth & usque ad sanctam Trianam: has tenemus & possidemus in dominio sanctæ Mariæ Laburdensis Ecclesiæ eo tenore ne umquam ab Episcopo vel Archiepiscopo fiat ulla contradictio vel proclamatio successoris nostro, sed potius sit affirmatio. Hæc autem stipulatio vel affirmatio facta est in præsentia dompni Archiepiscopi Auxiensis Odonis, necnon & aliis viris religiosi, Clericis & Monachis vigente dompno Apostolico

Romano Pontifice Benedicto , regnante Hugone Magno Rege Francorum, imperante Duce Gasconie VVilhelmo Sancio S. Arsiui Episcopi qui hanc fieri vel confirmari iussit Y. S. Archiepiscopi Auxiensis Odonis † S. Gastonis Centulli Vicecomitis S. Lupi Anerij Vicecomitis. S. Ernaldi Lupi Vicecomitis Aquensis C. S. Saluatoris Abbatis sancti Severi. Si quis contradicere voluerit repetitio eius ad nihilum redigatur, & nisi resipuerit victus canonicali iudicio anathema sit. Hugonis autem Magni nomen hîc à recentiori aliquo, dum id monumentum Cartulario illi inferendum curaret, additum existimo.

VASCITANIA proprios olim Principes Duces seu Comites habuit, quorum nomina, quæ ex vetustis Authoribus eruere licuit, hæc sunt. *Lupus*, qui Carolo Magno Rege viuebat anno scilicet 769. (falluntur qui hunc *Gasconie Ducem* fuisse arbitrantur) *chiminus* pro quo *Siguini* vel *Siguuini* nomen mendosè in illorum authorum libris editum esse iam monui. *Garstas Simirus*, qui anno 815 à Vascitanis Princeps electus, in eo bello quod Ludouicus Pius aduersus hanc gentem, anno 818 habuit, interfectus est. *Azenarius*, qui anno 836 obiit: *Sancius* denique Azenarij frater, qui cum post aliquot annos à *Gasconibus* quoque in Principem ac Ducem electus fuisset, vterque Principatus exinde in vnum coaluisse videtur. Non eadem tamen ratio fuit *Inferioris Nauarræ* atque reliquæ *Vascitaniæ*: quippe hæc à multis sæculis ad patrum nostrorum memoriam *Nauarræ* Regno annexa mansit & Barones, aliique nobiles & primariæ vrbis (quam *sancti Ioannis Pedis Portus* vocant) legati, ad conuentus publicos illius Regni perinde ac alij *Nauarræ* proceres citari solebant: constituebatque hæc ditio sextam *Nauarræ* Præfecturam sub hoc titulo *Merindad de la*

*tierra de Vascos, o de ultra puertos. Id est Præfectura Vascitanix siue transmontanæ regionis: Cur autem ea potissimum à reliquâ Vascitaniâ resecta & detruncata Nauarræ Regno accesserit, incompertum habeo: tamen si eandem ante quingentos plus minus annos, Aquitanix Ducibus fuisse subditam docere possum ex singularibus Authoris Chronici MS. Viseliacensis & Rogerij Houeden locis, hîc apponendis. Hugo Monachus in Chronico Viseliacensis Monasterij, quod circa annum 1160 scribebat. *Hic est, inquit, Rex Ludouicus, cuius pater Ludouicus usquequaque dilatauit Regnum suum & coniunxit ei in matrimonium filiam Guilielmi Ducis Aquitanorum & Comitis Pictauorum propter quam acquisiuit omnem Aquitaniam, Gasconiam, Bascloniam & Nauarriam usque ad montes Pyrenæos & usque ad Crucem Caroli. Caroli Crux sita erat, vbi nunc sacellum sancti Saluatoris ad Yuainetam, in summo Pyrenæo. Rogerius Houeden parte posteriori Annal. ad annum 1177. Ricardus, ait, Comes Pictauiæ fuit in Aquitaniâ, apud ciuitatem Burdegalensem, qui statim post Natale Domini obsedit Akensem ciuitatem, quam Petrus Vicecomes Aquensis & Comes Bigornia contra eum munierant & infra decem dies cepit. Deinde obsedit Baioniam ciuitatem, quam Ernardus Bertrandus Vicecomes Baionia contra eum munierat, & infra decem dies cepit, & inde promouens exercitum suum usque ad Portus Sizaræ quæ nunc Porta Hispaniæ dicitur, obsedit Castellum sancti Petri, & cepit & demolitus est illud, & compulit per vim Basculos & Nauarrenses iurare quod pacem ab illâ horâ peregrinis & inter se seruarent in perpetuum, & destruxit omnes malas consuetudines quæ inductæ erant apud Sorges & apud Espurim. Nihilominus superioribus etiam sæculis Nauarros Reges Inferiore Nauarrâ**

potitos esse, Nauarræ nomen huic prouinciæ tum à Monacho Vezeliacensi, cum à Rogerio Houedenio tributum, dictare videtur: eamque tandem à Guillelmo Aquitanæ Duce, Guidonis Godofredi filio, vendicatam fuisse colligi potest ex quodam capite Cartularij Sorduenfis; quo, *Datarnaldum Amixæ* in Inferiori Nauarrâ Dynastiam, ab illo Duce, cum banno suo, id est eum vassallis & clientibus, in potestatem redactum fuisse traditur. Insequenti verò sæculo, Sanctio huius nominis vltimo regnante, Inferior Nauarra in ius veterum dominorum Nauarræ Regum rediit.

SOLENSEM quoque pagum, in eadem olim conditione fuisse, arguit formula fœderis, inter *Raimundum VVilielmum Solensem & Centullum Bearnensem Vicecomes*, pacti, in veteri Cartulario Bigorræ Comitum perscripta, quâ Solensis Bearnensi opem & auxilium militare contra quoscunque hostes & aduersarios pollicetur, duobus duntaxat exceptis, *Comite Gasconia & Rege Pompelonensi*. Hoc amplius vniuersæ etiam *Vasconia* antehac Reges Hispaniæ dominium sibi asseruisse, à Thomâ V Valsingano in hypodigmate Neustriæ ad annum 1239, testatum lego his verbis. *Simon de Monteforti filius Simonis de Monteforti, qui anno Domini 1209 cruce signatus est contra Albigenfes, Reginam Blancham Regis Francorum matrem sibi timens offensam aufugit in Angliam, ubi gratiosè acceptus à Rege, Leicestriæ obtinuit Comitatum cum Seneschalliâ Angliæ, & Regis sororem que prius castitatem publicè puerat in manu Episcopi uxorem accepit, qui etiam postea Senescallus VVasconia factus Regem Angliæ et terram Basclorum, cui caput est ciuitas Bajona & olim Regnum fuerat, recognosceret de feodo Franciæ Regis, ut sic Regis Castellæ actionem excluderet, qui terram*

illam ad feodum Regni Hispaniæ afferuit pertinere. Quo loco tamen Castellanus Rex pro Nauarro perperam videtur fuisse expressus: illum enim in Gasconiâ duntaxat, hunc verò in Vasconiâ speciatim, eo sæculo, ius sibi arrogasse certò scimus.

IN Ecclesiasticis, subest *Lapurdensis* pagus Pontifici Baionensi, *Solensis* Olorensi, olim (si quibusdam monumentis Ecclesiæ Aquensis fidem habemus) *Aquensi*. Inferior verò Nauarra partim ab Aquensi, partim à Baionensi Antistite regitur.

MORIBVS *Vasci* parùm differunt à *Vasconibus Ibericis*, & vtrisque eadem ferè virtutes, eademque vitia insunt. Literas, inter eos, pauci iique ferè leuiter attingunt. *Lapurdenses* nauigationi, *Inferiores Nauarri* agriculturæ ac mercaturæ, *Solenses* verò rei pecuariæ maximè student. Arma libentius quam artes tractant. Robore corporis atque agilitate præstant. Habitu cultos ac elegantes, in conuiuio hilares & lautos se præbent. Manu prompti, atque iracundiæ obnoxij sunt. Morum & institutorum suorum tenacissimi. Fide inclyti, quam viri erga suos Principes, parentes ac heros, vxores erga maritos, puellæ erga amatores suos syncerissimè colunt. Singularis vulgò in muliebri sexu decor & venustas. Innuptis effusa coma. Eadem collecta virginitatis amissæ indicium est. Mortuos planctibus prosequuntur, eorum tamen funera conuiujs celebrant, in quibus carne assâ vesci, plerisque locis, nefas putant. Leuitatis vitium huic populo à quibusdam Scriptoribus imputatum video, non aliâ de causâ, quam quod libertatis pristinæ tenedæ studio, crebrò olim à Francorum Regibus deficerent; sub quorum tamen ditione consequitis temporibus constantissimè perseuerarunt; eoque immunitates vectigaliû & alia priuilegia quibus eximiis,

præ

pre ceteris Franciæ populis, beneficio eorundem Principum vtuntur, consequi meruere.

De situ Gasconia ac Gasconum moribus, & de Ducibus seu Comitibus qui iis usque ad Carli Calui tempora præfuerunt.

C A P V T V.

VASCONIAM Aquitanicam Garumnâ fluuiio, Pyrenæis montibus, Oceano & Burdegalensi Seneschallia siue Præfecturâ definiuit non malè, meâ quidem sententiâ, Paulus Merula parte 2. Cosmog. lib. 3. cap. 38. licet multò latiores fines ei tribuat Notitia Episcopatum, veteri membranâ, quæ penes me est, ex libris Cancellariæ Romanæ, vt videtur descripta: Aquitanicæ enim secundæ, *Vasconia* nomenclaturam tribuit: tertiam verò, quam hoc loco describimus, *Vasconiam Curtam* nuncupat. Quinetiam Caroli Martelli & Pipini Regis ætate, vniuersam Aquitaniam, *Vasconia* quoque nomine comprehensam fuisse, colligi videtur ex antiquis Annalium Francicorum scriptoribus, dum *Eudonis, Hunaldi & Vuaisarij* Ducum Principatum promiscuè, modò *Aquitaniam*, modò *Vasconiam* vocitant. Fredegarius cap. 96. Chronici de Ebroino eiusque tyrannicis facinoribus verba faciens. *Sanctium*, inquit, *Leudegarium Episcopum crudelissimis tormentis, cæsum gladio perimi iussit Girenum germanum eius diuerso tormento trucidauit. Reliqui viri Franci, eorum socij per fugam lapsi, Ligerim transgressi usque Vascones confugerunt.* Idem cap. 107. *Chilpericus itaque & Raganfredus legationem ad Eudonem Ducem dirigunt, eius auxilium postulantes rogant, Regnum & munera*

tradunt : illi quoque hoste Vualconorum commoto ad eos venientes pariter aduersus Carolum perrexerunt. Idem cap. 110. Interea rebellantibus Vasconibus in regione Aquitania cum Chunoaldo Duce filio Eudone quondam Carlomannus atque Pipinus Principes germani congregato exercitu, Ligeris alueum Aurelianis urbe transeunt Romanos poterunt, suburbana ipsius igne comburunt, Chunoaldum Ducem persequentes fugant. Et infra. Inde reuersi prædicti Germani sequente anno prouocato cothurno Vualconorum, iterum usque ad Ligerim fluumium pariter adunati venerunt, quod videntes Vualcones præoccupauerunt pacem petentes & voluntatem Pipini in omnibus exequentes muneratum eum à finibus suis ut rediret precibus obtinuerunt. Idem Fredegarius in supplemento illius Chronici. Dum hæc ageret, nuntius veniens ad præfatum Regem ex partibus Burgundie, quod germanus ipsius Regis nomine Gripho qui dudum in Vualconiam ad Vualfarium Principem confugium fecerat &c. Auctor Annalium Breuium vetustorum, ab anno 707 vsque ad annum 790, à Frehero editus. Anno DCCXXXV Karlus inuasit Vualconiam. Per Vualconiam autem hic Aquitaniam primam & secundam designari, non autem Gasconiam, seu Nouempopulaniam, ex Fredegario patet, qui cap. 109. Chronici hanc Caroli Martelli expeditionem his verbis exponit. Illis quippe diebus Eudo Dux mortuus est. Hæc audiens præfatus Princeps Carolus, inito consilio Procerum suorum denuò Ligerim fluumium transiit usque Garumnam vel urbem Burdegalensem, vel castrum Blauium, veniens occupauit, illamque regionem cepit ac subiugauit cum urbibus ac suburbano castrorum victor cum pace remeauit. Idem auctor ad annum 761. Pipinus Rex fuit in Vualconia cum exercitu usque ad Limodiam ciuitatem: Per Limodiam autem hic Lemouices

intellige, vulgò *Limodies*. Idem auctor ad annum 766. *Rex Pipinus erat cum Francis in Vvasconia & conquifuit Limodiam civitatem & alias civitates.* Vetus Scriptor aliorum Annalium, ab anno 708 ad annum 800, Duchefnij operâ nuper excufus. Anno DCCXXXI quando Karolus fuit in Vvasconia contra Eudonem & Ragenfridus mortuus est. Idem Scriptor ad annum DCCXLII. Karlo-mannus perrexit in Vvasconiam. Idem ad annum DCCLX. Quando domnus Pipinus Rex fuit in Vvasconia contra Vvaifarum DCCLXII. iterum domnus Pipinus cum dilectis filiis fuis Karlo & Karlo-manno perrexit in Vvasconiam & adquifuit civitatem Bituricas. Ad annum DCCLXVII. Iterum domnus Pipinus fuit in Vvasconia in mense Martio, & conquifuit Lemovicas civitatem.

IPSE nihilominus *Vafconia* nomen ei regioni, quæ citra Garumnam ad Ligerim tendit, parum competere exiftimo: cum ex iis authoribus liqueat, proprias Vafconum fedes, Caroli Martelli & Pipini ævo, vltra Garumnam extitiffe. Fredegarius ad annum 766. *Vvaifarum cum exercitu magno & plurimorum Vvasconorum qui vltra Garonam commorantur, qui antiquius vocati funt Vaccei super prædictum Regem venit.* Idem ad annum 767. *Prædictus Rex Pipinus vſque ad Garonam acceſſit ubi VVASCONES QUI VLTRA GARONAM commorantur ad eius præſentiam venerunt &c.* Auctor veterum Annalium qui ab anno 708 ad annum 800 conſcripti funt. DCCLXIX eodem anno domnus Karolus Rex primâ vice, poſtquam cepit regnare, fuit in VVASCONIA VLTRA FLUMEN GARONNAM. Ideo autem reliquæ Aquitanix, *Vafconia* nomenclaturam ab iis auctoribus additam credo, quia Duces illius, Francico bello impliciti, quod Vafconum virtuti maximè confiderent ex eâ

gente præsidia in præcipuis totius Aquitanix oppidis constituerunt: Comites etiam ex eiusdem Proceribus electos iis præfecerunt, quemadmodum ex subiectis Fredegarij locis planum fit. Fredegarius ad annum 761 de Claromonte Aruernorum oppido à Ducibus Pipini capto & incenso agens. *Blandinum*, inquit, *Comitem ipsius urbis Aruernicæ captum atque ligatum ad præsentiam Regis adduxerunt & multi Vvascones in eo prælio capti atque interfecti sunt.* Idem Author ad annum 762 in narratione expugnata à Pipino Biturigum ciuitatis, *Vnibertum Comitem & reliquos Vascones quos ibidem inuenit sacramentis datis secum adduxit, uxores eorum ac liberos in Franciam ambulare præcepit, muros ipsius Bituricæ ciuitatis restaurare iubet.* Et paulò post de incendio Toarcij à Pipino factò loquutus, hæc subdit, *Vvascones, quos ibidem inuenit, unà cum ipso Comite secum duxit in Franciam.* Eodem capite: *Hic Mancio, unà cum multitudine gentis Vvasconorum super eos irruit fortiter inter se dimicantes. Prædictus Galemanus & Australdus ibidem Mancionem & uniuersos pares suos Deo adiuuante interficiunt. Hæc cernentes Vvascones terga vertunt omnes equites quos ibidem adduxerunt, amiserunt &c.* Addit mox, *Dum his & alijs modis Franci & Vvascones inter se altercarent Chilpingus Comes Aruernorum collecto undique exercitu in pago Lugdunensi in Regno Burgundie ad præliandum ambulare nitebatur &c.* Statim Chilpingus Comes in eo prælio à superscriptis Comitibus occisus est, & multi qui cum eo uenerant ibidem interfecti sunt. *Hæc uidentes Vascones terga vertunt &c.*

CUM Gascones, qui Garumnam accolunt, pessundatis per Pipinum Vaifarij rebus, in verba Pipini anno 766 & 767 iurasse narret Fredegarius: Post mortem etiam

Vuaifarij , Hunaldum Aquitanix Principatum affectantem, defectionem Vualconum iuxta atque Aquitanorum contra Carolum Magnum sollicitasse affirmant, qui res gestas Caroli scripserunt, mihi verisimillimum fit, ipsos Vuaifarij & superiorum Aquitanix Ducum dominatum pertulisse, neque alicuius præterea Ducis aut Comitis imperio obnoxios fuisse: Authores autem illos qui circa eadem tempora *Lupum, Vualconum Ducem* statuunt, de aliis Vasconibus, qui procul à Garumna Pyrenaicam regionem habitabant, intelligendos esse. Illos denique in errore versari certum est, qui *Lupum Centulli*, cuius Authores vitæ & Annalium Ludouici Pij, ad annum 819 meminere, Vualconum Ducem fuisse existimant: cum iidem authores, de hoc *Lupo* expresso verba facientes, Comitis aut Ducis appellatione prorsus abstineant: atque ipsum non publicam personam, Ducis munus sustinentem, sed priuatum quempiam nobilem fuisse significare videatur vox, *quidam*, gentili nomini *Vasco*, in iis Annalibus adiecta. Solum Sigibertus, qui pluribus sæculis à Ludouici Pij ætate scripsit, *Lupum* hunc *Vasconum* non *Ducem*, sed *Regem* nuncupat: cuius in eâ re testimonium apud neminem, quod sciam, hæctenus auctoritatem habuit. Nostra autem sententia ex eo etiam confirmatur, quod consecutis temporibus Vualcones, non Regibus solum Aquitanix, sed Comitibus etiam Burdegalensibus, quibus prouincia Nouempopulania à Regibus delegata fuerat, dicto audientes fuisse constat. *Sigwinum* enim Burdegalensem & Sanctonensem Comitem, qui anno 846 à Normanis interfectus est, teste Ademaro Chabanensi Annalium Francicorum scriptore vetusto manuscripto, *Vasconibus* etiam titulo Comitis præfuisse, ex Lupi Fer-

riensis Abbatis epistol. 31. colligitur. Erant tamen in variis illius prouinciæ ditionibus & pagis constituti alij *minores Comites*, qui Burdegalensem v̄t superiorem obseruabant: in illorum numero fuerunt Comites *Fidentiacenses, Comuenenses, Bigorrenses*, & alij de quibus sigillatim deinceps agendum erit.

IAM de moribus Gasconum hoc habeo dicere, nobiles quidem reliquorum Vasconum indolem atque ingenium magnâ ex parte referre: Vulgi verò viuendi rationem à cultu, humanitate & hilaritate, quæ in plebe Vascitanâ maximè emicant, multum recedere. Sed placet, de moribus Gasconum, testimonium & iudicium indigenæ viri, Antonij Montgaillardi Societatis Iesu Sacerdotis, huic loco attexere: sic itaque ille in commentario, nondum vulgato, quod de rebus Gasconicis scripsit: *Sunt Vascones plerique omnes ingenio acuto, acri, vario, mobili, elato, arroganti, vano, audace, prompto, benigno, liberali, cupidi honoris & opum, ut munificentiam ostentare queant, & hæc quidem ferè à naturâ, quam si tantisper excolueris facillè à prauo ad rectum deflectes.* Ceterum ea quæ Belleforestus in Cosmographiâ & Paul. Merula parte 2. lib. 3. cap. 38. narrant, de eo genere hominum qui Vasconibus *Cagoti*, nonnullis *Capoti*, Burdegalensibus *Gaheti*, Vascis & Nauarris *Agoti* dicuntur, *ipsum pro leprâ infectis haberi aliosque insicere: in facie & actionibus eorum apparere aliquid, quod eos contemptui, detestationique reddat obnoxios, omnibusque halitum & os graue olere.* Ipse vera præstare nolim: vereor enim ne præiudicatis vulgi opinionibus, potius quam certis experimentis, horum fides constet. Non abue-
rim tamen, illos publico contemptu laborare, & adeò, etiam in propriâ natali humo, peregrinorû loco haberi,

vt neque ad reipublicæ munera vel honores ipsis aditus pateat, neque rebus inter eiusdem vici aut pagi incolas promiscuis vsquequaque vti concedatur. Connubio autem & communi victu cum nostris non tantum iis interdicitur, sed insuper decreto Curix Burdigalensis, in publicum prodire, præterquam calceati & prætexto vestiti, perspicuè, panni rubri segmento, interpositâ verberum pœnâ, prohibentur. In plerisque municipiis semota à vulgo domicilia, in templis quoque segregatas stationes, & peculiare aquæ lustralis hydrias assignatas habent. Itaque sordidis & illiberalibus artibus dediti, vilem & abiectam vitam ducunt: *Christianorum* olim nomine nuncupatos fuisse, è compluribus vetustis monumentis liquet: neque hæcenus apud nos ea nomenclatura obsoleuit: ipsi vicissim nostros *pellutos*, hoc est, pilosos vel comatos vocant: vnde à nonnullis non ineptè coniicitur, eos Gothorum, qui olim Aquitaniam habuere, reliquias esse: & tam graue in Vasconibus, horum vilium capitum, fastidium, à veteri istius gentis in Gothos, perpetuos sui nominis hostes, odio natum. *Christianorum* etiam appellationem, ab eâdem gente, nondum Christianâ religione imbutâ, Gothis impostum, in hac Gothorum veluti fæce, ad nostram memoriam integram remansisse: *pelluti*, demum, siue comati nominis rationem, ad priscum Aquitanorum comam alendi morem referendam esse. Superest vt de veteribus Gasconum Ducibus aliquid dicamus.

GENIALIS Dux à Theudeberto & Theudorico Vuasconibus à se deuictis præpositus, circa annum Christi 607, fœliciter illam gentem rexit, teste Fredegario cap. 21. Chronici.

AIGHINANEM circa annum 627 eiusdem gentis Du-

cem fuisse, videtur colligi ex eodem Fredegarij opere cap. 34.

AINANDVS anno 15. Regni Dagoberti, huius nominis primi, Christi verò 637 Vasconum Dux, teste eodem Fredegario cap. 78.

EUDO, Hunaldus atque Vuaifarius vicissim tam Vasconum, quàm Aquitanorum Duces extiterunt, ad annum vsque 768. quo tandem Vuaifarius, cum Pipino Rege bellum gerens, in pago Petragorico à suis interfectus est, eiusque morte vterque Principatus, Aquitanorum & Vasconum, in Pipini ditionem venit.

SIGVINVS anno 778 à Carolo Magno Comes datus Burdigalensibus, quem etiam Vasconibus præfuisse opinione auguramur.

SIGVINVS 2. Dux Vasconum & Comes Burdegalensis ac Sanctonensis, cum Normannis pedestri prælio inter Burdegalam & Sanctones congressus, ab hostibus victus & captus interficitur, anno Christi 846 vt docent Lupus Abbas Ferrariensis epist. 31. ad Guenilonem, & Ademarus Chabanensis in Annal. Francic.

ALTERIVS Vasconum Ducis nomine *Totili* memoriam excitauit, nescio an è monumentis Ecclesiæ Bigorrensis, an aliunde, Nicolaus Bertrandus lib. de gestis Tolosanorum, cuius Scriptoris testimonio atque authoritati si quid in hac parte tribuendum est, ad annum 841 vel 842, ea quæ ibi de vastatione Vasconiæ à Danis factâ, Totilo Duce narrantur, referri posse videntur, ex argumento Eclipsis, quæ illam vastationem præcessit, nec non indiçtionis ab eo authore ascriptæ, cuius verba sunt.

Dux interea potentissimus extitit Vasconiæ nomine Totilus, qui super vniuersam Vacceorum gentem, non exiguo tempore strenuissimè tenuit Principatum, anno autem sui

Ducatus

Ducatus 28. Indictione 4. 5. Nonas Maias Sol Eclipsim passus , mox futuras esse pronunciauit commotiones Regnorum & dispersiones gentium. Eo tempore Vasconia rura conculcata & exterminata fuerunt. Et paulò post, Huius siquidem terræ habitatores (sicut sæpius experimento didicimus) eo in tempore semper incircuncisis cordibus & auribus permanentes diuinamque legem & Dei timorem à se abicientes more agresti ferarum bestiali mente vitam suam transire omni tempore studuerunt : quorum merita Altissimus digna examinatione discutens & inde premium reddere curans ; iam dictos Barbaros ad subiiciendam illorum Iesaniam & refrenandam impietatis audaciam apud eos direxit. Pluribus exinde rem gestam prosequitur , quorum summa est: Danos tentatâ frustra Burdigalâ , Vasconiam irrupisse , illiusque præcipua oppida , Vasates , Sotiam , Lactoram , Aquas , Tarbam , Bigorram , Laburdin , Oloronem & Lascurrim , ea irruptione à Barbarâ gente euerfa & incensa fuisse : Totilum Ducem Vasconum copias duplici prælio à Danis fusas cum collegisset , Barbaros ab illâ regione decedentes consecutum , eadē ingēti confecisse. Ad extremum his verbis narrationem concludit. Fuit autem ista desolatio Vasconia temporibus præfati Totili & Taurini Auxiensis & Seraldi (legendum forsân Giraldi) egregij Præfulis Bigorritanæ Urbis. Porrò anno 840 mense Maio insignem Eclipsim contigisse obseruat Author Annalium Fuldensium , Indictionem verò 4. in mensem Septembrem proximè consecutum incidisse certum est. Itaque Eclipsis & Indictionis ratio , ab Authore illius monumenti , quod secutus est Bertrandus , annotata , etsi non prorsus Eclipsi atque Indictioni anni 840 consentanea , parum tamen ab vtraque aberrat. Præterea hanc Vasconia vastationem , circa ea tem-

pora accidisse, confirmat vetus membrana Ecclesiæ Condomiensis his verbis. *Post mortem enim Ludouici Pij eius inter se dissidentibus filiis & intestinâ clade certantibus gentes perfidæ & cultibus adhuc demonum irretitæ Danorum videlicet Normannorum atque Vnorum, occasione accepta, suæ claustra habitationis irruerunt, & per intervalla temporum sibimet succedentes nonnullas Gallie provincias inuaserunt cædibus & rapinis ferro & flammis uniuersa vastantes. Porrò Normannorum perfidiam tanto amplius experti sunt Aquitani & Gascones, quanto semper Deum ad iracundiam prouocarunt peccantes. Nam urbes eorum potentissimæ tunc desolatæ sunt, oppida subuersa sunt, loca populosa ad heremum redacta sunt & habitacula Deo sacrata iuxta illud Psalmistæ: In pomorum custodiam pesita sunt. Eodem tempore quo hæc mala sunt perpetrata Deo permittente Cænobium istud igne succensum magnâque ex parte est dirutum &c.*

Huc etiam pertinere videntur verba illa quæ de Aquitaniâ Inferiori habentur in Chronico de Gestis Norman. ab anno 833. ad annum 896 nuper à Duchesnio edito. *Anno Domini DCCCXLIII Nortmâni urbem Namnetum aggressi interfecit Episcopo & multos Clericorum atque laicorum sexus promiscui, deprædata ciuitate, Inferioris Aquitaniae partes adoriuntur.*

GVILLELMVS Dux Burdigalensium & Vasconum Siguino successit, quem anno 848. à Normannis, occupatâ noctu ex improviso Burdigalensi ciuitate, captum fuisse, author est scriptor Anonymus Chronici Fontanellensis, siue sancti VVandregilli. Post Guillelmum captum, *Gascones*, seu Francorum Ducum, dominatus pertæsi, seu eorum auxilium parum efficax experti aduersus Normannos, per id tempus Regionem

infestantes, proprium Ducem, vel Principem ipsi, suo arbitrato sibi ascuerunt.

De Sanctio Citerioris Vasconia Comite à Gasconibus in Principem seu Ducem electo, deque Mitarræ cognomento illi in quibusdam monumentis tributo, & de ipsius posteris, ac in eo Principatu successoribus.

CAPUT VI.

SANCTIVM Comitem anno 851 Gasconia imperasse innuit **D**E Eulogius epist. ad V Villefindum Pomponensem Episcopum, eo ipso anno scriptâ, his verbis. *Ipsa iterum, quæ Pampilonem & Seburicos limitat, Gallia Comata, in excidium predicti Caroli (de Carolo Caluo Rege loquitur) contumaciores ceruices, factionibus Comitum Sanctij-Sanctionis, erigens, contra ius præfati Principis veniens, totum illud obsidens iter, immane periculum commitantibus ingerebat.* Quod insuper testimonio Authoris libri, de translatione reliquiarum sanctæ Faustæ à territorio Fidentiaco ad Solemniacense Monasterium (cuius excerpta nuper ex MS. Codice Ecclesiæ Lemouicensis edidit And. Duchesnius) confirmatur: Hæc enim narrat ad annum 864. *Eo tempore apud Gascones, quibus montes Pyrenai vicini sunt, Ducatus apicem Arnaldus vir illuster obtinebat: Hic etenim filius cuiusdam Comitum Petragoricensis vocabulo Ymonis fuerat, & auunculo suo Sanctioni, qui eiusdem gentis Dux fuerat, in Principatum successerat.* Cum autem Sanctium, iam ante, Vasconia Citerioris Comitatum, inuito Pipino Aquitania Rege, occupasse superiori libro in stemmate Comitum Aragonia docuerimus, & Carolo quoque Caluo rebellem fuisse, ex Eulogij verbis mox recitatis appareat: consequens est, vt eum *Gasconia* prouinciam, non tam nutu

Caroli, quàm suffragio populi consecutum fuisse dicamus: idque etiam proximis verbis vetusti monumenti, è Carthulariis tam Auscensis, quàm Lascurrensis Ecclesiæ deprompti, enunciatum reperitur. *Priscis temporibus cum Gasconia esset orbata Consulibus & Francigenæ timentes perfidiam Vasconia militum, Consules de Francia adductos interficere solitorum, Consulatum respuerent, maxima pars nobilium virorum Gasconia, Hispaniam ad Consulem Castellæ agresi sunt, postulantes ut unum de filiis quos habebat eis in Dominum daret. Hic autem quamvis auditâ perfidiâ eorum sibi & filiis timeret, si quis ex illis venire vellet, concessit: Tandem Sancius Mitarra, minimus filiorum, cum illis viris Gasconiam venit, ibique Consul effectus, filium qui similiter Mitarra Sanctius vocatus est, habuit: Hic autem genuit Garciam Sanctium Curui qui tres habuit filios &c.* Longo interuallo, in eunte nimirum XII seculo, iam penè obliteratedâ rei gestæ memoriâ, hoc monumentum contextum fuit. Itaque minimè mirum si maculis aliquot aspersum compareat, quarum duæ maximè sunt conspicuæ: Prima, quòd nobiles Gascones, crebro vsurpati, interficiendorum Comitum Regionum, flagitij insimulat: Nam id falsum esse vel inde conuincitur, quod duo postremi Comites seu Duces Franci, qui in administratione Gasconia, Sancium proximè antecesserunt, non à Gasconibus, sed à Normannis euersi ac profligati fuere: Altera verò in eo consistit, quod Sanctium Comitem à Gasconibus electum, Castellæ Comitum filium fuisse, tacito Comitris nomine, narrat Author illius monumenti: neque enim id quoque aliquam veri similitudinem præ se fert. *Castellæ Comitum, ante Ferdinandū, Gundissalui filium, obscurum nomen, ac tenues facultates fuere: Nam nec vllis*

magnis rebus gestis celebrabantur, neque amplâ ditio-
 ne pollebant. Legionensium quippe Regum clientes, &
 angustæ regionis fiduciarij possessores erant. Primus *Fer-*
dinandus Gundissalvi, labefactatâ in illo tractu Regum
 potentiâ, propagatis etiam, Maurico bello, patriæ fini-
 bus, summam apud suos auctoritatem adeptus, magni
 Principis famam & existimationem collegit. Annus
 Christi 904 eius dominatus initium fuit. Eâ tempestate
Garfias cognomento *Curuus*, *Sanctij 2. filius*, Gasconie
 Principatum tenebat, qui si (prout sensit Author illius
 monumenti) *Sanctij prioris* nepos fuit, electionem hu-
 ius *Sanctij à Gasconibus* factam, ad tempora auorum
Ferdinandi Gundissalvi, incidere necesse est. At quis cre-
 dat, *Gascones*, magni & elati animi gentem, denegato
 Francorum Regibus debito obsequio, ad longinquum,
 alienigenam & viribus infirmum Sarrapam, *Castelle*
Comitem præsidij gratiâ confugisse, & in eius filij natu
 minoris fidem & clientelam se contulisse? Adhæc no-
 minis ratio (quam in vetustis familiis dignoscendis per-
 magni momenti esse, nemo nisi antiquitatis experts ne-
 gauerit) *Sanctium* in familiam Castellæ Comitum infer-
 ri minimè patitur: quando in eâ, *Sanctij* appellatio, pror-
 sus insolens atque inaudita fuit, ad *Ferdinandi* vsque
Gundissalvi posteros: Cuius vxor *Sanctia*, Pompele-
 nensium Regum genere nata, paternum *Sanctij*, & fra-
 ternum *Garfias* nomen, in mariti domum intulit: atque
 hoc filio natu maiori, illud verò nepoti imponi curavit.
 Denique cum ex Authore vetusto Chronici sancti Ar-
 nulphi Metensis liqueat, *Sanctium* istum, de quo nobis
 hic sermo institutus est, *Aznarij Vasconie Citerioris* in
 Aquitaniâ Comitis fratrem & successorem fuisse, frustra
 laborant, qui *Sanctij* natale solum alibi quam in Vas-

coniâ Aquitanicâ quærunt. De morte Sanctij nihil habeo explorati, nisi quod ipsum paulò post annum 851, à *Muza Abenkazi* Cæsaraugustæ, Oscæ atque Tutelæ Tyranno bello, in gratiam Caroli Calui Regis, vt conuicio, laceffitum, & cum alio Francorum magno Duce nomine *Eprenione* à Muza fraude interceptum, in vincula coniectum fuisse author est Sebastianus Salmanticensis Episcopus, in Vitâ Ordonij 1. Legionensis Regis. Hunc Sanctij casum in annum 852. confert Lud. Marmol. lib. 2. cap. 24. Hist. Afric. Quis autem fuerit magnus ille Dux Francorum *Eprenio*, clam me est: nisi fortè corruptè vocem *Eprenonis*, eo loco, legi pro *Emenone* credere placet. *Emeno* quippe siue *imino* (vtrouque enim modo scribitur hoc nomen apud vetustos Scriptores) Princeps Aquitanicus fuit, qui post *Pipini Aquitania Regis* mortem, ipsius filium *Pipinum*, Regnum illud affectantem, contra Ludouicum Pium & Carolum Caluum auxilio iuuit. Erat is frater *Turpini* Engolismensis Comitis, idemque *Comes Petragoricensis*, quemadmodum ex Ademaro Chabanensi & authore Chronici manuscripti Comitum Engolismensium colligitur: vnde coniectura est, hunc ipsum esse, quem *Imonem Petragoricensem Comitem*, Author ille narrationis Translationis reliquiarum beatæ Faustæ supra à nobis citatus, vocat, cuiusque filium Arnaldum Sanctio auunculo in Principatu Gasconix successisse testatur, vt inde Sanctij fore in matrimonio habuisse *Imonem* seu *Iminonem*, ideoque vtrumque illorum *Sanctium* & *Iminonem* seu *Emenonem*, affinitatis vinculo iunctos, commune bellum contra Muzam gessisse intelligamus.

MITARRÆ cognomen siue *Metarræ*, vt in quibusdam monumentis legitur, ideò forsan Sanctio attribu-

tum fuit , quia antequam ad Galconix Principatum euocatus esset , montanam regionem incolebat. (Ea enim vox, Vasconicâ linguâ , montanum seu montium incolam significat :) Quomodo *Pelagium* Asturum Regem & *Theobaldum* Guimoaldi filium, eâdem de causâ, *Montefinos*, Hispanicè, hoc est, montanos vel montium incolas dictos fuisse, docuit nos Ambosius Morales lib. 13. cap. 4. & 16. Chronici Hispanix. Falsus est etiam Author illius monumenti Auscensis & Lascurrensis Ecclesiæ, in eo quod *Sanctio* 1. proximè in Galconix dynastiâ successisse *Sanctium* 2. ipsius filium affirmat : Nam inter vtrumque, *Arnaldum*, Sanctij prioris sororis filium, illius regionis dominatum occupasse, ab eodem authore narrationis Translationis reliquiarum beatæ Faustæ discimus. Arnaldi etiam Vasconum Principis meminit Gaufridus Prior Vosiensis, in historiâ sui temporis, nondum typis editâ, & ab hoc fortassis nummi illi veteres, solidi *Arnaldenses*, in nonnullis antiquis Galconix monumentis dicti, nomen & originem habuere. Vixisse *Arnaldum* ad annum 864, Author narrationis illius monet. Cui, non ita multò post, mortuo successit *Sanctius* 2. *Garfiæ-Eneconis Pompelonensis Regis*, nisi me animus fallit, filius natus minor, *Sanctij* prioris, non quidem filius, vt voluit author illius monumenti, sed fortè ex filiâ nepos, aut saltem propinquus: siquidem *Vrracam* Garfiæ Regis vxorem, & *Sanctij* istius posterioris matrem, *Aznarij* primi Aragonum Comititis, *Sanctij* prioris fratris, genere ortam fuisse, conuenit inter omnes ferè Nauaricæ atque Aragonicæ historiæ scriptores: *Galindi* quoque Aragonix Comititis filiam, *Aznarij* neptem, in eiusdem *Sanctij* coniugio fuisse, aliàs ostendimus. Enimuerò *Sanctium* hunc 2.

eius nominis, Gasconix Ducem, haud alium fuisse à Sanctio, Garsix Eneconis Pompelonensis Regis filio natu minore, non solum probant Garsix & Sanctij nomina, in illius Ducis posteris & gente, perpetuâ serie continuata: sed etiam confirmant Nauarri scriptores, dum Sanctium-Garsix, primum huius nominis, Pompelonensem Regem, transmisso Pyrenæo Aquitaniam petiisse, ibiq; Vascones in suam ditionem coëgisse cōmemorant. Author Chronici manuscripti, cui titulus, *Relacion de la descendencia de los Reyes de Navarra*, in Sanctij Regis vitâ. *Y despues passo los puertos por reducir à su obediencia ciertos Señorios de Guiana*: Garibayus quoque lib. 21. Compendij Historici cap. XI. *Sanctium-Garsix* Regem, scribit, *Gascones* clientelam profiteri & in sua verba iurare coëgisse. Superioribus accedit argumentum symbolicorum insignium, quæ formâ hîc depicta, à Pompelonensibus quondâ Regibus diplomatibus suis adscribi solita, Gasconix similiter Comitibus seu Ducibus usurpata fuisse, in vetustis tam lapidibus, quàm tabulis obseruauimus.

MITARRÆ pariter cognomen huic Sanctio, ab auctore illius monumenti, additum, æquè Sanctio I. Pompelonensi Regi competit, quippe illum montanorum quoque, siue môtanæ regionis Regem se inscripisse superiori libro fuit demonstratum. Huiusmodi autem nomenclaturæ assumptæ ea causa fuit, quod ipse primùm, expugnato castro sancti Stephani munitissimo, montanam regionem illi subiectam Mauris eripuit & Pompelonensi Regno coniunxit. Post aliquot annos, cum *Fortunius*, Sanctij frater natu maior, se Pompelonensi Regno abdicasset, Sanctius à Nauarræ proceribus

Rex

Rex designatus illam regionem repetiit, & Pompelonenſe oppidum, cui Mauri imminebant, aduentu ſuo obſidione liberauit: qua de re ſic Lucas Tudenſis in Chronico Hiſpaniæ. *Rex Sanctius cuius cognomen Auarca, cum Sarraceni tempore hyemali urbem Pampilonam debellarent & ipſe eſſet in Pyrenæis montibus ultra Alpes Roſcidæ Vallis & ingens nix clauderet portum, fecit ſibi & ſuis militibus de coriis crudis & ligneis viminibus ruſticorum more calciamenta, quæ vulgariſter auarcas & barationes vocant, & nocte Alpes Roſcidæ Vallis per niues tranſiit & illuſcente die Agarenòs iaculis & gladiis in tantum fortiter inuaſit, ut perpauci Sarracenorum euaderent, qui ſuis facta prælii nunciarent. Dum autem ad Regnum capeſſendum Gaſconiâ proficiſcitur Sanctius, Principatum iſtum Gaſiæ filio natu minori, cognomento Curuo, reliquit, qui ex vxore Amunâ tres filios procreauit, atque inter eos Principatum tripertitò diuiſit, quâ de re ſic Author illius monumenti Auſcenſis Eccleſiæ. *Hic autem genuit (loquitur de Sanctio 2.) Gaſiam Sanctium Curui, qui tres habuit filios, per quos Vaſconiam diuiſit. Sanctio Gaſiæ dedit maiorem Vaſconiam. VVilielmo Gaſiæ Fidentiacum, Arnaldo Gaſiæ Aſtaracum. Sanctius-Gaſias genuit duos filios manſeres Sanctium-Sanctium & VVilielmum-Sanctium. VVilielmus-Sanctius genuit nobilem Ducem Gaſconiæ Sanctium & fratres & ſorores eius. In hac narratione illud primum notandum occurrit, quod Sanctio-Gaſiæ, Gaſiæ-Sanctij filio natu maiori, Maiorem Vaſconiam à patre in diuiſione futuræ hæreditatis à ſe, inter liberos, factâ, tributam fuiſſe enunciatur. Comparatiuum enim Maioris, huic nomini Vaſconiæ adiectû ſignificare videtur, fuiſſe id temporis aliam quoque Vaſconiam ſpatio & cognomento, Minorem. Vtriuſque fines**

designare mihi certè arduum & difficile videtur, in tam obstinato veterum Scriptorum hac de re silentio. Si tamen ea quæ de *Vascis* à Ludouico Pio annis 816. & 819 domitis, deque *Aznarij* Comitatu, supra dixi memoriâ repertantur, obseruare liceat, tunc quoque Aquitanicam Vasconiam bipartitò, in citeriorem videlicet, & vltiorem distributam fuisse. Citerior (quæ forsan eadem fuit cum minori) *Vascitaniam* continebat, paulò ante à nobis descriptam, & nescio annon etiam montanam regionem Principatus Bearnensis, & Bigorrensis Comitatus, ac partem aliquam Conuenensis ditionis. Vltiori ascribebatur residuum Nouempopulaniæ, Garumnæ vsque, & hanc duntaxat, *Sanctium-Garsie*, Pompelonensi sceptro assumpto, *Garsie Curuo* filio tradidisse existimo: Citeriorem autem tanquam Regno suo, (cuius fines cõtinebat) opportunam recepisse; quando neque de illâ, neque de ditionibus eâ comprehensis, in partitione *Gasconie* à *Garsia Curuo*, inter liberos factâ vllum verbum extat. Contra verò habitæ quondam à Regibus Pompelonensibus, in eâ regione, potestatis, nonnulla indicia, in priscis monumentis, emicant: quale est illud, quod *Raymundus Bigorrensis* Comes, in tabulis quibusdam anno 945 exaratis, quæ concessi ab ipso sancti Sauiini Monasterij in Leuitaniâ fratribus, beneficij narrationem complectuntur, eas *Ludouico in Franciâ*, *Garsia* verò in *Aragoniâ* regnantibus, scriptas fuisse prædicat, nullâ *Gasconie* Comitatus vel Ducis habitâ mentione. Huc etiam pertinent clientelaris fidei atque officij nexus, quibus se Bigorrenses Comites & Bearnenses Vicecomites Pompelonensibus seu Aragonensibus Regibus obstringebant. Neque alia, vt arbitror, causa fuit cur *Petrus Rex Aragonensis*, apud *Innocentium 3.*

Pontificem maximum, in causam Bigorrensis & Conuenensis Comitum, nec non Vicecomitis Bearnensis (qui in hæresis crimen vocabantur) incumbens, ipsos vassallos suos esse prætexeret. In his tamen clientelariibus professionibus, erga Pompelonenses seu Aragonenses Reges edendis, excipiebatur à Toparchis illis ius vel Regis Franciæ, vel Ducis Aquitaniæ, tanquam superioris domini, ut ex proximo diplomate constat, quod Cartularium Comitum Bigorrensiū, Camerae Rationum Parisiensi commendatum, seruat.

IN nomine Domini. Hoc est sacramentum quod ego Sanctius Aragonensium Rex facio tibi Centullo Bigorritano Comiti meo homini, videlicet ut sim tibi fidelis, ita ut nec ego nec aliquis me consentiente corpori tuo vel vitæ tuæ aliquid faciam detrimentum, & hoc absque ullâ conditione in perpetuum. De honore verò quem hodie tenes, vel quem post hunc meo consilio adquisiturus es, vel quem sine meo consilio adquires, per quod ego honorem non perdam fidelitatem tibi tenebo: Si verò contigerit ut tu aliquid iniustum contra me facias, te per bis xl dies expectabo, ammonens per me & internuncios per hanc fidelitatem ut inde mihi vel ius & æquum facias, vel meum amorem adquires: quod si potens & volens inde mihi vel ius & æquum non feceris, vel amorem meum non adquisieris fidelitas honoris frangatur, corporis & vitæ fidelitas, ut superius dictum est, teneatur his bis xl diebus peractis, quacumque horâ, inde mihi vel ius & æquum feceris, vel amorem meum adquisieris eandem fidelitatem quam superius tibi promisi tenebo, saluâ fidelitate Domini mei Ildesonsi & Guidonis Comitum Pictauiensis, & filij Guilhermi quibus ego iuravi unde tu honorem non perdas volens rectum facere. Similiter iuro tibi Gastoni filio Centulli Comitum Bigorritani meo homini saluâ fidelitate

Regis Ildefonsi & filij mei & patris tui & Guidonis Comitis Pictauensis & filij eius Guilhermi quibus ego iuravi unde tu honorem non perdas volens rectum facere, sic Deus me adiuuet & hæc sancta Evangelia & sacræ reliquiæ.

Signum Sanctij. ° ° Signum Centul'i Comitis.

Certum est tamen VVilielmum Sanctium eiusque liberos, qui in eo Principatu ipsi succedere, vtraque Vasconiâ potitos fuisse: itaque non se *Gasconia* modò, veluti eorum maiores, sed *totius* vel *cunctæ Gasconia* Comites seu Duces profitebantur: cuius facti ratio inde manare potuit, quod Citerior Vasconia, *Vrraca*, VVilielmi-Sanctij uxori, à patre *Garsia* Pompelonensi Rege doti forsitan dicta fuerat: ideoque in omnibus ferè diplomatibus ipsius *VVilielmi*, *Vrracæ* vxoris nomen ascribebatur. Sed quoniam in mentionem titulorum horum Principum incidimus, non ab re fuerit notasse, ipsos promiscuè Principum, Ducum, Comitum ac Marchionum nomina assumpsisse: De tribus primis, tritum est ac celebratum in infinitis penè vetustis monumentis: at de postremo fidem facit antiquus lapis, in æde Cœnobij beatæ Quiteriæ, secus *Atyrensem* ciuitatem, his literis inscriptus.

T.

III. IDVS NOVEMBRIS OBI
GVILELMVS COMES C. . .) AR
CHIO DVX GVASCONORVM
ET OBITVS GARSIE FRATR
IS EIVS COMITIS
AGENNSIVM.

Iam stemma illorum Principum nobis explicandum restat, quod sequenti schemate exequemur.

Garfias-Sanctij Curuus Comes Gasconix :
Vxor Amuna.

Sanctius-Garfia Comes Majoris Vasconix.	V Vilielmus-Garfia Comes Fidentiacensis.	Arnaldus-Garfia Comes Albaracensis.
--	---	--

De horum progenie separatim agetur.

Sanctius-Sanctij Dux & Comes Gasconix.	V Vilielmus-Sanctij Dux totius Gasconix & Comes Burdigalensis: <i>Vxor</i> Vrra- ca Huius Ducis memoria extat ab anno 961 ad an- num vsque 980.	Gumbaudus Dux Gasconix cum fra- tre V Vilielmo: <i>Vxor</i> N quâ mortuâ fit Episcopus Agennensis & Vasatenfis.
--	--	---

Hugo Episcopus Agennensis.

Guilielmus Dux Gal- conix.	Garfias Comes Agen- nensis.	Bernardus Dux Gasconix & Comes Burdig. <i>Vxor</i> Berta.	Sanctius Dux Gas- conix & Comes Burdig.	Brisca : <i>Vxor</i> Gui- lielmi A- quitaniæ Ducis.	Garfenda Tut- nupta nobili Burgun- do.
----------------------------------	--------------------------------------	--	---	---	--

Guilielmus seu Arnal- dus.	Gaufbertus seu Bernar- dus.
----------------------------------	-----------------------------------

Otho Dux Gas- conix & Comes Burdigal.

Sanctia : *Vxor* Be-
rengarij Raimun-
di Comitis Barci-
nonensis.

Alaufia : *Vxor* Al-
duini 2. Comitis
Engolismensis.

Belengerius Dux
Gasconix & Co-
mes Burdigal.

SANCTIO Gasconix Duce ac Burdegalensi Comi-
re, V Vilielmi Sanctij filio, absque masculâ prole, circa
annum 1030, extincto, successit in Principatu Gasconix
Sanctius Maior Pompelonensis Rex. Post cuius mortem
Belengerius Sanctij Ducis, si rectè coniicio, ex filiâ *San-*
ctiâ nepos, tam Gasconix ditionem, quàm Burdega-
lensem Comitatum tenuit. Huic successit *Otho*, *Brisca*,
Sanctij sororis, filius: quo etiam ad annum 1039, in
oppidi Mauzæi obsidione, interfecto, *Bernardus* cogno-
mento *Tumas Palerius*, Armeniaci Comes, Gasconix
Comitatum aliquot annis gessit. Postea tamen illius
possessione cedere, *Gaufredi*, fratris Guilielmi Ducis

Aquitaniæ, armis coactus, breui se monasticæ vitæ addixit, & Cœnobio *sancti Montis* ad Aturrim amnem, à se constructo abdidit. Gaufredus cum paulò post, anno nēpe 1058 fratri sine liberis mortuo, in administratione Aquitaniæ successisset, *Gasconiam* illi prouinciæ adiecit.

Absolutâ serie Principum, qui vniuersæ Vasconiæ Aquitanicæ dominati sunt, ad singulares Comitum & Vicecomitum, qui sub iis vel eorum successoribus Aquitaniæ Ducibus, certis ciuitatibus aut pagis præfuerunt, familias describendas (præmissis paucis de Comitibus Burdigal.) descendo: quibus Catalogum Pontificum, qui Ecclesias illius prouinciæ rexerunt, addere, ex vsu forsan historiæ, præsertim Ecclesiasticæ, studioforum fuerit.

Series Comitum Burdigalensium, cum Catalogo Archiepiscoporum illius ciuitatis, & Episcoporum Condomiensium.

C A P V T VII.

BVRDEGALA, licet olim à Gasconiâ distincta esset, & vnà cum circumiacente regione proprium Comitatum constitueret; quia tamen iam diu illi coniuncta fuit, ipsius pars esse creditur & eo nomine censetur ab iis qui Vasconiam Aquitanicam Oceano, Garumnâ fluuio & Pyrenæis montibus circumscribunt, in quorum numero est Iosephus Scaliger. Eadem fortè ratione, ab Authore Chronici Fontanellensis, sub *Nonempopulaniâ* comprehenditur, eiusque Caput statuitur: quia, eo sæculo, iidem Duces ac Præfecti vtramque Ditionem regebant, atque in eo oppido Ducum ac Comitum, domicilium erat. Populum illum, qui hunc tra-

Etum incolit *Bituriges Vuisicos* dixere veteres, *Vbiscos* legitur apud Plin. lib. 4. cap. 19, item apud Ptolemaum in editione Græcâ manuferipta Bibliothecæ Regiæ *Βιουσικος*, *Vuisicos*: apud Strabonem verò *Ιουσικος*, *Ioscos*: Solum hanc gentem in Aquitania, aduenam & peregrinam esse monuit idem Strabo. Sarracenorum, in Hispaniâ atque in Galliâ Narbonensi dominantium, ne hæc quidem prouincia expers fuit: A Zamâ quippe illorum Duce ac Præfecto *Vasconias & Burdigaliam* ab actas armis & in Ditionem redactas fuisse à Roderico Euletan. cap. 12. Histor. Arabum est proditum. Regnum Clothario 2. *Garacharium* Comitem illi ciuitati præfuisse author est Gregorius Turon. lib. 8. cap. 6: qui procul dubio cum eo, quem Fortunatus lib. 7. cap. 31. & lib. 10. cap. 22. Galactorium nuncupat, idem est. Posteriorum autem Comitum seu Ducum nomina, qui à Caroli Magni tempore Burdigalensem prouinciam administrarunt, quæ è vetustis libris aut monumentis eruere licuit, hæc sunt.

SIGVINVS à Carolo Magno Burdegalensis Comes institutus anno 778: *Author vitæ Ludouici Pij.*

SIGVINVS 2. conferto cum Normannis, inter Burdigalensem & Sanctonensem ciuitates, prælio interfectus, anno 846. *Ademar. Chabanensis.*

GVILLELMVS, qui anno 848, Burdigalensi vrbe dolo capta atque oppressa, à Nortmannis comprehensus fuit, teste Authore Chronici Fontanellensis. Iudæorum fraude ac proditione, hanc calamitatem illi ciuitati illatam fuisse, narratur Chronico de gestis Normannorum in Francia, nuper inter Historiæ Francorum Scriptores edito, his verbis. *Anno Domini DCCCXLVIII. Northmanni Burdegalam Aquitaniæ Iudæis prodentibus captam,*

de populatamque incendunt. Deinde Metullium vicum populantes incendio tradunt.

RAIMVNDVS Comes Burdegalensis, vxor Endregotha.

GVILLELMVS 2. cognomento *Bonus*, Comes Burdigalensis Raimundi filius. Hic *Monasterium sanctæ Crucis* Burdegalense instituit, vt è tabulis Institutionis patet, quæ in Tabulario Regio illius ciuitatis extant, in quibus *Raimundi* patris & *Endregothæ* eius vxoris, *Arcmburgis* quoque Guillelmi ipsius coniugis mentio fit. Huic ab hostibus capto & in carcerem misso, Guillelmus Sanctius Vasconiæ Dux auxilio fuit, eumque è custodia eripuit, vt monumentis quibusdam Ecclesiæ Condomensis testatum reperitur: Cuius beneficij præmium Duci, liberati Comitis hæreditas fuit. *Guillelmo* enim *Bono* vitâ functo, Guillelmum-Sanctij, Vasconiæ Ducem, Burdegalensi Comitatu potitum fuisse ex *Aymoino* libro de vita sancti *Abbonis* Abbatis *Floriacensis* cap. 16. discimus. Post cuius mortem ipsius filij *Bernardus* & *Sanctius*: *Belengerius* pronepos & *Otho* nepos, eiusdem Dynastiæ, suo quisque ordine, possessionem adepti sunt, vt quamplurimis vetustis monumentis constat.

Archiepiscopi Burdegalenses.

DIV agitatam, de Primatu Aquitanix, inter Archiepiscopos Bituricensem & Burdigalensem, controuersiam, factum eâ de re à Gregorio IX. Pontifice Maximo, 15. Calend. April. Pontificatus anno v, decretum aliquantum sedauit; sed tandem Clemens v, ex Burdegalensi Antistite Pontifex Maximus factus, eam prorsus diremit; Cum Codicillis Lugduni 10. Calend. Decembris Pontificatus anno i. scriptis, Burdegalensem, nulla

in re deinceps iurisdictioni vel authoritati Bituricensis obnoxium fore sanxit.

Sanctus Gilbertus quem primum Archiepiscopum Burdigalensem fuisse sensit Gabriel Lurbeus, in Chronico Burdigalensi, ad annum Christi 70.

Orientalis interfuit Concilio Arelatenſi anno 314.

Aufonius adfuit Concilio Treuerenſi teſte Demochari.

S. Delphinus.

S. Amandus, cum beato Martino ætate coniunctus, pietate inſignis, cum corruptos populi mores emendare fruſtra tentaffet, enixis precibus à Deo Pontificij muneris abdicationem, alio idoneo ſubſtituto, deprecatus eſt: neque irritæ preces fuere, diuino quippe nutu eò appulit Beatus Seuerinus Archiepiſcopus Coloniensis, vir ſanctitatis eximie qui, non annuente ſolum, ſed urgente etiam Amando, ipſi ſufficitur. Fuiſſe Amandum Burdegalenſis ciuitatis Comitem in quibuſdam monumentis Eccleſiæ B. Seuerini legitur.

Beatus Seuerinus, ſancto Amando ſuperſtite, Pontificium munus foeliciter geſſit. Burdigalenſes enim vitis deditos, ad meliorem frugem reuocauit: tum demum Beatus Amandus voti compos factus, cum ipſo coniunctiſſimè vixit: *Ex vetuſtis monumentis Eccleſiæ Burdigalenſis.* Hic author fuiſſe creditur antiquiſſimi Monafterij ſancti Seuerini, quod extra pomerium vrbis conditum fuit, conſtatque fuiſſe celebre tempore Ludouici Pij Regis, ex Chartulario Eccleſiæ ipſius: Occupatur iam à Canonicorum Collegio, cui præeſt Decanus.

Gallicinus, cuius meminit Sidonius Apollinaris lib. 8. epift. 11.

Amelius.

Cyprianus, qui Concilio Agathensi subscripsit.

Leontius 1. cuius epitaphium scripsit Fortunatus lib. 4. carmine 9.

Leontius 2. subscripsit Concilio Aurelianensi 4. anno 541. Hunc nobili & claro genere ortum, adolescentem in Hispaniâ sub Regiis signis meruisse, & antequam sacris initiaretur, vxorem ei *Placidinam* fuisse, scribit idem Fortunatus lib. 1. carmine 15. vbi etiam ipsum decimumtertium Burdigalensem Antistitem numerat, eiusque pietatem, & insigne in reparandis templis studium, elegantiam carmine celebrat. Meminit etiam carmine 18 *Placidie* matris Leontij.

Heraclius, anno 563: *ex Baronio.*

Bertechnannus interfuit Concilio Matisconensi 2. anno 588. frequens illius occurrit mentio *apud Gregorium Turon. & apud Fortunatum.*

Gondegillus, *apud eundem Gregorium.*

Sicarius, cui Ludouicus Pius misit exemplum statutorum Concilij Aquisgranensis anno 816.

Frotarius circa annum 866, desertâ sede Burdegalensi, ob crebras excursiones Normannorum, transiit in *Pictauiensem: Concilij Gallie apud Sirmondum.*

Adelbertus temporibus *Guillelmi* cognomento *Boni* Burdigalensis Comitis.

Gumbaldus.

Siguinus Monachus anno 1015 & sequentibus.

Acijus anno 1028: *ex Ademaro Chabanen.*

Gotefridus ab anno 1029 vsque ad annum 1042.

Andro.

Gosselinus aliàs Ioscelinus. Hic tres, Pontificatu suo, Synodos celebravit. Primam anno 1034: ad Diui Ma-

xentij in Pictonibus contra Berengarianæ hæresis Fauctores, vt refert Ioannes Chenutus: Alteram, Burdegalæ anno 1079. Tertiam, in ciuitate Sanctonenfi anno 1080 mense Ianuario, Præfidibus Amato Olorenfi & Hugone Dienfi Episcopis, summi Pontificis Legatis, cui præter ipsum Ioffelinum interfuerunt Garmundus Viannensis, Richardus Bituricensis, & Rodolphus Turonensis Archiepiscopi: Ademarum Engolismensis, Hugo Lingonensis, & Raimundus Vafatenfis Episcopi.

Amatus ex Episcopo Olorenfi Archiepiscopus Burdigalensis. Huius Pontificatu dedicata fuit Ecclesia Burdigalensis ab Urbano II. Pontifice Max. errat enim Chenutus, qui hanc dedicationem in annum 1026 refert. Synodum habuit Burdegalæ, cui interfuerunt Vilielmus-Bernardus Aufcensis Archiepiscopus: Simon Agenensis, Rainaldus Petragoricensis, Ademarum Engolismensis, Petrus Adurenfis, & Stephanus Vafatenfis Episcopi.

Arnaldus Guiraldus anno 1110 & 1126.

Gofridus vel Gaufredus anno 1137. 1150. & aliis ad annum vsque 1158, quo è vita migravit.

Raimundus ex Episcopo Petragoricensi Archiepiscopus eligitur anno 1159 *Ioan. Puteanus lib. de Episcopis Petragor.*

Ardouinus ex Decano Cœnomanenfi Archiepiscopus Burdigalensis anno 1160.

Bertrandus ex Episcopo Lactoréfi anno 1163 & 1170.

Vilielmus ex Abbate Radingenfi anno 1173. Anno 1176 dedicauit Ecclesiam sanctæ Eulaliæ Burdigalensis: Anno 1179 interfuit Concilio Lateranenfi, *Picardus notis in Guilielmum Neubrigensem.* Vixit vsque ad annum 1181: *ex monumentis Ecclesiæ S. Andreae Burdigalensis.*

Elias anno 1182. Anno 1190. coram Pontifice Max reus fit criminis à Collegio Canonorum: *Rogerus Howeden.* Anno 1202, scriptis hac de re Codicillis, decernit ius esse Collegio Canonorum Decanum arbitrato suo eligendi: *ex monumentis Ecclesiæ S. Andreae Burdigal.*

Guillelmus anno 1207, 1210, & aliis vsque ad annum 1227.

Geraldus Malamortensis ex Decano Burdegalensi eligitur Archiepiscopus anno 1227. consecratur anno 1228, viuebat anno 1256: *ex monumentis Eccl. S. Andreae.*

Petrus electus circa annum 1262: (anno enim præcedenti sedes vacabat) obiit anno 1269, nec videtur fuisse suffectus aliquis in eius locum vsque ad annum 1275. Vacasse enim sedem annis 1273, 74, & 75. pluribus monumentis Ecclesiæ sancti Andreae constat.

Simon à Kupe. Cauardi anno 1275 octauâ die Augusti & 10. Ianuarij, item anno 1276.

Anno 1284 sedes vacat.

GG. Archiepiscopus anno 1285 cum Collegio Canonorum paciscitur, vt Decano Burdigalensi, in ea ciuitate ac in suburbiis iurisdictionem suam exercere liceat.

Anno 1287. 14. Februarij vacabat sedes. Malè itaque hîc interserunt Chenutus & Robertus, ROBERTVM Regis Angliæ Cancellarium, Lurbeum sequuti: quem in errorem induxere Tabulæ, de construendo fratrum Augustinianorum Burdegalæ Cœnobio, præsentè & in eam remse interponēte eodem ROBERTO conscriptæ, è quibus tamen mox recitâdis apertè elicitur Robertum nihil prorsus nomine Archiepiscopi Burdegalensis, in hoc negotio egisse: extant autem illæ tabulæ in vno è Chartulariis Ecclesiæ Primariæ Burdigalensis, hac serie verborum.

Frater Henricus de Lobanheio Prior domus Fratrum Heremitarum Ordinis sancti Augustini de Burdegal. & Conuentus eiusdem loci, Salutem in Domino. Cum venerabile Capitulum Burdegalense SEDE VACANTE nobis dederit & concesserit licentiam habendi & construendi Ecclesiã seu Oratorium & cimiterium in parochiis Ecclesiarum suarum sanctæ Eulaliæ & sancti Eligij Burdegalensium in loco appellato apud Mirall. &c. (Cauent de soluendo triginta librarum annuo redditu. Deinde sic tabulas concludunt) supplicantes reuerendo in Christo patri Roberto Dei gratiã Bathon. & VVelleñ. Episcopo illustris Regis Angliæ (cancellario, ad cuius preces & instantiam dicta licentia nobis & successoribus nostris data extitit & concessa, & eidem Capitulo, ut ipsi sigilla sua unã cum sigillo nostro presentibus apponant. Datum 12. Kal. Ianuarij 1287.

Henricus Archiepiscopus anno 1294 : *ex Lurbeo.*

Rofinus Salignacus ex Archidiacono Medullensi Archiepiscopus eligitur annõ 1296.

Bertrandus à Guto ex Episcopo Conuenensi fit Archiepiscopus Burdigalensis anno 1300, ac munus illud cum laude administrauit vsque ad annum 1305, quo à Collegio Cardinalium in Romanum Pontificem asciscitur, literis Perusij 6. Iunij datis, quæ à Lurbeo in Chronico Burdigalensi recitantur. In quo Pontificatu Clementis V. nomen assumpsit.

Arnaldus Faltuerius Cantalupius Clementis V. Pontificis Maximi propinquus ex electo Archiepiscopo fit Presbyter Cardinalis tituli S. Marcelli & Romanæ Ecclesiæ Camerarius, vt refert Ciacconius ex Clementis V. Regesto: obiisse ipsum anno 1310. apud Almaricum Augerium in actibus Pontificum Romanorum scribitur, vbi etiam *Frigerij de S. Lupo* cognomen ei tribuitur : in

quibusdam tamen monumentis Ecclesiæ Burdegalensis annotatum obseruavi, Arnaldum Cantalupium Archiepiscopum anno 1332 obiisse, cum Ecclesiam illam 27 annis administrasset. Fuit hic forsan diuersus ab illo Falterio siue Frigerio à S. Lupo.

Petrus successit Arnaldo & munus Pontificis gessit vsque ad annum 1345, quo obiit.

Amaneus de Casis Petri successor. Hic quatuor Ecclesiarum redditus Decani & Canonicoꝝ censui adiecit, Ecclesias videlicet sancti Iuliani de Borno, de Molinis, S. Helenæ & de Listraco, vt è tabulis hac de re anno 1347 scriptis patet, quæ in tabulario Ecclesiæ sancti Andreæ seruantur. In loco *Bellouidere* dicto mortem oppetiit, & in eodem, sepulchro corpus eius conditum fuit.

Bernardus anno 1350.

Amaneus Motanus à Clemente VI. Pont. Max. Archiepiscopus Burdegalensis creatur, factis eâ de re Codicillis apud *Villam nouam* Auenionis, quibus dies 4. Kalendar. Octob. annus verò 6. Pontificatus eiusdem Clementis ascribitur. Obiit v. Calendar. Iul. anno 1360. fuitq; sepultus in æde S. Andreæ ad aram maximam, in eâ parte quæ meridiem spectat.

Helias anno 1362 & aliis proximè consecutus vsque ad annum 1378.

Raimundus Pontificatum Burdegalensem gessit ab anno 1380 vsque ad annum 1384, quo è vitâ migravit: testantur id pleraque Ecclesiæ S. Andreæ monumenta: ita vt Urbano, quem ad annum 1382 in numero horum Pontificum posuit Lurbeus, hic locus non sit.

Franciscus Archiepiscopus Beneuentanus ad Burdegalensem Pontificatum translatus est ab Urbano VI

7. Kal. Septemb. Pontificatus anno 7.

Franciscus Hugocionius Vrbinas 1389. 1397. & 1041: Ab Innocentio VII. Cardinalis tituli SS. 4. Coronatorum creatur anno 1405. de quo hæc refert Ciacconius, *Franciscus Hugocionius Vrbinas, Picens Presb. Cardinalis SS. Quatuor Coronatorum, eximius Ciuilis, Pontificiique iuris interpres. Quem Bonifacius IX. Archiepiscopum Burdegalensem in Aquitaniâ creatum, Nuntium Apostolicæ sedis ad Castellæ, Legionis, Arragoniæ & Nauarræ Hispaniarum Regna, item in Vasconiâ direxit, ut sua dexterritate, quæ summa erat, eas regiones ad Bonifacij IX. obedientiam eiurato Clementis VII. schismate reuocaret & prudentissime cuncta ex Pontificis voto transegit: quamquam contra Reges Castellæ & Legionis patrem & filium schismaticos diris deuotos, Urbanus VI. & postea Bonifacius IX. sacrum bellum (quod Cruciatam vocant) indixissent. Eum Innocentius VII. absentem in Aquitaniâ & pascendo gregi suo intentum Presbyterum Cardinalem legit; diu à Romana Curia absuit, Burdegalæ permanens, ad quam non nisi valdè senex accessit: hæctenus Ciacconius. Postea Gregorium deseruit, ut ait idem author, quamobrem cum ab eo citatus & honore priuatus esset, Collectores prouentuum Camerae Apostolicæ in Aquitaniâ, eiusdem Gregorij iussu, vniuersos Cardinalis reditus in Burdegalensi prouinciâ interuerterunt, Pontificatu etiam ipsi abrogato: itaque suffectus est in eius locum.*

Ioannes Montferrandus anno 1408.

Guillelmus tempore Alexandri V. Papæ.

Dauid Montferrandus anno 1416. & 1425.

Petrus Fuxius Cardinalis Ecclesiam Burdigalensem administrabat anno 1428.

Petrus Berlandus à Martino V. Pont. Max. confirma-

tur in Pontificatu Burdigalensi 17. Kal. Nouemb. Pontificatus anno 13. Vixit summâ sanctitatis famâ, quam edita post mortem, ad illius sepulchrum, miracula magnoperè auxere. De eo hæc refert Lurbeus lib. de Illustribus Aquitanix viris. *Petrus Berlandus, agricola Berlandi in Medullis filius, cum iam abecedarius esset, totum se literis sacris deuouit, quas cum humanitatis studiis, et ei per facultates licebat, ita coniunxit, ut propter eius pietatem et bonam indolem ex paupere Clerico Canonicus Ecclesie Burdigalensis electus fuerit; in quo munere ita piè, per multos annos versatus est, ut vacante sede Metropolitanâ, post multas contentiones et inter plurimos tanti sacerdotij competitores, ab Ecclesie collegio Archiepiscopus Burdegalensis designatus sit, quam prouinciam cum inuitus suscepisset, nihil tum sui officij et tanti muneris pratermisit, mores Ecclesie in tantis bellorum motibus collapsos restituit, literas et literatos fouit, authorque fuit Iuratis et Decurionibus Burdigalæ instituendæ Academiæ et Vniuersitatis Burdigalensis, cuius institutionis diploma Iurati postea ab Eugenio summo Pontifice impetrarunt: inde Berlandus Collegium sancti Raphaëlis, Burdigalæ erexit, pluribusque redditibus pro institutione prioris et duodecim pauperum ditauit. Et ut nominis sui ac memoriæ aliquot monimentum relinqueret, maiorem turrin campanarum D. Andreæ à fundamentis erexit. Postremò cum nomine ordinû Aquitanie in Britanniam profectus Regem Anglum de componendis Aquitanie rebus interpellasset, nec postulatis Anglus satisfecisset, factum est ut Burdigalensibus sub imperium Francorum reddactis, Berlandus, cum toto Clero in uerba Caroli septimi iurauerit, quod sanctè præstitit. Tandem cum per 25 annos Ecclesiam rexisset, pius, beneficus et eleëmofynarius decessit. Obijt anno 1453.*

Blasius

Blasius Grefleus possessionem Pontificatus Burdigalensis adeptus est anno 1456.

Artus Montalbanus, obiit anno 1468, inquit Claud. Robertus.

Andræas Espinæus, anno 1480 : hunc Chenutus & Robertus confundunt cum Ludouico Spinæo Archiepiscopo Arelatensi primùm, deinde Lugdunensi, Presbytero Cardinali SS. Syluestri & Martini in montibus: de quo videndus Ciacconius in Innocent. 8. Obiit Andræas 10 Nouembris anno 1500, vt indicat epitaphium illius sepulchro inscriptum Parisiis in æde Celestino-
rum.

Ioannes Fuxius ex illustri Candalarum familia, anno 1501 iussu Alexandri VI. Pontific. Maximi Pontificatus Burdigalensis possessionem apprehendit.

Gabriel Acrimontanus illustri & antiqua Acrimontanorum Dynastiarum stirpe genitus anno 1528 Pontificatum Burdegalensem assequitur, fit postea Cardinalis.

Carolus Acrimontanus Gabrielis frater anno 1530. Rexit Ecclesiam Burdigalensem & Aquitanix insuper Prouinciam, Vicario nomine ProRegis, vsque ad annum 1544.

Ioannes Belayus anno 1544.

Franciscus Mannius anno 1554, quo breui vitâ functo, ad eundem Pontificatum rediit

Ioannes Bellayus anno 1556. *Lurbeus in Chronico Burd.*

Antonius Preuostus Sanfacus anno 1560.

Franciscus Descoubleau Sourdifius Cardinalis anno 1599. obiit anno 16..

Henricus Sourdifius Francisci frater nunc illi Ecclesix præest.

E pluribus Episcopatibus qui sub Archiepiscopo Bur-

degalensi constituti sunt , solus nobis attingendus est *Condomiensis* , vltra Garumnam, in *Vasconia* positus. Alij enim, cum citra Garumnam in secundâ Aquitaniâ consistant , nihil ad Vasconix notitiam conducunt.

Condomiensis pagus , cum trans Garumnam in Noempopulania situs sit , eum ad Vasconiam pertinere minimè dubium est : tamen si , à multis sæculis, territorio Aginnensi annexum. De hoc enim pago intelligenda existimo hæc verba Aymonij lib. 4. hist. Franc. cap. 116. *Ferunt in Regione Vasconia , trans Garumnam fluuium , in pago Aginnensi , annonam de cælo pluuisse.* At illud mihi non parum suspectum est , quod primùm à Iosepho Scaligero traditum , à plerisque postea magno consensu receptum video : Pagum illum peculiari nomine *Vasconiam* appellari , nullus enim vetustus Author id dixit , nec Accolæ aut reliqui Aquitani illum tractum aliter quam *Condomesium* nuncupant: quod autem Senescallus Aginnensis vocat se Senescallum , Aginnensium atque *Vasconia* id ita accipiendum est , vt nomine *Vasconia* , eam tantummodò illius Regionis partem designare velit, quæ territorio Aginnensi coniuncta fuit, quæque hodie solâ *Condomesij* ditione continetur , licet latius aliquando patuerit. In Ecclesiasticis, Condomienses à Pontifice Aginnensi ius petebant , donec à Ioanne XXII. proprius iis Pontifex datus est , Cænobio antiquo Ordinis sancti Benedicti Episcopatus titulo decorato: Episcopos autem , qui ab instituto Episcopatu huc vsque illi sedi præfuerunt, hos nouimus , qui proximè sequuntur.

Raimundus Goulartus anno 1329.

Petrus Golardus vel Galardus ex Priore Neyracensi fit Episcopus Condomiensis 12. Calend. Aprilis anno 1340. Viuebat adhuc anno 1366.

Bernardus Alemainus anno 1371.

Petrus 2. anno 1373.

Hugo Raimbalduſ anno 1397 & 1041.

Aimericus anno 1416.

Ioannes anno 1418.

Amaneuſ Leomanienſis, ex gente Fimmarconiâ,
anno 1428.

Ioannes II. 1450.

Guido Montibrunius 1471.

Antonius, qui anno 1496. v. Idus Octob. obiit.

Ioannes Marreus, eodem anno 1496 electus, viuebat
anno 1509.

Antonius Pompadorius anno 1521.

Herardus Gorfolius anno 1527, 30, & 31.

Carolus Piſſeleus anno 1552.

Robertus Guntaldus anno 1568.

Ioannes Molucius anno 1580.

Ioannes Ducheminius anno 1611.

Antonius à Couſſio.

*Vasconie Aquitanicæ vetus in varios Comitatus & Vice-
comitatus distributio, & de Regione Gasconiâ propriè
dictâ, cum catalogo Archiepiscoporum Ausciensium,
& Episcoporum Vasatensium & Adurensium.*

C A P V T VIII.

V A S C O N I A Aquitanica in varios olim Comita-
tus & Vicecomitatus distributa fuit. Comitatus
erant, *Gasconia* propriè dicta, aliàs *Vasconia maior* seu
ulterior nunc *superior* : *Vasconia citerior*, nunc *inferior*.
Fidentiacus è quo *Armeniacensis* : & *Astaracum*, vnde

Pardiniacensis Comitatus decerpti fuere, *Bigorra*, *Conuenarum* Regio, *Gavra* & *Manhoacum*. His postea accessit Dynastia Insulana, à Philippo Valesio Rege Comitatus titulo decorata. *Gasconia* propriè dicta terminabatur Garumna fluuio, Oceano, Vasconjà citeriori, Armeniacensi ac Fidentiacési Comitatibus & Dynastiâ Insulanâ. Cõplectebatur hæc Regio Episcopatus *Vasatensem*, *Aquensem*, *Adurensem* & *Lactorensem*: Vicecomitatus autem *Leomanicsem*, *Gauarretium*, *Martianensem*, *Aquensem Tartasiensem*, *Taurisanensem*, *Lupanericenssem* & *Iuliacensem*. *Brulesium* quoque intra Gasconiæ fines erat, utpotè trans Garumnâ positus: huius tamen ditio- nis Dynastæ, non Gasconiæ Comitum, sed Pontificum Agennensium beneficiarij clientes erant. Vicissim Gasconiæ Comitibus parebat *Regulensis* pagus, citra Garumnâ in Agennensi Comitatu constitutus. *Dynastia Lebretenensis*, etsi tardè Ducatus dignitatem accepit, inter Vicecomitatus tamen Gasconiæ veteres cenferi meretur, cum plerosque ex iis quos enumerauimus finium amplitudine & numero urbium ac vicorum antecelleret. Quandoquidem de Comitibus Gasconiæ supra actum est, hic locus postulat ut illius Regionis Episcopos recenseamus: De Lactorensibus, quorum diocesis in Leomaniâ sita est, & de Aquensibus dicam cum de illorum pagorum Vicecomitibus sermo fiet: de aliis verò mox, appositis tamen priùs Archiepiscopis Ausciensibus, quibus ut Metropolitanis, non Gasconiæ tantum, sed vniuersæ Vasconiæ Aquitanicæ Episcopi subsunt, Condomiensi excepto.

De Ausciis populis.

Quos posterioris sæculi Scriptores *Auxitanos* dixerunt, ij *Auscij* sunt Straboni Ptolemæo & vetusto Au-

thori Notitiæ Ciuitat. Gallix. Cæsari & Melæ *Aufci*; at Sidonio *Auscenses*. Horum ciuitas seu oppidum primum *Augusta* est Ptolemæo *Elusaberris* Mele, *Auxis* Roderico Toletano in Historia Arabum, vbi eam Vasconiarum Metropolim esse dicit. *Clara* etiam nomen ipsi tribuunt quædam monumenta Ecclesiæ Ausciensis non contemnendæ vetustatis. Magnum certè, omni memoria, fuit in Aquitania Aufcorum nomen, *Aquitanorum*, ait, *Mela*, *clarissimi sunt Aufci*; Ammianus verò, *Nouempopulos*, inquit, *Aufci commendant & Vasates*: Ius quoque Latij ipsis à Romanis tributum fuisse author est Strabo. Illorum fines latè ad Pyrenæos montes & ad proxima Oceano Cantabrico loca patuisse fidem facit hæc inscriptio, in Vicecomitatu Solensi in Vascitania, reperta, in monte editissimo, cui sacellum B. Magdalenæ sacrum inibi constructum *Magdalena montis* nomen fecit.

F A N O

H E R A V S

C O R R † S E

H E S A C R V M

G. V A L. V A L E

R I A N V S

Necdum isthæc appellatio Solensibus vsquequaque deperit *Aux-ac* enim adhuc vocantur suâ linguâ à Roncalensibus & aliis vicinis Nauarræ populis, quod ad verbum est *Aufci*, vel *Auxi*: syllabam enim ac nominibus Vascitanis in fine adiectam, articulum esse in primo huius operis libro iudicauit. Sub Aufcis hodie comprehenduntur *Elusates*, quorum oppidum *Elusa* olim Archiepiscoporum Nouempulaniæ domicilium fuit. *Sotia* quoque vrbs (vulgo *Sos*) intra diocesis Ausciensis fines con-

stituta est: quam non malè, vt mihi quidem videtur, nonnulli coniciunt eam ipsam esse quæ à P. Crasso Romanorum temporibus expugnata fuit, & cuius populum *Sontiatum* nomine designant vulgatæ Commentariorum Cæsaris editiones: licet veteres Codices manuscripti *Sotiates* habeant, absque littera n, vt annotauit Fulv. Ursinus notis ad lib. 3. Cæsaris de bello Gallico: at in quibusdam etiam *Sotiates* cum duplici T, legi testatur Casaubon. animaduers. ad Athen. lib. 6. cap. 13. eandemq; vocem litterâ n, destitutam in MS. libris Pauli Orosij se reperisse monet idem Ursin; Cum quibus consentit MS. codex Collegij Nauarrici Parisiensis, necnon vetus editio Orosij, quæ Lutetiæ anno 1510 prodiit. Plin. lib. 4. cap. 19, Aquitaniæ populos enumerans post Auscos & Elusates subiicit statim *Sotiates*. Quò magis miror fuisse hoc nostro sæculo, qui coniecturam eorum, qui *Sociam*, etiamnum non ignobilem in Nouempopulania urbem, eandem cum *Sotiâ*, ad quam bellum gessit P. Crassus, existimant, tanquam ineptam reiicerent: eorum nos fortè aliàs argumenta discutiemus: id interim monere sufficiat, hoc oppidum vulgò *Sos* nuncupatum in veteribus Tabulis *Sotiam* passim, aliquando etiam *Sotium* vel *Sosium* nominari: esseque proximum *Elusatis* & *Auscis* (quibus Plinius *Sociates* subiunxit) æquè ac *Tarusatis* (quos pro hodiernis *Tursanensibus* accipiunt viri docti) ad quos illico post victos *Sotiates* exercitum mouisse Crassum Cæsar author est: quos autem Cæsar & alij *Sotiates* vocarunt, iidem proculdubio sunt eum *Sotianis* Aquitaniæ populis, quorum Nicolaus Damascenus apud Athen. lib. 6. meminit.

Quo tempore Metropolitana sedes *Elusâ*, *Augustam* Auciorum translata fuerit, res est obscura & tenebristecta ve-

tustatis. Falli enim opinōne eos, qui primo quoq; tempore post vastationem Nouempopulaniæ ab Euarige Rege Gotho factam, id contigisse affirmant, illud arguit, quod Euarigis seu Euridici mortem in annum 484. confert Isidorus; cum tamen diu post, Elusam Episcopos habuisse, inscripta posteriorum Conciliorum actis eorum nomina aperiant: Agathensi enim Concilio anno 506 *Clarus* Elusanæ Metropolis Episcopus: Aurelianensi 1. anno 511. *Leontius*: Aurelian. 2. 4. & 5. & Aruernensi 2. annis 533. 541. & 549 *Aspasius*: Paris. 4 anno 573 *Labanis* missus subscripsere. Senocum pariter Elosanensem Episcopum Rhemenſi Synodo à Sonnatio Antistite habitæ interfuisse scribit Flodoardus lib. 1. cap. 5. hist. Eccles. Rhem. Optimū itaque factu erit, si Archiepiscoporū Vasconicæ Aquitanicæ seriem ab Elusanis Pontificibus ordiamur.

Elusani Archiepiscopi.

B. Ceratius Elusanæ Ecclesiæ conditor præfuit ipsi annis 43: *ex monumentis Ecclesiæ Auscensis.*

Paternus, tēpore Beati Saturnini Tholosani Antistitis Rexit eandem Ecclesiam 48 annis: *ex iisdem monumentis.*

Mamertinus Episcopus & Leontius Diaconus ciuitatis Elosatium interfuere Concilio Arelatenſi anno 314.

Seruandus annis 23. *Ex iisdem Ecclesiæ Auscensis mo-*

Luperculus annis 16. *numentis.* Alia tamen monumen-

Taurinus annis 19. ta hic expuncto Luperculo inter-

ferunt Optatum & Pompidianū.

Clarus viuebat anno 506. Ex Sirmondo tom. 1.

Leontius, anno 511. Concil. Gallię.

Aspasius annis 533, 541. & seq.

Laban 573. obiit anno 586. Ex Greg. Tur.

Desiderius ex laico Elusensis Episcopus. lib. 8. cap. 22.

Senocus cirèa annùm 634. Ex Flodoard. lib. i. cap. 5.
hist. Eccles. Rhemenf.

Auctor Catalogi Archiepiscoporum Aufcienfium, qui in Cartularia Aufcienfis Ecclefie relatùs eſt, Epifcopos Elufanos in Taurino deſiſſe perſuaſus, ex eo vniuerſos Pontifices Aufcienſes pro Archiepifcopis ſeu Metropolitanis celebrat. Tutius tamen foret, ipſos ad Audericum uſque, qui VII ſæculo viuebat, non tam pro Metropolitanis, quàm pro Aufcienſis duntaxat Ecclefie Antiftribus habere: De poſterioribus autem, qui ante Airardum (cuius Pontificatus in annum 879 incidit) illi Ecclefie præfuerunt, incertum eſt utrò titulò cenſeri debeant Epifcoporum an Archiepifcoporum. Porrò ad Airardum quod ſpectat, cum eũ Ioannes Romanus Pontifex epiftołâ, illo anno, ad ipſum & alios Epifcopos ſcriptâ (quam vir eruditiffimus Iacobus Sirmondus tomo 3. Concil. Gallie exhibuit) Archiepifcopum Aufcienſem nominet, certo iure iam Aufcienſium Archiepifcopum cauſa niti videtur, vt exinde pro Metropolitanis reputentur: ſed nunc ad inceptam Archiepifcoporum ſeriem proſequendam pergo, hoc tamen præmonitò nomina ipſorum, quæ hinc uſque ad *Auriolum* edam, ſolam habere authoritatem Catalogi illius, Cartulario Aufcienſis Ecclefie intexti, neque mihi quicquam ferè, de iis, aliunde conſtare.

Aufcienſes Epifcopi & Archiepifcopi.

Citerius.

Anfronius.

Apronculus.

Urſinianus.

Orientius.

Armentarius.

Armentarius.

Mineruius.

Iustinus.

Nicetius, viuebat hic anno 506: *ex actis Concilij Agathensis apud Sirm. tom. 1. Concil.*

Tetradius, omissus ab Authore Catalogi interfuit Concilio Aurelian. 1. anno 511: *Sirmond. Notis ad epist. 6. lib. 7. Sidonij.* In actis tamen illius Concilij Nicetius vocatur.

Mineruius.

Alecius.

Amelius.

Saluius.

Porcarius.

Proculeianus.

Pricius.

Proculeianus, interfuit Conciliis Aurelianensi 2. & Aurel. 4. annis 533. & 541.

Marcellus.

Vigilius.

Polemius.

Alecius.

Comus vel Conius.

Paulinus.

Faustus subscripsit Concilio Matisconensi anno 585: obiit anno 886 teste Gregor. Turoñ. lib. 8. cap. 22.

Fabius, omissus ab Authore Catalogi, successit Fausto eodem anno: *ex Gregor. Turoñ.*

Citharius.

Tithonius.

Drocoaldus.

Audicius: probo coniecturam Cl. Roberti qui legendum putat Audericus, cuius mentio apud Flodoard.

lib. I. cap. 5. histor. Ecclesiæ Rhemensis.

Drocoaldus 2.

Leotadius.

Patricius.

Tontonius.

Anerius.

Ernaldus.

Lupus.

Aster.

Afnarius.

Remelius.

Galinus.

Elifeus.

Ioannes.

Auloinus.

Airardus, anno 879. *Ex Sirmondo tom. 3. Concil. Gall.*

Ardinanus.

Auriolus Vtziandi, regnante Lotario, videtur idem esse cum *Odilo*, qui in Catalogo Cartularij Bernardum proximè antecedit.

Bernardus, tempore Agapeti Pontificis Maximi circa annum 950.

Seguinus.

Odo tempore Benedicti 7. Romani Pontificis circa annum 980.

Garfias.

Otto.

Raimundus Copa prætermisus ab auctore Catalogi. Hic unà cum Guilielmo Comite Fidenciacensi Canonorum Collegium instituit in Ecclesiâ primariâ Aufcensi B. Mariæ sacrâ vt proximo monumento ostenditur, è Cartulario illius Ecclesiæ deprompto, *Pridie Ka-*

lendas Martij, apud Civitatem Auxiorum VVilhelmus Comes & Raimundus Archiepiscopus construxerunt Canonicam in sede Archiepiscopali per manum Rainardi Presbyteri & Grammatici per Aquitaniam & Gothiam ad prædicandum à Deo asciti hæc pro victu suo & Canonicorum donantes Archidiaconatus S. Iuliiages, Sauanes, Ancles, Armajac, Mannoac, Ecclesias Despans, de sean, medietatem de Odezan &c. Is etiam sepulchrum primus in templo B. Mariæ instituit, quod consequutis temporibus summi inter Cœnobitas S. Orientij, & Canonicós illos dissidij & longæ litis causa fuit. Raimundo postea Simonix criminis conuicto, Pontificatus abrogatus fuit.

Austindus vel *Ostendus* Clericus Burdigalensis, in Raimundi, è Pontificia sede deiecti, locum surrogatus, vivebat anno 1060 & 1063. crediturque in Diuorum numerum fuisse relatus.

VVilhelmus Bernardi, ex genere Baronum Montaltensium Monachus Cluniacensis, Prior sancti Orientij, & Archiepiscopus anno 1068. præfuit huic Ecclesiæ 30. annis.

Raimundus frater Astanouæ Comitis, ex Monacho Cluniacensi fit Archiepiscopus tempore Urbani 2. Pontificis Maximi, vixit vsque ad annum 1118.

Bernardus Monachus, ex Baionensi Episcopo fit Archiepiscopus anno 1119. Obiit anno 1122. cum vtilem pro Christi fide in Hispania contra Mauros operam nauasset.

Guilielmus, B. Bertrandi Conuenarum Episcopi fratris filius, non auunculus vel patruus, vt nonnulli tradidere: materno autem genere, è familia Montaltensiuum Baronu, sorore VVilhelmi Bernardi Archiepiscopi Auscensis genitus: huius virtutem & singularem pietatem prædicant

passim Auscensis Ecclesie monumenta, quæ prorsus præterire religio est: Vetus Membrana temporibus huius Archiepiscopi scripta: *Successit*, inquit, *Bernardo Archiepiscopo, Guilielmus qui de prosapia Montaltensium descendit, homo alti sanguinis summa tam morum quam parentum nobilitate præpollens, tam in diuinis quam in forensibus negotiis strenuissimus, in proposito constans, Religionis ansator, qui intra fines Gasconie tam Cisterciensis, quam Præmonstratensis Ordinis decem Monasteria & Sanctimonialium nonnulla de Ordine Fontis-Ebraldi in honore omnipotentis Dei fundauit & plantauit, quem prospera vincere nec aduersa frangere potuerunt, vir profundi sensus & consilij & singularis discretionis. Nec suæ tantum Ecclesie curam gessit, sed vniuersè de Republica Christiana adeò sollicitus fuit, vt sacram in Hispaniam expeditionem contra Mauros susceperit: in qua quid egerit dicet Alfonsi seu Ildefonsi Aragoniæ & Nauarræ Regis proximum diploma.*

In Dei nomine & eius diuina clementia Patris & Filij & Spiritus sancti. Amen. Ego Ildefonsus Dei gratia Rex facio hanc cartam donationis & confirmationis Ecclesie sancte Marie Auscensi, & vobis Domino Archiepiscopo Wilielmo propter multa & innumerabilia seruitia, pericula & labores multos quos Dominus B. Antecessor vester sustinuit, cum me in illa acquisitione de Hispania, & propter multa quæ vos mihi Domine Wilielme Archiepiscope, & vestra Ecclesia mihi fecit in Hispaniâ super Mauros, & in multis aliis locis ubi mihi opus fuit, dono & concedo Ecclesie vestre Auscensi, & vobis Ecclesiam de Alagon cum omni hereditate sua, cum terris & vineis, & cum omnibus possessionibus suis, cum decimis & redditibus omnibus quæ hodie habet & habere debet, & quæ in tempore Sarracenorum

habet, ut vos in vita vestra & post vos vestri successores Archiepiscopi de Aus & Ecclesia Auxiensis habeat & possideat hoc donum sicut superius scriptum est saluum & ingenuum liberum & francum ab omni Regali & laicali seruitute, perpetua & durabili possessione per secula cuncta. Amen.

o

+
---

 o *Signum Regis Adefonsi facta carta era M.C.LXVIII in mense Augusto, in Roca thallada super Baiona &c. . . Comes Retr. in Tutela, Peyre de Marcan in Tirafona.*

V Vilielemi autem Archiepiscopi patrem, illius loci, qui nunc *Andohiele* dicitur, Dynastam fuisse, videtur colligi ex cognomine *Andozilai* ipsi addito in Necrologio Monasterij Casæ Dei Comitatus Pardiniacensis: sic enim ibi scriptum extat: *Guillelmus Dandozile Archiepiscopus Auxitanus & sedis Apostolicæ Legatus, nepos sancti Bertrandi, qui eum fecit canonizari, multa bona fecit nobis & multos aduersarios pacificauit. Occurrit eius memoria ad annum vsque 1167.*

Geraldus Bartanus, è nobili genere Labartarum ortus, fit ex Episcopo Tolofano Archiepiscopus. Ad sacrum Bellum in Orientem proficiscitur, copiis eò à Ricardo Rege Angliæ & Duce Aquitaniæ, missis Prefectus, anno 1190: *ex Rogerio Houedeno.* Obiit in iis partibus: *ex monumentis Ecclesiæ Marsiliacensis.*

Bernardus anno 1204. 1208 & 1212. Hunc Innocentius 3. summus Pontifex lib. 2. Regist. 14. epistol. 32. admonet, ut cum suscepto muneri impar, eique gerendo minus idoneus sit, Pontificatu se abdicet; ni pareat, alium se in eius locum suffecturum denuntiat.

Anno verò 1214 idem Innocentius alia epistola, quæ lib. 4. Registro 16. n. 5. habetur, expostulante de Archiepiscopi vita & peruersis moribus Canonicorum

Collegio, Burdigalensem atque Agennensem Pontificem & Claracensem Cœnobiarcham delegat, qui eâ de re quæstionem exerceant, Archiepiscopo interea Pontificiis muniis abstinere iusso.

Garfias Lortius vel ab Horto fuit Archiepiscopus annis 1216. 1217. & 1222.

Amaneus, anno 1227. & inde vsque ad annum 1244. Hic vnâ cum G. Episcopo Conuenarum & aliis Antistitibus ac Proceribus Vasconiæ, ordinem Militum Pacis instituit contra bonorum Ecclesiæ direptores.

Hugo Episcopus Bigorrensis, Amaneui mortuo, à Collegio Canonorum Ausciensis Ecclesiæ, primò in Vicarium ipsius Collegij, deinde in Archiepiscopum eligitur, eodem anno 1244. fuerit consecratus necne haud constat.

Hispanus Maslacus ab anno 1245 ad annum 1261.

Amaneus Armeniacus filius Rogerij, & frater Geraldii Comitis Armeniacensis, ex Canonico Tholosano fit Archiepiscopus Ausciensis anno 1262. Anno 1268 Pacis Ordo collapsus ipso procurante restituitur, & à Clemente IV. Pontifice Maximo confirmatur. Administrauit Ecclesiam Ausciensem 57 annis. Ad extremum tamen, ob decrepitam ætatem, socium & adiutorem, in eo munere sibi allegat Guilielmum Cunabiensem Episcopum. fato concessit anno 1318.

Prolatâ, post Amaneui mortem, per aliquot annos, noui Archiepiscopi electione. Tandem anno 1324 Guilielmus Flauacurtius Rhotomagensi diœcesi oriundus & iam tum Carcaffonensis Antistes Canonorum votis expetitus & suffragiis euocatus, Pontificatus possessionem præsens adipiscitur, eodemque anno Kal. Maij frequenti Collegio Canonorum, de Ecclesiæ illius rebus

ex fide procurandis & pro virili promouendis, solemne sacramentum præstat.

Anno 1337 Vicarij Regij munere in Aquitania ac in Gallia Narbonensi functus est.

Anno 1342 Capellanorum Ecclesiæ suæ numerum octo aliis institutis auxit assignato vnique eorum de suo idoneo victu. Curam huius Ecclesiæ gessit ad annum vsque 1356: quo demum mense Decembri ad Rhotomagensem Pontificatum traductus est.

Arnaldus Alberti Lemouix; oriundus vici *Montium* iuxta *Pompadorium*, Innocentij V. Romani Pontificis nepos ac Camerarius, administratis primò Agathensi, deinde Carcassonensi Pontificatibus, fit Archiepiscopus Ausciensis ad xvii Kal. Febr. anno 1356: Præbendariorum statò numero, nouem alios adiunxit. Castrum *Bassoa* in Ecclesiæ Ausciensis fundo condidit. Templi primarij instaurationem aggressus est: obiit 3. Idus Iunij anno 1,71, *Borbonio* vico, Auenionensis diœcesis.

Ioannes-Rogerij Lemouicensis, cum quatuor annis Pontificium munus in hac Ecclesiâ gessisset, à Gregorio XI. Pont. Max. ad Narbonensem traducitur.

Philippus Alençonius Patriarcha Ierosolymitanus, profecto Narbonam Ioanne Archiepiscopo, Ausciensis Ecclesiæ administrationem à Gregor. XI. Pont. Max. accepit: sed mortuò Gregoriò, Clemens VII. à plerisq; Cardinalibus in eius locum suffectus, breui Philippum, quasi Urbani VI aduersarij sui partibus addictum, ab illa procuracione dimouit.

Ioannes Flandrensis Viuariensis diœcesis, Decanus Laudunensis anno 1379 mense Maio Archiepiscopi Ausciensis dignitatem (ad quam iam ante Canoniorum suffragiis accersitus fuerat) Clemente VII.

concedente assequitur. Anno 1383 nouas constitutiones promulgauit, rei Ecclesiasticæ promouendæ, si serua-
rentur, opportunas.

Ioannes Armeniacus, Ioannis huius nominis, 2. Armeniacensis Comititis filius naturalis, extincto Ioanne Flandrini, à Clemente VII. procurationem Ecclesiæ Aufciensis accepit anno 1391. Obiisse 8. die Octobris anno 1408 ex argumento quorundam Ecclesiæ illius monumentorum creditur: in quibus tamen nescio num per errorem annus 408, pro anno 409 annotatus fuerit. Ciacconius enim *Ioannem Armeniacum*, inter Cardinales, à Benedicto XII. Clementis VII. in Pontificio munere successore, anno 1409 creatos numerat: aitque fuisse Archiepiscopum Rhotomagensem. Porrò quamuis ipsius nomen in Catalogis Archiepiscoporum Rhotomagensium, à Dadreo & Roberto editis, desideretur, Ciacconij tamen sententiã confirmat Author Chronici MS. Ecclesiæ B. Andreæ Burdigalensis, qui eo sæculo uiuebat. Hic enim scribit, Gregorio XII. Pontifice Maximo, Rotomagensi Ecclesiæ fratrem naturalem Comititis Armeniacensis præfuisse. Cum Ioannes in assiduo Comitatu Benedicti XII esset, Vicario ipsius nomine Aufciensem Ecclesiam regebat Berengarius Guilhoti Castrensis diœcesis alumnus.

Berengarius Guilhoti, mortuo *Ioanne Armeniaco*, ex Vicario Pontifex Aufciensis designatur à Canonicis mense Nouembri eiusdem anni, confirmaturque proximo mense Decembri à Benedicto XII, tunc Perpiniã in Hispania degente. Delati tamen muneris possessionem neque vacuam nactus est, neque integram habuit: quippe Petrus quidam, Authore Gregorio II, aduersæ Benedicto factionis Pontifice, idem munus vsurpans,

pans, quicquid in ditioe Regis Galliaë, ac Fuxi Comitris ad ius Archiepiscopi Aufciensis pertinebat, compendij sui fecit.

Philippus *Leuius* ex Agathensi Episcopo ad Pontificatum Aufciensem à Martino V. Pont. Max. 16. Kal. Martij anno 1425 traducitur: indè que rursus, ni fallor, ad Arelatensem, anno 1453 transfertur, eiurato prius Aufciensi in gratiam alterius *Philippi Leuij*, fratris filij, quam eiurationem, eodem anno Pontifex Maximus ~~raam~~ habuit: Philippo tamen relictam à patruo Pontificatus illius possessionem vsurpanti intercessit Collegium Canoniorum, & collatis de integro in *Ioannem* cognomento *Lescunium* Armeniacensis Comitris fratrem naturalem suffragiis, ipsum in desertam à Philippo patruo possessionem inducit: de qua tamen is breui, auctoritate Caroli VII. Francorum Regis, qui Philippo fauebat, deiectus fuit. Alter è Philippis fuit Cardin. tit. SS. Petri & Marcellini.

Ioannes Armeniacus aliàs *Lescunius*, Philippo Leuio, vel mortuo, vel aliam dignitatem adepto, à Canonicis iamdiu, vt dixi, electus à Pont. Max. confirmatur mense Martio anno 1462. Obiit v. Kal. Septembris anno 1483.

Franciscus Sabaudius in Ioannis Armeniaci locum eodem anno successus, obiit v. Non. Octobris anno 1490.

Ioannes Tremollius eodem anno Archiepiscopi dignitatem assequitur: Anno verò 1506 à Iulio II. Pont. Max. in ordinem Cardinalium cooptatur.

Franciscus Claromontius.

Franciscus Turonius, ex nobilissimâ Comitum Turoniorum familiâ ortus: anno 1530 Cardinalitio munere tit. SS. Petri & Marcellini, postea Episcopi Cardinalis Sabini. cohonestatus fuit à Clemente VII. Pont. Max.

Hoc adnitente & Henrico etiam Francorum Rege Christianissimo, se interponente, Canonici Aufciensis Ecclesiæ, Regularis vitæ voto, cui obstricti erant, exempti & seculari vulgarium sacerdotum lege viuere permitti sunt, datâ etiam eis facultate, de rebus & bonis propriis arbitrato suo statuendi ac decernendi, testamentique condendi, decreto eâ de re à summo Pontifice facto XI. Kal. Aprilis anno 1548. Fuit autem Franciscus in viros probos doctosque propensâ semper voluntate & iis ingenij, nobilitatis, pietatis, prudentiæ, aliarumque multarum virtutum ornamentis auctus, vt cuiuslibet honoris fastigium illius dignitati conuenire, Sadoleti testimonio, posset, & ipse Romanæ purpuræ plus lucis attulisse, quam ab illâ accepisse sit visus. Obiit anno 1562.

Hyppolitus Estensis Alfonsi Ferrariensis Ducis filius, anno 1538 Cardinalis creatus, Aufciensem Ecclesiam administrans: obiit Romæ 4. Non. Decemb. anno 1572, teste Victorello.

Aloysius Atestinus, Herculis 2. Ferrariæ Ducis filius, sub Paulo 3. Episcopus Ferrariensis, postea Archiepiscopus Aufciensis, Diaconus Cardinalis SS. Nerei & Achillei, deinde sanctæ Lucæ in Silice, nec multò post, sancti Angeli foro piscium, sanctæ Mariæ in viâ latâ & Diaconorum primus, Galliæ protector, Princeps inauditæ liberalitatis, inquit Ciacconius. Pius IV. illum absentem, non quærentem, sed pœnè inuitum in Cardinalium cœtum allegit. Obiisse eum Romæ anno 1583. III. Kal. Ianuarij refert Petramellarius, vixisse tamen vsque ad annum 1593 quibusdam monumentis Ecclesiæ Aufciensis proditum est: cor eius in Aufciense templum sepeliendum delatum fuisse author est idem Ciac-

conius, post eius mortem mansit Ecclesia illa aliquot annis Pontifice destituta.

Leonardus Trapius anno 1597.

Dominicus Vicus, Merici Vici Franciæ Procancellarij filius, paternæ virtutis ac integritatis hæres, sub quo tanto Antistite Aufciensi Ecclesiæ omnia prospera, & tranquillum statum sperare licet.

Pontifices Vasatenses.

Vasatum oppido *Cosbio* olim nomen erat. Vasates verò dicebantur vniuersæ illæ gentes, quæ totum illum tractum, oppido huic circumiacentem, incolebant; postea, obsoleto *Cosbionis* vocabulo, primario huic oppido totius populi nomen hæsit: De cuius antiquitate nequam dubitauerit, qui apud vetustos Authores *Cosbionis* & *Vasatum* nomen legerit: apud Ptolemæum tamen mendosè, pro nomine *Vasatum*, positam esse vocem *Vassariorum*, iamdiu obseruarunt viri docti. Sita est in arenosâ illâ Aquitaniæ maritime Regionem, quam *Landas* vocant: fertili tamen solo. Eundem olim situm habuisse, hæc verba Sidonij Apollin. epist. ad Trigretium declarant, *Tantumne te Vasatium ciuitas non cespiti imposita, sed pulueri: tantum syrticus ager, ac vagum solum & volatiles ventis altercantibus arenæ sibi possident: ut te magnis flagitatum precibus, paruis separatim spatiis, multis expectatum diebus attrahere Burdigalam, non potestates, non amicitia, non opimata viuariis ostrea queant?* Ammiani tempore secundum hæc ciuitas in Nouempopulona Regione locum obtinebat, *Nouempopulos*, inquit lib. 15. *Aufci commendant & Vasatos*, vnius tantum diei itinere à Burdigala distat, huius ciuitatis Episcopos, Vasconensium etiam Episcoporum nomine dietos fuisse, signifi-

care videntur antiquæ Tabulæ Monasterij Regulensis ad Garumnam: in iis enim Gumbaldus, V Vilielmi Sanctij Vasconix Ducis frater, modò *Vasatensis*, modò *Vasconensis* Episcopus nuncupatur, pro ius tamen mihi ad fidem videtur, *Vasconensium* nomine *Aturenfes* siue *Atyrenfes* Episcopos designatos fuisse, in aliis enim tabulis eiusdem V Vilielmi Sanctij Ducis, quibus instituti ab eo sancti Seueri Monasterij narratio habetur, Vasconensis & Vasatensis Episcopi seorsim, tamquam diuersi nominantur. Episcopi autem Vasatenses, quorum memoriam veteres libri aut monumenta seruant, hi sunt.

Sextilius tempore Concilij Agathensis anno 506 habiti. Celebratur etiam in actis Concilij Aurelianensis I.

Rufus interfuit Concilio Aurelianensi 4. anno 545 & 5° anno 52.

Orestes Concilio Matifconensi 2. anno 588, meminit etiam istius Gregor. Turon.

Gombaldus Vasconix Dux & Episcopus Vasatensis anno 977.

Hugo Gombaldi filius Episcopatum Vasatensem aliquamdiu tenuit.

Raymundus hic præter Vasatensem alios etiam ferè omnes Episcopatus Vasconię tenuit, excepta Metropoli, viuebat anno 1050.

Raymundus 2. superioris nepos vel fratris filius anno 1070, & 1080.

Stephanus 1096 & 1103.

Fortis.

Garfias 1174 & 1179 in Concilio Lateranensi.

Gualardus anno 1204.

Raymundus anno 1249.

Guilielmus annis 1270 & 1276.

Hugo Rupifortius annis 1277, 79, 83 & 90.

Theobaldus Castellonius anno 1317.

Pictavius Montefquiuus 1334. postea Episcopus Albiensis fit Cardinalis anno 1350. obiit anno 1356. teste Ciac.

Giraldus de Podio 1359 fit Cardinalis à Gregorio XI. anno 1375.

Guilielmus.

Ioannes.

Arnaldus Puchius.

Petrus Salpinus.

Henricus Cauerus.

Bertrandus Iuestus.

Raymundus.

Bernardus Rossfergius.

Petrus Bonaldus anno 1459.

Raymundus Truillius anno 1481.

Ioannes Goualus.

Amaneus Lebretius.

Symphorianus.

Focaldus Bonauallius.

Ioannes Planifius.

Aymerus Planifius.

Baptista Alemanus.

Amaneus Fuxius.

Franciscus Balagnerius.

Arnaldus Pontacus.

Ioannes Iaubertus Barrautius traductus ad Archiepiscopatum Arelatensem.

Nicolaus Grilletus traductus ad Episcopatum Vze-
tensem.

Henricus Lostolfius Maronius.

In Vasatenſi Diœceſi eſt Monafterium *Regula*, anti-
quiſſimum, citra Garumnâ in ſecundâ Aquitaniâ ſi-
tum. Pagus autem, in quo conſtructum eſt, *Alliardenſe*
vocatur in Tabulis inſtaurationis ipſius, à *Gumbaldo*
Epiſcopo Vaſatenſi, eiſque fratre, *VVilielmo Sanctio*
Vaſconix Duce factæ indicibus; quæ inſuper Cœno-
bium illud antea *Squirs* vocatum, & à Carolo Magno
Floriacenſibus Monachis donatum fuiſſe teſtantur.

Adurenſes Epiſcopi.

ATURRES Sidonio dicti ſunt lib.2. epiſt. 1. ij populi
qui nunc *Ayrenſes* vocantur, vt obſeruauit I. Sauaro
notis in illam epiſt. *Aturres* autem nomen populi olim,
non autem oppidi fuiſſe ſenſit Iacob. Sirmond. ſuis
ad Sidonium obſervationibus; cuius ſententiâ ve-
teri Notitiâ Prouinciarum Gallix, Bibliothecæ Viri
Illuſtris Franciſci Thuani, confirmatur: in eâ enim inter
Ciuitates Prouinciæ Nouempopulaniæ, ponitur. *Ciuitas*
Adtorenſium Vicoiuli, ipſius autem antiquitatis argu-
mentum non leue accipimus ex vetuſtis nummis & ru-
deribus, in confini Ayræ vrbi agro, non ita pridem ef-
foſſis. Ab *Aturro* amne, quo pagus ille alluitur, *Aturren-*
ſis populus nomen accepit. *Aturrenſis* Epiſcopus, vulgò
Airenſis, *Martianenſis* etiam dicitur in nonnullis Tabu-
lis, à Martiano pago vicino, quo olim comprehenſus
fuiſſe videtur. *Vaſconenſem* etiam dictum fuiſſe inde con-
iicio, quia in priſcis Tabulis, quæ inſtitutum à VViliel-
mo Sanctio Vaſconix Duce, victis acie in planitie
Taleyras dictâ, Normannis, ſancti Seueri Cœnobium
celebrant, inter alios Vaſconix Pontifices, nominatur
Vaſconenſis Epiſcopus, nullâ *Adurenſis* mentione factâ;
cuius tamen, præ cæteris omnibus, huic negotio vaca-

re intererat ; quando locus instituti Cœnobij ad ipsius diœcesim spectabat: *Vasconensis* autem appellatio à Vico nomine *Vascons*, in Adurenfi diœcesi, pago verò Martiano condito manare potuit : vbi forsan Episcopi illi, post euersam à Normannis Vicoiulij Ciuitatem, domicilium elegerant : idem enim ab aliis etiam Vasconia Pontificibus factum , vt, destructis suæ habitationis vr-bibus , ad suburbana vel agros recederent, testatur Vetus Membrana Aufciensis Ecclesiæ de instauratione huius Ciuitatis, verba faciens in hunc modum. *Et Ciuitas (Aufcorum) quæ tunc à longis temporibus , sicut ceteræ Ciuitates Vasconia destructa erat & Pontificales Ecclesiæ destitutæ (Episcopi enim non in sedibus suis, sed in suburbiis, in Monasteriis vel in Ecclesiis aliis habitabant) interim verò misit Apostolica sedes à latere suo Legatum V. qui dictus est Albus , & ille apud Tholosam Concilia celebrauit, vbi audito, quod in Vasconia sedes Episcopales essent desolatae : præcepit autoritate Apostolicâ , quatenus Episcopi redirent ad Ciuitates & repararent Ecclesias suas : ex illo itaque præcepto tam aliæ quàm Metropolis Auxitana & Ciuitas ceperunt habitari & restitui.* Huius diœcesis præcipuum oppidum, est nunc *Sanctus Seuerus*, Caput *Gasconia* ideò dictum, quia huius Regionis Metropolis olim erat. His præmissis , ad Catalogum Episcoporum aggregior.

Marcellus Episcopus Ciuitatis Vicoiulij, temporibus Agathensis Concilij anno 506.

Rusticus Episcopus Vicoiuliensis Concilio Matisconensi 2. interfuit anno 585. Meminit etiam illius Gregor. Turonensis lib. 7. cap. 31.

Philibaudus, sancti Philiberti pater, ex laico fit Episcopus Vicoiuliensis, cum bonâ Regis veniâ, ciuium illius

loci votis expetitus, vixit sub Rege Dagoberto: *Author
vite sancti Philiberti Abbatis.*

Gumbaldus, filius Ducis Vvaſconiaë Sanctij, Epifco-
pus Vaſconenſis ſeu Adurenſis anno 977.

Arſiuus Racha Præful Gaſconiaë.

Raimundus Epifcopus Vaſconenſis tempore Sanctij
Vaſconiaë Comitidis, circa annum 1025.

Petrus Epifcopus Adurenſis 1063 & 1095.

Bonus homo Epifcopus Adurenſis anno 1140: obiit
anno 1147.

Odo Arbeyſſanenſis anno 1170: obiit anno 1179.

V Vilielmus Bernardi anno 1188.

Martinus Epifcopus Adurenſis & Abbas ſancti Ioan-
nis Caſtellæ 1194.

Vitalis, anno 1211.

Iordanus 1216.

Raymundus à ſancto Martino anno 1205: ſancti Ioan-
nis Caſtellæ Cœnobium ex voto ingreſſus eſt anno
1266.

Petrus electus fuit anno 1267 eius memoria occurrit
vſque ad annum 1295.

Martinus anno 1300 & 1306.

B. hoc eſt Bernardus anno 1314.

G. anno 1321.

Aneſſancius anno 1324.

Garſias Faber 1330 & 1331.

Dalſinus ex familiâ, vt puto, Marquaſaberia anno
1354.

Bernardus anno 1355 & 1359.

Ioannes 1378.

Robertus Valdebryus Anglus 1388.

Guichardus 1390.

Bernardus Bruni 1399. 1409. 1410. & 1416.

Arnaldus Guilielmus Lescunij electus anno 1417.

Rogierius electus anno 1418. præerat huic Ecclesiæ anno 1426.

Ludouicus Lebretius Protonotarius Apostolicus Prior Pontonenfis, & administrator perpetuus Ecclesię Adurenfis xviii. die Ianuarij 1453: hic postea in Collegium Cardinalium cooptatus fuit à Pio II. Pontifice Maximo xv. Ianuarij die, anno 1461. Obiit Romæ die quarta mensis Septembris anno 1465. eius sepulchro in Ecclesia Aracælitana inscriptum est hoc Epitaphium.

Ludouicus Tituli Sanctorum Petri & Marcellini Presbyter Cardinalis natione Gallus, gente de Alebreto, Regio Francorum sanguine natus, moribus & vitâ clarus hic in pace quiescit Vixit annos XLII. menses VIII. dies duodecim. Obijt Romæ anno M. C. DLXV. die quartâ mensis Septembris.

De eodem sic Ciacconius ad annum 1461. *Ludouicus de Aleberto, Gallus, Regio sanguine oriundus Episcopus . . . Presbyter Cardinalis tit. SS. Marcellini & Petri: insignes litteras sortitus, verum dotatus animo nobili & sincero, moribus erat honestissimis, & grauibus, quæ illum reddebant unicuique gratissimum: à Collegio Cardinalium & à tota Curia adeo unice diligebatur, ut amor & delicia Urbis vocaretur, nobilitas namque sanguinis certabat cum candore animi, plenus religione & modestiâ: nunquam prodijt verbum ab ore eius arrogans vel inhonestum, conuersatione se ostendit urbanum & civilem, & moriens reliquit desiderium sui cunctis & mæstitiam suæ mortis.*

Tristandus Auranus, Pontificis Maximi Referendarius, dimisso, in sui gratiam, à Ludouico Lebretio Adurenfis Antistitijs munere, fungitur anno 1461. & alijs

consequitis vsque ad annum 1472.

Antonius 1495.

Bernardus Ambasius aliàs Aubiouiſius anno 1500. & 1508.

Antonius 2. anno 1515.

Arnaldus Guilielmus Aydius 1516.

Carolus Acrimontanus anno 1524.

Petrus Biaxius Henrici Nauarræ Regis Cancellarius, electus Episcopus Adurenſis anno. ....

Gabriel Saluſſius electus anno 1535, nec tamen consecratus.

Iacobus San-Julianus annis 1550 & 57.

Chriſtophorus Fuxius Candalius.

Franciſcus Fuxius Candalius æquè generis nobilitate, ac ingenij fœlicitate & ſingulari doctrinâ, præſertim in rebus Mathematicis, clarus: obiit anno 1594. corpus eius, inſigne ſepulchrum, in Choro ædis Auguſtinianorum fratrum conſpicuum, ſeruat.

Philippus Coſpeanus anno 1618: Anno 1621 tranſlatus fuit ad Episcopatum Nannetenſem.

Sebaſtianus Boutillierius anno 1623: obiit anno 1624.

Ægidius ſeu Gillius Boutaudus.

De Aquis Tarbellicis, ac de Aquitania nomine, cum ſerie Vicecomitum Aquenſium & Tartaffenſium & Catalogo Episcoporum Aquenſium.

C A P V T IX.

AQVAs Tarbellicas Authori Itinerarij Antonino inſcripti, eam ciuitatem eſſe, quæ hodie Gallis *Acs*, Gaſconibus *Dacs* dicitur, rectè obſeruauit Scaliger

lib. I. Aufon. lect. cap. 6. *Aqua Augustæ* sunt Ptolemæo, *Tarbella* Vibio Sæquestro, *Aquis* Authori Itinerariæ Tabulæ Peutingeri, Vascitanâ etiam linguâ hæcenus *Aquise* nuncupatur. Ab aquis calidis eo loco scaturientibus id nomen inuenit, quas temporibus Romanorum celebres fuisse, argumento sunt antiqua folia marmorea in margine fontis conspicua, vt iamdiu monuit Vinetus in Aufon. Epigr. 106. A nomine istius oppidi Aquitanæ nomenclaturam deriuatam esse sensit idem Vinetus in 24. Carmen Parental. eiusdem Authoris. *Ab hac, inquit, ciuitate Aquis, à quocunque Augusto ante Ptolemaum cognomen inuenerit, qui Gregorio Turonensi alijsq; Aquenses sunt appellati, Episcopus diœcesis & ciues, eos Aquitanos fuisse dictos arbitror, quâ forma Græca Auscitani, Emporitani, Calaguritani, Neapolitani, aliique à suis urbibus dicti fuerint: atque sic stirpis Aquitanæ Ausonio dictam esse Paulini matrem, quæ Aquensis fuisset, id est, ex Aquis Augustis. Alioqui pater illius etiam Aquitanus, qui Vascitensis erat.* Et quia Iulij Cæsaris æuo, nondum Galliâ ditionis Romanorum factâ, eam appellationem receptam fuisse constat ex ipsius Cõment. illius rei hanc rationem reddit Vinetus. *In eo medio (loquitur de ciuitate Aquarum) fons calidus, perpetuò feruens, aquam multam in propinquum Aturram emittens. Ex quibus aquis calidis, Latini homines qui eas frequentabant, non dubito, quin locum illum iam tum Aquas appellare cæperint.* Verumtamen frequens hæc Romanorum in eas Aquas peregrinatio, mihi nequaquam idonea causa fuisse videtur antiquæ illius oppidi appellationis commutandæ ac peruertendæ, & nouæ inde in vniuersam Regionem inducendæ: quinimò illud ex eo profectum existimo, quod Romani, occupatâ armis eâ Regione, oppidum illud condiderint

& illius tractus Metropolim esse statuerint : fuisse enim Romanorum opus, præter rationem Latini nominis ei impositi, persuadet argumentum structuræ, vetustatem, ut ait Vinetus, in mœnibus non parvam ostentans, aliaq; antiquitatis vestigia hæcenus extantia : supersunt enim in suburbano trans Aturrum amnem (quâ ad D. Pauli Basilicam itur) reliquiæ veteris aquæductus, nec procul inde, in quodam sacello, antiquus lapis, Romanis litteris inscriptus. In ipsa etiam vrbe, in margine fontis aquarum callidarû folia marmorea. Athæc ante aduentum Cæsaris in Galliam, bellum Aquitanis illatum fuisse à Romanis Ducibus, testis est Cæsar ipse lib. 3. de Bello Gallico cap. 20. his verbis. *P. Crassus cum in Aquitaniam peruenisset, quæ pars, ut ante dictum est, & regionum latitudine & multitudine hominum ex tertiâ parte Galliæ est æstimanda, cum intelligeret in iis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis L. Valerius Præconinus Legatus exercita pulso interfectus esset, atque unde Manilius Proconsul impedimentis amissis profugisset, non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat, itaque re frumentariâ promisâ &c.* Sed & hanc Galliæ oram multis annis, antequam reliquam Galliam armis subigeret Cæsar, in Romanorum potestate fuisse indicare videtur hic epitomes Liuianæ locus lib. 93. *Resque à Pompeio & Metello aduersum Sertorium, qui omnibus belli militiaque artibus par fuit, & ab obsidione Calagurri oppidi depulsos coëgit diuersas regiones petere Metellum ulteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.* Nisi hæc de Aquitaniâ, Hispaniæ, & præcipuè Vasconum finibus, vbi Calagurris sita erat, vicinâ & confini intelligantur, nescio quam Galliæ regionem, Calagurri depulsus, cum exercitu petere potuerit Pompeius : neque enim hoc de Narbonensi interpretari

licet, quippe quæ id temporis haudquaquam Galliæ nomine comprehendebatur, quemadmodum à Scaligero in eleg. 8. lib. I. Tibulli & in Notitia Galliæ fuit obseruatum. De Aquitanis pariter accipienda puto ea quæ de Gallis commemorat Cic. in orat. pro lege Manil. vbi Pompeij præclare gesta recensens, *Testis est, inquit, Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum interneccione patefactum est.* Neque adeò difficile fuit Romanis, iam Narbonensis Galliæ & citerioris Hispaniæ dominis, hoc tractu, vtrique prouinciæ vicino, potiri: *Aquitani*, inquit Ammianus lib. 15. *ad quorum littora ut proxima placidaque merces aduentitiæ conuehantur, moribus ad mollitiem lapsis facile in ditionem venere Romanam.* Constat itaque, priusquam Gallias Iulius Cæsar sub Romanorum ius imperiumque cogeret, hanc Regionem, quæ Garumna fluuio, Oceano & Pyrenæis montibus terminatur, aut saltem eius partem, quæ maximè ad Oceanum & Pyrenem vergit, ab iis domitam fuisse, Aquitaniæque nomen tum primùm accepisse. Principio enim Aquitaniæ nomen illi tantum tractui datum fuit, qui Aquas Tarbellicas attingit, vbi hodie est Præfectura Aquensis *Senescallia Landarum* dicta, indeque postea in vniuersam Transgarumnanam Prouinciam manauit, vt docet Plinius lib. 4. cap. 19. vbi Aquitaniæ populos enumerans, post *Santones & Vbiscos*, hoc est Burdigalenses, *Aquitanos* statim collocat, unde nomen, inquit, *Prouinciæ.* Hæc autem antequam Aquitaniæ appellationem à Romanis acciperet Arecomica dicebatur, teste eodem Plin. cap. 17. lib. 4. *Gallia*, inquit, *omnis Comata vno nomine appellata, in tria populorum genera diuiditur, omnibus maximè distincta, à Scaldi ad Sequanam Belgica, ab ea ad Garumnam Celtica*

eademque Lugdunensis: indèque ad Pyrenæi montis excursum Aquitania, Arecomica ante dicta. Neque tamen Arecomicam olim, Galliæ partem propriam & à Celticâ distinctam constituisse, perinde ac Cæsaris ævo crediderim, cum illius populos sub Celtis comprehensos reperiam apud graues Authores Diodor. Sicul. lib. 5. Bibliothecæ. *Qui interiora, inquit, supra Massyliam tenent, & qui circum Alpes ac ad Pyrenæos montes habitant hos Celtas nominant.* ἐν δὲ τῷ ἐπὶ ταύτῃ τῷ περὶ αὐτῶν ὄρει καλοῦσι ὀνομαζέσθαι. Appian. Alexand. de bello Hispan. *Pyrenæi montes è mari Thyrræno ad Borealem Oceanum procurrūt. Horum partem quæ Orientem spectat incolunt Celtae, qui nunc Galli appellantur. Ad occasum verò sunt Iberi & Celtiberi.* Ptolem. quoque lib. 2. cap. 7. Geographiæ Aquitaniam, in Celtogalatiâ ponit.

Hodie *Aquarum Tarbellicarum* ciuitas, caput est totius Præfecturæ seu Senescalliæ *Landarum*, ibique Senescallus ille sedem primariam habet; Curia quoque Præsidiæ Tribunal in eâ constitutum est, ad quam ex vniuersis *Landarum* regionis iuridicis appellari solet. Paulus Merula parte 2. lib. 3. cap. 34. Cosmographiæ *Aquas Tarbellicas*, eiusque diocesim sub Senescalliâ *Lapurdensi* ponit, in quo à vero aberrat quamplurimum, cum contra *Lapurdensis* ditio Præfecturæ *Aquensis*, siue *Landarum Senescalliæ* pars sit.

Francorum primæ familiæ Regum tempore *Aquensi* ciuitati præerat proprius Comes, meminit quippe Gregor. Turon. lib. 7. cap. 31. *Nicetij* Comitis ciuitatis *Aquensis*, quem fratrem fuisse, ait, germanum *Rustici Vicoiulensis* Episcopi: Sub tertiâ autem familiâ ipsam obtinuerunt Vicecomites, *Aquenses* dicti, ad tempora vsque *Ricardi Pictonum Comitis & Aquitanix Ducis.*

Hic enim anno 1177. Petrum Vicecomitem sibi rebellem bello aggressus, ciuitatem obsessam expugnauit, illiusque dominio Vicecomitem multauit. Ager verò Aquensis, cum reliquâ ditione in potestate Vicecomitis mansit. Huius Vicecomitis memoriam seruabant patrum memoria hi duo versus Ecclesiæ primariæ huius ciuitatis lapidi inscripti.

Vrbis magnificæ Petrus Proconsul Aquensis

Moribus & sensu maturus obiit tener annis.

Hanc inscriptionem suspectam fecit Francisco Belleforesto *Proconsulis* mentio, quam de Vicario Consulis, ex antiquo Latinæ linguæ vsu, interpretandam censuit, sed parum attendit ad vsitatam posterioribus sæculis scribendi formam, quâ vox *Proconsulis* pro Vicecomite, perinde ac *Consulis* nomen pro Comite, vsurpata fuit.

Series Vicecomitum Aquensium.

Ernardus Lupi, temporibus V Vilielmi-Sanctij Vasconix Ducis, circa annum 980.

Arnaldus, Sanctij-Guilielmi Ducis xuo, circa annum 1025.

Garfias Arnaldi, sub Bernardo Tumâ Palerio Vasconix Comite, circa annum 1050. habuit filium nomine Leofrancum, de quo non constat an patri successerit.

Arnaldus Vicecomes Aquensis, tempore Centulli Comitum Bigorrensis & Vicecomitis Bearnensis, circa annum 1070, duos reliquit filios, Raimundum Arnaldi & Garfiam Arnaldi.

Raimundus Arnaldi Vicecomes annis 1077 & 1088: liberi, *Nauarrus & Nauarra*.

Nauarrus Vicecomes Aquensi, e Vicecomitatu armis

delectus. *Liberi* Petrus, Grifetus, eques militiæ templi Hierosolymitani, & Guiralda.

Gasto Vicecomes Bearnensis, occupabat Vicecomitatum Aquesem, anno 1102. pulso inde Nauarro.

Petrus Vicecomes Aquesis, Nauarri filius, gladio confossus, obiit sine liberis.

Guiralda Petri soror, Vicecomitissa Aquesis post mortem fratris, filium reliquit Raimundum Arnaldi.

Raimundus Arnaldi Guiraldæ filius, Vicecomitatum regebat annis 1147 & 1156: *Vxor* 1. N. è qua habuit filium Petrum qui ei in Vicecomitatu successit. *Vxor posterior*, Stephania Comitissa Bigorre. *Centulli* filia, è qua suscepit Nauarrum qui è Canonico Aquesi factus est Abbas Combelongæ & Episcopus Coferanensis.

Petrus Vicecomes dominabatur annis 1167 & 1177. vnicam reliquit filiam *Nauarram*, qua Raimundo Arnaldi Vicecomiti Tartassensi nupsit, & Vicecomitatum Aquesem in Tartassensem familiam attulit.

Vicecomites Tartassenses.

Tartassium vrbsest 20 circiter milliar. Aquis Tarbellicis distans; spatio quidem angusta, sed culta & situ amœna; *Midorio* amni imminet, qui ad 1. inde milliare *Aturro* fluuiò miscetur; à Vasconibus, nouas sedes in Aquitaniâ capientibus, conditam fuisse odorari possumus ex notione nominis accuratiùs indagatâ: Vasconicâ enim linguâ *Tarta*, genus quoddam roboris seu quercus significat, humile ac durum, quali suburbanum Tartassij abundare sciunt quicumque regionem illam peragrarunt, à *Tartâ* verò deducitur; eadem linguâ vox *Tartassu*, quâ locus huiusmodi arboribus confitus designatur. Huius vrbis Vicecomitum familia inter antiquissimas

simas totus Vasconię Aquitanicę meritò censetur, vt ex subiectâ ipsotum seriè patebit.

Rex Tortus Vicecomes Tartassiensis, circa annum Christi 960.

Raimundus Regis Torti nepos successit auo in Vicecomitatu Tartassienfi.

Robertus frater Raimundi, Vicecomes Tartassiensis filios habuit Raimundum Roberti successorem in Vicecomitatu, Eliam & Moysem Sacerdotio initiatos.

Raimundus-Roberti Vicecomes Tartassiensis, circa annum 1080: *liberi* Arnaldus Raimundi & Garfendis.

Arnaldus-Raimundi Vicecomes tempore Philippi I. Regis & Guilielmi Aquitanicę Ducis, circa annum 1100.

Raimundus Vicecomes, habebat fratrem nomine Rollandum.

Robertus-Raimundi Vicecomes anno 1168.

Raimundus-Roberti annis 1170 & 1180.

Arnaldus-Raimundi annis 1194, 96 & 1204. huius filiam fuisse reor, *Affalidam* Amaneui Lebretenfis Dynastæ vxorem.

Raimundus-Arnaldi Vicecomes Tartassiensis: *Vxor* *Nauarra* Aquensis Vicecomitissa: *liberi* Petrus, Raimundus-Roberti, Raimundus-Arnaldi, & Clarmonda nupta Gaillardo Solerio nobili Aquitano Rustani domini filio. Ipsius filiorumq; Petri & Raimundi-Roberti mentio extat ad annum 1249.

Petrus Vicecomes Tartass. & Aquensis anno 1263.

Ioannes Vicecomes Tartass. & Aquensis anno 1275.

Raimundus-Roberti Vicecomes, Petri patruus, successit Ioanni, dominabatur anno 1292: *Vxor* *N. Gensaci* domina, è qua natus est ei Arnaldus-Raimundi: obiit circa annum 1294.

Arnaldus-Raimundi, patri Raimundo-Roberti successit impubes, tutore Raimundo-Arnaldi patruo: quo authore etiam sibi vxorem anno 1295 despondit Condoriam Insulanam, Iordani Insulani Dynastæ, eiusque vxoris Guilielmæ filiam: quâ præmortuâ alteram rursus duxit vxorem anno 1308 Matham Lebre-
tiam, Amaneui Lebreti Dynastæ filiam: obiit anno 1312 duobus relictis filiis Roberto & Guiraldo, legitimis, an tantum naturalibus incertum. Neuter in Vicecomitatu Tartassienfi vel Aquensi ipsi successit, ambos enim viuis parens Lebretensi Dynastæ certo pretio mancipauerat. Cuius subinde filius Guitardus, & longo interuallo Ioannes Lebretius Alani pater Vicecomites Tartassienfes dici voluerunt.

Pontifices Aquenses.

Episcopatus Aquensis, licet à Gregorio Turonensi lib. 7. cap. 31. & lib. 8. cap. 2. Metropoli Burdigalensi subiici videatur: nihilominus ab omni memoria, sub Ausciensi Archiepiscopatu constitutus reperitur. Oppidum etiam *Aquarum* Tarbellicarum, in vetustis Notitiis Prouinciarum Gallix inter Nouempopulaniæ ciuitates recensetur. Huius Antistites, qui ab obliuione vindicari potuerunt, hi sunt.

B. Vincentius martyr, creditur fuisse primus huius ciuitatis Episcopus, eius Basilica extat adhuc in suburbano, maximâ superioribus sæculis religione culta.

Carterius Episcopus Aquensis subscripsit Concilio Aurelianensi 4. anno 541.

Liberius subscripsit Aurelian. 5. anno 549.

Nicetius Comes Aquensis mortuo N. Episcopo Aquensi successor designatur à Chilperico Rege, circa annum 584, confirmaturque in eo, anno 585, deiecto *Faustiano*

qui autoritate Gundoldi institutus fuerat: *Greg. Tur. lib. 7. cap. 31. & lib. 8. cap. 2.*

Raimundus Vasatensis & Aquensis Episcopus, circa annum Christi 1050.

Raimundus Vasatensis 2. superioris Raimundi fratris filius, anno 1070 & 1080. Hic vnà cum Guidone Aquitanix Duce Pontificiam sedem è Basilicâ sancti Vincentij, in suburbano sitâ, in urbem transtulit: ibique Collegium Sacerdotum instituit (quod postea in celebre corpus Canonicorum creuit) præposito illis, Decani nomine, Arnaldo Bolio.

Macarius, duobus tantum annis hanc Ecclesiam administravit.

Bernardus Mucronius: annis 24. Ecclesiam rexit.

Raimundus Senteus anno 1102. 18 annis Pontificium munus gessit.

Guilielmus Felgariensis anno 1135: obiit 9. Kal. Aug. anno . . . . cum Româ rediret, in vico seu oppido *Aquæ pendentis*.

Arnaldus Sörtensis, idem, nisi fallor, cum eo, qui *Arnaldus VVilielmi* in quibusdam monumentis nuncupatur, Pontificatum adeptus est anno 1143. Viuebat anno 1167. obiitque non ita multò post.

VVilielmus Bertrandi, filius Bertrandi Baionensis Vicecomitis, cœpit administrare Ecclesiam Aquensem anno 1168. interfuit Concilio Lateranensi anno 1179: viuebat anno 1193.

Fortanerius Mauleonius anno 1200, 1209 & 1212.

Gualardus anno 1220.

Guillielmus Salinius 1221 & 1234.

Arnaldus Raimundi electus eodem anno 1234.

Nauarrus Millefantius anno 1243. & insequentibus

vsque ad annum 1272, quo testamentum condidit die Dominica ante festum Omnium Sanctorum, post huius mortem mansit aliquot annis Ecclesia Aquensis Pontifice destituta, nemine in eius locum successo.

Arnaldus Villanus anno 1278. Anno 1283 Constitutiones Synodales promulgat.

Arnaldus Caupenus anno 1295.

Garsias Arnaldi Caupenus 1301. & inde vsque ad annum 1320. nouas Constitutiones Ecclesiasticas promulgauit anno 1301.

Bernardus anno 1328. & inde ad annum 1355.

Hic quoque nouas Constitutiones Ecclesiasticas edidit anno 1351.

Petrus Iterij, anno 1360. Constitutionibus, à superioribus Pontificibus factis, nouas addidit. Anno 1361 ab Innocentio VI. Cardinalis creatur. De eo hæc Ciaccon. in Innoc. VI. *Petrus Iterij Aquensis, Aquitanus, Gallus, ex Episcopo Aquensi in Vasconia Presbyter Cardinalis tit. SS. quatuor Coronatorum, postea Episcopus Albanus ab Urbano V. creatus, egregius legum peritus, obiit anno 1367. Sepultus ad Prædicatores in sacello ab se constructo.*

Ioannes, annis 1366, 68, 69.

Ioannes Bauffesius, fortassis idem cum præcedenti, fuit postea Episcopus Oiscensis.

Ioannes, traductus ad Episcopatum Vlyssipponensem.

Petrus Boscus, anno 1397, & inde ad annū vsque 1409. Anno 1398 nomine Legati Pontificis Maximi Angliæ Regem adiit: *Ex Vualsingano in Ricard. 2.* huius elogium edidit Lurbeus libello de illustribus Aquit. viris hoc stylo. *Petrus de Bosco Aquitanus Burdigalensis Ecclesiæ Canonicus fuit, ut tempora ferebant, humanitatis studiis deditus & litterarum sacrarum non ignarus, & ob eam rem*

in Episcopum Aquensem electus est : quo in munere ita se gessit, ut pauperum alumnus vocitatus sit. Ecclesiam Burdigalensem maximè coluit, quam & dominatu Vertullij in medullis & pluribus aliis muneribus donavit. Illiusque nomen extat hodie insculptum insignibus vitriariis, quibus eiusdem Ecclesie delubrum ornavit. Moriens insigne pietatis & sanctimonie exemplum successoribus reliquit. Hic forsitan est quem Petrum de la Colta Episcopum Aquensem vocatum legi in quibusdam Ecclesie Burdigalensis monumentis.

Frater Nicolaus annis 1415. 20. & 21.

Bernardus Laplanhius Monachus Ordinis sancti Benedicti. Anno 1427 electus & confirmatus. Anno 1440 IV. Id. Octobris fit Cardinalis Presbyter tituli SS. Nerei & Achillei à Felice IV. Pseudo-Pontifice.

Guilielmus-Arnaldus, vel Garfias-Arnaldus, annis 1445 & 1447.

Petrus Fuxius Cardinalis Albanensis Episcopus, administrator perpetuus Ecclesie Aquensis anno 1455.

Ioannes Fuxius annis 1460. & 1464.

Bertrandus Boirianus, è nobili Podiensium, in eadem dicecesi, familiâ : anno 1486. & inde ad annum 1497.

Arnaldus, anno 1506. & inde ad annum 1514.

Ioannes Martonianus, anno 1516, & 1517.

Gasto Martonianus, ab anno 1519 ad annum 1555, quò è vita migravit ineunte mense Octobri.

Franciscus Noallius, anno 1568.

Ægidius Noallius, anno 1590.

Ioannes Iacobus Saltanus, anno 1599. obiit anno 1623.

Philibertus Saltanus, Ioannis Iacobi fratris filius.

Series Vicecomitum Leomaniensium, cum Catalogo Episcoporum Lactorensium & Epilogo reliquorum Gasconie Vicecomitum, ac Dynastarum Lebretenfium.

CAPVT X.

VICECOMITES Leomanix *Lactorenses* etiam nuncupantur in nonnullis antiquis monumentis, à *Lactorâ* vrbe, totius Vasconix Aquitanicæ munitissimâ, quæ semper *Leomanensis* pagi caput fuit, nec vlli regionis illius oppido antiquitate concedit: quippe eius nomen non apud vetustos tantum Authores Itinerarij Antonini, Tabulæ Peutingeri & Notitiæ Prouinciarum Gallix, sed in plerisque etiam lapidibus Romano- rum temporibus inscriptis, expressum reperitur: in nonnullis per *E Lectora*, & *Lectorium*, in aliis verò per *A Lactora* & *Lactorium*, vnicam hic ex iis inscriptionibus apponam, cæteras qui videre satagit Goltzium, Gruterum, Scalig. in *Auson. lect.* & Merulam in *Cosmog. consulat.*

Vetus lapis in aulâ domus Cincix Lactorensis positus.

PRO SALVTE
ET INCOLVMI-
TATE DOMVS
DIVINÆ R. P.
LACTORAT. TAV-
ROPOL. FECIT.

De *Tauropolio* (quod non istius Urbis antiquum nomen, vt sensit Belleforestus, sed sacrificij genus erat) extant in eâ quamplurimæ aliæ inscriptiones quarum duas aut tres hic tantum exhibere sufficiet.

S. M. D.

GIVL. SECVN-
DVS TAVROPO-
LIVM ACCEPIT
HOSTIS SVIS
SACERDOT. TRA-
IANIO NVN-
DINIO D. N.
GORDIANO II.
ET POMPEIANO-
COS VI. ID. DECEMB.

Huic lapidi disci libatorij figura insculpta est, reliquo-
rum autem nonnullis secespitæ, aliis capitis arietini ef-
figies.

CAL. LISTE L. PIISSIMÆ
VIATOR
SABINI FIL.
VIRES TAVRI
QVO PROPRIE
PER TAVROPO-
LIVM PVB. FACT.
FECERAT
CONSACRAVIT.

SEVERVS
IVLLII F. II.
VIR. ES TAVR.
QVO PROPR.
PER TAVROPO-
LIVM PVB. FAC-
TVM FECERAT
CONSACRAVIT.

Uam ad propositam Vicecomitum Leomanensium enumerationem redeo.

Vicecomites Leomanenses.

Odoatus, tempore Vilielmi Sanctij Vasconia Comitis, circa annum 960.

Raimundus-Arnaldus, tempore Guilielmi Comitis Vasconia, circa annum 990.

Arnaldus, tempore Garcia Archiepiscopi Aufciensis. item anno 1011.

Arnaldus 2. Arnaldi primi filius, habuit filiam nomine Adalesam.

Odo, temporibus Bernardi Tumapalerij Comitis Armeniacensis & Guilielmi Aufciensis Archiepiscopi, circa annum 1063. Hic habuit filiam Azelinam qua fuit vxor Bernardi Forcefij domini.

Vibianus, anno 1103.

★★

Vibianus 2. Hic cum Ricardo Comite Pictauiensi bellum habuit: sed tandem, Lactoræ obsidionem diebus aliquot passus, se imperata facturum pollicetur, atque eius fidei permittit; à quo mense Aug. proximè consequuto in oppido sancti Seueri militare cingulum honoris causa accipit. Viuebat anno 1221.

Hispanus Vibiani filius.

Arnaldus-Othonis, hic duas habuit vxores: Prior erat Bernardi Comitis Armeniacensis filia, è qua nata est ei vnica filia *Mascarosa*: Altera vxor fuit Maria, filia Petri Bernardi Saluesij domini & Constantia, Raimundi Tolosani Comitis sororis, vnde nati Viuianus & Philippa: Viuebat Atho Arnaldus annis 1238 & 1256.

Mascarosa Vicecomitissa Leomania post mortem patris.

Vibianus

Vibianus, successit sorori sine liberis mortuæ.

Philippa, vxor Eliæ Talayrandi filij Archambaldi Comitis Petragoricensis, successit Vibiano fratri, potiebatur Vicecomitatu anno 1280. Duas peperit filias Marchesiam, quæ regulam, virginibus sub sanctæ Claræ patrocinio Deo dicatis præscriptam amplexa est, & Hayreburgiam quæ paucos dies vixit.

Philippâ mortuâ, *Elias Talayrandi*, ipsius vir nihilominus Vicecomitatū Leomaniæ, sibi donationis titulo tam ab vxore, quàm à filiâ Marchesiâ relictum, retinuit, quem postea *Philippo* cognomento *pulchro* Francorum Regi, acceptis in solutum vicis ac ditionibus aliis, mancipavit. Philippus verò, non ita multò post, Arnaldo Garfiæ Gutto, Clementis V. Pontif. Maximi fratri, ipsius gratiam fecit.

Arnaldus-Garfiæ Guttus, Vicecomes Leomaniæ, anno 1310: *Vxor* Miramonda Mauleonia, è genere Vicecomitum Mauleosolensium: *liberi*, *Bertrandus* qui ipsi successit in Vicecomitatu, *Elipdis* vxor Amaneui Motani: *Regina*, nupta Bertrando Durofortio Clarimontis Dynastæ.

Bertrandus Vicecomes Leomaniæ: *Vxor* Beatrix. *Filia* Regina, Ioanni Comiti Armeniacensi in matrimonium collocata, patris ex affe hæres & Brayda vxor Renaudi Vicecomitis Bruniquelli.

Regina Gutta, obiit nullis relictis liberis, Ioanne Armeniacensi Comite marito hærede instituto, qui tandem hunc Vicecomitatum Comitatu Armeniacensi annexuit.

Pontifices Laetoreses.

Heuterius, temporibus sancti Genij seu Higini.

Vigilius, Concilio Agathensi anno 506.

Aletius, Concilio Aureliani. 5. anno 549.

Bernardus, sub Guilielmo Duce Vasconia, circa annum 990.

Ioannes, anno 1060.

Raimundus, anno 1068.

VVilielmus Dandozile, è genere B. Bertrandi & Baronum Montaltenfium, anno 1120: postea euectus ad Archiepiscopatum Aufciensem.

Vidianus, seu *Vivianus*, circa annum 1130, item anno 1148.

Arnaldus, anno 1217 & 1221.

Guilielmus, anno 1244.

Geraldus Moulezunius: anno 1273. & anno 1308.

Guilielmus, annis 1315 & 1320.

Rogerus Armaniacus, anno 1325.

Guilielmus Bordanus, 1326 & 1330.

Arnaldus Guilielmus Labartanus, 1347 & 1349.

Petrus-Anzelerij, ab anno 1350 vsque ad annum 1364.

Hugo, obiit anno 1370.

Vigncrius, anno 1372.

Berengarius Manhautius, obiit anno 1383.

Renerius à Malento.

Odo, anno 1384.

Ramundus, anno 1406.

Arnaldus Peyratus, obiit anno 1416.

Geraldus Podianus, obiit tertio Kal. Aug. anno 1425.

Raimundus, viuebat anno 1432 mense Martio.

Martinus Quiteria Pampilonensis, obiit 24. Maij anno 1449.

Bernardus Andraas, obiit 7. Martij 1452.

Amalaricus, obiit anno 1479.

Hugo Orsanus, obiit anno 1496.

Petrus Absacus, Monachus Augustinianus, ex Episcopo Riuenfi fit Pontifex Lactorensis, deinde Archiepiscopus Narbonensis. Regebat Lactorenssem Ecclesiam anno 1494.

Ludouicus Potus, obiit anno 1505.

Petrus Faber, obiit anno 1508.

Bernardus Lustracus, obiit anno 1510.

Renatus Bricus Presbyter Cardinalis tit. S. Lucie in septifolio, ac postea tituli sancti Vitalis: à Iulio II. Pont. Max. dignitate Cardinalis priuatur, in odium Concilij Pisani, cui Renatus intererat, postea tamen in eam restitutus fuit à Leone X. Iulij successore. *Ciacconius*.

Ioannes Barthosius Mombasius, anno 1514.

Guilielmus Barthonus Mombasius, interfuit Concilio Tridentino.

Carolus Borbonius, filius naturalis Antonij Regis Nauarræ, obiit anno 1589: exinde Ecclesia Lactorensis mansit Rectore & Antistite orbata vsque ad annum 1600.

Legierus Plasius, ad Pontificiam dignitatem euectus anno 1600: nuper socium & adiutorem, in eo munere, sibi allegit Ioannem Desdresseum fratris filium, Episcopum Laodicenum.

Lactorens. Episcopi incertæ ætatis.

Ioannes Peyratus.

Raimundus Cambarelha.

Arnaldus Ramafortius.

Viccomites Martianenses.

Lobanerius Vicecomes Martianensis & Guilielmus Lupuseius filius, temporibus Bernardi Guilielmi Ducis

Vasconia, circa annum 1000.

Guilhermus-Lupi, tēpore Sanctij Ducis, circa annū 1125.

Lupus Anerius, anno 1103.

Petrus, filius Lupi Anerij, anno 1118. Hic condidit Oppidum montis Martiani ad *Midorium* amnem, toto illo *Landarum* tractu, quas Burdegalenses vocant, celebre. Vxorem duxit *Beatricem*, Bigorræ Comitissam, Centulli filiam, eoque matrimonio Martiani Vicecomitatus Comitatus illi coniunctus fuit. De eius liberis dicam in stemmate Comitum Bigorræ.

Vicecomites Gauarreti.

Rogerus Gauarreti Vicecomes, temporibus Guilielmi Astanoux Comitis Fidentiacensis, circa annum 1050, duos habuit filios Petrum, & Arnaldum Rogerij.

Petrus Vicecomes Gauarreti: *Vxor* Agnes, è quâ filium reliquit Petrum. Obiit anno 1097.

Petrus 2. Vxorem duxit Guiscardam Gastonis Vicecomitis Bearnensis filiam, quæ Centullo fratri, absque liberis mortuô, in eo Vicecomitatu successit: itaque in liberis atque hæredibus Petri & Guiscardæ Ambo Vicecomitatus Gauarretius & Bearnensis coaluere: quinimò *Brulesij* quoque ditionem hinc accessisse crediderim Bearnensibus Regulis, utpotè iam tum Gauarretio Vicecomitatus annexam. Liberorum Petri & Guiscardæ nomina edet Bearnensium Principum stemma, infra subiiciendum.

Iuliacensium ac *Taurfanensium* Vicecomitum, ut ditiones augustæ, sic nomina obscura sunt, & adeò perpauca ad nostram notitiam peruenerunt, ut ascribere pigeat. At de *Lupanerensibus* contra est: Hi enim nobilissimas *Lescuniorum* Baronum *Lautreorum*

Principum, *Andoinfiorum* Dynastarum & *Acrimontanorum* Comitum familias affinitatibus amplexi, vsque adeò celebre nomen istius Vicecomitatus fecere, vt à Carolo IX. Rege Comitatus titulo decorari meruerit: illorum itaque stemma hîc prætermitti non debuit. Omissis tamen vetustioribus Vicecomitibus, quorum series æquè incerta est, à Lescuniensibus Baronibus (à quibus hæc ditio, à quadringentis circiter annis possessa fuit) initium faciam.

Lupanerienses Vicecomites, Lescuni Dynastia.

Fortanerius Lescunius, Arnaldi filius, Fortanerij nepos, Bernardi pronepos Fortanerij & Condoræ Gabastoniæ abnepos, Lupaneriensis Vicecomes & Martiani dominus anno 1276. Vxorem duxit *Sibyllam* Nauallienfis Baronis filiam. Obiit anno 1297, vnicâ relicta filiâ, quæ Arnaldo Guilielmo Bearnio nupsit.

Arnaldus Guilielmus Bearnus, Lescunij & Fagetimali Baro, Vicecomes Lupanerij, ex N. Lescuniâ vxore filium reliquit *Fortanerium* & filiam *Clarmondam*, quæ Raimundi Arnaldi Caudarrasij toro iuncta est.

Fortanerius 2. anno 1323. *Mathidim*, Caudarrasij Baronis filiam, sibi matrrimonio iunxit, vnde nata filia vnica *Margareta*, quæ virum habuit Ioannem Pomerium.

Ioannes Pomerius & *Margareta Lescunia*, huic Vicecomitatui dominabantur anno 1350. Liberos reliquere *Fortanerium* heredem, & *Ioanetam*, nuptam Guilielmo Arnaldo Morlannæ domino.

Fortanerius 3. Ex vxore N. suscepit *Fortanerium*, in Vicecomitatu Lupanerenfi successorem, *Catharinam* vxorem Guilielmi Arnautoni Meritenhij domini, & *Margaretam*, quæ anno 1407 nuptias cum Ioanne An-

doinsio Barone celebrauit, ad cuius posteros, longâ stirpis seriê, Vicecomitatus Lupaneriensis, desitâ Fortanerii fratris progenie, peruenit, vt ex dicendis constabit.

Fortanerius 4. *Ioannam Castillioniam*, Pontij Castillionij Dynastæ sororem atque hæredem, in matrimonio habuit, ex quâ liberos reliquit *Mathæum* & *Arcambaldum*. Obiit anno 1439.

Mathæus qui patri Fortanerio successit, vxorem habuit *Dianam Bearniam*, è qua natæ sunt ei filiæ *Maria* & *Bertranda*: Hæc anno 1467 *Rogery Fuxij Rabati* domini coniugium adepta est Obiit Mathæus anno 1572.

Maria, Mathæi filia natu maior & hæres, confectis anno 1457 cum *Odeto Aydio* nuptiis, ipsum Lescuniæ Dynastiæ & Lupaneriensis Vicecomitatus consortem fecit. Fuit Odetus vir strenuus, & magnis rebus gestis clarus: Itaque sub Ludouico XI. Rege summis in Gallia honoribus ac dignitatibus functus est & Comitatu Conuenarum donatus, quem moriens liberis transcripsit: Ex Mariâ vxore binas procreauit filias *Ioannam* Ioanni Fuxij Lautrecij vxorem, & *Magdalenam*, quæ Ludouici Acrimontani nuptias adepta, Vicecomitatum Castillionium ei dotem dixit.

Ioanna Odeti & Mariæ hæres, *Ioanni Fuxio Lautreco* marito liberos peperit *Odetum*, vtriusque parentis hæredem, *Thomam* qui Franciæ Marecalli dignitatem gessit, & *Andream* Sparrosij Dynastam.

Odetus Fuxius Lautrecus nominis celebritate vbique terrarum notus, cum *Germanam Fuxiam* propinquam suam sibi vxorem despondisset, nuptias tamen mutauit, ductâ in matrimonium *Carlotâ Lebretiâ*, quæ ei tres peperit filios *Franciscum*, qui patre superstite obiit, *Gastonem* ac *Henricum*, & filiam *Claudiam* N. Lauallo Ca-

ſtribriandi domino nuptam. His omnibus ſine prole extinctis, Leſcuni Dynaſtia & Lupanerienſis Vicecomitatus, iure Gentilitio, ad poſteros *Margareta*, Fortanerii 3. filix, *Ioannis Andoinſij* uxori (de quâ ſuprà) rediit, ad *Paulum* ſcilicet *Andoinſium*, qui vtramque ditionem *Diane* Andoinſiæ filix vnica, quam ex *Margarita Cæanana* priori coniuge procreauerat, tranſcripſit. Hæc pariter *Antoninum Acrimontanum* Cōmitem, filium, ex *Philiberto Acrimontano* marito ſuſceptum, in iis ditionibus hæredem reliquit.

Dynaſtæ Lebretenſes.

LEBRETII vicus, vnde Lebretiorum cognomen his Principibus inditum, in deſertâ illâ & arenosâ Lâdarum Burdigalenſium Regione, quæ à Martianenſi Vicecomitatu Oceanum verſus porrigitur, conditus fuit: Hęc licet de reliquo ſterilis & frugum inops, leporum tamen ferax eſt & ex eo forſan nomen *Leporeti* vel *Lepreti*, (ſic enim in quibusdam vetuſtis monumentis illud ſcriptum reperio) vico illi acceſſit, quod poſtea, longâ ſæculorum ferie, corruptum in *Labritum* vel *Albretum* (vt hodie efferitur) deſlexit. Horum Principum originem ab Aquitaniæ Regis cuiuſpiam, Carolo Magno antiquioris, ſecundo filio repetit *Renatus Chopin*. lib. 2. de *Doman*. tit. 4. num. 13: Alij autem à Sanctione Ducis Gaſconix filio: Peſſimè omnium *Andr. Fauynus* lib. XI. hiſt. *Nauarricæ*, à Vicecomitibus *Tartaffenſibus*, ſeu à *Bigorræ* Comitibus. *Amaneu* nominis, quod in eorum familiâ, ad auorum noſtrorum memoriam, veluti gentilitium manſit, veſtigium agnoſcere mihi videor in vno è Principibus illis Vaſconibus, qui *Vaifar*io Aquitaniæ Duci, contra *Pipinum* Regem bellum gerenti,

fidem atque operam suam probarunt, inter eos enim Fredegarius *Amanugum* nominat Pictaviensem Comitem, in appendice Chronici ad annum 762. Ut ut est, antiquissimam esse Lebretenfium Dynastarum familiam non ambigitur. Horum soboles ab *Amaneuo Lebrezio*, qui circa annum 1050 vivebat, ad *Arnaldum* usque *Amaneu*, qui *Margaritam Borboniam*, Caroli V. Francorum Regis propinquam, uxorem duxit, masculâ feriê perpetuâ propagata est. Fuit *Arnaldus Amaneu* Alani Lebrezij Dynastæ abauus, qui ex *Francisca* filiâ & hêrede Guilielmi Britanni Comitis Petrocorij & Vicecomitis Lemouicensis plurimos liberos suscepit: Horum natus maximus Ioannes Catharinam Fuxiam Navarræ Reginam in matrimonio habuit vtriusque progeniem subiecta tabula exhibet.

Ioannes Lebrezius — Catharina Fuxia
Navarræ Rex. — Navarræ Regina.

Ioannes. Andreas-Phœbus. Martinus-Phœbus. Bonauentura. Obiere infantes.	Henricus Rex Navarræ Princeps Bearnij, Lebrezij Dux primus: <i>Uxor</i> Margareta, soror Francisci I. Francorum Regis.	Carolus obiit in obsidio. ne Neapolitana anno 1528.	Anna desponsa Comiti Candala, obiit anno 1532.	Isabella nupta R. nato Vicecomiti Roani.	Catharina desponsa Brunsvicensi Duci.	Quiteria Magdalena Moñales.
---	--	---	--	--	---------------------------------------	-----------------------------

Ioanna, Navarræ Regina Bearnij & Lebrezij domina nupsit Antonio Borbonio.

Ioannes obiit infans.

Henricus Rex Franciæ & Navarræ.

Catharina nupta Henrico Lotharingo Barri Duci.

Integrum stemma gentis Lebrezij lector expectare debet ab Andream Duchesnio, viro in omni historiæ parte consummatissimo, ut eius scripta testantur, & norunt qui eius consuetudine familiariter utuntur.

Series Comitum Fidentiassium, Armaniassium, Astaracensium, Pardiniassium, & Vicecomitum Fesensaguelli.
Item de Comitibus Gauræ & Magnoaci.

C A P V T X I.

FIDENTIACENSIS Comitatus (qui Armaniaccensem etiam pagum olim ambitu suo complectebatur) terminabatur ab ortu Dynastiâ Insulanâ & Vicecomitatu Gimoëfij , à Meridie Comitatu Conuenarum & Astaracensi , ab occasu verò & à Septentrionibus Bigorrensi Comitatu & Regione Gasconia proprie dictâ. Vrbes in ea primariæ *Ausci* & *Fidentiaccus* vicus , hodie *Vicfesensac* : quamuis autem vniuersus pagus Ausciensis in ditione Fidentiassium Comitum esset , ideòque etiam Ausciensium Comitum nomen eis in vetustis monumentis sæpè tribuatur , quia tamen oppidum ipsum *Auscorum* olim ad dominium Archiepiscopi pleno iure spectabat , Comites domicilium Fidentiaco vico elegerunt , primariâ arce illius Dynastiæ ibi constitutâ , quæ iamdiu bellis ciuilibus (vt pleræque aliæ totius Vasconix) corruit. Cæterum pagus hic etiam tempore Caroli Magni Comitatus titulo insignitus erat : Nam *Burgundionis* ac *Liuardi* Comitum Fidentiacci meminit vetustus Author vitæ Ludouici Pij ad annû 802. Posteriorum verò Comitum , qui è genere *Garfiæ-Sanctij* Vasconix Comitum fluxere , series hæc est.

Guilielmus-Garfiæ Comes Fidentiaccensis (qui , Carolo Simplici Rege , viuerebat) tres reliquit filios *Othonem* siue *Odonem* , *Bernardum* (cui cognomentum *Lusci* tribuunt) & *Fredelonem* : quos omnes Comitum titulo insignitos

comperio in vetustis tabulis, Lothario Rege, exaratis. Si Authori veteris monumenti Cartularij Ausciensis, supra à nobis recitati, credimus, *Otho* Comitatum Fidentiensem, *Bernardus* verò *Luscus* Armaniensem à patre acceperunt: sed, vt de *Odone* verum sit ipsum Comitem Fidentiensem fuisse, in eo certè quod *Bernardum* cognomèto *Luscum* Armaniensem Comitem facit author ille, hèreo; Cum *Luscum* Fidentiensem Comitem fuisse, aliis monumentis antiquioribus mihi constet: itaque parùm abest, quin cognomentum *Lusci*, *Odonis* fratri detractum, ipsius filio nomine pariter *Bernardo* adiudicem.

Otho Comes Fidentiensis filium reliquit *Bernardum-Othonis*, qui à nonnullis cognomine *Mancus-tinea* dicitur, licet veriùs fortasse *Luscus* diceretur: eòque author & conditor Monasterij sancti Orentij in Ausciensi ciuitate.

Bernardus-Othonis Comes Fidentiensis filium habuit *Aimericum* in Comitatu successorem, & filiam præterea, quæ primùm *Arnaldo Pradueronensi*: deinde eo mortuo, *Arnaldo-Guilielmo Trembledio* nupsit.

Aimericus Comes Fidentiensis duos procreauit filios, *Guilielmum* cognomèto *Astanouam* & *Raimundum-Aimerici*, qui ex *Aurianâ Motanâ* vxore filium suscepit *Arsum*, *Montesquiu* Dynastam, caput stirpis *Baronum Montesquiuensium*.

Guilielmus cognomento *Astanoua* duas duxit vxores; quippe priori repudiatâ, *Constantiam* in matrimonium accepit. Filios reliquit *Aimericum* cognomento *Fortonem*, & *Bernardum*. In quibusdam Ausciensis Ecclesiæ Tabulis, *Raimundus* Archiepiscopus Ausciensis auunculus *Guilielmi* Comitis dicitur: sed vtrius, patris scilicet,

an verò matris frater esset, non liquet : nam etiam pro patruo, eo sæculo, *auunculi* vocem vsurpatam fuisse, pauci in his litteris versati igno- rant.

Aimericus, aliàs *Forto*, Comes Fidentiacensis, ex *Biuernâ* vxore (quę iam ex alio marito filium susceperat *Raimundum*, qui Archiepiscopus Ausciensis fuit) liberos habuit *Astanouam* & *Arnaldum-Aimerici*, Prępositum Ausciensis Ecclesię. Viuebat *Aimericus* annis 1088 & 1094.

Astanoua, *Aimerici-Fortonis* filius, Comes Fidentiacensis, tempore belli sacri Hierosolymam petiit, filiam reliquit heredem nomine *Azalmus*.

Azalmus Comitissa Fidentiacensis, cui viro nupsit incompertum est. Obiit superstite filiâ *Benetrice* seu *Beatrice*, quę ipsi successit.

Benetrix seu *Beatrix* Fidentiacensis Comitissa, nupsit, vt arbitror, *Gastoni Vicecomiti Bearnensi*, Petri *Gauarreti* & *Guiscardę* filio. Obiit sine liberis, successitque ei in Comitatu Fidentiacensi *Geraldus* Comes *Armaniacensis*, nomine (quantum coniectura colligere possum) liberorum, ex vxore, sorore, vel materterâ *Benetricis* procreatorum.

Comites Armaniacenses.

A R M A N I A C I Comitatus partem illam veteris Fidentiacensis Pręfecturę occupat, quę Septentriones spectat. Vrbes notissime in eo *Nogaroliũ* & *Bastita*, ab hinc CCCL. circiter annos condita. Alię inter ignobiles *Anianum*, *Riscla*, *Barcelona*. *Elusanus* quoque pagus ad Armaniacensem ditionem pertinet, cuius oppidum *Elusa* & vicus *Mantietum*, sola sunt quę referre conueniat ; **A** Guilielmo-Garfię Fidentiacensi Comite hanc ditionem.

à reliquò corpore absciffam, Bernardo filio natu minori traditam fuisse, ante indicatum est : id modò restat , vt Bernardi progeniem & posteros explicemus.

Bernardus 1. Comes Armaniaci dominabatur huic regioni sub Rege Lothario & Bernardo Auscienfi Archiepiscopo , circa annum 960. Filium reliquit Geraldum, cognomento Trencaleonem.

Geraldus 1. cognomento *Trencaleon* Comes Armaniensis. Liberos reliquit Bernardum, cognomento Tumam Palerium, & Bracheutam nuptam N. Forcefij domino.

Bernardus 2. Geraldii filius, vulgò *Tumas Palerius*, fuit Arman. Comes sub Sanctio Duce Vasconix, circa annù 1025. Fuit etiam Dux Gasconix: Cuius tamen Prouinciæ possessione cedere, à Guidone Pictauiensis Comitii filio, armis coactus est. Dum in Gasconiâ rerum potiretur, religionis studio Comitatum Armaniaci Ecclesiæ Auscienfis beneficiarium & vectigalem fecit. Ingrauescente ætate Monasterium *Sancti montis*, ad Aturram amnem à se constructum ingressus, Cœnobiticæ vitæ se, in eo, addixit. *Vxorem* habuit *Ermengardim* atque ex ea filios Geraldum & Arnaldum Bernardum. Ad annum 1063 & vltra vita eius peruenit.

Geraldus 2. Tumæ Palerij filius, Comes Armaniaci, anno 1070. De huius vxore nihil habeo explorati, nisi quod Hispanam fuisse ex eo coniicio, quod in quibusdam tabulis à *Maiorâ Muniâ* Sanctij Maioris Nauarræ Regis vxore, erâ 1103 confectis, dominæ *Geluiræ* Comitissæ de *Nogare* testis nomen adscriptum lego. *Nogarolum* autem oppidum (vulgò *Nogaro*) Armaniaci Caput esse iam dixi. Filios reliquit *Geraldus Bernardum* & *Guiraldum*.

Bernardus 3. Comes Armaniaci anno 1103. *Vxor* Al-
pasia filia *Bosonis Turene* Vicecomitis, ex Gerbergâ vxore. *Liberi* Giralduſ & Otho & filia N. N.

Geraldus 3. Bernardi filius Comes Arman. anno 1140 :
Vxor, è genere, niſi fallor, Comitum Fidentiacenſium.
Liberi *Bernardus*, & *Otho*. Hic etiam Comitatum Fidentiacenſem, mortuâ *Benetrice* ſeu *Beatrice* Comitiffa, confequutus eſt.

Bernaldus 4. Geraldii filius, Comes Arman. & Fident. annis 1167, 1175 & 1188. Huius vxorem fuiſſe arbitror *Stephaniam*, matrem *Mariae* Monafterij Carrizienſis authoris, quæ in diuarum numerum relata creditur: de ea hæc narrat Philippus Seguinus Chalifiſus Monachus Prior Monafterij Caroli loci in Burgundia tit. de ſancta Maria in Carrizo Abbatiffâ apud Chryſoſtomû Henriques in Menologio Ciſtercienciſi. *Maria* virgo ex Regio ſanguine ſata, filia fuit dominae *Stephanie* Armigniaci Comitiffæ, quæ ſolitariam deſiderans vitam Monafterio *Beate* *Mariae* de Carrizo ſe incluſit: cuius etiam imitatione multæ Principiffæ ſeſe puriori vitæ addixerunt. Multæ denique ſæminæ ipſius exemplum ſequuta ſanctimonia laudes apud poſteros meruerunt: quanta verò cum perfectione ad ſummum virtutum culmen euectâ fuerit, & in ſuas pro viribus præclaram morum reformationem tranſfuderit, ieiunia aſidua, vigiliae, orationes & alia rectæ vitæ inſtituta, quæ omnibus dum Abbatiffæ munus obiret reliquit, ſatis fidem faciunt. Sepulta eſt cum *Stephana* matre ſua in medio Chori eiufdem Eccleſiæ. Hoc Monafterium ipſa propriis ſumptibus extruxerat. Filios reliquit *Bernardus* *Giraldum*, *Arnaldum* *Bernardum*, & *Rogerium*. Huius inſuper filium fuiſſe veriſimile eſt *Petrum* *Giraldum* qui, *Giraldo* & *Arnaldo* *Bernardo* vitâ functis, pro Arma-

niacensi Comite se gessit.

Geraldus 4. Bernardi filius Comes Arm. & Fident. anno 1203 & inde vsque ad annum 1219, quo mortem oppetiit. Huius, vt puto, vxor fuit *Mascarosa*, cuius mentio extat in Necrologio Monasterij sancti Montis, filium reliquit Bernardum tenerâ atate, & filiam, quæ Arnaldo Othonis Vicecomiti Leomanix nupsit.

Arnaldus Bernardus, successit fratri Geraldō, excluso Bernardo, fratris filio, potiebatur utroque Comitatu Arm. & Fident. anno 1222.

Petrus Geraldus, successit Arnaldo Bernardo, possidebatque Comitatum Arman. anno 1226.

Bernardus 5. Geraldī 4. filius tandem, extinctis patruis, paternas ditiones consequitur: *Vxor*, vt puto, *Agnesia* Aragonix regno oriunda. Moritur sine liberis anno 1245.

Bernardo mortuo, inter Arnaldum Othonis Vicecomitē Leomanix, nomine filię *Mascarosæ* (quam ex vxore, Bernardi sorore susceperat) ius sibi in hæreditate ipsius vendicantem, & *Geraldum* Bernardi patruelem, utrumque Comitatum iure cognationis occupantem, non lis solum, verum graue & diuturnum bellum exarsit: sed tandem pace inter eos, per Gastonem Vicecomitem Bearnensem, conciliatâ, certa exinde & stabilis illorum Comitatum possessio Geraldō permansit. Fuit *Geraldus* filius *Rogeryj* Vicecomitis Fesensaguelli, fratris *Geraldī* huius nominis 4. Armaniacensis Comitī, qui præter hunc *Geraldum* natu maximum filios habuit ex vxore, filia (nisi coniecturâ fallor) Amaneui Lebrentensis Dynastæ, *Amaneuum* Archiepiscopum Aufciensem & *Arnaldum Bernardum*.

Geraldus 5. huius nominis Armaniacensis & Fiden-

tiacensis Comes (vterque Comitatus deinceps pro vnico reputabitur) vxorem habuit *Matham* filiam Gastonis Vicecomitis Bearnensis, ex qua liberos suscepit *Bernardum* in Comitatu successorem, *Gastonem* Fesensaguelli Vicecomitem, *Rogarium* Baronem Maulconensem, *Mascarosam*, quæ Arnaldo Guilielmo Bartano, N. quæ Bernardo Conuenarum Comitis filio, & *Matham* quæ Bernardo Trenqualeonis, filio Odonis Fimmarconij Dynastæ, nupsere. Obiit Geraldus anno 1285.

Bernardus 6. Comes Arman. Geraldi 5. filius: Duas habuit coniuges *Isabellam* Lebreti dominam, Bernardi Ezij huius nominis 1. Lebreti Dynastæ, ex vxore Ioannâ Marchiâ, filiam atque hæredem: quâ sine liberis mortuâ, *Ceciliam* Ruthenam in matrimonium accepit, quæ *Ioannem* peperit, & *Matham* Bernardo Eyzij, Amaneui Lebretij Dynastæ filio, nuptui collocatam. Habuit præterea Bernardus, filium naturalem *Ioannem*, qui è militiâ in Sacerdotium veniens, Patriarchæ Alexandrini dignitatem & Ruthenensis Ecclesiæ procurationem à Romano Pontifice impetrauit. Obiit Bernardus anno 1319. die Veneris quæ diem festum Pentecostes proximè consequuta est.

Ioannes 1. Comes Arm. Reginam Guttam Leomaniæ Vicecomitissam coniugem habuit, sterilem: quâ vitâ functâ, nuptias cum Beatrice Claromontia iterauit, è quâ filium suscepit cognominem, & filiam *Ioannam* quam Ioanni Biturigum & Aruernorum Duci collocavit, & *Matham*, quæ in Ioannis Girondæ Ducis, Aragonum Regis filij natu maximi, matrimonio fuit. Obiit anno 1373.

Ioannes 2. Ioannis 1. filius, ex vxore *Ioanna*, Rogerij Bernardi Petragoricensis Comitis filiâ, liberos reliquit,

Ioannem, Bernardum, & Beatricem. Hæc primùm *Gastoni*, Gastonis Phœbi Fuxensis Comititis filio, deinde eo mortuo, Carolo Vicecomiti, Barnabæ Mediolanensis Principis filio nupsit. Filium insuper reliquit naturalem *Ioannem* qui Archiepiscopus primò Aufciensis, deinde Rothomagensis fuit. Obiit anno 1381.

Ioannes 3. Ioannis 2. filius *Margaritam* Conuenarum Comitissam matrimonio tenuit, quæ in eius toro duas filias enixa est. Altera illarum *Ioanna*, Guilielmi Amaneuï Lesparræ & Roasani Toparchæ. Altera *Margarita* Guilielmi 3. Narbonensis Vicecomitis connubium sortita est. Obiit in Italia (quò Galeatio Mediolanensi Principi bellum illaturus cum copiis traiecerat) 8. Kal. Aug. anno 1391.

Bernardus Ioannis 4. frater, fratre mortuo Armaniacensem Comitatus accepit, Franciæ etiam constabularij dignitate auctus. Ex vxore *Bona* Ioannis Bituricensis Ducis filiâ procreauit *Ioannem* in Comitatu hæredem, *Bernardum* Pardiniacensem Comitem, *Bonam* Caroli Aurelianensis Ducis, & *Annam* Caroli 2. Lebretenfis Dynastæ vxores. Obiit Bernardus Lutetiæ Parisiorum anno 1418. nefaria seditiosorum factione sublatus.

Joannes 4. Bernardi 7. filius, ex vxore *Isabella*, Caroli Nauaaræ Regis huius nominis vltimi filiâ, liberos habuit *Ioannem*, *Carolum* (quorum vterque vicissim, patre mortuo, Comitatu Armaniacensi potitus est) *Mariam* Ioanni Alençonio Duci, & *Alienoram* Ludouico Cabilonio Principi Auriaco nuptas, *Isabellam* denique, quæ incesto Ioannis fratris matrimonio, Pij II. Pontificis Maximi decreto abire iussa, cœlibem exinde vitam duxit. Duos ad hæc reliquit Ioannes 4. filios naturales, *Ioannem* cognomento *Lescunium*, qui Archiepiscopatum

patum Aufciensem gessit, & *Ioannem* Comitem Conuenarum, Franciæ Marefcallum & Aquitaniæ Proregem. Obit circa annum 1451.

Ioannes 5. ex vxore *Ioanna*, Gastonis Fuxēfis Comitis, & Eleonoræ Nauarræ Principis filiâ, nullis susceptis, liberis anno 1472 Lactoræ à militib⁹ exercit⁹ Regij interficitur.

Carolus Ioannis 5. frater eiusque hæres in Comitatu Armaniensi, Catharinam Fuxiam vxorem, sterilem nactus est. Filium reliquit naturalem *Petrum*, quem *Caussada* Baronem instituit, fuitque pater Georgij Carnalis tit. sancti Nicolai in carcere.

Gaura Comitatus.

GAVRA Fidentiensis Comitatus, (cui ab ortu adhæret) pars olim fuisse videtur, estque inter ipsum, Vicecomitatus Leomaniensem & Gimoësium, atque agrum Condomiensem interposita. Fortè hoc titulo possidenda concessa fuerat *Fredoloni*, Othonis I. Fidentiensis & Bernardi I. Armaniensis Comitum fratri: Cui equè Comitis appellationem ascribit Vetus monumentum, Lothario Rege, exaratum. Posterioribus etiam sæculis, ipsam *Comitatus* nomine & prerogatiuâ tenuerunt, *Geraldus Casalibonus*, *Ioannes Armaniacus* & *Carolus Lebrelius*: Oppida in eâ *Florentia*, ab Eustachio Bellomarchesio, Præfecto Tholosano, condita, *Simpodium* & *Saluitas*.

Vicecomites Fesensaguelli.

Vicecomitatus Fesensaguelli Caput *Maluesinum* oppidum est. Quicquid huius ditionis, ad diocesim Episcopi Tholosani spectat, id totum Comites Tholosani suo imperio vendicabant, cogebantque Vicecomites Fesensaguelli, eo nomine se clientes ipsorum profiteri. De

residuo autem, hi fidem suam Fidentiacensibus ac Armaniensibus Comitibus obstringebant. Illorum Vicecomitum stemma à *Rogero*, Bernardi 4. Comitis Fidentiacensis & Armaniensis filio, duntaxat ordiri possumus.

Rogerus, Bernardi 4. Comitis Armaniensis filius natus minor Vicecomes Fesensaguelli, anno 1220. *Vxor*, ut coniectio, filia Amaneuvi Lebretensis Dynastæ. *Liberi* Geraldus, Amaneuus Archiepiscopus Ausciensis & Arnaldus Bernardus, qui vxoris *Veronica Bartana* nomine Auræ & Magnoaci ditiones in potestate habuit, fuitque interfectus ad Sûmum Podium anno 1272.

Geraldus Vicecomes Fesensaguelli anno 1244, postea Comes Armaniensis & Fidentiacensis. *Vxor* Matha Bearnia, è quâ plures suscepit liberos. Horum *Gastoni* secundo genito Vicecomitatum Fesensaguelli tradidit.

Gasto Vicecomes Fesensaguelli: dimissâ *Marquesâ*, Vicecomitissæ Leomanix filiâ, quam sibi desponderat, duxit *Valpurguim* Rutenam, quæ ei Geraldum peperit & Mascarosam, Guitardo Lebreteo Vicecomiti Tartassensi postea nuptam. Valpurgui mortuâ, aliam quoque vxorem habuisse videtur *Gasto*, Indiam Caumontiam, nullâ tamen ex ea susceptâ prole, obiit anno 1320.

Geraldus 2. Vicecomes Fesensaguelli: *Vxor* Ioanna filia P. Raymundi 1. huius nominis Comitis Conuenarum. *Liberi* Ioannes, & filia N. nupta Centullo Comiti Astaracensi. Obiit circa annum 1339.

Ioannes, Geraldus filius & hæres: *Vxor* Margarita Carmania. *Liberi* Geraldus hæres, Ioanna nupta Ioanni Leuio Mirapiscio Lagardano, & Matha vxor Vicecomitis Valernix. Obiit paulò post annum 1390.

Geraldus 3. Vicecomes Fefensaguelli: *Vxor* Anna Monlezunia Comitissa Pardiaci. *Liberi* Ioannes, & Arnaldus-Guilielmus. Ioannes cum Margaritâ Conuenarum Comitissâ infaustas celebrauit nuptias: orto enim inter coniuges dissidio, sequutum est mox exitiabile bellum, quod Ioanni eiusque parenti Geraldo & fratri Arnaldo Guilielmo extremam perniciem attulit. Obiere tam Geraldus pater, quàm ambo filij, circa annum 1403, in carcere Bernardi 6. Armaniensis Comitis, qui subinde Fefensaguellum suæ ditioni applicuit.

Astaracenses & Pardiniacenses Comites.

ASTARACI ditio Armaniensis, Fidentiensi, Bigorrensi & Cœuenensi Comitibus cingitur. Vrbs illius primaria *Miranda*, Philippo Pulchro Rege, Eustachij Bellomarchesij Senescalli Tholosani, Centulli Comitis Astaracensis, & Abbatis ac fratrum Cœnobij Verdonarum auspiciis, circa annum 1289 condita; Aliæ item non ignobiles (*castrum nouum Barbarensij, Massylua, Simorra*. Comitum huius Dynastiæ originem à Garfia Sanctij curuo, Vasconiæ Comite, pendere in eius stemmate indicatum est. Is enim filio posthumo Arnaldo (cui eò quod ex vtero matris mortuæ exfecto auulsus esset *Nonnati* cognomen attributum fuit) ipsam hæreditario iure possidendam dedit, Arnaldi autem progenies hac seriè procedit.

Arnaldus-Garfia, cognomento *Nonnatus*, primus Comes Astaracensis. *Liberi* Guilielmus, Garfias-Arnaldi. Arnaldus & Faquileo vxor Ramundi Dati.

Garfias-Arnaldi Comes Astaracensis, filium reliquit Arnaldum.

Arnaldus 2. Comes Astaracensis. *Liberi*, Guilielmus

Bernardus cognomento Pelagos, cui *Pardiniacus* seu *Pardiacus* pagus, Comitatus titulo, à patre concessis fuit. *Garfias-Arnaldi* (qui forsan Ricardæ Comitissæ Bigorrensis maritus, eòque nomine Comes Bigorrensis extitit) & Raimundus.

Guilielmus Comes Astaracensis, *Vxorem* duxit consanguineam, mulierem nobilem, quam tamen, *Garfiæ* Archiepiscopi Ausciensis execrationibus deuinctus, postea dimisit. Filium reliquit Sanctium.

Sanctius Comes Astaracensis. *Filius* Bernardus.

Bernardus Comes Astar. pater Sanctij 2.

Sanctius 2. Comes Astarac. Viuebat anno 1155.

Boamundus Comes Astarac. *Vxor* Rubea. *Filiæ*, Maria & Marchesia, anno 1174.

Guibertus Comes Astar. circa annum 1200.

Centullus Comes Astarac. Hic anno 1212. interfuit prælio illi memorando, quod à Regibus Hispaniæ contra Mauros ad *Nauas Tholosæ* factum est. *Vxor* Siguis. *Liberi* Centullus & Bernardus. Viuebat etiam anno 1233.

Centullus 2. Comes Astar. anno 1244. *Vxor* Petrona, filia Bernardi Comitæ Conuenarum, ex Maria Montipessulani domina. Caruit prole.

Bernardus 2, *Centulli* 2. frater, Comes Astar. anno 1258. *Vxor* N. è qua natus est ei filius Centullus 3.

Centullus 3. Comes Astaracensis anno 1280: *Vxor* Asfalida, *Amaneni* Lebretensis Dynastæ, ex vxore *Matha Burdigalæ* filia. *Filius* Bernardus 3.

Bernardus 3. Comes Astaracensis, anno 1300: *Vxor* Matha filia Rogerij Bernardi Comitæ Fuxensis & Vicecomitæ Bearnensis, ac Margaritæ Bearnæ eius vxoris. *Filius* Bernardus.

Bernardus 4. anno 1324 duxit vxorem *Agnetem*, fi-

Ham Galterij Barossæ domini & Tyburgis Insulanæ eius vxoris : deinde eâ mortuâ , matrimonio secum iunxit *Ceciliam* Bernardi Conuenarum Comitis filiam , è qua natus est Centullus.

Centullus 4. Comes Astarac. anno 1331 , *Ceciliâ* matre ipsius tutelâ fungente : *Vxor* N. filia Geraldii Comitis Fesensaguelli. *Liberi* Ioannes, Cecilia (vxor 1. Raimundi Bernardi Durofortij, deinde Iordani, Insulæ Comitis) & alia nupta Bertrando Motano Bruchij Domino.

Ioannes Centulli 4. filius Comes Astar. anno 1374. *Vxor* 1. Mascarosia Bartana. *Alterâ* Philippa , è qua nascitur Ioannes 2.

Ioannes 2. Comes Astarac. anno 1430 : *Vxor prior* Ioanna Barbazana , Arnaldi Guilielmi Barbazani & Sibillæ Montaltix filia , quæ filiam peperit Catharinam, Petro Fuxio, Lautreci Domino nuptui collocatam. *Vxor posterior* Ioanna Caudarrasia , Raimundi Arnaldi Caudarrasij Baronis , ex vxore Isabellâ Castronouâ Bretenousia filia natu minor. *Liberi* ex eâ Ioannes 3. & Maria vxor Caroli Lebretij Sanbasiliensis Toparchæ.

Ioannes 3. Comes Astar. 1470 : *Vxor* Maria Chambeffia ; *Filiæ* ex eâ , Matha vxor Gastonis Fuxij Candalæ Comitis , quæ patri successit in comitatu Astaracensi , Iaquelina vxor Antonij Mallini nobilis Picardi , & Magdalena nupta Francisco comiti Vertusio Auaugurij Dynastæ.

Matha Astariacensis Comitissa , in matrimonio Gastonis Fuxij Candali , plures habuit liberos , quorum designatio , ad stemma Gentis Candalæ pertinet.

Comites Pardienses.

PARDINIACENSES pagus, vulgò *Pardiacum* , in occidentuâ parte Comitatus Astaracensis (cuius portio olim

fuit) intra ipsum Fidentiensem & Bigorrensem Comitatus iacet. Huius vrbes *Bellomarchesium* & *Marciacum*, ab E. Bellomarchesio & H. Marciaco, Præfedis quondam Tholosanis, ipsarum conditoribus, nomen accepere. Pardiacum, princeps cum Comitatus titulo obtinuit *Bernardus* cognomento *Pelagos*, Arnaldi-Garfia 2. huius nominis Astaracensis Comitatus filius, natu minor, eumque suis posteris transcripsit hoc ordine.

Bernardus cognomento *Pelagos* 1. Comes Pardiacensis viuebat sub *Sanctio* Vasconia Duce, circa annum 1025. Filium reliquit Otgerium.

Otgerius, Comes Pardiacensis, viuebat anno 1088. Liberi Vrsetus, Arnaldus, Vilielmus & Aimericus.

Guilielmus, Otgerij filius, Comes Pardiacensis, filium reliquit Boamundum.

Boamundus Comes Pardiacensis. Hic si idem est cum Boamundo Astaracensi Comite, *Vxorem* habuit Rubeam filias Mariam ac Marchesiam : at si diuersus ab eo, nihilominus vix longiùs processisse ipsius virilem stirpem indicio est *Monlezunij* seu *Montelugdunij* cognomen, à posterioribus Comitibus adscitum, quod ipsos à Monlezunia in Pardiacensem familiam transiisse arguit.

Augerius à Montelugduno Comes Pardiacensis, circa annum 1200.

Arnaldus Vilielmi à Montelugduno, Comes Pardiaci. Obiit anno 1225.

Arnaldus Vilielmi 2. Monlezunius Comes Pardiaci, anno 1280. Ad annum 1290 fit mentio eius filij Arnaldi Vilielmi iam puberis, cuius matre vitâ functâ, aliam vxorem duxisse videtur pater, *Agnetem* filiam & here-

dem Odonis Virani & Ordani domini, quæ anno 1314 obiit.

Arnaldus VVilielmi 3. Monlezunius: *Vxor* Guiralda filia & hæres Odonis Virani & Ordani domini & Agnetis soror, quæ anno 1329, coniux verò Arnaldus VVilielmus anno 1340 obierè: *Liberi* è Guiralda, Arnaldus VVilielmus & Mabilia, quam pater Arnaldo Guilielmo, Barbazani Dynastæ connubio iunxit, anno 1326.

Arnaldus VVilielmus 4. Monlezunius Comes Pardiaci. *Vxor* 1. N Durofortia, Indiæ Durofortiæ Clarimontis dominæ soror, sterili coniugio, marito præmortua. *Vxor* 2. Alienor Peraltana sūmo in Aragoniâ loco nata. *Liberi* ex eâ *Ioannes*, immatura morte præreptus, *Anna* patris hæres, & *Gaillarda* Fimmarconio Dynastæ coniugio iuncta. *Vxor* 3. Mabilia Lebretia, Amaneui Lebrethij, Vertulli Dynastæ, ex vxore Mabilia Langoiranâ filia, ex quâ nulli liberi. Obiit Arnaldus VVilielmus xvii. Kal. Septemb. anno 1377.

Anna Monlezunia Comitissa Pardiaci, virum sortita est Geraldum Fesensaguelli Vicecomitem, in cuius thalamo duos enixa est filios *Ioannem* & *Arnaldum Guilielmum*: ambos vnâ cum parte *Geraldo*, post *Anne* mortem. *Bernardus* 7. Armaniaci Comes, bello sociali captos, tametsi necessitudine sibi coniunctos, carceri inclusit, ibique morte consumi passus, ipsorum bona iure vel iniuria inuasit. *Pardiaci* Comitatus, post *Bernardi* mortem, ipsius filio, natu minori, patri cognominis, pro ratâ portione hæreditatis paternæ obuénit: vnde noua rursus *Pardiacensium Comitum* propago emerfit.

Altera series Comitum Pardiaccensium è genere Bernardi 7. Armaniaccensis Comititis.

Bernardus, Bernardi 7. Comititis Armaniaccensis, Franciæ Constabularij, ex uxore *Bonâ Bituricâ* filius natus minor, Comes Pardiaccensis anno 1420. *Vxor* Eleonor Borbonia, Marchiæ Comitissa. *Liberi* Iacobus, hæres utriusque parentis & Ioannes Episcopus Castrensis.

Iacobus Armagnacus Nemorosi Dux, Comes Pardiaccensis & Marchiæ. *Vxor* Aloysia filia Caroli Andegavi Cenomanensis Comititis *Liberi*, *Iacobus*, mortuus impubes, *Ioannes* Dux Nemorosius, qui ex *Iolandâ Hayanâ* uxore nullos edidit liberos, *Ludovicus* Comes Guisus, qui cœlebs vixit atque in regno Neapolitano dum Galliæ Regis Vicarij munere fungitur, occubuit. *Filia*, *Margarita* Petro Rohanio Giæo Franciæ Marefcallo, *Catharina* Ioanni Borbonio Duci, & *Carlota* Carolo Rohanio Giæo, Petri Giæi Marefcalli filio, nupta.

De Magnoaci Pago.

MAGNOACENSIS pagus, qui in nonnullis priscis monumentis *Maiennacensis* dicitur, Astaracensis regionis, cuius lateri à Meridie adiacet, pars quondam fuisse videtur: ad Septentriones Comitatus Conuenarum oppositus est, ab ortu eodem Conuenarum Comitatu, ab occasu verò Bigerronum Regione terminatur. Comitatus nomen alias ideò forsan tulit, quod eo titulo alicui liberorum minori natu Arnaldi 1. seu Arnaldi 2. vel alterius Astaracensis Comititis, in diuisione communis patrimonij, obtigerit. Vrbes in eâ seu veriùs vici *Castrum nouum* & *Monleonum*. Illud in ditione Bartanorum Auræ Dynastarum, à multis sæculis, fuit: At Monleonum cum

cum

cum circumiacenti agro, Armaniacenses Comititis, iam inde à Geraldo 4, Toparchas habuit. In Ecclesiasticis subest *Magnoacum* Archiepiscopo Aufcienfi.

*De Comitatus Bigorræ & Conuenarum & de Gasconiâ
Tholosanâ, cum Catalogis Comitum, Vicecomitum,
atque Pontificum illarum Ditionum.*

C A P V T XII.

BI G O R R Æ regio (cuius populos *Bigerriones* vocat Cæsar, Plinius *Begerros*, Aufonius *Bigerros*) à Pyrenæis montibus, qui Aragoniæ fines attingunt, incipit: indèq; per lætam & frugiferam conuallem, versus Septentriones ad propinqua Confluentis Aturri & Arrofij amnium, loca descendit. Ab altero latere, ad Occidentem, Bearnensem Vicecomitatum habet obiectum: ab altero verò, ad ortum (quà collibus exurgit neque asperis, neque infœcundis) Conuenarum Comitatus & Magnoacensi Pago continens est. Hâc autem Bigorræ descriptione continentur etiam Pagus *Riparia inferior*, vulgò *Riniere basse* dictus, & Vicariatus *Maliuicini*, qui ab omni memoriâ illi coherentes, ante trecentos circiter annos distracti sunt. Illum *Guilielma* Bearnia, Philippo Pulchro regnante, pro ratâ portione hereditatis matris *Mathæ* Bigorrensis, abstulit & forori *Mathæ* Armaniacensi Comitissæ eiusque heredibus moriens reliquit; *Malumuicinum* verò, & quicquid hodie ipsius Vicariæ nomine censetur, Rogerius-Bernardus Fuxensis, Vicecomes Castriboniâ Philippo Valesio Rege, in præmium rei contra Anglos bene gestæ, extorsit. Continet Bigor-

ra duos Vicecomitatus veteres, *Leuitanensem & Asterien-*
sem, vtrumque in radicibus Pyrenæi situm. Montanerens-
 is autem Vicecomitatus, qui pariter ad hunc olim Co-
 mitatum pertinebat, nunc Principatus Bearnensis por-
 tio est. Oppida insignia Bigerronum *Tarba*, Caput gen-
 tis, vbi vetus castrum, *Bigorra* (nunc *la sede*, à sede Epif-
 copi ibi constitutâ, nuncupatur:) *Vicus Bigerronum*, vulgò
Vic Bigorre, & *Vicus Aquensis*, hodie *Bagneres*, à Ther-
 mis seu Aquis salubribus, quas sinu suo emittit, id no-
 men adepta. Harum vsus non recens, sed antiquus &
 Romanis etiam, illa Regione potentibus, cognitus at-
 que vsurpatus fuit, vt ex Aquensium cognomine eius-
 dem vrbs ciuibus in veteri inscriptione attributo, & ex
 votis Nymphis, pro salute accepta redditaque, solutis
 elicitur.

Vetus lapis domus cuiusdam Bagneriarum vrbs parieti,
iuxta portam salariam, affixus.

I. N Y M P H I S
 P R O S A L V -
 T E S V A S E
 V E R . S E R A -
 N V S V . S . L . M .

Alia etiam venerandæ vetustatis vestigia, vicinus isti
 vrbi ager ostentat: *Posaco* monte. inter veteris Colum-
 næ rudera, iacet lapis his litteris notatus.

II. M A R T I
 I N V I C T O
 C A I V S
 M I N I C I V S
 P O T I T V S
 V . S . L . M .

At bina marmora, quæ Campeſtri vico, *Aſcâ*, in Vicecomitatu Aſterienſi, non procul Bagneriis, proſtant, Numinis cuiuſdam, Bigerronibus culti, nomen hæcenus ignoratum aperiunt: alterique eorum diſci atque vrcei figura inſculpta eſt.

D E O

III.	A G H O N I	III.	.. G H O N I
	D E O		.. A V L I N I
	L A B V S I V S		.. A V R I N I
	V. S. L. M.		V. S. L. M.

In confini præterea Bagneriis monte, nummi aurei nuper reperti ſunt, Alterâ parte *Tiberij* capitis effigiem geſtantes, In ambitu vero hæc verba TI. CÆSAR. DIVI AUG. F. AVGVSTVS: in auersâ verò, Pontificis figuram felle inſidentis, Pontificium pedum manu dextrâ, ſiniſtrâ verò virgam tenentis, aſcriptis his verbis PONTIFEX MAXIMVS.

Comites Bigorrenſes.

DONATVS LVPI, Comes Bigorræ, ſub Ludouico Pio Rege.

Faquileno, Comitiffa Bigorræ.

Dato Donati, Comes Bigorræ, Carolo Caluo Rege.

Lupus Donati.

Raymundus, anno 945 & 955.

Ludouicus, Raymundi filius: *Vxor* Amerna ipſius cognata, viuebat anno 1109.

Garſiarnaldus, Comes, ſub Sanctio Vaſconix Duce, circa annum 1025. Proprio an *Ricardæ* Comitiffæ vxoris iure, incertum.

Bernardus-Rogerij, anno 1036: *Vxor* Garſendis. *Filia* Gerberga, quæ Ramiri I. Aragonenſis Regis coniugium adepta eſt.

Bernardus 2. Hic vnà cum vxore *Clementiâ*, anno 1062 se suosque posteros Bigorræ Comites, erga Ecclesiam Aniciensem, clientelaris officij nexu deuinxit.

Beatrix, Comitissa Bigorræ, Centulli Bearnensis Vicecomitis coniugium iniit, duosque in eius toro, liberos edidit, *Bernardum Centulli & Centullum*. Centullo marito circa annum 1077 mortuo, *Beatrix* aliquot annis superstes fuit: viuebatque temporibus *Vrbani* 2. P. M. qui anno 1088 Ecclesiam Catholicam administrare cœpit.

Bernardus-Centulli, *Beatrix* matri successit, viuebat circiter annum 1100.

Centullus, post fratrem *Bernardum Centulli*, Bigorræ Comes, anno 1120.

Beatrix, Centulli filia, Comitissa Bigorræsis anno 1140, nupsit *Petro Martianensi* Vicecomiti & filiū peperit *Centullum* 2. Petri & *Beatrix* ætate institutum fuit Cœnobium *Scale Dei* in loco Bigorræ, *Cabatur* dicto, vnde postea, anno scilicet 1147, in eum situm, quem modo occupat translatum fuit. Ex huius Cœnobij radice pulularunt pleraque alia tam in Gasconia, quàm in Hispania, longè celeberrima, *Sacra menia*, nimirum, *sancti Prudentij, Fiterij, Oliuæ, Berolæ, Ferrariæ, Buxeti, Floratzi Portæ gloriæ & montis salutis*. Eiusdem verò fratres, magnis beneficiis ornarunt *Petrus & Beatrix*: ibique deinceps fuit constitutum Bigorræ Comitum sepulchretum. In Martianensi insuper pago *Petrus*, Præmonstratensis Ordinis Fratibus, Monasterij *Gratiæ Dei* (quod nunc *Sancti Ioannis Castellæ* dicitur) fundamenta iacentibus, singularem adiutorem atque authorem se præbuit, concesso per beneficium fundo, in quo Monasterium constructum fuit, aliisque non paucis. Vita vtriusque con-

iugis ad annum 1261. & longiùs perducta est.

Centullus, Petri & Beatricis filius, Comes Bigorræ anno 1175: *Vxor* Matella, Alfonsi 2. Aragoniæ Regis confanguinea.

Stephania, Centulli & Matellæ filia ac hæres, duobus viris nupsit: 1° *Raimundo Arnaldi* Vicecomiti Aquis; unde natus est *Nauarrus* Episcopus Coferanensis: deinde *Bernardo* Comiti Conuenarum, quicum dominabatur Bigorræ anno 1189: vnicam habuere filiam *Petronillam*.

Petronilla, filia Bernardi Conuenarum Comitis & Stephaniæ Bigorræ Comitissæ, multarum nuptiarum mulier fuit. Primas, cum *Gastone Vicecomite Bearnensi* celebrauit, circiter annum 1190. Alteras, cum *Nunione* Sanctij Comite Cerretaniæ: Eôque superstite tertias, anno 1216, cum *Guidone Montfortio* Simonis Narbonæ Ducis, Comitis Tholos. & Montisfortis Domini filio. *Liberi* ex hoc matrimonio *Alix* quæ *Radulphi Tessonij* coniux fuit, & *Perona*, siue *Peronella*, quæ *Iordano Chabanesij* Dynastæ, *Vvilielmi* filio, *Esquibati* nepoti, & *Vvilielmi Mastasij*, ac N. Chabanesij Domini pronepoti nupsit. *Aimericus Ranconius* quartus Petronillæ vir fuit. Postremus verò, *Bosius Mastasius*, quæ Petronillam *Mathæ* filia matrem fecit. Hęc nubilis facta, alterius *Gastonis* Vicecomitis Bearnensis, toro sociata fuit. Obiit Petronilla anno 1250, filiâ *Mathâ* & duobus ex alterâ filiâ natu maximâ *Elide*, *Iordani Chabanesij* vxore, nepotibus & totidem neptibus superstitis, *Esquibato*, *Jordano*, *Lorâ* Vicecomitis Turenæ & *Matildi* Philippi Flandri *Thierræ* Comitis vxoribus.

Esquibatus, Petronillæ auia successit in Comitatu Bigorræ: Cum tamen *Gasto* Vicecomes Bearnensis, *Mathæ* vir, assiduis bellis & ambitiosis seditiosorum coitio-

nibus incertam possessionem faceret, ad opem Simonis Monfortij Leycestriæ Comitis necessarii sui confugere coactus fuit, cui postea, gratiam lati auxiliij redditurus, Comitatum mortis causa donauit. Hic autem post aliquot annos ius suum Theobaldo Nauarræ Regi transcripsit. Obiit Esquiuaus circa annum 1276. nullis ex vxore *Agnete*, Rogerij Fuxensis Comitis & Brunissendis Cardoniæ eius coniugis filiâ, relictis liberis.

Constantia Gastonis Bearnensis & Mathæ Bigorrensis filia natu maxima, Esquibatô mortuô, ipsius hæreditatem adiit, quam tamen non diu retinuit, *Ioannâ* Nauarræ Reginâ, quæ Philippo Pulchro Regi nupsit, possessionem Bigorræ sibi vendicante, titulo donationis à Simone Leycestriæ Comite quondam Theobaldo Nauarræ Regi, *Ioannæ* patruo, factæ. Post obitum *Ioannæ*, illius Dynastiæ possessionem tenuerunt ipsius liberi Ludouicus Hutinus & Carolus Marchiæ Comes, deinde Ducatui Aquitaniæ cõiuncta mâsit, ad annû vsque 1369, quo Eduardus Aquitaniæ Princeps eam Ioanni Graillio beneficij gratiæque causâ concessit: sed breui inde, Caroli V. Franciæ Regis armis deiectus fuit, cuius nepos Carolus VII. anno 1425 Ioanni Comiti Fuxensi, qui ex *Petronilla* Comitissa Bigorræ genus ducebat, ipsam restituit.

Vicecomites Leuitanenses.

LEVITANIÆ Vicecomitatus Caput est *Lorda*, veteri arce munitissima insignis. Huius ditionis Vicecomitum familiam antiquissimam esse declarat subiecta series.

Anermanus, & *Anersilius* Vicecomites Leuitanenses, ætate Raimundi Bigorræ Comitis, circa annum 950.

Fortancrius Vicecomes Leuitanensis, temporibus Lu-

douici Comitis Bigorrensis, circa annum 1000. & anno 1020: *Vxor* Vuifola (nisi corruptum sit nomen) *Filij* Garfias Fortonis & Guilielmus Fortonis.

Garfias Fortonis & Guilielmus Fortonis, tempore Bernardi Rogerij Comitis Bigorrensis, anno 1040. Obiit Garfias ante fratrem Guilielmum, pluribus relictis liberis, Raimundo Garfiæ, Garfiâ, Theobaldo & Stephano.

Guilielmus Vicecomes Leuitanensis cum fratris filiis *Raimundo-Garfia* & *Garfia* tempore Bernardi Comitis & Heraclei Episcopi Bigorrensis, circa annum 1056.

Arnaldus Vicecomes Leuitanensis. Anno 1114 Hispaniam ad bellum sacrum contendit. Interfuit obsidioni Cæsaraugustæ sub Alfonso I. Rege Aragoniæ. *Vxorem* duxit *Oriam* Palliariensem Comitissam è qua suscepit Raimundum Rogerium. Alium etiam habuit filium (forsan ex aliâ vxore) Raimundum-Garfiam.

Raimundus-Garfias Leuitanus Vicecomes. *Vxor* Cornelia, Arnaldi Barbasani filia.

Peregrinus Vicecomes Leuitanus. *Vxor* Tigborst. Odo ipsorum filius Cœnobiticam vitam amplexus est.

Raimundus-Guil. Leuitanus, anno 1233 & 1257. & *Raimundus-Garfias* Leuitanus, Castriloboni Dominus. Ex hoc fortasse processere Castriloboni Dynastę, quorum stirps etiam nũ durat. Hi quoq; Vicecomites Leuitanenses appellari solent, extinctâ iam diu & desitâ veterum Vicecomitum Leuitanię rectâ lineâ, aut saltem cessante ipsorum in Leuitania dominio, eoque Vicecomitatu cum Comitatu Bigorræ confuso. Itaque, qui proximè sequuntur Leuitanenses Dynastę, Castriloboni Domini censendi sunt potius quam Leuitanię Vicecomites, licet ex horum genere orti.

Arnaldus Leuitanus, anno 1300.

Raimundus-Garfia Leuitaniæ Dominus, anno 1329.

Arnaldus Leuitanus, Dominus Castriloboni anno 1366 & 1392. *Vxor* N. liberi Arnautonus, & *Bertranda vxor* Ioannis Vicecomitis Asteriensis.

Arnautonus Leuitanus, Castriloboni Dominus. In hoc, nisi fallor, mascula series Leuitanensium Procerum defecit, transiitque Castriloboni Dynastia in gentem Lyoniam & Borboniam, cuius stemma luculentè à Scæuolâ & Ludouico Sammarthanis fratribus libro 16. cap. 32 & 33. Genealogiæ Regiæ Frâncicæ descriptum est.

Asterienses Vicecomites.

ASTERIENSIVM Vicecomitum familia, nulli alij totius Aquitaniæ, antiquitate generis, concesserit: constat quippe fuisse claram, iam tempore Caroli Calui Regis, ex vetustis tabulis, è re Monasterij sancti Orientij, in pago Leuitano constructi, factis, in quibus *Sanctij Asteriensis*, Bigorrensis Comitis *missi*, hoc est, Vicarij seu Legati, memoria extat. Aliis tabulis à Bernardo Comite Bigorrensi & eius vxore Clementiâ, in vsum Ecclesiæ Aniciensis anno 1062 scriptis, *Guilielmi Asteriensis* nomen adscriptum legitur. Huic ordine succedere Arnaldus-Guilielmi, eius filius Augerius & Ispanus nepos, in cuius posteris, masculis liberis non extantibus, Vicecomitatus Asteriensis Agneti puellæ obuinit, quæ cum Sanctio-Garfia Aurano, qui è Guidone Bernardi Conuenarum Comitis filio natu minore genus ducebat, matrimonium cõtraxit. Ab hac stirpe recto ordine & masculâ serie manant hodierni Asterienses Vicecomites: iidemq; ex alio capite Acrimontani Dynastæ, Lupanerij & Guiffuni Comites. Nunc ad inceptam seriem redeo.

Arnaldus Vicecomes Asteriensis, viuebat anno 1238.

Garfiarnaldus

Garfiarnaldus Vicecomes Asteriensis, anno 1264.

Bernardus Vicecomes Asteriensis anno 1283. *Vxor* N. *Liberi* Bernardus, & Agnesia *Hinsij* Domina.

Bernardus 2. Vicecomes Asteriensis anno 1312. *Vxor* Sabarina Iuxana. *Liberi* Arnaldus, Bernardus, Arnaldus-Guilielmi.

Arnaldus, Vicecomes Asteriensis, ex *uxore* N. reliquit *filium* Ioannem.

Ioannes Vicecomes Asteriensis: *Vxor* Mascarosa Orbesania. *Liberi* Garfiarnaldus, Braida.

Garfiarnaldus 2. Vicecom. Aster. *Vxor* Agnesia, Guilielmi Garfiæ Asteriensis, Baronis *Hinsij* filia. *Liberi* Ioannes 2. Bruniffendis, Agneta.

Ioannes 2. Vicecomes Asteriensis: *Vxor* Bertranda, filia Raimundi Garfiæ Vicecomitis Leuitanensis seu Castri loboni. *Liberi* Ioannes 3. & Agnesia, *uxor* Bertrandi Hispani, Romifortij Domini. Obiit circa annum 1297.

Ioannes 3. Vicecomes Aster. *Vxor* Maria Caupenia. *Filius* Sanctius-Garfias.

Sanctius-Garfias Vicecomes Aster. *Vxor* Agneta Larbustia. *Liberi* Ioannes 4. & Menaldus Episcopus Tarbiensis. Periit in obsidione Garruzij Castri, in inferiori Nauarrâ, quo *Gastonem* Fuxium Bearnii Regulum sequutus fuerat, circa annum 1358.

Ioannes 4. Vicecomes Aster. *Vxor* Ioanna, Gastonis Fuxij Comititis filia. *Liberi* Ioannes 5, Menaldus, Catharina, Francisca, Agneta.

Ioannes 5. Vicecomes Aster. Obiit cœlebs.

Menaldus Vicecomes Aster. Ioannis 5. frater. *Vxor* Clara Acrimontana, Ioannis Acrimontani Dynastæ soror: quæ fratri sine liberis mortuo successit. *Liberi* Antonius, & Catharina, nupta Francisco Baroni Mau-

leonio. Obiit Menaldus anno 1534, sepultus Bañeriis in Cœnobio Dominicanorum Fratrum, à Maioribus suis instituto.

Antonius Vicecomes Asteriensis, Dynasta Acrimontanus & Giffunij Comes: *Vxor* Helena Claromontiâ Trauana. *Liberi* Philibertus, Ioannes-Antonius, qui adolescens obiit, Theophilus Comes Tolonionius, Margarita *uxor* N. Durofortij Baronis Duracij & Susanna nupta Marchioni Mompefatio. Obiit anno 1576.

Philibertus, Comes Asteriēsis, Dynasta Acrimontanus: *Vxor* Diana Andoinfia Lescuni & Hagetimali Domina, Lupaneriensis Comitissa. *Liberi* Antonius & Catharina N. Caumontio Laufunio Comiti nupta. Obiit anno 1580.

Antonius Vicecomes Asteriensis, Dynasta Acrimontanus, Comes *Lupanerij* & *Guiffuni*. *Duas habuit uxores*. 1. Aloysia Rocalauræa. *Liberi* ex eâ, Antonius Comes *Guiffuni*, Rogerius Comes Lupaneriensis, qui ante patrem obiit. *Vxor altera* Claudia Momorantiaca Bouteuillæa. *Liberi* ex eâ Henricus Comes Tolonionius, Philibertus Abbas Sorduenfis & Leunsius, & filiæ Carlota N. N. & N.

Pontifices Bigorrenses seu Tarbienses.

ANTOMARIUS.

Faustus.

B. Licerius Fausti Discipulus.

Aprus vel *Aper*, tempore Concilij Agathensis anno 506.

Iulianus, subscripsit Concilio Aurelianensi 4, anno 541.

Amelius Matisconensi 2. anno 585.

Sarstonus, anno 879.

Amelius, tempore Ludouici Comitis Bigorrensis, circa annum 1000.

Bernardus, sub eodem Ludouico Comite, circa annum 1009.

Ricardus, anno 1036.

Heraclius, annis 1056 & 1060.

Pontius, annis 1076 & 1088.

Bernardus Iserascus, circa annum 1090.

Odo aliàs *Dodo*, circa annum 1096.

VVilielmus, tempore Bernardi Centulli Comitis, circa annum 1110. item anno 1142.

Bernardus Lobatus Montefquiuus 1152 & 1164. tempore Alexandri 3. Pontif. Max.

Arnaldus Guilielmns Osonus, tempore Centulli Comitis, circa annum 1176, & in Concilio Lateranensi anno 1179.

Arnaldus Guilielmus Biranus, Gastonis Comitis Bigorrensis & Vicecomitis Bearnensis ætate, circa annum 1200, item annis 1216 & 1222.

Hugo Pardaillanus anno 1227. & inde ad annū 1244, quo Archiepiscopus Ausciensis designatus fuit.

Arnaldus Raimundi Caudarrasus anno 1250. 1256 & 1257.

Arnaldus Millefantius, anno 1264.

Raimundus Arnaldi Caudarrasus, annis 1280, 83 & 1302

Geraldus Dulcetus, annis 1309 & 1313.

Anno 1314. vacat sedes Pontificia.

Guilielmus Vnaldi Lantarius, anno 1316. & inde ad annum 1339.

Petrus Raimundus Montbrunus, anno 1340, 42 & 50.

Guilielmus, anno 1359.

Anno 1362. Ecclesia Pontifice destituta.

Bernardus, annis 1366 & 1372.

Gaillardus, annis 1366 & sequentibus, vsque ad annum 1392.

Petrus Archiepiscopus Ausciensis à Gregorio XII. institutus, administrator perpetuus Ecclesiæ Bigorrensis annis 1406 & 1407.

Bernardus, annis 1408, 1410 & 1416.

Bonus Homo, anno 1422.

Raimundus-Bernardi, anno 1428.

Ioannes, annis 1432 & 1434.

Rogerus, è genere *Gastonis* Comitis Fuxensis & Bigorrensis, anno 1144, & inde ad annum 1453.

Petrus Fuxius Cardinalis, administrator Ecclesiæ Tarbiensis.

Arnaldus-Raimundus Palatzjus, anno 1472.

Menaldus Auranus, Asteriensis Vicecomitis filius, ab anno 1481 ad annum 1496.

Thomas Fuxius, cuius tamen possessionem anno 1505 interpellauit *Rogerus Montaltus*, ius sibi in Tarbiensi Pontificatu asserens, nihilominus hanc Ecclesiam rexit Thomas ad annum vsque 1512.

Menaldus Martorius, ab anno 1514 ad annum 1518. Fuit postea traductus ad Ecclesiam Coferamensem.

Gabriel Acrimontanus. Anno 1530 xiv. Kal. Ian. fit à Clemente VII. Pont. Max. Cardinalis Presbyter tit. S. Cecilix. A Pontificatu Tarbiensi ad Pictauientem, & inde ad Tholosanum traducitur. Moritur vii. Kal. Iunij anno 1534, errant enim qui annum 1554 eius morti assignant.

Antonius Castronouanus.

Ludonicus Castronouanus.

Gentianus Belinus cognomento *Ambasius*.

Saluatus Ibarsius.

Saluatus Ibarsius, superioris *Saluati fratris filius*, hoc anno 1637.

Conuenarum Ciuitas & Comitatus.

CONVENAS dixerunt Latini eos, qui è diuersis locis, in vna mœnia habitaturi conueniebant. Inde nomen Conuenarum in Gasconiâ Ciuitati datum, è quâ Comitatus eiusdem nominis appellationem traxit. *Cneus* enim *Pompeius* (inquit B. Hieronymus cap. 2. libri aduers. Vigilant.) *edomitâ Hispaniâ ad triumphum ire festinans, Latrones & Conuenas de Pyrenæi iugis deposuit & in vnum oppidum congregauit, unde & Conuenarum Vrbs nomen accepit.* Plin. lib. 4. cap. 19. Aquitaniæ populos enumerans. *Aquitani*, ait, (*unde nomen Prouinciæ*) *Sedibonates*, mox in oppidum contributi *Conuenæ*. Conuenarum urbem *Lugdunum* vocant Strabo & Ptolem. Hanc ipsam *Lugduni* nomine designare voluit Auctor Itinerarij, cum iter ab Aquis Tarbellicis Tholosam, per Lugdunum, & ab Aginno Lugdunum descripsit, quem admodum obseruauit Iacob. Sirmond. Notis ad Sidon. Nec opinione fallitur vir doctus, dum Lugduni situm in eo colle fuisse sibi persuadet, in quo nunc constituta est Ciuitas S. Bertrandi; Illud enim verum esse arguunt pleraque rudera, & murorum antiquæ structuræ fundamenta, quæ in subiectis colli campis hodie visuntur, & multò maioris, quam quæ nunc angustum summi collis spatium occupat, Ciuitatis vestigia ostendunt: Veteres item lapidum inscriptiones ibi passim obuiæ, è quibus hîc pauculas exhibere libet.

Vetus Lapis muro Templi B.

Marie Urbis S. Bertrandi

Conuenarum affixus.

D. M.

PAVLAE

MATRI

PRIMVLA

ET PAVLVS

ET PAVLINVS.

Alius Lapis ibidem.

D. M.

ANDOS SIC

SALI. S. IVS

FIL. PIEN-

TISSIMO.

Alius Lapis nunc in ædem

Franciscanorum Vallis

Caprariae illatus.

I. O. M.

L. POMPEIVS

MASCLINVS

V. S. L. M.

Alius in templo B. Iusta co-

lumnæ lapideæ appositus.

P. LICINIO MOAV

IANI L. RVFIONI

HAVIENSONI.

HAL. SCOTARIS

FILIAE.

Alius pro foribus sepulchreti eiusdem Templi B. IVSTÆ.

V C. IVLIVS EROTIS

L. ATTICVS

⊙ IVLIA EROTIS LIBERTE

SALVIOLA

⊙ C. IVLIVS ATTIC. F VICTOR

AN.

XVIII.

In iisdem Campis Ciuitatis sancti Bertrandi, seu vici vallis Caprariae, qui illi continens est, effossus fuit, non ita pridem, alius lapis, magnâ ex parte rudis & impolitus, in cuius summô insculpta est effigies vultus muliebris, torquem collo gestantis, subtus autem figura seu lupi seu canis, cum hac Epigraphê Barbarâ.

A L F I A

L O H I S I Æ

B V L L V C A.

Cæterum non est audiendus Papyr. Massonus, dum in Notitia Episcopatum Gallia, aliam inscriptionem, quæ in Ponte lapideo *Salato* amni imposito, conspicitur, Conuenarum oppido asserit: neque enim *Salato*, sed *Garumna* fluuio alluitur Conuenarum ager, & *Salati* flumen, VII. Vasconicis leucis ab hoc oppido remotum, Coseranensem urbem præterfluit, in cuius suburbio est pons ille, qui inscriptionem seruat. Hanc quia perperam à Massono descripta est, hîc ex fide, oculatus testis, præsentabo.

M I N E R V Æ

B E L I S A N Æ

S A C R V M

O V A L E R I V ..

M O N T A N ..

Solis Conuenis cum Aufciis ius latij à Romanis in Aquitaniâ datû fuisse, discimus ex Strabone Geograph. lib. 4. Idem Author in Conuenarum Regione Thermas Onefias præstantissimas celebrat, quæ nisi eadem sint cum iis quæ in Pyrenæis montibus *Bagneres de Luffon* nuncupantur, probabile est ipsas vetustate exaruisse: Extant nihilominus ad septé circiter milliaria à B. Bertrandi Fano Aquæ *Encausie*, potu saluberrimæ & totâ Galliâ celebres. Quam munita esset olim Conuenarum ciuitas, quamque difficilis ipsius expugnatio, docent illa quæ de rebus ad eam gestis inter Guntramni Regis exercitum & Gundobaldum (qui se filium Clotarij Regis dicebat) necnon oppidanos, pro illo stantes, à Gregor. Turon. lib. 7. cap. 35. 36. 37 & 38. commemorantur: Eiusdem

à Guntramni militibus euerfæ excidium miserabile exponit cap. 38 Gregor. his verbis. *Nocte vero sequenti, ij qui primi erant omnes Thesauros, quos in Vrbe reperire potuerunt, cum ministeriis Ecclesie clam abstulerunt. Mane vero referatis portarum valuis, immisso exercitu, omne vulgus inclusum in ore gladij tradiderunt Sacerdotes quoque Domini cum ministris ad ipsa Ecclesiarum altaria trucidantes. Postquam autem cunctos interfecerunt, ut non remaneret nungens ad parietem, omnem Urbem cum Ecclesiis reliquisque aedificiis succenderunt, nihil ibi præter humum vacuum relinquentes. Ipsius verò instauratæ beneficium debent Conuenæ B. Bertrando, suo Antistiti, teste Vitali, Alexandri III. Romani Pontificis Protonotario, in Bertrandi vitâ, *Claustrum*, inquit, *fecit... Canonicos instituit sub regula S. Augustini, in monte quippe domus non erat, & ecce temporibus huius sancti, meritis exigentibus suis, homines accesserunt & in monte Ciuitatem habitationis reaedificauerunt. Et locus qui multis temporibus desertus fuerat habitatores recepit.* Inde est, quod relicto Lugduni & Conuenarum nomine, San-Bertrani appellationem Ciuitas ista accepit.*

Comitatus Conuenarum, ab ortu Pagis Coseranensi & Voluestrio, ab occasu Bigorrâ & Magnoaco, à Meridie Pyrenæis montibus & valle Aranâ, à Septentrionibus Astaracensi Comitatu & Tholosano territorio definitur. Urbium clarissimæ *San-Bertranus, Insula Dodonis, San Gaudentius & Mons Regalis*: dux tamen posteriores, iamdudum à dominio & Ditione Comitum Conuenarum abscefferunt, & *Mons Regalis* cum vicino agro Leomanensibus Vicecomitibus, San-Gaudentius verò & continentes aliquot vici Bearnensibus Regulis paruerunt: sed nos hîc veterem Comitatus Conuenarum

uenarum situm repræsentamus, ideòque etiam, non *Coseranensem* modo Pagum, verum *Mureti* quoque & *Sammathani* Ditones, illius Comitatus finibus excludimus.

Stemma Comitum Conuenensium.

VETERVM huius Regionis Comitum memoria, iniuriâ temporum & nostrorum incuriâ Scriptorum excidit. Solum nobis licuit ex antiquo monumento, vnus nomen eruere *Raimundi*, qui simul cum germanis suis *Ludouico*, *Ademaro*, *Garsia* & *Amelio* Conuenis dominabatur, ætate Odonis Archiepiscopi Aufciensis, hoc est, circa annum 980. Erant hi fratres, filij *Enardi*, nepotes verò *Anerij*, quos pariter Comites Conuenarum fuisse arbitramur. De posteris *Raimundi*, eiusque fratrum nihil habeo perspectum vel cognitum, vsque ad *Bernardum*, qui, anno 1138, & aliquot ante, Comitatum gerebat; id porrò vetustis Tabulis constat, Comites istos, Conuenarum Regionis dominium liberum & absolutum, neminique Clientelari iure obnoxium tenuisse, ante annum 1244, quo *Bernardus* 4. eam inter beneficia *Raimundi* Comitis Tholosani, huius nominis vltimi, censerit voluit, & sic ex Alodio in feudum mutauit; vt falli *Petrum* *Belouium*, in comment. ad Edictum Regium anni 1307, consequens sit, dum Comites Conuenarum, perinde ac *Fuxentes* & *Insulanos* à *Torcino* primo Tholosano Comite institutos fuisse, exindèque vniuersos Comitibus Tholosanis obnoxios mansisse pronuntiat.

Bernardus Comes Conuenarum, circa annum 1130. Intertextus ad *Sangeruntium* *Coseranorum* oppidum, temporibus *Petri* *Coseranensis* Episcopi. Filium habuit

Bernardum. Huius etiam forsan filius fuit *Guido*, qui, nomine *Bertrandæ* vxoris, *Auræ* Dynasta fuit, à quo postea *Bartanorum Auræ Dynastarum, Vicecomitum Asteriensium & Larbustiorum Baronum* familiæ propagatæ sunt.

Bernardus 2. an patri superstes fuerit ambigo. Vxor *N. soror Raimundi Tholosæ Comitis*, filij Constantiæ. Liberi, *Bernardus*, qui in Comitatu patri vel auo successit: & (nisi me fallo) *Rogerus* Comes Palliarenfis, Caput stirpis Coseraniensium Vicecomitum, ac *Arnaldus* huius frater, *Dalmasani* Dominus.

Bernardus 3. Comes Conuenarum Bernardi 2. & sororis Comitis Tholosæ filius, tres habuit vxores. Prima fuit *Stephania* Comitissa Bigorræ, è quâ vnicam suscepit filiam, *Petronillam*. Altera vxor, *Maria* Montispeffulani Domina, è qua natæ sunt ei duæ filiæ, *Mathildis* & *Petrona*. Harum altera. *Centullo* Astaracensi Comiti, altera *Sanctio Bartano* nupsit. Postea tamen ob consanguinitatem, quæ inter Bernardum & Mariam intercedebat, huius matrimonij Vinculum solutum fuit. Tertia vxor Bernardi erat *Beatrix*, quæ filios ei peperit *Bernardum*: & *Arnaldum Rogerij*, qui Episcopus Conuenarum extitit. *Bernardi* 3. præterea filium fuisse arbitror *Bernardum Conuenensem Sauesij* Dominum. Duxerat etiam Bernardus aliam vxorem *G. A. Bartani* filiam, sed has nuptias Iudex Ecclesiasticus irritas pronuntiauit. Obiit anno 1223.

Bernardus 4. Comes Conuenarum. Duas habuit vxores. Prior fuit *Th.* è quâ suscepit filiam (forsan *Margueritam*, Henrico Comiti Rutenensi nuptam.) Altera vxor, *Cecilia* Raimundi-Rogerij Fuxensis Comitis filia. Liberi ex hâc: *Bernardus* 5. & *Arnaldus-Rogerij* ex Præposito Ecclesiæ Tholosanæ, Episcopus eiusdem designa-

tus, & à summo Pontifice consecratus, Româ rediens, obiit in itinere anno 1297. Duravit Bernardus ad annum 1309 & vltra.

Bernardus 5. Comes Conu. Vxor, *Lora Monfortia*, Philippi Monfortij, Castrensis Comitis filia. Liberi, *Bernardus 6*: *Petrus Raimundi*, Vicecomes *Serrerie*: *Guido*: *Arnaldus Regerij*, primò Episcopus Lombariensis, deinde Claromôtanus: *Ioannes-Raimundi*, qui Archiepiscopus Tholosanus & Cardinalis Portuensis, ac sanctæ Rufinæ extitit: & *Simon* qui designatus Episcopus Magalonenfis obiit ante consecrationem. Filia *Cecilia*, vxor Bernardi 4. Astaracensis Comitis, & *Eleonor* vxor *Gastonis-Phæbi* Fuxensis Comitis. Bernardus anno 1335 naturæ concessit.

Bernardus 6. Comes Conu. tres habuit vxores. Prima N. filia Bernardi 6. Comitis Armaniensis. Altera, *Margareta* Turenæ Vicecomitissa (ex neutra liberos habuit.) Tertia, *Matha*, Bernardi Iordani Insulani Dynastæ filia, Bertrandi Insulæ Comitis soror. Liberi ex eâ, *Ioannes* posthumus, qui parum vixit: *Cecilia* vxor Iacobi Vrgelli Comitis & Vicecomitis Ageresij, filij Alfonsi IV. Regis Aragonum: *Margareta*, quæ coniugio N. Reginaldi Pontij filij à parentibus destinata fuerat, sed interim obiit: *Ioanna*, quæ Petro-Raimundi 2. huius nominis Comiti Conuenarum, patrueli suo, impetratâ à summo Pontifice veniâ, nupsit. *Helionardis* siue *Alienor*, vxor Guilielmi Bellifortij Turenæ Vicecomitis, *Matha* & *Beatrix* Cœnobio sacrarum Deo Virginum à patre testamenti tabulis dedicatæ.

Petrus-Raimundi, Ioanni, Bernardi 6. fratris filio, in tenerâ ætate extincto, successit in Comitatu Conuenarum, submotis Ioannis sororibus, Bernardi fratris &

Mathæ filiabus, quod grauis & exitiosi in hâc familia belli seminarium fuit: *Mathâ*, filiarumius, ope & auxilio Bernardi-Iordani patris & Bertrandi fratris, vindicante. Anno tandem 1350, celebratæ inter Petrum-Raimundum, superioris Petri-Raimundi filium, & *Ioannam*, Mathæ filiam, nuptiæ (procurante id Ioanne Cardinali, vtriusque coniugis patruo) omnem hanc controuersiam composuerunt, & Conuenarum populo exoptatam pacem attulerunt. Vxorem habuit Petrus-Raimundus 1. *Constantiam*, liberisque ex eâ, *Petrum-Raimundi* 2. *Helionardim* (quæ Comiti Palliarenfi primùm connubio iuncta, eô vitâ functô, alteras, cum Guiraldo Morano, Bertrandi Motani Bouchagij & Claromontis Domini filio, nuptias confecit) & *Ioannam*, Geraldî Vicecomitis Fesensaguelli & Brulesij vxorem. Anno 1341 testamentum condidit, eôque ipso è viuis excessisse videtur.

Petrus-Raimundus 2. Comes Conuen. Vxor *Ioanna*, Bernardi patris filia. Liberi ex eâ *Helionardis*, primùm Bertrando Insulæ Comiti, huius nominis 2, postea eo defuncto, *Ioanni* 2. Aruerniæ & Boloniæ Comiti nupta: *Margareta*, quæ parentibus in Comitatu successit, & *Agnes* quæ innupta obiit. Testamentum condidit Petrus anno 1375, nec diu deinceps vixit.

Margarita Comitissa Conuenarum, tres ordine habuit maritos. Primum, *Ioannem* 3. Armaniensensem Comitem, in cuius thalamo duas peperit filias, *ioannam* & *Margaritam* (de vtriusque coniugiis dixi in stemmate Armaniensensi) Alter *Margaritæ* Comitissæ Conuen. vir fuit *Ioannes Armaniacus*, Geraldî Vicecomitis Fesensaguelli filius natus maior, è cuius matrimonio breui discessit. Tertius denique *Mathæus Fuxius*, *Ioannis* Comitis

Fuxij frater, à quo malè accepta & diutino carcere vexata, Carolum VII. Regem implorauit, atque ex auctoritate illius libertate receptâ, huius beneficij gratiam, Carolum Comitatus hæredem scribens, rependit. Anno 1461 post Caroli patris interitum, Ludouicus XI Rex, hunc Comitatum, *Ioanni*, Armaniaccensis Comitatis Ioannis 4. filio notho, vtendum fruendum, filiiſque iuſto connubio procreandis, arbitrato ſuo, tranſcribendum conceſſit. Eô deinde, abſque maſculâ ſobolê, anno 1472, extincto, eundem Comitatum Rex denuò, *Odeto Aydio* Leſcuni Dynaſtæ pari lege tenendum tradidit: Cuius itidem virili prole, Henrici pronepotis morte (quæ circa annum 1548 accidit) deletâ, longo interuallo interruptam Conuenarum regionis poſſeſſionem fiſcus iure ſuo repetiit.

Bartani Dynaſta.

QVONIAM *Bartana* Dynaſtia; vulgò *la Barte*, quæ olim Vicecomitatus nomenclaturam tulit, *Aura* quoque Ditio, quæ à quingentis circiter annis, in Bartanorum Dynaſtarum auctoritate fuit, intra limites veteris Comitatus Conuenarû conſiſtunt, non decuit nobilem hanc & antiquam familiam ſilentio hoc loco prætereire.

Sancius Vicecomes Bartanus, annis 1076 & 1083. Frater *Aimericus*.

Augerius Bartanus, filius *Sancij*.

Arnaldus Bartanus, circa annum 1180. Filiam habuit *G.* quæ matrimonium *Bernardi* 3. Comitatis Conuenarum iniit, quod tamen irritum fuit.

Geraldus Bartanus, primùm Epifcopus Tholoſanus, deinde Archiepiſcopus Auſciensis, fuit ex gente & familiâ Bartanorum Dynaſtarum, florebat annis 1160,

1190. & aliis proximè consequentis.

Sanctius Bartanus, Auræ Dominus, circa annū 1200, vixit ad annum 1227. Vxor *Matildis*, filia Bernardi Comitis Conuenarum, ex Mariâ Montepessulanâ. Filius *Arnaldus-Guilielmus*.

Arnaldus-Guilielmus Bartanus, Auræ & Magnoaci Dominus, vixit ad annum 1259. Filias reliquit *Veronicam* Arnaldo-Bernardo, Geraldî 5. Comitis Armaniensis fratri, anno 1263 nuptam, & *Brunissendam* Bertrandi Famelli vxorem, quæ, fore præmorta, paternam hæreditatem adiit.

Brunissenda Bartana, cum Bertrando Fumello coniuge dominabatur Bartæ, Auræ & Magnoaco anno 1283. Vixit Bertrandus ad annum 1326. Liberi, *Arnaldus-Guilielmus*: *Bertrandus-Fumellus*: *Sibylla* Vxor Bertrandi Durofortij, Claromontis superioris Domini: & *Gausfanta*.

Arnaldus-Guilielmus Bartanus. Vxor *Mascarosa*, filia Geraldî 5. Comitis Armaniensis. Liberi, *Geraldus*: *Arnaldus-Guilielmus* Episcopus primò Lactorensis, deinde Albiensis: *Rogerus Montesquini* in Caturcino pago Dominus. Filia N. Poiolsij Domino nuptæ. Duos insuper reliquit filios nothos, vtrumque nomine *Guilielmus*.

Geraldus Bartanus, quatuor habuit vxores. 1. *Trenca Linhana*. 2. *Helienor Salustia*, ex qua nulli liberi. 3. *Miramonda Bonemillana*. 4. *Brunissena Lautrecia*. Liberos reliquit. *Joannem* hæredem, *Sauram* nuptam Guigori Rupis Domino, Vicecomiti Lautrecensi; & *Mascarosam*, quæ Ioannis Comitis Astaracensis vxor fuit. Obiit *Geraldus* anno 1352.

Ioannes Bartanus, Barossæ, Nestesij, Ciutadesij, Auræ

& Magnoaci Dynasta. Vxorem duxit primò *Margaritam Madalhaniam Canconis* Baronix, in Agennenfi Pago, Dominatricem. Eâ mortuâ denuò aliam duxit, *Ioannam Lebretiam*, patre *Amaneuo* Lebretio Vertullij Dynastâ, *Berardi* Riuntij Domini filio, *Amaneuo* Lebrentensis Dynastæ & *Rosæ* Burgenfis nepote, matre verò *Mabiliâ* Scoffanâ Langoiranâ genitam. Ex neutrà suscepit liberos; Itaque moriens hæredem reliquit *Armaniensem* Comitem.

Pontifices Conuenarum.

SVAVIS, subscripsit Concilio Agathenfi anno 506.

Præsidius, Concilio Aurelianenfi 2, anno 533.

Amelius, Aurelianenfi 5, anno 549.

Rufinus, Matisconenfi 2, anno 585.

Abrahamus, anno 788.

Inuolatus, anno 879.

Atonus siue *Atho*, circa annum 950.

Guilielmus, anno 1035.

Bernardus, anno 1056. Interfuit Concilio Tholosano.

Guilielmus 2. anno 1068.

Bertrandus, Antonis Raimundi, Castri Ictij Domini, ex vxore N. sorore *Vitelmi* Comitis Tholosani, cognomento *Taillaferri* filius, anno 1086 & inde ad annum 1120. Fuit in Diuorum numerum relatus.

Rogerius, Nirus, annis 1130, & 1143.

Arnaldus.

Arsius, Concilio Lateran. anno 1179.

A. hoc est, idem *Arsius*, vel *Arnardus*, vir miræ sanctitatis, strenuam contra hæreticos Albigenfes anno 1212 operam nauabat. Videndus P. Vallis Sernenfis Monachus cap. 65. & 72 historiæ Albig.

G. hoc est *Geraldus*, *Guilielmus* vel *Garfias*, anno 1216, & inde ad annum 1227.

Arnaldus-Rogerij, filius Bernardi 3. Comitis Conuenarum, annis 1244 & 1246.

Frater Arnaldus, anno 1257 & anno 1260.

Geraldus, anno 1260.

Bertrandus, annis 1263 & 1265.

Bernardus, ab anno 1276 ad annum 1289.

Ab anno 1289, ad annum 1294 sedes Pontificia vacat.

Bertrandus Guttus, anno 1297. Anno 1300 fuit ductus ad Episcopatum Burdigalensem, & inde ad Pontificatum Maximum, assumpsitque nomen *Clement. V.*

Boso Salignacus, ex Archidiacono Medulensi fit Episcopus Conuenarum, gerebat id munus anno 1310.

Stotus, anno 1321.

Guilielmus, anno 1324. & inde ad annum 1336, quo Lutetiæ in confessu Regis sedebat, inter consiliarios, teste Ioan. Tilleto.

Hugo, ab anno 1337 ad annum 1350.

Bertrandus Cagnacus aliàs *Caniliacus*, ab anno 1354 ad annum 1371, quo ab Urbano V. factus est Cardinalis. Obiit xiv. Kal. Iulij anno 1374.

Guilielmus, ab anno 1372 ad annum 1381.

Amalinus vel *Amalaricus* Lautrecus. Anno 1385 fit Cardinalis titul. S. Eusebij à Clemente VII. Obiit Auenioni vii. Id. Iunij anno 1390: ex *Ciacconio*. Anno 1375 Pontificatum Coseranensem gerebat.

Manaldus, ab anno 1393 ad annum 1408.

Geraldus Auranus, post Manaldi mortem, Episcopus designatur Canonorum suffragiis anno 1422, Martinus tamen Pontifex Maximus Geraldus electionem, minimè gratam habuit, ideò scilicet, quia Canonicis

antea

antea significauerat placere sibi eâ vice Episcopum arbitrato suo instituere: Itaque, reiecto Geraldo, Petro Fuxensi Cardinali, quem nuper à Pontificatu Lascurrensi reuocauerat, Conuenarum Ecclesiæ procuracionem perpetuam permisit.

Petrus Fuxensis Cardinalis, annis 1426, 30, 33 & 37 Ecclesiam Conuenarum administrabat.

Grimoaldus, Episcopus Conuen. anno 1442.

Arnaldus-Raimundi anno 1451, & anno 1462.

Annis 1464 & 1465 Ecclesia Pontifice orbata.

Ioannes, Episcopus Conuen. ab anno 1471 ad annum 1281, III. Kal. Maij.

Anno 1484, desideratur Pontifex in Ecclesia Conuenarum.

Ioannes Fuxius, annis 1495 & 1497 Episcopus Conuenarum & Prior Neruiensis. Obiit vi. Kal. Nouembris anno 1501.

Gaillardus Hospitalis Olorensis, Canonicus Ecclesiæ Conuenarum, à Canonicis in locum Ioannis Fuxij demortui sufficitur xiv. Ian. eodem anno 1501, cui tamen negotium faceffit Amaneuus Cardinalis, qui Pontificatum illum à summo Pontifice impetrauerat, nihilominus Gaillardus vt causâ superior, siciudicio victor fuit.

Anno 1515 Kal. Martij Ecclesia Pontifice destituta, item anno 1518 pridie Nonas Septemb.

Ioannes Mauleonius, ex antiquâ & clarâ Mauleonenfium Baronum familia ortus, anno 1521. Canonicorum suffragiis in Pontificium munus euehitur, quo egregie functus est ad annum vsque 1551.

Ioannes Bertrandus, ex primo Præsidente Tholosano Episcopus Conuenarum. Huic anno 1555 versionem

Gallicam quorundam Platonis tractatum dicauit Ludouicus Regius. Fuit postea euectus ad Archiepiscopatum Senonensem, & ad Cardinalis, ac Franciæ Pro-cancellarij dignitates. Eius Elogium scripsere Petramel-larius & Ciaccon. Obiit anno 1560 pride Nonas De-cembris.

Petrus Lebretius, Ioannis Lebretij Nauarræ Regis filius naturalis. Anno 1561, Orator Antonij Borbonij & eius vxoris *Ioannæ* Nauarræ Reginæ ad Pium IV. Pon-tif. Max. missus. Interfuit etiam Concilio Tridentino. Hunc antea Religiosæ vitæ votum in Monasterio Hi-raxensi in Nauarra emisisse, & Veremundi nomen ha-buisse testatur Anton. Yapestom. 4. Cent. 4. Chronici Benedictini, vbi etiam singulare ingenium ipsius lau-dat.

Carolus Borbonius, Antonij Borbonij Nauarræ Regis filius naturalis, Episcopus Conuenarum: deinde tra-ductus ad Pontificatum Lactorensem, & inde ad Ar-chiepiscopatum Rothomagensem.

Urbanus Sangelasius, Lanfacus.

Ægidius siue *Gillius Souureus*, consecratus anno 1617 mense Martio, postmodum traductus ad Ecclesiam Antissiodorensis.

Bartholemeus Donadeus Griescus.

De Ditioe Ripariæ.

ANTEQVAM è Regione Conuenarum discedamus, inspicienda est *Ripariæ* Ditio, quæ in illis finibus est sita. *Riparia* dicitur tractus ille, qui, inter *San-Bertrani* & *San-Gaudentiij* oppida, vtramque Garumnæ fluminis ripam attingit, vnde etiam *Ripariæ* nomen inuenit. Vrbes complectitur duas, *Montem-Regalem* & *Valen-*

tinam. Leomanienſes olim Vicecomites Ditionem hanc (incertum quo iure) Conuenarum Comitum imperij immunem ſibi aſciuerunt. Poſtmodum Elias Talayrandus Petracoricenſis Comitum filius, Vicecomitatu Leomanix, illique annexis Dynaſtiis, ab vxore Philippâ donatus, *Ripariam* Philippo Pulchro Regi, titulô venditionis ſeu permutationis tradidit: à quo, illa, & à poſterioribus Regibus noua ſenſim incrementa accepit, pluribus vicis atque oppidis, *Pardiacenſis*, *Aſtaracenſis*, *Bigorrenſis*, *Magnoacenſis*, & *Conuenenſis* Comitatum, Iuridico Riparienſi attributis. Iuridici etenim illorum locorum, tum Eccleſiaſtici, cum militares, Potentiorum vim atque iniuriam non ferentes, Reges in conſortium iuriſdictionis (*Paragium* appellant) patrocinij & tutelæ cauſâ aduocarant, & inde ius Regibus in illis locis quaſitum fuerat. Conſtat autem *Riparienſis* Ditio (præter ipſum *Ripariæ* Pagum) his vicis ſeu oppidis. In *Pardiacenſi* Comitatu, Bellomarcheſio & Marciaco, in *Aſtaracenſi*, Simorrâ, in *Bigorra*, San-Seuero Ruſcitanix, & Tornayo, in *Magnoacenſi* Galano, in *Conuenenſi* Bolo-niâ, & San-beato, & inſuper *Tria* & *Sancta-fide*. Hæc indicare operæpretium fuit, nequis putet, quicquid hodie *Ripariæ iuriſdictionis*, hoc eſt Ditionis, nomine continetur, vnicum Pagum aut territorium continens eſſe. Malè faciunt etiam qui hanc Ditionem cum *Verdunenſi* (quæ ad Gaſconiam Tholoſanam ſpectat) confundunt, atque ex utrâque vnicam faciunt: ſunt enim diuerſæ & (ſi cogendorum vectigalium rationem excipias) nihil commune inter ſe habent.

De Gaſconiâ Tholoſanâ.

QVAMQVAM cateruas Vaſconum, quæ à Pyrenaica
X X x ij

Regione , in Nouempopulaniam , habitandi gratiâ ,
 commigrarunt , ad Garumnâ penetrasse in confesso
 est , eos tamen qui in Tholosanorum aruis , quæ trans
 Garumnâ erant , confederunt , illius ciuitatis Du-
 cum imperium perferre coactos fuisse fide non caret.
 Siquidem ab omni memoriâ Vascones , qui , ad Garum-
 nam , confinem Tholosæ agrum accolunt , in illorum
 Ducum ditioe ac potestate fuisse , vetustæ agrariarum
 illius tractus professionum Tabulæ perspicuè demon-
 strant. Sic *Condornesium* quoque & *Brulesium* , Vasconiæ
 Pagos , ad *Agennensem* , seu Dynastiam , seu Præfecturam
 (quæ Tholosanæ olim pars fuit) antehac pertinuisse su-
 præ monui. Porrò quidni suspicemur , bellû illud quod ,
 Carolo Magno Rege , inter *Chorsonem* & *VVilielmum*
 Tholosanos Duces , & Adelericum Vasconem , atque
 alios eiusdem gentis , gestum narrat Author vetustus
 vitæ Ludouici Pij ad annû 787 , ex hac occasione coor-
 tum fuisse , è contumaciâ nimirum Vasconum Tholo-
 sanis Ducibus subesse recusantium? Quod autem eo bel-
 lo Vascones à *VVilielmo* subactos fuisse refert idem
 Author , id non vtrique de vniuersis Vasconibus acci-
 piendum est , sed de iis tantû qui præpropinqua Tho-
 losæ loca incolebant , quique consecutis temporibus in
 Tholosanorum Ducum Ditioe ac potestate extite-
 runt. Cæteros enim cum à Burdigalensibus Ducibus ac
 Fidentiaci Comitibus regerentur , Tholosanorum quo-
 que Ducum imperio aut administrationi obnoxios fuis-
 se , nulla ratio persuadet. Omnem autem illum Vasconiæ
 tractum , qui inter Vicecomitatum *Leomania* , *Fiden-
 tiacensem* & *Conuenensem* Comitatus , & *Garumnâ*
 fluuium interiectus (& in plures Dynastias ac Ditio-
 nes , plerasque angustas , diuisus) Tholosanis Ducibus

subiectus erat, cum nullo hæctenus proprio vel certo nomine designaretur, Gasconix Tholosanæ vocabulo expressimus. Ditiones illius primariæ, & quas referre alicuius operæ sit, hæ sunt *Dynastia Insulana* (nunc *Comitatus Insule Iordani*) *Vicecomitatus Gimoësis*, pars *Vicecomitatus Fesensaguelli* quæ, citra *Ratziûm* amnem, in dicecesi Pontificis Tholosani iacet: *Ditio Verduni*, & *Mureii* ac *Sammathani* Castellaniæ seu Ditiones. Ambæ hæ nunc ad Comitatum Conuenarum pertinent, cui iamdiu fuerunt annexæ. In *Sammathani* Castellania est Episcopatus *Lomberiensis*, de quo mox agam. De *Vicecomitatu Fesensaguelli* antea dixi. *Vicecomitatu Gimoësis*, qui à *Gimona* fluuio nomen adeptus est, non vnicus, sed plures viri nobiles atque primarij olim dominati sunt, sed tandem partem illius sibi vendicarunt *Armaniacenses* Comites, aliam verò *Terridenses* Dynastæ. *Verdunensis Iudex*, non *Verdunensibus* tantum, & *Granatensibus*, qui ad *Garumnâ* siti sunt, sed *Gimontensibus* quoque & *Belmontensibus*, qui *Gimona* amni incumbunt, ius dicit. *Gimontium*, *Alfonsum* Tholosanum & *Pictauiensem* Comirem: *Belmontium* verò, *Eustachium Bellomarchesum* Senescallium Tholosanum & *Abbatem Grandis Syluæ* conditores agnoscunt.

Dynastia Insulana ab oppido *Insula* ad *Sauam* fluuium ædificatâ, sic dicta est. *Insula Iordani* vulgò dicitur, à *Iordani* appellatione in illius oppidi Dynastarum gente familiari. *Castellum Ictium*, locum hunc principio (antequam ciuibus frequentaretur & vrbis formam indueret) vocatum fuisse testatur *Vitalis* protonotarius in *B. Bertrandi* Conuenarum Pontificis vitâ. Magnum certè à multis sæculis fuisse, *Insulanorum* Dynastarum in *Aquitaniâ* nomen, negari haudquaquam potest:

Ideòque Philippus Valesius Rex Bertrandum, id temporis Infulę Dominum, Comitem dixit, & Vicarium suum in prouinciâ Occitaniâ constituit. Horum Dynastiarum stemmâ, Episcoporum Lomberiensium seriem, quam primùm apponendam, proximè sequetur.

Pontifices Lomberienses.

LOMBERIVM oppidum ad *Sauam* fluuium, in Sammathani Castellaniâ seu Ditione, conditum est. Antiquum ibi Monasterium Fratrum Ordinis sancti Augustini à multis annis florebat. Illud summus Pontifex Ioannes 22. anno 1317 in Episcopatum conuertit. Fuitque creatus primus Antistes *Arnaldus-Rogerij*, *Bernardi* 6. huius nominis Conuenarum Comitis, ex vxore *Lerâ Monfortiâ* filius.

Arnaldus-Rogerij anno 1320, traductus postea ad Claromontanam Ecclesiam.

Iacobus Columna, anno 1335 & 1338.

Antonius, annis 1342 & 1348.

Rogerius, annis 1355 & 1360.

Guilielmus Durofortius ab anno 1363. xvi. Kal. Maij ad xviii. Kal. Maij anni 1375.

Ioannes, anno 1390.

Petrus Parisius, x. Kal. Martij anno 1396.

Raimundus Bretenneus, anno 1416.

Arnaldus Mirapicius, anno 1417.

Petrus Fuxius Cardinalis, administrator perpetuus.

Geraldus Garsias, 1460.

Sanctius-Garsias, ab anno 1466 ad annum 1472.

Ioannes Grolayus aliàs *Villerius*, anno 1477, & inde ad annum 1493, quò ab Alexandro VI. Pontif. Max. in Cardinalium Collegium cooptatur, fuit Orator Regis

Christianissimi, & Abbas sancti Dionysij: eruditione quantus vir fuerit, libri ab eo editi testatur. Scripsit enim in libros sententiarum, Sermones ad populum, collationes habitas cum Clero & Orationem ad summum Pontificem & Cardinalium cœtum. Obiit Romæ anno 1499. *Ciacconius.*

Dionysius Villerius, anno 1499. & 1510.

Sauaricus Oruesanus, annis 1512 & 1528.

Bernardus Oruesanus, ab anno 1528, ad annum 1537.

Antonius Oliuerius, anno 1556.

Petrus Ancrauanus, anno 1590. Obiit xv. Kal. Nouembris anno 1598.

Ioannes Daffisus, ab anno 1598, ad annum 1614. Obiit hoc anno incunte mense Februario.

Bernardus Daffisus.

Joannes Daffisus, anno 1628.

Stemma Dynastarum ac Comitum Insulæ.

ATTO RAIMVNDVS vir nobilis & generosus Dominus Insulæ, vulgò *la Ille*: *Vxor* N. filia VVilielmi Comitis Tholosani, cognomento *Taillaferri*. *Liberi* Raimundus patris hæres: *Bernardus*, qui primò Canonicus & Archidiaconus Tholosanus, deinde Episcopus Conuenarum extitit & tanta integritate & pietate vixit, vt post mortem Sanctorum albo ascribi meruerit. Et N. *Andofilei* Dominus, pater VVilielmi Ausciensis Archiepiscopi.

Raimundus Insulæ Dominus, Raimundum, vt puto, Comitem Tholosanum, necessarium suum, Hierosolymanam ad bellum sacrum sequutus, ibi sub Christianorum Principum signis meruit, meminit illius Raimundus

Agiles in historia illius Belli fol. 162. edit. Bongarf.

Jordanus, Insulæ Dominus, anno 1132. *Vxor Alues*, filia Godofredi Murelli. *Filius* Bernardus Iordani.

Bernardus-Iordani Insulæ Dynasta: Hic ciuibus Insulanis primus leges dedit, quæ adhuc extant. *Vxor* N. *Filius* Iordanus 2.

Jordanus 2. Insulæ Dominus: *Vxor Guilielma* aliàs *Escarona*, filia Galterij Tarridij. *Filius* Iordanus 3. Hic Vicecomitatum Gimoëfij emit anno 1195 ab Arnaldo Montacutio cognato suo.

Jordanus 3. Insulæ D. *Vxor* Sclarmonda. *Liberi* Bernardus-Iordanus, patris hæres. *Jordanus*, *Launaci* Dominus: *Otho Tarridius*, cui pater legauit mediam partem Vicecomitatus *Gimoëfij*. (Hic ex vxore Elide plures reliquit liberos, vnde originem duxere *Tarridani* Gimoëfi Vicecomites.) *Bertrandus* Episcopus Tholosanus: *Roçterius* & filia *Escarona*. Testamenti tabulæ à Iordano 2. obfignatæ annūm habent 1200 ascriptum, quibus (assenfiente Raimundo Tholosano Comite, Domino suo) differtis verbis canit, vt in posterum, in hæreditate Dynastarum Insulæ adeundâ, liberi virilis sexus, etfi gradu remotiores, filiabus potiores essent.

Bernardus-Iordani 2. Insulæ D. *Vxor India* Tholosani Comitissæ filia, quam duxit anno 1206. (Hęc antea fuerat nupta Guillaberto, filio Petri Ermengauj Lautrici.) *Liberi* Bernardus-Iordani 3. patris hæres: *Jordanus*, qui fratri Bernardo, sine liberis masculis mortuo, successit in Dynastiâ Insulanâ, & *Mascarona*, quæ anno 1222 cum Guilielmo Bernardi Lauaurio nuptias confecit. Testamentum condidit anno 1227.

Bernardus-Iordani 3. Insulæ D. *Vxor Englesia*, filia Bernardi Marestanhij. *Filia unica Alpasia*, 1º Geraldo Forcefio,

Forcesio , deinde Arnaldo Montacutio in matrimo-
nium collocata. Obiit anno 1236.

Iordanus 4. Bernardi Iordani frater, summotâ Alpasîâ
fratris filiâ , Dynastiam Insulanam occupavit: ex lege à
Iordano 3. auo , tabulis testamenti , familiæ indictâ. Bi-
nas confecit nuptias. *Vxor* 1. *Faydida*, filia Odonis Ca-
saliboni Domini. *Liberi* ex eâ *Iordanus* 5: *Bertrandus-
Iordani* Dominus Maliuicini, Montanhaci, Corbariux
sancti Pauli, Pibracij, Aufunæ, & Senescallus Vasconix
nomine Regis Franciæ. *India* vxor Bertrandi Caluo-
montij: *Ioanna* vxor Amalarici Vicecomitis Narbo-
nensis. *Altera vxor* Iordani 4. fuit Vaqueria Montillia,
vidua Petri Vicecomitis Lautrecensis, è quâ filiam sus-
cepit *Galcerandam* quæ Stephano Columnæ , nepoti
Iacobi S. Mariæ in viâ lata Cardinalis, anno 1286 nupsit.
Filius naturalis Iordani, Arnaldus. Obitus anno 1288.

Iordanus 5. Insulæ D. *Vxor* Guilielma Durofortia.
Liberi, *Bernardus-Iordani* 4: *Iordanus* Dominus Casali-
boni, Corneillani & Montgaillardi, ob pleraque flagi-
tia ab ipso perpetrata anno 1323 Lutetiæ capite plexus.
Faydida, vxor Ermengaudi Comitis Vrgellensis: *Con-
doria* vxor Arnaldi Raimundi Vicecomitis Tartassien-
sis: *Margarita* vxor Arnaldi Deuesij Vicecomitis Cara-
manni: & *Alpasia*. Obiit Iordanus, circa annum 1305.

Bernardus-Iordani 4. Insulæ D. vxores habuit duas.
Vxor 1. Margareta Fuxia, Rogerij Bernardi Fuxi Co-
mitis, ex vxore Margareta Bearnési Vicecomitissa, filia.
Liberi ex eâ, *Bertrandus* 1: *Gasto*: *Iordanus* (vir Indiæ
Durofortiæ Clarimontis Dominæ:) & *Matha* vxor Ber-
nardi 6. Conuenarû Comitis. *Vxor altera* Berenguela è
nobili N. Cataloniæ gente. *Filia* ex eâ *Audia* vxor Ioan-
nis Montauzerij Domini. Obiit Bernardus anno 1341.

Bertrandus Insulæ D. primus in ea gente Comitatus titulum, Philippi Valesij Regis beneficio, obtinuit, cuius etiã Vicarij munere in Occitanâ Prouinciâ functus est. Anno 1345 in obsidione *Brageraci* Petracorici oppidi, dum strenui & impigri Ducis munia obit, graui vulnere faucius, in hostium manus venit. Vxorem habuit *Isabellam Lcuiam*, & ex eâ filium *Ioannem*.

Ioannes Comes Insulæ. Anno 1350, authore *Marquesio Spinæo* curatore suo, *Ioannam Lebretham Bernardi Ezij*, Lebrethij Dynastæ, ex vxore *Mathâ Armeniacâ* filiam, secum in matrimonio coniunxit. Liberi, *Bernardus Ezij*, qui immaturâ morte præreptus est, & *Bertrandus 2.*

Bertrandus 2. Insulæ Comes: *Vxor* *Helionor Petri Raimundi 2.* Conuenarum Comitatus filia, ex quâ nullos suscepit liberos. Obiit anno 1369, relicto tantum filio naturali *Iordano*: & *Iordano Insulano Clarimontis Domino*, propinquo suo, hærede instituto.

Iordanus Insulanus *Iordani*, ex *Indiâ Durofortia* vxore, *Clarimontis Dominâ*, filius: *Bernardi-Iordani*, Insulæ Domini, nepos, in Comitatum Insulanum *Bertrandi 2.* testamento vocatus, illum occupat anno 1370. Duas habuit vxores. Prior fuit *Cecilia*, filia *Centulli 4.* Comitatus *Astaraeensis*, è quâ filium suscepit, qui à *Gastone Comite Fuxensi* bello captus, in ipsius custodiâ morte absumptus est. Altera vxor *Margarita Terridana*, è quâ nullis susceptis liberis, circa annum 1410, à vitâ discessit. Aliquot ante obitum annis Comitatum illum & totum id, quod ex Vicecomitatu *Gimoësi* possidebat, *Ioanni Borbonio Duci* grandi pecunia vendiderat, qui rursus ea *Bernardo Armaniensi Comiti* alienauit.

*De Comitatu Vasconiæ Citerioris, cum stemmate Fuxensium
Comitum, Bearnî Regulorum & seriè Vicecomitum &
Episcoporum illius Regionis.*

C A P V T XIII.

DE C V R S I S breuiter aliis Comitatus ac Vicecomitatibus, quos supra in diuisione Vasconiæ Aquitanicæ enumerauimus, vna nobis adhuc restat peragrandâ *Vasconia Citerior*, cum Vicecomitatibus eâ comprehensis. Constat autem ea tribus Pagis vel Regionibus, *Vascitania* seu *Vascorum Regione*, *Baionensi Præfecturâ* & *Bearnensi Prouinciâ*. Vascitaniæ descriptionem iam cap. 5. huius libri tradidimus, stemmata tantum supersunt Insignium in eâ familiarum explicanda. *Baionensem* Præfecturam (sub quâ Vicecomitatus *Aortensis* & *Maritimensis* comprehenduntur) & *Bearnensem* Prouinciam (quæ Vicecomitatus *Olorensem* ambitu suo amplectitur) diu dubitavi vtri Vasconiæ, vteriori, an citeriori tribuerem ; sed tandem, dum iis exclusis, nimium citerioris fines coarctari, & in angustum adduci considero, placuit (donec certiora afferantur) ambas citeriori ascribere. Accedit (ad Baionam quod spectat) authoritas Thomæ V Valsinghani, qui in hypodigmate *Nen...* ad annum 1239, hoc oppidum Vascitaniæ esse disertè testatur. Ab hac itaque gradiamur.

Quæ hodie *Baiona*, fuit olim *Lapurdum*. Huius nominis origo è Vascâ linguâ petenda est, non tamen à *bai ona*, id est bonum pignus, vt visum est Ste-

Y Y y ij.

phano Garibayo, sed à *Baia-une*, quæ vox locum vel regionem portus significat. Est enim sita hæc vrbs ad confluentem duorum amniū *Aturri & Nivi*, III. tantum milliarium spatio ab Oceano disiuncta: Eoque, æstu & accessu maris singulis diebus statis vicibus intumescens adiuvante, cuiusvis magnitudinis nauigia in illam facillè appellunt. Itaque hac occasione, atque opportunitate loci (qui Galliæ atque Hispaniæ pænè confinium occupat) inuitati, crebri illuc commeant mercatores, ex Galliâ, Angliâ, Flandriâ atque Hispaniâ. Antiquissimum esse hoc oppidum constat ex Notitiâ vtriusque imperij, quæ sedem Tribuni cohortis Nouempopulanæ *Lapurdo* statuit. Hallucinantur qui hic *Aquas, Augustas*, Ptolemei vel *Tarbellicas* Auctoris Itinerarij ponunt, quarum neque nomen, neque situm alij in hoc tractu vrbi præterquam illi, quæ *Acs* dicitur, competere posse, iamdiu obseruarunt viri docti. Vetustatem insuper Baionæ arguit veterum mœnium forma, aliarum vrbiū, non vulgaris antiquitatis, structuræ accommodata: vt monuit Elias Vinet. in Aufonij carmen de Burdegala. Huius tamen vrbis etymon Ioseph. Scal. lib. 2. Aufon. lection. cap. 7. à *Boijs* deducit, populis Burdigalæ finitimis, qui vulgò *Buchij* dicuntur, vultque dictam Baionam, quasi *Boionam* Lapurdum autem, ait, esse *Lordam*, exiguum Leuitaniæ vicum, in Comitatu Bigorre. Sed fefellit ratio virum doctum, Lapurdum enim, cuius Auctor notitiæ Imperij, Gregor. Turon. & alij meminerunt, non aliud est quam Baiona: quæ, etiam ab hinc quingentis circiter annos, illud nomen seruabat, & Episcopi atque Vicecomites istius vrbis, *Lapurdenses* audiebant, non *Baionenses*. Agnouit hoc tandem Scaliger ipse; nam in posteriori editione lectionum Aufon. (que ex officina Si-

monis Millangij Typographi Burdig. anno 1590 prædicit) deletis quæ de Lorda commentatus fuerat, hæc in eorum locum substituit. *Boiatum* (supple ciuitas) hoc est *Baiona*, quasi *Boiona*, quæ olim dicebatur *Lapurda*, ubi erat præsidium Romanorum. Hodie territorium eius ciuitatis nomen retinet, vocatur enim *Lapord* & pagus *Lapurdensis*. Iam, vt *Baiona* à *Boijs* dicta fuerit, neque id ullam veri similitudinem habet. Distat enim *Boiorum* vicus seu *Buchium* à *Baione* oppido, duorum ad minimum itinere dierum, & inter vtrumque interiectæ sunt hæc quatuor Præposituræ seu Ditiones, *Bornium*, *Marensum*, *Maremnum*, & *Senhansum*. Atqui in Notitia veteri ciuitatum Galliæ, in *Nouempopulaniæ* regione designatur *Boatium* ciuitas. Sit ita sanè; sed quid hoc ad *Lapurdum* seu *Baionam*? an non alio loco illa consistere potuit? Enimuerò eadem Notitia satis indicat, hanc ciuitatem *Boatium* aliam esse à *Baiona* siue *Lapordo*, dum eam in *Burdigalensi* pago statuit, sic enim legitur in *Vetusto* illius exemplari manuscripto *Bibliothecæ Illustrissimi Thuani*, *Ciuitas Boatium, quod est Boius in Burdigalensi*. Præterea, *Itinerarium Antonini*, *Burdegalam* ab *Asturica Hispaniæ* ciuitate petentes, per *Aquas Tarbellicas* *Boios* ducit, statuitque interualla ab *Aquis Tarbellicis*, id est ab oppido *Acs*, (quod primus nos docuit *Scaliger*) *Boios* vsque millia passuum *XLVII*, at è *Boijs* *Burdegalam* vsque *XVI* tantum, quod *Baionæ* conuenire nequaquam potest, cum ea longius distet *Burdegala*, quam *Aquæ Tarbellicæ*. *Scaligeri* sententiam sequuti sunt *Elias Vinet. comment. in epist. 1. Aufonij*, *Paul. Merul. Cosmogr. parte 2. lib. 3. cap. 34.* & *Andr. Faustus lib. 2. hist. Nauarricæ*, vbi, quod *Boionam* adhuc ab incolis dici pro *Baiona* asserit, negant id incolæ verum esse.

Nunc ad Lapurdum redeo. Celebrat Sidonius lib. 8. epist. 12. Lapurdenses locustas, quo genere piscis (*Lan-gosta* est indigenis, at *Carabis* Plinio lib. 9. cap. 31.) nunc etiam abundare Baionensem oram, norunt qui in eâ aliquamdiu commorati sunt. Nostrorum quoque, primæ stirpis, Regum tempore, Lapurdum non ignobile oppidum fuisse hinc arbitrari licet, quod illud, inter alias celebres Aquitaniæ ciuitates, Childebertus Rex sibi cum Guntramno Rege depactus est. Apud Gregor. Turon. lib. 9. cap. 20. in exemplo pactionis vtriusque Regis. *Pari conditione* (sunt verba pactionis) *ciuitates Meldis & duas portiones de Syluanectis, Turonis, Pictauis, Abrincatis, Vicoiuli, Coseranis, Lapurdo & Albige dominus Childebertus Rex cum terminis à præsentis die suæ vindicet potestati.* Sub Anglis Regibus, Aquitaniæ olim imperium obtinentibus, secundum dignitatis locum *Baionæ*, inter Gasconia ciuitates, tribuit Math. Vuestmonast, primâ sede (vt decuit) *Burdigalæ* referuatâ. Ciuium inuiolata semper erga Principes suos fides hanc urbem magno perè commendat. Belleforestus non paucis, huic verò nugator quispiam egregiè imposuit, cum nemini armato illam ingredi, præterquam Regi & Regij sanguinis Proceribus, licere asseruit. Consimilis genij est cognomen *Ciuitatis nobilium*, oppido *Aquarum Tarbellicarum*, ab eodem Authore additum, ex eo quod Anglis in Aquitaniâ rerum potentibus à XII nobilibus, vt ait, regeretur, quorum vnusquisque turrim, in eâ, haberet suæ genti cognominem. Nam hoc quoque eum vetustioribus Scriptoribus indictum, & in fide dignis monumentis hæctenus illectum fuerit, perinde pro ludicro haberi debet. Nihilo certiora sunt eâ quæ de tribus tumulis aquariis, in agro Aquensi, Lunæ crescentis ac decre-

ſcentis viciffitudines imitantibus idem Scriptor prodidit.

NON præteribo fingulare, in hac orâ, Neptuni factum. Ab hinc ducentos circiter annos, *Aturri* fluuij oſtia, (per quæ is ſe in Oceanum, ad tria à Baionâ milliaria, exonerabat) congeſtis ventorû vi, & marinæ tempeſtatis impetu immenſis arenarum cumulis, velut molibus quibuſdam, obſtructa fuerant. Hic caſus Baionenſibus, non maris ſolùm uſum abſtulit, ſed multo etiam grauiora incommoda inuexit: agris eorum, & non exiguâ parte vrbiſ, redundantis amnis effuſionibus ſubmerſis. Poſt aliquod tempus, nouo exitu flumini, ad vicum *Meffanges* (nunc *Boucau vieux*, qui ſex circiter leucis Vaſconicis Baionâ diſtat) comparato; Baionenſes aliquantulum ſubleuati ſunt: lóginquus tamen fluuij cum mari coitus difficilem nauigationem faciebat. Itaque munificentiâ Regiâ, & Prouincialium collationibus ſuſtentati, priorem alueum humanâ operâ peruium facere aggrediuntur; ſed multorum annorum labore fruſtra in hoc opere conſumpto; tandem, noſtra memoria, vel forſ, vel Diuini numinis fauor ipſos voti cópotes fecit. Exorta enim grauis tempeſtas, omnes illas arenas, quæ fluminis oſtia inſederât, illicò diſſipauit. Huius cœleſtis beneficij memoriam is populus ſolèni ſupplicatione, quot annis, celebrat.

TERMINI Baionenſis Præfecturæ ſunt ab ortu Bearnenſis Prouincia & inferior Nauarra: ab occaſu Oceanus: à Septentrionibus Aquenſis Præfectura: à Meridie verò montes Pyrenæi & Vidaffo amnis. Peccant non leuiter Belleforeſtus, eumque ſequutus Merula parte 2. lib. 3. cap. 34. *Cosmogr. dum Lapurdi ſeu Baionæ iuriſdictionem aiunt, protendi ultra flumen Iron, uſque ad fanum D. Ioannis, cui cognomen de Luz, quod Franciæ regnum ab Hiſpaniâ ſeiungit. Vicum enim, Iron*

dictum in eo tractu esse scimus, in ipsius Hispaniæ limite siue vestibulo: fluuium tamen huius nominis non nouimus. Fanum verò D. *Ioannis Luzi*, vtriusque Regni terminum esse negamus: procurrunt enim Galliæ fines vltra hoc oppidum, ad VI. aut VII. miliaria Hispaniam versus, ad fluuium scilicet vsque Vidassonem. Baiona olim non secus ac pleræque alię Vasconię Aquitanicę ciuitates, Vicecomitum priorum dominatum passa est, illorum nomina quotquot ex vetustis schedis aut tabulis nosse hætenus licuit, hic subiicio.

Vicecomites Lapurdenses, seu Baionenses.

FORTVNIVS-SANCIVS Vicecomes Lapurdensis & frater eius *Lupus Anerius*, viuebant tempore Austindi Archiepiscopi Ausciensis, hoc est circa annum 1060. Filium habuit Fortunius-Sanctius, Ramirum-Sanctij, qui se Ecclesiæ Baionensi deuouit: & filiam *Reginam Tortam*, quæ patris hæres fuit.

Regina Torta virum habuit *Sanctium Garfiam*, illumque, hoc matrimonio, Vicecomitatus Lapurdensis consortem fecit.

Garfias-Sanctius, Sanctij Garfiæ & Reginae Tortæ filius, successit matri in Vicecomitatu Baionensi. *Vxor Vrraca. Filius* Bertrandus.

Bertrandus Vicecomes Baionensis. Duas habuit vxores. *Vxor* 1. Tota Orqueyena. *Vxor altera* Atarefa. *Liberi*, (vtro coniugio nati incertum) Petrus Bertrandi: Arnaldus Bertrandi: (vterque ordine parenti in Vicecomitatu successit) V Vilhelmus Bertrandi (qui Episcopus Aquensis extitit) & *filia* N. nupta N. *Saltano Dynastæ*. Vixit Bertrandus ab anno 1140. ad annũ 1170. & vltra.

Petrus-

Petrus-Bertrandi, Vicecomes Baionensis, paucis annis patri superstes fuit, obiitque sine liberis.

Arnaldus-Bertrandi, Vicecomes Baionensis, post fratrem. Hic cum officio suo & muneri erga *Ricardum*, Henrici Angliæ Regis filium, Aquitaniæ Ducem, deesset, Ricardus anno 1177 comparatis Burdegalæ copiis, Baionam contendit, quam urbem cum obsidione cinxisset, breui expugnauit. Habuerit necne uxorem ac liberos Arnaldus non constat: successor enim ipsius in Vicecomitatu fuit *Wilielmus-Raimundi* sororis filius.

Wilielmus-Raimundi Saltanus, Bertrandi Vicecomitis ex filia nepos, Vicecomitatum Lapurdensem obtinebat anno 1193. In hoc puto defecisse Vicecomitum illorum nomen ac potestatem, (quamquam ad annum 1205 Bertrandi Vicecomitis Baionensis, in quibusdam monumentis mentionem fieri video) quippe, non ita multò post, hanc Dynastiam cum Aquitaniæ Ducatu confusam fuisse constat. Ioannes autem Rex Angliæ & Dux Aquitaniæ, primus Baionæ *Maioris* & Decurionum, (quos *scabinos* & *iuratos* vocant) Collegium instituit & eam Reipublice formam ciuibus dedit, quæ aliquot ante annis Rupellanis præscripta fuerat.

Pontifices Lapurdenses, seu Baionenses.

B. L E O primus Baionæ Episcopus, cum Rothomagensem Pontificatum gereret, à Romano Pontifice in Hispaniam, ad erigendos & confirmandos Christianos, à Sarracenis vexatos, legatus, Baionam appulit: ibique dum vitæ exemplo & sacris Concionibus rem Christianam summoperè promoueret, à Piratis & facinorosis hominibus, quorum vitia infectabatur, cæsus in Di-

uorum numerum referri meruit. Floruit Carolo Sim-
plici Rege. Ioannes Dadreus Theolog. & Canonicus
Rothomagensis, in Catalogo Episcoporum Rothoma-
gensium, *Vittonem* hunc vocat. In veteribus tamen
Baionensis Ecclesiæ monumentis, & in antiquis Bre-
uiariis non aliter quam Leo nuncupatur.

Arsius, temporibus Benedicti VII. Pontificis Romani,
circa annum 980.

Raimundus Vasatensis Episcopus, præfuit etiam huic
Ecclesiæ. Viuebat anno 1040.

Raimundus 2. superioris nepos, fratris vel sororis fi-
lius, ætate Austindi Archiepiscopi Ausciensis, circa an-
num 1063.

Bernardus, Monachus Ordinis N. è Pago Astaracensi
oriundus, ab anno 1080 ad annum 1119, quò ad Archi-
episcopatum Ausciensem euectus fuit.

Garfias, anno 1120.

Raimundus Martrius, circa annum 1130.

Arnaldus Lupus Bessabatus.

Arnaldus Formatellus, anno 1149.

Fortaneri, circa annum 1160.

Petrus Bertrandus.

Ademarus, interfuit Concilio Lateranensi anno 1179.

Bernardus Lacarranus, anno 1186, & inde ad annũ 1206.
Anno 1190 à Ricardo Angliæ Rege & Duce Aquitaniæ
parti copiarum, quas ad sacrum bellum parabat, præ-
fectus, in Palestinam profectus est. *Rog. Houeden*.

Raimundus-VVilielmi Donfacus, ab anno 1213, ad an-
num 1250.

Sanctius Haxius vel *Hachius*, electus anno 1256.
Hanc Ecclesiam rexit ad annum vsque 1275.

Dominicus vel *Domenionus Manxius*, annis 1279 &

Arnaldus Raimundi Montanus, electus anno 1303.

Petrus Maritimensis siue *Maremmius*, annis 1309 & 1310.

Bernardus Villanus, anno 1315 electus & confirmatus.

Petrus San-Ioannius, Monachus ab anno 1318 ad annum 1341.

Guilielmus Vitalis San-Ioannius, anno 1369.

Bartholomæus Riberanus, Monachus, anno 1373.

Garcias Euguius Monachus Augustinianus annis 1385 & 1390.

Anno 1392 vacat sedes Pontificia.

Menendus Garcias Monachus, anno 1397.

Petrus Vernetus, anno 1411.

Guilielmus-Arnaldus Bordanus, anno 1413 & 1419, & inde ad annum 1439.

Iacobus, Monachus Ordinis Dominicanorú Fratrum.

Ioannes Barrerius, ab anno 1479 ad annum 1500.

Bertrandus Labetus, anno 1507.

Ioannes Bellayus 1529. postea Cardinalis.

Stephanus Poncherus, ab anno 1542 ad annum 1550.

Ioannes Fraxineus, eodem anno 1550 & anno 1552. fuit Legatus ac Orator Henrici II. Regis in Germania.

Iacob. Aug. Thuan.

Ioannes Monsterius, anno 1561.

Ioannes Sossiondus, ab anno 1567 ad annum 1580.

Iacobus Maurinus, anno 1590.

Bertrandus Etchaußius, traductus ad Archiepiscopatum Turonensem anno 1617.

Claudius Ruellius traductus ad Episcopatum Andega-uensem.

Raimundus Montanus, obiit anno 1637.

Franciscus Fequetus Episcopus designatus eodem anno.

Vicecomites Aortenses, vulgò Vrenses.

VICCOMITATVS Aortensis Præfecturam Baionenſem à Meridie claudit, quâ parte ipſe Præfecturam Aquenſem habet oppoſitam, ex aliis verò *Aturro & Gaucro* amnibus vndique clauſus peninſulæ formam exhibet. Primarius in eo vicus *Petraforata*, vulgò *Peyreborade*, ibique in prærupto colle, extantes adhuc veteris arcis Vicecomitum reliquiæ, *Aſpremontis* Caſtelli nomen ferunt. Horum Vicecomitum familia, ab antiquo Vaſconix Ducum ſæculo, longa ferie deducta, ad noſtram vſque ætatem peruenit.

Lupus Garſias Vicecomes Aorteniſis, & *VVilielmus Garſias Pulionius* frater eius, circa annum 1060. viuebat etiam temporibus Gregorij VII. Romani Pontificis. Filium reliquit *Lupus Sanctium Lupi*.

Sanctius-Lupi Vicecomes Aorteniſis.

Arnaldus Raimundi Vicecomes Aorteniſis.

VVilielmus Raimundi, anno 1156 ad annum 1170.

Lupus Garſias, ab anno 1177 ad annum 1212.

Ricardus Vicecomes Aorteniſis.

Raimundus Vicecomes Aorteniſis. Habebat fratrem nomine Arnaldum Lupi Aſpremontium. Viuebat anno 1263.

Arnaldus-Raimundi 2. Vicecomes, circa annum 1320 & anno 1341. Huius forſan ſoror erat *Miramonda Aſpremontia*, Arnaldi VVilielmi Acrimontani Dynaſtæ vxor.

Arnaldus Raimundi 3. ſuperioris nepos. Vxor I. *Amanea Bertullia*, quam duxit anno 1356. Altera *Aſſalida Pontia*, è quâ ſuſcepit filium Ioannem.

Ioannes, Vicecomes Aortensis anno 1374. sub tutelâ *Affalidæ* matris. Anno 1395 vxor *Ioanna Abella*, filia *Berengarij Apiliæ*, Consiliarij & Maioris domus Petri Regis Aragonum, è quâ natus est *Ludouicus*.

Ludouicus Vicecomes Aortensis. Vxor N. filius *Petrus*.

Petrus Vicecomes Aortensis, anno 1500. Vxor *Quiteria*, Rogerij Acrimontani Dynastæ, ex Helenâ Bearnâ vxore, filia. Filius *Adrianus*.

Adrianus, Vicecomes Aortensis: Vxor N. filius *Ioannes*.

Ioannes 2. Vicecomes Aortensis: Vxor *Ester Bearnia Sangenesia*. Liberi, *Antoninus*: *Armanus*, & filia N: N.

Antoninus Vicecomes Aortensis. Vxor *Amata Lonfia*.

PRÆFECTVRÆ Baionensi ad ortû proximè succedunt Inferior Nauarra, & Bearnensis Principatus. In illâ duæ vetustissimæ & nobilissimæ familiæ etiam nunc clarent, *Acrimontana* & *Luxetana*; de quibus alias ex professo agendum erit. Hic verò nobis in præsentî leuiter attingendus est.

De Principatu Bearnensi.

BEARNENSIS Principatus ex duobus antiquissimis Vicecomitatibus conflatus est *Bearnensi* & *Olorensi*, quibus postea accessere *Montanerensis* & *Orsalensis*. Duobus item Episcopatibus, *Lascurrensi* & *Olorensi Bearnarum*, antiqua Ciuitas (cuius Auctor Itinerarij Antonini & Notitiæ Ciuitatû Galliæ, necnon Gregorius Turonensis meminere) huic Principatui nomen fecit: sed quænam esset hæc ciuitas non leuis inter doctos contentio est. *Ioseph. Scaliger* quem sequuntur multi *Ortesium* esse existimauit, quod oppidum ad extremam istius Principatus oram, & extra vtrumque illius Episcopatum, in Aquisensi diocesi situm est. Mihi tamen

longè probabilior videretur sententia eorum, qui *Lascurrim* esse pronuntiant, nisi obstaret authoritas Itinerarij Antonini, quod ab Aquis Tarbellicis Bearnarum vsque xviii. tantum milliarium spatium interponit: id enim Lascurri conuenire neutiquã potest. Distat quippè hæc ciuitas ab Aquis Tarbellicis xi. ad minimum leucis Vasconicis, in quibus xxxiii. plus minus passuum milia continentur. TERMINI illius Principatus sunt ab ortu Bigorrx Comitatus, ab occasu Baionensis & Aquis Præfecturæ, à Septentrionibus Scialocensis & Taurfanensis Pagi, à Meridie verò montes Pyrenæi & Vicecomitatus Solensis: Vrbes præcipuæ *Palus* sedes Parlamenti & Camerae Rationum, *Lascurris*, Episcoporum domicilium, *Ortesium*, *Iluro* seu *Oloro*, Caput olim Vicecomitatus, nunc Episcopatus eiusdem nominis, *Nayum*, *Morlasium*, *Nauarrensum* (totius regionis propugnaculum) & *Saluaterra*.

Vicecomites Bearnenses.

VETERES Vicecomites Bearnenses primus è tenebris in lucem eruit illustrissimus & eruditissimus Petrus Marca, in supremo Nauarræ Aquitanicæ Senatu Præses, è cuius litterario penu accuratam ipsorum historiam auidè expectamus. Nos interea vt instituti nostri ratio postulat illorum seriem hic attexemus.

Gasto Centulli Vicecomes Bearnensis, temporibus Benedicti VII. Pontificis Romani, & VVilielmi Sanctij Vasconia Dueis, circa annum 980.

Centullus Gasto Vicecomes Bearnensis, & *Gasto Centullus* Bearnus ipsius vel filius vel frater, sub Rege Hugone & VVilielmo Sanctio Vasconia Comite, circa annum 990.

Centullus Vicecomes sub Sanctio Vasconix Duce, circa annum 1020, forsan idem cum præcedenti.

Centullus-Gasto 2. superioris Centulli-Gastonis filius, Vicecomes Bearnensis & Olorensis sub *Bernardo Turmapalerio* Vasconix Duce, circa annum 1050. *Vxor* N. *Liberi*, Gasto, Centullus, Amita. Interfectus à *Solenfibus* ante annum 1058.

Gasto Vicecomes Bearnensis, circa annum 1060.

Centullus filius Centulli Gastonis Vicecomes Bearnensis & Olorensis. Duas habuit vxores. Prima fuit *Gisla*, è qua suscepit *Gastonem* & *Raimundum*. Postea eâ dimissâ *Beatricem* Bigorræ Comitissam duxit, eoque iure Bigorram in potestate habuit. Nati sunt ei ex *Beatrice* *Bernardus* & *Centullus*, de quibus egi in Stemmate Comitum Bigorræ. Fuit hic quoque occisus in valle *Tena* in Aragoniâ, post annum 1077.

Gasto, Centulli filius Vicecomes Bearnensis & Aquësis, egregiam in Hierosolymitano bello nauauit operam. *Vxor* *Atalefa*, Sanctij Comitij Ayuarij, filij naturalis Ramiri Regis Aragonum, filia. *Liberi*, Centullus, & *Guiscarda*. Obiit pugnans contra Mauros in Hispania anno 1131.

Centullus Vicecomes Bearnensis Gastonis filius, à Mauris ad Fragam interfectus anno 1134.

Guiscarda Vicecomitissa Bearn. nupsit Petro Gauarreti Vicecomiti: peperitque filium Petrum.

Petrus Gauarretus Bearnensis Vicecomes, anno 1147. *Vxor* N. liberi *Gasto* & *Maria*.

Gasto Vicecomes Bearnensis, fuit etiam Comes Fidentiaci. *Vxor* Sanctia, *Garfiæ*-Ramiri Nauarræ Regis filia. Obiit sine liberis.

Maria Vicecomitissa Bearn. post fratrem. Paulò post

annum 1170 virum sibi ascivit è primaria gente Principatus Cataloniæ *Guililemum Moncadum*. Liberi, *Gasto, VVilielmus-Raimundi & Constantia* nupta Didaco Lupi Viscayæ Domino.

Gasto filius *Guilielmi Moncadi & Mariæ*, cognomento *Bonus*, successit matri in Vicecomitatu Bearnensi, circa annum 1177, sub tutelâ Peregrini Castellazueli Nobilis Aragonij. *Vxor* *Petronilla Bigorræ Comitissa*. Obiit sine liberis, circa annum 1216.

VVilielmus-Raimundus post *Gastonem* fratrem Vicecomes Bearn. *Vxor* *Guilielma Castri veteris Domina*. *Filius* *Guilielmus Moncadius*. Obiit in bello Balearico anno 1229.

Guilielmus Moncadius Vicecomes Bearñ. *Vxor* *Garfendis*. *Filius* *Gasto*.

Gasto Vicecomes Bearnensis. *Vxor* 1. *Matha*, *Petronillæ Bigorræ Comitissæ*, ex *Bosio Mastasio* marito, filia. *Liberi* ex ea *Constantia*, nupta primò *Henrico* filio *Ricardi Regis Alemanniæ*, deinde eo in Italia interfectò *Alfonso*, *Iacobi 1. Aragoniæ Regis* filio natu maximo. Ex neutro liberos suscepit: *Margareta*, *vxor Rogerij Bernardi Comitis Fuxensis*: *Matha*, *vxor Geraldii Comitis Armaniensis*: & *Guilielma* nupta *Petro*, *Petri 3. Aragonum Regis* filio. Altera *vxor Gastonis* *Beatrix* filia *Ducis Sabaudiæ*. Ex qua nulli liberi. *Liberi naturales* *Bernardus Aspesius*, *Raimūdus* *Canonicus Apamiensis*, *Arnaldus VVilielmus & filia N.* nupta *Arnaldo VVilielmo Andoinij Domino*. Obitus anno 1290.

Quandoquidem matrimoniò, inter *Rogerium Bernardum Fuxensem Comitem & Margaritam Vicecomitissam Bearnensem* initò, ambæ familiæ *Comitum Fuxensium & Vicecomitum Bearnensium* in vnâ coaluere,

coaluere, expedit illorum Comitum stemma ab origine repetere: in quo contexendo, sicubi à sententiâ vulgariū Fuxensis historiæ Scriptorum discessero, me id nonnisi Auctoribus domesticis monumentis facturum recipio.

Bernardus filius secundogenitus *Rogeryj* Comitis Carcassonenſis, ex *Adalasia* vxore primus Comes Fuxensis anno 1062. *Vxor* Beatrix Biterrenſis. *Filij duo*, dictus vterque *Rogeryus*.

Rogeryus, Bernardi filius natu maior Comes Fux. *Vxor* Arcendis. Filius *Rogeryus* 2. Obitus circa annum 1095.

Rogeryus 2. Comes Fuxensis anno 1196. item anno 1111. sub tutelâ *Rogeryj* patruī. *Vxor* *Stephania*. *Filius* *Rogeryus* 3.

Rogeryus 3. Comes Fuxensis. *Vxor* *Eximena*. *Filius* *Rogeryus*-*Bernardus*. Obit ante annum 1249.

Rogeryus Bernardus Comes Fuxensis. *Vxor* 1. *Cecilia Ferrana*, filia *Raimundi Berengarij* Comitis *Barcinonenſis*. *Filius* ex ea *Raimundus*-*Rogeryj*, hæres. *Vxor altera*, *Cecilia*, filia *Raimundi Trincauelli* Vicecomitis *Biterrenſis*, & Comitis *Carcassonenſis*. *Liberi* ex eâ *Rogeryus*, & filia N. N.

Raimundus-*Rogeryus* Comes Fux. anno 1188 *Vxor* *Philippa*. *Liberi*, *Rogeryus*-*Bernardus*, hæres: *Aymericus*: *Lupus*: *Sclarmonda* vxor *Bernardi Alioni*, *Doneſani Dynastæ*: & *Cecilia* vxor *Bernardi* 4. Comitis *Conuenarum*. Obitus anno 1222. in obſidione oppidi *Mirapiscenſis*.

Rogeryus-*Bernardus* 2. Comes Fux. *Vxor* 1. *Ermessenda* filia & hæres *Arnaldi Dynastæ Caſtriboni*. *Liberi* ex ea, *Rogeryus* 4. qui vtrique parenti ſucceſſit, & *Sclarmonda* nupta, vt ferunt, *Cardonæ Vicecomiti*. *Alteræ vxor* *Er-*

mengardis, filia Aimerici Vicecomitis Narbonensis, è quâ nata est, vt puto, *Cecilia*, altera Rogerij-Bernardi filia, Vicecomiti Vrgellensi in matrimonium collocata.

Rogerijs 4. Comes Fuxensis: *Vxor* Bruniffena Cardonia. *Filij*, Rogerius-Bernardus, hæres. Et Petrus qui, nisi fallor, ante patrem obiit. *Filia*, Sibylla *vxor* Aimerici 6. Vicecomitis Narbonensis: Agnes, *vxor*, Esquibati Comititis Bigorræ: Philippa, *vxor* Arnaldi Hispani, Vicecomitis Coseranensis, & Sclarmonda *vxor* Regis Insularum Balearium. *Filia naturalis* Marquesia, nupta Petro Andreæ. Obitus anno 1264.

Rogerijs-Bernardus Comes Fuxensis: *Vxor* Margarita Vicecomitissa Bearnensis. *Liberi*, Gasto, hæres: *Constancia* vxor Ioannis Leuij, Mirapiscis Domini: *Margarita* vxor Bernardi Iordani, Insulæ Domini: *Matha* vxor Bernardi Comititis Astaracensis: *Bruniffena* vxor Elię Talayrani Comititis Petragoricësis. Obitus circa annũ 1306.

Gasto 1. Comes Fuxensis & Bearñ. Vicecomes. *Vxor* Ioanna Artesia. *Filij* Gasto, hæres: *Rogerijs* Bernardi Vicecomes Castriboni: *Robertus* Donefani Dominus, Episcopus Vaurenfis. *Filiae*, *Margarita*: *Blanca* vxor Ioannis Grallij, & *Ioanna* nupta anno 1330. Petro Comiti Empuriarum, filio Iacobi 2. Regis Aragonum. *Liberi naturales*. Raimundus Arnaldus: Lubatus: Bearnesa vxor Anerij, filij Raimundi Arnaldi Gerserefti Domini. Obitus anno 1315.

Gasto 2. Comes Fuxensis & Vicecomes Bearñ. *Vxor* Alienora Bernardi 5. Conuenarum Comititis, ex Lora Monfortia vxore, filia. *Filius* Gasto Phœbus. *Liberi naturales*, *Arnaldus-Guilielmus*: *Petrus* vir Florentiæ Biscayæ Domine: *Bearnesa* vxor primò Arnaldi Raimundi Vicecomitis Aortensis, deinde Raimundi Arnaldi Ca-

fronouani: & *Margarita*. Obitus Hispali in Hispania anno 1343. mense Septembri.

Gasto 3. cognomento Phœbus. *Vxor* Agnes Philippi Ebroicensis & Ioannæ Nauarræ Reginæ filia. *Filius Gasto*, qui nullis è Beatrice Armaniaca susceptis liberis ante patrem extinctus est. *Filij naturales* Bernardus Dux Medinaceli: Ioannes: Gratianus. Obiit *Gasto* 3. anno 1390. Kal. Aug.

Matheus Fuxius, Vicecomes Castriboni (*Filius* Rogerij Bernardi 2, ex vxore Giralda Nauallia, *Nepos* Rogerij Bernardi 1. Vicecomitis Castriboni, *Pronepos* Gastonis Comitis Fuxensis & Vicecomitis Bearni.) successit in vtraque Dynastia Gastoni Phœbo cognato suo sine liberis mortuo. *Vxor* Ioanna, filia Ioannis Regis Aragonum, ex Matha Armaniaca. Obiit sine prole anno 1399.

Isabella Mathæi soror successit fratri Mathæo. *Maritus* Arcembaldus Graillius Capitalis siue Dynasta Buxij, Petri filius, Petri nepos & Ioannis pronepos. *Liberi*, *Ioannes*, hæres: *Gasto*, Dynasta Buxij, Vicecomes Benaugij & Castilionis: *Arcembaldus* Baro Nauallius: *Petrus* Cardinalis: *Matheus* vxorio iure Comes Conuenarum. Obitus circa annum 1403.

Ioannes Comes Fuxensis & Vicecomes Bearni. *Vxor* 1. Ioanna filia Caroli 3. Nauarræ Regis, ex vxore Eleonorâ, quæ obiit absque prole. *Vxor altera*, Ioanna Caroli 1. Lebreti Dynastæ, ex Mariâ Sulliacâ vxore filia *Liberi*, *Gasto*, hæres, & *Petrus* Lautreci Vicecomes. *Vxor* 3. Ioanna Aragonia; ex quâ nulli liberi. *Filius naturalis* Bernardus Gerderesti Dominus. Obiit circa annû 1436.

Gasto 4. Comes Fuxi & Bearni Dominus. *Vxor* Eleonora, Ioanis Aragonij & Blanca Nauarræ Reginæ filia. *Filij Gasto* (qui relictis ex vxore Magdalena Caroli VII.

Regis filiâ duobus liberis *Francisco Phæbo & Catharinâ*, obiit viuis parentibus) *Petrus* Cardinalis, *Ioannes* Vicecomes Narbonę & Comes Stampensis, & *Iacobus*. *Filiæ*, *Maria* vxor Guilielmi Marchionis Montferratij. *Ioanna*, vxor 1° *Ioannis* j. Armaniacensis Comitis, deinde eo mortuo *Ioannis* Asteriensis Vicecomitis. *Margarita* vxor *Francisci* Britannię Ducis: *Catharina* vxor *Gastonis* Fuxij Candalæ Comitis : & *Leonor* quæ innupta obiit. Obitus anno 1472, mense Iul. ad Roncauallim.

Franciscus Phæbus, *Gastonis* & *Magdalenæ* filius, successit *Gastoni* auo in Comitatu Fuxensi & Dynastiâ Bearnensi, *Eleonoræ* autem auix in Regno Nauarræ. Obiit sine liberis anno 1482.

Catharina soror *Francisci Phæbi* successit fratri in Nauarræ Regno & in Comitatu Fuxensi, ac Dynastiâ Bearnensi. Nupsit *Ioanni* Lebrezio de vtriusque progenie dixi supra cap. 10.

Pontifices Bearnenses seu Lascurrenses.

B. GALACTORIVS martyr Episcopus Benearnensis, adfuit Concilio Agathensi anno 1056.

Sauinus Episcopus Benearnensis, in Concil. Matisc. 2. anno 588.

B. Iulianus, temporibus Theodorici Francorum Regis & Ebroini Maioris Palatij, circa annum 680.

Raimundus 1. Episcopus Vasatensis & Lascurrensis, anno 1040.

Raimundus 2. circa annum 1060.

Gregorius Abbas sancti Seueri 1068.

Bernardus, circa annum 1072.

Sancius, affuit dedicationi Ecclesiæ Oscensis, circa an-

num 1096. Viuebat etiam anno 1106.

Guido, annis 1115 & 1127.

Arsiuus.

Gasto.

Raimundus, 1150.

Guilielmus 1170.

Sancius Anerius 1200. & 1205.

Raimundus Benacus, annis 1214 & 1220.

Bertrandus Motanus, ab anno 1247, ad annum 1256.

Arnaldus Morlanus, anno 1286.

Sanctius, anno 1288.

Raimundus Ogenius, annis 1293 & 1296.

Arnaldus, anno 1297, & anno 1317 cum cognomento *Arbusij*.

Guilielmus-Arnaldus Saltanus, anno 1321.

Raimundus Andoinsius, anno 1330 & 1345.

Arnaldus-Guilielmus Andoinsius, annis 1352, & 1356.

Bernardus, anno 1362.

Odo, anno 1368 & sequentibus vsque annum 1400.

Ioannes, anno 1402.

Petrus Fuxius, postea Cardinalis ab anno 1405 ad annum vsque 1422 (quo à Martino Pontifice Max. reuocatur) hanc Ecclesiam rexit.

Arnaldus Salinius, anno 1427.

Arnaldus Abadianus, annis 1428 & 1432.

Petrus Fuxius Episcopus Albanensis administrator perpetuus Ecclesiæ Lascurrensis, annis 1433 & 1436.

Ioannes Louius, anno 1473.

Robertus Spinus, annis 1480 & 1491.

Bonifacius Petrucius, anno 1496.

Amaneus Lebretius Cardinalis administrator huius Ecclesiæ anno 1513.

Ioannis Salanus, 1519.

Paulus Bearnus, annis 1527 & 1530.

Jacobus Fuxius, anno 1551.

Ioannes Capdevillanus, anno 1554.

Georgius Armagnacus Cardinalis, administrator perpetuus, anno 1555. traductus hinc ad Archiepiscopatum Tholosanum primò, deinde ad Auenionensem.

Ludonicus Lebretius, ab anno 1556, ad annum 1569.

Ioannes Iagotus.

Ioannes Petrus Abadianus, ab anno 1600 ad annũ 1609.

Ioannes Saletanus, ab anno 1609 ad annum 1632.

Ioannes-Henricus Saletanus.

Pontifices Olorenses.

B. GRATVS Episcopus Olorensis in Concilio Agathensi, anno 1506.

Licerius Concil. Paris. 4. anno 573 Matifconensi 2. anno 585, vbi legitur Lucerius.

Raimundus, circa annum 1040.

Stephanus, circa annum 1050 & 1063.

Amatus, anno 1070 erat Legatus summi Pontificis in Aquitania : fuit traductus postea ad Archiepiscopatum Burdegalensem.

Odo Abbas Generensis & Episc. Olor. 1096 & 1101.

Rogerus.

Arnaldus, anno 1114 Episc. Olor. & Prior Morlañ.

Arnaldus Isestus, anno 1140.

Bernardus, anno 1170 & deinceps ad annũ vsque 1205. Anno 1179 interfuit Concilio Lateran.

Bernardus Morlannus, annis 1220 & 1238.

Petrus, annis 1250 & 1254.

G. id est, *Guilielmus* vel *Geraldus*, anno 1255.

Rogerus, eodem anno 1255.

Compainhus, annis 1260, 64 & 83.

Bernardus, anno 1288.

Gaillardus, 1290 & 1303.

Guilielmus Arnaldus, 1316.

Arnaldus Valensunus, ab anno 1324 vsque ad annū 1341.

Bernardus, 1343.

Petrus Esquironus, anno 1363 & deinceps ad annū 1369.

Guilielmus Assatus, 1375.

Sancius, Monachus.

Arnaldus VVilielmi, anno 1399.

Petrus Ausciensis Archiepiscopus, administrator perpetuus Ecclesiæ Olorensis, anno 1407,

Arnaldus Raimundi, anno 1436.

Garcias, 1455 & 1465.

Sancius Casanouanus ætate Francisci Phœbi.

Ioannes Pardalhanus.

Cosmus Pacius electus sub Alexandro VI. Pontifice Romano.

Amaneus Lebretius Cardinalis, administrator perpetuus Ecclesiæ Olorensis anno 1500, cuius tamen possessione breui deturbatus fuit à Raimúdo Arnaldo Beonio, qui à Canonicis ex Archidiac. in Episcopum electus fuit.

Raimundus Arnaldi Beonius, annis 1501. & 1518.

Ioannes Fuxius, aliàs *Iacobus*, 1534.

Geraldus Rossellus, 1550.

Claudius Reginus, ab anno 1562 ad annum 1580.

Arnaldus Mayrius ab anno 1599 ad annum 1620. Huius curâ, & vigiliis, Ecclesia Bearnensis, iam pridem aduersariæ Religionis factiosorum artibus non modice labefactata, anno 1620 in antiquum statum restituitur.

Arnaldus Mayrius, superioris Arnaldi fratris filius.

Vicecomites Solenses.

BEARNENSI Principatui ad Occidentem & Meridiem obiacet *Sola* aliàs *Seula*, Fredegario *Subola* Romanis forsan *Sibylla*, vnde Sibyllates populi Plinio lib. 4. cap. 19. Inter illius Vicecomites numerantur.

Raimundus-Guilielmus, cognomento *Salamaca* Vicecomes Solensis, circa annum 1040, & deinceps ad annum 1060. *Liberi*, Guilielmus Fortis & Arnaldus Fortis.

Guilielmus Fortis, ab anno 1080 ad annum 1118.

Centullus.

Nauarra cum marito *Augerio Miramontio*, anno 1150.

Bernardus-Sanctius, anno 1178.

Raimundus-Guilielmus 2. anno 1187 & deinceps ad annum 1200. *Vxor*, vt puto, Felicia. *Liberi*, Raimundus-Guilielmus 2. & Guilielmus Fortis.

Raimundus Guilielmus 2. ab anno 1240 ad annum 1254. *Vxor* Marquesa. *Liberi* Augerius: Arnaldus-Raimundus.

Augerius Vicecomes Solensis anno 1260. *Vxor* Miramonda Butzia. *Liberi* Corbaranus (extinctus patre superstite, relictâ filiâ Miramondâ:) Augerius: Ioannes, & Miramonda, quæ nupsit Guilielmo Caumontis in Gasconiâ Dynastæ. Augerius Dux belli præstantissimus, cum iurias cum Edoardo Aquitaniæ Duce inimicitias suscepisset, relictâ Aquitaniâ in Nauarram se recepit, vbi illustreni Mauleoniorum, *Rada* Dominorum, familiam produxit, obiitque Vexillarij regni munere functus anno 1318.

FINIS.

I N D E X
R E R V M E T V E R B O R V M
I N N O T I T I A V T R I V S Q V E
V A S C O N I Æ M E M O R A B I L I V M .

A

& Ac in fine nominum Vasconicorum posita articuli sunt, non autem terminationes nominum. 36. 37 Abarcæ cognomentum Sanctio-Garsix Regi, huius nominis 2. foli conuenit. 285. & seqq. Abbatēs ius suffragij in Comitibus Nauarræ habentes. 103 Acrimontana familia. 549 Acrimontani Dynastæ. 514. 487 Acs. V. Aquæ Augustæ. Adelericus Vasco & eius bellum contra Chorsonem & VViliel-mum Tholosanos Duces. 532 Adrianus Papa an consultus fuerit à Nauarris Eneconem Aristam Regem electaris. 262 Adurenſes Pontifices aliàs Vico-iulienſes, Martianenſes, & forſan etiam Vasconenſes dicti. 462. 463 Adurenſium Pontificum Catalogus. 463. & seq. Æram nuſquam pro anno Chriſti poni, 287. 288. eius legendæ in vetuſtis Tabulis difficultas. 291	Aghon Deus cultus à Bigorrenſibus. 507 Aialanorum ſtirpis origo. 377 Alagonis Eccleſia Archiepiſcopo Auſcienciſi donata. 452 Alaricus Rex commentitiuſ Ara-gonum. 134 <i>Alana</i> non eſt pars Cantabriæ veteris, 5. 6. 7. ſed Vardulorum regionis, 6. vnde ſic dicta, 143. 144. Alua etiam contractè dicta apud nonnullos ſcriptores, <i>ibid.</i> Aſtu-rieniſibus Regibus olim ſubiecta, 144. 145. quando in ditionem Nauarræ Regum venerit, 145. quando Caſtellæ annexa, <i>ibid.</i> quatenus Caſtellæ Comitibus ſubiecta fuerit. <i>ibid.</i> Alauæ ſitus & deſcriptio, 143. & ſeq. ſines, 152. viſes. 150. 151. 152 Alauenſes ſibi dominos arbitrio ſuo eligebant. 145. & ſeq. Albanus Dux Nauarræ Regem incautum fraude opprimit. 353 <i>Alcaldi</i> Nauarræ iudices. 120. 121. Aldebrandi nomen pro Ildebrand, id eſt Gregorio 7. in foro Supra-

I N D E X

- biensi scriptum. 262
 Alduyda & Alduydensis saltus. 252.
     253
 Alferex. V. Vexillarius.
 Alfonso primi Regis Aragonensis
 mortis genus, 323. elogium. *ibid.*
 Alfonso Ramiri, Castri veteris Do-
 minus, cuius filius esset. 326
 Altafailla. V. Tafaila.
 Alua Vardulorum vrbs. 143
 Amaia vrbs Cantabriæ. 10
 S. Amandus. 393. 433
 Amanugus Vasco tempore Pipini
 Regis. 488
 Amanum portus. 153
 Amorozius. V. Aureolus.
 Amuna vxor Garfiæ-Sanctij curui
 Gasconia Comitis. 425
 Andosilla vrbs Nauarræ. 90
 Aortensis Vicecomitatus. 539
 Aortensium Vicecomitum stemma.
     548
 Aquæ Augustæ aliàs Tarbellicæ,
 nomen vrbs hodie *Acs* dictæ,
 & cur sic dicta, 466. 467. à Ro-
 manis condita, 468. antiquitatis
 vestigia in eâ, *ibid.* est hodie Caput
 Senescallia Landarum, 470. à
 Ricardo Comite Pictauiensi ex-
 pugnata, 406. 471. titulus ciuita-
 tis nobilium ei attributus com-
 mentitius. 542
 Aquarum Tarbellicarum situs. 396
 Aquensis vicus, *Bagneres*. 506
 Aquensium Pontificum Catalogus.
     474. & seqq.
 Aquensium Vicecomitum Catalo-
 gus. 471. & seqq.
 Aquila furua, expansis alis, insigne
 Sanctij huius nominis vltimi
 Nauarræ Regis. 355
 Aquilifer. V. Vexillarius.
 Aquitania propriè dicta, 469. Are-
 comica ante appellata, *ibid.* & 470
 Aquitania quando à Romanis sub-
 acta. 468. 469
 Aquitaniæ nomen vnde manuerit.
     467
 Aquitaniæ Primatus. V. Primatus.
 Aragonensium Annalium Autho-
 ris anonymi quæ sit auctoritas. 184
 Aragonenses eundem cum Ruconibus
 vel Rocconibus. 134
 Aragonia Comitatus situs in Vas-
 conum regione. 23
 Aragonia Comitum genealogia.
     365. & seqq.
 Aragonia etymon, 132. 133. situs &
 fines, *ibid.* primus Comes quis. 135
 Aragonia Regni titulus quando
 cœperit. 136. 308. 309
 Aragus fluuius Eulogio. V. Arga.
 Arcium in Pyrenæis à Vasconibus
 conditarum vestigia. 386
 Arecomica, pro Aquitaniâ, 470.
 non erat olim tertia pars Gallia,
 sed continebatur sub Celtica, 470
 Arga fluu. 76. Aragus dictus Eulo-
 gio. *ibid.*
 Arimbertus Dux Dagoberti Regis
 à Vasconibus fufus. 388
 Arista Rex. V. Enecus.
 Arista nominis etymon. 252
 Armaniaci Comitatus olim sub Fi-
 dentiensi comprehensus, 489.
 eius situs & descriptio, 491. Co-
 mitum stemma. 492. & seqq.
 Armentegui Alauæ vicus & sedes
 Episcopalis. 151
 Arnaldenses solidi vnde dicti. 423
 Arnaldus Dux Gasconum, 419. eius
 genus, *ibid.* Vasconum Princeps.
     423.
 Arocelitani populi Plinio. 90
 Asinarius vel Asenarius Comes ad
 Pyrenæum captus. 258
 Aznarij Aragonia Comitis genus,
 falsò ab Eudone Aquitaniæ Duce
 peti, 366. & seqq. Verum genus,
 368. 369. fuit citerioris Vasconia
 Comes sub Pipino Aquitaniæ
 Rege, à quo postea defecit. *ibid.*

R E R V M E T V E R B O R V M .

Astaraci descriptio, 499. Comitatus origo, *ibid.* & 425. Comitum genealogia, 499. & seqq.
Asteriensis Vicecomitatus. 506
Asteriensium Vicecomitū stemma. 512. & seqq.
Ateresia arx quando & à quo condita. 135. 290
Aterefius Ioannes Eremita. 136
Achanagie nomen malè tributum à nonnullis Pompeloni. 78
Aturrenses populi, vulgò *Ayre*, vnde sic dicti. 462
Aturrensium oppidum Vicus Iulius dictum. *ibid.*
Aureolus Comes quasdam arces tenuit circa Suprarbium, 219. eo mortuo Amorozius illas arces occupavit. *ibid.*
Auscij populi vel Ausci, aut Auxitani, 444. 445. eorū fines olim latissimi vsque ad Pyrenæum & Oceanum. 445
Auscienſiū Pontificum Catalogus. 448. & seqq.
Austroualdi Ducis Franci inanes contra Vascones expeditiones. 387. 392
Autrigones populi, Allotrigæ dicti Straboni, 7. eorum Regionis situs. 5. 7

B

B & V consonantis sonus promiscuus in plerisque vocibus Hispanicis & Vasconicis, 56. 399. 400

Bacallao piscis. 175. 401
Bagneres olim Aquensis vicus, 506. ab Aquis salubribus sic dictus. *ibid.*
Bahalucus Dux Sarracenorum, Suprarbiū, eiusq; confinia tenuit. 219
Baigorriæ pagus & Vicecomitatus, 248. Baigoer, Beigur, & Bigur aliquando dictus. *ibid.*
Baigorritani Vicecomites. 248. 249. 250

Baia Vasconicè est portus. 49. 540
Baiona vrbs Caput Vasconiaë seu Vascorum Regionis. 407. à Riccardo Comite Pictauiensi expugnata, 406. dicta olim Lapurdum, 539. nominis etymon, 540. situs. *ibid.*
Baionenses Vicecomites, 544. & 545. Pontifices. 545. & seqq.
Baionensis præfectura, 539. eius termini. 543
Baionensis territorij limes olim Oiarço. 165
Baionensis diœcesis termini, 173. Ipuscoæ magna pars olim eâ comprehendebatur, 172. quando distracta. *ibid.* & 173
Baionensis Pontifici subiecti pagi. 404.
Bartani Dynastæ & Vicecomites. 525. & seqq.
Basci & Biscaini, qui dicti à Gallis. 2
Basci. V. Vasci.
Basclonia pro Vascorum regione. 406
Bascones pro Vasconibus. 399
Basconia pro Vascorum regione. 399
Bearnensis Principatus descriptio, 549. 550. pagi eo comprehensi, *ibid.* termini eiusdem. 550
Bearnensium Vicecomitum stemma, 550. & seqq. Pontificum Catalogus. V. Lascurrenses.
Beaumontiorum nomen in Navarram vnde manarit, 343. Beaumontiæ familiæ origo & propagines. 344
Begerri populi iidem cum Bigerris Bigerrionibus & Bigorrenſibus. 505
Behetrium iuris explicatio. 148. 149. 150. vocis etymon. 48. 49
Belengerius Dux Vasconiaë & Burgigalæ. 429. 432
Belisana, Mineruz cognomentū. 519

INDEX

- Bellomarchesium vrbs Pardiaci à quo conditum. 502
- Belmontij vrbs conditor quis, 533
- Bencarnum ciuitas. 549. 550
- Bernardus Dux, Comes & Marchio Ripacurcia è Suprarbio Mauros ciicit. 221
- Bernardus Lufcus. V. Lufcus Bernardus.
- Bernardus Tumas Palerius. V. Tumas Palerius.
- S. Bertrandus Conuenarum Pontifex, 527. ciuitatem illam instaurauit, & Canonicos in eà instituit. 520
- Bigerri & Bigerriones. 505
- Bigorra situs. *ibid.* & 249
- Bigorrenfium Comitum ftemma, 507. & feqq. Pontificum series. 514. & feqq.
- Bilbao vrbs. 154
- Bifauus de proauo, vel vltiori auo. 293. 294
- Biscaya non est pars Cantabria, sed Autrigonum regionis, s. sub Alaua alias comprehensa. 143. 144
- Biscaya descriptio, etymon, vrbes, priuilegia, facultates à pag. 152 ad pag. 157
- Biscaya Comitù origo incerta, 371. eorumdem ftemma. 373. & feqq.
- Biscaya dominium ad quos pertinuerit, 157. & feqq. quando Harenfibus abrogatum, & quando restitutum. 159
- Biscainorum priuilegium quò vniuerfi nobiles nascuntur, 161. 162. mores atque indoles. 174. 175
- Bituriges Viuifci. V. Viuifci.
- Bladastes Dux à Vasconibus fufus & occifus. 387
- Boij quantum distent à Baionâ. 541
- Brulesium, Gasconia ditio pertinet ad Agennensem diocesim. 444
- Bulla Gregorij 2. Pontificis Romani de institutione Asturiensis & Nauarrici Regni verba faciens ab autore historia Apologetica Nauarra regni edita, falsa. 199. & 200
- Bulla Zachariae Papae, Garciae Simentio inscripta apud Andr. Fayunum, falsitas. *ibid.*
- Burdigala à Mauris occupata, 431. à Normannis capta, 418. 431. olim à Gasconiâ distincta, sed postea ei annexa, 430. à quo & cur sub Nouempopulaniâ comprehensa, *ibid.* à Mauris occupata. 431
- Burdigalensis Comitatus quando Gasconia Principatui accesserit. 432
- Burdigalensium Comitum Catalogus. 431. 432
- Burdigalensium Pontificum Catalogus. 433. & feqq.
- Burgundio Comes Fidentiacensis. 489

C

- Agoti. 414. 415
- Caia mater Ramiri Regis primi Aragonia. 309
- Calagurris vrbs olim Vasconia, 22. 23
- Calagurritani Fibularienses, 25. Sertorio adherent & vltima quæque pro eo patiuntur. 27. 28. 140. 141
- Calagurritani, à Iuuenale sub Vasconibus, & sub Cantabris promiscuè comprehensi, 17. iam pridem auulsi à cæteris Vasconibus, 137. eorum fortitudo & fides erga Sertorium. 140. 141
- Calagurris Fibularia erat Vasconum vrbs, 137. eadem cum Calagorina, *ibid.* eius celebritas. 142
- Callaica olim dicebatur totus trans Durium tractus & comprehendebat Cantabros & Astures. 16
- Camara vrbs Cantabria. 10

R E R V M E T V E R B O R V M .

Camera computorum Nauarræ. 22
 Camerorum familiæ origo. 377
 Campensium familiæ origo. 377
 Cantabri victi à Legatis Augusti, 19.
 item à L. Lucullo. 20
 Cantabri Conisci. 7. 9
 Cantabri ab Augusto ad plana de-
 ducti & quò. 16. 17
 Cantabria sita erat olim vbi nunc
 pars Legionensis regni & Castel-
 læ veteris. 16
 Cantabria vrbs an fuerit. 8. 18
 Cantabria à Francis possessa, 13. à
 Sisebuto bello acquisita & Go-
 thorum regno annexa, 21. à variis
 populis direpta. *ibid.*
 Cantabriæ descriptiones variæ, 4. 5.
 reiectæ. 5. & seqq.
 Cantabriæ fines, 8. 9. vrbes. 10
 Cantabriæ nomine Rioja quo sæ-
 culo designata. 17
 Cantabriæ linguæ appellatione
 hodie linguam Vascam designa-
 ri etiam à doctis. 2. 3. 36. 37
 Cantabricum bellum ab Augusti
 Legatis quo loco gestum, 13. 14.
 15. falli eos qui in l'pucuâ gestum
 putant, item qui in Nauarrâ, 12.
 de hoc bello quorundam recen-
 tiorum Scriptorum commenta.
 19
 Cantabrorum mores iidem qui Lu-
 sitanorum. 34
 Cantabrorum nomina propria ru-
 dia olim. 43
 Cantabrorum nomine hodie Vasca
 designantur, 2. 37. à quibusdam
 autem Biscaini, Ipuscuates &
 Alauenses, 3. à nonnullis Nauar-
 ri, *ibid.* ab aliis Biscaini soli, *ibid.*
 Cantabrorum robur sub Augusto
 interit, 19
 Capoti. 414. 415
 Cares vrbs Nauarræ aliàs Puente la
 Reyna. 88

Carenfes populi Plinio. *ibidem.*
 Caristi sub Vardulis comprehensi. 5
 Caristorum situs. 5
 Caroli crux vbi sita. 406
 Caroli Magni exercitus à Vasconi-
 bus cæditur ad Roncauallim. 31
 Carolus Magnus Vascones subigit
 & Nauarros, 30. 31. Pompelonis
 mœnia diruit. 31
 Carolus Vianæ Princeps eiusque
 bellum contra patrem Ioannem,
 351. Vxor & liberi naturales, 352.
 Historia Regum Nauarræ ab eo
 quo tempore scripta. 357
 Cascantenses. 25
 Cascantum municipium Romano-
 rum. 90
 Castellæ Comites ante Ferdinan-
 dum Gundisfalui filium obscuri
 & viribus infirmi erant. 420. 421
 Castellum Ictium. 539
 Castriloboni Domini. 311. 312
 Catenæ in prælio contra Mirama-
 molinum gesto, perruptæ à San-
 ctio Nauarræ Rege, 356. illarum
 fragmenta ab eodem Rege Na-
 uarram delata, & in templis ap-
 pensæ, 358. an fuerint insignia Na-
 uarræ Regum. 356. & seqq.
 Celia potionis genus. 41
 Celtiberi ab Annibale ad Romanos
 transeunt. 27
 Cetra quibus Hispanorum in vsu
 fuerit. 41
 Chronicum Nauarræ Regū Theo-
 baldi Regi ascriptum. 235. 236
 Citerior Vasconia. V. Vasconia Ci-
 terior.
 Clementia vxor Sãctij Næ cogno-
 nimento inclusi, marito superstes
 fuit, & cui iterum nupserit. 331
 Cocolobis genus vitis. 41
 Collegium Canonicorum Ronca-
 uallensiu, 96. Tutelensium. *ibid.*
 Comitatus & Vicecomitatus, &
 Comitum ac Vicecomitum no-

I N D E X

- mina promiscuè sæpè usurpata.
 253. 254
Comitia Nauarræ nunc tertio quo-
 que anno celebrantur. 103
Comitia quis indiceret in Nauarrâ.
 de causis, loco, & tempore quibus
 indicebantur & de personis ex
 quibus constabant, 112. munera
 quæ, in iis, Regibus offerebantur.
 quo titulo id fieret. 113. parcius
 olim fiebant, postea anniuersaria
 reddita sunt. *ibid.*
Comitia de quibus causis cognosce-
 rent, 115. mortuo sine liberis Rege
 nouus Rex in iis eligebatur. *ibid.*
Comitiõrum extraordinariõrum
 causæ in Nauarrâ. 114. & seqq.
Concilia Nauarræ. V. Comitã.
Condemiensis Pagus, 442. pertinet
 ad Agennensem Præfecturâ, *ibid.*
Pontificatus à quo institutus. *ibid.*
Condomensium Pontificum series,
 442. & seqq.
Coniugationes verborum Vasconi-
 corum. 60. & seqq.
Constabularij munus, quando cœ-
 pit in Nauarra, 111. factum est hæ-
 reditarium in familiâ Beaumon-
 tiâ. *ibid.*
Constabulariorum Nauarræ Cata-
 logus. 364
Consulis vox pro Comite. 471
Conuentus Nauarræ. V. Comitã.
Conuenarum Comitatus olim li-
 ber, & alodialis. 521
Conuenarum Comites quo tem-
 pore Tholosanorum Comitum
 clientes & vassalli facti sint, *ibid.*
 eorum stemma. *ibid.*
Conuenarum ciuitatis origo, 384.
 517. excidium, 520. instauratio,
ibid. antiquitatis vestigia in subur-
 bano conspicua. 518. 519
Conuenarum Comitatus descri-
 ptio. 520
Conuenensium Pontificum Cata-
 logus. 527
Coronationis Nauarræ Regum so-
 lemnia. 116. 117. 119. 120
Cossio Vasatum vrbs. 459
Curia pro populi conuentu. 75
Curia maior Nauarræ olim Senatum
 repræsentalat, sed postea ab ea
 appellatum est ad consistorium
 Regis. 121. 122.

D

Deva fluius. 5
DDeclinatio nominum Vasco-
 nicorum. 57. & seqq.
Dialecti variæ Vasca lingua. 72
Donationes à Nauarris Regibus suis
 fieri solitæ. V. in Comitã.
Durango, vrbs Biscayæ, videtur
 olim ad Alauam pertinuisse & de
 eius amplitudine. 153. 154
Durangi ditio olim à Biscaya sepa-
 rata proprios Comites habuit.
 372
Dureta pro lignei solij genere. 42.

E

Eblus Comes ad Pyrenæum cap-
 tus & Cordubam missus. 258
Eclypsis Solis insignis tempore Lu-
 douici Pij. 417
Elusa, & Elusates. 445
Elusanorum Pontificum series, 447.
 448
Elusanus Pagus ad Armaniensem
 Comitatum pertinuit. 491
Elusaberris Auscorum vrbs. 445
Emeno Princeps Aquitanicus iuuit
 Pipinum contra Carolum Cal-
 uum, 422. erat frater Turpionis
 Comitis Engolismensis, *ibid.* for-
 san idem cum Iminone seu Imo-
 ne Comite Petracoricensi. *ibid.*
Eneca, Garisæ Eneconis Regis filia,
 quibus nupsit. 229.

R E R U M E T V E R B O R U M .

Eneco Arista primus Nauarræ Rex,
224. diuersus ab Enecone Xime-
nonis, 246. 247. de eius gentè &
patria, 247. & seqq. tempus re-
gni. 268. 269
Eneconis Aristæ duas diuersas ele-
ctiones finxit Blanca. 261
Episcopi Alauenses. 152
Epreno Francorum magnus Dux.
422
Equi Nauarrici optimi. 132
Era. V. Æra.
Ergauicenses populi. 25
Errores in numeris ærarum fre-
quentes in veteribus monumen-
tis. 186. 237. 242. 286
Eudonis Aquitaniz Ducis genus &
progenies. 366. 367. 368
Eylo Alauæ Comes. 145

F

Fabulosa multa de Rerumpubli-
carum & Regnorum origini-
bus tradita à Græcis. 213. 214
Fabulosa quædam, circa Nauarræ
regni initia, à nonnullis Scripto-
ribus tradita. 214. 215
Fama vulgi infida & fallax in rebus
antiquis recensendis. 213
Felicia vxor Sanctij-Ramiri Regis
Aragon. erat filia Hilduini Comi-
tis Rocienfis. 321
Fefensaguelli Vicecomitatus descri-
ptio, 497. Vicecomitum genea-
logia. 498. 499
Fidentienses Comites dicti etiam
Auscienses, 489. eorum series &
Genealogia. 489. & seqq.
Fidentiensis Comitatus descri-
ptio. 489
B. Firminus Pompelonensis ciuis
fidem Christi variis populis præ-
dicat, 78, Martyrio afficitur, *ibid.*
& 79
Fiterij monasterium. 97. 98. 99

Flauiobriga. 153
Florentia vrbs Gauræ à quo con-
ditâ. 497
Fontarrabia vrbs. 168
Fori seu iura singularia quorundam
Nauarræ populorum. 209
Fortunius Garfiæ Rex Pompelo-
nensis quando vixerit, 225. 226.
unicus fuit, non duplex, & post
Aristam regnauit non ante, 183.
& seqq. à Mahomede Rege Cor-
dubensi captus fuit, 273. *ñ* Mo-
nachus. 276
Formacei parietis genus. 40
Fuxensium Comitum stemma. 553

G

G, post S, mutatur in C, in Vascâ
linguâ. 55
Gaheti & Goti. 414. 415
Galleciæ portio erant Cantabri &
Astures. 16
Gallia nomine Nauarra cur desi-
gnata à Sampyro. 272
Galactorius Comes Burdigalensis.
386. 431
Garacharius Comes Burdigalensis.
431
Garfiæ-Eneconis Rex unicus fuit
non duplex, post Aristam regnauit
non ante. 183. & seqq. & 235
Garfiæ-Ramiri Rex N. 279. 323.
eius auus incertus, dicit certum
sit Sanctij Penalenij Regis fra-
trem fuisse, 324. 325. Vxor Chri-
stina non Eluira, 323. fuit Monti-
sonis Dominus. 325
Garfiæ-Sanctij curuus Gasconiz
Comes, 425. eius vxor & liberi.
ibid.
Garfiæ-Sanctij i. Nauarræ Regis
ætas, 229. 230. annus obitus, 231.
liberi. *ibid.*
Garfiæ-Simeni Rex post Aristam
non ante regnauit, 183. & seqq.

I N D E X

- eius ætas, 234. annus obitus. 242.
 273
- Garfias-Simiri à Vasconibus seu
 Vascis Princeps electus. 256
- Garfias-Sanctij tremulus Rex, 230.
 annus obitus. 252
- Garfias Rex Navarra Sanctij ma-
 ioris filius successit matri in par-
 te Castellæ Comitatus, 304. 305.
 306. à quo interfectus. 304
- Garumna fluvius Aquitanie & Vas-
 conie communis terminus. 391
- Gascones à Vasconibus appellatio-
 nem & originem trahunt. 3. &
 390
- Gasconum mores. 414
- Gascones à Francis deficiunt & Du-
 cem ipsi eligunt. 419
- Gasconia propriè dicta, est pars
 Aquitanicæ Vasconie, 443. eius
 fines. 444
- Gasconia vastata à Normannis, 416.
 417. 418. quando iuncta Aquita-
 niæ. 430
- Gasconia Tholosana, 532. Pagi eà
 comprehensit. 533
- Gasconie Ducem dicebantur etiam
 Marchiones. 428
- Gasconie Ducum Catalogus à tem-
 pore Caroli Magni vsque ad San-
 ctium I. Ducem. 415. & seqq.
- Gasconie Ducum stemma à Garfia-
 Sanctij curuo incipiens. 429
- Gauarreti Vicecomitatus. 444
- Gauarreti Vicecomites. 484
- Gaubertus Fabricius quo tempore
 scripserit. 217
- Gaufredus frater Ducis Aquitanie
 Gasconiam Bernardo Tumapale-
 rio eripuit. 429. 430
- Gauræ Comitatus. 497
- Generibus carent Vasconica nomi-
 na, 57. verba verò eius lingue ge-
 nera habent. 71
- Genialis Dux Vasconibus à Francis
 impositus. 387
- Gesum pro genere iaculi, est vox
 Hispanica. 42
- Gimoëlij Vicecomitatus. 533
- Gimontij urbis conditor quis. 533
- Go syllaba, veteribus Hispanis pro
 præpositione cum. 55
- Gramontij. V. Acrimontani.
- Graccuris urbs olim in Vasconia, 22.
 23. eius etymon, 55. 56. vetus no-
 men Illiturgis, 90. situs. 25. 20.
 & 91
- Gubernatorum Navarra Catalo-
 gus. 360. & seqq.
- Gueuata latro Biscayæ dominatur,
 160. Garcia Ramiri Regis ele-
 ctionem procurauit, 279. ab ipso
 Comitis & Principis Navarro-
 rum titulum accepit. *ibid.*
- Guilielmus Dux Burdigalensium à
 Normannis captus. 418
- Guilielmus Comes Burdigalensis
 captus ab hostibus liberatur à Gas-
 conie Duce. 432
- Guipuscoa. V. Ipuscoa.
- Gurdus est vox Hispanica. 42

H

- H** Arensis cognomen quando à
 Biscayæ Comitibus, primò
 assumptum. 375
- Haritzeta. V. Arista.
- Hatto Eudonis Aquitanie Ducis
 filius. 367
- Hermandatus iurisdicatio, origo ip-
 sius, leges & statuta, 122. & seqq.
 Iuncta olim dicta, vnde Supra-
 iunctarij illius Ducem, 129. diuersi
 ab assertoribus pacis. *ibid.*
- SS. Hemiterij & Chelidonij patria
 & martyrium. 138. 139
- Hijo Dalgo nobilem Hispani imi-
 tatione Vasconum dixerunt. 54
- Hiraxense Monasterium. 97
- Hispani 300. in Italiam missi ad
 reuocandos populares qui pro
 Annibale

R E R V M E T V E R B O R V M .

Annibale militabant. 27
Hispaniæ populorum linguæ olim
inter se diuersæ. 44
Hurdaspal in Roncalensi pago. 103

I

Iacca Vasconum vrbs, 23. eius ter-
ritoriū Aragonense dictum. 132
Iacetani populi diuersi à Iaccæ vr-
bis incolis, 23. iidem fuisse viden-
tur cum Lacetanis. 24
Iberus fluuius Vasconis cognomen
tulit, item Cantabri amnis, 17.
apud Nauarros oritur & sub Der-
tusa mari miscetur. 31
Idanusa vrbs. 23
Ili vel Iri Vasconicè est vrbs. 55
Illiturgis vrbs aliàs Graccuris. 90
Humberritani populi. 25. 90
Imo Petragoricensis Comes, 419.
idem forsan cum Iminone Prin-
cipe Aquitanico. 422
Inclusus cognomen Sanctij Nauar-
ræ Regis huius nominis vltimi. 331
India soror Comitis Tholosani qui-
bus nupta. 356
Induo Dux Nauerrorum. 259
Infantaticum. 330
Inferior Nauarra. V. Nauarra in-
ferior.
Inica & Inicus. V. Enecá & Ene-
cus.
Insignia Nauarræ Regum. 354. &
seqq.
Insulæ-Iordani Dynastarum stem-
ma. 535
Insulæ-Iordani Dynastia quo tem-
pore Comitatus titulo insignita,
444 & 535. vnde sic dicta. 533
Ioanna Nauarræ & Franciæ Regi-
na, eiusque virtutes. 339. 340
Ioanna Philippi Ebroicensis Na-
uarræ Regis & Ioannæ Reginæ
eius vxoris filia Cœnobium Longi-
Campi ingressa. 341

Ioannes-Henrici Lacarrarum stir-
pis Caput. 338. 339
Ioannis Munionis Laræ Domini
stemma. 380
Iosci. V. Viuisci.
Ipuscoa olim dicta Vardulia. 5. 6
Ipuscoæ etymon, 163. situs & descri-
ptio, 164. & seqq. vsque ad pag.
175. dominium ad quos pertinuerit,
170. 171. 172. pars maxima in
diœcesi Baionensi sita olim, &
quando ab eâ distracta, 172. 173.
eadem pars Comitibus Vasconiæ
subiecta. 402. 403
Ipuscoanorum mores, artes & inge-
nia. 174. 175
Irançu Monasterium. 102
Iruna Vascones vocant Pompelo-
nem. 77
Isabella Caroli Regis Nauarræ filia,
vxor Ioannis Comitiss Armaniaci.
349
Isarnus, Isarni Comitiss Ripacur-
ciensis filius. 284
Iturissa vrbs erat in Vastanésii pago.
24. 25. 87. falluntur qui Sangof-
sam fuisse putant. *ibid.*
Iuliobriga an sit *Aguilar de Campo*,
an *Santander*, an Lucronium. 10. 11
Iuliacensis Vicecomitatus. 444
Iura singularia Pagorum aliquot
atque oppidorum Nauarræ.
V. Fori.
Iurisiurandi à Regibus Nauarræ
præstandi forma. 75. 117. item
alia à populo Regibus ipsis præ-
standi. 119
Iurisiurandi à Biscaïæ Dominis po-
pulo suo præstari soliti forma. 161

L

L in Vasconicâ linguâ mutatur
Lacarræ Ablitenses Marcellii mu-
nus primi gesserunt in Nauarrâ. 111

INDEX

- Lacarranus Martinus Henriquez vexillarij munere functus in Nauarrâ. 111
- Lacarrarum Ablitensium origo. 338. 339
- Lacetani iidem videntur esse cum Iacetanis, 24. erant proximi Hergetibus & Ausetanis. *ibid.*
- Lactoræ vrbs antiquitas. 478 Lectora, *ibid.* fuit Caput Leomanienſis Vicecomitatus. *ibid.*
- Lactorenſes Pontifices. 481. & ſeqq.
- Lagardia vrbs olim in Varduſis erat, vel in Caritiſis. 7
- Lalanae Larreani nobiles. 251
- Lampagia Eudonis Aquitaniae Ducis filia cui nupta. 367
- Lana Nauarræ optima, exportatur in longinquas regiones. 132
- Lancea est vox Hispanica. 42
- Laræ Domini Biſcayæ Comites & eorum genealogia. 380. & ſeqq.
- Larraga vrbs Nauarræ. 90
- Lascurrenſes Pontifices. 554. & ſeq.
- Lapurdentſes locutiæ. 542
- Lapurdentſes Pontifices. 545. & ſeqq.
- Lapurdentſes Vicecomites. 544. 545
- Lapurdentſis Pagi deſcriptio. 401
- Lapurdum oppidum, 401. idem cum Baiona, *ibid.* 539. & ſeqq. eius etymon, 401. antiquitas. 541. 542
- Latro Gueuara. V. Gueuara.
- Latrocinia à militari iuuentute extra patriam facta olim laudabantur non crimini apud Hispanos & Germanos. 388
- Lebretenſis Dynaſtia, 444. & 487.
- Lebreti vicus, *ibid.* familiae antiquitas, & ſtemma Ioannis Lebretij & Catharinae Nauarræ Reginae. 488
- Legetenſe Monasterium, 97. quando conditum. *ibid.*
- Legum Nauarricarum ferendarum ratio. 75
- Leomanienſes Vicecomites. 480. & ſeqq.
- Leomanienſis pagus. 478
- Leonellus Caput ſtirpis Nauarræ Mareſcallorum. 347
- Leuitanenſis Vicecomitatus. 506
- Leuitanenſium Vicecomitum ſtemma. 510. & ſeqq.
- Leuuigildus Rex Vaſconiae partem occupat & Victoriacum condidit. 21.
- Liberi naturales quid iuris in hereditate paterna olim haberent. 316. 317
- Lingua Vaſconica. V. Vaſconum lingua.
- Linguae Latinae aſuefaciebant Romanos populos victos. 35
- Linguae longinquitate temporis mutationi obnoxia. 38. 39
- Litteræ quaedam Vaſcis peculiare. 56
- Liutardus Comes Fidentiacenſis. 489
- Lomberienſis Episcopatus quando inſtitutus. 534
- Lomberienſium Episcoporum Catalogus. 534. 535
- Lugdunum Conuenarum. 517
- Lupanerienſis Vicecomitatus. 444
- Lupanerienſium Vicecomitum ſtemma. 485. & ſeqq.
- Lumbier vrbs Nauarræ. 90
- Lupus Dux Vaſconum, non Gaſconibus, ſed Vaſcis tantum imperabat. 413
- Lupus-Centulli fuit nobilis Vaſco, non tamen Dux Vaſconum. 413
- Luceus Bernardus fuit Comes Fidentiacenſis, non autem Armaniacenſis. 490
- Lufitanorum mores, 32. 33. 34. communes cum omnibus montanis Septentrionalibus Hispaniae populis. 34
- Luxa Domini Hominiū Regi

R E R V M E T V E R B O R V M.

Nauarræ præstitum. 264. 265
Luxetana familia nobilis & anti-
qua. 549

M

M Agnoaci pagi descriptio. 504
Magrâda fluu. hodie Vidassô. 87
Maiotinus seu Merinus Nauarris
est Præfectus. 75
Maliuicini Vicariatus erat olim pars
Bigorræ, & quando ab ea distra-
ctus. 505
Manlascus fluu. 23
Marciacum vrbs Pardiaci à quo
conditum. 502
Marchionis titulus à Ducibus Gas-
coniaë vsurpatus. 428
Marescalli munus quando cœperit
in Nauarræ, & à quibus gestum.
111. 112
Marescallorum Nauarræ Catalo-
gus. 364. 365
Margareta Garciaë-Ramiri Regis
Nauarræ vxor, Rotronis Perti-
censis non filia, sed neptis ipsius
sorore nata. 326
Maritimensis Vicecomitatus. 539
Martianenses Vicecomites. 483
Martianensis Vicecomitatus situs
in Gasconiaë propriè dictâ.
444
Martinus Henriquez. V. Laccatra-
nus.
Martuæ nomen falsò impositum à
nonnullis Pompeloni. 78
Marzellæ Monasterium puellarum
Sanctia Nauarræ Regina condi-
dit. 329
Mauleo vrbs. 402
Medullius mons Minio imminet, 9.
eius situs. 13
Mellus fluuius. 9
Menditar Vasconicè est Moptanus
vel Montium incola. 74

Menlascus fluuius, 166. idem cum
Magrada Melç & cum Vidassone.
167
Mentarra Vasconicè est montanus
seu montium incola. 74
Merini. 121
Merinus. V. Maiotinus.
Melnada & Melnadarij. 108. 109
Metarra seu *Mitarra* Sanctij Gasco-
niaë Ducis cognomentum quid
significet. 423
Metropolitana sedes Nouempopu-
laniaë quâdo Elusâ Aufcos trans-
lata. 447. 448
Minij fontes in Cantabria. 9
Minius fluu. comprehendit etiam
Silum. 14. 15
Miranda Alauæ vrbs. 144. 151
Miranda Astaraci vrbs à quibus
condita. 499
Mitio Dux Nauerrorum. 259
Momerana. V. Munina.
Monasteria celebriora Nauarræ. 97.
& seqq.
Monasterium S. Crucis-Burdigalæ
à quo institutum. 432
Monasterium sancti Ioannis Pinna-
tensis. V. Pinnatense.
Monasterium S. Seueri in Gasconia
à quo conditum. 460
Mons Regalis Ripariaë vrbs à Co-
mitatus Conuenarum iurisdictione
iamdiu separata. 520
Montaneriësis Vicecomitatus olim
ad Bigorram pertinens, nûc Bear-
nensis Principatus pars. 506.
549
Munera à Nauarris Regibus dari
solita. V. in verbo *Comitia*.
Munimina Froilæ Regis Legion.
Vxor Alauenfis erat. 22
Munina Froilæ Regis Asturicensis
vxoꝝ quo genere orta. 191
Muntio Biscaiaë Comes, 158. 275
Mureti Ditio extra veteris Comi-
tatus Conuenarum fines sita. 521.

INDEX

iamdiu tamen illi Comitatu an-
nexa. 533
Muza Abenkaci, contra Cordubæ
Regem rebellat, vrbes aliquas ca-
pit & se tertium in Hispania Re-
gem iubet appellari, ab Ordonio
2. Rege vincitur. 269

N

N Agera quando in Nauarræ
Regū potestatem venerit. 290
Naturales liberi. V. Liberi.
Naua Vasconicè est planities mon-
tibus proxima, *ibid.* inde *Nauar*,
pro planæ regionis incolâ. *ibid.*
Nauarræ Collegium Lutetiæ. 340
Nauarræ etymon, 74. fines, 73. di-
uisio in 5. Præfecturas & earum
nomina, 75. natura regionis, fer-
tilitas & salubritas, 132. vrbes à
pag. 76. ad pag. 91.
Nauarræ nobilium gradus diuersi.

104

Nauarræ regni finis & cum Castellâ
coniunctio. 353. 358

Nauarra inferior quas ditiones cõ-
plectatur, 401. 402. fuit pars Na-
uarræ Regni, 248. 405. quando
Aquitaniæ Ducibus subiecta fue-
rit, 406. quando à Nauarræ Re-
gibus recuperata. 407

Nauarræ Inferioris situs & descri-
ptio, 401. 402. 549. nominis ra-
tio. 248

Nauarræ Gubernatorum & Senef-
callorum Catalogus. 360. & seqq.
Nauarræ Reges. V. Reges.

Nauarræ regni origo, 259. 260. va-
riæ de eâ opinioniones. 175. & seqq.
Nauarri ante Ludouici Pij Regis
ætatem nullos proprios Reges
habuerunt. 177. & seqq.

Nauarri Asturiæ Regibus subiecti
fuerunt primum, 180. deinde
Mauris. 181. 182

Nauarris potissimum Vasconum
nomen conuenit, & ab iis ad alios
Vascones manauit. 73

Nauarrorum nomen quando cõpe-
rit & quâ de causâ, 74. reipublicæ
forma ætetus, 75. mores, & inge-
nia. 130. 131

Nauarrorum Regio Vasconiæ ve-
teri respondet. 3

Nerua fluuius. 6

Nesua fluuius. *ibid.*

Nicetius Comes Aquensis. 470

Noëga vrbs. 9

Noëgaucetia vrbs. 10

Nomina propria Hispanica cor-
rumpere solent Celtæ scriptores.
260

Nonnati cognomen cur Arnaldo
primo Astaracensi Comiti datum.
280. 499

Nouempopulania à Vasconibus oc-
cupata, 389. 390. ab iisdem Gal-
conia dicta. 390

O

In O desinentia nomina Latina ter-
tiæ declinationis O in genitiuo
producunt. 399

in O desinentia nomina Vasconica
Latinè per Vs masculinam effe-
ri solent. *ibid.*

Oiarço & Oiarçune, 165. 169. olim
diuidebat Baionæ territorium ab
Hispaniâ. 165

Oialso, V. Oidassuna.

Oidassuna vrbs, 25. eius situs Fon-
tarrabiæ conuenit. *ibid.* & 167.
168

Olitum, Nauarra vrbs, olim *Ologi-
tis*, Vasconicè *Erriberri*, 87. ety-
mon, *ibid.* quando Præfecturæ
prærogatiuam obtinuerit, *ibid.*
situs, fertilitas & amœnitas. *ibid.*

Oliuæ Monasterium. 99. 100. 101

Olorensis Vic-comitatus. 549

Olorenses Pontifices. 556. & seqq.
 Oñate vel Oñaz vrbs. 169
 Onesia Therma. 519
 Ordo militum Pacis in Aufcienli
 Prouincia à quo institutus. 454
 Ordunia vrbs. 153
 Orsalfensis Vicecomitatus. 549
 Otho Dux Vasconia & Aquitanie.
 429

P

PAnon vel Peñon. 257
 Pardiniacensis seu Pardiacensis
 Pagus ex Astaracensi decerptus.
 501. 502
 Pardiacensium Comitum genealogia.
 502. & seqq.
 Petrus Bearnius Biscaya Comes.
 381
 Petrus Rota Episcopus Pompelonen-
 sis, instaurauit suam Ecclesiam,
 & Canonicos ad Regulam B. Augustini
 retraxit. 94
 Philippa Tholosa Comitissa, VVil-
 helmi Aquitanie Ducis vxor, videtur
 fuisse antea nupta Aragonie Regi.
 322
 Philippus Francie Rex Regnum
 viuens filio Ludouico tradidit.
 281
 Pinnatense Monasterium aliàs S. Ioan-
 nis de Pinna, 136. à Garzia Simini
 Rege ædificatum & locupletatum.
 137
 Plasencia vrbs. 169
 Pompelon Nauarra Metropolis, 3.
 76. vnde sic dicta. *ibid.* Pompeiune
 etiam vocata, *ibid.* & 77. eius
 situs, 76. vernaculum nomen
Iruna, 77. à Pompeio aucta, 78.
 item ab Alfonso Rege Nauarra
 & Aragon. *ibid.* quando Gothis
 subesse cœperit, 79. à Sarracenis
 inuasa, *ibid.* iisdem à Carolo Ma-
 gno erepta, *ibid.* quando à Val-

conum Regibus primò occupata.
ibid.
 Pompelonensis Põtificatus & diocesis.
 V. Pontificatus.
 Pompelonis mœnia diruit Carolus
 Magnus. 30. 31
 Pompelonis obsidio sub Carolo
 Magno. 182
 Pontificatus Pompelonensis: eius fi-
 nes, amplitudo & dignitas, 91. &
 seqq. à Mauris valdè vexatus, 93.
 à quibus Regibus potissimum sus-
 tentatus & instauratus. *ibid.*
 Procerum Nauarra iura & priuile-
 gia. V. Ricos.
 Portaria & portus pro faucibus Py-
 renæorum montium. 403
 Portus Sizaræ nunc porta Hispanie.
 406
 Portus victoriae Iuliobrigensium.
 11
 Primatus Aquitanie questio inter
 Bituricensem & Burdigalensem
 Archiepiscopos, à Clemente V.
 Papa dirempta. 432
 Proconsulis vocabulum pro Vice-
 comite. 471
 Proliis nomen etiam pro liberis non
 legitimis vsurpatum. 314
 Prudentis poëta erat Calagurritanus,
 non autem Cæsaraugustanus.
 139. 140
Puente la Reyna vrbs Nauarra, aliàs
 Cares dicta, 88. à quo aucta, *ibid.*
 error eorum qui à Ioanna Regi-
 na Henrici Regis filia sic dictam
 putant. 89
 Pyrenaica regio à Vandalis, Sueuis
 & Alanis vastata. 385

Q

Quintilianus Rhetor ex vtrâ
 Calagurri esset oriundus, 137.
 eius elogium. *ibid.* & 138
 Quietus insigne veterum Nauarra

I N D E X

- & Aragoniæ Regum, 355. unde id
processerit. 252
- R
- R** Ad e Dominorum stirpis Caput
quis. 558
- R.** Raimundus Calatrauæ Ordinis
Institutor è quo loco oriundus. 98
- Raimundus Garcia Nauarræ Regis
filius fratricida ad Mauros fugit.
320
- Ramirus Aragonensis Rex primus,
309. an fuerit legitimus filius
Sanctij maioris, 309. & seqq. eius
matri nomen. 314. 316
- Ramirus Garcia Nauarræ Regis fi-
lius Rhodæ interfectus, 319. 320.
auus Garcia-Ramiri Regis. 325
- Ramirus Montisonis Dominus,
Garcia-Ramiri Regis pater. 325
- Regalis, Regij & Regni* voces Du-
cibus & Comitibus attributæ. 192.
193
- Reges Nauarræ geminos pro sin-
gulis quidam slexerunt. 176. 183
- Reges Nanarræ quibus rebus ob-
noxij essent erga populum & Pro-
ceres, seu Ricos. 75
- Regis inaugurandi ritus apud Na-
uarros. 116. 117
- Regum filij natu minores in succes-
sione regni maioribus natu ali-
quando prælati. 310. 311
- Regum Nauarræ genealogia à pag.
267. vsque ad pag. 354.
- Regum Nauarræ series, à Roderico
Tolet. & çurita tradita, manca.
224. & seqq.
- Regidores. 121
- Regulense Monasteriù Squires olim
dictum, à Normannis destructum
& à quo instauratum. 462
- Regulensis pagus etsi Cisarum-
nanus pertinebat ad Duces Gas-
conia. 444
- Remistagnus Eudonis Aquitanie
Ducis filius. 367
- Rici* homines dicebantur in Hispa-
niâ Barones seu Optimates, 104.
quare sic dicti, *ibid.* creabantur à
Regibus, 105. 106. præcipuè tem-
pore inaugurationis Regum, 107.
formula creationis. 105. 106. 107
- Ricorum hoc est Procerum Nauar-
ræ ius cum Rege de rebus ma-
gnis consultandi & à Mauris par-
ta cum Rege partiendi, 75. item
inter priuatos ius dicendi, 75. 121.
alia item iura & prærogatiua exi-
miæ, 105. 263. 264. 265. 266. ho-
noriarium. 107
- Riparia* inferior erat olim pars Bi-
gorræ, & quando ab eâ distracta.
505
- Riparia* Ditio intra Conuenarum
Comitatus fines sita, 530. eius de-
scriptio, 530. 531. Pagi eâ com-
prehensi, *ibid.* separata est à Ver-
dunensi Ditione. *ibid.*
- Rioia à quibus pro Cantabria sum-
pta & an sit propriè Cantabria, 7.
olim Beronum regio dicta. 5
- Roccones & Rucones videntur
iidem fuisse cum Aragonensibus.
134
- Rodericus Garcia-Ramiri Regis
Nauarræ filius nothus, 327. eius
vitia. 328
- Roncalensium antiquæ priuilegij
tabulæ. 185. & seqq. 204. & seqq.
- Roncalensium priuilegium nõ vni-
cum, sed duplex, & diuersis tabu-
lis perscriptum. 243
- Roncauallensis ædes quando & à
quibus condita & aucta. 94. 95. 96
- Roncauallis vrbs olim, nunc vicus.
88
- S
- S.** minutâ figura scriptum in
Vasconicâ seu Vascâ lingua.

R E R V M E T V E R B O R V M.

pronuntiandum vt, ç.	45	Sanctius 2. Gasconia. Dux quo genere ortus, 423. quare Mitarra dictus.	424
Sada fluuius.	9	Sanctius Maior Nauarræ Rex fuit Dux Gasconia.	429
Salati flumen.	519	Sanctius Dominus Ataresij quò tempore vixerit.	290. 291
Saleni populi.	9	Sancti Stephani vallis.	282
Salia fluuius.	9	Sangaudentium à Comitatu Conuenarum distractum.	520
Sammatani Ditio olim extra fines Conuenarum Comitatus,	521.	Sangaudentij ciuis fuit B. Raimundus, Calatrauæ Ordinis in Hispania institutor.	98
iamdiu tamen illi annexa.	533	Sangossa Nauarræ vrbs, à quibus condita, 85. olim forsan <i>Andelufum</i> , 86. malè creditur fuisse Iturissa.	87
San-Bertrani oppidum. V. Conuenæ.		San-Sebastiani oppidum.	167
Sanctia, Sanctij cognomento Sapientis Nauarræ Regis vxor, 328. eius pietas.	<i>ibid.</i>	Sanuinentium vrbs olim Vardulorum, vel Caristorum.	7
Sanctij nomen in Nauarræ Regum familiam vnde manarit, 370. quando in Castellæ Comitum familiâ vsurpari cœperit.	421	Schiminus & Siminus. V. Ximinus.	
Sanctius-Garfiæ 1. huius nominis Rex Nauarræ, 229. post Aristam regnauit, non ante. 183. & seqq.		Scipio in Hispania, 26. plures populos à societate Annibalis in Romanorum societatem auertit.	26.
Sanctius-Garfiæ 1. huius nominis Nauarræ Rex frater fuit, non filius Fortunij Regis, 233. Gascones sibi subiecit, 424. Pompelonem obsidione liberauit, 425. Gasconiam Garcia curuo filio dedit, <i>ibid.</i> falsa sunt quæ de eius ortu posthumo narrantur.	278. 279	Segefama vrbs Vacceorum.	15
Sanctius-Garfiæ cognomento <i>Abarca</i> diuersus à Sanctio-Garfiæ Rege Eneconis Regis nepote. 226. & seqq.		Senecallorum Nauarræ Catalogus,	360
Sanctius-Garfiæ Rex Nauarræ Penaleni occisus, 318. 319. Penalenius inde à nonnullis Scriptoribus cognominatus.	<i>ibid.</i>	Senocus Elufanus Episcopus eiusq; pater Palladius Vasconibus auctores sunt vt à Clotario Rege deficient.	387
Sanctius-Ramiri Rex Aragonensis quo anno & mense Pompelonense regnum adeptus sit.	321	S. Seuerinus.	433
Sanctius Vasconia Citerioris Comes fuit frater Azenarij, 369. à Gasconibus Dux eligitur, 419. 420. fuit Carolo Caluo rebellis, <i>ibid.</i> à Muza captus & in vincula coniectus, 422. an Castellæ Comitum genere ortus.	420, 421	Siguinus corruptè scriptum pro Siminus.	255
		Siguinus, vel Siminus à Ludouico Pio à Comitatu Vasconia remotus.	256. 257. 258
		Siguinus Dux seu Comes Vasconum & Burdigalensium à Normanis captus & interfectus.	433
		Silus fluu. 9. Minij nomine comprehensus, 1415. Minio abundat.	15.
		Smaragdus, insignium Nauarræ Regum umbilicum occupat, & quâ	

I N D E X

- de causâ, 359. eius figura. *ibid.*
Sola Pagus olim Nauarræ Regibus
 subiectus, 407. sub Aufcis com-
 prehensus, 445. eius descriptio.
 402
Sola Vicecomites. 393. 558
 Sotiates, Sotiates & Sotiani, idem
 populus. 446
Stella vrbs Nauarræ, à quibus con-
 dita & aucta, 79. 80. 81. 83. leges
 eius ciuibus datæ. 81. 83
Subola vallis apud Fredegarium est
Sola Pagus, 392. 393. Plinio for-
 san Sibylla. 558
 Suprarbiense forum, id est ius, 207.
 209. differt à iure generali Nauar-
 rico. 210
 Suprarbiensiu Regum titulus Gar-
 siæ-Ximeni & alijs Regibus qui
 illum proximè consequuti sunt
 falso à nonnullis ascriptus, 201. &
 seqq. à Sanctio Maiore Rege pri-
 mum assumptus. 222
 Synodus Burdigalensis. 435
 Synodus Sanctonensis. 435
 Synodus Tholosana sub Hug. Albo
 Legato Apostolico. 463

T

- T** erat olim millesimi numeri
 nota, non autem nongente-
 simi. 288. 297. 298
 Tafaiilla vrbs Nauarræ, 89. eius situs
 & amentitas. *ibid.* olim Altafaiilla
 dicta. *ibid.*
 Tarbelli Aquitaniæ populi, 385.
 illorum Regio. *ibid.*
 Tarbellicæ Aquæ, V. Aquæ Tar-
 bellicæ.
 Tarbenses Pontifices, V. Bigorren-
 ses Pontifices.
 Tartassij vrbs situs, 472. etymon
 nominis. *ibid.*
 Tartassiensium Vicecomitum ge-
 nealogia. 473. & seqq.

- Taureta, genus solij lignei Vascis.
 42
 Taurinus Præsul Aufciensis. 417
 Tauropolium sacrificij genus. 478.
 479
 Taurisanensis Vicecomitatus. 444
 Termestini cuiusdam in tormentis
 constantia. 42. 43
 Tibia Vasca. 34. 35
 Tholosa Ipuscoæ vrbs. 168
 Totilus Vasconum Dux. 416. 417
 Tomichius quo tempore vixerit, &
 de eius historiæ vanitate. 216
Tremulus, cognomen fuit Garfiæ-
 Sanctij, Regis Nauarræ huius no-
 minis 2. 301
 Trinepos. 293. 294
 Tritauius, pro abauo vel vteriori
 auo. 293. 294. 295
 Tritium metallum Beronum op-
 pidum, 7. an sit Najara. *ibid.*
 Tritium Tobollicum, 6. diuersum
 ab alio Tritio Vardulorum oppi-
 do. 7
 Tumas Palerius, fuit Dux Gascon-
 niæ, 429. deiectus ab illo Comi-
 tatu, *ibid.* fit Monachus. 430
 Turissa. V. Iturissa.

- Turpino falsò attribuitur fabulosa
 historia Caroli Magni, & quan-
 do ea scripta videatur. 397. 398
 Tutela vrbs Nauarræ, 84. quando
 Mauris erepta, *ibid.* Rotroni Per-
 ticensi Comiti data, *ibid.* Suprar-
 biensi iure regebatur, *ibid.* Colle-
 gium Canonicorum quando ibi
 institutum. 96

V

- V** Accæi proximi erant Canta-
 bris. 15
 Vaccæi, pro Vascis aut Gasconibus.
 396. 397. pro solis Vascis. *ibid.*
 Vascuence est lingua Vasca. 2. 3
 Vaisarius Aquitanæ Dux fuit Hu-
 naldi,

R E R V M E T V E R B O R V M .

- naldi, non Eudonis filius. 367
 Varduli, Straboni Bardietæ & Bardyalii. pag. 6
 Vardulorum sedes à Vasconibus occupatas videri. 21
 Vardulorum regionis situs. 5
 Varea Beronum vrbs an sit Lucronium. 7
 Vasatenfes Pontifices. 460. & seqq.
 Vasates populi. 459
 Vasatum oppidum, *ibid.* situs illius. *ibid.*
 Vasæ tibiz. 34. 35
 Vasci & Vascitani qui, 253. sunt reliquæ veterum Vasconum, 394. eorum mores. 408
 Vascitania seu Vascorū regio olim regni titulum habuit. 407. quando annexa Gasconia. 405
 Vascitania situs, 400. 401. Comitatus seu Principes. 405
 Vascitaniam Castellæ vel Nauarræ Reges sibi asseruerunt. 407. 408
 Vasconenses Episcopi. 462. 463
 Vascones Annibalem sequuntur in Italiam, 26. Cannensi prælio interfuerunt, *ibid.* ab Annibale discedentes Romanis se iungunt, *ibid.* in eorum fide semper manserunt, 27. à Romanis amicè habitati sunt, nec vnquam bello petiti. 28
 Vascones, in Germania Romanis victoriam ferè amissam asserunt. 28
 Vascones olim, qui hodie Nauarri. 73
 Vascones planam regionem Gothis dimittunt & in montes se recipiunt, 74. libertatem strenuè defendunt, 266. Regem cur elegerint, *ibid.* quando ex Hispaniâ in Aquitaniam migrarint. 384. 385. 386. auguriis dediti erant. 393
 Vascones proximi Iltergetibus & Lacetanis. 27
 Vascones sub Gothis, Vardulorum Autrigonum & Aquitanorum Regiones occupant. 25
 Vascones à Carolo Magno subacti. 30
 Vascones armis leuibus vtebatur, 31. galeæ vsus contemnebatur, 26. linguam suam hæctenus retinuerunt. 36
 Vascones à Vuamba Rege domiti. 30
 Vascones Aquitanici à Theodorico & Theodoberto Regibus victi, 387. item ab Ariberto Aquitania Rege, *ibid.* à Dagoberto deficiunt, *ibid.* ab huius exercitu vastantur, *ibid.* pacem petunt, & Dagoberto se submitunt. 392
 Vascones Nouempopulaniam occupant, 389. de tempore huius occupationis, 390. & seqq. quare latrocinij infamati, 388. Pipino Regi se subiiciunt. 391
 Vascones Tholosæ proximos agros incolentes, Tholosanis Ducibus suberant. 552
 Vasconia Citerior olim Regibus Nauarræ seu Aragonia subiecta fuit, sed non supremo iure, 426. 427. quando rursus annexa Vasconia maiori seu vltiori. 428
 Vasconia Citerior seu inferior, 443. pagi eâ comprehensi, 539. eius situs & fines. 402
 Vasconia Curta. 409
 Vasconia Maior. 425
 Vasconia maior, superior, vltior. 443
 Vasconia veteris fines. 22. 23
 Vasconia Aquitanica populi, 400. 539. situs & fines, 409. eius nomine Aquitania secunda, à quibus comprehensa & quare, 409. 410. 411
 Vasconia Aquitanica in varios Comitatus & Vicecomitatus distributio. 443. & seqq.

INDEX

- Vasconia à Mauris occupata. 431
 Vasconia pars à Leuigildo Rege occupata. 22
 Vasconum lingua, Gallis *Basca* seu *Biscaina*, Hispanis *Vasconce*, 2. 3. vbi hodie in vsu, 36. an eadem cum veteri Hispanicà, varia opinioniones à pag. 3. vsque ad pag. 44
 Vasconicorum vocabulorum cum Hispanicis conformium syllabus à pag. 45. vsque ad pag. 56.
 Vasconicæ linguæ declinandi & coniugandi ratio, 57. & seqq. Dialecti varia. 72
 Vasconum varia in Hispania bella contra Gothos, & eorum successus, 29. 30. alia contra Sarracenos *ibid.* prælium contra Francos ad Roncauallim. *ibid.* 31. & 32
 Vasconum veterum mores, 32. 33 34. iidem ac Lusitanorum, 34. Aruspicinæ peritia, *ibid.* habitus ac vestiendi ratio pacis tempore. 35
 Vasconum hodiernorum mores. 175
Vasconum nomen solâ declinandi ratione à Vascorum nomine differt. 395. 398. 399
 Vasconum seu Vascorum bellum contra Ludouicum Pium Regem & Pipinum eius filium. 254. & seqq.
 Vasconum primæ sedes in Aquitaniâ, 386. excursiones in agrum Nouempopulaniæ, & ex eo bella cum Francis. 386. 387. 388
 Vasconum veterum vrbes. 23. 24
 Vasculi & Vascli seu Bascli pro Vasculis. 397. 400
 Vasculi in recto rectè formatur à *Vasco* indigenarum. 34
 Vastanensis pagus olim Vasconitaniæ Comitibus suberat. 402. 403
 Vela. V. Gueuara.
 Velarum nobilis familia in Alaua, 147. habuit Alauæ Dominatum, *ibid.* item Biscayæ. 160
 Verdunensis Ditiio. 533
 Vermeo vrbs. 153
 Vexillarij munus in Nauarrâ quale, quando cœpit & quamdiu durauit, 110. 111. in eius locum successit Constabularij officium. 111
 Vexillariorum Nauarræ Catalogus. 363. 364
 Viana Nauarræ vrbs, 89. quando Principatus titulo decorata. *ibid.*
 Vicecomitatus & Comitatus, & Vicecomitum ac Comitum nomina promiscuè vsurpata. 253. 254
 Vicecomitum appellatio rara ante Catoli Simplicis tempora. 254
 Vinum Nauarræ laudatissimum; præcipuè planæ Regionis. 132
 Vitiles, genus torquis virilis. 40
 Viuisci, & Vbisci seu Iosci pro Burdigalensibus. 431
 Victoriacum vrbs Vasconia à Leuigildo condita, 22. videtur eadem esse cum Victoriâ Alauæ vrbe. *ibid.* & pag. 150
Vierço Tierra. 8. 9
 Vinnij montis situs. 13. 14
 Virouesca Autrigonum oppidum. 7
 Viscaia. V. Biscaia.
 Vnctionis ritus quando à Nauarræ Regibus vsurpari cœptus. 119. 120
Une Vasconicè, est locus. 76. 540
 Vrbs vnâ & eadem duplex nomen sæpè sortitur apud Vascones. 150. 151
 Vrbes Nauarræ, *buenas villas* dictæ, 88. ius suffragij in Comitibus habent earum Legati. *ibid.* & 91
 Vrdaxiense Monasterium, 102. 103 an sit idem cum Vrdaspalensi, *ibid.* situm est in diocesi Baionensi. 103
 Vrdiales castrum olim ad Biscaiam pertinebat. 156
 Vrraca VVilielmi-Sanctij Ducis Gasconia vxor cuius filia esset. 283. 428

R E R V M E T V E R B O R V M .

Vrraca, Sanctij Abarca Regis vxor
cuius filia effct, 284. 285. Clara
cognomen tum habuit. *ibid.*

Vrraca, vxor Garfia-Eneconis Re-
gis è quâ familiâ oriunda. 370

Vulgi Fama. V. Fama.

Ximini vox corrupta in Sihiminura
& Siguuinum deflexit. 255

Y

Y Mo. V. Imo & Imino.

Z

Z in Vasconicâ seu Vascâ lin-
guâ pronuntiandum vt ts,
vel ds. 45

X

X Iminus Rex Nauarræ, Eneco-
nis Regis pater. 234. 235

F I N I S .

Omissa vel alieno loco posita & errata in signiora lectori maxime aduertenda.

Pag. 90. lin. 7. post vocem populi adde, nisi potius siti essent loco Araciel dicto ad Iberum. pag. 145.
lin. 12. post vocem oppugnatione, adde ab Alfonso Castellæ Regis. p. 175. li. 5. dele Sanctio. p. 223. li. 19.
pro Inicque l. Garciaque. p. 225. lin. 17. pro Ximenonis l. Garcia. pag. 356. li. 29. post Nauarrico adde
in adè Dominicanorum fratrum in Cipro Philippi Ebroicensis, Nauarræ Regis & Ioannæ Reginæ
eius vxoris. p. 397. li. 14. post sum adde Hugone Monacho Vizeliacensis, & p. 401. lin. 14. pro pyratiam
faciebant scribe piratas receptabant. p. 466. post lineam 1. adde Petrus Fuxius Episcopus Adurenfis qui
anno 1476 fuit creatus Diaconus Cardinalis SS. Cosmæ & Damiani. Obiit Romæ 1490. p. 480. li. 26. pro
Bernardi l. Geraldî, lin. 28 l. Bermundi Saluij. p. 488. in genealogia post Mart. Phœbus adde Franci-
cus. p. 498. lin. 3. pro Rogerie l. Geraldo & post lineam 5. adde Giraldus Comes Armaniensis, Vi-
cecomes Feseniaguelli anno 1215. pag. 507. lin. 29. post incertum adde Huius temporibus institutum
fuit à Sanctio Vasconicæ Duce S. Petri Generensis Cœnobium. pag. 509. lin. 17. pro Alix l. Peronella.
lin. 18. pro Petrona siue Peronella l. Alix siue Elis natu maior. pag. 523. lin. 2. & 3. dele Durauit & quæ scē
quuntur & scribe. Obiit Bernardus 4. anno 1241. prid. Kal. Decemb. lin. 13. & 14. dele Bernardus &
quæ sequuntur & scribe, Durauit Bernardus 5. ad annum 1311. lin. 29. post dedicatæ adde Bernardus
anno 1333. naturæ concessit.

Errata leuiora Librarij aut operatum.

Pag. 8. lin. 16. l. notis. pag. 17. lin. 28 & 29. pro nunc scribe modo. pag. 23. lin. 14. l. Idanufam. lin. 22.
l. Vasconia. p. 42. lin. 23. dele nullatenus l. nulla ratione. p. 49. l. 7. pro quibus l. quo. pag. 52. lin. 8.
l. accommodatus. p. 53. lin. 3. l. passerculorum. p. 54. in fine lineæ 4. adde V. idem. p. 83. lin. 8. ac de dele
de. p. 90. lin. 24. l. Lacurriaga. p. 96. lin. 17. dele inclitos. p. 98. lin. 7. pro cognomen l. nomine. p. 104.
lin. 21. pro à l. è. p. 108. lin. 15. pro ab l. ex. p. 119. lin. 14 l. præfert. p. 151. lin. 28. l. nobilis. p. 161. lin. vic.
l. principalis. pag. 463. lin. 16. l. Ipufoa. pag. 168. lin. 19. l. Gallia. lin. 21. l. currit. lin. 22. pro siue l. sine.
pag. 178. lin. 5. l. compulsi. pag. 181. lin. 15. l. pie faciundo. pag. 181. lin. 3. dele fe. pag. 186. lin. 9. l. certo.
pag. 190. lin. 3. dele &. lin. 4. l. scriptor. lin. 5. dele in. pag. 193. lin. 8. l. 772. pag. 594. lin. 26. l. incute.
pag. 196. lin. 24. l. lib. 1. pag. 197. lin. 12. pro tenus l. ratione. pag. 198. lin. 15 l. fundos. pag. 211. lin. 25. pro
tenus l. ratione. pag. 217. lin. 15. l. 1499. pag. 218. lin. 32. l. n. pag. 222. lin. 9. pro à, l. in. pag. 224. lin. 1.
l. præteritis. lin. 15. l. primum. pag. 228. lin. 6. post 13. adde 14. pag. 229. lin. 5. pro nullatenus l. nullomo-
do. pag. 232. lin. 31. pro interim l. insuper. pag. 237. lin. 20. pro Gomenarium l. Catalogum. pag. 239.
l. contrariarum. lin. 23. l. Pompelonis. pag. 241. lin. 17. dele se, lin. 32. pro nullatenus l. neuriquam.
pag. 248. lin. 5. pro Asturum, l. Aturum. pag. 251. lin. 27. pro latium, l. Iarium. pag. 253. lin. 32. l. paruum.
pag. 281. lin. 13. post inter adde se. pag. 327. lin. 25. l. Pompelonem. pag. 348. lin. 12. l. nupfit. pag. 357. lin. 29.
l. cūriâ. pag. 360. lin. 5. post equum adde seu. pag. 379. lin. 9. post re adde con. p. 384. lin. 6. l. meminerit.
pag. 416. lin. 26. l. 842. vel 843. pag. 448. lin. 19. l. Archiepiscoporum. pag. 454. lin. 1. & 2. l. Pontifices,
lin. 24. l. allegit. pag. 458. lin. 28. l. 1086. pag. 466. lin. 18. post fratrum adde Burdigalæ. pag. 481. lin. 14.
l. Monlezunus. pag. 483. lin. 1. l. Orfanus. lin. 14. l. Bartonus. pag. 484. lin. 28. l. angustæ. pag. 485. lin. 24.
l. Machildim. pag. 486. lin. 20. l. Ioannis. pag. 487. lin. 4. l. vxoris. pag. 505. lin. 1. l. Comites.

CT + (95) KH

VERBODEN TOEGANG

Wanneer de heer ...

Y

Z

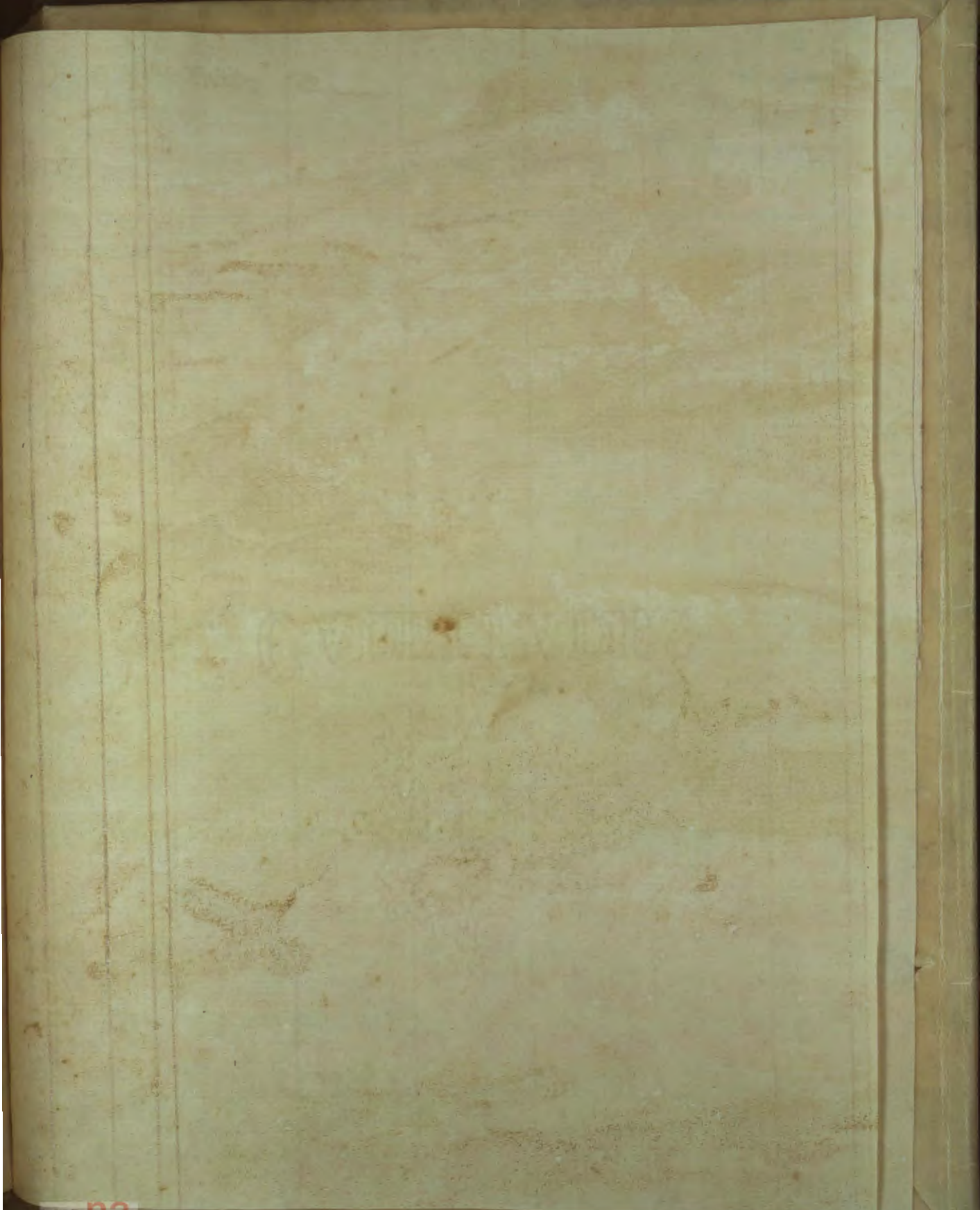
FINIS

De heer ...

De heer ...

De heer ...

De heer ...

EM

OTK-M

18-97

4031 ut 19

